

Микола ГРИНЬ

КОЗАЦЬКЕ

*Матеріали до історії рідного села
над Суній-рікою і його найближчої округи*

*І мертвим, і живим, і ненародженим
землякам моїм – козакам, козачкам
і козаченятам. Всім!!!*

*У Козацькому і поза ним
суцям присвячую цю книгу*

Ніжин
«Видавництво «Аспект-Поліграф»
2014

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4Укр=4Чер)
Г85

Микола ГРИНЬ

Г85   **КОЗАЦЬКЕ** : Матеріали до історії рідного села над Супій-рікою і його найближчої округи. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2014. – 552 с.
ISBN 978-966-340-560-5

Книга, яку ви тримаєте в руках, розповідає про минуле і сучасне села Козацьке Бобровицького району на Чернігівщині та його найближчої округи, з якою тісно пов'язана історія рідного села. Автор книги – справжній патріот свого села, ентузіаст вивчення його історії. Він прагнув показати своє рідне село з часу його ймовірного заснування і до сьогоднішніх днів. Для цього зібрав, опрацював і узагальнив величезний фактичний матеріал в архівах, опубліковані історичні джерела, усну історію, образно кажучи, казки односельців, що передаються з покоління в покоління, провів значну дослідницьку роботу. Це перше дослідження про Козацьке, яке може стати основою для подальшого і глибшого вивчення історії рідної землі. Водночас книга є даниною пам'яті історичному минулому села, тим стражданням і жертвам, яких зазнали його мешканці за всю понад п'ятсотлітню історію існування малої батьківщини автора.

Книга стане в нагоді вчителям, учням, науковцям, історикам, всім, хто цікавиться краєзнавством та історією рідного краю. Видання розраховане також на тих читачів, у кого небайдуже серце до батьківської землі, хто залюблений у своє село та його людей.

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4Укр=4Чер)

Мій Єрусалим на березі Суною

Прошу, братове, хати не ламаймо,
Аби я знав – вона ще в світі є..
Ви в ній жили, моя невіщина мамо,
Дитинство перелатане моє.
Жили... кажу про це в минулім часі,
Жили, звучить це журно, далєбі.
Літа гелгочуть невблаганні ласі –
Нічого не лишають по собі...

Петро РЕБРО

Є у Лесі Українки, для якої і дим Вітчизни був солодким і коханим, досить проникливі слова про рідну землю: «На ріках Вавілонських сиділи ми і плакали за тобою, наш Єрусалим». Завжди, коли читаю, чую чи згадую їх, до горла підкочується клубок туги за своєю справді святою козацькою землею. І тоді намагаюся кинути все і лину в теплі твої, Козацьке, обійми. А коли прилину, завжди дякую Творцеві, що ти є.

Реставрація батьківської хати в 2011 році

Не знаю, як кому, а мені на всій неосяжній планеті Земля немає більш іншого місця, якому б я так був глибоко і щиро вдячний за те, що я є на цьому білому світі, за радість і смуток, за сміх і сльози, за білопінний квіт вишні коло вікна і за червоні кетяги калини у дворі біля криниці, за ту щирю любов, що ти даруєш мені щодня й щохвилини.

У Козацькому люди кажуть, що кожен кулик своє болото хвалить. Не знаю порядків і звичаїв пташиного царства. Як людина я ж хвалив, хвалю і до останнього подиху не тільки славитиму, а й любитиму до сліз щемливо близьке і дороге мені Козацьке на зелених берегах тепер тисоплинного Супою. Як на мене, то його можна порівнювати не тільки зі святим Єрусалимом. На мій погляд, Козацьке перебуває також в обширі біблійного Едему, мов Ватикан у Римі. Та варто пам'ятати, що є патріоти рідного краю і в Веприку, і в маленькому Пустотіному, і в Новій Басані чи Рудьківці. І вони стануть доводити, що і їх села розташовані в Едемі. І ці люди, мабуть, матимуть рацію. Та все ж... Вибачте за, можливо, й для декого занадто високопатетичні слова, але я залишатимусь при своїй думці і для мене Козацьке – це столиця дитинства, молодості і старості. Це – погожий ранок із співом солов'я в березі і хотілося б такого лагідного життєвого надвечір'я. Горнувсь і горнутимусь до нього, як колись у дитинстві тулився головою до неньки, яка змозолоною на колгоспних буряках рукою гладила мого русявого чубчика. У Козацькому постійно бачу себе, свою, стоптану в дитинстві босими ногами рідну вулицю, якою гнав випасати на леваду корову. Бачу батьківську оселю, в якій не пощастило пожити бодай з десятків років тяжко хворій мамі...

Я давно мав намір написати книгу про рідне село, про цей ексклюзивний діамант в смарагдовій оправі. Бо й дотепер вважаю, що воно і його люди варті того, аби про це написати, аби про це знали не тільки в рідному селі. Адже їх історія – це частина минулого всієї України. Адже доля мого села вписала немало сторінок в долю України. А козачани протягом свого життя розділяли долю своєї Батьківщини. Зазнали наші предки й монголо-татарської навали, славились мужніми козаками, скородили вони списами московські ребра, пережили дві світові війни, були працьовитими і талановитими. Кожен з односельців вписав свої сторінки в долю України. Збирав потихеньку матеріали. Підступав до цієї теми і полохливо відступав. Як у дитинстві перед першим причастям біля церковного вівтаря. Дамокловим мечем висіли слова Расула Гамзатова «Книга про рідну землю – найвідповідальніша з усіх книг». Адже справді писати історію цікаво, але дуже й відповідально, бо не так просто відшуковувати історичні джерела, відкривати їх таїну, формувати мозаїку понад п'ятсотлітнього історичного полотна із багатьма відсутніми деталями. У процесі роботи інколи історія мого села ставала схожою на вицвілі, але такі милі серцю узорі на рушниках, які

й донині обрамлюють ікони та рамки з фотокартками як у столітніх, так і в сучасних хатах односельців.

Чим глибше занурювався в тему, тим більше бачив важку долю односельців. В усі часи. Та земляки вмiли гуртуватися і переборювати труднощі, вони перетерпіли не одне лихоліття, пережили грізні й тяжкі часи, але щоразу, мов Неопалима купина, відроджувалося село і його люди. Прикро, що й сьогодні, на порозі третього тисячоліття, воно страждає й має недолуге сучасне. Але ж знову надіється і сподівається, що збудеться Шевченкове пророцтво і «помоляться на волі невольничі діти». І розквітне наш Єрусалим над Супоем – справжня свята земля для всіх козачан: мертвих, живих, ненароджених. Всіх! У Козацькому і поза ним суцях!!!

*Козачки першої половини ХХ століття.
Ольга Петрівна Плотник
(після заміжжя Романенко) з двоюрідною сестрою
Марією Юхимівною Дараган
(фото 1938 року)*

*У день свого весілля
Іван Якович Лесик
і Софія Юхимівна,
до заміжжя Дараган*

У глибину віків

*Пізнай свій край... себе,
Свій рід, свій нарід,
Свою землю – і ти побачиш
Свій шлях у життя.*

Григорій СКОВОРОДА

Пам'ятаю, ще в сьомому чи восьмому класі наш шкільний бібліотекар Женья Матвіївна Самсон, яка знала моє захоплення книгами історичної тематики, порекомендувала прочитати «Повість минулих літ» літописця Нестора – чорногорця Феодосієвого монастиря Печерського. Ось тоді мені врізалися в саме серце початкові слова літопису про те, звідки пішла земля Русі Київської і хто в ній почав спершу княжити, і як Київська земля постала?» Замислився: а як же «постало» наше Козацьке – село з такою, я б сказав, козирною чи жирною назвою? На жаль, відповіді наших вчителів-істориків були досить нечіткими і вони мене не задовольняли.

Пізніше, коли стали вивчати історію козацтва, Запорізької Січі, це запитання знову збунтувало мою душу. Прикро, та й цього разу відповідей, які б мене задовольняли, знову не знаходив ні в художній літературі, ні в історичних джерелах, які на той час були мені доступними. Це й зрозуміло, адже теми козацтва, Гетьманщини та всього, що пов'язано з цими періодами, а також відродження давніх українських звичаїв та традицій були якщо не забороненими для вивчення та осмислення, то в усякому разі не заохочувалися тодішньою владою. Бо всі ми на той період були не козаками, не українцями, а новою спільністю людей, яку брежневсько-суслівська ідеологія охрестила «радянським народом».

І ось у 1972 році в багатотомній історії міст і сіл України світ побачила книга про Чернігівську область. Саме в ній, я б сказав, були зроблені перші спроби історичного осмислення минулого нашого села. Давайте повністю ще раз перечитаємо наведені там дані:

«КОЗАЦЬКЕ – село, центр сільської ради, розташоване на лівому березі річки Супою (притоки Дніпра), за 24 км. від районного центру і залізничної станції Бобровиця. Дворів – 684. Населення – 2268 чоловік.

У селі міститься колгосп ім. Орджонікідзе, за яким закріплено 2968 га землі, в т. ч. 2275 га орної. Вирощують зернові культури й цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В Козацькому є восьмирічна школа, в якій налічується 310 учнів і 19 учителів, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Село виникло в другій половині ХУІ століття. Радянська влада встановлена в січні 1918 року, тоді ж заснована партійна організація. Комсомольська організація створена в 1926 році.

На фронтах Великої Вітчизняної війни і в партизанських загонах билися з фашистськими загарбниками 725 жителів села, 286 чоловік віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини. На їх честь 1971 року споруджено обеліск. За мужність і відвагу 175 чоловік нагороджено орденами й медалями.»

Як бачимо, досить коротко, але не все зрозуміло. Особисто мене й тоді і тепер не задовольняє те, що не вказано першоджерело, з якого почерпнуто інформацію про те, що Козацьке засноване в другій половині ХУІ-го століття. Хоча радувало те, що написане повністю перекреслювало існуючу до цього думку, що село виникло взагалі після розгрому Запорізької Січі імператрицею Катериною II у 1775 році. Тобто, у ХУІІІ столітті. Село відразу ж подорослішало майже на 200 років. А це немало!

Друге осмислення історії рідного краю з'явилося в 1983 році, коли була надрукована російськомовна версія про Чернігівську область вже згадуваної вище історії міст і сіл. Стаття про Козацьке, як і про інші села області, багато в чому повторювала вже знайому нам інформацію, але були й нові дані. Давайте прочитаємо присвячені нашому селу рядки мовою оригіналу і без ніяких змін. Отож:

«Казацкое – село, центр сільського Совету. Расположено на левом берегу реки Супой (приток Днепра), в 30 км. от районного центра и железнодорожной станции Бобровицы. Население – 1631 человек.

На территории села размещена центральная усадьба колхоза им. Орджоникидзе, за которым закреплено 3860 га сельскохозяйственных угодий, в т. ч. 3267 га пахотной земли. Здесь выращиваются зерновые культуры и сахарная свекла. Развито животноводство мясо-молочного направления. За высокие показатели в труде 112 колхозников удостоены наград, в т. ч. ордена Ленина – тракторист П.И. Брушко.

В Казацком есть восьмилетняя школа (14 учителей и 212 учеников), фельдшерско-акушерский пункт, детсад, клуб с залом на 160 мест, библиотека с книжным фондом более 8,5 тыс. экземпляров, отделение связи, сберкасса, комплексный приемный пункт райбыткомбината, 3 магазина.

В партийной организации села – 69 коммунистов, в комсомольской – 48 членов ВЛКСМ. Партийная ячейка создана в 1918, комсомольская – в 1926 году.

Казацкое основано во второй половине ХУІ в. Советская власть установлена в январе 1918 г. Первый колхоз «Нове життя» образован в октябре 1928 г. На фронтах Великой Отечественной войны и в партизанских отрядах против фашистов сражались 725 местных жителей, из них 175 награждены орденами и медалями СССР, 286 отдали жизнь за свободу и независимость Родины. В честь воинов, павших в борьбе с захватчиками, в 1971 г. воздвигнут обелиск Славы. Комсомольцам села, расстрелянным гитлеровцами, установлен обелиск».

Як мовиться, де не водиться риба, там і рак знадобиться. Радує тут тільки те, що навіть Кобижчі, Марківцям, Горбачам, Воронькам та іншим навколишнім селам присвячено майже стільки ж місця, як і Козацькому. Ось тільки автори цієї довідки про наше Козацьке допустили одну значну неточність: комсомольці села та їх родини були не тільки розстріляні гітлерівцями, а й спалені живими у колгоспному сараї. По-друге. В усіх дореволюційних книгах на історичну тематику, в сповідальних, метричних книгах нашої сільської церкви, інших документах Переяславського полку та Генеральної військової канцелярії, які велися в основному на «малоросійском наречии», у повністю російськомовній газеті «Черниговские епархиальные известия» «прізвище» нашого села писали через букву «о» – Козацьке або ж Козацкое. А тут назву спотворили і подали її мовою «старшого брата» – Казацкое. Очевидно, автори переплутали або ж поставили знак рівності між запорізькими козаками і донськими та кубанськими казаками. Але, як говорять у Одесі, це дві великі різниці.

Наступна спроба осмислити історію Козацького та й багатьох інших міст і сіл була зроблена у 1990 році. Тоді був випущений енциклопедичний довідник «Чернігівщина».

«Козацьке, – пишеться тут, – село Бобровицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташоване на р. Супій, за 30 км від райцентру та залізнич. ст. Бобровиця. 1200 ж. (1988). Засн.у 2-й пол. 16 ст. У 1866 – 307 дворів, 1883 ж., дерев.Миколаївська церква (1865); 1897 – 486 дворів, 2816 ж., земська школа. Рад. владу встановлено в січні 1918. У К. – центр. садиба колгоспу ім. Г.К. Орджонікідзе (спеціалізація – зернові, цукровий буряк, м'ясо-молочне тваринництво), відділення зв'язку, 8-річна школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 160 місць, б-ка (8,5 тис.од. зб.). У 1971 році на честь рад. воїнів-односельців, які полягли (286 чол.) в боротьбі з гітлерівцями, споруджено обеліск Слави. На могилі комсомольців, розстріляних нім-фашист. загарбниками 1942, встановлено надгробок».

Розумію, авторам цього, наголошу, енциклопедичного довідника радянської доби значно важливіше було вказати читачам ініціали вірного поплічника

Леніна-Сталіна Орджонікідзе, аніж поритися в архівах і сказати людям, у якому ж все-таки році відчинила двері в Козацькому земська школа. А ще б цікавіше було дізнатися, що в селі до земської школи працювала школа грамоти, а ще раніше – школа Переяславського полку, в якій вчили грамоті сільських дітлахів.

Тепер зупинимося ще на одному дослідженні історії села. Мова піде про статтю в книзі «Сіверські скрижалі», виданій у 2011 році товариством Чернігівського земляцтва в місті Києві.

Знову подаємо дослівний текст.

«КОЗАЦЬКЕ». Кількість населення 807 осіб, дворів 403. Центр сільської ради. Відстань від райцентру 35 км. Село засноване в другій половині ХУІ ст. на річці Супій. Після розпаду Запорізької Січі тут поселилося декілька сімей козаків. Місцевість навколо була заболочена, непрохідна. На підвищеннях вони зводили будиночки, займалися бджільництвом, пізніше садівництвом і на підсипних землях – землеробством. І тепер у селі переважають козацькі прізвища Запорожець, Хоменко, Федченко тощо.

Територія сільради розташована в південно-східній частині району. До складу сільської ради входять села Козацьке, Миколаїв.

Сільська рада заснована у 1919 році. Жертвами Голодомору стала 571 особа.

Станом на 1988 рік тут проживало 1290 жителів.

ТОВ «Козацьке» вже багато років очолює заслужений працівник сільського господарства України С.М. Чубовський.

На території сільської ради функціонують: ТОВ «Козацьке», ФГ «Вікторія», Козацький НВК, будинок фольклору, бібліотека, відділення поштового зв'язку, відділення Ощадбанку, АТС, 2 ФАПи».

Як бачимо, у цьому дослідженні вже подано багато нових фактів і даних з історії села. І за це треба подякувати упорядникам «Сіверських скрижалей». На жаль, у розповіді про Козацьке не обійшлося й без ложки дьогтю. Звернімо увагу на початок цієї розвідки. Автори повторюють вже відому нам тезу, що село засноване у другій половині ХУІ століття. Але ж далі йде абсолютно неправильне твердження, з яким сперечатиметься школяр, який знає курс вітчизняної історії бодай на четвірку. Адже Запорізька Січ, і про це я говорив вище, була розгромлена «царицею-мамою» Катериною у 1775 році, а це вже друга половина 18 століття. Не заперечую, що після розгону Січі в нашому селі знайшли притулок колишні запорожці. Підтвердженням тому може бути й прізвище Запорожець. Мабуть, так називали козака, який оселився після розгрому Січі в Козацькому.

І людей з цим прізвищем і тоді, і тепер у селі досить мало. І не вони були першими осадниками Козацького. Селу на той час уже було щонайменше 200–300, а то й більше років, про що я намагатимуся переконати читачів трохи далі.

Отож, повна назва населеного пункту – село Козацьке. Розташоване в Україні, Бобровицького району, Чернігівської області. Рада – Козацька сільська рада, розташована за адресою: 17450, Чернігівська область, Бобровицький район, с. Козацьке, вул. Леніна, 74, тел. 3-34-80. Код КОАТУУ 7420683601. Далі подаємо дані з Інтернет-ресурсів. Згідно них, село засноване в 1587 році, населення на 2013 рік 877 чол., площа 4,273 квадратних кілометра, густина населення 205,24 осіб на квадратний кілометр. Поштовий індекс 17450. Телефонний код + 3804632.

Географічні координати: 50° 37' 48" пн ш. 31° 38' 24" сх. д. Середня висота над рівнем моря 129 метрів. Водойми – річка Супій, два ставки, пересихаюче в сухе літо озеро Шарамеха, болота, пересохлі і напівпересохлі русла приток Супою, які щовесни наповнюються водою, копанки.

До складу сільської ради входять села Козацьке та Миколаїв – останнє приєднане до Козацького, коли 24 червня 1983 року на загальних зборах колгоспу імені Орджонікідзе вирішили додати до нього миколаївський колгосп «ХІ-річчя Жовтня». Територія сільради розташована в південно-східній частині району. Межує з землями Білоцерківської, Веприцької, Гаврилівської, Новобиківської сільських рад. Всі вони територіально входять до Бобровицького району.

Село розташоване на річці Супій, за 35 кілометрів від районного центру та за 38 кілометрів від залізничної станції Бобровиця. Відстань до обласного центру автомобільними шляхами – 170 кілометрів. Відстань до столиці нашої держави міста Києва автомобільними шляхами – 80 кілометрів. Село розташоване за 6 кілометрів від автомобільної дороги Київ – Суми.

На щастя, Козацьке поки що невимираюче село, хоч кількість населення в ньому щороку зменшується.

Зрозуміло, що вищезгадані напрацювання істориків та краєзнавців про наше село, а також зібрані й дещо узагальнені матеріали з історії села та буття його жителів вчителями сільської школи Парасковією Андріївною Дараган, Ольгою Іванівною Бурзак, Валентиною Василівною Галай, бібліотекарями Таїсою Федорівною Гордою, Ніною Григорівною Фенюк, Любов'ю Степанівною Федченко, стали каменями для фундаменту розповіді про Козацьке від сивої давнини і до сьогодні.

Козацька світлиця Козацької громади на районному святі

Дари полів і городів на районному святі врожаю представляє колгосп імені Орджонікідзе (1990 р.)

Чому ж все-таки Козацьке?

*І засміялась провесінь: Пора!
За Чорним Шляхом, за Великим Лугом
Дивлюсь: мій прадід, і пра- пра-, пра-пра –
Усі ідуть за часом, як за плугом.*

Ліна КОСТЕНКО

Поети, письменники, журналісти, коли розпочинають мову про літописи, кажуть, що на їхніх сторінках палахкотять пожежі, дзвенять мечі, плачуть безпорадні жінки, яких насильно гонять в рабство, мчать коні, які волочать за собою мертвих вершників із ногою в стремені, або ж заарканеного грабіжника чи насильника. У цих літописах так мало сторінок, де б розповідалося про мирні, спокійні будні, про радісні свята. Усе це так.

За допомогою коней наші пращури орали свої «здавна козачі ниви», які дісталися їм від прадідів-дідів. Виручають гривасті козачан і в XXI столітті

Своєрідним літописом життя нашого народу є й назви його поселень. І в цих назвах слідів воєн, розбоїв, грабунків, різних нашесть не так і багато. Хоч у багатьох назвах і залишились сліди боротьби за волю, відгомони захисту

рідної землі. Не будемо ходити далеко за прикладами. Візьмемо зовсім поруч розташований Свидовець. Саме тут, за літописами, в 1155 році відбулося «свиданіє» половців з київськими дружинниками. «...Придоша изнова половци на мир и сташа по Дубенцю, оли и до верх Супоя...» Ось ця мирна зустріч (свиданіє) й ніби дала назву Свидовець.

А назва Шаснівка ніби від того, що після того «свиданія» був у тому місці укладений щасливий мирний договір між ворогуючими землями. За тими ж літописними джерелами, Стара Басань ніби названа так, що з того боку була «опасность» для княжого двору в Ярославці. Так це чи ні, сказати зараз важко. Тим більше що й понині навколо походження назв багатьох населених пунктів ламають списи вчені-академіки і любителі-краєзнавці. Ще й до цього часу вони не знайшли спільної мови щодо того, чому наш районний центр «охрестили» Бобровицею, а Ніжин – Ніжином. А скільки дискусій точиться навколо назви нашого обласного центру Чернігова?

На щастя, не потребує таких суперечок назва нашого села. До речі, не тільки нашого. Сіл з таким ім'ям або ж похідним від слова «козак» в Україні немало. Ще в Малоросії виникли поселення з назвами Козак, Козаричі, Козакове, Козарка Мала, Козаровичі, Козари, Козачківка, Козача Долина, Козачки. На Чернігівщині тоді ж зафіксовані хутір Козачий по лівий бік шосе, що веде з Києва на Козелець. Він «при колодце. В нем дворов 12, жителей – 29 мужчин, женщин 30. («Списки населенных мест Российской империи.» Том «Черниговская губерния». СПб 1866). У Борзнянському повіті був хутір Козачинський по правий бік воєнно-транспортної дороги із Борзни в Прилуки, при колодязі. У ньому був один двір, де жили два чоловіки і три жінки (Там же). Хутір Козацький був у Лубенському полку Війська Запорізького. У книзі В.В. Кривошеї, І.І. Кривошея, О.В. Кривошея «Неурядова старшина Гетьманщини» К., «Стилос». 2009 р. говориться, що шляхтич, значний військовий товариш, сотник бакланський «купив 15 вересня 1701 року ... в Козацькому кутку полосу поля з пожнею та винницею за 1100 злотих...» (стор. 250).

До речі, у Державному архіві Чернігівської області зберігається топографічна карта Козелецького повіту, складена у 1904 році. На ній між Козацьким і Пустотіним поміж солонцюватих ґрунтів є зовсім мініатюрна зелена позначка з назвою х. Козачанський. На раніше і пізніше виданих картах населеного пункту з такою назвою я більше не зустрічав. З усією ймовірністю можна твердити, що так раніше називався хутір, відомий жителям Козацького і навколишньої округи як П'ятихатки. Тобто поселення з п'ятьма хатами, яке нібито виникло серед степу широкого під час Столипінські реформи. А залишки цього хутора були знищені і територія розорана десь у семидесятих роках минулого століття.

Села Козацьке є у Бериславському районі Херсонської області, у Звенигородському – Черкаській, Конотопському – Сумській, Новоазовському – Донецької, Піщанському – Вінницької областей. Є аж вісім сіл з назвою Козаче. До речі, на карті місцерозташування козацьких полків наше село позначене майже на кордоні Переяславського і Київського полків і російськомовно воно теж записане «Козачье». До цього списку додамо села Козачий, Козачий Яр, Козачі Лагери, Козачі Майдани, дві Козачки, Козаччина. А ще – Козачий Гай, Козаки, Козаківка, Козакове, Козачине і село Козачани на Черкащині. Автор дослідження історії села Голубівка на Прилуччині Анатолій Суховерський в своїй книзі «Джерела нашої пам'яті» серед древніх назв сільських кутків називає вулицю Козаченкову і переконливо доводить, що її заселили козаки з Січі (Суховерський А.М. «Джерела нашої пам'яті», Ніжин. Аспект-Поліграф. 2008. стор. 8). Не впевнений, що цей перелік повний, бо села, хутори, просто невеликі поселення з такими або схожими назвами і тоді й тепер розкидані по всій Україні, від кордону з Польщею до Сіверського Дінця, від Азовського моря до Дніпра, Десни й Сейму. І всі дослідники сходяться в одному: засновували їх козаки. Або до розгону Запорізької Січі, або ж після.

Так що ж воно за люди такі були – козаки? Щоб дізнатися, про наших пра-пра-прашурів, пропоную зробити екскурс в історію. Слово козак – це давнє запозичення з тюркських мов, яке означало «вільна, незалежна людина; шукач пригод; бродяга» (див. Радлов. Опыт словаря тюркских наречий. Выпуск 8. стр. 364–365). Перша згадка про козаків в Україні, за твердженням дослідників, належить до 1492 року. Тоді кримський хан Менглі-Гірей скаржився великому князю Литовському Олександру на те, що канівці і черкаські перейшли через Дніпро і розбили турецький корабель, а черкаські там же забрали десять коней. Великий князь Олександр відповів, що він наказав своїм урядникам обшукати «козаків» і покарати винних...

Другу згадку про козаків ми маємо приблизно ж біля того часу. У 1494 році козаки черкаського містечка обікрали московського посла князя Суботу, котрий їхав від валаського воєводи Стефана до кримського хана. У 1493 році є також згадка про козаків як уходниках, тобто людей степових, які жили промислами. Вони відправлялися в степ за здобиччю і потім поверталися з нею до Києва.

Відомо, що в першій половині XVI століття основне українське населення було зосереджене на обжитих із найдавніших часів землях. Це – Галичина, Волинь, Поділля, Полісся. На південь від цих територій простягався незайманий Степ, або так зване Дике Поле. Його вже потроху заселяли вихідці з обжитих територій. Але цей процес був перерваний монголо-татарськими навалами. Природні багатства того краю вражали сучасників. Відомий інженер Гі де Боплан, який служив у польського короля, і зробив опис України, у своїй книзі пише:

«У Дніпрі і його притоках ловились білуга, осетри, чечуга, сом, короп, судак, окунь, щука, лящ. За підрахунками, у ріках, де козаки займались рибальством, водилось майже 60 видів риби».

Боплан у описі також повідомляє, що у Дніпрі риби так багато, що в гирлі Орелі, наприклад, козаки за один раз виймали із сітки понад дві тисячі штук, до того ж, дрібніша з них може бути близько 34 сантиметрів. Озера також були переповнені рибою, яка гинула від тисняви, заражаючи повітря. Риби було так багато, що вона заважала плавати човном. Річкові та озерні плавні були багаті птаством. У лісах і степах було доволі дичини і на диких коней, оленів, кіз полювали лише заради шкір і хутра. Дуже родючими були й чорноземи, що розкинулися в усі боки.

Кожної весни на ці незаймані території вирушали ватаги сміливців-уходників. Вони полювали на диких звірів, ловили рибу, збирали мед, добували сіль, поташ, селітру, дьоготь. На зиму уходники поверталися додому, де збували все здобуте за весну й літо. Уходницький промисел був надзвичайно вигідний, але він потребував великої витривалості, завзяття та сміливості, адже життя в степу було постійно пов'язане з небезпеками та суворими умовами. Поступово люди призвичаювалися до нового життя і окремі з них, аби не потрапляти знову під владу панів і платити там високі податки, не поверталися на зимівлю додому, а будували тут зимівники і хутори.

Згодом до них почали приєднуватися й втікачі від панської неволі із захоплених Польщею земель. Втечі селян на незаселені південні землі у XV–XVI століттях були найпоширенішою формою протесту проти іноземних та місцевих поневолювачів. Це викликало невдоволення феодалів, які зверталися до короля польського та великого князя литовського зі скаргами і вимагали заборонити приймати селян-втікачів, де б то не було. Таке наполягання знайшло відображення в судовнику Казимира IV (1468 рік), куди була вміщена спеціальна стаття, яка передбачала максимальне покарання тим, хто сприяв втікачам: «А который будет людей выводиты, особливо челядь невольную, хватать вместе с челядью того на шибенницу».

Польська Річ Посполита тоді стала для нешляхтича Дантовим пеклом, на воротях якого написано: «Залиш усяку надію». Як тільки козаки відвойовували, освоювали і заселяли нові землі, сюди негайно з'являлися магнат або ж шляхтич-господар з правами від короля на цю територію. Тоді серед козаків і народилася крилата фраза про те, що від Кракова до Очакова скрізь біда однакова.

Кількість козаків невпинно зростала. Польський уряд вживає низку заходів, аби обмежити козацьку вольницю. У 1578 році король Стефан Баторій організовує в Переяславі та Черкасах козацьке реєстрове військо. Реєстровці наділялися

землею, яка юридично залишалася власністю староств. Основна ж маса втікачів лишалася поза реєстром, без землі і людських прав.

Люди втікали від голоду й насильства на Лівобережжя – бігли великими натовпами. Акти Люблінського трибуналу, який розбирав справи про втікачів, дозволяють простежити напрямки втечі селян і заселення ними нових територій на Лівобережжі в «диких полях» та в прикордонних районах. Колонізація нашого краю також швидко зростала. У ті часи й заснувалася більшість сіл і хуторів північної Переяслівщини, тобто нашого краю.

Додамо, що уходники освоювали також Чернігово-Сіверщину, пониззя не тільки Дніпра, а й Дону. В одній із грамот путивльського воеводи за 1546 рік повідомлялося великому князю московському: «Ныне, государь, казаков на Поле много: и черкасцов, и киян, и твоих государевых, вышли, государь, на Поле из всех окраин» (Историческое описание земли Войска Донского – М., 2-е изд., 1903. – Т. 1. – С. 82).

Отож і в Дикому Полі не було повного спокою. І від короля польського, і від государя російського. Та особливо дошкуляли своїми грабіжницькими набігами татари та турки. Часто облаштовані зимівники перетворювалися на попелища. Наш край також постійно бачив татарські загони. Недаром одне з невеликих поселень поблизу Свидовця ще й сьогодні зветься Татарівкою. Та й у нашому селі є прізвиська тюркського походження. Назвемо для прикладу хоча б Обухан та Галай. Наш край і сусідні околиці довго був підвласним бусурманам. Татарам давали тут данину. У ханських ярликах навіть ХУІ століття трапляються вирази: «черниговская тьма со всеми выходами, даньми, землями и водами» належить Орді і тільки з милості хана «тьма» віддана в управління князям Литовським. Кримські татари й турки кочували в наших краях ще в середині ХУІ століття. І не дивно, що тут була и «пашня опушена» від неспокою татар.

Таке неспокійне життя змушувало уходників опановувати ще й військове мистецтво. Це дозволяло їм не тільки боронитися від ординців, а згодом і самим нападати на їхні улуси, табори й загони та захоплювати трофеї і полонених. Ось саме цих безстрашних сміливців і стали називати козаками. Саме вони й стали основою формування козацького стану і самотнього козацького ладу, який, за словами дослідників, був найдемократичнішим у тодішньому суспільстві. Вже тоді козаки стали уособленням захисника батьківщини, народного заступника, людини вільної, незалежної і... войовничої. Та свій бойовий вишкіл вони показували лише тоді, коли треба було боронити рідну землю. Наші мудрі й навдивовиж працюючі предки цінували щедрий дарунок Всевишнього і ніколи хижими та розкосими очима не заглядали на край світу, щоб заграбастати, розтерзати, спалюжити, нагидити, а звідти кинутися ще на одну чергову жертву. Це загребущим сусідам все було мало. То ми, українці, завжди були щасливі з того, що маємо.

Козацтво в Україні формувалося роками й десятиліттями. Ні в кінці ХУ століття, ні в першій половині ХУІ козаччини ще не було і козацтво ще не склалося як окрема верства населення. Це вже сталося у другій половині ХУІ століття, якраз тоді, коли наші сільські хуторці, слобідки, зимівники об'єдналися й зародили нинішнє наше Козацьке. До цього ж були просто люди, які ходили в козаки. А «козакували» і селяни, і міщани. І старости, і воєводи, і значні пани польські. Такі, наприклад, як Острозькі, Вишневецькі та інші. Де перед вели пани, було й більше бажаючих козакувати. Уже в першій половині ХУІ століття їх було стільки, що черкаський староста Остафій Дашкович в 1533 році вже радив литовському уряду поставити внизу Дніпра зо дві тисячі козаків на татарських перевозах, аби обороняти Україну від ординців. Але до порад Дашковича тоді не прислухалися. А козацька вольниця ставала все масштабнішою і непокірною. Вона вже жила за своїми законами і правилами і не підкорялася ні польській шляхті, ні самому королю. Ось тоді й вирішили брати козаків на державну службу, а заодно й надавати їм досить значні привілеї.

У 1572 році польський король Сигізмунд-Август вперше взяв до себе на службу 300 українських козаків і велів записати їх до окремих реєстрів. Так розпочало зароджуватися реєстрове козацьке військо. До його обов'язків входила охорона кордонів та нагляд за нереєстровими козаками, які враз опинилися поза законом. З часом король був офіційно змушений визнати і легалізувати козацьку військову й політичну організацію, яка склалася в результаті тривалого процесу внутрішнього розвитку козацтва.

Поступове господарське освоєння Дикого Поля та Подніпров'я сприяло виникненню Запорізької Січі – справжньої військової організації, коліски українського козацтва. Достовірно відомо, що канівський староста Дмитро (Байда) Вишневецький у 1553–1554 роках зібрав розрізнені козацькі ватаги й збудував за Дніпровими порогами на острові Мала Хортиця фортецю, що слугувала заслоном від татар. Але січовики вже створювали облоги не тільки проти татарських завойовників, а також для оборони своїх вольностей і від польських феодалів, які дедалі частіше проникали у «волості» – землі воістину козацькі.

До сказаного варто додати, що розвитку козацтва сприяла й тодішня політика литовських князів. Вони мали земельні угіддя в областях, суміжних з татарами, і теж потерпали від набігів басурманів. І тоді литовці вирішили використати силу місцевого населення. Як стверджують інші дослідники, вони першими приступили до облаштування обшинних ратних формувань (ополчення), які в ХУ столітті стають тут відомими під ім'ям козаків. Спочатку козаки були звичайними ратниками, повністю залежними від удільних литовських князів, які призивали їх із народного середовища на випадок війни. З часом, після реформи князя Євстафія Ружинського на початку ХУІ століття, козаки стали земельними власниками.

Вони одержали права самосуду, вільного обрання старшини і стали самостійним військовим формуванням, незалежним від влади удільних князів. Тобто, литовські князі надали повну свободу розвитку козацтва у підвладних їм територіях.

А тепер досить цікавий документ нашої минувшини. Це – присяга тогочасного козака, яку давали й наші пращури-козачани. Подам її дослівний текст. «Ім'ям моєї матері і батька, всім найсвятішим і найдорожчим для мене, святою землею нашою українською – присягаюся, що буду стояти на смерть за волю і незалежність України, недоторканість її кордонів і до останнього подиху служитиму їй з честю і гідністю козацькою. Якщо я порушу цю присягу, то нехай не прийме моє тіло свята наша земля, і буду я проклятий нашим родом вовіки віків. Слава козацтву! З нами Господь і Пресвята Покрова!»

Бажаючи можуть порівняти цей текст з клятвою, яку дають президенти нинішньої незалежної України. Як на мене, теперішня присяга не містить такої любові до рідного краю, такого патріотизму, відвертості, переконливості, щирості, яку демонстрували наші пращури. І чи не через це наша держава ось уже більше двох десятиліть постійно живе в роздорах, без ніякої одностайності. І тут варто нагадати поради славетного Ярослава Мудрого своїм синам: «Якщо будете ви в любові межі собою, то й Бог буде в вас, і покорить він вам противників під вас, і будете ви мирно жити. Якщо ж будете ви в ненависті жити, в роздорах сварячись, то й самі загинете і землю отців своїх і дідів погубите, що її надбали вони трудом великим...» Вдумаймося: чи не губимо ми сьогодні землю отців і дідів своїх?

Ось в таких хатах жили наші односельці напередодні Великої Вітчизняної війни і відразу після неї. Як свідчить напис на звороті, фото зроблене 10 березня 1958 року і це хата сім'ї Кореняків, а сфотографував її якийсь Миша

Всесвіт і Козацьке в ньому

*Да ведают потомки православных
Земли родной минувшую судьбу...*

Александр ПУШКИН
(«Борис ГОДУНОВ»)

Вище я наводив рядки про наше Козацьке з Історії міст і сіл України, енциклопедичного довідника «Чернігівщина». Розумію, що ці перші дослідження писали «відповідальні товариші» з обкому партії. Розумію, що вони свідомо або ж за височайшою вказівкою «омолодили» не тільки моє Козацьке, а й навколишні села щонайменше на сотню-другу літ. Мовляв, життя в нас розпочалося тільки тоді, коли Україна «возз'єдналася» з Росією, якої, власне, за Хмельниччини й не було. Була така собі Московія, а сама Москва на тогочасних географічних мапах позначалася маленькою, ледь помітною крапкою поблизу кордонів Чернігівської губернії. Отож у тих, аскетично-беземоційних рядках, бо ж писалось з позицій класовості і комуністичної партійності, і не про Москву чи так звану колыску революції Ленінград, а про «рядове» село та й, до речі, такий же районний центр і район, поставали лише окремі реалії розвитку нашого села. Але й за тими скупими рядками для мене, як у краплині ранкової роси, сконцентрувались і віддзеркалились відблиски дива, бо за Козацьким бачились Бобровиччина, а за нею – вся Чернігово-Сіверщина, а далі й вся Україна-мати як органічна частина історії цивілізованого Всесвіту.

Не побоюся повторитися: саме Козацького, отієї крихітної краплиночки на карті, і Всесвіту. І тут я не вдаюся до якихось романтичних гіпербол. Спробую переконати в цьому і читачів.

У своєму дослідженні я спиратимуся на архівні матеріали, історичні дослідження, так звані «ревізські казки», перекази сільських людей, які передаються з покоління в покоління, сповідальні та метричні книги нашої Свято-Миколаївської церкви, які стосуються як нашого Козацького, так і навколишньої округи. І не тільки сіл, а й історії Чернігівщини, Переяславщини, Київщини, Полтавщини. Бо ж історія села – це не один жмут соломи, вискубаний зі скирти, а вся скирта. І якщо десь в історичних документах чи інших джерелах і не названо конкретно Козацьке, це не означає, що ці події чи явища його оминули. Ці матеріали про сусідні території якщо не прямо, то побіжно відображають ті чи інші аспекти історичного розвитку Козацького. Отож давайте почитаємо, замислимося і... погодимося.

Розпочнемо з сучасного райцентру Бобровиці. Історичні джерела неоднозначно тлумачать походження її назви, але всі стверджують, що вона була

заселена ще в стародавні часи. Свідчення цьому – залишки двох городищ і поселення періоду Київської Русі. Тепер перекинемося до Нової Басані, яка тривалий період була адміністративним центром Басанської сотні Переяславського полку, до якого входило наше Козацьке, і яка вже у ХХ столітті теж була центром району, до якого належало й Козацьке. Так ось Нова Басань виникла в першій половині ХУ століття як фортеця для захисту від татарських орд. Тоді ж були заселені хутори Грузька, Лисківка, Зеленуха, Сапонівка, Полінівка, з яких потім власне й виросла Нова Басань. Візьмемо ще ближчі до Козацького території. Авторитетні дослідники старовини і солідні історичні праці засвідчують, що на території Нового Бикова було городище часів Київської Русі. А на околиці Старого Бикова – виявлене поселення доби бронзи. Не менш цікавими є дослідження території навколо сусіднього Веприка та розташованих за ним Вороньків. Так ось поблизу Веприка теж виявлене ранньослов'янське поселення черняхівської культури. Сивою давниною позначене виникнення Свидовця, який згадується в літописі від 1155 року. В цьому ж році згадується й Щаснівка, на околицях якої знайдені залишки поселення Черняхівської культури. Цим же роком датується й заснування Браниці. У 1196 році заснували Ярославку з її знаменитим на весь світ княжим двором і на околицях якої виявлене городище й курганний могильник часів Київської Русі. З цієї ж пори відома й Кобижча, яку в 1239 році знищили монголо-татари. Древнє городище, поселення та курганний могильник періоду Київської Русі археологи знайшли поблизу Горбачів. Прикро, що вони не зайнялися тоді вивченням курганів на наших полях. У період визвольної боротьби українського народу 1648–1654 років заснували Піски.

Цей цікавий і корисний для осмислення історії рідного краю перелік можна продовжувати. Я ж пропоную акцентувати увагу ще й на такому аспекті. Відомо, що Київ, Переяслав, Ніжин, Прилуки, Остер, Козелець дуже древні. Козацьке розташоване саме між цими містами. Отож давайте замислимося: чи могла б бути вільною в ті часи територія поруч з судноплавним Супоєм, на берегах якого росли ліси, у плавнях водилося багато дичини, а зовсім поруч розкинулися масиви родючого чорнозему, по якому вже був уторований волами й кіньми чумацький торговий шлях з Носівки до Бикова й далі на південь? Багато архівних джерел стверджують, що повз сучасну територію села проходили також биті шляхи Київ – Прилуки, Переяслав – Ніжин, Козелець – Прилуки. А в добу, коли Батурич став гетьманською столицею, неподалік від Козацького через Биків проходив вторований шлях від цієї гетьманської резиденції до Києва й Переяслава. Через південь Бобровиччини, тобто якраз по наших землях, у той час також пролягав важливий торговельний шлях, який прийнято називати «путь из хазар в немцы». Він зв'язував Київ з містами Золотої Орди з одного боку і Західною Європою – з іншого. Я на сто відсотків впевнений, що наша земля вже тоді була заселена.

Для підтвердження наведу ще один аргумент. На полях у бік Веприка, Миколаєва, Гаврилівки ще не так давно можна було бачити таємничі кургани або ж могили. Вони ще в моїй дитячій уяві збуджували рої думок та всіляких уявлень. З розповідей бабусі та дідуся знав, що до революції таких, за їх словами, скіфських могил, які шапками насипали хоробрі воїни, на тих полях було значно і значно більше. Ось тільки одні з них самі від часу розповзлися, інші – людьми розкопувалися у пошуках скарбів. Треті – розорювалися.

Про існування могил на наших полях я знайшов підтвердження в архівах, коли збирав матеріали про історію Козацького. Так ось у акті купівлі–продажу від 1760 року йде мова про те, що житель козачанський, козак Йосип Самсон з доброї своєї волі, за згодою жінки і дітей своїх, свойственників своїх близьких і далеких продав козаку, жителю козачанському Никифору Задорожному володіння. Воно йому дісталось від батька його козака сотні Басанської, жителя козачанського Якіма Штучного, «а оному она досталась от козака сотни Басанской, жителя козачанского Федора Васильченка, издревле козачая нива на один день, лежащая близ села Козацкое, на коей могилы имеются». Ця нива помежована з одного боку козака сотні Басанської жителя козачанського Андрія Трубача нива, з іншого – козака, жителя козачанського Семена Романенка нива і повертається одним кінцем на ниву Федора Васильченка, а другим кінцем – на шлях, що веде з Бикова до Веприку (Центральний Державний історичний архів України в м. Києві. Далі – ЦДІАУК. ф. 57, оп. 1, спр. 164, стор. 143).

Особливо нещадним до могил – цих свідків історії – було ХХ століття, коли на озброєнні в людей з'явилися плуги й трактори. У селі розповідають як у шестидесятих-семидесятих роках минулого століття колишній чи то головний інженер чи директор сусіднього Новобиківського цукрозаводу пригнав у село потужні трактори й стали ними нещадно розорювати такі древні пам'ятки. Цілком можливо, залишки городища чи укріплень часів Київської Русі, а то й древніших. І ніхто не зупинив тоді того варвара. І як тут не згадати Ліну Костенко, яка писала про таких чорних археологів:

Якісь дядьки, кудлаті, з клумаками
В гробницях будуть чиркати сірниками.
Повзти на пузі в повній темноті,
З кісток зривати бляшки золоті...

Не знаю, чи вдалося тоді новоявленому «чорному археологу» знайти якісь скарби. Достеменно відомо, що справжнім дослідникам вони справді відкривали неоціненні докази осідлості і освоєння територій колишньої Биківської волості. І сміливі дитячо-юнацькі уявлення про ці могили не віддаляли, а наближали до правди історії. Ріднили «правнуків поганих» з віками славних прадідів, сповнювали серце й душу глибиною й гордістю за свою історію.

Та й чи могли, наприклад, не хвилювати старобиківські знахідки епохи бронзи? Адже ще зі шкільного курсу історії відомо, що археологічний бронзовий

вік – це третє-перше тисячоліття до нашої ери. Він характерний тим, що на вищій рівень піднімається створення знарядь виробництва. А це сприяло розвиткові як орного землеробства, так і кочового скотарства. А ще – виготовлення засобів пересування. Від візків до кораблів – веслових і з вітрилами. Отже, бронзова епоха не обійшла наше село й, звісно, Чернігівщину та Київщину.

На цей час припадає й розвиток особливо славетної Трипільської культури. Легендою була й залишається черняхівська культура 3–4 століть нашої ери. Названа по могильнику села Черняхів Київської області вона, за дослідженнями археолога В. Хвойки, відзначалася високим розвитком землеробства, скотарства, мисливства, рибальства, гончарного і ювелірного ремесла, широкими міжнародними обмінами. А потім настають періоди державності Кия та Аскольда (IX століття) і наша земля включається в органічні внутрішні та зовнішні зв'язки держави, що включала в себе землі Київщини та Переяславщини. Отож можна робити висновок, що наша територія з архівних часів причетна до розвитку не лише Чернігівської, Київсько-Руської, а й світової цивілізації та культури. Отож і закономірно, що ще «Літопис Аскольда» (867 рік) ядром Київсько-української держави позначає Київську (полянську), Чернігівську (сіверянську) та Переяславську землі. Саме ті території, де й розташоване нинішнє й історичне Козацьке, перші осадники якого закопали стовп на межі Київщини, Сіверщини й Переяславщини. Отож і не осягнути долі і ролі села, коли не дивитися на нього в контексті загальнонародного розвитку. А він настільки славетний, наскільки й суворий.

Бо довелося його мешканцям пережити всі тяжкі випробування, пов'язані від боротьби проти монголо-татарського іґа до Литовського владарювання. Від польської кормиґи, коли для збереження своїх привілеїв ляхи-колонізатори присилали навіть у Бобровицький гарнізон сотні жовнірів, для яких в українстві навіть статус вільних людей не став перешкодою для визиску, до багатостолітньої, замішаної на крові, сльозах, насильстві і знущанні, «турботи» міфічного «старшого брата». Це ж від нього наш Пророк Тарас Шевченко застерігав українських дівчат: «Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі – чужі люди, зроблять лихо з вами». Зробили, і не одне. І продовжують робити...

Тут потрібно наголосити, що наприкінці XVIII століття Польща занепала. Сусідні держави – Австрія, Прусія і Росія – в 1772, 1793 та 1795 роках розділили польські землі між собою. Польща як держава не існувала більше ста років. Проте поляки й надалі визискували українських селян. Російський уряд дивився на панів-поміщиків як на сторожів порядку і жорстоко карав селян за будь-який непослух. До того ж, польські магнати, аби їх не вигнали з України, масово родичалися з російськими. Наприклад, дочки Станіслава Потоцького вийшли заміж за російських генералів: Софія – за Кисельова, а Ольга – за Нарішкіна. Жилося польським магнатам на наших землях ще краще й безпечніше як за Польщі, а селянам – ще гірше. Про це наші предки тоді співали так:

**Була Польща, була Польща, а стала Росія,
Не заступить син за батька, а батько – за сина.**

Вважаю, й сьогодні варто нагадати, що з XIII по ХУП століття між українською і московською землями практично не існувало яких-небудь родинних зв'язків. Вони почали впроваджуватися після Переяславської Ради 1654 року, коли московці розгорнули на Україні колонізаторський, загарбницький рух. Саме для його виправдання й був вигаданий міф єдності «трьох народів-братів» як єдиного східнослов'янського племені. Але протягом усієї історії наш край мучився й протестував, не раз він потопає у сльозах і крові «благодійників» столичівщини, ідеологів «єдиної й неділимої» імперії та нагайок жандармів. І Козацьке та й всю навколишню округу тероризували нещадно й люто. У цьому ми переконуємося трохи нижче.

А зараз хотілося б хоча б побічно окреслити ті хронологічні історичні рамки, в яких довелося розвиватися нашому краю. Отож у ювілейному виданні Чернігівської міської управи «Очерки истории города Чернигова (907–1907)» наводяться періоди, коли наш нинішній обласний центр – Чернігів, вся Чернігівщина і, можна вважати територія, на якій розташоване Козацьке, перебували під тією чи іншою владою або ж впливом:

- До 1356 року – період княже-вічевий;
- 1356–1503 рр. – Литовський період;
- 1503–1618 рр. – Московський період;
- 1618–1654 рр. – Польський період;
- 1654–1722 рр. – період гетьманський;
- 1722–1782 рр. – перехід до загальноімперського управління;
- 1782–1870 рр. – введення в дію Катерининських установ;
- З 1870 р. – період пореформенний.

А тепер про ці періоди більш детальноше. І розпочнемо не з 1587 року, коли, за даними інтернету, виникло Козацьке, а значно ранішим періодом. Бо вже 1239 року загін монголо-татар знищив Ніжин, Кобижчу та інші навколишні поселення. Територія Козацького, а я впевнений, що до того часу вона була заселена дворами (димами), теж була сплюндрована варварами, адже від неї до Кобижчі рукою подаги.

Через століття після цього погрому у 1320 році українськими землями, в тому числі й нинішньою Бобровиччиною, заволоділо Велике князівство Литовське. Згодом тут стала володарювати Польща. 1500 року наші землі відійшли від Речі Посполитої до Московської держави. Потім знову за Деулінським перемир'ям між Москвою і Польщею у 1618 році наша територія і північніші від Козацького землі аж до Ніжина включно знову відійшла до Польщі.

У 1635 році земля, на якій розташовувалося Козацьке, за адміністративно-територіальним устроєм увійшла до складу Київського воєводства Речі Посполитої.

У 1648 році волею Богдана Хмельницького і його війська було покінчено з пануванням Польщі в Лівобережній Україні. Обширна територія Лівобережжя в тому числі й земля сучасного Козацького була визволена. На той час вона дуже обезлюдніла і збідніла, а люди, здавалося, вже втратили віру, що страти і знущання колись припиняться. За адміністративним поділом, зробленим гетьманом Богданом Хмельницьким, Україну поділили на полки. Землі Козацького ввійшли спершу до Биківської, а після її скасування – до Басанської сотні Переяславського полку. Вони межували з землями Кобизької сотні Ніжинського полку, з землями Прилуцького полку та Київського полку з центром у Козельці.

Після Андрусівського перемир'я територія Переяславського полку дещо змінилася, але Козацьке залишилося на його території. Катерина II 10 листопада 1764 року скасувала гетьманство, передавши всю повноту виконавської влади в Україні президенту Малоросійської колегії генерал-аншефу Петру Рум'янцеву-Задунайському. Як пише в книзі «Історія України-Руси» Микола Аркас, Катерина II зараз же звеліла тій Колегії: 1) Зробити перепис і ревізію, бо досі уряд не збирав ніяких податків з України. 2) Не дозволяти вільно переходити людям з місця на місце, з земель одного дідича на землю другого. 3) Звернути увагу на те, що Українська старшина і духовенство ненавидить все Московське і 4) пильно стерегти, щоб ця ненависть не ширилась поміж народом на Україні, а для того наказано було вдавати, ніби уряд обороняє простий люд Український од його ж таки панства і старшини. Але заходи ці мало допомогли: народ так само вороже, як і попереду, дивився на нові порядки, котрі заводив імператорський уряд (Микола Аркас. «Історія України – Руси», стор. 331).

У зв'язку з ліквідацією царським урядом залишків автономії Лівобережжя й утворенням намісництв Переяславський полк як адміністративно-територіальна одиниця був скасований.

У 1781 році на Лівобережжі був повністю ліквідований сотенно-полковий устрій. У 1781–1783 роках на території України було утворено п'ять намісництв. Кожне намісництво у складі 300–400 тисяч населення розділялося на 11 повітів по 20–30 тисяч чоловік.

Київське намісництво було утворене 16.09.1781 року, а фактично розпочало існувати з 19.01.1782 року. Очолював його намісник, який мав повноваження від царя. Київське намісництво поділялося на 11 повітів. Серед них був і Козелецький, до якого ввійшло й Козацьке. Однак дослідник козацтва й гетьмашини В. Заруба твердить, що Басанська сотня разом з іншими такими ж підрозділами ввійшла до Остерського повіту Київського намісництва. Звідси випливає, що й Козацьке було в Остерському повіті (Заруба В.М. «Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорізького». Дніпропетровськ. «Ліра». 2007 р.).

За Указом царя Павла I від 12.12.1796 року Київське намісництво ліквідували, а його територія ввійшла в основному до Київської та Малоросійської

губерній. Малоросійська губернія з адміністративним центром у Чернігові було розділено на 14 повітів. Село Козацьке ввійшло до Малоросійської губернії Козелецького повіту.

У першій половині XIX століття для придушення національно-визвольних рухів російський уряд сформував систему адміністративних одиниць – генерал-губернаторства. В Україні їх було створено чотири. Указом царя від 27.03.1802 року Малоросійську губернію ліквідували, а натомість створили Чернігівську і Полтавську губернії. Козацьке ввійшло до Козелецького повіту Чернігівської губернії.

На 1 січня 1917 року із 79 губерній Російської імперії 9 були на Україні. Козацьке так само залишалось в складі Козелецького повіту Чернігівської губернії.

Після проголошення в ніч на 11 (24) на 12 (25) січня 1918 року незалежності України був прийнятий закон про новий адміністративно-територіальний поділ України, введено нові одиниці – землі. Серед них Сівєрщина (Стародуб), Чернігівщина (Чернігів), Переяславщина (Прилуки), Посем'я (Конотоп).

Козацьке залишилося в межах Чернігівщини. З травня 1920 року територія України, що входила до колишньої Російської імперії, була розділена на 12 губерній, зокрема й Чернігівську. А з 25 жовтня 1922 року стало вже 9 губерній. В т.ч. й Чернігівська. Козацьке при цьому перерозподілі так і залишилось в складі Новобиківської волості Козелецького повіту Чернігівської губернії.

7 березня 1923 року Постановою Президії ВУЦВК про адміністративно-територіальний поділ губерній (волесть – повіт – губернія) замінялось новим поділом (район – округ – губернія). У Чернігівській губернії замість 12 повітів стало 5 округів – Чернігівський, Новгород-Сіверський, Ніжинський, Сновський, Конотопський. Замість 133 волостей створили 58 районів. Козацьке ввійшло до Ніжинського округу Київської області. Ніжинський округ в свою чергу ділився на 12 районів: Бобровицький, Веркіївський, Ічнянський, Кобижчанський, Козелецький, Лосинівський, Мринський, Ніжинський, Новобасанський, Носівський, Остерський, Хорошоозерський. Козацьке стало одним із населених пунктів Новобасанського району.

В УСРР 9 лютого 1932 року було створено перші області. Постановою Президії ВУЦВК в жовтні 1932 року через розукрупнення Київської та Харківської областей 7 жовтня була створена Чернігівська область. Село Козацьке у складі Новобасанського району віднесли до Чернігівської області.

У 1959 році Новобасанський район скасували і його значну територію приєднали до Бобровицького району Чернігівщини. З ним перейшло туди й Козацьке. А ось Ядлівка (тепер Перемога), Русанів та деякі інші села тодішнього Новобасанського району залишилися на терені Київщини. Без тіні сумніву і з певною заздрістю маю сказати, що вони від такого розподілу значно виграли в соціально-економічному розвитку своїх територій. Такий адміністративно-територіальний поділ залишається й донині.

Наші односельці трактористи (зліва) Михайло Дмитрович Чайка і Яків Петрович Плотник у Москві під час гостин у козачанця Михайла Івановича Бурзака (в центрі), який займав в шістдесятих роках минулого століття солідну посаду в Міністерстві оборони Союзу РСР. (Фото зроблене 10 березня 1964 року)

На цьому фото наші односельці, солдати царської армії, які служили в одному підрозділі. Перший справа стоїть Петро Михайлович Бурзак – рідний дід Марії Миколаївни Бурзак, у якій її збереглося це фото

Правління колгоспу імені Орджонікідзе, партійна та профспілкova організація, виконком сільської ради завжди приділяли велику увагу солдатським вдовам села. На цьому фото зафіксована така зустріч у 1978 році

Сиві скроні у мого села

*Ах, моє ти село, ах велика рідня!
Ти моє джерело до останнього дня.
Ах, моє ти село! Запах м'яти, ріллі...
Ти колиско моя на тривожній землі.*

Андрій ДЕМИДЕНКО

Кожне місто, село, селище, хутір, як і людина, мають свою біографію і дату свого народження. Але якщо про вік людини можна довідатися з документів, які засвідчили її появу на світ, то про більшість населених пунктів, особливо коли їх заснування віддалене сивою давниною та навіть кількома століттями, дізнатися не так просто. Стосується це й нашого Козацького. Тут лише можна сказати, що у його розвитку кожне наступне століття є продовженням попереднього, та все ж відрізняється одне від одного розвитком цивілізації, відкриттями, війнами. Саме це спонукає нас знову повернутися у середину XIV століття. Тоді наші землі у складі Переяславо-Лубенського староства входили у Велике князівство Литовське. Трохи пізніше південна частина нинішньої Бобровиччини перейшла до Переяславського староства тієї ж державної приналежності.

Це був період, коли на наші землі постійно робили свої набіги дикі, або як пишеться в літописах, «жорстокі й несамовиті» татари. Пройшли вони й північною частиною Переяславщини, тобто землями нашого краю, якими на той час володіли князі Половці Сквир-Рожиновські. Це корінні половці, рід яких бере початок від Тугор-хана, і які прийняли християнство на Русі, породичалися з київськими князями і одержали тут великі земельні наділи. Наведемо лише ту частину документа, де йде мова про наш край у другій половині XIV століття. Отож у жалуваній грамоті Київського князя Володимира Ольгердовича князю Юрію Іванчичу Половцю-Рожиновському на володіння маєтностями у Київській та Сіверській землях пишеться: «...А в Северу: Рожни зе вшистким, Крехово, Осово, Светильново, Бердово, Островец, Буков, Варно, Волузов (Виползов?), Нежин, Дорогин, зе вшисткими инними урочистими пуццями в тим отделе. почавши от Десни по Удай и по Остер и Сосновский отдел также зе вшистким... по предках зе вшисткими инными пожиточными местами: Сквира, Ягнятин, Трилесы, Фущово (Фастов), и инными, то ма яко свое держать и тым вшистким жона и потомство их, вечными часы держа, тым шафовать, яко сами бендо хтели уживать. В Киеве писан...» (Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. – К., 1864. – С. 190).

Достовірність грамоти Володимира Ольгердовича не викликає сумнівів в дослідників. А нащадки Половців-Рожиновських володіли своїми маєтностями протягом кількох століть. Зокрема на Лівобережжі Дніпра їм належали землі з містами Ніжином, Басанню, Биковом, Крехаєвим, Дорогинкою, Варвою з навколишніми селами та землями й угіддями. Отож тепер вони боронили свої маєтності від басурманських орд. Та сили були нерівні. Скільки ординців було в наших краях, сказати важко. З народних легенд відомо лише одне: «Під стінами Києва зібралось з ними сили на сто верст». Отож вони добре потопталися по Бобровицьких і Переяславських землях. Татари пограбували їх замки, понищили містечка Басань і Биків, попалили навколишні села й хутірці, зимівники, багато людей вбили, інших забрали як ясир і погнали в неволю.

За часів володіння Биковом та околицями Рожиновськими в містечку спорудили фортецю для захисту рубежів князівства від степовиків. Біля фортеці, на лівому березі Супою, поступово розрослося поселення Биків. Як стверджує в публікаціях дослідник нашого краю Володимир Проценко, його наповнювали переселенці з Старого Бикова, Красного, Козацького, Турівки та інших навколишніх поселень.

Тут доречно сказати, що тодішні мешканці Козацького наповнювали не тільки Биків. Є достовірний «Список осіб козацького походження, які переселилися на великохутірські землі у першій половині ХУП століття (за даними Рум'янцівського опису 1767–1769 рр.). Так ось першим у цьому списку переселених у село Великий Хутір Переяславського полку Золотоніської сотні записаний звання козачого Пилип Телен, 40 років, бл. 1751 року, із села Козацьке Басанської сотні. Переселився він разом з дружиною Оришкою, 35 років із села Богдани Гельмязівської сотні, теж звання козачого. Сім'я жила у плетеній хаті. У них були діти: Антон – 2 роки, Петро – років шести, Ганна літ – 1. В Телена є корова дійна одна та свиней п'ятеро. Далі в документі говориться, що економічний служитель коровник Телен у служінні перебуває без жони. За рік він від економії одержує «жалованья» три рублі, по одній овчиній шубі, сукна валяного 12 аршинів, чобіт по одній парі і по чотири четвертини, п'ять четверичків і чотири горнця різного хліба. Показаний служитель коровник Телен не займається обробіткою землі і не сіє хліб, а харчується провіантом, що одержує, і заробленим хлібом в різних обивателів. Панщини проти інших описаних підданих він не робить, консистентних же дач платить з хати в рік по рублю і по дві копійки...»

Та повернемося до Нового Бикова. Відомо також, що перша згадка про нього належить до першої половини ХІУ століття, коли він входив до держави Джугидів. У другій половині цього ж століття він був захоплений державою Гедиминовичів і згодом увійшов до Литовсько-Руського Великого князівства.

У 1471 році Биків із удільного Київського князівства переходить до Переяславського староства Київського воєводства того ж князівства. Отже, якщо Биків заселяли й козачани, то наше село виникло раніше сусіднього і має майже таку ж історію розвитку. Додавлю, що Петрівку було засновано відомим отаманом козацьких походів Остапом Дашкевичем у 1514 році, отож, зрозуміло, що звідси й переселенців до Бикова ще не могло бути.

Щоб відчепитися від татар, їм платили постійну данину. Та все ж наш край, як і сусідні землі, був підвласним бусурманам. Як я вже писав вище, у ханських ярликах навіть XVI століття трапляються вирази «черниговская тьма со всеми выходами, даньми, землями и водами належит орди», і тільки з милості хана «тьма» віддана в управління князем Литовським. Та ще навіть в XVI столітті татарські орди кочували полями й степами Переяславщини та Сіверщини. І не дивно, що перекази доносять до нас свідчення очевидців про те, що «пашня тут опущена за неспокоєм від татар». Кругом залишилася велика пустеля. Такою згорьованою ця земля лежала майже двісті років. Ось ці згарища й довелося заново освоювати нашим пращурам, які в той час ще самовільно, стихійно переселялися на нові землі.

Однак тут вважаю доречним звернутися до думок істориків. Відомий дослідник історії Чернігівщини Микола Василенко, наприклад, твердив: даних з історії Чернігово-Сіверської землі від татарського нашестя до початку ХУІ століття майже нема... Ступінь спустошення цього краю татарами в XIII столітті не може бути визначена через скупість даних. Історичне ж життя там, однак, ніколи не припинялося... З опустошенням південної Чернігівщини (татари йшли, як відомо, в Чернігівщину з Південного Сходу) населення могло пересунутися більше до півночі, згуститися в одних місцях, порідшати в інших... (Н.П. Василенко. «Очерки по истории Западной Руси и Украины.» Киев. 1916 г.).

Інші дослідники теж сходяться в думці, що навала татар Менглі-Гірея у 1482 році зумовила короточасну втечу поселенців в ліси й поступове їх повернення назад. Свідченням цьому є той факт, що на землях Переяславщини не тільки не зникли, а й збереглися до наших днів дотатарські назви. Це вказує на безперервність їх існування або ж на спадковість населення цих поселень, не відділеного від попередніх поколінь більш або менш значними проміжками часу. Серед таких, насамперед, назви річок – Супій, Альта, Оржиця, Трубіж тощо.

Відомо, що рештки сіверян – севрюки після нашестя татар тулились десь на лісових полянах і на малодоступних островах лісових боліт, що губилися в очеретах, верболозах. Звідси й робимо висновок, що населення тодішніх Переяславщини і Чернігово-Сіверщини ніколи не зникало повністю. Воно продовжувало жити в маленьких поселеннях, які розділяли десятки, а то й сотні верст.

Саме ці люди й могли стати основою для нової колонізації краю. Адже землероби, а саме ними були наші пращури, з найбільшим бажанням селилися там, де уже були поселення, де вже оброблялася земля. Ось так заново й обживалися обширні території.

З Грамоти Великого Литовського князя Олександра, виданої 1503 року, відомо, що такими людьми на Басанщині було засновано і заселено дев'ять сіл (зокрема Брагинці, Карпилівка, Марківці) і два міста – Биків та Басань.

Як бачимо, дослідники не назвали всіх сіл. Отож не можна виключати, що тоді ж виникло і наше Козацьке. Адже з подальшого розвитку Бикова відомо, що він став центром однойменної сотні Переяславського полку та центром волості. В обидва ці структурні підрозділи ще задовго до виникнення Козацької держави в 1638 році входило й Козацьке. А в 1667 році козаки Козацького разом з Биківською сотнею були передані до Басанської сотні. У складі Биківської ж сотні козачани брали участь у битвах визвольної боротьби українського народу від польської шляхти під Дубном, Чортковом і Камінцем на чолі з сотником Онопрієм Величком (Польські справи 1651 р., ст. 1, б.л. 14–7).

Отож саме тому й висуваю досить вірогідну версію, що наше село вдруге, а то й втретє заснували не в другій половині ХУІ століття, а на початку цього століття, адже архіви зберегли указ великого князя Литовсько-Руського Олександра Ягеллона від 1503 року, згідно з яким всі землі верхньої течії Трубежу і Супою були пожалувані боярину Дашкові Іванчичу. Саме він і розпочав осаджувати в цих краях козацтво.

Події смутного часу (початок ХУП століття) не пройшли безслідно для заселення Чернігівщини. У них потрібно шукати ключ до вирішення питання про посилену колонізацію Чернігівщини у першу половину ХУП століття і про однорідний етнографічний склад колоністів. Так, у польській люстрації 1615 року Переяслівського староства і поселеннях на королівських землях, що на лівому березі Дніпра, уже йде мова про «хутора, где засели козаки». А до 1638 року уже утворилась майже тисяча нових поселень.

Та все ж головним ініціатором системи роздачі земельних пустель у власність приватних осіб і в довготривале володіння старостам вважають короля Стефана Баторія. Саме він передбачив ту боротьбу, яка рано чи пізно повинна була розгорітися між аристократичною Польщею і русько-народним козацтвом і вирішив завчасно вжити проти цього заходів. З цією метою він перш за все потурбувався зменшити козацьке військо з двадцяти до шести тисяч, дав їм по можливості мати регулярний устрій і, щоб приласкаги їх до Польщі, дав їм різні військові привілеї та шляхетські права.

Крім того, щоб віддалити козаків від польського кордону, він назначив для козацького гетьмана місцеперебування в Батурині, який виник наприкінці

XVI століття і названий на його честь – Баторином. Король Стефан став всіляко заохочувати козаків селитися на лівому боці Дніпра і його низинах, а також в північних повітах Полтавської та південних – Чернігівської губерній. Це було вигідно для Польщі у тому відношенні, що козаки мали скласти з цього боку надійний тил від Московської держави, що розпочала зміцнюватися. Баторій, запрошуючи сюди козаків, давав кожному з них по червінцю в рік і по кожуху на обзаведення господарством. У цей час майже у верхів'ї Супою знову появились нові поселенці. Не минули вони й Козацького. Але наполягаю, що вони закопали свій символічний осадницький стовп не в пустелі, а на колись обжитій, але вже сплюндрованій татарами території.

На підтвердження цьому наведу історію Переяслава, теж вщент пограбованого ординцями. На початку червня 1585 року (тут маю зауважити, що це лише на два роки раніше від дати заснування нашого села, яку видає інтернет) король Стефан Баторій дозволив князю Костянтину Острозькому заснувати місто і замок на пустому городищі «Переяслав». Так місто знову було покликане до життя. А князі Острозькі знову стали власниками заново утвердженого староства Переяслівського. У 1620 році після смерті Януша Острозького Переяслівське староство перейшло в руки князя Януша Заславського.

У цей же період Лівобережна Україна покрилась цілим рядом величезних володінь. Нерідко жалувались широченні простори. Так, черкаський староста Олександр Вишневецький одержав у 1578 році грамоту від короля Стефана, яка підтверджувала за ним право на землі понад Сулою, Удаєм, Солоницею з ріками і озерами від міста Сум, від Снітина – рубежа Московського вниз до впадання Сули в Дніпро. Ієремія Вишневецький усередині ХУІ століття володів на лівому боці Дніпра 56 містечками і селами, 39610 господарствами і 423 млиновими колесами.

Та найбільш інтенсивна роздача земель розпочалась під час послідовника Стефана Баторія – Сигізмунда III. Сеймовою конституцією 1590 року «о раздаче пустинь, лежачих за Белой Церквою» дано було королю право раздавати землі не тільки за Білою Церквою, але і всі взагалі степові і пустельні землі по берегах Дніпра до рубежу московського.

Після Деулінського перемир'я між Польщею і Московським царством від 01.12.1618 року, польська шляхта знову кинулася з проханням до короля наділити її земельними ділянками на приєднаних до Польщі територій, а також до ще не привласнених до цього часу просторах Лівобережної України. А величезні простори у верхніх басейнах річок Трубіж, Недра, Супій, Удай на той час були хоч і заселені, але доволі рідко. Тоді й з'явилися на сучасній південній Чернігівщині і Північній Переяславщині польські магнати Потоцькі, Вишневецькі, Осолінські, Паци, Киселі та інші. Після одержаних наділів землі вони заходилися

їх заселяти і обживати. Але разом з цим польська шляхта посилила тут кріпосний та національно-релігійний гніт. Звісно, свободолюбиві козаки відповіли на це масовими збройними виступами. Для їх приборкання у 1625 році польський уряд відправив в Україну військо на чолі з коронним гетьманом Станіславом Конецпольським.

За часів Богдана Хмельницького життя в Бикові і в навколишніх селах нормалізувалося, бо територія перебувала в глибокому тилу від боїв з військами Речі Посполитої. Села розростались. Від початку українсько-московської війни становище повністю змінилося, бо з березня 1654 року на наших землях розмістилися великі загони московітів. Биків, Козацьке, інші села регіону опинилися в епіцентрі бойових дій. Інтервенція москалів дала катастрофічний результат – повне зубожіння краю, вщент зруйнований Держикрай, обезлюднення сіл. Розпочалося нове відродження Козацького і округи.

Але давайте повернемося до Переяславського староства. За його землі тоді постійно точилася боротьба. Їх захоплювали у свої володіння, як наголошується в документах тих часів, «моцно и гвалтом». Так ось у 1611 році син князя Яреми Вишневецького Михайло звинувачується в сеймовому суді Станіславом Жолкевським – воєводою київським і гетьманом повним коронним в тому, що той тримає за Дніпром землі, що належали Михайлові Байбузі. І тепер Михайло Вишневецький «осаджує» нові землі не тільки в межах Речі Посполитої, а й за рахунок земель сусідньої Московської держави.

Після смерті Михайла Вишневецького значна частина Переяславщини переходить у володіння князя Януша Острозького. У ті ж роки королівський уряд вирішив передати Переяслівське, а також Черкаське і Канівське староства іншим особам і виділити з них всі міста з селітряними промислами і встановити над ними особливу адміністрацію. Ці селітрянні промисли були на той час не тільки в давно заселених містах і слободах, а й «во всех диковизнах», «где бы могли найтись удобные для делания селитры городища, могилы и другие места» (Ф.Д. Николайчик «Начало и рост Полтавских владений князей Вишневецких по данным Литовской метрики» М. 1901 г.). Не менш цікавий й інший пункт королівського указу. Він конкретно стосується нашої території: для охорони «селітр» і для транспортування її в нову державу були включені піддані окремих новоосаджених містечок і слобід: а саме Березані, Бикова, Яблунево, Миргорода, «всі з хуторами і селищами» (з книги записей королевских. Книга 19-я, л. 238–239). Тоді ж були й назначені адміністрації цих селітр. Отож наш край став однією з територій Речі Посполитої, де виробляли сировину для пороху, а також поташ. Місця тут для цього були сприятливі: численні кургани й могили, густий ліс на берегах Супою, вторований битий торговий шлях. Саме

тоді й розпочалося масове винищення лісів поблизу Козацького. Від Свидовця і аж до самої Згурівки.

Пізніше староство князя Януша Острозького було розділене. Переяслав дістався Янушу Заславському. Після його смерті Костянтин Вишневецький знову заграбастав «моцно и гвалтно» не тільки містечка Яблунів, Миргород, а й «селітри» навколо рік і по «інших всіх диковизнах». Пізніше королівський суд зобов'язав його повернути ці міста і всі «селітри». Князь Костянтин частково виконав рішення суду і повернув на певний час ці міста, а хутори... з усіма «селітрами» все-таки залишив собі. Дуже вже економічно вигідним був цей промисел. Отож з усією достовірністю можна твердити, що наше село залишилося у володінні князя Костянтина Вишневецького.

Маю сказати, що на кінець XVI століття польська колонізація нашого краю не припинялася. За підрахунками дослідників, вже на сильно заболочених берегах, а вірніше на його похилих виступах, які багато де впиралися в непрохідні трясовину та верболозові хащі понад Супоєм, у той період виникли 23 поселення. Всі вони показані на карті Боплана. Це немало, якщо врахувати, що на лівобічному побережжі Дніпра на карту занесено 29 поселень. Із них 20 розташовані на Переяславщині по берегах Недри з Березанкою, Альги, Трубежу. Це були не великі містечка, а такі собі хутірці з трьох-п'яти-восьми дворів. Як свідчать дослідники, такі поселення навіть на найродючіших ґрунтах Полтавщини переважали навіть у ХУІІІ столітті.

Додамо, що в 1616 році до цього староства входили, крім Переяслава, містечка Яготин, Гельмязів, Яблунів, Биков. У Переяславі на той час було 300 хат послушних козаків, в Яготині – 100, у Гельмязові – 140, в Бикові було на той час 55 таких же домів. Як стверджує дослідник вітчизняної історії Л.В. Падалка, населення в той час у Переяславському старостві було виключно козацьке. При цьому козаки цього староства розділялися на козаків «послушних» і «свовольних», тобто, своєвільних, які осіли самостійно і не підпорядковувалися урядовій владі Речі Посполитої, яка замінила на Подніпров'ї після Люблінської унії 1596 року владу Російсько-Литовської держави (Падалка Л.В. «Прошлое Полтавской территории и ее заселение». Полтава 1914).

Козаки Переяславщини в той час були суспільною групою, вільною від всяких повинностей, крім військової служби, яку кожен з них повинен був виконувати «конно и оружно» при пану старості або ж його наміснику. Пільги зі сплати повинностей за постановою польського Сейму визначались на двадцять років, після чого козацьке населення зобов'язувалось відбувати так звану «панщину», важкість якої залежала від волі пана.

*Молодий командир царської армії
Денис Степанович Гринь, який став
«родоначальником» прізвиська Усик
(фото дореволюційних років)*

*Продовжувачі династії Усиків – колишній
фронтвик, орденонесець, колгоспний шофер
з півстолітнім стажем Микола Петрович Гринь
з синами Толею (зліва) та Петсю*

*У Івана Кобизького і його дружини Софії хрестили доньку Наталію.
Як і кожна родина в селі, цю подію відзначали масштабно.
На передньому плані фото Хасан Алієв та Микола Прокопович Плотник*

Осадники

*Поставлю хату і кімнату
Садок-райочок посаджу.
Посиджу я і походжу
В своїй маленькій благодаті.*
Тарас ШЕВЧЕНКО

У наших пращурів був добрий звичай: після огляду ґрунту на місці поселення нової слободи традиційно вкопувався кимось камінь або ж стовп. Тоді цей «хтось», можливо, староста чи вїйт майбутнього поселення, їхав наклика-ти людей «на слободу». Сьогодні можна лише твердо говорити про те, що такі «розвідники» знайшли і обрали для заснування нового поселення справжній райський куточок, де й справді можна було ставити хату і кімнату та насаджувати садок-райочок. Переселенців привабили тут родючі ґрунти, наявність великих масивів сінокісних луків, багаті на рибу та дичину глибоководна річка з багатьма притоками та наколишні озера й заплави, густий ліс понад Супоєм, що давало можливість розвивати пасічництво.

По-друге, відомо, що в ті часи боротьба людини за своє виживання була трудною. Ґрунтові дороги хоч уже й були в основному второвані валками чумацьких мажар та загонами кіннотників, та були вони майже непрохідними. Отож єдиним шляхом сполучення залишалася річка. А Супоєм можна було без пересадки чи волочіння суходолом човнів або ж чайок дістатися не тільки до Яготина – тодішнього досить великого торгового центру України, а аж до самого Цареграда. Взимку ж замерзла ріка дозволяла прокладати по ній санний шлях. По-третє, Супій та його заплави були надійним оборонним захистом, який з одного боку дугоподібно перекривав доступ до повного оточення поселення загарбниками, а у випадку нападів неприятелів давав можливість людям сховатися у його зарослях і заплавах та переправитися на інший берег ріки.

Повторюся, що, на жаль, історія не донесла нам точного часу заснування села. Навіть у знаменитих Переписних книгах 1666 року, в яких урядові чиновники мали переписати в усій Малоросії міста, містечка, села, хутори і деревні та «промишленних та тяглих людей... крестьян и бобилей», і на які постійно посилаються історики та дослідники старовини, Козацьке не вказане, хоч на той час йому було щонайменше сто років. Радує тут лише те, що в цій книзі нема жодної згадки про Веприк, Вороньки, Білоцерківці, Свидовець. Навіть Биків оминули і не внесли до книги. А ось на карті Київського воеводства

Боплана є Биків, Білоцерківці. Козацьке, Веприк і Вороньки на ній позначені крапками. Але це точно ці села.

Прикро, але не може ніхто назвати й прізвища перших осадників чи переселенців або ж тих перших поселенців, які до цього проживали тут, але через небезпеку для життя були змушені покинути обжиті простори. А ось багатом навколишнім селам тут пощастило. Так, люстрація Остерського староства 1628 року відзначає, що на Укольському ґрунті вже осаджена Кобижча. Історики ж стверджують, що її осадником був Криштов Зембжицький, який у 1628 році фігурує як кобижський староста (Петро Кулаковський. «Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618–1648», стор. 255.). У цій же праці наводиться ще один досить цікавий факт. На півночі нинішньої Чернігівщини є село Жоведь. Так ось першим її осадчим був батько канцеляриста військової канцелярії Богдана Войцеховича, який прибув сюди з Басані. Він укопав традиційний у таких випадках стовп, що позначав місце поселення слободи, і відбув до Басані, правдоподібно для того, аби накликати людей на слободу. Коли для огляду свого Жоведського ґрунту приїхав пан Марко Фащ, той був дуже здивований, що дозволяє припустити самовільний характер дій першого осадчого. (Вказана праця, стор. 291–292).

Хотів би звернути увагу, що в той час основними поселеннями були слобода, містечко та хутір. Заснування слободи пов'язувалося з наданням поселенцям податкових пільг протягом визначеного часу. А така пільга давалася до 30 років. Щоб поселенці знали, на який термін новій слободі надаватиметься пільга, в символічній осадній стовп вбивалася відповідна кількість цвяхів. Саме цей тип осад був основним для організованої колонізації, тому що отримання таких пільг знаходилося в компетенції суверена – власника чи володільця осаджуваних земель. За твердженням дослідника Петра Кулаковського, слободи були надзвичайно привабливими для переселенців, оскільки юридично забезпечували певний обсяг прав і привілеїв для них, обмежували економічний тиск з боку власників. (див. вказану вище працю).

Містечко було осадою, що виникала з метою форпосту колонізаційних процесів. Головним чином зазначена осада виникала на місці старих запустілих городищ або безпосередньо поруч з ними. Згодом вона ставала адміністративним центром волості. Яскравий приклад цьому сусідній Биків, який і став центром сотні та волості.

У рамках стихійної або ж народної колонізації виникала осада, яка одержала назву хутір. Саме вони найбільш поширилися в нашому регіоні. Хутори засновувалися козаками або ж підприємливими міщанами. Виростали вони зі станів, які мали сезонний характер, але поступово перетворювалися у постійні

поселення. Це були, наприклад, пасіки, міні-ферми домашньої живності та птиці, яку на зиму забивали і спродували.

Про існування «футорів», як тоді називали хутір, на території нинішнього Козацького засвідчують й архівні документи. У 1760 році за дорученням її Імператорської Величності, самодержиці Всеросійської з полкового Гадяцького суду був даний витяг Переяславського полку сотні Басанської Козачанському смотрителю (наглядачу) Петру Шафрановському про те, що 4 липня суддя полковий Гадяцький Федір Война «при доношении своем представил полный купчий запись данный в его, судьи Войны, оному смотрителю Шафрановскому на проданный ним, судиею полковым Войной, в том же полку при селе Козацком лежащий футорец с принадлежностями и просил о записи в урядовую всяких маетностей книгу по выдачи реченному козачанскому смотрителю Петру Шафрановскому на спокойное в том футорцем владение» (ЦДІАУК. ф. 57, оп. 1. спр. 164. с. 29–32).

Далі в цьому документі йде роз'яснення судді, що «Тысячу семьсот шестидесятого года июля 4 дня со всякого суда и кому ведати надлежит объявляю сим моим записом данным Переяславскому полку сотне Басанской Козачанскому смотрителю Петру Шафрановскому, что продал я ему, Шафрановскому, футорец мой в Переяславском полку при с. Козацком возле Быкова лежащим с левадою с тремя подсусидными хатами и другими строениями и при том два ставки – еден с тремя грунтами ... продал его священник козачанского отца Тимофея Сандула в 1756 году 4-го сентября...» (Див. там же. с. 29–32).

Далі з документу можна зробити висновок, що цей хутірець Федору Войне дістався так, як пише 4 вересня 1756 року іерей села Козацького Тимофій Сандул: «чиню ведомо и сим моим добровольным чистым записом всякому суду и праву и кому о том ведати надлежит ... я имеючи по наследству в спокойном своем владении Тетевский грунт при селе Козацком лежащий с небольшим строением и при том ставок с гребелькою продаваемый... издревле козачий, который Тетеев... покойному наместнику протопопии Баришевской Иоанну Кустовскому в агрессии 1725 году июня 16 числа достался. Вместе с тем купчим записом товариство сотни Басанской Ивана, Семена и Евстратия Иванченков, Яценков продал добровольно старшему войсковому канцеляристу Федору Петрову сыну Войны за цену шестнадцать рублей... и в беспрепятственное владение вручаю. А если бы кто до того мною проданного грунту и ставка показал бы какую либо близость, я оборонять его буду...» (Там же, с. 29–32).

Про існування хуторців у нашому селі засвідчує ще один архівний документ, складений орієнтовно в 1760–1764 роках. У ньому йде мова теж про продаж земельної ділянки пресвітером козачанським Семеном Кустовським та козаком виборним Панасом Задорожним тутешнім козакам Кіндрату, Василю

Васильовим синам братам Луценковим «для поселення їх на оних городах...» (ЦДДАУК, ф. 51, оп. 1, с. 330. с. 86–87). Ця ділянка двома сторонами впирається в ґрунт Якіма та Івана Лесенків, а третім боком повернута до хутора пресвітера Козачанського Тимофія Сандула, а з четвертого боку лежить дорога з містечка Бикова. Ця ділянка в ниву Петра Божка впирається... Цю купчу затвердили бунчуковий товариш Іван Дунін-Борковський, значковий товариш полку Переяславського Олексій Чернецький, сотник Басанський Іван Нестелей, а писав писар сотенний Герасим Кустовський. Звісно, що ці «футори» були невеликими. Інколи вони нараховували дві-три хати. Для підтвердження цієї думки знову звернуся до згаданої вже книги «Неурядова старшина Гетьманщини». Її автори, наприклад, пишуть, що значковий, а згодом бунчуковий товариш Федір Семенович Савич «мав у степу Бахмацької сотні хутір, 2 хати, в яких жили наймані...» люди (с. 323).

Я дотримувався і дотримуюся думки, що Козацьке заснували козаки. Однак не можна скидати з рахунку так званий «литовський» слід. У добу входження нашої території до Великого Князівства Литовського (1355–1503 роки) сюди емігрували сотні литовських осадників. Вони засновували тут слободи, уходи, а потім заселяли їх чи то місцевим чи, скажемо так, завербованим населенням з інших територій, в тому числі й бідними козаками. Про те що в історії нашого села є «литовський» слід свідчить той факт, що в метричних та сповідальних книгах нашої сільської церкви ХУП століття фігурують односельці з прізвищами Литвин та Литвинка. А саме так називають вихідців з Прибалтики. До цього додаю, що хутір Литвинівщина був неподалік Прилук. Куток Литвинівка є в Гурбинцях Срібнянського району, кутки із назвою Литва є у селах Носелівка Борзнянського, Городище – Бахмацького, Велика Кошелівка Ніжинського районів. Поблизу села Карпилівка на Срібнянщині є урочище Литвинівщина. У Ольшані на Ічнянщині зафіксований топонім Литвинська дорога, яка веде на північ, де жили «литвини». Отже, нащадки вікінгів могли оселитися і в Козацькому.

Не можна відкидати в нашій історії і «польський» слід, адже немало наших односельців носили і носять донині прізвища з явним польським корінням. Візьмемо для прикладу хоча б Савицьких. Безсумнівно, це прізвище має глибоке коріння польської шляхти, яка в свій час «окозачилася». В згаданій уже книзі «Неурядова старшина Гетьманщини» є перелік аж з дев'ятнадцяти представників козацької старшини, яка носила прізвище Савицький. (с. 321). Отож цілком можливо, що один з представників саме цього роду проклав дорогу до колись уже обжитої території на березі Супою, облюбував собі найвищу точку на цій землі, а неподалік від неї між нинішньою Нагулівкою та Попелянкою й заклав козацьку слободу чи хутірець.

У купчих кріпостях за 1760–1761 роки, до яких повернуся трохи нижче, називаються прізвища наших земляків Трохима Борзаковського та Федора

Бурзаковського (саме так написано в документах). І вже в двадцятому столітті вони стають Бурзаками. Така ж трансформація відбулася й з прізвищем Харлан, які в той же період з Бурзаковськими-Борзаковськими в документах записані Харлановськими. Це підтверджує про польське коріння цих родин, які могли бути в числі засновників чи перших поселенців у нашому краї і заснувати Бурзаків та Харланів хутори, які поступово об'єдналися в одне велике село.

Цю версію також можна підтвердити документальними свідченнями про заснування польськими шляхтичами ряду населених пунктів сусідньої Ніжинщини. Це – села Володькова Дівича, Лосинівка, Мала Веркіївка. Під час визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького заможні польські родини змушені були покинути освоєні території. А ось збідніла польська шляхта інколи й безземельна мала шанс залишитися і через покозачення зберегла, а то й розширила свої володіння. Та в 1654 році Богдан Хмельницький своїми універсалами дозволяє всій «шляхті до своїх маєтків та староств приїжджати і селитись». Звісно, шляхетська гідність тоді не успадковувалася, а шляхтичам у козацькому війську гарантувалося лише те, що їхні землі не будуть негайно конфісковані. Отож шляхта не залишилася байдужою до такого привілею і поверталася в обжиті краї.

Звичайно, має повне право на життя і розгляд татарсько-турецький слід. І це не тільки прізвища явно тюркського походження, що донині збереглися в Козацькому. Як певний доказ цьому може слугувати й назва невеличкого кутка Башлик. Це слово без сумніву тюркського походження і воно має декілька значень. Серед них і начальник, поводитир. Отож можливо, що саме там поселився татарин і його обійстя назвали Башлик – територія, де живе начальник. Відомий український учений А. Кримський також твердив, що слово башлик означає нагороду головному герою бою, а найкращою нагородою є варена голова. Цілком ймовірно, що цю територію було одержано татариним в нагороду за бій, за оволодіння поселенням на березі Супою.

Якщо про корені колонізації села ми можемо тільки здогадуватися і висувати різні версії, які мають право на життя, то твердити про те, що наше село вирросло саме з вищеописаних хуторів можна однозначно. Про це переконливо засвідчують і архівні документи, наведені вище.

А тепер давайте спробуємо проаналізувати, які ж родини все-таки були першими поселенцями в Козацькому і де саме вони поселилися? Це були Фенюки, Сороки, Харлани, Левченки, Морози, Нагули, Онисечки, на честь яких і сьогодні на сільській карті є так би мовити, іменні кутки: Фенюківка, Сороківка, Харланівка, Левченківка, Морозівка, Нагулівка, Онисечківка? А, можливо, Андруші чи Білоуси – представники давніх козацьких родин, які й понині живуть

у Козацькому, але через якісь невідомі причини не змогли заснувати тут хутірець чи слобідку, названу власним ім'ям?

Андруш і Білоусів я назвав не випадково і не тільки тому, що ці прізвища й сьогодні є в Козацькому. З історії відомо, що в 1545 році козаки ... «числом свйше 700 человек» під начальством старших козаків Карпа, Андруші, Лезуна і Яська Білоуса розграбували турецький караван, який йшов у Москву. Караван був доволі великий. У реєстрі, поданому королю, про пограбовані товари вказано 24 купців. Чи не можна припустити, що сміливці Андруша та Білоус пов'язані з нашим селом? Я такої гіпотези не відкидаю.

Не можна скидати з переліку ймовірних перших поселенців з родин Романенків, Гринів, Лесиків, Журибід, Плотників, Дараганів, Ханенків. Все це давні козацькі прізвища, які сягають своїм корінням у глибину останніх трьох-чотирьох століть. І нині в Козацькому живе до двох десятків родин з прізвищем Романенко. Значно більше було їх два-три століття тому. Так само й Гринів. Але чомусь на карті села не з'явилися кутки Романенківка чи Гринівка? Хоч села Гринівка, Гринів й зафіксовані в Україні, зокрема в давні часи в Стародубському полку. І цікаво, чим славні були представники роду Морозів, які з'явилися в селі значно пізніше вище перелічених родин, але зуміли навіки залишити по собі пам'ять назвою одного з хутірців. Це прізвище в селі вже давно зникло, що свідчить про малочисельність цього роду в Козацькому, а їх близьких та далеких родичів, які нині офіційно пишуться в основному Мележиками, в просторіччі продовжують звати Морозами та Морозихами. І, мабуть, так буде, доки й стоять наше село. І це дуже правильно, бо історію треба шанувати, поважати, берегти і передавати з покоління в покоління.

Де ж могли поселитися наші пращури? По центральному тракту, що й тепер з'єднує сусідні села, чи на Фенюківці? Може, на Заглибівці, Харланівці чи Бурзаківці, Онисечківці чи Сороківці, Кабельниківці чи Нагулівці, Попелівці чи Зорянівці, в Башлику чи мініатюрних П'ятихатках, на коротенькій вулиці яких й нині стоїть п'ять хат, на Білих Землях або ж на Подолі, неподалік якого, за переказами, була пристань для козацьких чайок і човнів?

Розповідають також, що саме неподалік так званого Броду ще в сиву давнину жили люди, яких йменували козаками, а тоді це добре прізвисько перейшло й до наступних поколінь козачан, які жили там та поблизу Подолу, а земельні ділянки вони обробляли на невеликих підвищеннях місцевості. Багато співрозмовників намагалися переконати, що саме звідси розрослося село. Цілком можливо. А, можливо, перші поселенці облюбували місце поблизу Попівських Левад чи на берегах Нагулиного, Бурзакового або ж Гордієвого озер? Дехто в розмові висував версію, що Козацьке розрослося з Морозівки, яка розташована поруч з історичним центром? Цю версію вважаю малоприйнятною хоча б

через те, що територія тут заболочена, низинна і вона не могла б заселятися тоді, коли поруч були значно придатніші для життя землі. Тим більше з розповідей старожилів, які передаються з вуст у вуста, відомо, що поселенці на Морозівці під будівництво хат та господарських споруд завозили землю для висипки і лише тоді закладали фундамент. Історія, на жаль, не донесла нам правди. А ось версій та гіпотез тут може бути немало, але незаперечним фактом залишається те, що центр села споконвіків був на одному й тому ж місці. Тут самою природою сформовані, так би мовити, наші Печерські пагорби або ж Дитинець. Давайте подивимося на наше село з усіх боків.

Центральна дорога або ж шлях так само простягався з Веприка на Биків. Тракт був влітку добре утрамбований, а весною та восени потерпав від води і грязюки. Але від колишньої Фенюківської школи місцевість значно підвищувалася з обох боків, хоч правий бік був і залишається донині значно вищим лівого, а розташовані на лівобережжі дворища з городами впираються у заболочену місцевість, що, безсумнівно, впирається в басейн невеличкої притоки Супою. У центрі на перехресті доріг одна з них повертала на так звану Морозівку, територія якої знову ж таки досить понижена і колись досить повновода водойма Шарамаха, яку можна віднести до озер, розливалася весною на всі боки і покривала водою як дорогу, так і навколишні землі. Отож селитися тут першопроходцям було б незручно.

Права дорога від центрального перехрестя веде на так звану Заглибівку. Ріг центрального шляху й цієї дороги й по сьогодні зберіг нам свою майже первісну цілісність. Нинішній будинок фольклору збудований на тому ж місці, де й раніше був клуб з бібліотекою, а також – одне з приміщень школи і сільська рада. Колишнє приміщення сільської ради, в якому потім працювало поштове відділення, комплексний приймальний пункт райпобуткомбінату, теж будували не на насипному ґрунті. На природньому споконвічному узвишші стоять й нинішні приміщення сільської ради, фельдшерсько-акушерського пункту. Й цей Дитинець тягнеться аж до колишньої так званої Великої школи.

Правий бік дороги на Заглибівку теж значно підвищений. Так ось на цьому пагорбі й була зведена сільська церква. Як відомо ж храм, до того ж єдиний на весь прихід, на незаселеній місцевості, а тим більше на околиці не будували б. Це природнє підвищення тягнеться аж до вулиці, яка веде до урочища, що й донині зветься Попівськими левадами і яке впирається в заболочену місцевість Супою, на іншому березі якого вже були й залишаються Веприцькі володіння. Трохи далі цією дорогою теж можна дістатися до берегів Супою, де в той час, за свідченнями старожилів та історичних документів, росли ліси, а за ними болото з заплавами. У випадку небезпеки тут були, якщо й не ідеальні, то досить добрі умови сховатися або ж захиститися від ординців чи інших завойовників.

А підвищене розташування землі давало можливість для доброго розвитку сільськогосподарського виробництва. Як рільництва, так і скотарства. Бо заплави поблизу Супою були добрими випасами, а також давали можливість заготовляти сіно на зиму.

А тепер давайте пройдемо цією ж дорогою з центру села і подивимося ліворуч від неї. Перше розгалуження маємо ж через кілька метрів від перехрестя і веде воно знову ж таки до берегів Супою. Ця територія упродовж кількох сотень метрів досить підвищена з обох боків. Так ось від неподалік розташованої церкви земляки зводять ще один храм – сільську школу. Погодьтеся, на околиці села її теж би не будували. Ця вулиця потім поступово знижується і впирається в так званий серед односельців Поділ – досить низьку і заболочену місцевість. Думки з приводу його ймовірного заселення теж суперечливі. Одні говорять, що тут поруч з Бродом була й пристань для козацьких чайок і жилий хутірець. Інші заперечують цю думку і стверджують, що саме цей куток заселявся в селі найпізніше, коли вже не стало вільного ґрунту, а населення приростало. Отож і змушені вони були там щовесни терпіти льодоходи на Супої, розливи річки та підтоплення, а то й затоплення своїх не тільки городів, а й погребів, осель та хлівів. Часто було так, що люди тривалий період змушені були жити там на острові. Не приносило радості тамтешнім мешканцям й дощове літо. Отож і не дивно, що й нині цей куток майже знелюднений – там залишилися жити одна чи дві родини. І з усією впевненістю можна говорити, що зовсім скоро Поділ зникне з географічної карти села. Як зникла й повністю заболотилась не так давно й Кабельниківка

Висловлена думка про те, що людям в Козацькому не було де селитися, підтверджує й той факт, що в 1936 році сільська влада змушена була обмінювати далеко розташовані від села землі на новобиківську територію між Козацьким і Новим Биковом. Так напередодні війни, у 1936 році, й виріс йменований нині людьми Посьолок на Лану, головною вулицею якого й стали наші односельці ходити на роботу в Новобиківський цукрозавод, у відгодівельний радгосп, у середню школу та щонеділі на базар.

Так ось територію неподалік від колишньої земської школи наші пращурри називали Попелівкою або Попелянкою. На запитання до старожилів «чому так?», завжди чув одну і ствердну відповідь. Ніби ще тоді, коли заселяли цей ґрунт, коли копали криниці, погребі чи ями для зимового зберігання картоплі та буряків на глибині кількох метрів люди докопувалися до шарів попелу та уламків глиняного посуду. Цілком ймовірно, що це були згарища від обійсть наших пращурів, сплюндрованих татарськими ордами. Прикро, але це не стало сигналом ученим для археологічних розкопок. Думаю, вони б могли багато чого розповісти.

Тепер знову повернемося до центру села і знову підемо далі на Заглибівку. Від колишньої Попівської школи, тобто будинку, де колись жили сільські священики, а цей добротний будинок, я думаю, теж би не споруджували десь на далекій околиці, уліво йде ще одна вуличка. Цей куток й донині зветься Нагулівка, бо там жило колись багато родин козаків з прізвищем Нагула. Рід Нагул мав не тільки іменний куток, а й іменне озеро неподалік від села. Ця вулиця теж веде до берегу Супою, де він здавна мілів влітку, через що й названа ця місцина Бродом, і через який традиційно переправлялися до Білоцерківців.

Звідси й роблю перший висновок, що Козацьке розпочало зароджуватися саме з територій Попелівки, Нагулівки і прилеглої Заглибівки. Хоча не можна відкидати й інші версії. Наші сільські вчителі, коли вели перші краєзнавчі розвідки про село, зафіксували розповідь, що перше поселення було на Бурзаківці. Ніби стояло воно на заокругленні нинішньої вулиці Космічної, де було обійстя родини Наумових. Повністю відкинути таку версію не можу, бо не маю для цього переконливих аргументів. Однак більше погоджуся ще з однією гіпотезою, що Козацьке могло мати корені на нинішній Харланівці. На користь того, що тут був самостійний хутір, маємо такий факт: крім центрального цвинтаря поруч з церквою лише на Харланівці в дореволюційний період було своє «хутірське» кладовище.

Харланівка до того ж мала більш сприятливіші природно-географічні умови від Бурзакового хутора, який тоді тягнувся повз Білі Землі і по нинішній Морозівці – орієнтовно до території, де нині живуть Гавришуки. Оцей відрізок дороги дуже густо був заселений сім'ями Бурзаків. Отож Харланівка мала недалеко розташування від центральної сільської дороги. По-друге, більш-менш надійний захист своїх осель і родин їм давали водні артерії двох приток Супою. Всі вони розпочиналися з джерел, що живили ці притоки та озера, на навколишніх полях. Одна з цих приток несла свої води з-під Зорянівки, інша – з-під Морозівки і Бурзаківки до Шарамахи, а з неї – до центрального русла ріки. Течія цієї водної артерії підковою огинала чималу територію, де й справді могла зародитися слобідка чи хутір. Далі ця течія перетинала центральний шлях, що йшов до Бикова, і знову водне плесо огинала Сороківку з Онисечківкою і з'єднувалося з основним руслом ріки аж поблизу зниклої тепер з карти села Кабельниківки. Друга притока йшла з джерел аж від колишньої чугунки, повз Максьомихину леваду, попід Харланівськими городами і кладовищем до Шапранівки, де з'єднувалася з річечкою, яка брала початок на Білих Землях. Тобто, водні артерії з заболоченими та зарослими берегами тут теж були надійним захистом для поселення. До того ж, вони теж дозволяли займатися вирощуванням худоби та птиці. Й доводиться висловити великий жаль, що до нашого часу так ніхто й не зберіг назв жодної з приток Супою, якими помережене Козацьке. Лише загадкова назва водойми Шарамаха пройшла через усі століття.

У нашому селі здавна живе традиція обдаровувати всіх родичів та запрошених на весілля. Тоді «перев'язані» йдуть на перезву до хрещених, кумів, братів, сестер. На звороті цього фото з весільною перезвою є дата: 7.XI.75 р.

У Козацькому не перевелася традиція ходити на заговини в гості до тестя й теці, свекрухи й свекра або ж просто до сватів, родичів, кумів. Іноді просто сходилися на свіжину. Святою справою був і залишається храмовий день. Тоді фотографувалися на пам'ять. Адже плівковий фотоапарат ще в шестидесятих-семидесятих роках минулого століття був дивом. На цих світлинах зафіксовані такі зустрічі родичів та односельців

В краю Козацькім, коло Броду

*Вслухаймось у мелодії століть,
У кожному – своя чутлива гамма...
З минулого кваплива телеграма
Від пращурів до правнуків летить.*

Алла ШИЛО

З утворенням у 1471 році Київського воєводства і відповідним поділом його на староства північна частина Бобровиччини відійшла до Остерського, а південна – до Переяславського староств. У 1503 році великий князь Великого Князства Литовського Олександр Казимирович віддає землі у верхів'ях річок Трубіж і Супій шляхтичу Дашку Іванчичу. Вище вже згадувалося, що його син черкаський староста Остафій Дашкович «на ґрунтах басанському та биковському» засновує два містечка Басань і Биків та кілька сіл.

Життя поступово налагоджувалося, оживали торговельні шляхи і зв'язки. Та за українські землі не стихає боротьба з усіх боків. На неї зазіхають Литва, Польща, продовжують налітати татарські орди, заздрісно дивиться на ласі шмати чорнозему Московія, яка упродовж багатолітніх воєн виснажила Литву. Зміцніла шляхетська Польща використала таку ситуацію і домоглася укладення з нею в 1569 році Люблінської унії про об'єднання в одну федеративну державу – Річ Посполиту. З цього часу всі українські землі, що були у володінні Литви, перейшли до Польщі. І Україна одержала собі в особі польського королівства заклятих ворогів, бо за короткий час люди тут були позбавлені свободи віросповідання, опіки законів, недоторканності особи та майнових прав. Тобто, на українських землях поляки запровадили жорстоке і нестерпне колонізаційне, соціальне й релігійне гноблення. Зрозуміло, що це викликало широкий протест проти іноземних та й місцевих гнобителів. Його найпоширенішою формою були втечі людей на незаселені землі. В тому числі й у наш край. Дані польського дослідника О. Яблоновського, котрий посилається на акти Люблінського трибуналу, які торкалися селян-втікачів, показують нам географію місць, звідки втікали селяни і де вони оселялися. Так ось втікачі з Ходоркова нинішнього Попельнянського району Житомирської області прямували до Бобровиці, Басані та Бикова. Тобто, на наші землі. Приблизно ж у ці роки виникають Козари, Калита, Семиполки, Сухиня, Заворичі, Мокрець.

У 1638 році розмежувальна комісія вирішила, що старі поселення належать Київщині, а ті, що виникли при Сигізмунді Ш-му, – до Чернігівського воєводства. Південна смуга остерської округи, як і раніше, перебувала у володінні

Аксаків (світільнинська волость) та Ходиків-Криницьких (басанська волость). Басань разом з Биковом після Дашка Івановича переходили з рук в руки: від Дублянських до київських міщан Кошколдовичів (1578 рік), а від останніх – до Кобизовичів Ходик, які назвалися Криницькими.

У 1605 році у справу щодо володіння цими землями втрутився переяславський староста Януш Острозький. І маєтності розділилися. За Криницькими лишилася тільки Басанська волость, якою вони володіли до самої Руїни, а Биківські землі відійшли до староства.

Під час національно-визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1654 років українські землі були адміністровані на полки та сотні. У червні 1648 року відбувся похід Петра Головацького на Гомель. Биків, Козацьке тоді були зайняті українським військом і наше село увійшло до Козацької держави. Переяславський полк виник не пізніше 1625 року. Це була адміністративно-територіальна і військова одиниця у складі Війська Запорізького. До цього додамо, що козаки на території Переяславського староства були розміщені в 1585 році князем Василем Константином Острозьким на підставі привілею короля Стефана Баторія. Згідно з «Ординацією Війська Запорізького» 1638 року Переяславський козачий реєстровий полк складався із десяти сотень. Згідно реєстру 1649 року в ньому вже було 19 сотень, а полк об'єднував 2982 козаків. До Переяславського козачого полку, який належав до перших, «старожитніх» полків, ввійшла й утворена на початку ХУІ століття Биківська сотня на чолі з петрівчанином Леськом Лютаєм.

Значну частину жителів Козацького на той час склали козаки. Вони мали землю і працювали лише на себе. Але під час війни вони мусили йти у похід зі своїм спорядженням. Усі козаки села входили в один Козачанський курінь, який обирав отамана. В той час отаманом у Козацькому був козак Петро Кирильченко. Селяни ж, які жили в селі, підкорялися волі обраного ними війта. Отож Козачанський курінь був структурною бойовою одиницею Биківської сотні Переяславського полку. Першу сотню очолював Андрій Романенко – вона так і звалася Романенкова. Ось тут я і вбачаю прямий зв'язок нашого села з цією сотнею та його командиром. Або ж він був родом з нашого села, або ж його найближчі родичі були осадниками чи поселенцями Козацького. Інакше чим і як пояснити, що в нашому селі у ті часи та й тепер прізвище Романенко одне з найпоширеніших.

У цей час Биківську сотню вже очолював Онопрій Величко і служив у ній 141 козак. Биківська сотня проіснувала з 1648 до 1667 року, а тоді вона була об'єднана з Басанською сотнею, яка була бойовою одиницею Переяславського полку до 1782 року. До Басанської сотні входили містечка Басань та Биків і села Круполе, Бригинці, Усівка, Старий Биків, Красне, Козацьке, Білоцерківка, Стара Басань, Веприк, Озеряни, Осовець, Згурівка, Петрівка, Вороньки, Щаснівка, Оржиця, Миколаївка.

За реєстром 1723 року Переяславський полк складався з 17 сотень, в яких було 2183 піших і 4512 кінних козаків. Козаки Переяслівського полку, значить, і наші тодішні односельці брали участь не лише у визвольній війні 1648–1654 років під проводом Богдана Хмельницького, а й у повстанні 1657–1658 років під керівництвом Мартина Пушкаря і Якова Барабаша, у боротьбі проти турків під час Чигиринських походів 1677 і 1678 років, у Північній війні 1700–1721 роках, російсько-турецьких війнах 1735–1739, 1768–1774 років, у Семилітній війні 1756–1763 років. У 1781 році полк був ліквідований, а його територія ввійшла до Київського намісництва. Козацьке теж було в цій адміністративно-територіальній одиниці того часу.

Землі Биківської волості, а згодом і Биківської сотні, а після її об'єднання з Басанською сотнею належали гетьманській булаві. Тобто, всі належні для сплати податки йшли у гетьманські скарбниці. І хоч гетьмани часто змінювалися та статус волості, а, значить і нашого села, залишався той же.

Зі сторінок щоденника генерального підскарб'я Якова Марковича та чолобитних його тітки Ганни Костянтинівни можна довідатися, що на квітень 1729 року у Биківській волості були такі слободи: Биківська – 30 дворів, Старобиківська – 14 дворів, деревні Козацьке – 20, Білоцерківці – 25, Веприк – 21, Вороньки – 29, Комишна – 19, село Красне – 15, деревня Усовка 15, село Макіївка – 58 дворів. У Степуновському хуторі було 4 двори.

Цікавий опис нашого краю залишив нам дослідник Семенов у книзі «Россия. Полное географическое описание нашего отечества. т. 7. Малороссия. Под редакцией В.П.Семенова. СПб. 1903 г.». Наведу тут лише сторінки, що стосуються найближчого оточення Козацького. «...Следующая станция железного пути – Кобыжча, в 12 верстах от Носовки. При станции расположено волостное местечко Кобыжча при реке того же имени. В местечке более 16 тыс. жителей, 4 правосл. церкви, более десятка лавок, базарь и три ярмарки.

В Кобыжченской вол. вер. в 10 к с. от волост. местечка находится местечко Козары при р. Остре, имеющее до 1500 жит., лавки, винокур. зав. и 2 ярмарки. Местечко это входило в XVIII веке в состав безбородкинских вотчин, а в эпоху освобождения крестьян принадлежало гр. б. Алекс. Мусиной-Пушкиной, владевшей здесь 5. 500 дес. земли.

Верстах в десяти к ю.-ю.-в. от станции, при р. Супой расположено село Свидовец с населением около 2 тысяч душ; возле села находится часовня, известная под именем Побиванка, которая, по преданию, поставлена на месте бывшей здесь некогда битвы; разбросанныя вокруг села могилы служат некоторым подтверждением народного предания. В 7-ми верстах отсюда к югу, при р. Супое и торговом тракте лежит село Веприк с населением до 1700 человек. Село это в годы освобождения крестьян принадлежало Лидии Алекс.

Храповицкой, владевшей в то время здесь 5. 700 дес. Несколько к северо-западу от Веприка на берегу той же реки Супоя находится волостное село Вороньки с населением также около 2. 700 душ, при котором с 1882 года работает механическое, гончарное и столярно-резное заведение Ягна с производством на сумму около 11 тыс. При селе лежит имение кн. М.Н. Кочубея Вороньковское. Всей земли в имении около 3. 900 дес., из которых пашню составляет более 2 ½ тыс. дес. Полевое хозяйство ведется при севооборотах: двенадцати, четырех-, и трехпольном. В имении разводится крупный рогатый скот симментальской породы, овцы – оксфордширдоуны и метисы, свиньи – йоркшири и местные, а также помесь между ними. В имении устроен паровой маслобойный завод, перерабатывающий ежегодно до 30 тыс. пудов масличных семян (льна, рыжеея, подсолнечника). В 4 верстах к юго-востоку от села Веприка, при том же торговом тракте и р. Супое расположено село Козацкое с населением свыше 3 тысяч душ. Еще в 4 верстах к югу от последнего села, при том же тракте и реке лежит волостное местечко Новый Быков, имеющее свыше 2 тыс. жителей, правосл. церковь, еврейский молитвенный дом, более десятка лавок, базар и четыре ярмарки. В эпоху освобождения крестьян почти вся Новобыковская волость (Быков, Старый Быков, Козацкое, Петровка и др.) принадлежали дворянской фамилии Васильчиковых, владеющих здесь 17 тыс. дес. земли. В 10 верстах к западу от м. Нового Быкова, при речке Недра находится людное волостное местечко Новая Басань, которое в универсалах гетмана Остряницы, относящихся к 1638 году, упоминается в числе местечок, страдавших от своеволия жолнеров; позднее Новая Басань показывалась в актах городом, приписанным к Глухову; в период гетманского управления местечко считалось сотенным...» (казана праця, стор. 375).

Далі наведу, на мій погляд, ще один не менш цікавий документ від 1734 року. «1734 года марта 10-го дня, по Указу Ея Императорского Величества, будучи я нижеподписавшийся отправлен из Канцелярии Министерского Правления Малороссийских дель для описи маетностей, на булаву и на протчие обиходы Гетманские определенных, в волости Быковской имеющихся, – которые, по силе данной мне инструкции нижеследующим порядком описаны:

Село Быков.

Въ том селе церковь Успения Пресвятой Богородицы ново до полу сделана; въ той церкви колоколовъ чотыри, в них весу не показано. При той церкви попь Григорей Костовский, другой при нем Иван Еремеевъ, дьячекъ Афанасій Белявский, пономарь Григорий Яковлевъ.

Дворецъ въ селе Быковъ надлежит на гетмана Апостола, закопомъ землянымъ закопанъ, въ нем ворота на петнику деревянномъ, по сторонамъ вхожія две фортки.

Въ томъ же дворце строения: отъ воротъ въ правую сторону светлица с комнатою и съ прибокомъ, лесу резаного осинового, против той светлицы пекарня о трех окнах, осинового лесу, збочь пекарни прибокъ, где соли бузуну четвертинникъ, пшеиа четвертинникъ, сыру кадка, свечей сальныхъ тысяча триста; оное строение накрыто соломою.

Зь-заду пекарни, светлица соснового лесу.

Близь ворот, въ правую сторону, хата лесу соснового.

Противъ воротъ, ледникъ рубленный березового лесу.

Муки ржаной старой мери глуховской шесть четвертинников, – гороху пять четвертинников, – пшеицы озимой два четвертинника, – семя конопляного три четвертинника, – семя льяного один четвертинник, – проса пять четвертинников, – свиныхъ саль четыре.

Посуды медной:

Костроликовъ два, горшокъ один, кварта одна, трубъ винокурныхъ ветхихъ три, котель салотопный одинъ, ломаной меди тридцать фунтовъ.

Посуды железной:

Казань пивоварный ветхий одинъ, сковород две, сковородень одинъ, кочерга одна, заслонка одна, топоръ один, коса одна, заступъ одинъ.

В томъ онбаре посуды деревянной:

Сундукъ дощатый одинъ, куфь две порожнихъ, кадокъ восемь, мерокъ четыре, четвертинникъ одинъ.

Вина простого куфа одна, въ которой перепустовъ винокурныхъ одиннадцать.

Конюшня съ онбаромъ въ одну стену, построена зь двору.

Близь тоеи конюшни конюшня-жь рубленая березового лесу круглая, покрыта соломою; въ той конюшни 5-ть жеребцов и 1-нь меринь.

Близь воротъ въ левую сторону баня осинового лесу, с печью белою, заслонка железная, сенцы разного лесу; въ оныхъ сенцахъ котель медный, которым полотна белять, баня, покрыта соломою, а надъ казаномъ покрыто доромъ; подле той бани колодезь рубленой.

Отъ ледника въ правую сторону теплой выходъ, въ оном бураковъ бочка одна, капуста сеченой одна бочка. Огурцов соленныхъ одна бочка; при томъ выходе двери на петнику деревянномъ, съ цепью железною. Отъ того выхода въ правую сторону имшеникъ въ земле рубленный, двери на петнику деревянномъ, с цепью железною; в томъ амшенике ульев съ пчелами тридцать два.

За дворцомъ винница дворцовая, в той виннице котловъ медныхъ два, при казане въ трубнице по две трубы; в той же винницъ кадокъ большихъ четыре, трубница вершняк, перепустовъ два, бочка одна, коновокъ две; при той виннице свиней на браге кормятъ двадцать восемь, надворная свинья одна, подь нею поросать сосунковъ пять.

Полотна квитчастого въ двадцать пасомь локоть пятьдесят на верстаку у ткача делается, а от локтя ткачу за работу по десяти копеекъ запла- тить надлежитъ.

В томь селе Быкове гребля на речки Супои и мельница о двухъ колахъ мучныхъ дворцовая; в той мельнице помолной ржи старой глуховской меры пять четвертинниковъ, пшеницы чотыре четвертинника, гречки одинъ чет- вертинникъ, ячменю один четвертинникъ, снасти мельницкой оскардовъ два, биякъ одинъ, рихвъ зайвихъ чотири.

В той же мельнице посуды деревянной: кадокъ три, четвертинникъ одинъ, мирочекъ дви, сундукъ дощатый одинъ.

Да на оной показанной гребли летняго времени погребельное берется до дворца съ тяжелога воза по дви копейки, а с порожного по копейки съ посторо- ннихъ людей.

В томь же сель дворцовий шинкъ; шинкаръ въ томь шинку Василей Алек- сандровъ; у него въ выдачи вина простого куфа одна, в которой меры и цены не показано того ради, что дается вино в шинкъ за выдачею куфи до вымеру, а продается кварта по три копейки.

Той же шинкаръ Василій за вишинкованное вино должень денег девят- надцать рублей шестьдесят копеекъ. Въ дворець шкуръ конскихъ семь, да жере- бячихъ две, телячихъ две.

За дворецемъ гумно, в том гумнь клуня и коморка рубленная, березового лесу; при томь гумне хлеба немолоченого ржи чотыриста двадцать копен, пшеницы ярой тридцать копень, проса пятнадцатъ копень, ржи молочной старой меры глуховской одинадцатъ четвертинниковъ.

Въ конецъ села, над ровчекомъ Рудкою, хуторецъ. Въ нем строения: две избы рубленного осинового лесу – одна изба белая, а другая черная, между тими избами сенцы плетеные; в томь хуторце птицъ:

Гусей тридцать, гусаковъ пять, въ том числе сидят на яйцахъ двадцать две гуски, утокъ тридцать, селеховъ пять, куръ десять, певнивъ два, каплуновъ пятьдесятъ.

Близь дворца кузня, кузнецъ Марко Смалей; въ той кузни кузнецкой сна- сти: мехъ одинъ, наковальня одна, клещей простыхъ двое, клещи-жъ кривые одни, наиротка одна, гвоздяница одна, хвасовница одна, каракулка одна, срубштакъ одинъ, точило каменное, съ виретиномъ и съ корбами железными.

В томь же сель, дворового числа людей ченишовыхъ, которые, по давнему обыкновению, платятъ, – за 734-й годъ надлежитъ с нихъ взяти денегъ трид- цать два рубля пятьдесятъ копеекъ, – восемь дворовъ.

Тяглых, которые всякую работу до дворца отбываютъ, отъ лошади и отъ вола рабочега, по описи, при окончании года, платятъ по двадцать копеекъ, – тихъ дворовъ двадцать девять.

Пешихъ же, которые въ дворце всякую пешую работу отбываютъ, а в годъ берется отъ двора по десяти копеекъ, такихъ дворовъ тридцать один.

Къ дворицу наслуговуючие, котрые никакого плотезжа не плотят, а именно: дворник, сторожь, котрый в Глухове во дворе Гетманском, бояре, которые в разные посылки посылаются, кравецъ, пасечникъ, мельникъ, войтъ, десятникъ, степовничий, шинкаръ, плотники, – онихъ дворовъ пятнадцать.

Всего всехъ дворовъ въ селе Быковъ восемьдесят три... (Материалы для Отечественной истории. Издал Михаил Судиенко. т. 1. с. 229–233. К. 1853 г.).

Продовжу далі розповідь про наш волосний центр того часу, але текст наводитиму російською мовою із сучасною орфографією. Отож далі Михайло Судієнко наводить такі дані перепису. *«В том же селе бывает торг по вторниках с оного торгу собирается ковшевой хлеб на церковь Быковскую. А деньги ведерковые, что продается вино во время торгу, от ведра собирается по две копейки до дворца.*

Ярмарков бывает по три в году: один на Преполовине Пятидесятницы, другой августа 1-го дня, т. е. на происхождення Честного Креста, третий ноября 21-го дня Введение Пресвятой Богородицы; в тиш ярмарки собирается ярмарковий сбор до дворца с вышинкованого вина – от ведра по пять копеек, с вышинкованного -жь дегтю – с куфи по сорок копеек, а с продажного дегтю скатного – с куфи по десять копеек, с возов, смотря по товару, от десяти до пяти копеек, – ниже не взимается.

Во время летней поры за выпас в степу с посторонних людей – с лошади и с вола по две копейки.

За кошение степу с посторонних людей, которые на степу Быковском сено косят, от косаря за день берется по две копейки.

За орание степу Быковского с посторонних же людей берется ото дня две копейки и десятая копка всякого хлеба берется до дворца.

При селе Быкове посеено на озимину старой меры глуховской пятьдесят два четвертинника ржи, тиеницы – пять четвертинников.

Чиншових в селе Быкове 8-мь дворов; из них 2-а платят по 2-а руб., 1-нь – 3,5 руб., 1-нь 4-и руб., 3-и по 5 руб. и 1-нь 6-ть руб. (Там же, стор. 233–234).

Тепер поглянемо на опис Козацького, а потім повернемося до описаних навколишніх сіл, щоб порівняти їх соціальний та економічний стан. Отож *«село, зовемое Козацкое»*.

«В том селе церковь Николая Чудотворца, колоколов четыре, при той церкви поп Иван Кустовский, дячек Андрей Волошенец, пономарь Григорий Плехут.

В том селе дворового числа чиншовых шесть дворов, надлежит с них чиншу денежного за 734-й год двадцать пять рублив пятьдесят копеек.

Тяглых, которые всякую до дворца работу работают, а от скота рабочего в год платится по двадцати копеек, тех двадцать два двора.

Пеших, которые во дворце всякую работу работают, десять дворов, с которых взимается в год по десять копеек.

Подсуседков поповских два двора.

Бояр, которые в разные дворцовые посылки посылаются, восемь дворов.

Войт, десятник, в них два двора.

Всего сорок девять дворов.

В том селе шинк дворцовый, в нем шинкарь живет Максим Тимофеев. На шинку вина простого одна куфа, в которой меры и цены не показано. Дается оно, по вышеописанному, вино до вымеру куфа.

При том селе сруб леса березового, дворцовый. Чиншовых шесть дворов. Из них платят 1-и – 3,5 рубля, 3-и по 4-е руб., 2-а по 5-ть руб.» (Там же стор. 238).

Як бачимо, працювало на гетьманську булаву у Бикові вісімдесят три двори, у Козацькому сорок дев'ять, у Веприку – шістдесят два, а в Білоцерківцях – шістдесят дворів. Але Веприк і Білоцерківці записані «деревнями», тобто поселеннями, де немає церкви. Отож козачани були набожнішими сусідів. А тепер давайте ознайомимося з цими селами більш детальніше. Отож «деревня Веприк».

«В той деревне дворового числа чиншовых пять дворов, с них надлежит денег осьмнадцать рублей. Тяглых дворов двадцать девять, пеших дворов десять, боярских дворов девять: войт, десятник, комисар, степовничий, плотников четыре двора.

В той же деревни Петр Степанов, бывший дозорца Чеховский живет своим двором, а степ пашет и косит Быковский сколько хочет, окладу ж никакого за оный степ не дает.

...В той деревне дворец над речкою Супоем. В нем строения: изба из лесу осинового, онбарь рубленый круглого лесу березового, в нем вина простого пять куф.

Против того онбару выход теплый, в нем бураков две кадки, капусты одна кадка, близ того онбара и сарай плетеный накрыт соломою.

В том же дворце другая изба осинового лесу, третья изба круглого березового лесу. При той избе загороди с сараем, где скот содержится.

В дворце скотины: волов рабочих восемнадцать Киевского полковника Танского заграбленных волов восемь, которые вола заграблены еще 732 го году за оране степу Быковского им, Танским, самовольно.

С описной вотчины, деревни Андреевки, во время описи взято волов пятьдесят пять, быков трехлетних двадцать шесть, телиц трехлетних тридцать,

под ними телят-сосунков два, овец-ягниц прошлогодних триста тридцать, баранов прошлогодских сто, скопов прошлогодских восемьдесят, скопов старых сто тридцать один, коз прошлогодских восемь, козлов прошлогодских восемь.

Птиц: Гусей пятнадцать, гусаков два, уток пятнадцать, селех один, кур девять, пивень один.

В том же дворце посуды деревянной: порожних куф чотыри, возов воловых три, ярмов воловых девять, биндюг санных чотыри, кадок три, четвертинник один, мерка одна, плугов с железами три, топор один, заступ один.

В той же деревни шинк дворцовый. В том шинку шинкарь Григорий Кривой. У него вина простого куфа одна, в которой меры и за оную цены не показано, ибо дается в шинке вина за выдачею куфи до вымеру. До того шинку ледник плегеный, накрит соломоу, набит льдом.

При дворце Веприкском гумно с клунюю и с сараем. В том гумне хлеба немолоченного:

Ржи пятнадцать копен, пшеницы озимой десять копен, пшеницы ярой восемнадцать копен, гречки десять копен, овса восемь копен, проса двадцать копен, пшеницы молоченной старой меры глуховской три четвертинника, ячменю тридцать четвертинников, семя льяного два четвертинника, семя конопляного гнилого три четвертинника, солоду ячного чотырнадцать четвертинников.

Посеяно при Веприку хлеба старой меры глуховской: ржи сто семь четвертинников, пшеницы пять четвертинников.

Чиншовых дворов 5-ть; из них платят 2-а по 2 руб., 1-нь – по 3,5 р., 1-нь – 4,5 р., 1-нь – 6 р. (Там же стор. 235–236).

А тепер подивимося на «деревню Белоцерковцы».

«В той деревни дворового числа чиншовых надлежит за 734 год с них денег двадцать рублей, тех дворов шесть.

Тяглых, которые по показанному во дворце работают также и годовой платеж в казну дворцовую плотят двадцать шесть дворов.

Пеших, которые по вышеописанному в дворце работают, также и платеж платят, семь дворов.

Войт, десятник, степовничий, который степ надсмагривает, тих три двора.

Всего всех шестьдесят дворов.

В той деревне Артем Бочколо, в своем дворе живучи. шинкует. У него вина простого куфа одна – також по вышеописанному меры и цены не означено.

В том же селе Якова Олейника, тамошнего жителя, мельница ветряная об одном коле мучном, за которое надлежит денежного платежа за 734 год денег шестьдесят копеек да ржаной муки два четвертинника.

Чиновших 6-ть дворов. Из них платят 1-нь 2 р., 2-а по 3 р., 3-и по 4 р. (Там же, стор. 238–239).

Під час цього перепису зазначено, що у Вороньках чиншових сорок три двори, тяглих – сорок чотири, піших – двадцять дворів, підсусідків – шість дворів, бояр – чотири, ще по двору займають вїт, десятник, вівчар, комісар. Всього у Вороньках було сто двадцять один двір. У деревні Старий Биків був сорок один двір. Там працювали два вітряних млини «о двух колах мучных». Перший Зіновія Коморного – козацький, другий посполитого Василя Котляра (там же, стор. 239).

До Биківської волості тоді ж належали деревні Усовка, Рудка, Андріївка і Згурівка. В Усовці було 34, у Рудці – 58, у Згурівці – 84 двори. А скільки дворів було в Андріївці, не показано. У селі Красному було 40 дворів. Працював там і вітряний млин «объ одном коле мучном» Семена Шарогородського (там же, стор. 241). У деревне Рудка в той час жив Осип Ємельянов, колишній староста Биківський. Жив він двором своїм «и мельницу на Рудки вешнякъ объ одном коле мучном имеет, а живет он, Осифъ, в протекции Гетманской, никакого платежа до дворца не дает» (там же, стор. 241).

Далі ревізори зазначають про село Макіївку. «Сверх реестру на том же степу Быковском прежде бывшие дозорцы Петр Степанов да Осифъ Амеляновъ показали, что оное село надлежало к волости Быковской, а в 1729 году, за умершего гетмана Апостола, отдано Танскому Киевскому полковнику во владение; которое село Макіевка пахотным полем, санными покосами Быковского степу без всякого ограничения довольствуется.

В том селе церковь Вознесения Господня, колоколов два. При той церкви поп Степан Могилевский, дячок Алексій Галаган, пономарь Дмитрей Кайва... В том селе чиншовых 4 двора, тяглых – 62, пеших – 9, бояр – 5, вїт и десятник два двора. А всего 78 дворов...» (там же, стор. 244–245)...

В тому селі, пишуть далі ревізори, млин на річці Переводі з одним колом мучним... А поблизу того села через млин хутір полковника Танського: «хоромного строения светлица с печью обращевою, с комнатою, против светлицы пекарня, между светлицею и пекарнею сенцы разного лесу, накрыто соломою, близ светлицы анбар соснового лесу, накрыт соломою, близ тех же хором в левую сторону з грубою светлица белая, с комнатою, против светлицы комора плетеная и сенцы плетеные, накрыто соломою. Близ той избы ледник льдом набит, накрыт дором, близ ледника сажь, в котором для корму свиней пять, накрыт соломою; в том же дворе две маски, конюшня плетенная, накрыта соломою, – в той конюшне жеребцов 7-мь.

Лошадной стадины: кобыл сто, под ними годовых жеребят пятьдесят, лошаков четырехлетних семнадцать, трехлетних лошаков двадцать восемь.

Рогатой скотины: волов сто шесть, телят годовых сорок пять, овец с баранами двести девять, коз двадцать, козлов шесть. Птиц: гусей семнадцать, из того

числа сидят на яйцах шесть, курей индейских четырнадцать, пивнив два, утовь восемнадцать, селехов два, кур русских сорок, пивнив пять.

Свиней надворных тридцать, под ними поросят–сосунков пятнадцать.

В том же хуторе гумно; хлиба в нем:

Немолоченного: овса сто одиннадцать копен, пшеницы озимой сорок семь копен, гречихи сто пять копен.

Молоченного хлеба: семя конопленного козельской меры один четверик, семя лляного один четверик, проса в шести ямах козельской меры сто шестьдесят четвериков.

В том же селе шинк Танского, в нем шинкарь Яков Иванов, у него в шинку простого вина куфа одна, в оной меры и цены не показано, ибо отдано в шинк за выдачею до вымеру (там же, стор. 244–246).

Далі ревізори доповідають, що «на том степу Быковском Киевского жителя Семена Терлецкого хутор, над речкою Переводом, прозываемый Постарнаковский, за который-то хутор до дворца Быковского платят в год денег шесть рублей.

На том же степу – расстоянием верст за пять вниз Переводу-речки от хутора Терлецкого, Федора Марковича бунчукового товарища хутор, прозываемый Пасковщина, с которого хутора никакого платежа во дворец Быковский не платит, а скот рогатый да лошади стадные чрез все лето на степу Быковском выпасает.

На степу Быковском сена дворцового по сто копен в скирду, шестьдесят восемь скирдов, стогов тридцать, в стогу по тридцати копен (там же, стор. 246–247).

Досить несподівано виявив, що до нашого «дворца Быковского» належали не тільки довколишні села, а й до його «присудствию надлежит село Рудковка» «в сотни Бобровской в Киевском полку». Думаю, землякам цікаво буде знати про тогочасну Рудківку не з нашого, а з сусіднього козачого полку. Отож «в том селе церковь Николая Чудотворца, колоколов шесть, при той церкви поп Григорий Игнатов, дячок Данило Якимов, пономарь Яковь Ивановь.

В том селе дворец; в нем хоромного строения: светлица с комнатою, с печью белою, соснового лесу. Против светлицы пекарня круглого соснового лесу рубленая, онбарь рубленый соснового лесу, против светлицы комора рубленая соснового лесу, в той коморе: вина простого одна куфа – в которой меры носадок семь, а в носадке по сту по тридцати по две кварталы – муки ржаной старой меры глуховской полчетвертинника, овса семь четвертинников, гороху полчетвертинника, курей русских двенадцать, певень один.

В том дворце винница, в которой котлов медных рабочих два, при них труб медных шесть, в той виннице кадок больших три, трубница сосновая, рабочая одна, коновок две, лийка одна, перепустов два, куфа вотченая одна, топор

один, заступ один, свиной надворных пятьдесят семь, в том числе подсвинков сорок одно. Близ винницы теплый выход, в оном бураков дви куфи.

Посуды деревянной: кадок две, кадочка малая одна, четвертинник один, мерочек три.

В том дворце сараев больших два, сад и огород дворцовый.

До того дворца принадлежних грунтов: поля пахотного всякой смены по двести копен становится, а огдается оное поле подданым с десятой части копи; синожате́й к тому ж дворцу три, на которых по урожаю становится сена до двох сотен копен, лесок черной небольшой к тому ж дворцу надлежит.

В селе дворового числа:

Чиншовых четыре двора; с оных надлежит за 734 год денег восемь рублей пятьдесят копеек.

Тяглых, которые во дворце всякую работу работают, а в год с лошади и вола рабочего платят по десяти копеек, двадцать семь дворов.

Пеших, которые также во дворце работают, а в год с двора плотят по пяти копеек, двадцать дворов.

Бояр, которые в разные посылки посылаются, два двора.

Войт один двор.

Всего всех пятьдесят чегыре двора.

В том селе шинк дворцовый, шинкаръ в том шинке Федоръ Презленко; у него простого вина две насатки, за которое вино надлежит чистой суммы, кроме шинкарской десятины, денег семь рублей четырнадцать копеек, да за вышинкованное вино он же-шинкар должен денег шестнадцать рублей восемьдесят копеек.

В том же селе мельница на речке Бобровице, о двух колах мучных, третье коло ступное – державцы оной мельницы бунчукового товарища Ивана Заби́лы, который никакой части с мельницы до дворца не дает.

Готовых денег имеется во дворце на лицо чотырнадцать рублей сорок копеек (там же, стор. 247–249).

Далі ревізія від 10 березня 1734 року подає нам «видение», яке число в самому «дворци Быковском, яко и в протчих хуторах, к нему принадлежащих, служителей имеется, а кто именно и при каком деле и какую плату получают...» (там же, стор. 249).

Так ось у волосному Палаці були:

Дозорця Кирило Чорнацький, а при ньому служителів три, два з жінками, а третій холостий. Служив він, дозорця, за честь Гетьманську, а плати ніякої не брав.

Писар двірцевий Василь Яширицький. Йому дається в рік один кожух, дві пари чобіт, а плати грошової з казни двірцевої не одержує, але живе з доходу.

У тому палаці старуха, яка всякими жіночими в палаці справами порядкує, платиться за рік з казни палацової грошей два рублі, чобіт одна пара.

Ключниці палацовій, в завідуванні якої всякі борошняні запаси, дається за рік з казни двірцевої два рублі, чобіт дві пари.

Виннику, який вино курить, платиться з двірцевої казни від кадки по десять копійок.

Двірнику Биковському, у завідуванні якого гумно, борошняні запаси, з жінкою, яка доглядала птицю, дається з двору обом по кожуху в рік, по дві пари чобіт «и дом его волный».

Асавальцу дворовому, котрий за різними двірцевими справами посилається, дається з двору в рік кожух один, чобіт пара одна.

Кухарці дворовій дається в рік з двору плахта чернетка, запаска валіоха, чобіт пара одна, рубах дві пари.

Ткачеві дворовому, який робить полотна квітчасті, платиться з казни дворової від штуки за угодою, а яка нині в його майстерні штука мається, зговорено його від ліктя по десять копійок, а міри в цій штуці локоть ткацьких п'ятдесят, та в нього, ткача, є жінка, дітей четверо і челядників два.

Ковалеві дворовому, який що потрібно для двора робить, дається в рік один кожух, чобіт одна пара, та у нього ж, коваля, жінка і дітей двоє є.

Двірнику Згуровському з жінкою, у відомстві якого тамошне згурівське гумно і припаси борошняні, а жінка його збирає молочне, платиться обом на рік з казни дворової грошей чотири рублі, по кожуху, по свиті сермяжній, чобіт по дві пари, штани овчани і сермяжні, шапка овчана або теляча, плахта чернетка, запаска валіоха, кошуль по дві пари, та у його ж, двірника, є четверо дітей.

Двірнику Веприцькому з жінкою, в завідуванні якого тамошне гумно, а жінка його доглядає птицю, дається в рік по кожуху, по свиті сермяжній, чобіт по дві пари, присівку – жита два четвертинники, ячменю один четвертинник, гречки – півчетвертинника.

Вівчарам шести чоловікам, а на дальше буде чоловік десять, платиться в рік з дворової каси грошей по два рублі по сорок копійок, по кожуху, по свиті сермяжній, чобіт по дві пари, штани овчани і сермяжні, сорочок по парі, постолів ремінних, скільки зносять, шапки овчани.

Коровнику з жінкою платиться в рік з казни двірцевої два рублі сорок копійок, кожух один, свита сермяжна одна, чобіт дві пари, штани овчинні і сермяжні, шапка овчина або теляча, пара сорочок, постолів ремінних, скільки зносить.

Яловничому і телятнику платиться в рік з казни двірцевої грошей по одному рублю по вісімдесят копійок, по кожуху, по свиті сермяжній, чобіт по дві пари, шапки овчині або телячі, постолів ремінних, скільки зносять.

Стадникам чотирьом чоловікам платиться в рік з казни двірцевої грошей по два рублі по сорок копійок, по кожуху, по свиті сермяжній, штани овчині або лошачі, а на зиму сермяжні, сорочок по дві пари, чобіт, скільки зносять.

Плугатарям трьом чоловікам дається в рік по кожуху, по свиті сермяжній, чобіт по дві пари, штани сермяжні, постолои ремінні, скільки зносять, присівку жита по два четвертинники, ячменю по одному четвертиннику, вівса по два четвертинники, гречки по одному четвертиннику.

Свинареві дається в рік з двору кожух, свита, одна пара чобіт, постолів ремінних, скільки зносить.

Ці вищепоказані служителі і робітники із жінками і дітьми на всякий харч двірцевий утримуються без визначення, а скільки на цих служителів і робітників в місяць різного хліба, солі і сала витратиться по закінченні місяця в витратну книгу записується (там же, стор. 249–252).

Після завершення ревізії її укладачі залишили ще один надзвичайно цікавий документ. Він називається «Видение в Канцелярию Министерского Правления Малороссийских дел о степу Быковском, сказками войтов показанное». У ньому говориться про те, що у минулі роки за колишніх гетьманів Малоросійських, як діди і батьки наші, так і ми, нижчепідписані, степом, до волості Биковської належним вільно володіли до покійного гетьмана Скоропадського, по нижче значенним знакам і урочищах. А за покійного гетьмана Скоропадського, коли прикордонні власники самовільно розпочали були в степ наш втискуватися, то за указом його, гетьмана Скоропадського, на степ були вислані для розслідування канцелярист військовий Стефан Максимович, бунчуковий товариш Петро Уманець та Переяслівського полку осавул Степан Кирпич, від прикордонних власників «по сознанию» так волості Биковської як сторонніх старожильців в році 1715-му «вчинили границу и маппою описали», як з давніх часів той степ веде обдукцію в своїх угіддях сінокоших і орних полях, розпочавши від ріки Супій, повз село Черевки державця Степана Бутовича просто йде на могилу Дубову, а від Дубової могили до Столової могили повз Дмитрашків степ обораний і село Крупполе державця Корби, переводчика Київського на той бік кордону поіменованих сіл сидячих кончиться до шляху Переяславського, трактуючого на Биків, а від того шляху Переяславського повз могилу, звану Вербою, яка в степу Биківському мається, до могили Кошлатої, а вступає в озера Циганові, – від яких озер веде кордон на Дідушкові могили; повз село Брагинці Василя Томари бунчукового товариша та Осовець села сотні Басанської і Шаснівки села –ж, Івана Забіли товариша значкового переяславського до Кобизького шляху, де і копець при тому шляху викопаний. А від того копця шляхом Кобизьким-же ведучи під Свидовець село полковника Антонія Танського до могил. А від могил до річки

Супою, де і криничка при березі на степу-ж Биковському мається, від котрої кринички через річку Супій лежить границя через могилу та на могилу Плоску, а від Плоскої та на три могили, що під Свидовцем лежать по шлях Прилуцький «при примети» могили Гуцевої, а Прилуцькою дорогою впадає кордон в вершину Переводу-річки до Стовпової могили з Раковичем бунчуковим товаришем повз Татаровку, від якої Стовпової могили сягає копці Щербатого, колишнього полковника Прилуцького, від тих копців понад Переводом іде до Кам'яного Мосту з островом, а від Кам'яного Мосту до селища, прозваного Ревинці. Від Ревинець через степ і Оржицю на Роман-могилу, а від Мокрої Оржиці і Роман-могили до Сухої Оржиці по Лизогубівський хутір. Від хутора через степ проти Черевків, де і хрести були, впадає в річку Супій. У котрому степу так палац панський Биковський і вся волость Биковська сіна з потребу косять, скільки хто може, як і поля орють без визначення між собою, а сторонні з інших держав, які в Биковському-же степу орють і косять, – дають десяту копу, а понад те і за день оранки дають по дві копійки. Сіно косять з платежу грошового, а саме від косаря за день також по дві копійки або третю копицю за давнім звичаєм, як і за попередніх гетьманів, так і до покійного Данила Павловича Апостола триває.

Та в тому ж обмеженню степу Биковського село Мокієвка і хутір: тією Мокієвкою здавна Антоній Танський Полковник Київський володіє; Хведір Маркович товариш бунчуковий в тому ж степу хутір має, – а чому вони їх тримають, того не знаємо». Так закінчується «видение». Його ж підписали: замість Іосифа, колишнього дозорця Биковського на його прохання Яків Полонський руку приклав.

Це «видение» Семен Терлецький підписав.

Деревні Усовки: отаман Яків Падалка, Іван Стежка. Іван Кузьменко з усім товариством, тієї ж деревні Кузьма вїт. Дем'ян боярин з усім посполитством.

Деревні Бикова: вїт Андрій Ємченко, Яким Кривеченко з усім посполитством.

Деревні Білоцерковець: вїт Максим Кореняк. Яцко Олійник, Тимко Спирій. Нестір Бондар – і все посполитство.

Села Вороньків: Максим Рудник – вїт. Лаврін Тимофієнко, Панько Трикупа. Яцко Кукса – та інше посполитство.

Деревні Веприка: отаман Василь Макуха. Гаврило Слива. Дмитро Сокира – з товариством, тієї ж деревні вїт Роман Шкурка. Іван Ругель. Петро Чухліб – і все посполитство.

Села Козацького: Улас Меняйленко. отаман Луцко Клименко. Іван Романенко, Іван Бодюка – з усім товариством. Того ж села Козацького Аврам Мацько вїт. Онисечко. Яків Бойко. Мойсей – з посполитством.

Села Слободки-Бикова: Хведір Козленко – отаман. Хома Даценко. Радко з усім товариством. Тієї ж слободи Бикова: Яцко Вашутенко війт. Іван Васечко. Степан Лиска з посольством.

Деревні Рудка: Антон Дорошенко – війт. Сидір Якушко. Іван Дудка з усім посольством.

Села Красного: Яцко Губаренко – отаман. Харко Лешченко. Данило Ємченко – з усім товариством. Того ж села Степан Бабієнко – війт. Максим Бабієнко, Василь Києченко – з посольством.

Деревні Згуровки: Антон Шлюнчак війт. Хведір Шигловський. Гаврило Скринник.

Замість тих всіх отаманів з Товариством, як і війтів з посольством:

«К сему видению воместо атаманов з товариством и войтов с посольством – жителей Быковских: по прошению их Григорий Кустовский поп церкви Успения Богоматери Быковской саморучно подписался.

К сему видению саморучно подписуюсь иерей Феодорь, села Воронков, волости Быковской.

К сему видению саморучно подписуюсь иерей Николай села Воронков церкви Покрова Пресвятыя Богородицы, волости Быковской» (там же, стор. 252–255). Як бачимо, територія тодішньої Биковської волості майже однакова з територією нинішнього Бобровицького району.

Потрібно сказати, що до 1731 року в Переяславському полку числилося 11 рангових маєтностей, в них було 153 посполитських двори. Ратушних маєтностей було шість з 336-ма дворами і в одній маєтності кількість дворів не вказана. Спірних вважалось 20 маєтностей з 449 дворами, приватно-власницьких маєтностей було 56 з 937-ма дворами і дві маєтності, число дворів у яких було невідомо. Монастирських маєтностей було 30 з 1052 дворами. Всього в полку, за даними дослідника В. М'якотіна, було 165 маєтностей, в яких розміщувалося 4130 дворів посполитих (В. М'якотин. «Генеральное следствие о маєтностях Переяславского полка (1729–1731 г.)» Х. 1896 г.).

Як стверджує дослідник козацтва Володимир Кривошея, на 1764 рік у Басанській сотні нараховувалося 44 населених пункти. В них було виборних козаків 1141, підпомічників – 1017. У 1781 році переважно козацьким були села Крупілля (150 козацьких і 67 селянських хат), та Бригинці (відповідно 48 і 43 хати). Селянсько-козацькими були: містечко Басань (436 селянських і 343 козацьких хати), села Усівка (відповідно 138 і 120 хат), Старий Биків (83 і 23), Красне (99 і 89), Козацьке (141 і 92), Білоцерківка (63 і 34), Стара Басань (197 і 52), Веприк (206 і 26), Озеряни (163 і 2), Осовці (66 і 31), Згурівка (196 і 11).

Селянськими були с. Петрівка (143 хати), містечко Биків (173), села Вороньки (243), Щаснівка (131), Оржиця (101), Миколаївка (79) (В. Кривошея. «Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк.» К., 2004. стор. 166).

*Подруги. Плотник (Задорожжя) Ганна Іванівна,
Бурзак (Ляхно) Ольга Павлівна
та Ніна Петрівна Кореняк*

*Подруги-сусідки: (зліва направо)
Марія Миколаївна Гринь, Ганна Миколаївна Самсон,
Віра Федорівна Даневич, (фото кінця 50-х років)*

*Сімейне фото 1948–1949 років. Сидить
Парасковія Андріївна Плотник,
біля неї донька Марина і син Степан.
Стоять – син Іван з дружиною Парасковією,
яка тримає на руках сина Мишу*

*Сільський модельєр, дизайнер, заодно кравець
і швець 50–60-х років минулого століття
Тимофій Пісковець*

*Андрій Михайлович – один з дванадцяти дітей родини Кобизьких.
Його оминули сталінські репресії, але він загинув на фронтах Великої Вітчизняної.
Поруч з ним дружина Марина та діти Микола і Петро, які теж загинули на війні (фото 1920-х рр.)*

*Багаторічний бригадир колгоспу імені Орджонікідзе, народний засідател
Бобровицького району народного суду Опанас Савич Чумак з онучкою Галею.
На фото праворуч його рідна сестра, стахановка 30-х років минулого століття
Ганна Савівна Кобизька (в дівоцтві Чумак) з донькою Олею*

Сусідній Новий Биків завжди давав багато робочих місць для наших односельців. На верхньому знімку ви бачите групу дівчат, які працювали на так званій перевалці (засолювальний пункт заготконтори райспоживспілки). Зліва направо: Марія Гринь, Сося Олійник (з Білоцерківця), Тоня Фенюк, Ганна Плотник, Кобизька (Дейнега) Катерина, Ганна Катруша, Марина Плотник, лежить Тамара Кобизька (фото кінця 50-х років XX століття)

На цьому фото зафіксована група, де майже всі наші односельці. Їх можна сміливо називати Гераклами, адже їм доводилося розвантажувати мішки з тростниковим цукром-сирцем, який у шестидесятих роках надходив для переробки на Новобиківський цукрозавод. У кожному мішку, тоді ж провананому «кубинськими», було до 120 кілограмів сировини. На тлі цих мішків (сидять зліва направо) Микола Андрійович Нузний, Іван Олексійович Бурзак, Григорій Тихонович Краснощок, Олександр Мороз (з Білоцерківця), Микола Петрович Бурзак, Андрій Хряпа (з Нового Бикова). Стоять Петро Михайлович Романенко, Іван Іванович Борець, Микола Моцак (з Нового Бикова), Михайло Петрович Лук'яненко, (далі залишився ніким не опізнаний чоловік), Михайло Пантелійович Бурзак, Іван Іванович Романенко, Микола Іванович Самсон, (хлопчина і чоловік біля нього невідомі), а жінка з Нового Бикова і, ніби, її прізвище Коморна

*Мотрона Іванівна Чайка 1939 року народження народила і виховала 6 дітей.
Нашій односельчанці присвоїли звання «Мати-Героїня». На цьому фото вона у колі сім'ї*

*У колі сім'ї бачимо й іншу матір-героїню з нашого села.
Це Ольга Макарівна Кильова, 1940 року народження*

Нині всі вулиці Козацького мають тверде покриття

*Синенко (Харсіка) Євдокія Федорівна
(фото 1950 р.)*

*Ніна Павлівна Фенюк у день свого весілля
25 січня 1959 року*

На службі охорони здоров'я наших сільчан Ганна Антонівна Самсон (ліворуч) стала в грізному 1943 році. Працювала фельдшером, завідувала сільським пологовим будишком, акушеркою. За півсотню трудових літ вона допомогла з'явитися на світ більше тисячі нащадків козаків. У 2014 році Ганні Антонівні виповнилося 98 років. Майже п'ятдесят років мала трудовий стаж і завідує фельдшерсько-акушерським пунктом Козацького Ганна Євменівна Петренко

Наречена Ненько Ганна Іванівна

*Телятниця з багатодесятилітнім стажем
Ганна Ілвівна Бурзак*

На буряки. Водій Микола Михайлович Потопан везе на поле Ганну Сахно, Ольгу Лахно, Ганну Плотник, Тамару Кобизьку, Олександрю Сичак, Марію Яголу, Валентину Омельченко, Катерину Дараган, Ганну Дараган та Марію Крижову (весна 1990 року)

Головний агроном колгоспу імені Орджонікідзе Анатолій Миколайович Дараган (крайній праворуч) та головний інженер Михайло Андрійович Костюк (крайній ліворуч) з комбайнерами господарства (фото 70-х років)

Славно трудилася в колгоспі імені Орджонікідзе молодіжна ланка на чолі з Ольгою Задорожною. Як не раз писала в ті роки районна газета, дівчата там були працюючі. Кожний буряк, кожну стеблину кукурудзи вони пестили по-господарськи. В результаті збирали по 300 центнерів солодких коренів з гектара посівів і 76 центнерів зерна кукурудзи. У першому ряду цього фото бачимо (зліва направо): Марію Самсон, Ольгу Харсіку, Катерину Самсон, Олександрю Дейнегу, Ольгу Катрушу. А в другому ряду – Антоніна Романенко, Ганна Самсон, Ганна Фенюк, Ольга Задорожна, Катерина Луценко і Любов Лесик. Додам, що ланкова Ольга Задорожна нагороджена Орденом Трудового Червоного Прапора та медалями

Тракторист колгоспу, кавалер ордена Трудового Червоного Прапора Володимир Іванович Журибида

Бригадир тракторної бригади колгоспу початку п'ятдесятих років Григорій Арсентійович Жиглій

Багаторічний головний енергетик колгоспу Анатолій Коляда

Ось на таких «полуторках» наші діди і батьки відроджували зруйновані в роки Великої Вітчизняної війни колгоспи і село. Праворуч – багаторічний механік, а затим головний інженер колгоспу Михайло Андрійович Костюк і водії Анатолій Тихонович Потенко та Степан Іванович Самсон (фото 1955 року)

Післявоєнна ланка з вирощування тютюну

Це фото 1958 року. На ній так звана Білоземельська рільнича ланка колгоспу імені Орджонікідзе на чолі з Марією Овсійною Фешок. За кермом трактора Микола Олександрович Обухан. Поруч ще один чоловік – Іван Овсійович Кравченко, він того літа нарівні з усіма жінками працював за дружину, яка була в декретній відпустці. На фото також Катерина Іванівна Петровська, Ганна Гаврилівна Романенко, Марія Платонівна Чайка, Марія Миколаївна Бурзак, Парасковія Андріївна Чайка, Ганна Миколаївна Романенко, Ольга Ничипорівна Бурзак

Дирекції ТОВ «Козацьке» і селянського фермерського господарства «Вікторія» за оренду земельних паїв вчасно розраховуються з людьми, а зерно доставляють безпосередньо до місць проживання власників паїв. На цьому фото зерно і цукор одержують новобіківчани

«Чому, доброму, вірнопідданому гетьману...»

До рідного краю,
До отчої хати
Б'є дзвін без утому
Закличним набатом!

Федір КОШМА

Ця фраза для заголовку розділу взята з жалуваної Грамоти Його царської Величності імператора Петра I про підтвердження гетьману Івану Скоропадському прав власності на село Козацьке Биківської волості від 21 травня 1718 року. Вона зберігається в Центральному державному історичному архіві України в місті Києві (ф. 53, оп. 2, спр. 265, стор. 7–8). До повного її змісту ми повернемося трохи пізніше. А зараз хочу знову повторити, що боротьба за родючі землі, за сінокосні луки над Супоем у нашому краї, в тому числі й у Биківській волості, тривала майже безупинно. Її захоплювали, як тоді писали в супліках (скаргах), «моцно і кгвалтно».

Я повторюся, коли скажу, що у 1503 році великий князь Великого князівства Литовського Олександр Казимирович віддає землі у верхів'ях Супою та Трубежу шляхтичу Дашку Іванчичу. Після Дашка Басань разом з Биковом переходили з рук в руки. То до Дублянських, то до київських міщан Кошколдовичів, а від них – до Кобизовичів-Ходик, які назвалися Криницькими. І вже син Дашка Івановича черкаський староста Остафій Дашкович «на грунтах Басанському та Биківському» засновує Басань, Биків і ще 8–9 сіл. У 1605 році у справу щодо володіння цими землями втручався переяслівський староста Януш Острозький, який Биківські землі і маєтності передав до староства, а сусідні Басанські – до Ходиків-Криницьких. Отже саме ці досить значні в нашій історії постаті й були одними з перших власників козачанських земель.

Згодом ними заволодів Леонтій Артемович Полуботко. Він був чернігівським полковим писарем, товаришем полку Чернігівського, чернігівським полковим сотником, чернігівським наказним полковником, «славетним паном», генеральним бунчуковим, генеральним осавулом, Переяславським наказним полковником, Переяславським полковником. Згодом був позбавлений полковництва. Брав участь в обох Кримських походах (1687 і 1689 рр.). Став значним товаришем у Війську Запорізькому і товаришем полку Чернігівського. У листопаді 1689 року одержав титул «шляхетно уроженого», а в березні 1692 року –

славетного пана (В.Л. Модзалевський. «Малороссийский родословник» т. ІУ К. 1914 г.).

Звісно, такий послужний список дозволяв йому мати великі маєтності. 17 липня 1689 року від гетьмана Мазепи він одержав універсал на володіння маєтностями від Сосницьких угідь до Любецьких, від Понорниці і до Млинів на Конотопщині. Під час полковництва в Переяславському полку володів різним майном у першій, другій сотнях, у Трахтемирівській та в Воронковській сотнях. У Басанській сотні він володів селами Усівка, Красне, Биків, Козацьке, Білоцерківка, Веприк. (Там же).

Наведемо й витяг із ще однієї книги про волость Биковську на межі 1729–1735 років. У ній говориться, що села Усівка, Красне, Биків, Козацьке, Білоцерківка і Веприк за свідченнями старожилів Басанських і сотні Биківської та інших, полковник Переяславський Леонтій Полуботок той Биків з присілками тими населив на військовій землі і володів ними, а після нього й інші полковники володіли. «А за Мировича хоча й гетман Мазепа по своей силе и завладел был, но по измене оного Быковской волостью Томара Полковник, так як и прежние полковники даже до умертвия своего владел, а по умертвии его покойный гетман Скоропадский во свое владение взял. Почему и ныне во двору гетманского зостае...» (В.Мякотин. «Генеральное следствие о маєтностях Переяславского полка (1729–1731)». Х. 1896. стор. 17–18).

18 грудня 1688 року Генеральний суд виніс рішення за скаргою Леонтія Полуботка на Думитрашку Райча і його племінника Марка, які розграбували і розорили його маєтності. Зупинимося лише на двох моментах із досить довгої супліки. По-перше, Леонтій скаржить, що племінник Думитрашков Марко послав свою челядь до Басані і взяв від басанців його стаднини шістдесят дволіток і триліток, «которую ту стаднину слуги и пригнали в Березань» («Мотыжинский архив. Акты Переяславского полка ХУП–ХУІІІ в. Издание Андрея и Александра Савицких». К., 1890).

По-друге, в супліці Леонтій Полуботко пише, що «тот же Марко с Шелеховского жалующего леса надобного дерева постинавши щонайлутшие дуби на семьдесят возов забрал и в свой двор припровадил...» (Там же). Далі йде мова, що в його, Полуботка, ранне збіжжя Марко потравив та сіно, яке «там власние било стояче в стогах...» забрав. І Марко забрав з-під Бикова скирт тридцять шість і три сіна узяв, і збіжжя жита три стоги, ячменю – два стоги. «До того ж, і сам Марко зізнався що те чинив, що йому наказав це зробити «старий мой Дмитрашко...» (Там же).

14 листопада 1709 року на Козацьке царську Грамоту одержав полковник Переяславський Василь Томара. (Модзалевський В.Л. «Малоросійський родословник» т. 5. ч.І. стор. 59). До речі, ім'я Томара означає «озброєний списом», «списник». 21 листопада 1715 року наказний полковник Переяславський Василь

Томара отримав на село підтверджувальний універсал гетьмана Скоропадського. (там же, с. 61). Доречно скажу, що у власність Василя Томари одночасно з Козацьким перейшли сусідні Білоцерківці, Вороньки, Веприк, Усівка, Биків, Красне, Кулажинці, інші села регіону та маєтності на інших територіях країни.

Наведемо витяг з цього універсалу: «Меючы мы в неvigаслой памяти покойного пана Стефана Томари, полковника Переяславского, щирроверные в войску Запорожском праце и знатные самим экспериментом в военных оказиях статечне показанные прислуги, jakie он в разных походах от молодых своих лет на монарших царского пресветлого величества, нашего всемилостивейшего государя, ронил в службах, а видячи и в осиротелом сыне его пану Василию Томаре до услуг войсковых згодность и способность, что может, тим же отеческим следом поступаючи, Ему, пресветлейшему монарсе нашему, верне и щире в Малороссийской нашей отчизне служиты, с тих респектов яко особливою нашею его, осиротелого пана Томару, протекциею и обороною окрывает, так маєтности его ж отеческие, на урядах первее сотництва Домонтовского, асаульства полкового, а потом и полковничества добре заслужоние, одни предостойнейшею монаршою царского пресветлого величества грамотою утверждение, которая и нам тут была презентована, а другие уневерсалом нашим от нас в посесию наданные, при нем заховуем». Далі йде чималий перелік наданих у користування володінь. 5 лютого 1729 року він уже отримав підтверджувальний універсал на всі свої маєтності від гетьмана Апостола.

Томарів ми бачимо серед козацької старшини: Переяславський полковник Степан Томара й чернігівський полковник Василь Томара служили в гетьмана Івана Самойловича. Були наказний полковник Степан Томара і кошовий отаман Василь Томарський. За реєстром 1649 року в Переяславському полку служив Іван Томурка. Рід Томарів вважався великоземлевласницьким. Їх землі були на Черкащині, Полтавщині, Переяславщині. Представники цього роду займали високі і впливові посади не тільки в Україні, а і в Росії.

Василь Томара (1746–1819) правнук переяславського полковника Степана Томари і син полковника, військовий товариш, відомий дипломат, друг і учень Сковороди, приятель Василя Капніста – поета й громадського діяча, члена Російської академії наук з 1785 року. Після смерті батька Василь Томара був прийнятий під бунчук, був значним бунчуковим товаришем, наказним полковником переяславським, наказним полковником чернігівським. Василь Томара загинув у кримському поході в 1736 році, тіло його перевезли в с. Коврай, а в серпні того ж року похоронили у Переяславі. До речі, сотник Басанський Іван Федорович Нестелей (бл. 1710 р.–?) був одружений на Тетяні – одній із представниць славного роду Томар. Треба думати, що після смерті Василя Томари наше село перейшло у власність його дружини Пелагеї Болдаківської. Адже Бригинці, які

теж були в складі Басанської сотні, однозначно були у її володінні. (А.Іваненко, Ю.Горбаченко «До історії населених пунктів Басанської сотні», с. 69)

Тепер повернемося до жалуваної грамоти Петра I гетьману Івану Скоропадському від 1718 року. Там пишеться, що «наше царское величество пожаловали сию грамоту подданному нашему войска Запорожского, обоих сторон Днепра гетмана Ивану Ильичу Скоропадскому за его к великому государю да его к нашему услужению царскому величеству, за его ревностную службу и прилежание да его непоколебимостью, показаную к нам и против неприятелей наших шведов... у главной баталии нашей между нами и королем шведским между ними при Полтаве...» і потім служив «постоянно и тщательно»... (ЦДІАУК, ф. 53, оп. 2, спр. 265, стор. 7–8).

Найсвітліший державець Петро Олексійович всія Великої, Малої і Білої Росії самодержець Московський, Київський, Володимирський, Новгородський, цар Казанський, цар Астраханський і т. д. і т. д. «повелели засвидетельствовать о награждении его, гетмана, к нам великому царю верности... и многих заслуг дать ему, подданому нашему, гетману и жене его Настасии Марковне и дочери его Ульяне Ивановне и потомству их как мужеска, так и женска полу... у вечное владение... следующие маестности... и угодия в Малороссии» (там же). Далі йде перелік цих маестностей у Ніжинському полку між Десною і Сеймом, містечко Короп з фільварками та хуторами, що до нього належать, а також села Краснопілля, Рождественне, Городище з островом сіножатним і хутором, що зветься Парасючкою, та іншими угіддями. Далі йде перелік пожалуваної власності у Прилуцькому, Лубенському полках.

Гетьману Скоропадському передається також *«волость Быковщина, у которой обретаются села Вороньки, Веприк, Козацкое и к ним принадлежащие приселки Красное, Усовка, Комшиная, деревня Белоцерковец, Быков с хутором Мокіевкою с людьми, полями пахотными и степями сенокосными да к тому же и село Евминка и Рудовка и со всеми к ним принадлежностями...»* (там же). Після цього йде перелік інших маестностей далеко від нашого краю, тому й цитувати його не буду. Наголошу, що Петро I «дал сию нашу царского величества милостивейшую грамоту во утверждение в Санкт-Петербурге мая 21 дня года 1718 (там же, стор. 8).

Нагадаємо, що Іван Ілліч Скоропадський гетьманував в Україні після Івана Степановича Мазепи. Про нього вже тоді говорили, що від Богдана до Івана не було гетьмана. Мазепа, дійсно, багато зробив для розквіту України, проводив політику незалежності нашої країни і заради цього не побоявся піти супроти Петра I і вирішив укласти тимчасовий союз зі шведами. За такі дії російська церква наклала на гетьмана анафему, яка не знята й донині. Хоч сотні парафій Московського патріархату продовжують використовувати для проповідей слова Божого храми, збудовані за кошт Мазепи. З усією очевидністю можна говорити,

що наше село і Биківська волость, які належали гетьманській булаві, належало і гетьману Мазепі. Цілком ймовірно, що він бував і в Козацькому, адже серед гетьманів була традиція об'їжджати свої володіння. Однак підтверджувальних документів про це, на жаль, не вдалося знайти. Це й не диво, адже його ім'я упродовж століть було заборонено вимовляти вголос, отож і архіви ретельно профільтрували, аби до нас не дійшли слова правди про цю героїчну людину, яка гетьманувала в Україні 22 роки.

Що ж стосується колишнього полковника Стародубського, а потім гетьмана Скоропадського, то про нього теж у роки його правління говорили: «Це той Іван, що плахту носить, а Настя (дружина) – булаву». На підтримку Скоропадського дуже розраховував Іван Мазепа, коли укладав угоду з шведським королем Карлом XII. Але він зрадив Мазепу і поїхав у Глухів, до Петра, де й отримав гетьманську булаву. При Скоропадському Петро I робив з Україною, що хотів – назначав сам полковників і сотників. І не тільки з українців, а й з росіян, що до того часу не було чувано. Після смерті Скоропадського в 1709 році цар створив в Україні Малоросійську колегію.

А тепер пропоную читачам ще одну жаловану Грамоту гетьмана на маєтності. *«Божиею милостю, мы, Анна, Императрица и Самодержица Всероссийская, и прочая, и прочая.»*

Нашего Императорского Величества подданому, войска Запорожского обеих сторон Днепра Гетману Данилу Апостолу, и всему войску Запорожскому, наше Императорское милостивое слово.

Пожаловали ми, Великая Государыня, Наше Императорское Величество, тебя, подданого нашего, Гетмана, повелели маєтностям, определенным на булаву ключу Гадяцкому, быть за тобою, со всеми доходы, так что никаких доходов с оных маєтностей в войсковый скарбь, определенным подскарбиям не брать; маєтностям же отписным у Гетманиши Скоропадской, которыми ты владел без определения, а именно: в Стародубовском полку, в местечке Новому Ропску, сь принадлежащими к нему сели, слободки и деревнями, в Киевском полку, селахъ: Евменке и Рудковке, в Переяславском полку, волости Быковской, с сели-жъ и сь деревнями и хутори (кроме села Мокиевки, которое отдано Киевскому полковнику Антону Танскому), в которыхъ тысяча триста семнадцать дворов, да к тому еще изъ маєтностей, бывших за тою ж Гетманишею по смерть ея, близ Глухова, Нежинского полку, в селу Коцууровке, сь приселки: Сотичем и Потаповкою, сто пятьдесят два двора, быть за тобою, подданым нашим, и еще по прошению твоему, кь тем, вышеобъявленным маєтностям, дать в прибавку в Стародубовском полку Шептаковскую волость, которая и за прежними Гетьмани была, а потомъ и за Меньшиковым, и по нем отписана, а въ той волости две тысячи шестьсот девяносто восемь дворов; и те все маєтности, даются тебе на уряд Гетманский, и для того тебе никому тех маєтностей

не отдавать. По прошению твоему, на содержание доктора, лекаря и аптеки, имать по шестисот рублевъ на годъ из зборных в войсковый скарб денегъ, и тебе, нашего Императорского Величества подданому, войска Запорожскаго обоих сторон Днепра Гетману, вида сию Нашу Императорского Величества къ тебе, подданному Нашему милость, служить Нашему Императорскому Величеству верно и непоколебимо; а о том же вышеописанномъ, посланы Наши Императорскаго Величества указы к Нашему генералу-майору Князю Алексею Шаховскому и к подскарбиям. Данъ в Москве, лета от Рождества Христова 1730, мая 26 дня, государствования Нашего 1 году».

Подлинная подписана тако:

Канцлер Графъ Головкин.» (Александр Ригельман. «Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще. 1785–86 год». М. 1847. стор. 136).

Потрібно сказати, що гетьман Апостол був дуже незговірливим з російськими самодержцями. За це колишній власник нашого села більше чотирьох років сидів у казематах Петропавлівської фортеці. А після нього вигадану вину батька мав спокутувати й його старший син Петро.

Після смерті гетьмана Данила Апостола у січні 1734 року в Україні встановили тимчасовий уряд, котрий звався «Правление гетьманського уряду». Він мав керувати усіма справами на Україні так, як було записано в «решительних пунктах». Почалося ж керування уряду з того, що було зроблено перепис усієї людності в Україні: записано в ревізійні списки всіх козаків, селян, підсусідків усякого стану, городян і ремісників для того, аби легше було збирати податки та обложити народ всякими повинностями і знати було, скільки народ має платити у царську казну. У Центральному державному історичному архіві України в місті Києві зберігається такий перепис по Козацькому. Він налічує більше трьохсот сторінок рукописного тексту. На жаль, оригінал цього документу на руки не видають, а зроблені кілька десятиліть тому фільмокопії прочитати практично неможливо. Дирекція архіву каже, що колись ці документи будуть оцифровані, але зроблене це буде через декілька десятиліть і не раніше. Отже в майбутніх дослідників історії нашого села буде ще можливість розказати про Козацьке тих часів.

Я ж скажу, що після смерті Данила Апостола до 1750 року в Україні був період межигетьманства. Відомо лише з історії, що після кончини одного з власників нашого села Данила Апостола правителем України став князь Шаховський. Від цариці Анни він отримав таємну інструкцію добиватися зближення української старшини з росіянами, сприяти змішаним шлюбом. З іншого боку інструкція передбачала не допускати шлюбів українців з білоруською, а також польською та українсько-правобережною шляхтою. Отож тепер можна зрозуміти, чому з того часу в Україні так побільшало російських прізвищ. Не оминуло це і наш край.

Кому ж в цей період належала та частка Козацького, яка утримувала булаву, сказати важко. У лютому 1750 року у Глухові на майдані коло церкви святого

Миколи наступним гетьманом України обрали Кирила Розумовського. На шану нового гетьмана палили з 101-ї гармати, а козаки стріляли з рушниць. Розумовському були надані великі маєтності – так званий Гадяцький ключ, тобто значні володіння навколо Гадячу, що ще від часів Богдана Хмельницького були ранговими землями і належали гетьманській посаді. Крім того, Розумовському були надані землі і в інших місцях. До речі, у 1752 році гетьман граф Кирило Розумовський витратив більше двох місяців для огляду належних йому володінь. Отож не виключено, що він, як і гетьман Іван Мазепа, міг побувати і в Козацькому.

Потрібно сказати, що при Розумовському українські землі досить активно розбазарювалися й самозахоплювалися, бо старшина бачила його м'який характер. У 1763 році він пожалував полковому переяславському судді Якимку Каневському на дві версти вільного військового золотоноського степу, доручивши тому разом з тим решту степу під його нагляд. Невзабарі Каневський надіслав гетьману донесення, де заявив, що з того степу, який пролягав навколо на сто верст, в загальному володінні козаків чи посполитих залишалось тільки площа на 12 верст в окружності. Решта землі розкрадена власниками, констатував суддя.

Гетьманською столицею при Розумовському знову став Багурин. Але цариця Катерина II вже давно намірилась знищити окремість усіх країн, що залежали від Росії, а між ними й України. Розумовський довго змагався, але 10-го грудня 1764 року був виданий указ про скасування гетьманського уряду. Кирило Розумовський – колись простий хлопець із недалеких від Козацького Лемешів поблизу Козельця – став останнім гетьманом України. Йому надали чин генерал-фельдмаршала і даровано багато земель в Україні. Нижче подаю витяг з Указу Імператриці Катерини II про складення і скасування чину гетьманського і про заснування замість нього правління колегії Малоросійської...

...Гетьман граф Кирило Григорович Розумовський ...просив її Імператорську Величність про Всемилостиве зняття з нього Гетьманського чину... й її Імператорська Величність *«благоволила Всемилостивейше знять с него тот чин, а вместо того изволила наградить, со оставлением по жизнь его пенсиона Хетманского, по 50 000 рублей, и с прибавкою еще по 10 000 рублей же из Малороссийских доходов, и с пожалованием при том в собственное наследство города Гадяча, с ключем, кь нему принадлежащим, и волости Биковской, кои на уряд Хетманский принадлежат, да в Батурине на казеное содержание построенный Хетманский дом...»* (Александр Ригельман. «Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще. 1785–86 год.» М., 1847 г. Стор. 21). Ось так Козацьке потрапило в пожиттєву власність останнього українського гетьмана Кирила Розумовського, а потім і його сина Петра. І в сповідальних, і в метричних книгах нашої церкви багатьох наших односельців ще довго запишуватимуть «підданий графа Розумовського».

У Козацькому грунті, сіножатями, лісами й людьми володіли не тільки гетьмани. Оскільки село було козацько-селянське, то мали тут власні маєтності та посполитих й інші представники старшини, поміщики та дворяни. У реєстрі Війська Запорозького від 1649 року зазначено, що сотник Новобасанський, який очолював її з 1771 по 1781 рік, (на жаль, прізвище не вказано) мав у Козацькому сім дворів підданих.

У той час у Козацькому землями й людьми також володів полковник Київський Дараган. Були володіння бунчукових товаришів Герасима і Федора Демешків. Вони ж мали володіння у Бикові, Згурівці, Білоцерківцях, Старому Бикові та інших навколишніх селах.

У 1768 році військовий товариш Переяславського полку Іван Андрійович син Борковський бив чолом імператриці Катерині Олексіївні про те, що він має у володінні в селі Козацькому сотні Басанської шість хат, за які він сплатив «окладные за два квартала 1764 року... деньги числом три рубля и шесть копеек...» (ЦДІАУК, ф. 54, оп. 2, справа 75а, стор. 251–252). Гроші він відіслав нарочним для прийому в полковому комісаріаті. Ті гроші були прийняті. «...Рукою счетчика Якова Соломахи дана квитанция. Однако в той квитанции того генварского квартала не поставлено, а поставлены последние кварталы – апрельский и июльский, генварский же пропущено неведомо по какой причине...» (там же).

Нерозбериха в квитанції стала приводом для подальших драматичних подій, які описує Борковський у супліці імператриці. «...Того же года 23 октября нарочно присланный с полковой переяславской канцелярии отаман сотенный Березанский Павел Турчиновский в дома мои козачанские с командою наехавши за шесть хат штрафом доправили з мене три рубля шесть копеек денег, в приеме которых денег для меня росписку... (мабуть, залишили – авт.). Следовательно, за генварский квартал и прописанным нарочным доправлены штрафные деньги...» (там же, стор. 251). Ці гроші треба було записати на «генварский, а не за июльский, ибо тогда еще нездачи денег квартала июльского срока не пришло, а данную мне от комиссариата квитанцию от нарочного отамана сотенного Березанского Турчиновского роману при сем прилагаю...» Забрані гроші, пише далі Борковський, не знає де поділися, вони мені не повернуті «з чого признаваю в себе обиду» (там же). Військовий товариш Борковський просить імператрицю, аби «вашим Высочайшим Вашего Императорского Величия Указом повелено было мое челобитие в Малороссийской коллегии рассмотрено и с меня напрасно за генварский квартал штрафные деньги рубль и пятьдесят три копейки повелеть от кого надлежит взыскать и оные мне отдать, а за показанный в квитанции обман кому надлежит наказать...» (там же). Своє прохання Борковський завершує словами: «Всемиловитейшая государыня, прошу Вашего Императорского Величия о сем моем челобитии решение принять» (там же). На оригіналі «подписался войсковой товариш Ваня Борковский» (там же). Настирливий Ваня

Борковський добився справедливості, оскільки «22 октября 1769 года в сей полковой Переяславской канцелярии Указа принято... войскового товарища Ивана Борковского за генварский квартал за шесть хат три рубля шесть копеек ... в том ему, Борковскому, от меня сия расписка дана. На подлинной подписался отаман сотенный Павел Турчиновский» (там же стор. 252).

Частково простежити за власниками угідь та людей в Козацькому можна й за купчими кріпостями тих років. Одна з них із Київської палати цивільного суду писана 31 серпня 1835 року вдовою порутчицею Софією Григорівною «дочь Сорокина», свідчить, що вона «продала крепостных своих людей записанных за мною... народною перетисью. Малороссийской Черниговской губернии, Козелецкого уезда, в селе Козацком, а именно Емельяна Сидорова сына Шевченка, жену его Ефросинию Григорьеву, детей их: сыновей Михаила, Пьера (?) и Савелия, да дочь Параскевию с указанною пропорциею земли госпожи капитаниши Степаниде Антоновой дочери Горячевой... за восемьсот рублей...» (ЦДДАУК. Ф. 486. оп. 5. спр. 57, стор. 1–2). Під час укладення цієї купчої кріпості свідками були чиновник десятого класу Микола Сорока, Іван Ягола та ще два свідки, прізвища яких розібрати неможливо.

Ще одну сторінку в історії села розкриває лист від 14 березня 1838 року дійсного статського радника і кавалера Олексія Васильовича Васильчикова дворянину Станіславу Іллічу Драгомирецькому. «Милостивый государь Станислав Ильич!

Поручая Вам полностью управление ... недвижимое имущество, состоящее из сел Петровки и Козацкое и хуторов Мочалицы, находящихся в Козелецком уезде Черниговской губернии, и села Николаевки и ... Середовки, лежащих в Прилукском уезде Полтавской губернии, прошу Вас иметь неослабное смотрение... и наблюдать всевозможные мои выходы и руководствоваться данною Вам от меня инструкциею». (ЦДДАУК. ф. 486, оп. 5, с. 110. стор. 28).

Інструкція передбачала суворо спостерігати за поведінкою селян і дворівих людей, за ретельним обробітком ними полів і своєчасним збиранням хлібів. Лінивих і нерадивих старатися виправляти батьківськими настановами, а в потрібних випадках штрафувати. Буйних і тих, хто не піддаватиметься виправленню, віддавати в рекрути в залік і без заліку за попереднім зі мною обговоренням.

Якщо буде потрібно, видавати від мого імені селянам за вашим рукоприкладством паперові свідоцтва на одержання паспортів і перепусток.

Постачати різного хліба та інших продуктів якій-небудь особі... якщо потрібно буде, укласти контракти від мого імені за вашим рукоприкладством і одержувати від них гроші під свою розписку.

Вести ретельно по конторі облікові книги і доставляти до мене як приходи, так і витрати грошової суми так і інші витрати місячні і річні. Звітні відомості в державні... подавати і повинності вносити в визначений час...

У рекрути по оголошених наборах і в рахунок майбутніх із селян і дворових людей надавати... Виконувати інші доручення, що не суперечать закону із захисту моїх прав... (там же стор. 28).

18 жовтня 1839 року його Високопревосходительство пан дійсний таємний радник і кавалер Олексій Васильович Васильчиков вже дає доручення пану поручику Якову Семеновичу Славагинському, якому поручає в управління «собственное мое имущество, состоящее в Черниговской губернии, Козелецкого уезда селения Петровка, Козацкое и хутор Мочалищенский, в Полтавской губернии Прилукского уезда селение Николаевка, деревня Середовка, в Херсонской губернии ... с принадлежащими в каждой деревне недвижимое и другое имущество...» (ЦДІАУК. Ф. 486, оп. 5, спр. 126, стор. 66 зв – 67).

Васильчикові володіли в Козацькому досить значними земельними угіддями. Про це можна дізнатися з наступного документу з Книги Київської палати цивільного суду для запису заставних на майно. Отож 18 лютого 1865 року відставний полковник Микола Якович Протасов на основі доручення, виданого йому Єлизаветою Дмитрівною Протасовою, уродженою Васильчиковою, щоб «я позичив у Варшавського купця Рафаїла Машкова Бухлейца грошей срібною монетою п'ять тисяч триста руб. без процентів терміном на чогири місяці, тобто нинішнього 1865 року по 18 число червня. А на цей строк я, Микола Протасов, заклав йому, Рафаїлу Бухлейцу, нерухомий маєток...Єлизавети Протасової, який дістався їй згідно роздільного акту, розташований в Чернігівській губернії Козелецького повіту в селі Козацькому, який заключається в орній землі тисяча сто сімдесят одна десятина дев'яносто сім саженой...» (ЦДІАУК. Ф. 486. оп. 5, спр. 470 стор. 11 зв. – 12 зв.).

Далі Микола Протасов заявляє, що в разі не повернення боргу майно залишається купцю і запевняє, що майно не продане, не закладене нікому іншому і що він, Протасов, гроші одержав. До цього закладного доручення руку приклали, тобто були свідками, штабс – капітан Іван Антонів Вержбицький та колезький секретар Антон (підпис нерозбірливий) (там же). Важко сказати, з якою метою закладали маєток у Козацькому Протасови. (Прикро, але в селі ніхто не міг розповісти, де він розташовувався. – Авт.). Мабуть, були в родині певні проблеми. Але однозначно можна твердити, що Протасови-Васильчикови їх вирішили і повернули козачанські землі у свою власність того ж року. Про це ще один документ з Першої книги Київської палати цивільного суду 3-го відділення стіл 2-й для записів доручень за 1866 рік. Це запис 39 Бухванець – Полетику.

«Милостивый государь Иван Иванович. 30-го декабря 1865 года вручил я отставному полковнику Николаю Протасову, поверенному жены своей Елизаветы Протасовой, закладную, совершенную в Киевской палате гражданского суда 18 февраля 1865 года на занятие Протасовым у меня 5300 рублей под залог имения жены его с. Козацкое в Козелецком уезде Черниговской губернии для представления той закладной в Киевскую палату гражданского суда к уничто-

жению так как Протасов занятую сумму 5300 руб. мне сполна уплатил, закладная эта Протасовым утеряна... подаю куда следует об'явление и посему сим письмом уполномачиваю Вас, милостивый государь, в случае отыскания означенной закладной, таковую ж от имени моего вместе с Протасовым представить при прошении в Киевскую палату гражданского суда для уничтожения, куда я сего числа подал прошение и об'явление о полученной от Протасова всей занятой по той закладной суммы, а что Вы посему учините, тому я верю, спорить и прекословить не буду.

...к Вам с почтением покорный слуга житель г. Варшавы Рафаил Бухванец
1866 года января 12 дня.

Сие письмо принадлежит земледельцу отставному штабс-капитану Ивану Ивановичу Полетику.

1866 года января 13 в Киевской палате гражданского суда засвидетельствовано, что сие письмо действительно написано жителем Варшавы Рафаилем Бухванцем собственноручно подписано и внесено в книгу 1 части под № 39. (ЦДДАУК. ф. 486. оп 5, спр. 493, стор. 29–29 зв.).

Як з'явилися Васильчикови в нашому селі, поки що з'ясувати не вдалося. Потрібні додаткові пошуки в архівах. Можливо, московських чи петербурських. Скажу лише, що історія цього роду тісно переплетена з нашим селом, про що розповідатиму поступово. Отож знову звернуся до архівних матеріалів. Цього разу пропоную землякам лист з Російського імераторського генерального консульства в Парижі від 26 квітня 1861 року. Пише його «жена полковника Елизавета Дмитриевна дочь Протасова, уроженка Васильчикова». (ЦДДАУК. Ф. 486, оп. 5, спр. 480, стор. 54). Пише вона відставному полковнику Миколі Яковичу Протасову – чоловіку своєму:

«милостивый государь, любезнейший супруг Николай Яковлевич: находясь за границей и не имея возможности лично заняться моими делами, пользуясь отъездом Вашим в Россию чтобы уполномочить Вас сею доверенностью принять на себя управление доставшиися мне по наследству от родителей моих обер-егермейстера Двора Его Величества Дмитрия Васильевича Васильчикова и Аделаиды Петровны, урожденной графини Апраксиной. А именно: Черниговской губернии, Козелецкого уезда местечко Новый Быков, деревня Старый Быков, села Козацкое и Белоцерковцы и хуторь Мочалищи, населением всего 1543 душ мужеского пола по последней ревизии, доходы из имений получать, управляющих удалять и вновь других назначать, в сношение с крестьянами вступать, что потребуется вновь закладывать... куда следует бумаги подавать, прошения, об'явления подавать, резолюции слушать... так как бы й сами действовали и за благо приму и прекословить не буду...» (там же, стор. 54).

Потрібно сказати, що Єлизавета Дмитрівна Протасова-Васильчикова мала в Новому Бикові найбільш відомий в Чернігівській губернії завод великої рогатої чорнорябої худоби, яка років 60–70 тому (орієнтовно в 1825–1828 роках – авт.)

була виписана із Швейцарії і з того часу розводиться в чистоті і без оновлення крові. («Черниговская памятка». Черн. 1898 г. стр. 417–418).

Великі землеволодіння і маєтності в тому числі й Козацьке після смерті Олексія Васильчикова дісталися його сину Петру Олексійовичу – гофмейстеру Двору Його Імператорської Величності, потомственному дворянину, великому землевласнику на Чернігівщині. До речі, в сусідній Петрівці він мав великий сад, де росли всякі плодови і декоративні дерева, кущі, трави і де займалися збором насіння дерев і кущів.

А тепер знову пропоную звернутися до архівних документів. Вони хоча б і коротко, але дають можливість дізнатися про інших людей, які мали володіння в Козацькому та в навколишній окрузі.

«Любезнейший дяденька Николай Мартинович! Проданные мною собственные мои земли, состоящие: первая в Черниговской губернии, Козелецкого уезда 9-го стана в селе Свидовец ... пахотной 16 десятин 62 сажня, сенокосной – 3 десятины 830 сажней... со всеми находящими на оном постройками, заключающие в себе 891 сажней вольнооткупающему Ивану Лукину сыну Семена за 1025 р. серебром в число которой от него получено задаток 525 руб., а остальные 500 заберете вы после сделки...

...а вторая состоящая... из той же губернии, того же уезда в селе Козацком, заключающая в себе 1 дес. 600 сажней двоюродным своим братьям Василию и Александру Андреевым Дараганам за 300 руб. серебром. Каковы деньги получены мною от них полностью. Расходы по оформлению купчих крепостей покупатели взяли на себя и пообещали лично быть при оформлении купчих крепостей и потому прошу Вас, любезный дяденька, проекты купчих на обе земли от моего имени подписать и предоставить оные в надлежащее судебное место для совершения купчих крепостей... и вручить купчие вольноотпущенному Ивану Лукину сыну Семена, а вторую купчую Василию и Александру Андреевым Дараганам...

...с почтенностью и совершеннейшею преданностью имею честь быть Вашим покорнейшим к услугам коллежский регистратор Константин Авраамов сын Дараган. 1860 года апреля 19 дня.

Сия доверенность принадлежит дворянину Черниговской губернии Козелецкого уезда 3 стана с. Свидовца Николаю Мартынову сыну Рожницкому. Подписано собственноручно Константином Дараганом.» (ЦДІАУК. Ф. 486, оп. 5, спр. 411, стор. 53 зв – 54). Безсумнівно, тут мова йде про коріння роду нинішніх Дараганів.

Звісно, наведений перелік власників земель, маєтностей, людей в нашому селі далеко не повний. Наведені лише ті прізвища, які для нас зберегли архіви, Але ж багато документів втрачено, багато десь припадають пилом, до яких ще не дійшли руки дослідників рідного краю.

Розвій села у ХVІІІ-ХІХ століттях

*Промайнули роки, я спішу до хати,
На стежині маминій вже бур'ян поріс.
Всі слова із пісні, що співала мати
Через все прожите я до хати ніс...*

Віталій ДУДНИК

Історія села, як давні легенди, сягає своїм корінням сивої давнини, як ото на Попелівці, де й зараз на значній глибині інколи докопуються до шарів згарищ. Великий проміжок часу відділяє перших поселенців Козацького від нас, сучасних. Все так, як у Дмитра Яворницького: «Рід приходить, рід переходить, а земля у віках стоїть». Стоїть і Козацьке упродовж століть. І, безсумнівно, стоятиме. Історія продовжиться. На її скрижалях будуть написані нові сторінки життя-буття наших односельців. Хотілося б, щоб воно завжди було в них безхмарним.

Але поруч з цим, беззаперечним продовженням історії, виникає бажання оглянутися назад, в оту сиву давнину і побачити як же жили наші пращури. Щоб хоч трохи відкрити завісу таємничості, давайте звернемося до архівних матеріалів, які допоможуть побачити хоча б частково наше село у попередні століття. Отож митрополит Філарет в своїй праці «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» зробив такий висновок щодо поселень Козелецького повіту:

а/ дотатарські поселення: Козелець, Кобижча, Мостище, Заворичі, Ядлівка, Кулажинці, Селище, Лихачово, Козари, Серединка, Церковище;

б/ інші поселення розпочалися з ХУ століття. («Историко-статистическое описание Черниговской епархии. кн. У.» Черн. 1874 г.).

Прикро, але документів про Козацьке того періоду в архівах не знайшов. На щастя, збереглися дані про інші часи. Вони теж дозволяють бачити, що село наше розросталося, будувалося, люди приймали клятву на вірність царів, які ступали на московський престол, наші пращури платили податки, купляли нові ґрунти й ліси, у людей набирали волів для війська, вони терпіли епідемії, прирми природи, йшли воювати, боролися за свою власність і т. д. Одне слово, жили звичайним життям.

Наприклад, відомість про набір волів у військо від 20 квітня 1739 року дозволяє побачити не тільки кількість забраної худоби, вартість волів, а й майновий стан багатьох жителів тогочасного Козацького, прізвища людей, які жили в той час у селі. Воли в нашому селі набиралися до Архангело-городского піхотного полку порутчика Фрідріха Берка Павзина. У сотні Басанській це був набір бунчукового товариша Івана Случановського. Попереду нашого села йде опис

слобідки Биківської, де забрали 54 воли на суму 152 рублі 96 копійок. У Старому Бикові взяли 5 волів на 11 рублів 61 копійку. Список села Козацького відкриває козак Петро Кирильченко (вище про нього я говорив, що він був сільським отаманом). У нього взяли:

Віл половий. Років п'ять, його ціна три рублі;

Віл білий, років п'ять, ціна два рублі,

Віл чорний, років шість, три рублі,

Віл гнідий великий, років сім, два рублі 60 коп.,

У мужика Пархома Приходька взяли вола гнідо-рябого років десяти за три рублі, вола гнідого гостророгого років п'яти за 2 руб. 60 коп.

У козака Грицька Спичака – віл рудий великий, років семи за три рублі 15 коп., а також вола гнідого років п'яти теж за таку ж ціну.

У мужика Трохима Мелешенка взяли вола чорного з обрізаними вухами, років осьми, три рублі.

У мужика Степана Заболотенного – вола рудого, куцого років семи за три рублі.

У козака Павла Романенка біло-рябого вола літ семи за три рублі. У нього також ще забрали п'ять волів, віком від шести до десяти років, кожен з них був оцінений не нижче трьох рублів.

У посполитої Марії Омельнихи взяли чотири воли, всім їм років по дев'ять і заплатили за них теж не менше від трьох рублів.

У мужика Василя Бойченка взяли вола чорного, на правій нозі біла латка, років восьми за 3 рублі. У нього також взяли вола сивого такого ж віку за 2 руб. 90 коп.

У мужика Никити Сороки взяли двох волів – чорного й полового, дев'яти й восьми років, у чорного праве вухо різане. Одного оцінили в три рублі, а другого – на 10 коп менше.

У мужика Романа Бутенка – вола гнідого з різаним правим вухом, років семи за 2 руб. 80 коп.

У мужика Андрія Попасенка – білого вола семи років, заплачено 3 руб. 25 коп., у нього також взяли чорно-рябого вола дев'яти років за таку ж ціну.

Козаку Петру Петрашенку за гнідого вола з обома різаними вухами років восьми заплатили 3 руб. 2 коп.

Мужику Павлу Чепільному за двох волів: сірого з обома різаними вухами і сірого з правим різаним вухом, яким років по шість, заплатили по 3 рублі за кожного.

У мужика Івана Гладищенка взяли дев'ятирічного вола гнідо-рябого за 2 руб. 80 коп.

Мужик Михайло Юхуненко продав трьох волів семи-дев'яти років. За одного з них заплатили 3 руб. 30 коп, а за інших – на 60–70 коп. менше.

Мужик Левко Панасенко продав вола рудого з вищипом на правому вусі років дев'яти і вола сірого з обома різаними вухами восьми років по 3 рублі 20 коп кожен.

Мужик Мойсей Здуренко віддав до війська вола чорного семи років за 3 руб. 15 коп. та вола полового семи років за таку ж ціну.

У мужика Степана Гриненка купили вола полового з різаним лівим вухом дев'яти років, за якого заплатили 2 руб. 60 коп.

У козака Івана Романенка – взяли вола чорного з різаним правим вухом років восьми за 3 руб. 5 коп. Стільки ж заплатили йому за чорного вола такого ж віку

Мужику Кирилу Каленіченку за вола з різаним правим вухом років п'яти заплатили 2 руб. 10 коп.

Мужик Мойсей (без прізвища) продав у військо двох волів – сіро-рябого та лисого років десяти і чорного – років дев'яти. Першого – за три рублі, а другого оцінили лише в 2 рублі 5 копійок.

Трьох волів продав козак Демко Плотник, їм було по 7–10 років. За семирічного йому заплатили 3 руб 10 коп, а за десятирічного лише 2 руб. 30 коп.

У мужика Романа Козачухно взяли вола рудо-строкатого з правим різаним вухом восьми років за три рублі.

У козака Микити Караченка віл рудо-строкатий з обрізаними вухами дев'яти років, заплатили за нього три рублі. Ще стільки ж заплатили йому за іншого дев'ятирічного чорного вола.

У козака Андрія Тарасенка восьмирічний віл був сірим і заплатили йому за нього три рублі.

У козака Юска Юхала був віл половий, горбатий з лівим різаним вухом восьми років заплатили за нього 2 руб. 70 коп.

Двох волів продав козак Павло Самсон: сивого на лівому вусі підрізка років чотирьох і чорного з обрізаними вухами, їм років чотири й вісім по 3 рублі кожен.

У козака Василя Луценка був сивий віл, семи років з різаним правим вухом, за нього заплачено 3 руб. 40 коп.

У мужика Корнія Радіонового зятя купили для війська вола полового з різаним правим вухом років семи за три рублі 2 копійки. Але тут зроблена дописка: «по показаним хозяина оный вол в набор не взят».

У козака Василя Лахна взяли семирічного полового вола і заплатили за нього 3 рублі.

У Якова Лободенка набрали два воли за три рублі і 3 руб. 10 коп.

Три воли до війська взяли в козака Остапа Сухненка – чорно-рябого без лівого рогу років десяти, рудого куцого років дев'яти і рудого років восьми.

За одного заплатили 3 рублі 20 коп. за другого – 2 руб. 50 коп., а за третього – 3 рублі 8 коп.

Три воли пішли до війська з двору козака Василя Павшуди. П'яти-дев'яти й десяти років. Два оцінили по 3 рублі 20 коп., а третього – в три рублі.

У мужика Грицька Пукала взяли вола гнідого рогатого восьми років і заплатили за нього три рублі.

Мужик Іван Коломієць продав війську 8 волів. Їм було по шість – дев'ять років. Два з них оцінили по два рублі 10 копійок, а решту по три і більше рублів.

У козака Прокопа Плоуценка взяли вола полового, дев'яти років, заплатили за нього 2 руб. 80 коп.

Всього ж у Козацькому взяли до війська 75 волів на 218 рублів 67 копійок. (ЦДІАУК, ф. 83. оп. 1, спр. 8, стор. 31–33). До цієї відомості є додаток. В ньому зазначено, що пізніше з Козацького ще давали воли до війська козак Василь Луценко (1 віл), піп Іван Кустовський (2), посполитий Марко Шевченко, козак Іван Божок (10 волів), козак Стефан Борзаковський (3), козак Юрко Шкурник (4), козак Іван Луценко (1), козак Петро Братовець (3), посполитий Стефан Лахненко (1), козак Яким Штучний, козак Грицько Самсон (9), посполитий Федір Бабченко, посполитий Яків Капуста (1 вола), а всіх 39 волів на 104 рублі 5 копійок (там же стор. 40–42). Є також ще одна додаткова відомість про те, у кого і скільки і яких забрано волів по квитанції офіцерів того ж Архангельського полку. Воли брали у козака Стефана Борзаковського (1), козака Андрія Васильченка (1), посполитого Опанаса Задорожного, посполитого Василя Лисого, посполитого Мартина Яцука, козака Якіма Гущі, козака Грицька Самсона (2), а всього 10 волів (Там же стор. 132–133). З цих документів можна зробити висновок, що в окремих наших земляків були досить міцні господарства, які дозволяли їм продавати водночас по три – вісім – десять волів. Звісно, що вони залишили круторогих й для ведення власного господарства.

Брали воли для війська і в сусідніх селах. Наприклад, у Білоцерківцях купили 13, у Веприку – 55, у Вороньках – 77 волів.

У ті часи на російському престолі часто змінювалися монархи. Кожному з них піддані присягали на вірність. 2 січня 1742 року козаки і посполиті села Козацького сотні Басанської Переяславського полку били чолом на вірність Її Імператорській Величності Государині Єлизаветі Петрівні, Самодержиці Всеросійській. Як і де саме присягали наші земляки, в документі не сказано. Відомо лише, що спершу була чолом козацька старшина на чолі з сотником Басанським Іваном Нестелеєм, тоді йдуть отамани, хоружий, осавул, писар, сотенної басанської канцелярії писці. Після чого записані сотні Басанської козаки Басані, Усівки, Красного, Згурівки, Бикова й села Козацького.

Отож у нашому селі присягу склали: «Петро Кирилченко, швагр його Яким, Василь Плотник і зять його Герасим і племінник Карпо, Павло Романенко

і сини його Семен, Іван. Іван Романенко, сини його Василь і Степан і зять Іван, Левко Гарбуза, сини його Кирило, Федір, Никита, Іван Борзаковський і сини його Степан, Трохим і Федір та внуки його Ігнат, Іван. Івко Шкурник і сини його Степан, Грицько, Петро. Степан Фенюк, брат його Яків та син Гнат. Лук'ян Сергієнко і брати його Федір і Степан. Трохим Єсипенко, брат його Антон. Сидір Катрушенко, Грицько Самсоненко і брати його Павло і Карпо, син Михайло та племіник Йосип. Микола Шкараба і брат його Федір і син Дмитро та зять їх Грицько. Петро Хвастовець і сини його Михайло і Михайло. Василь Луценко, сини його Іван, Дем'ян, Яким. Василь Писаренко і сини його Іван і Ігнат. Лесько Ручко і син його Яків, Грицько Заєць, брат його Іван та син Василь. Василь Котенко і племінник його Гордій і зять їх Остап. Остап Котенко. Іван Бобровицький, Яким Шкурник, Михайло Трубач син його Андрій, Федір Трубач. Брат його Микита і сини його Кирило, Дмитро, Грицько, Гаврило. Іван Валіка і син його Грицько. Федір Васильченко, брат його Федір, Андрій Васильченко. син його Кузьма. Іван Іванченко, син його Денис, Хома Калагуненко брат його Василь. Данило Петренко, Марко Романенко і сини його Герасим, Дмитро, Савка, Данило, Петро і Грицько. Лук'ян Галич і син його Олексій. Кирило Лук'яненко, Федір Бреус і брат його Онопрій і сини його Петро і Михайло. Михайло Журібєда, брат його Василь, сини їх Петро, Максим і Мойсей. Клим Кореняк, брат його Тимофій. Федір Галич, брат його Семен і син Трохим.» (ЦДІАУК. ф. 51. оп. 3. спр. 8236, стор. 184). Всього присягнули 114 козаків.

У документі є додаток, до якого внесений реєстр тих козаків і посполитих, які через хворобу та з інших причин не присягнули того дня на вірність Єлизаветі Петрівні і на присяжних листах не підписалися. В Козацькому це Остап Котенко, Левко Рудко, Петро Лук'яненко, Левко Гарбуза, Грицько Самсон, хворий Грицько Шкурниченко (там же стор. 407).

4 січня того ж року присягу на вірність новій імператриці складали священики і церковнопричетники. У цьому реєстрі є священик церкви святителя Миколая села Козацького Іоан Кустовський, дячок цієї ж церкви Андрій Іванов, син його Дмитро, «школьники Онисько Григорьев, Михайло Трохимов», пономар Федір Титов (Там же, стор. 25–26).

У липні 1762 році козаки, посполиті, священики і церковнослужителі вже присягали на вірність їй імператорській величності Катерині Олексіївні та його імператорській величності «любезнейшему сыну государеву царевичу удельному князю Павлу Петровичу – законному всероссийского престола наследнику в присяге были». І якщо раніше реєстр тих, хто присягав, складали по кожному селу сотні окремо, то тепер уже вели один реєстр на всю сотню. (ЦДІАУК. ф. 51. оп. 3. спр. 17070, стор. 6–299). Отож тепер навести список наших односельців, які присягнули цього разу, не можна. Бо в ньому визначити їх вдається

лише інтуїтивно. Це – Плотники, Трубачі, Романенки, Задорожні, Басаки, Фастовці. Приймали також присягу значковий товариш Іван Гринь, полковий канцелярський служитель Федір Гриневиц, сотник малоросійський Сава Гриневиц, полковий канцелярист Петро Шафрановський, комісар економічного Двору Биковського Іван Хряпа. (там же).

Окремим списком у цьому документі ідуть священники, причетники та їх діти. На вірність імператорській сім'ї присягнули священник козачанський Тимофій Сандул, пресвітер козачанський Симеон Кустовський, дячок церкви Миколаївської козачанської Данило Іванов (прізвище не вказане, але, мабуть, це Харсіка – авт.) та сини його Василь і Герасим. Тієї ж церкви псаломник Іван Беробенчук, тієї ж церкви пономар Федір Титов і сини його Василь і Пилип, дячок козачанський Іван Харсіка. «У присяге были» й священники сусідніх сіл: протопоп басанський Андрій Туманський, священники Биківський Михайло Кустовський, Петрівський – Іоан Григорьев і сини його Василь та Іван, священник Вороньківський Гаврило Соха. (там же, стор. 299).

До речі скажу: з історії відомо, що українське духовенство у ті часи не дуже охоче присягало на вірність Москві і довго залишалося незалежним від московського патріарха. Після митрополита Петра Могили воно вже було не те, як раніше. В Україні ширилась освіта, боротьба з унією не давала йому забути, що воно мусить обороняти свою віру, а з нею й те становище, яке воно мало в очах православного люду. Освічені українські митрополити і єпископи твердо трималися своїх прав і боялися опинитися під Московським патріархатом. Патріарх Костантинопольський не втручався у внутрішні церковні справи на Україні, а Московський, і вони це добре знали, неодмінно розпочне втрутати. Це й була найголовніша причина того, через що українське духовенство так уперто повставало проти того єднання. Але цей опір царський уряд зламав.

Наші земляки постійно брали участь у військових походах, війнах, де змушені були захищати честь імперії ціною власного здоров'я, а то й життя. У 1735 році Росія знову розпочала війну з Турцією. У Крим на підмогу генералу Леонтьєву ходили шість тисяч козаків та дві тисячі запорожців. Похід був невдалий. Від стужі було погублено 9000 чоловік, стільки ж загублено й коней. Генерал був змушений повернутися назад. Наступного року у Крим послали фельдмаршала Мініха. У поміч дали йому три тисячі запорожців. Вийшли й чотири тисячі козаків. Були взяті Перекоп і навіть Бахчисарай. Та Московське військо змушене було стати на постій в Україні. На зиму знову повернулися квартирувати в Україну. Багато російського війська стало на постій в наших краях. Людям і місцевостям, де зимувало військо, доводилося досить тяжко, розпочалися справжні знущання над українцями, силою забирали від людей майно, продовольство. Війна з Турцією тривала і в 1738 і у 1739 роках. Як пам'ятаємо, якраз цього року в наших

односельців набирали воли для війська. За забрану худобу не з усіма господарями розраховувалися вчасно. Зокрема, мужик Іван Коломієць, який дав воякам вісім волів, за жодного тоді гроші не одержав. За шість волів не одержав грошей козак Павло Романенко, за чотири – посполита Марія Омельчиха. А всього у Биківській волості не заплатили людям за 47 забраних волів (ЦДІАУК. ф. 83. оп. 3.спр. 1173, стор. 31–33 і стор. 132–133)). Ці постої, грабежі, утиски і народили тоді в нашому краї приказку: «Москалики-соколики поїли наші волики, а коли вернуться з Криму здорові, то поїдять свині й корови...»

Село неодноразово одержувало похоронки на вбитих односельців в ході довготривалої російсько-турецької війни. У листопаді 1877 року у десятому гренадерському малоросійському полку був убитий наш односелець унтер-офіцер Тарас Анисимов Жиглій. В одинадцятому фаногорійському полку загинув ще один наш односелець рядовий Іван Нестерів Ткаченко.

Окремі поверталися додому пораненими і скаліченими. У липні 1762 року з фронту повернувся контужений відставний гусарин Сербського гусарського полку Іван Романенко. Знову звернемося до архівного документу. «...пред'явник ... його гусар Іван Романенко, який служив у високославній її імператорській величності армії в Сербському гусарському полку з 1761 року по цей час і був у бойовищах та інших походах...» (ЦДІАУК, ф. 51, оп. 1. спр. 330, стор. 136), де й одержав глухоту. Далі її імператорській величності всеросійської все милостивої государині Катерини Олексіївни армії генерал-аншеф, що стоїть в Померанії, Олександра Невського кавалер Петро Панін пише, що Романенко з ввіреної йому армії генерала і кавалера графа Румянцева, що розташовується зараз у Померанії, звільнений у Малу Росію на «свое пропитание. Всем, кому о том ведати надлежит, его, Романенко, в городах, при монастырях, селах и деревнях, где он жить пожелает, держать не воспрещается. А чтоб за границу российскую не выезжал, то есть, чтоб по миру не ходил, а ходил бы всегда в немецком платье, бороду брил, шляпу носил и в том ему... подтверждено. А будет он в который город, монастырь, село или деревню прииде и в той сколько пробыть пожелает... А что б ему ...воеводам, начальникам, настоятелям монастырив, помещикам и управителям или старостам, где это начальство имеется, ему озлобления не чинить, а показывать всякое благодеяние.

Приметами же оный: рост 2 аршины с четвертью, волосы и брови и усы рыжие, глаза серые, лицом бел, от роду имеет 44 года. По смерти его, где она может случиться, сей пашпорт в воеводской того города канцелярии во верность чего... моею печатью утверждено. Дан в Померании, городе Ивберге июля 22 дня 1762 г.» (там же стор. 136). Після цього в «пашпорті» записано: «Таковой подлинный документ ревизионный обратно к себе принял... отставной гусарин

Сербського гусарського полку Іван Романенко. Підписався замість його, неграмотного, по його веленню син його Яков Романенко руку приложив» (там же, стор. 136).

Потрібно сказати, що Романенко хоч і був тяжко поранений, та вів активний спосіб життя, й користувався довірою серед односельців. В архівних документах того часу про купівлю та продаж ґрунтів та іншого майна нашими односельцями «відставний гусарин Іван Романенко», а саме так його там йменували, свідчив про укладені угоди разом з сільським отаманом Никифором Задорожним та війтом Петром Пивоваром. До речі, командир Сербського гусарського полку, в якому служив наш Романенко, підполковник Стоянов мав значні земельні володіння на території Прилуцького козачого полку поблизу Яблунівки, Сергіївки, Линовиці, Білошапок. Отож і рекрутів він набирив з навколишніх місць.

Війни, бойовища, епідемії значно стримували розвиток козацьких хуторів. Та наперекір всім незгодам село розвивалося і розширювалося. Сім'ї тоді були великими, про що свідчать метричні книги нашої церкви та розповіді односельців. Пам'ятаю, як моя бабуся Марія по материній лінії розповідала, що в неї було дванадцять братів і сестер. Звісно, таким родинам треба було десь жити і люди копили гроші, аби купити ниву, незайманий плец або ж ґрунт. Характерно те, що тоді землю не дарували, а продавали навіть своїм дітям. З цього приводу хочу навести кілька документів, які збереглися в архівах, про купівлю-продаж землі нашими односельцями. Так, 7 вересня 1763 року козак сотні Басанської, житель козачанський Іван Валько продав зятю своєму Миколі Омельченку ґрунт для поселення. «На оном ґрунті возле дома своего издревле прадеда, деда и отца моих козачий... за цену российской монеты четыре рубля...» (ЦДДАУК. ф. 57, оп. 1, спр. 164, стор. 188–189). Наведені далі документи дадуть змогу бачити не тільки прізвища своїх пращурів, які жили в селі майже триста років тому, а й де чия земельна ділянка розташовувалася.

Розпочну з купчої за 1750 рік. Тоді козак сотні Басанської села Козацького житель Яків Даценко продав землю орну і сіножатну. З одного боку якої була земля попа козачанського Івана Кустовського, а з іншого – жителів козачанських козаків Івана та Павла Романенків. А продав він її у вічне користування жителю козачанському Григорію Самсону за 2 рублі. (ЦДДАУК. ф. 57, оп. 1, спр. 163, стор. 24). В іншій же купчій йде мова про те, що Павло Романенко продав ниву у вічне користування Михайлу й Антону Харланам (там же, стор. 8).

З розповідей нашої односельчанки Ольги Григорівни Харлан 1932 року народження, яка споконвіку й дотепер живе на Харланівці, знаю, що вся земля, на якій були розташовані зернотік, ферми, силосні траншеї та інші споруди колишнього колгоспу «Перше травня», та землі, які тягнулися звідси до Башлику і до самої Бурзаківки і майже до «чугунки» до революції і до початку колективізації належали роду Харланів. Були часи, за її ж словами, коли там жило більше

десяти сімей Харланів – звідси без сумніву і Харланівка. Це був досить заможний рід. Не диво, що він теж один з найперших у селі потрапив у жорна репресій на початку колективізації.

Та повернемося до архівних джерел. 12 січня 1751 року була заключена угода про те, що Петро Хвастовець продав ґрунт свій братам Михайлу та Івану Хвастовцям за 12 рублів, які розділяють той ґрунт між собою (там же, стор. 28). 11 травня 1754 року укладена угода «нижчепідписаного козака жителя Козацького Павла Романенка, який чинив свідомо, з доброї своєї волі, за порадою жінки і дітей своїх і продав древньому козаку і жителю того ж села Козацького Федору Борзаковському ниву для поселення йому на оній жилого свого дому...» (ЦДІАУК. ф. 57.оп. 1, спр. 163, стор. 102–103). Ця нива, стверджує продавець, ніде не заведена, «издревле прадеда-деда моих козачая, сотни лет нами владеема... при меже с первой стороны козака Василя Романенка, с другой стороны – посполитого Петра Коломийця, а с третьей стороны – дорога, идущая с местечка Быкова в село Козацкое, с четвертой стороны – козака Григория Нужного нива (там же, стор. 102–103). Свою купчу козак сотні Басанської Павло Романенко житель села Козацького дав людям підписати. Замість його, неграмотного, на його прохання того ж села священник Семен Кустовський руку приклав. А при цій добровільній куплі і продажу були і засвідчили та підписали отаман і козак житель козачанський Григорій Божок, козак Петро Кирилченко, козак Григорій Трубач, посполитий Левко Попас, посполитий Іван Попас, посполитий Іван Цибань, посполитий Василь Бойко, а замість їх, неграмотних, за їх проханням житель козачанський Іван Харсіка руку приклав.

Тут хочу додати, що в Козацькому рід Харсік у той час був грамотним. Іван Харсіка неодноразово засвідчував і підписував акти купівлі-продажу. Цю ж місію земляки неодноразово доручали виконувати Данилу Харсіці, який у ці роки був дяком сільської церкви. Як видно з документів того часу, навіть сільські отамани були неписьменними. Часто в документах можна побачити й такий запис: «Павло Романенко... святим хрестом розписався...». «...житель козачанський Василь Романенко хрестом підписався, при тому були люди, жителі козачанські Отаман Семен Романенко, Степан Романенко, а замість їх, неграмотних, дяк Данило Харсіка підписався...» (там же, стор. 8, стор. 28).

Хотів би звернути увагу на такий момент. Ця купча укладалася в 1754 році і продавець Павло Романенко стверджує, що ця нива «издревле прадеда-деда моих козаца сотни лет нами владеема...» Це підтверджує те, що наше село вже на той час мало щонайменше кілька сотень років. Тобто, воно набагато древніше ніж нам запропонували дату його заснування укладачі тому про Чернігівську область з згаданої вище Історії міст і сіл України та енциклопедичного довідника «Чернігівщина».

У 1755 році житель козачанський Басанської сотні Петро (в документі без прізвища та по батькові, очевидно досить видна в селі людина – авт.) з доброї своєї волі продав грунт, «а саме хату рублену у городі та до тої ж хати на десять днів поля орного поміж Михайла Самсона і посполитої вдови Уляни Борчихи лежаче...» Підписували купчу отаман Іван Романенко, Павло Самсон, Михайло Самсон, Мойсей Кореняк «з прочими людьми...» (ЦДІАУК. ф. 57. оп. 1, спр. 163, стор. 143).

Козак Басанської сотні житель козачанський Демко Луценко 5 квітня 1757 року «з доброї своєї волі, без всякого примусу, за порадою батька і матері, жони і дітей своїх, родичів своїх близьких і далеких продав козаку жителю козачанському грунт. Тобто, хату з городом і зі всіма будівлями, з хлівцями та іншими спорудами Климю Підгайному за ціну російської монети рублів шість...» (там же стор. 249). З одного боку грунт козака Андрія Луценка, а з другого – берег Супою, з третього – козака Гордія Савенка. Я йому, Климю, пише далі продавець, дозволяю самому, його жінці, дітям, а також їх потомству як своїм добром володіти, продавати, дарувати, до якнайкращого свого пожиття вживати. А якщо хто на цей грунт утруждать буде і його, Кліма, турбувати я обороняти його буду всім... Для кращої віри при людях ця купча укладена. Козак Дем'ян Луценко. А підписалися козаки отаман Іван Романенко, Федір Васильченко, Гордій Савенко, Яким Шуба, посполиті Клим Петрушенко, а замість всіх їх дячок того ж села Данило Харсіка підписався.

А ось купча від 24 квітня 1760 року про те, що жителька Козацького козачка Анастасія Василюха Романенкова, за яку, неграмотну, руку приклав писець сотні Басанської канцелярії Михайло Оробовський, об'явила, що ниву свою власну «издревле козачую, прозываемую «Романовская» дней на два оранки по меж с одной стороны жителя козачанского Ивана Попасина жилой грунт, с другой стороны козака козачанского Павла Романенка нива ворочается одним концом к селу Козацкому на долину, другим концом в речку, прозываемую Супой, с доброй своей воли, без всякого принуждения, з согласия детей моих, також свойственников моих близких и дальних, козаку сотни Басанской, жителю козачанскому Павлу Шепелю ценою за два рубля продала и от него денег два рубля себе приняла...» (ЦДІАУК. ф. 57, оп. 1, спр. 164, стор. 4–5). Цю купчу затвердив сотник Басанський Іван Нестелей, канцелярист Герасим Кустовський та з Осовця отаман Василь Сапон.

Того ж року 30 травня козак сотні Басанської житель козачанський Дем'ян Журибеда «продав жителю козачанському Федору Васильченку поля орного десять днів. На тому ж полі жита засіяного один день, ячменю засіяного півдня за ціну готових грошей рівно три рублі, а сама нива в довжину ореться упрутів чотири (ЦДІАУК. ф. 57. оп. 1, спр. 164, стор. 13). Це поле по межі з одного боку

Кирзинної нива, з другого боку дорога з воротами, одним кінцем на лутаву, другим кінцем – на пономарову ниву, другая нива – у Рудкового стойла, третя – за Великою Могилою, четверта нива у Васильцевому лану, п'ята – край млинів, шоста – у березі біля ... з означеним присівком йому, Романенку, продав... Грунт цей одвічно козачий, дідівський ... Присутні були Трохим Кобизький, Микола Омельченко, Грицько Робочко, Семен Корочун, Кузьма Андрієнко й інші (Там же стор. 13). Вважаю за потрібне пояснити тут одну фразу, де записано про «поле орне на десять днів». Так наші предки означали площу своїх володінь і мова тут іде про поле, яке можна виорати одним конем за десять днів. Це може бути гектар або ж значно більше. Все залежить від коня і орача.

Наведу ще одну купчу, аби показати майновий стан продавця. Цього разу 14 вересня 1760 року продавала своє майно козачка сотні Басанської, жителька козачанська Параскева Григорьєва Капустиха після смерті чоловіка, козака тієї ж сотні Басанської древнього жителя козачанського Прокофія Радченка. Продавала природно «извечный козачий грунт с хоромными строениями. Тоестъ хата, сени и комора рубленые да садом малим вишневым». Той грунт розташований в Козацькому. Як записано в акті, «з першої сторони по дорогу, що веде з містечка Бикова до Веприка, а по два боки козака Опанаса Яковченка жилий двір і до його ж левади. З четвертого боку – козака древнього Трохима Борзаковського. Продано все з доброї волі її, за порадою дітей її і родичів кровних і далеких козаку древньому Якиму Щербаню, який зветься по давніх предках своїх Лесиченко і Хвастовець, за готову суму російської монети дев'ять рублів». Ці гроші вона прийняла своєю рукою і від цього ґрунту відчуждала себе і дітей своїх і всіх покровників і віддала йому, Лесиченку, жінці його і дітям у спокійне вічне володіння

Параскева Григорівна Капустиха попросила засвідчити цю купчу жителя козачанського Данила Харсіку, він і печатку приклав. При укладенні купчої на прохання обох сторін був отаман села Козацьке Григорій Божок, а замість його, неграмотного, теж Данило Харсіка розписався. Цю купчу на прохання обох сторін засвідчили козак Петро Кирилченко, Трохим Борзаковський, Опанас Задорожний, Кирило Лесиченко, посполитий Дмитро Майстерко, а замість їх житель того ж села Іван Харсіка підписався. При складанні купчої був, підписався і печатку приклав пресвітер села Козацького Тимофій Сандул. (Там же, стор. 35–38).

Ниву на три дні, «издревле козачую, которая досталась мне во вечное владение от прадеда и деда и отца моего козака сотни Басанской Ивана Фастовца (ЦДАУК. ф. 57, оп. 1, спр. 164, стор. 159), яка лежить поблизу Козацького. З одного боку помежована козака сотні Басанської жителя козачанського Якіма Щербаня нива, з другого боку священника козачанського Тимофія Сандула нива, одним кінцем вона повертається на козака жителя козачанського Гордія Савчина

ниву, з другого боку кінцем повертається на прописаного вище священника Тимофія Сандула ниву. Продав він її у вічне володіння козаку, жителю козачанському Никифору Задорожному за суму російської монети три рублі. При дачі добровільної купчої були свідками козаки жителі Козацького отаман Семен Павленко, Дмитро Трубач і за них підписався дячок Данило Харсіка.

Того ж року козак Семен Романенко продав ниву на чотири упруги, яка межує з першого боку Якіма Щербаненка нива, а з другого боку дорога, що веде з містечка Бикова до Веприка. З третього і четвертого боків його, того ж купця, нива. А купцем був помежник його, Романенка, житель с. Козацького, козак на той час будучи отаманом того ж села Козацьке Никофор Афанасьєв син Задорожний. За свідків Дмитра Трубача, Івана Божка, Самойленка руку поклав і печатку приклав значковий товариш Йосип Полоцький.

Тут би хотів звернути увагу на написання прізвищ земляків у той час. Порівняйте: у попередній купчій написано Яким Щербань, а в наступній з усього видно, що йде мова про одну й ту ж людину, написано Яким Щербаненко. А Никифор Задорожний тут уже фігурує як Никифор Афанасьєв син Задорожний.

У попередніх розділах я говорив про можливих перших поселенців чи осадників Козацького з прізвищем Нагула. Фігурує таке прізвище і в купчій з 14 травня 1763 року. Тоді житель козачанський Омелько Нагула продав з доброї своєї волі, за порадою дружини і дітей своїх, а також «свойствеников ближких и дальних» козаку, жителю козачанському Миколі Шкаряченку частину ґрунту «с принадлежащим до того ґрунту садом для поселения на оном жилому дому за цену российской монеты рублей восемь... ґрунт издревле козачий. Оному, прописанному Нагуле, от козака, жителя козачанского Тимка Вовка, во вечное владение достался (там же, стор. 172–173). Ґрунт межує з одного боку вищереченому Омельку Нагулі, з іншого – козаків Івана й Семена Романенків, з третього боку – посполитого Степана Сороченка город. При цій добровільній купчій були присутні і свідками виступили отаман Никифор Задорожний, козаки, жителі козачанські Семен Романенко, Іван Романенко, Григорій Валека, Іван Шугай.

У документах ХУП – ХУШ століть, які стосуються історії нашого села, часто зустрічається прізвище Трубач. З усього видно, що жила тоді в селі не одна сім'я з таким прізвищем, а була ціла династія Трубачів. Два її представники – Андрій і Григорій – 4 липня 1763 року продавали односельцю, козаку Никифору Задорожному ниви надворні, що лежать біля села Козацьке і які дісталися їм у вічне володіння від прадідів і дідів, батьків козаків сотні Басанської. Ниви помежовані з одного боку з нивою Никифора Задорожного, з другого – козака Василя Плотника. Одним кінцем повертається на ниву козака Грицька Трубача, другим кінцем на шлях, що йде з Козацького на Веприк. Друга нива межована з одного боку козака Федора Васильченка нива, з другого боку – жителя козачанського, посполитого Данила Обухана нива, а один кінець повертається на ту,

прописаного Андрія Трубача ниву, другий кінець на шлях, що йде з Козацького в поле. Одну ниву продали за суму російської монети одну полтину, а за другу ниву також полтина (там же стор. 180). Підписалися Іван та Григорій Трубачі, які великими прописними буквами написали «КОЗАКИ», а також Іван і Яків Трубачі, отаман Григорій Валько, Ігнат Борзаковський, Дмитро Трубач. За них руку приклав Данило Харсіка.

Наші пращури продавали не тільки ґрунт, поля орні, «хоромні строения». Архіви зберегли нам й інші документи про купівлю-продаж. Вище я неодноразово писав, що на берегах Супою в той час росли ліси. Засвідчує про це не тільки назва одного з островів поблизу Кабельниківки – Берести. До і після другої світової війни цей острів слугував пасовищем для нічного випасу колгоспних коней. Не знаю як тоді, а на початку шестидесятих років минулого століття там і справді випасали стада коней. Ми ж, школярі молодших класів зі свого та сусідніх кутків, туди ганяли пасти череди особистих корів. Худоба часто добиралася на острів вплав, а ми ж – стрибом по навколишніх купинах. Великих дерев тоді вже не було там ніяких – хоча пнів і низькорослих в'язів і справді було немало. Про ліси над Супоєм розповідали мені й сільські старожили. І ось в архівах знайшов документальні підтвердження цим розповідям.

З купчої кріпості від 27 квітня 1752 року видно, що козак сотні Басанської, житель козачанський на березі Супою продав «с своей воли собственний лесок жителю козачанському Самсону...» (ЦДІАУК. ф. 57, оп. 1, спр. 163, стор. 54). 27 листопада 1755 року житель деревни Веприк Петро Шевченко при участі отамана козачанського Івана Федченка, козаків Данила Вовченка, Михайла Гарбузинова та іншими товаришами продав свою половинну частину ґрунту орного, сінокоосу, а також половину лісу, що над Супоєм під Биковом Демку Луценку. Не уміючи писати, я, Петро Шевченко, «Божественним хрестом підписуюся». В документі й справді стоїть жирний хрест (там же, стор. 159). 25 травня 1761 року козак сотні Басанської Яків Хмарський продав за згодою братів своїх лісок поблизу Козацького, з одного боку якого були володіння козака померлого Степана Романенка, з іншого – Павла Романенка, а з четвертого – лісок священика козачанського Тимофія Сандула. Йому ж Яків Хмарський і продав свій ліс за 14 рублів. При цій купчій з сотенної канцелярії був Іван Борковський, який печатку приклав, а також свідчили смотритель козачанський Петро Шафрановський, отаман села Козацьке Григорій Божок, а за нього руку приклав житель Козацького Гнат Фенюк. З документу видно, що Хмарський не був жителем нашого села. Отже право на придбання лісу мали й представники з інших місцевостей. У 1763 році дружина померлого козака, жителя козачанського Федора Шаповалова з доброї своєї волі продала лісок над Супоєм козаку сотні Басанської, жителю козачанському Івану Лук'янову за ціну 15 рублів (там же, стор. 147–148).

Цю купчу затверджував сотник Басанський Іван Нестелей. На жаль, в обох купчих не вказані площі лісу і які дерева там ростуть, однак можна говорити, що за них заплачені доволі високі ціни. Більше ніж платили за ґрунт з хоромами й засіяні ниви.

Того ж року Анастасій Василюха з синами продали пресвітеру козачанському Тимофію Сандулу з доброї своєї волі при селі Козацькому лісок «наш издревле козачий». З першого боку у нього село Козацьке, з двох боків – володіння козака померлого тієї ж сотні Басанської, жителя козачанського Степана Романенка, а з четвертого – володіння його ж, пресвітера отця Тимофія Сандула. Продали цей лісок за 14 рублів. (Там же, стор. 199)

У 1725 році за участю сотника Басанського Михайла Забіли, отамана козачанського Сахна, Сорокою, городского отамана Петра Фастовця був проданий став дідівський, прозваний Якименковим під селом Козацьким за суму готовую тридцять золотих доброї монети 2 честнейшему отцу Иоанну Кустовскому на той час будучему наместником протопопии Баришевской (ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 164, стор. 35). Після цієї купчої йде наступний документ. Він засвідчує, що «куплений той став я вручаю зятю своєму Тимофію Сандулу, пресвітеру козачанському у вічне і спокійне володіння. І я сам, і сини мої його віднімати не повинні, а йому в волю його як хоче володіти дозволяю...» (там же, стор. 35–38).

У документі від 1761 року йде мова й про проданий «издревле козачий плец», успадкований з діда-прадіда. З одного боку його розташований також плец удови Марії-козачки, а з другого – левада священника Тимофія Сандула (там же, стор. 105–106). Попівськими левадами в Козацькому й до цих пір зуться території, розташовані на Заглибівці, в кінці вулиці, де живе Марія Павлівна Чубовська. Отож десь там і був розташований цей плец. Другий теж «издревле козачий» плец продав виборний козак Павло Романенко козаку сотні Басанської, жителю козачанському Івану Лук'янову. Цей плец називається Федченським і він одним кінцем сягає рівня Супою (там же, стор. 98–99). Як бачимо, цей плец розташовувався поруч з описаним вище. Значить, у ті часи та територія села ще не була забудована і нові території купувалися, аби там вести господарство.

Як інколи тепер, так і тоді люди потерпали від негоди і стихії. У 1756 році з малоросійських полків у Генеральну військову канцелярію надходили відомості про спричинені минулорічного літа збитки від великого градобою. Зокрема, з сотенної Басанської канцелярії повідомили, що літа 1755 року з копи жита вимолочено лише 2 четверики зерна, з копи пшениці – 2 четверики, ячменю з копи – 3, вівса з копи – 4, проса – 4, гречки – 3 четверики. Трави ж були спершу добрі, тоді через негоду стали худі... Град же в нижчеперелічених селах «хліба і трави вибив». «...при селі Козацькому і Білоцерківцях градом вибито жита 200 копен, пшениці ярої – 25 і озимої – 25 копен, ячменю – 100, вівса – 150, гречки – 225, трави – 300 копен.

При селі Бикові і Петрівки: жита 3, озимої і ярої пшениці – по 25, ячменю – 200, вівса – 250, проса – 220, гречки – 250, сіна – 500 копен;

При селі Красному: відповідно вибито 220, 50 і 50, 158, 300, 230, 200 і 400 копен;

При деревне Оржица вибито 300 кіп ячменю.

В прочих же сотне Басанской местах ... хлеба и травам порчи не било...» (ЦДІАУК.ф. 51, оп. 3, спр. 12830, стор. 29–30).

В архіві збереглася книга полку Переяславського для запису грошей, що збиралися на чиновників полкових і сотенних служителів. 30 квітня 1742 року в ній був зроблений такий запис: «Я, нижеподписаний отаман села Козацкого и Белоцерковец з товариством визначеним... положенню полкової Переяславської канцелярії число грошей на полкові чиновники і сотенні служителі зібрані з козаків села Козацького і деревні Білоцерківців числом пять рублей шестьдесят одна копейка и одна четверта копейки визначеному значковому товаришу Леонтию Следзинскому отдали и по сей зашнурной книге в одачи той расписались. Атаман Петро Кирилченко, козаки Павел Романенко, Иван Луценко, Михайло Журибеда, а вместо их, неграмотных, по их прошению козак сотни Басанской Павел Дьяченко подписался. (ЦДІАУК. Ф. 83, оп. 1, спр. 13, стор. 26 зв.).

У Бикові гроші збирали отаман Бикова і деревні Рудки Данило Васечко, козаки Радко Опанасенко, Артем Горовий і зібрали 5 руб. 33 коп. У Веприку збирали отаман села Веприк і села Вороньків Данило Басанко, козаки Степан Сокира, Роман Ралко. Вони зібрали 3 рублі 87 коп. У Красному і Згурівці збирали отаман Ничипір Лихацький, козаки Степан Рябченко, Іван Олійник, які зібрали 6 руб. 67 $\frac{1}{4}$ коп. В Усівці це робили отаман Олексій Федоров, козаки Ігнат Барвицький, Ничипір Ницько. І зібрали 4 руб. 84 коп. У Басані гроші з «свободних посполитих» збирали війт містечка Басані Зіновій Василенко, міщани Андрій Коваленко, Йова Василенко, Яків Чайка, а з козаків збирав гроші сотник наказний басанський Никифорь??. З посполитих зібрали 22 руб 33 $\frac{3}{4}$ копійки, а з козаків – 22 рублі 61 $\frac{3}{4}$ копійки. Майже всі збирачі грошей були неграмотними і за них підписувався той же козак сотні басанської Павло Дяченко, а гроші всі здавали Следзинському (там же, стор. 27–28).

У нашому нинішньому житті з'явилося слово «рейдерство», це коли нахабні люди без всякої оглядки на закони й совість захоплюють чуже майно – заводи, магазини, землі, іншу нерухомість. Виявляється, такі ж атаки для заграбастання чужого майна були і в ті далекі часи. Вище я розповідав, як «моцно и гвалтом» захоплювалися земля й худоба. Тепер же розкажу про боротьбу за млин, яку довелося вести в далекому 1749 році нашому односельцю Григорію Самсону з прем'єр-майором Синбуліним. Історія цього позову в справі № 330 Генеральної Військової канцелярії. Наш земляк б'є чолом до «Всепресветлейшей Державнейшей Великой Государине Императрици Елизаветы Петровны,

самодержици Всероссийской. Полку Переяславского житель села Козацького Григорій Самсон просить розглянути такі пункти:

1. У селі Козацькому є вітряний млин заново ним збудований для власної моєї користі.

2. ...а Биківською волостю по економії завідуючий майор Синбулін... поклав око на той млин і має з нього доходи замість його, Григорія Самсона.

3. ... а в усій Малоросії ні від кого за млини ніякого грошового окладу і доходів не беруть...

Ось тому й просить він, аби «высошайшим Вашего императорского величества Указом повелено было сие мое челобитие в войсковой Генеральной Канцелярии приняв записать... с такой моей ветряной мельнице никакого денежного и хлебного размера дохода никто не брал и через указ запретить...» (ЦДІАУК. ф. 51, оп. 1, спр. 330, стор. 1–5). Тут же автор чолобитної стверджує, що він, Самсон, всі податки на скарб полковий сплачує. Чим завершилася ця історія невідомо. Але скарга показує, що за свої права і володіння люди боролися і зверталися навіть до самої імператриці.

З документів видно, що Григорій Самсон збудував млин на власній землі і власним коштом. А знаходилися й тоді спритники, які умудрялися захопити навіть гетьманські рангові володіння і там поставити вітряки. У 1755 році керуючий Биківською волостю Яків Кондзеровський доповідав у економічну канцелярію Басанської сотні, що козаки волості побудували вітряки на «издревле гетманских землях» і мають хлібні і грошові недоїмки за минулі роки і сплачувати їх не хочуть. «Мельницы устроены на собственной яснотельможности земли, за которые оклад денежный и хлебный в казну его яснотельможности взиматься должен, что было установлено еще при гетмане Скоропадском и для того требовал он от управителей с мельницы по 60 копеек и ржи по одной четверти шести четвериков...» Яків Кондзеровський просить Генеральну військову канцелярію, якщо власники млинів податки не платитимуть, то «в противном случае следует управителю прикрыть оные мельницы и из гетманской земли избросить» (ЦДІАУК ф. 51, оп. 3, спр. 19026, стор. 1–6).

У архівних фондах Генеральної військової канцелярії збереглося «Показание местечок и сел и деревень» за 1752–1753 роки. Про Козацьке там зазначено, що малогрунтових козаків у селі нема, а ось злиденних дворів підпомічників 4, дворів вкрай злиденних помічників 17, підсусідків тяглових – нема ні дворів, ні порцій, піших підсусідків 5 дворів, а безтяглових підсусідків 5 дворів. (ЦДІАУК. ф. 51, оп. 3, спр. 11461. стор. 815–816). У селі мав володіння полковник Київський Дараган і його люди теж не відзначаються багатством. У попа Тимофія Сандула – посполитих у нього вкрай злиденних 1 двір, у бунчукового товариша Бурковського посполитих дворів 2, вкрай злиденних 3 двори. (там же, стор. 849 зв. – 850).

Ходило тут дитинство босоноге

*Моє село – колиска мого роду,
Тут цінять працю, пісню і життя,
В годину радісну і злу негоду
Ти біль і радість нашого буття...*

*Моє село – то ніжна пісня мами,
Біленька хата, вишня край вікна
І вишита сумними кольорами
стежина в даль життєву пролягла...*

В. ПЕТРИК

Ще до революції в нашому селі було правило трохи нижче стріхи на хагі прикріплювати емблему, на якій був намальований кінь. Це означало, що в цій оселі живе козацька сім'я. У потрібний час її господар повинен був бути на коні, в повному озброєнні з'явитись до походу. За радянських часів ці таблички зсезли, бо нова влада вирішила розрушити все «до основанья, а затем...» Дякувати Богу, села не торкнулася прикра епідемія перейменовування, коли приємні на слух історичні назви зникали, а натомість з'являлися безликі Пролетарські, Жовтневі, Комуністичні, Свердловки.

Як і сусідні козацькі села, наше теж було поділене на сотні. Вони існували навіть до середини тридцятих років минулого століття, про що засвідчують протоколи сесій сільської ради, партійних зборів. Коли ж жителі села стали колгоспниками, повністю зникли й козацькі стани. І тепер навіть сільські старожили не пам'ятають, де була в нас перша сотня, друга, п'ята і скільки ж їх було в селі. У сусідній Петрівці й зараз якщо хто хоче знати, де живе та чи інша людина, їй неодмінно кажуть, що на такій-то сотні. У Козацькому ж на це запитання відповідають, що на Бурзаківці, Сороківці чи на якомусь іншому кутку. Саме так в Україні називають ряди новозбудованих осель. Пізніше ці кутки стали називати вулицями, яким у нашому селі уже наприкінці двадцятого століття дали офіційні назви – Космічна, Механізаторська, Зоряна, Шевченка, 30 років Перемоги тощо. Часто-густо вулиці в селах одержували назви на честь партійних чи громадських діячів, знаних земляків.

Ще кілька років після Жовтневого перевороту, а саме так тривалий час називали й більшовики події 1917 року в Петрограді, наші односельці в анкетах у графі про соціальний стан писали: «Козак» або ще більш гордісно – «український козак». У 1927 році наш односелець Михайло Микитович Горда, який на той час працював головою правління Козацького сільськогосподарського

товариства, в анкеті про свій соціальний стан написав, що до революції він був козак, а тепер – середняк. (Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі ВДАЧОН) ф. Р-60, оп. 4, справа 46, арк. 94–95). А ось член сільради з 1921 року Журибіда Тихін Олексійович та, як він написав у анкеті, пересічний почесний громадянин села Козацьке, а з 1917 по серпень 1918 року голова Козацького споживчого товариства Іван Іванович Чайка, а також казначей сільської церковної громади Максим Семенович Журибіда в графі анкет про їх соціальний стан до революції з гордістю написали: «Український козак». (ВДАЧОН ф. Р-60, оп. 4, справа 46. арк. 1–217). Та згодом ці та й багато інших наших славних земляків, як і тисячі людей по всій Україні, були позбавлені права так писати про своє походження. Більше того: вони були позбавлені права голосу, тобто брати участь у виборах. Але про це мова піде трохи далі.

У народі кажуть, що про мале село має бути й мале слово. Але ж Козацьке немале село. Воно було таким тоді й зараз таким лишається. По-друге, добра слава про нього завжди далеко розходилася. І навіть у ті далекі часи знали про нього і в Парижі, і в Варшаві. А трохи пізніше Козацьке дало такі історичні пости в науці і культурі, про які і сьогодні знає чи не весь цивілізований світ, але, на жаль, забуті рідними односельцями. Отож давайте далі перегорнемо аркуші архівних документів та свідчень про нього дослідників.

У 1781 році в Козацькому було 34 хати козаків виборних, 58 хат козаків-підпомічників, та 141 хата посполитих. У селі було два священики.

В описі Київського намісництва 70–80 років XVIII століття по ревізії 1784 року про наше село у складі Басанської сотні говориться: в селі Козацькому дворян і шляхетства нема, різночинців 2, духовенства 2, церковників 2, греків – нема, козаків виборних 34, козаків-підпомічників – 58, міщан нема, посполитих коронних в т.ч. рангових – нема. Посполитих власницьких, різночинцьких і козаків-підсусідків 141. Хат у селі 233. («Описи Київського намісництва 70–80 років ХУІІІ ст.). Через три роки про наше село вже писали, що в Козацькому Козелецького повіту живе 864 душі. «Ониє владения: разного звания казенние люди, козаки и владельца его сиятельства графа Кирила Григорьевича Разумовского» («Книга Київського намісництва 1787 року з найменуванням всіх селищ і з показом у них числа душ і прізвищ власників по алфавіту, зроблена в 1787 році...», стор. 253).

На рубежі XIX століття в Козацькому було 813 душ. Для порівняння скажу, що в селі Макіївці було в цей час 560 душ, у Веприку – 886, у Петрівці – 735, Красному – 787, Усівці – 787, Щаснівці – 468, Озерянах – 572, Вороньках – 832, Свидовці – 518 душ. У деревнях Білоцерковці з хутором 427 душ, у Старому Бикові – 485, Бригинцях – 375, Осовці – 335 душ. У хуторі Миколаївському було 19 душ, у Середівському – 246. У Кобижчі в той час було 3646 душ, містечку Новій Басані – 2645, містечку Новому Бикові – 768. Як бачимо, в Козацькому

було на 45 душ більше від Нового Бикова. Тут треба зробити одне уточнення: у відомості записані лише душі чоловічої статі, що сплачують податки. Отже ні жінки, ні діти тут не показані.

Про сусідній Новий Биків ще сказано, що ярмарки тут відбуваються чотири раз на рік, торги ж бувають кожного тижня у вівторок... На ярмарки із недалеких місць приганяють на продаж рогату худобу і доставляють дуже багато хліба ті інших продовольчих припасів, а дрібні торговці й купці з ближніх міст приїжджають з дрібними товарами і торгують не більше двох днів. («Описи Лівобережної України кінця ХУІІІ початку ХІХ століття» К. 1997 р).

Згідно списку населених місць за даними 1859 року про наше село сказано: «... по военно-транспортной дороге из г. Нежин в г. Козелец идут село Сви́довец (козачье и владельческое), Вороньки – владельческое, Веприк – козачье и владельческое. Село Козацкое – козачье и владельческое, при реке Супое, расстояние от уездного города 55 верст, дворов 307, жителей муж. пола 881, жен. 1002, церковь православная – одна. («Список населенных мест по сведениям 1859 года. Черниговская губерния». стр. 66).

Знову ж таки для аналізу та порівняння наведу дані про сусідні села. Отож деревня Белоцерковка теж козача і власницька при річці Супої, дворів 195, чоловіків 474, жінок – 545. У Веприку в той час були одна православна церква, лікарня, два заводи – винокурний і тонкорунних овець. У Вороньках – теж одна православна церква, лікарня, два заводи – винокурний і тонкорунних овець. Деревня Старий Биків стоїть при Супої, дворів 148, чоловіків 462, жінок – 506, козача і власницька. Биків – містечко, власницьке, при Супої. Дворів 271, жінок 882, чоловіків – 805, одна православна церква, лікарня, ярмарків 4, базари, один винокурний завод і один тонкорунних овець.

З лівого боку вказаної военно-транспортної дороги стоїть Пустотін хутір, власницький, при колодязях, дворів 74, чоловіків 297, жінок 304. Якщо порівняти Козацьке і Новий Биків, то в нашому селі знову ж таки населення (без дітей) переважає майже на двісті чоловік. Отож говорити, що Козацьке – мале село, ніяк не можна.

Тепер про революційний 1917 рік. Згідно перепису у Козацькому Биківській волості було 556 дворів і 3043 чоловік населення. У Петрівці було 578 дворів і 3428 чоловік, Новому Бикові відповідно 579 і 3385, у Білоцерківцях – 286 і 1568, Миколаєві – 75 і 536, у Старому Бикові – 252 і 1415. А тепер розглянемо сусідні села Вороньківської волості. Згідно цього ж перепису у Вороньках було 639 дворів і 3601 чоловік населення. У Веприку – відповідно 640 і 3625, у Сви́довці з Павлівщиною 438 і 2215, Олександрівці – 113 і 818, деревні Пустотін – 234 і 1454, хуторі Лідин (при Веприку) 48 і 277. У Макіївській волості у містечку Макіївці з хутором Новоселицею було 665 дворів і 4163 чоловіки населення. («Список поселений и городов Черниговской губернии по уездам и волостям». Черн. 1919 г.).

Мірою любові до Бога є любов без міри

Біля сільського храму

*Ми поступово йдемо до віри,
Признавши прикрість помилок,
Щоб власним досвідом відмірять,
Те, що для нас сказав Пророк.
Не перекреслиш, не повернеш,
Гріховні дії та слова...
Але очиститись од скверни
Ніколи пізно не бува.
Душа прийме молитву щирю,
І важкість відійде, як сон...
Стою... Надіюся... і вірю
У сяйві праведних ікон.
Горять свічки, блищать ікони,
Село в молитві до небес...
Христос воскрес!
Лунають дзони й спів:
«Воістину воскрес!»*

Вадим КРИЩЕНКО

З історичних джерел, з архівних документів відомо, що практично в кожному селі в Україні споруджували для богослужіння культові споруди. Якщо їх там не було, то це поселення було таке собі маловартісне і його принизливо називали «деревней». Божий храм і тоді, і тепер був і залишається важливою частиною сільського пейзажу. Як ми сьогодні не уявляємо Козацьке без своєї Свято-Миколаївської церкви, так наші прадіди, діди та батьки не уявляли рідне село без Дому Божого, що упродовж століть стояв в центрі села на високому, самою природою створеному пагорбі, аби святі хрести на її куполах було видно за кілька верст.

Розповідають, що дерев'яна красуня-церква вражала архітектурною вдовконалістю, внутрішньою пишнотою. Та найважливіше, що в ній відома всім сила слова Божого дарувала людям істинний шлях до горного Єрусалиму, до Царства Небесного. Це праведне слово допомагало людям жити й творити, переборювати всі труднощі, яких на долю наших пращурів випало ой як немало. Пам'ятаєте, як сам Господь Бог наш Ісус Христос, звертаючись до нас, сказав: «Якщо ви будете мати віру з гірчичне зерня і скажете горі цій: «Перейди звідси туди» і вона перейде; і нічого не буде неможливого для вас» (Мф. 17:20)

Й справдилося слово Боже, мовлене Андрієм Первозванним: свята Христова віра наших предків народилася на священних київських пагорбах, а з нею народилася наша віра, наше спасіння. І хіба не ця віра неодноразово допомогала людям спасти і відродити, як і легендарну Неопалиму Купину, з попелу рідне село, а в ньому і Храм Божий. Спасити і вдихнути нові сили, переконатися самим і сказати іншим, що нема нічого неможливого для нас. Це саме те спасіння, яке дарував і дарує нам Христос через своє розп'яття на хресті, Воскресіння і Вознесіння. І люди знову стали на путь істини, бо ж Христос сказав нам: «Я є путь, істина і життя». Він – утілена істина і ми можемо бути спасенні тільки у Христі...

Більшість людей ходить у церкву у найвідповідальніші моменти свого життя, інші ходять у свята, аби освятити воду, паску та крашанки. Хай буде поки що й так. Багато чого нині понівечено й бракує в нашому житті, не всі ще отямилися після страхітливих десятиліть так званого войовничого атеїзму, коли «великий товариш Сталін» навіть слово Бог ледь не законодавчо заборонив вимовляти. Отож одні мої земляки вже знають свій шлях і твердо ним йдуть, інші – роблять по ньому перші кроки. Та Свято-Миколаївська церква завжди і повсякчас благословляє моїх земляків на добрі діла і вчинки. І ми з благоволінням просимо Угодника Божого святителя Миколая молити Бога за рідне Козацьке, всіх нас, козачан, які живуть у селі і поза ним, суцим.

До цього часу вважалося, що першим священиком у нашому селі був Віліготський і церква в Козацькому збудована і освячена на день святого Миколи – Угодника Божого у 1865 році. Очевидно, що перші дослідники історії села взяли за основу цю дату тому, що й справді в сьомому випуску «Трудов Черниговской архивной комиссии за 1906–1908 годы» є алфавітний список церков Чернігівської єпархії. Як говориться в преамбулі до статті, мета складення цього списку – дати хоча б короткі зведення про історичне минуле всіх церков Чернігівської єпархії, дати можливість мати уявлення про те, наскільки та чи інша церква може представляти інтерес в архітектурному відношенні і чи можна розраховувати знайти в ній хоча б деякі пам'ятки старовини.

Матеріалом для складення цього списку послужили офіційні документи церков, так звані клірові відомості про церкву. Церкви, збудовані до початку XIX століття і які потім перебудовувалися, також відмічалися, щоб знати, що первісної конструкції церкви уже нема. Про ті приходські церкви, які збудовані в XIX столітті на місці існуючих раніше, відмічалось, що вони побудовані коли і ким невідомо або ж з яких років є документи. Нарешті, робились помітки про ті церкви, що згоріли і де вже не можна розраховувати на перебування пам'яток церковної старовини.

Автори цієї статті застерігають, що гарантувати за повну точність пропонованих зведень, на жаль, не можна, оскільки матеріали до них – клірові відомості

складаються дуже коротко і неповно, особливо це стосується до перебудови, розширення церков і прибудов дзвіниць.

У цих «Трудах...» й справді є запис, що в селі Козацькому діє дерев'яна Миколаївська церква і побудована вона в 1865 році (див. вказану працю, стор. 12). Там, до речі, вказано, що у Бикові Успенська кам'яна церква збудована в 1804 році, але ж це вже церква, яку збудував граф Кирило Розумовський, а до цього ж там церква діяла в іншому приміщенні. Про Макіївську Вознесенську дерев'яну церкву говориться, що вона збудована 1871 році, але документи є на церкву з 1794 року. В цих «Трудах» говориться, що Троїцька церква у Веприку збудована у 1858 році, Покровська у Вороньках – у 1806, Петропавлівська у Петрівці – в 1838, Покровська у Шаснівці – в 1856 році. Мені здається, що історія Божих храмів у цих селах теж має глибше коріння. Але то вже справа дослідників історії тих сіл.

Скажу відверто: я й раніше сумнівався у правдивості наведеної вище дати існування церкви в нашому селі. Навіть якщо за точку відліку заснування села взяти пропонований інтернетом 1587 рік, то можна сміливо робити висновок, що не могло село майже 280 років жити без церкви. На той час це повний нонсенс. Треба сказати, що побудові церкви і в Козацькому, і в інших селах нашого краю сприяли певні обставини, які склалися на той час. По-перше, в селі у нас здебільшого жили набожні козаки і Божа віра для них значила дуже багато. По-друге, Москва тоді, як і тепер, прагнула перетворити українців у своїх вірно-підданих і взагалі ліквідувати українську націю. По-третє, стара церква стала затісною, бо село розросталося, крім того, в селі з'явилися поміщики й дворяни і вони вважали, що їм не личить ходити в стару і затісну церкву.

Далі: архівні документи, наведені мною вище, зокрема угоди на купівлю-продаж ґрунтів, лісів, ставків, інших володінь, підтверджують те, що в цих операціях майже завжди брали участь сільський священик або ж дяк. Саме вони не тільки виступали свідками, тобто гарантами укладених контрактів, а й через безграмотність багатьох продавців і покупців власноручно підписувалися на цих документах і ставили печатки. Тобто, громада довіряла їм і уповноважувала їх на такі важливі справи.

Нагадаю лише одну вище наведену купчу від 1725 року, в якій іде мова про те, що намісник протопопії Баришівської Іван Кустовський купив у селі став пресвітеру козачанському зятю своєму Тимофію Сандулу. Порахуємо: між датами укладення угоди і вказаною датою освячення церкви лежить прірва у 140 років. Отже церква у Козацькому вже в 1725 році несла до людей Боже слово. Але я впевнений, що вже на той час їй було не одне десятиліття, якщо не кілька століть. Інша справа, коли в Козацькому спершу була одна церква, а потім її знесли і збудували та освятили іншу. Ця думка довго не давала мені спокою. Розповіді нинішніх сільських старожилів теж не давали відповіді на це питання. Врешті,

перериті сотні, а то й тисячі архівних документів допомогли ліквідувати цю білу пляму в нашій історії. Спершу вдалося знайти запис, що в Козацькому діяла приходська церковна каплиця. Згодом у газеті «Черниговские епархиальные известия» за 1892 рік читаю: «Земская школа в селе Козацком существует с 1875 года. Помещалась она сначала в здании, выстроенном из материала (і далі увага – авт.) старой церкви на средства общества с помощью церковной кошелевой суммы...» («Черниговския епархиальные известия. Часть официальная. № № 1–4, 6–8, 19, 20–24.1892 г.).

Я не буду цитувати далі цей документ, бо до нього повернуся, коли розповідатиму про історію іншого нашого сільського храму – школи, яку ще справедливо називають храмом науки. І це, беззаперечно, бо грамоти наших дітей у ті часи вчили ті ж священики, дяки та пономарі. Отож залишається ще тільки знайти документ про те, де стояла наша перша церква. На тому ж місці, де й пам'ятають церкву-красуню, зруйновану в тридцятих роках минулого століття, чи десь поруч з нею.

На мій погляд, десь поруч. На тому ж фундаменті могли б будувати, якби церква згоріла, а це сумнівно. Розкидати стару церкву і на цьому місці будувати нову теж не могли, бо звели б її не за місяць-два, а жити без церкви село б уже не могло. Побічно думку про те, що попередня церква стояла в центрі підтверджує такий документ: 20 квітня 1764 року козак сотні басанської, житель козачанський Осип Самсоненко стверджує, що він продав куплене у дворі тестя свого Якіма Нужного, а йому, Нужному, довелося його купувати в тестя його козака древнього Луцька Хвастовця. В тому дворі є поселення в селі Козацькому, а саме близько тамтешньої церкви, біля дороги, що йде з Бикова до Веприку. Плеч він продав жителю деревні Білоцерківці Михайлу Олексієву Єрещенку. В тому дворі є хоромні будівлі: три хати, а біля них колодязь і стара огорожа, сад і левада та до того ж двору продав він Єрещенку ще й орної землі. (ЦДІАУК).

Зі змісту купчої випливає, що проданий плеч і хоромні будівлі стояли десь неподалік від і тодішньої і нинішньої центральної дороги села. Тобто, десь у центрі, бо на низинних землях, що за нинішнім пожежним депо, храм би не зводили. Одне слово, крапки над «і» нині розставити неможливо. Як неможливо достовірно сказати, про яку саме церкву йде мова у цьому документі: «В Никольском храме Козацкого Евангелие 1612 года, цветная триод 1624 года с заметкою: «из книг всечестного отца Ивана Кустовского; наместника Биковского, а пресвитера церкви святого Николая с. Козацкого хутора. Куплена за его власные деньги, ему самому, и детям и наследникам его». Це запис із матеріалів про історію Чернігівщини, зібраних в першій половині ХУІІІ століття Судієнком, який використав у своїй праці Митрополит Філарет. (див. «Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. У. Черн. 1874 г.).

У цій же книзі наводиться й кількість прихожан у нашій церкві. Так, у 1770 році було прихожан: чоловіків 950, жінок – 899. У 1790 році відповідно 1230 і 1209, у 1810 – 1435 і 1441, у 1830 – 1359 і 1377, у 1850 – 1397 і 1408, у 1860 – 1406 і 1539. У Петрівці в 1770 році було прихожан чоловіків 731 і жінок – 748, у Вороньках – відповідно 1365 і 1370, у Озерянах – 664 і 658, у Пісках – 660 і 645. Через 90 років, тобто у 1860 році у Петрівці було прихожан – чоловіків 930 і жінок 1065, у Вороньках відповідно 942 і 1010, Озерянах – 745 і 770, у Пісках – 887 і 940. У сусідньому Веприку прихожан у 1770 році не показано, мабуть, ще не було там церкви. А в 1790 році їх було серед чоловіків 753 і жінок – 748. У 1860 році відповідно 998 і 1080. Як бачимо, приход нашої церкви був одним з найпотужніших в окрузі, що свідчить про велику кількість населення і про набожність людей.

Згідно реєстру священників Басанської сотні від 4 січня 1742 року у Козачанській церкві святителя Миколая був настоятелем Іоанн Кустовський, дячком Андрій Іванов, а пономарем Федір Титов (ЦДІАУК.ф. 51, оп. 3, спр. 8236, стор. 25–26). Вони тоді присягали на вірність імператриці Єлизаветі Петрівні. До речі, у відомостях про набір волів до війська в Биківській волості у 1739 році зазначено, що двох волів забрано і в «попа козачанського» Івана Кустовського (ЦДІАУК. ф. 83, оп. 1, спр. 8. стор. 40–42).

У Бикові в цей же час священниками були Яків Яснопольський, Григорій Кустовський, дячком Іван Мартинов, дячком Василь Іванов, пономарем Андрій Устинов. Як бачимо, у нашому і сусідньому селах священниками храмів були однофамільці Кустовські. До речі, в 1761 році в документах значиться, що у Козацькому священником був Семен Кустовський, який розписувався за односельців. А в документах сотенної басанської канцелярії за 1760 рік фігурує й канцелярист Герасим Кустовський (ЦДІАУК, ф. 57, оп. 1, спр. 164, стор. 105–106 і стор. 5). Треба думати, що це були близькі родичі.

Документи свідчать, що у 1756 році ієреєм нашої церкви був Тимофій Сандул, а намісником протопопії Баришівської – Іоанн Кустовський. Тобто отець Іоанн отримав значне підвищення і з Козацького перейшов у Баришівку. Однозначно можна твердити, що в 1769 році у нашому храмі служили два священники. Давайте звернемося до архівного документу. У купчій кріпості йде мова про те, що козак Іван Божок продав пресвітеру козачанському отцю Тимофію Сандулу «плец издревле козачий, полученый им в наследство», який межує з ґрунтом вищеозначеного Сандула. А за Божка, неграмотного, руку приклав священник козачанський Семен Кустовський. (там же, стор. 224). Як бачимо, поруч з отцем Тимофієм став служити в нашій церкві Семен Кустовський, який, мабуть, став на місце отця Іоанна. Цікаво, що на цьому перелік священнослужителів з прізвищем Кустовський не завершується. Згідно клірових відомостей з фонду

Київської духовної консисторії у 1784 році у Веприку служив Семен Кустовський, (мабуть, це той же, що і в Козацькому), у Бикові – Михайло Кустовський, у Вороньках – Матфій (?) Кустовський.

У Козацькому в цей час священиками були Тимофій Стурза, який мав сина Пантелеймона, та Симеон Кустовський, у якого були сини Антон, Семен і Григорій (у документі так і записано батько Симеон, а син Семен). Дячком були уже відомий нам Данило Харсіка, у якого були сини Семен, Сазон і Прохор, а також Єгов Чайковський, у якого були сини Афанасій і Онисим (ЦДІАУК. ф. 127. оп. 6, спр. 1009, стор. 28). В цей час у Козелецькому повіті Київського намісництва було 354 духовні особи. Діяли церкви у вже названих селах, а також у Кобижчі, Бобровиці, Басані, Рудьківці, Старій Басані, Ярославці, Свидовці, Браниці, Усівці, Красному, Макіївці, Марківцях, Озерянах (там же, стор. 28).

Згідно клірових відомостей церкви села Козацьке за 1792 рік, у нашому селі діяла одна Миколаївська церква – дерев'яна, до священнослужіння придатна. У цей час у селі було 113 дворів, бездворових хат не вказано. «По числу ж тих дворів у штаті має бути священик – один, дячок – 1, пономар – 1. В дійсності служить священик Георгій Кустовський 29 років і дячок Антон Кустовський – 34 роки. Пономаря нема» (ЦДІАУК. ф. 127, оп. 8. спр. 1009, стор. 96–96 зв.).

У сусідньому містечку Бикові в той час ще діяла дерев'яна Успенська церква, до служіння придатна. Дворів тут 151, бездворових хат не вказано. Служать священик Олексій Яснопольський 52 роки і другий священик Кирило Кустовський 35 років. Пономар Василь Яснопольський, йому 50 років. У тих священиків діти: у Яснопольського Павло 8 років, у Кустовського Андрій – 4 роки, навчаються російської граматики. Крім того в Бикові звільнений за старістю і залишився на вихованні сина свого священика Кирила священик Михайло Кустовський – 68 років (там же стор. 96).

У Петрівці діяла дерев'яна Петропавлівська церква. У селі було 38 дворів, бездворових хат сім. В Усівці було 63 двори і 9 бездворових хат, церква була теж дерев'яна. У Веприку діяла дерев'яна Троїцька церква, дворів було 50, бездворових хат – 46. У церкві служив Іоан Іваницький 34 роки, у нього син Герасим 4 роки, навчається російської граматики, дячка й пономаря нема.

У Вороньках в той час було 100 дворів і 40 бездворових хат, у Шаснівці 88 дворів, а бездворових хат не вказано, у Озерянах відповідно 49 і 51. В цьому селі батюшкою служив Никифор Тичина, якому 60 років, а пономарем був Стефан Тичина – 25 років. До речі, в кобижчанській Рождественській церкві служив Йосип Тичина 55 років. У Рудьківці було 150 дворів, а бездворових хат не вказано, у Браниці – 144 двори, а бездворових хат дві, у Свидовці дворів 74, а бездворових хат 62, у Пісках – відповідно 52 і 23, у Старій Басані було дворів 76, а бездворових хат – 39, у Марківцях було 58 приходських дворів (там же, стор. 96 зв.).

У той час Київському намісництву належала значна частина території нинішнього Прилуцького району. Оскільки Прилуки для багатьох з наших односельців близьке місто, то вкажу, що в той час у Вейзбахівці (нині Білорічиця) було 42 двори, у Погребах – 129, у Яблунівці – 136, у Сергіївці – 184, а бездворових хат 119. у Рудівці дворів було 83, а бездворових хат – 62. У Турівці нинішнього Згурівського району було 88 дворів і діяла там дерев'яна церква Всіх Святих (там же, стор. 96 зв.).

Вище йшла мова про нашу першу, або ж одну з перших сільських церков, яка діяла до 1865 року. У Державному архіві Чернігівської області мені вдалося знайти ще один документ про існування такої церкви. Так, 14 березня 1807 року була оформлена справа про дозвіл в селі Козацькому Миколаївську церкву, яка прийшла в ветхість, починкою обновити. Нижайший рапорт великому пану Високопреосвященному Михайлу, Архиепископу Чернігівському і Ніжинському слав повіту Козелецького благочинного намісник Андрій Котловський.

Він пише, що у його відомстві, *в селі Козацькому церква Миколаївська, будучи в стінах і кутках доволі міцна, по давньому її будівництві як у фундаменті, так і в усіх трьох верхніх частинах з причини течі води, яка з'явилася, вимагає починки. Тому священники того села з прихожанами хочуть для кращої міцності підняти церкву і поставити нові лігери і на них покласти в фундаменті по одному новому дубовому дереву. Після цього скинути всі три верхні куполи і при підвищенні її улаштувати один. Також на місце ветхої всередині підлоги покласти нову без порушення престолу. Щоб церква вмщувала більше народу, зробити з боків прибудови.* Далі благочинний рапортує, що наскільки він освідомлений, матеріал для ремонту вже давно заготовлений і він утримується в належному стані. Для ремонту при церкві є й сім тисяч рублів грошей. «По прописанной церкви обстоятельством прошу отдать позволение починке по прописанному выше Вашему Высокопреосвященству с покорностью моею ожидаем в резолюции Указа...» (ДАЧО.ф. 679, оп. 2, спр. 337). 15 березня того ж року був отриманий Указ Його Імператорської Величності на рапорт благочинного священника Андрія Котловського з проханням дати дозвіл на починку в селі Козацькому Миколаївської церкви «по причине древнего ее строения с предписанием оную починить и пристройку сделать не разбирая стен позволить...» (там же). Як бачимо, у церкві спершу було три куполи, після ремонту планували зробити один. А церква яку розгромили у тридцятих роках, мала п'ять куполів. Тоді ж цю церкву відремонтували і вона ще служила людям майже 60 років. А тоді звели новий храм.

Відомість Козелецького духовного правління про церкви, що стоять на обліку в Козельці і його повіті, і які при них перебувають священо- і церковнослужителі та їх діти чоловічої статі за 1817 рік дає нам знати, що в той час у Козацькому було людей «мужеского пола» 1389, а дворів чотиридушних 347 $\frac{1}{4}$. По штату було положено мати священників два, пономарів і дячків – по два і диякон. В даний час

є священники Григорій Кустовський 51 рік, Микола Ханенко 47 років. У його діти: сини Павло 14, Василь 17 і Михайло 13 років. Перші два вчать у Чернігівській семінарії, третій вчиться російської граматики. Дияконом працює Іван Вдовиченко, йому 31 рік, у нього син Олександр шести років, по малолітству не навчається. Дячківські і пономарські місця вакантні.

Цього року в Бикові зареєстровано дворів 309 1/4, у Веприку – 237 1/4, Вороньках – 232 2/4, у Свидовці – 145 і жило відповідно душ чоловічої статі 1237, 950, 930, 580. У Бикові батьшками були Петро Яснопольський (34 роки), Михайло Мизюцевич (30) і заштатний священник Кирило Кустовський – 47 років. У Веприку правив Герасим Алфонський 36 років та заштатний священник Іоан Алфонський – 64 роки. У Вороньках – священник благочинний Михайло Смиринекий 37 років та Никифір Ржицький 39 років (ДАЧО. Ф. 679, оп. 2, спр. 3746, стор. 23–24).

Наступного року кількість жителів у Козацькому становила 1400 (чоловіків), а чотиридушних дворів було 350. Священниками так само служили Григорій Кустовський та Микола Ханенко. Сини першого так само продовжували навчання в семінарії, а син Ханенка став вчитися російській граматиці, а де саме, не вказано. Дияконські і пономарські місця «праздні» (там же стор. 43–43 зв.).

Наші батьшки в той час користувалися авторитетом не тільки в прихожан, а і в епархії. Так, згідно «расписания о сказывании проповедей в воскресные и праздничные, торжественные и высокаторжественные дни» у соборній Різдво-Богородицькій церкві Козельця у другу неділю після Пасхи 1862 року проповідь читав священник нашого села Флор Петровський, а в день Святителя Миколая таку ж почесну місію було доручено епархіальним начальством священнику нашої церкви Іоанну Даміловському. Він же чинив проповідь у цій церкві і в одну з неділь по П'ятидесятниці. («Черниговския епархиальные известия» № 12 1861 рік). До речі, в цей час у Іржавці служив священником Василь Даміловський – теж, мабуть, родич нашого сільського священника. У цей час слово Боже в сусідніх Петрівці несли Михайло Імшеницький, у Вороньках – Василь Чикилевський, у Свидовці – Іван Левковцев, у Бикові – Іоан Яснопольський. 27 липня 1895 року наш сільський священник Олександр Даміловський був затверджений в посаді члена благочинної ради третього округу Козелецького повіту.

У цей час наша сільська церква була 4 класу. Такого ж класу були церкви в Бикові, Браниці, Щаснівці, Ярославці, Старій Басані. На рік їм виділялося з казни 292 рублі сріблом, із них вираховувалося 2 копійки з рубля і залишалось на утримання 286 руб. 84 коп.. Церквам п'ятого класу в цей час виділялось 202 рублі, а третього – 432, такий клас мала церква в Новій Басані.

Церковній громаді в ті роки жилося непросто. Святий Синод вирішив в'яснити, при яких церквах є орні землі і сінокісні угіддя, доходи від яких ідуть на користь церкви. Козелецьке духовне правління в'яснило, що в приходах церков Усівки, Щаснівки, Озерян, Красного, Петрівки, містечка Бикова, Козацького,

Веприку, Вороньків, Свидовця, Браниці орних та сінокосних угідь нема. А ось у Ярославці при Покровській церкві орної землі на 58 днів з упругом, яку обробляють прихожани і віддають в церкву четверту копу, а після продажу хліба гроші в церковну касу надходять. Крім того, є сінокісних угідь на чотири косарі. У Старій Басані при Преображенській церкві орної землі на 144 дні. Земля ця обробляється поміщиками Афендиками і їх селянами з дачею з десятини четвертої копи і після продажу різною ціною гроші обертаються на користь церкви. (ДАЧО. ф. 679, оп. 2, спр. 374, стор. 3 і 26)

Річна відомість про приходи і витрати грошей по Миколаївській козачанській церкві за 1823 рік свідчить, що на перше січня того року в церковній касі було 108 рублів 9 коп. До цього протягом року надійшло за продані свічки 126 руб., від пожертв в калитку надійшло 66 руб. 96 коп. і стало разом 192 руб. 96 коп., а з залишковими – 301 руб. 5 коп. Протягом року витрачено на купівлю воску і свічок 100 руб. 80 коп., на починку церкви та інші витрати 65 руб. 57 коп. Внесено на зберігання і прирощування на користь церкви 25 руб 20 коп. Разом 191 руб. 57 коп. На 1 січня 1824 року залишилось готівки 109 руб. 48 коп. Це більше попереднього року. Цю річну звітність підписали депутат священик с. Козацьке Георгій Кустовський та священик Микола Ханенко (ДАЧО. ф. 679, оп. 2, спр. 3756, стор. 15 зв – 16).

А ось річна відомість про приходи і витрати грошей по Биківському благочинню в 1830 році, складена сільськими священиками Миколою Ханенком, Іоаном Шейновим, старостою Лаврентієм Борцем, засвідчує, що в касі нашої церкви на 1 січня цього року було лише 38 рублів 85 копійок. Цього року від продажу свічок до церковної каси нашого села надійшло 105 рублів 40 копійок, від пожертвувань – 45, 30. Із залишком минулого року це склало 150. 70. Із цих грошей 77. 40 витрачено на закупку воску та свічок, 48 рублів на починку церкви та інші витрати і на кінець року знову залишилось лише 35 рублів 65 копійок.

Більш сприятливим у фінансовому відношенні виявився 1831 рік. За продані свічки отримали 144 рублі, від пожертвувань – 66 рублів 68 копійок. Із минулорічним залишком це склало 246 рублів 33 копійки. Для порівняння скажу, що в Озерянах цього року надійшло в церковну касу 103 рублі 80 копійок, у Вороньках – 230. 68, у Петрівці – 265. 70, у Щаснівці – 319. 27, у Бикові – 364. 54. Але «урожайним» був рік для Свидовецької церковної громади. Тут надійшло 480 рублів 75 копійок. Чим викликаний такий розрив у надходженнях, у відомості не коментується.

На рубежі 1880 року на основі «высочайше утвержденных журналов присутствия по делам православного духовенства» в сільських церквах був скорочений склад притчів по новому розкладу приходів. І вже на 1880 рік на утримання притчу нашої церкви асигнування скоротилися до 244 рублів 2 копійок.

Як і тепер, так і тоді сільській церкві надавали допомогу благодійники. У 1860 році місцевий поміщик Васильчиков пожертвував Миколаївській церкві Козацького 125 рублів сріблом. У Петропавлівську церкву села Петрівки цей же меценат подав 100 рублів сріблом. Маю сказати, що сусідні церкви теж мали благодійні пожертви. Так, Миколаївська церква в Озерянах одержала від поміщиків Іваненка і Тернавського 500 рублів сріблом, а Троїцька церква Веприка від поміщика Храповицького одержала 300 рублів сріблом. («Черниговския епархиальныя известия» №8. 1861 г.»).

Велику роль у церковному житті того часу відігравали попечительства. Попечительство складалося з членів притчу і прихожан, вони обиралися товариством. До попечительства запрошувались люди, які були відомі доброю мораллю. Отже, в попечительстві брали участь кращі сили приходу, які в той же час могли служити кращими провідниками добрих намірів і, відповідно, вони могли сприяти успішному виконанню програми попечительства. Церковно-приходські попечительства також були одним із джерел матеріального забезпечення шкіл.

У 1873 році при Миколаївській церкві Козацького теж створили таке попечительство. Його головою був обраний капітан Іван Шейнов. Членами попечительства стали дворянин Павло Керман та Василь Шафрановський, козаки Василь Дараган, Григорій Харлановський, Іван Гордий, Микола Петровський, Наум Федченко, Никифор Плешкун, селяни-власники Михайло Плотник, Петро Мойсеєнко, Яків Сорока, Тихін Наумов, Іван Трохимець. («Черниговския епархиальные известия» № 16, 1873 г. стр. 343).

Історія донесла нам і склад попечительства, яке було обране при козачанській церкві Святого Миколая на рубежі 1882–1883 років. Тоді його обрали на трирічний строк. Прихожани головою цього товариства обрали козака Федора Яковлева Борця, а членами обрані козаки Григорій Іванів Харлановський, Василь Семенів Бурзаковський, Стефан Григорів Лесик, Єфрем Семенов Бурзаковський, а також власники Прокофій Катруша, Феодот Пономарь, Іван Ігнатов Коломієць, Іван Сорока, Іван Коломієць. Микола Стаховський, Василь Плиска, Наум Федченко, Митрофан Лук'яненко. Як бачимо, його склад відрізняється від попереднього.

У Петрівці у цей же час головою попечительства обрали поміщика, власника статського радника Петра Олексійовича Васильчикова, а членами – селян-власників. Згодом він став попечителем і в козачанському приході. У Веприку в той час попечителем громади Троїцької церкви став селянин-власник Михайло Кожура.

У 1863 році церковним старостою козачанського приходу розпорядженням епархіального начальства був призначений Василь Дараган. У цей же рік на таку ж посаду у Петрівці був визначений Варфоломій Данкевич, у Бикові – Антон Самсоненко, у Веприку – Трохим Левченко, у Вороньках – Іван Турчин, Свидовці – Антон Матвієнко, Щаснівці – Петро Пархоменко, Озерянах – Іван

Шепель, Ярославці – Іван Бігун, Старій Басані – поміщик Андрій Бобровников, Новій Басані – дворянин Михайло Слючанський, Кулажинцях – штабс-капітан Олександр Бенецький. («Черниговские епархиальные известия» за 1863 рік). Додам: у той час церковний староста був представником сільської еліти. Будинки церковних старост православної церкви звільнялися від воїнського постю. Цей привілей тоді мали міські голови, бургомістри, ротмани. Тобто церковний староста був рівня бургомістру.

16 січня 1883 року виконуючий обов'язки псаломника нашої церкви Яків Яновський був рукопокладений в диякони до приходської церкви. Але цю посаду мабуть з якоїсь причини скасували, бо влітку 1897 року епархіальна газета дає оголошення про відкрите в нашій церкві штатне дияконське місце. А 5 листопада того ж року на це місце знову призначений Яків Яновський, який знову ж таки при нашій церкві був псаломником. У той час дияконські вакансії також з'явилися в церквах Петрівки, Веприка, Вороньків, Щаснівки, Ярославки, Старої Басані, Пісок, Ядлівки. («Черниговския епархиальныя известия» №№17, 18, 22 за 1897 рік).

У цьому ж році для Його Преосвященства Єпископа Чернігівського і Ніжинського Веніаміна був затверджений маршрут для огляду епархії. 25 червня, у суботу він відвідав Козацьке, Веприк, Вороньки, Новий Биків, Макіївку. Тут він ночував і служив у церкві. Потім через Шняківку, Галицю, Монастирище, Талалаївку поїхав у Ніжин, де теж ночував і служив. Як правило, такі огляди завершувалися розлогими публікаціями в тодішній епархіальній газеті. Жаль, але такого звіту про поїздку Його Преосвященства в наш край я не знайшов. Не думаю, що його не написали. Просто в бібліотеках та архівах Києва та Чернігова збереглися не всі номери газет за той та й багато інших років.

Тоді ж керівництво епархії зобов'язало настоятелей церков вести щорічні літописи життя приходів. В архіві знайшовся такий детальний літопис церкви села Іваниці нинішнього Ічнянського району. Він охоплює життя парафії з 1890 по 1915 роки. Літопис містить детальні розповіді про час заснування селища та походження його назви, про історію приходу і церкви, про церковно-та священослужителів, церковних старост, їх діяльність та великі пожертви, про школу, про помітні явища в природі та видатні події минулих років. Цей документ – безцінний скарб для вивчення історію рідного краю. Як свідчать історичні джерела, вели такий літопис і в нашій церкві. Просто він або десь загубився в горнилі століть, або ж десь припадає пилом в папках, які зовсім не стосуються історії нашого краю. Говорити так я маю повне право.

У Державному архіві нашої області я вивчав протоколи зборів колгоспної парторганізації. Все йшло нормально і раптом у середині справи знаходжу вшитий протокол зборів Вороньківського колгоспу. Я вказав про явну помилку співробітниці архіву, але вона категорично відмовилася усунути таку несправедливість. А якщо хтось колись надумається писати історію чи інший матеріал

про Вороньки, то він точно ніколи не знайде цього документу. І де гарантія, що архівні матеріали про Козацьке десь не підшиті до іншого села чи й району. Бо в іншій теці в цьому ж архіві поруч з протоколами Козацької сільради вшиті такі ж документи з Новобасанської. Ще на одній справі було написано «Новобиківський райком комсомолу». Я знову сказав, що такого райкому ніколи не було взагалі, але знову мене не захотіли слухати. Ось і пиши справедливую історію!

Та давайте повернемося до нашого храму Божого, в якому молилися наші прадіди-діди і батьки і яку стерли з лиця землі безбожники десь усередині тридцятих років минулого століття. На щастя, у красивій різьбленій рамці збереглася досить поживтіла фотографія того храму. У роки жажливих гонінь за віру, у роки фашистської окупації це фото висіло на найпочеснішому місці у хаті батьків вже згадуваної мною Ольги Григорівни Харлан. Вона розповідала як десь у шестидесяті – вісімдесяті роки минулого століття до неї приходили сільські фотолюбителі і брали це фото, аби його перекопіювати. Але в жодного з них це не вийшло – плівка засвічувалася. Ольга Григорівна свідчила, що хтось із них навіть возив це фото у районне чи навіть столичне ательє, але й там нічого не виходило. Так і залишилося воно в одному екземплярі. І коли в селі віряни збудували нинішню церкву, Ольга Григорівна віддала це фото в храм Божий і воно теж там зайняло найвидніше місце поруч з святими іконами. «А мені після передачі цього фото на вічне зберігання в церкву, – радісно говорила Ольга Григорівна, – багнюшка разом з півчею «Многая літа» проспівали... І так приємно на серці стало». Церква й справді навіть на чорно-білому фото вражає своєю вишуканістю і красою.

На щастя, не так давно знайшлася ще одна довоєнна фотографія. На ній зображений іконостас нашої церкви. Це фото зберігалось в родині колишньої сільської вчительки Олександри Федорівни Борець і її сини теж люб'язно дали мені його перефотографувати. Тепер ці обидва фото, обрамлені вишитим рушником, зайняли видне місце в нашій церкві. А далі повезло ще більше. В архівах мені вдалося знайти повний опис нашої церкви та її іконостасу. Але все по порядку.

Отож у зведенні про церкви та послужні списки церковних служителів Козелецького повіту за 1903 рік є відомість про церкву святиителя Миколая села Козацького Козелецького повіту, прописана згідно Височайше затвердженого 17 січня 1876 року розпису до настоятельських церков. Спробую цей рукописний текст подати з максимальною точністю до оригіналу.

У першому пункті цього документу говориться: «Церковь построена 1865 года тщеением священника Иоанна Домиловского и церковного старосты Василия Дарагана на пожертвования прихожан.

2. Зданием деревянная, с таковою же колокольнею при ней, на каменном фундаменте. Крепка, забор около церкви и южной стороны деревянный, с остальных сторон плетен. Кладбище обнесено канавой.

3. Церковь холодная. Престол в ней один во имя Святителя Николая.

4. Утварью и богослужебными книгами достаточна.

5. Причта в ней по штату 1876 года положено: священник и два псаломщика, а по определению епархиального начальства 1897 года июля 29 и 18 августа: священник, диакон и псаломщик.

6. Земли при ней: усадебной 422 квадрат. сажен, под старым кладбищенским 550 кв. саж, под новым кладбищенским погостом 1 десятина 1232 квадрат. саж., под церковным погостом 1800 квадрат. саж. На всю эту землю имеется чистый план и три десятины пахотной в урочище «великой могилы», на которую имеется план Московской межевой канцелярии от 23 ноября 1893 года, обрабатывается обществом в пользу церкви. Доходов церковь с ней не получила в этом году. Всего земли собствено-церковной 5 десятин 2264 квадрат сажен. При государственном межевании нарезано церковно-ружной земли: три десят. конопляника и $34 \frac{3}{4}$ десят. пахотной, план на эту землю имеется у Московской межевой канцелярии от 23 марта 1893 года.

Доля причта: священник живет в церковном доме на церковной земле. Дом сей с холодными постройками: амбаром, клуней и четырьма сараями стоят 2500 рублей и застрахованы в земском страховом обществе в 1500 руб. Предварительное свидетельство на имя церкви есть. Для диакона дом есть церковный, построенный на церковной земле, стоящий 1500 руб., застрахован в том же обществе в 850 руб. Псаломщик живет в собственном доме, на собственной земле.

8. На содержание священно-церковнослужителей за вычетом 2 коп. от рубля получается от казны жалованье 244 руб. 2 коп. и ружная земля приносит 200 рублей. Содержание достаточное.

9. Зданий при церкви кроме причтовых нет.

10. Расстоянием сия церква от консистории в 116 верстах, а от местного благочинного – в 12 верстах.

11. Ближайшие к ней церкви: Успенская м. Нового Быкова в 4 верстах и Троицкая села Веприка в трех верстах, а от уездного города – в 60 верстах.

12. Приписная церковь есть в селе Белоцерковцах во имя Святителя Феофосия Черниговского Чудотворца, кладбищенская.

13. Домовой в сем приходе церкви нет.

14. Опись церковному имуществу есть, составлена в 1859 году 2 сентября, скреплена по листам секретарем консистории, утверждена печатью оной, один экземпляр хранится в консисторском архиве.

15. Приходно-расходные книги о суммах церковных денег за шнуром и печатью консистории выданная 1900 года 25 ноября ведутся исправно и хранятся в целости.

16. Копии метрических книг с 1779 года хранятся в целости.

17. Исповедные росписи с 1744 года хранятся в целости.

18. В обыскной книге, выданной из Черниговской духовной консистории, от 15 января 1898 года, исписана и книга эта 24 ноября сего года сдана в консисторию.

19. Церковная летопись ведется с 1867 года. (Я вже згадував про цей літопис. Як бачимо, він був. Залишається лише молити Бога, аби він хоча б коли-небудь та був знайдений. Повірте: для вивчення історії села – це неоціненний скарб – авт.)

20. Церковная библиотека состоит из 105 экземпляров книг.

21. Капиталы церкви: книжка Козелецкой сберегательной кассы от 28 февраля 1898 года за № 2423-им на сумму 375 руб. по 4 % в год.

22. Церковные школы в приходе: в селе Белоцерковцах открыта с 1 ноября 1890 года школа грамоты, а 22 сентября 1897 года переименована в церковно-приходскую школу, содержится на средства общества. Мальчиков в ней в сем году состоит 115, а девочек – 25 душ. В селе Козацком школа грамоты существует с 15 октября 1893 года в доме псаломщика. Содержится на средства его с уплатою от церкви 8 рублей в год. Мальчиков в ней в сем году 15, а девочек нет.

23. Приходское попечительство существует с 1868 года. Капитал оного к 1-му ноября сего года заключается в 1100 рублях, все эти деньги израсходованы в текущем году на устройство причтовых помещений.

24. Священник А. Дамиловский состоит взносчиком в эмиритальную кассу с 1885 года по третьему разряду. Псаломщик Л. Красковский – по пятому разряду, а в потребительную кассу священник А. Дамиловский – по второму разряду, диакон И. Яновский – по 3-му разряду, псаломщик Л. Красковский – по 4-му разряду.

25. В приходе заштатные священно-церковнослужители, вдовы и сироты не пользуются церковною землею и домов своих на церковной земле не имеют.

Священник Александр Иванов Дамиловский сын священника родился в городе Тифлисе 15 апреля 1895 года. Окончил курс наук в Черниговской духовной семинарии с аттестатом 2-го разряда 2 июня 1878 года. Определен к Успенской церкви м. Нового Быкова Козелецкого уезда псаломщиком 25 июня 1878 года. Был законоучителем в Козацком народном земском училище того же уезда с 1879 по 1881 год. Перемещен в село Козацкое псаломщиком 14 октября 1879 года. В священника рукоположен в Покровской церкви с. Мохнатин Черниговского уезда преосвященным Серапионом 21 ноября 1881 года. Членом благочиннейшего совета 2-го округа Черниговского уезда состоит с 1883 по 1885 год. В село Козацкое перемещен на священническое место Преосвященным Вениамином 25 июня 1885 года. Награжден набедреником 20 ноября 1885 года. На должности законоучителя земской школы села Козацкое утвержден 6 марта 1887 года. Награжден скуфиею 6 декабря 1892 году. Состоял кандидатом депутаты для епархиальных и окружных съездов с 1888 по 1892 год. Состоял членом благочиннического

совета 3-го округа Козелецкого уезда с 1889 по 1898 г. Грамоту имеет. Священник Дамиловский имеет ½ десятины усадебной земли (ДАЧО, ф. 679, оп. 3, спр. 7, стор. 163–170).

Далі в документі йдуть запитання:

1. Хто і як знає читання, співи, катехізис із учнів і хто скільки в рік проповідей говорить? Відповідь – три.
2. Хто якої поведінки? – діти, які не учаться в училищах і як вели себе під час канікул вдома? Відповідь – відмінно, добре.
3. Хто кому в якому родстві? Ніхто нікому.
4. Хто, коли й за що був засуджений чи оштрафований, чи не перебуває під слідством чи судом? – не був, не стоїть.

Далі на цій же сторінці зроблений напис, але іншим почерком: «Дамиловский 22 марта 1905 года перемещен к Успенской церкви с. Нового Быкова Козелецкого уезда. Д. № 104, 1905 г.» (там же, стор. 165). А також записано, що в сімействі у нього син Микола вчиться в інституті цивільних інженерів. Холостий, народився 18 дня 1880 року. Місяць не вказаний (там же, стор. 165 зв.).

Далі йдуть дані про членів причту нашої церкви. Хто де народився, з якого походить звання, де навчався, коли і де висвячений чи приведений до посади, коли, чим і ким нагороджений.

Розповідь розпочинається зі штатного диякона Якова Яковлева Яновського. Народився він у Кобижчі Козелецького повіту, син диякона 23 жовтня 1855 року. Закінчив Чернігівське духовне училище, працює вчителем земського народного училища в м. Кобижчі Козелецького повіту з 1873 по 1876 роки. Назначений в.о. псаломщика в с. Авдіївку Чернігівського повіту 11 жовтня 1875 р. На прохання назначений на нинішнє місце псаломника 18 березня 1882 року. Згідно прохання після випробувального строку преосвященним Веніаміном рукопокладений в диякона на вакансію псаломника 16 січня 1883 року. Козелецьким відділенням Чернігівської єпархіальної училищної ради назначений учителем школи грамоти в село Білоцерківці Козелецького повіту 20 листопада 1826 року. Був слухачем курсів церковного співу з 15 червня по 1-е серпня 1827 року, одержав свідоцтво на право керувати хором і їх організувати. Назначений законоучителем і учителем церковно-приходської школи с. Білоцерківці Козелецького повіту 22 жовтня 1897 р. Назначений законоучителем вечірніх занять з дорослими при церковно-приходській школі с. Білоцерківці з 20 жовтня 1898 р. Преосвященним Антонієм затверджений штатним дияконом до цієї церкви 5 листопада 1897 року. Диякон має власний будинок на громадській землі і батько його, диякон має дім і 4 ¼ дес. землі в м. Кобижчі. Грамоту має. Читання, спів, катехізис знає відмінно і добре, поведінки дуже хорошої, у родстві нікому не стоїть, не судимий, під судом і слідством не був.

Із сімейства у нього:

Дружина Параскева Яківна 14 жовтня 1856 р., діти Андрій, закінчив духовну семінарію, служить по акцизу, одружений 19 серпня 1876 року. Костянтин – працює вчителем земського училища д. Гусавки Чернігівського повіту 21 травня 1879 року, холостий. Ольга – дівчиця 1 липня 1881 року. Іоан і Микола – 26 січня 1883 та 6 грудня 1886 років народження, неодружені, закінчили Козелецьке народне училище. Леонід вчиться в духовному училищі на казенному утриманні 23 квітня 1891 року. Порфирій вчиться в Чернігівському духовному училищі 11 лютого 1893 року. Олімпіада 24 червня 1898 року.

Далі йде мова про псаломника Леонтія Федорова Красковського, син дячка, народився в селі Баликах Мглинського повіту. В училищах не навчався В село Стахівщину Новгород-Сіверського повіту назначений пономарем 26 вересня 1851 року. На цю ж посаду переміщений в м. Новий Биків 25 липня 1853 року. В стихарі висвячений Преосвященним Павлом 9 травня 1854 року. В село Свидовець переміщений на псаломницьке місце 20 вересня 1854 року. До цієї церкви назначений 30 вересня 1859 року. Грамоту має. Одружений вдруге. Має велику золоту медаль за 50-річну службу. У сімействі у нього дружини Акилина Корниліва 17 червня 1866 року, син Стефан 27 травня 1899 р.

Леонтій Красковський має власний дім і 2 ½ десятини землі, відмінно й добре знає спів, читання, катехізис. Поведінки дуже хорошої. Не судимий, під слідством не був.

У приході Козачанської церкви заштатних священно-церковнослужителів, вдів і сиріт нема. А далі йде така статистика: У селі Козацькому духовних дворів 3, число душ: чоловіків 12, жінок – 4. Дворянських дворів – 4 ¾, число душ відповідно 19 і 16. воєнних – три двори і там живе відповідно 12 і 14 душ. Козаків 197 ½ дворів і живе 790 і 826 душ. Міщан 3 ¼ дворів, живе – 13 і 13 чоловік. Селян-власників 189 дворів і у них 756 і 727 душ.

У Білоцерківцях воєнних дворів 4 ¾ і там живе відповідно 19 і 13 душ. Козаків 68 ¼ двора і 273 та 256 душ. Селян-власників там було 112 дворів і в них жило 448 чоловіків і 426 жінок. Білоцерківці розташовані на відстані однієї версти від церкви в Козацькому. Особливих перепон у сполученні немає.

Цю відомість підписали благочинний священник Данило Полонський і ще два члени благочинної ради, підписи яких розібрати неможливо (ДАЧО. ф. 679, оп. 3, спр. 7, стор. 163–170).

Далі в цьому документі мав би йти послужний список старости Миколаївської церкви села Козацького козака Івана Іванова Петровського за 1903 рік, а в цій посаді він з 1901 року. На жаль, крім цього заголовку іншого тексту в документі нема (там же). Є лише дані про стан церковних доходів: кружечного і кошелькового при нинішньому і попередньому старостах. Отож при попередньому старості у 1898 році зібрали 484 рублі 16 копійок, у 1899 році – 780 руб.

77 коп. і у 1900 році 1044 руб. 33 копійки. При нинішньому старості у перше триріччя доходи були такими: у 1901 році 502 рублі 5 коп., у 1902 році 590 руб. 98 коп. і у 1903 році 347 рублів 32 копійки. Власних пожертвувань у обох старост не було. Під судом і слідством вони не були. Нагород не мали ніяких. Під цими даними стоять підписи священників, які затвердив благочинний Данило Полонський (там же).

А тепер ще один досить цікавий і важливий документ. Називається він «Опис церковного майна і ризниці Миколаївської церкви села Козацького, Козелецького повіту, Чернігівської губернії, складений на основі розпорядження волвиконкому ...дияконом І. Силіним у присутності членів Козачанської сільради Івана Євдокимова Харсіки та Володимира Микитича Кореняк. (розпочата 17 липня, а закінчена 5 серпня 1921 року)». Знову ж таки намагатимуся подати цей документ повністю, хоч цей російськомовний рукопис й важко читається.

Частина перша. Опис церкви.

Церква в селі Козацькому дерев'яна, покрита залізом, з п'ятьма главами. Збудована в 1865 році старанням прихожан. Престолів у ній один.

Після замірів внутрішньої площі церква має в довжину 38 аршин разом з дзвіницею, а в ширину – 28 аршин. Збудована в один поверх, з двома приділами. Вікон у ній 16, дверей – 4, в одній зв'язці з нею така ж дзвіниця, збудована в тому ж році.

Церковний погіст огорожений з двох боків пофарбованою огорожею, зробленою в 1912/13 роках.

Примітка: дах церковний, а також сама церква потребують фарбування, так як дах іржавіє і розпочинає протікати.

ВІВТАР.

Престол улаштований із соснового дерева з липовою верхньою дошкою.

Над престолом на 4-х ковпаках розташована сень. На престолі святий Антимінс. Антимінсова губа зроблена із грецької губки, має вигляд кола діаметром 4 вершки і в 1/8 дюйма товщини.

Літон із тонкої шовкової матерії синього кольору.

Жертвенник і дияконник у вигляді кутових шаф з ящиками внизу, розташовані з правого та лівого боків вівтаря.

Передвівтарний іконостас дерев'яний, пофарбований білою фарбою, в окремих місцях визолочений і прикрашений різьбою. У нижньому ярусі 8 золочених ... колон з капітеліями, угорі складається з 4 ярусів і об'єднує в собі 15 ікон, без врахування сюди ікон на царських вратах та північних і південних дверях. Царські врата дерев'яні, решітчаті, різьблені, позолочені.

Ікон у церкві різного розміру і на честь різних святих є сто двадцять чотирьох (124). Із них одна – Св. Миколи Мирлікійського невеликого розміру у срібній ризи, частина ікон сильно зіпсована сирістю.

Гріб, у якому зберігається плащаниця, дерев'яний, весь визолочений, місцями прикрашений золоченою різьбою, влаштований на дерев'яному п'єдесталі під скляним футляром. Над гробом образ Воскресіння Христова, з правого боку його ікона св. Миросиці, а з лівого – ангели... З боків домовини облаштовані дві визолочені з різьбленням колони.

ЛАМПАДИ, ПІДСВІЧНИКИ І АНАЛОЇ

Велике панікадило мідне, нікельоване з 18 гніздами для свічок, висить посередині церкви. Одне менше панікадило із такого ж матеріалу з дев'ятьма гніздами для стаканчиків висить в південному приділі, а інше – в усьому схоже попередньому, висить в північному. У притворі – мале панікадило з чотирнадцятьма гніздечками для свічок.

Лампада мідна, визолочена з чотирма гніздами для стаканчиків, така ж – і з трьома стаканчиками, сімнадцять лампад маленьких мідних посріблених. Три мідні визолочені лампади.

Невеликий напестольний мідний посріблений підсвічник на три свічі. Менший – із такого ж матеріалу на одну свічку для жертвенника.

Підсвічників виносних мідних посріблених великих – десять. Таких же меншого розміру для одної свічки кожен – три.

Два виносних мідних великих.

До всіх підсвічників є металеві підставки з гніздами для стаканів.

Аналой великий, з похилою верхньою кришкою, обтянутий кольоровою парчею.

Такий же менший біля престолу, два маленьких схожі на стіл. Є ще два аналої. Один дерев'яний на одній ніжці, два знаменатильника у вигляді шестигранної тумбочки кожен – дерев'яні.

ОПИС РИЗНИЦІ

Дві Євангелії на простому папері, верхня частина з срібною визолоченою дошкою.

Євангеліє в ½ листа обтягнуте з обох боків міддю. Євангеліє в листі на простому папері, обтягнуте малиновим бархатом.

Дві Євангелії в мідній оправі.

ХРЕСТИ

Хрест великий мідний, визолочений, на такому ж п'єдесталі, висота його майже аршин.

Такий же хрест мідний позолочений на такому ж п'єдесталі, висотою майже піваршина. Вагою 1 ¼ фунта.

Хрест ручний жовтої міді з литим розп'яттям, вага його 1 фунт 3 злот.

Хрест ручний кипарисовий в срібній оправі. Вага в ньому 34 золотники.

Мідний маленький хрест посріблений 84 проби, визолочений хрест вагою 1 ф. 12 зл.

Хрест мідний на п'єдесталі вагою 2 ф. 38 золотників.

СВЯЩЕННОСЛУЖБОВИЙ ПОСУД

Чаша срібна 84 проби, визолочена, вагою ф. 7 ½ золот.

Дискос до неї, такий же срібний, визолочений. Вага 12 лотів.

Така ж звіздиця, вагою 5 лотів.

Ложиця до них із срібла 84 проби, визолочена, вагою 3 лоти.

Коп'є сталеве з кістяною ручкою, вагою 10 золот.

Дві срібні 84 проби визолочені тарілочки вагою кожна 4 лоти 2 зол.

Чаша срібна 84 проби, у верхній частині визолочена, вагою до 117 лотів.

До неї срібний визолочений дискос, вагою 48 ½ золот.

Така ж звіздиця, вагою 15 ½ золот.

Така ж тарілочка, вагою 20 золот.

Велика срібна 72 проби чаша всередині і зовні місцями визолочена. Вага в ній 2 ф. ½ золот.

До неї срібний визолочений дискос, вагою 92 золот.

Така ж звіздиця, вагою 9 лотів.

Ковшик для теплоти, срібний 84 проби, вагою 7 лотів.

Ковшик для теплоти мельхіоровий, вагою 13 лот.

Ложиця срібна, визолочена, вагою 4 лоти. Коп'є сталеве з дерев'яною ручкою, вагою 10 золот.

Таке ж коп'є, вагою 7 золот.

Ложиця срібна 84 проби, вагою 5 золотників.

ДАРОХРАНИТЕЛЬНИЦІ

Дарохранительниця срібна 84 проби, визолочена, має вигляд церкви з одним куполом, вагою 1 ф. 24 лоти.

Дарохранительниця срібна визолочена 84 проби, вагою 66 ¼ золот.

Дарохранительниця мідна, висріблена, частково визолочена у формі гробниці, вагою 1 ф 22 л. 1 зол.

КАДИЛА

Двоє мідних кадил з такими ж ланцюжками.

Кадило мельхіорове з такими ж ланцюжками (сильно погнуте).

ОБЛАЧЕННЯ ПРЕСТОЛА І ЖЕРТОВНИКА

Одіянь на престол чотири із дешевого матеріалу, покривал на престол із такого ж матеріалу, як і одіяння – чотири.

Покривал на жертовник із дешевого матеріалу сильно зношених – два.

Воздухов із різного матеріалу сім.

Покрівців сильно поношених із дешевого матеріалу 15.

ОБЛАЧЕННЯ СВЯЩЕНИКІВ

Риз священицьких із дешевого матеріалу 6 (шість).

Спітрахілей до них 3 (три). Поручів три пари, поясів три, набедреників три, підризників два.

ОБЛАЧЕННЯ ДИЯКОНСЬКІ ТА СТИХАРІ ПРИЧЕТНИЦЬКІ

Стихарів дияконських із дешевого матеріалу сильно поношених – п'ять.

Одарів до них із такого ж матеріалу – п'ять.

Поручів – дві пари.

Стихарів малого розміру дитячих із дешевого матеріалу сильно поношених – шість.

БЛЮДА

Двоє мідних блюд.

Двоє блюд із білого металу.

УМИВАЛЬНИЦІ

Мідний таз жовтої міді, із такої ж міді глечик. Такий же чайник.

СУДИНИ ДЛЯ ОСВЯЧЕННЯ ХЛІБІВ

Всеночник мідний побілений з двома стаканчиками для вина та елею і тарілочки для пшениці мають троє гнізд для свічок (сильно подержані)

СУДИНИ ДЛЯ ОСВЯЧЕННЯ ВОДИ

Судина для освячення мідна побілена з такою ж кришкою.

Купелів для хрещення немовлят із жовтої міді без підніжок – дві (одна потребує починки).

Хрестильний ящик один.

РЕЧІ, ЯКІ НЕ НАЛЕЖАТЬ ДО БОГОСЛУЖІННЯ

Церковна печатка із жовтої міді на дерев'яній рукоятці.

ДЗВони

Дзвін великий, вагою 25 пудів 12 фунтів.

Другий дзвін – 12 пудів 9 ф.

Третій – 6 пудів 37 фунтів.

Четвертий – 4 пуди,

П'ятий – 2 пуди.

Шостий – 37 фунтів.

СЕМИСВІЧНИК НАПРЕСТОЛЬНИЙ

Скляних футлярів для Євангеліє три.

Лавочок дерев'яних – п'ять.

Столів дерев'яних – три, драбин дерев'яних – одна.

Невелика залізна пічка з трубами – одна.

Сундуків різного розміру – три.

Шаф дерев'яних п'ять.

Килимів сильно поношених чотирнадцять (14).

ОПИС КНИГОСХОВИЩА

Приходно-витратні книги з 1809 по 1916 рік включно. Ревізійна книга з 1809 по 1916 рік.

Сповідальні розписи 1794 по 1916 рік.

Опис древностей Миколаївської церкви села Козацьке, виданий духовною консисторією 1904 року 28/ X за № 19686.

Друковані книги священнописання.

Біблія Старого і Нового завітів в шкіряних палітурках на слов'янській мові.

Біблія на російській мові два томи

БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ

Книга послань Апостольських в шкіряних обкладинках.

Службник в паперових палітурках в 5 книгах.

Полніком в шкіряній палітурці.

Тріод кольорова в шкіряній палітурці.

Тріод постова в шкіряній палітурці.

Мінея місячна в 12 книгах в шкіряній палітурці.

Мінея загальна в 12 книгах в шкіряній палітурці.

Мінея додаткова.

Послідовність відспівування над померлим священником.

Книга молебних співів в шкіряній палітурці.

Акафісти частково в шкіряній, а частково в картонній обкладинці 39 книг.

Требників в шкіряній обкладинці – три.

Требників правильників тим, хто готується до Божого Причастя, два.

Ірмологій нотного співу – 2.

Октоїх – 2,

Обиход – 1.

Свята кожного співу – 1.

Тріод – 1.

Чин приєднання до православ'я – 1.

ПИСАННЯ СВЯТИХ ОТЦІВ

Творіння Святого Василя Великого 7 томів.

Творіння святого Іоанна Златоустого.

Творіння святого Тихона Задонського 5 томів.

Життя святих. Творіння святого Дмитрія Ростовського слов'янською мовою 12 томів.

Те ж у російському перекладі 13 томів.

Церковні відомості з 1888 по 1916 рік.

Черниговские епархиальные известия з 1861 по 1911 рік.

Журнал «Вера и жизнь» з 1912 по 1917 рік.

Картини церковного життя Чернігівської єпархії в холстовій обкладинці 1 том.

Домашні бесіди за 1869–1874 роки.

Мирський вісник за 1866 рік.

Народна бесіда за 1865–66–67 роки.

Християнське читання за 1866–1877 роки.

Керівництво для сільських пастирів за 1867–87–88–89–1890–91 роки.

Недільні читання за 1894 рік.

Педагогічний листок.

Церковний вісник 1894–95 роки.

Недільні читання 1895 рік.

Книг і журналів різного змісту 97 томів.

БУДІВЛІ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ЦЕРКВІ

Церковно-причтовий дім для священика, дерев'яний, вкритий залізним фарбованим дахом, висотою аршин, довжина 18 аршин і шириною 14 аршин, одноповерховий на кам'яному фундаменті, дверей внутрішніх двополовинчатих 7, однополовинчатих двоє, дверей суміжних 4 із них одні двополовинчаті. Вікон 16, кімнат всіх з кухнею 8, два дощатих коридори довжиною 6 аршин, шириною 2 аршини, печей 4 із них одна вариста. Збудований в 1903 році. При ньому надвірні будівлі: амбар дерев'яний з круглого дерева з приробленим до нього дощатим, вкритий соломою, довжиною 12 аршин, шириною 5 аршин, має двоє дверей, збудований в 1884 році.

Гумно плітньове при двох сохах, довжиною 8 сажень, шириною 4 ½ сажні. Двері шелівочні. Сарай плетений при трьох сохах, довжиною 6 сажень, шириною 2 сажні. Двоє дверей.

Примітка: дім і надвірні будівлі при вищеозначеному домі потребують ремонту.

Церковно-причтовий дім для диякона. Дерев'яний, вкритий залізом, одноповерховий, довжиною 17 ½ сажнів, шириною 12 ½ сажнів, кімнат 5, дверей внутрішніх двополовинчатих 4, зовнішніх 5, з них 3 – двополовинчаті, вікон – 11, печей 4 із них дві варочні. При домі два коридори шелівочні, довжиною два сажні, збудований в 1903 році

При ньому сарай частково дощаний, частково плетений, довжиною 5 сажень, шириною 2 сажні при двох сохах, 1 ворота.

Примітка: дім і сарай потребують капітального ремонту.

Сторожка при церкві: дерев'яна, вкрита залізом, довжиною 10 аршин, шириною 4 ½ аршина, вікон троє, дверей з зовнішніми троє, печей – одна, збудована в 1903 році.

Примітка: потребує ремонту.

ДОДАТКОВИЙ ОПИС

Чотири великих дерев'яних хрести з різьбою.

Два великі мідні визолочені хрести, п'ять мідних визолочених хоругв.

Шість хоругв із матерії, дуже сильно поношені, писані олійними фарбами.
Три священицькі ризи із дешевого матеріалу, дуже сильно поношені.
Два підризники із такого ж матеріалу – сильно поношені.
Сім епатріхалей, дуже подержаних.

Один набедреник із дешевої матерії, чотири пояси із такого ж матеріалу, як і ризи.

Чотири пари поручів таких же, три пари мідних вінців.

Трисвічники. Пасхальний, мідний, позолочений. Всенічник мідний, по-сріблений – 1.

Ліхтарів виносних на дерев'яних рукоятках – два. Міхи для роздування вугілля одні, невеликі.

Цей опис складали диякон Іоан Силін в присутності членів Козачанської сільради І. Харсіки, Влад. Кореняк.

Голова сільської ради І. Ягола.

Секретар І. Коляда. 7 / УП – 1921 р.

(ВДАЧОН. Ф.Р – 61, оп. 1, спр. 579, стор. 1–6).

Як бачимо, наша церква була красива не тільки зовнішньо, а й внутрішнє убранство вражало пишністю. Для порівняння скажу, що на дзвіниці Козачанської церкви, як і Новобиківської, було теж шість дзвонів. Тільки в Бикові вони мали таку вагу: найбільший мав 47 пудів 1 фунт, другий дзвін важив 25 пудів 16 фунтів, третій – 12 пудів 6 фунтів, четвертий – 6 пудів 2 фунти, п'ятий – 1 пуд 2 фунти і шостий дзвін – 25 фунтів. (там же, ф.Р – 61, оп. 1, спр. 569, стор. 7 зв.). Після цього опису є ще один документ. Називається він договір. У ньому жителі села Козацького Ніжинського округу уклали цей договір з Ніжинською радою робітничих і селянських депутатів про те, що цього 10 серпня 1923 року вони прийняли від цієї ради у безстрокове користування церкву в селі Козацькому як богослужбову установу (з богослужбовими предметами) згідно ними завіреному підписами опису. Наведу короткий витяг з тексту цього договору:

1. Ми, що нижчепідписалися громадяни, зобов'язуємося берегти передане нам народне надбання і користуватися ним виключно у відповідності до його призначення, приймаючи на себе всю відповідальність за цілісність і збереження врученого нам майна, а також за дотримання покладених на нас цією угодою та інших обов'язків.

2. Храмами і богослужбовими предметами, що в них знаходяться, ми зобов'язуємося користуватися і надавати їх в користування всім нашим єдиновірцям виключно для задоволення релігійних потреб.

Далі йде ще 11 пунктів договору і внизу підписи членів общини Свято-Миколаївської церкви села Козацького. Договір підписали Степан Петрів Самсон,

Юхим Павлів Харсіка, Герасим Фенюк, Михайло Кобизький, Дем'яненко Семен М., Бурзак Мотря, Плотник Іван, Обухан, Сава Чумак, Іван Ягола, Леонтій Пісковець, Іван К. Левченко, Тимофій Ф. Шевченко, П. Плотник, Є. Плотник, А. Плотник, Іван Бурзак, Левченко, Г. Самсон. (там же, ф. Р-61, оп. 1, спр. 579, стор. 18–18 зв.). Пройшло трохи більше десятиліття як та ж радянська влада, яка передала майно сільській громаді на цілісність і збереження та на використання виключно до його призначення, нахабно відібрала це майно, поварварськи розтросила його і церкву стерла з лиця землі. Але про ці події розкажу трохи нижче, а зараз повернемося до функцій нашої сільської церкви у ХУШ – ХІХ століттях.

До революції сільські приходські церкви виконували багато функцій. Зокрема, вона виступала і в ролі суду. Одну з таких судових справ про накладення епітимії на козака села Козацького Мойсея Лесика за завдання смертельних побоїв своїй дружині знайшов у фондах архіву. Суть справи полягала в тому, що 22 серпня 1819 року Мойсей Лесик побив свою дружину і вона через два тижні без сповіді і святого причастя святих тайн померла. Звичайно, цю справу розглядав суд. Він виніс вердикт: мовляв, випадок смерті прописаної козачки Лесикової «носил воинских проделов» і козак Мойсей Лесик заслуговує покарання до 5 років Сибіру, але згідно статей таких, артикулів таких (йде їх перелік) «предать воли Божей» і підсудного Лесикова в силу військового артикула 158 і толкування під ним віддати церковному покаранню на такий час, яке від духовної влади буде означено, а потім відправити його на проживання, яке малоросійський воєнний губернатор прийме. Церковний же суд виніс рішення вислати Лесика на церковне покаяння в монастир Козелецький Георгіївський.

30 вересня 1821 року архимандрит Герасим, настоятель Козелецького Георгіївського монастиря, рапортував у Чернігівську духовну дикастерію, що згідно Указу його імператорської величності із оної духовної дикастерії від 30 квітня минулого 1820 року за № 1644 до мене направленого жителя села Козацьке козака Мойсея Лесика по справі побиття жінки своєї, через що вона померла через два тижні, в цьому монастирі піврічну епітемію відбув і в дім його на попереднє місце проживання при білеті із монастиря відпущений...» (ДАЧО, ф. 679, оп. 2, спр. 3637, стор. 1–29). Чи потрапив наш земляк у Сибір після відбуття покарання церковним судом, невідомо.

Старше покоління пам'ятає повість із шкільної програми про те, як полаялись Іван Іванович з Іваном Никифоровичем. Щось подібне сталося в нашому селі, коли «розбили горшок» священник нашої церкви Григорій Кустовський і дворянин, губернський реєстратор Павло Борзаковський. За словами останнього, справа була так. Ніби удовий священник Григорій Кустовський вже давно мав злобу за те, що після вкраденої ним, Кустовським, неправильно оформленої купчої на його, Борзаковського, спадковий ґрунт останній мав до нього претензію.

І вже неодноразово в різних місцях, де їм випадало бути разом, Кустовський «чинил мене ругательними и поносительными словами, издевки, переменяя настоящую фамилию мою на иные будто бы свойственные мне прозвания...» Я, пише Борзаковський, терпляче переносив такі знущання, однак батюшка був, видно зі звички своєї, не задоволений цим і шукав моменту, аби принести собі краще задоволення, що йому і вдалося.

Недавно йому, Борзаковському, довелося побувати у службових справах у Івана Демиденка – писаря економічного його світлості графа Розумовського в Новому Бикові. І там, у квартирі, він здибався зі священником, який був «совершенно пьян». І тоді Григорій Кустовський без будь-якої причини розпочав ляяти його всілякими «бранними» словами з перейменуванням, як завжди, його прізвища. ... А далі Кустовський забув обов'язок духовенства і розпочав давати стусанів Борзаковському. А тоді ударив так сильно рукою, що він не міг утриматися, упав і дуже вдарився головою об стіну, «отчего и сегодня чувствую в голове немалую боль.» І якби присутній писар Демиденко та колишній підданий його світлості Іван Наумов, що теж був присутній, не розборонили, то Кустовський би «изобедил бы меня сильно...» Борзаковський пише Його Високопреосвященству, що він не хоче за завдані образи тягнути священника в цивільний суд, а поскільки вчинок не прикрашає його духовне звання, то «подвергнуть его суждению по духовенству...»

Через трохи дворянин Борзаковський знову скаржиться на священника Григорія Кустовського, з яким доля цього разу звела вдома у новобиківського священника Кирила Кустовського, «куда же видимо по свойству пришел и оный Григорий Кустовский... и безо всякой причины начал бранить меня разными словами и прозвищами, унижая мое дворянское происхождение...» Після цього Кустовський нібито знову розпочав лупцювати Борзаковського. Від таких «бойових» ударів Кустовського, який від природи здоровий, а я «по моей слабости» не міг утриматися на ногах, впав, вдарився головою об ушак і Кустовський «вторично чувствительно на здоровье изобидел меня...».

На другу скаргу його високопреосвященство відповів Борзаковському, що розбиратися в таких справах церковним органам заборонено. І якщо він, Борзаковський, буде бажати доходити свого... задоволення, то має бачитися з Кустовським у громадянському уряді і це визначення записати в книгу і прилучити до справи. 1802 року серпня 19 дня. Єлецький архімандрит Афанасій. (ДАЧО. ф 679, оп. 4, спр. 657, стор. 1–7). Як знову завершилися ці «розбірки», архіви мовчать.

Серед багатьох функцій, які виконували в ті часи приходські церкви, було й ведення метричних книг. Туди записували народжених, померлих односельців та тих, хто одружувався. Саме таку статистику роблять нині органи реєстрації актів громадянського стану (РАГСІ). Найдавніша метрична книга нашої Свято-

Миколаївської церкви, яка зберігається в обласному державному архіві, датована 1772 роком. Тобто їй більше 240 років. Всі метричні книги – досить громіздкі за обсягом рукописні талмуди, які часом дуже складно читати. Але саме за ними бажаючі можуть нині дослідити своє сімейне коріння і скласти генеалогічне древо роду майже до десятого коліна. Книги ці дають інформацію про те, з якими прізвищами жили люди тоді в селі, скільки народилося і скільки померло чи одружилось в тому чи іншому році, хто був священиком у сільській церкві тощо. Пропоную окремі витяги з цих книг.

Відразу зауважу, що в цей час Білоцерківці були в одному приході з Козацьким і всі народження, укладення шлюбів, реєстрація померлих велася спільно в одній книзі. Але оскільки сусіднє село було завжди менше за кількістю населення, то його частка не досить значна. Отож у 1772 році у приході народилася 51 дитина. Серед прізвищ виокремлю ті, яких уже немає в нашому селі. Це – Андрій Музика, Іван Зленко, Григорій Бойченко, Олексій Маринченко. До речі, в наступному році фігурували теж нині зниклі прізвища Василь Бусленко, Степан Хурдей, Прокіп Танцюра, Мойсей Кріпаченко, Феодосія Буслиха. А в 1773 році народилося 56 дітей.

У 1774 році народилося в приході і їх хрестили в церкві 46 дітей, у 1775 – 50, у 1776 – 50, у 1777 році – 73, у 1779 – 82, у 1780 році – 124, 1781 році – 111 дітей, у 1782 році – 94, у 1783 – 128, у 1784 році – 112, у 1785 році – 105 дітей, у 1786 – 79 дітей з'явилося на світ Божий у наших селах.

До переліку зниклих прізвищ додаю Яків Бойко, Мирон Бегун (зустрічається й Беган), Мойсей Скрипаченко, Степан Бабак, Кіндрат Шпилько, Іван Трубач, Матвій Балдук, Павло Нищимний, Іван Коломійченко, Петро Гладищенко, Василь Дяченко, Гнат Глухий, Іван Обельченко, Микола Попович, Прокіп Кузнеценко, Петро Дьогтяренко, Андрій Сороченко, Наум Кириленко, Семен Друган, Федір Зінченко, Павло Шкурник, Петро Шафрановський, Степан Литвин (до речі, Литвини тоді зустрічалися в метричних книгах нашої церкви часто), Яким Надоленко, Петро Лобаненко, Сидір Швець, Герасим Бороденко, Олексій Ярешко, Лаврін Кравець, Антон Гарбуза, Ілля Кобенко, Герасим Корень, (мабуть, від нього пішов Кореняк), Сидір Куприк, Мойсей Мерочник, Мойсей Смага, Кузьма Полулях, (а тепер у нас є Лях), Архип Валіка, Ігнат Шпилько, Павло Маценко, але зустрічається й Мацько, Павло Теличенко. Остап Лущенко, Яків Кобиленко, Григорій Щербатенко, Андрій Чумак, Михайло Рибалка, Олексій Заступець, Кузюренко.

Досить часто у метричних книгах можна читати прізвища Борець, Плотник, Фенюк, Борзаковський або ж Бурзаковський, Харлан, Цибань, Гринь, Луценко, Катруша, Ганжа, Лахно, Потолап, Плешкун, Харсіка, Найда, Коляда, Романенко, Онисечко.

З 1772 по 1789 роки щорічно в нашій церкві вінчалоя від 11 до 35 пар. Найбільш врожайним на шлюби був 1780 рік. У 1777 було обвінчано 33 пари, у 1782 і 1783 роках було зареєстровано по 32 шлюби. Звісно, що була й велика смертність. У 1788 році було відспівано 114 небіжчиків, у 1785 – 106, у 1784 – 105. Найменшою смертність була у 1772–1774 роках. Тоді померло по 25–28 чоловік.

До сказаного додаю, що в цей період наша церква належала до Переяслівської єпархії Новобасанської протопопії. А в церкві святителя Христова Миколая села Козацького священиками служили Тимофій Сандул та Симеон Кустовський. (ДАЧО.ф. 679, оп. 12, спр. 295. стор. 1–137).

За 1790 і 1791 роки метричні книги не збереглися. З 1793 року змінилася форма ведення метричних книг. У першій графі записували вже не тільки тих, хто народився, а й їх батьків та «воспреемников», а в третій графі, де записували померлих, стали вказувати ім'я, «прозвание» і чин померлого. Давайте вибірково зробимо екскурсію сторінками цих книг. Оскільки під час реєстрації вказували, хто житель Козацького, а хто Білоцерківець, то називатиму лише своїх односельців. Так, у січні 1793 року найпершим немовлям у приході була Євгенія – донька козака Олексія Комишного і дружини його Мотрони, жителів козачанських. А хрещеною матір'ю у неї була козачка, жителька козачанська Мотрона Фенючка. Другою у селі 6 січня «спіймали» теж дівчинку Меланію – дочку Дмитра Цибаня та його дружини Марії, піддані графа Розумовського, жителі козачанські. Хрещеною була Мотрона Попасиха того ж села жителька і підданства.

12 січня на світ з'явився хлопчик – син козака Іллі Клименка і дружини його Агафії, хрещеним став підсусідок козачанський Гордій Серета. Четвертим немовлям теж став хлопчик Павло у козака Ісидора Горди і жінки його Катерини, а хрещеним був Павло Самсон – того ж села і звання. У маленької Татіани – доньки козака Іоана Василенка і дружини його Марії хрещеною стала Мотрона Кобизького дочка – піддана графа Розумовського. 20 січня в сім'ї Устима Литвина і дружини його Пелагії – підсусідків козачих народилася маленька Татіана. Хрестила її Єфросинія Романенкова – козачка. 28 січня народилося немовля Ксенія – дочка Варвари Литовки – підданої пана порутчика Іоакова Задорожного. Хрещеною була Параскева Гордичка того ж володіння і села. 28 січня крихітка Ксенія порадувала підданих графа Розумовського Максима Згуру і його дружину Ірину. Під хрестом стояла козачка Марія Спичачка. Січень того року завершив хлопчик Іоан – син Аврама та Ірини Рибалків – підданих графа Розумовського. Хрестив хлопчика козак Михайло Борець. Всього в січні у нашому селі народилося 13 діток.

У лютому в Козацькому гуляли шість хрестин. Першою п'ятого числа на світ з'явилася Агафія – дочка Антона Бойка і його дружини Олени – підданих графа Розумовського. Хрестила піддана того ж графа Агафія Колесник. 19 лютого народився Максим – син козака Іоана Фенюка і дружини його Орини.

Хрестив його підданий графа Григорій Попась. Того ж дня хрестили ще одного Максима – сина козака Родіона Чубенка і жінки його Домникії, а хрестив козак Микита Шепель. 20 лютого хрестили Марію – доньку козака Олексія і Любо-ві Самсонів. Хрестила Параскева Самсоновна – козачка козачанська. У Андрія і Євдокії Сорок – підданих графа 24 лютого народилася Агафія, а хрестила того ж підданства, жителька білоцерківська Параскева Трохимчиха. Немовля Тарасій – син підданих графа Самуїла та Мотрони Клименків завершило лютий. «Воспре-емником» хлопчика став того ж підданства Леонтій Сорока.

Першого березня крик новонародженого Василя почули в родині підданих графа Розумовського Ничипора Шабельника і його дружини Домникії. Хрестив хлопчика того ж підданства Кузьма Плотник. Після нього з'явився на світ малень-кий Іванко – син графських підданих Матвія і Анастасії Максименків. Хрестив хлопчика підсусідок корнета Миколи Стурзи Андрій Трубач. 16 березня хрестили двійнят Лазаря і Семена – синів козака Кузьми Фенюка та його дружини Мар-рії, хрещеними батьками стали піддані графа Опанас Фенюк та Григорій Попас. 29 березня зареєстрували маленького Саву – сина підсусідків відставного корне-та Миколи Стурзи Петра і Марії Донців, а хрестив хлопчика графський підданий Симеон Олекса. Графська піддана Наталія Паламарка стала хрещеною матір'ю маленькій Маврі – доньці графських підданих Трохима і Мотрони Обуханів. За-вершив місяць хлопчик Ієремії – син козака Василя та його дружини Єфросинії Опанасенків, похрестив хлопчика Григорій Шевченко того ж звання і села.

У червні з'явився син Іван у родині козака Тимофія Нищимного та його дружини Дарії. А хрещеним батьком хлопчика став того ж звання Стефан Зенич. У листопаді немовля Анастасія порадувала родину сільського священника Георг-гія Кустовського та його дружину теж Анастасію. Хрещеною матір'ю малютки стала дочка священника козачанського, а котрого саме і як її звали – не вказано. Протягом цього року у Козацькому народилося 122 дітей, з них 60 хлопчиків.

Над кожним народженим немовлям і в цей, і в інші роки в церкві було здійснене перше таїнство, яке відправляється над людиною, що вступає в церк-ву Христову при самому народженні своєму, – таїнство хрещення: без нього не можна бути християнином і врятуватися. «Хто не народиться від води і духа, не може увійти в Царство Боже», – говорить Господь Ісус Христос. У цих словах Господа провіщається таїнство хрещення, яке повинне було виникнути лише після Воскресіння Христового; саме тоді ми чуємо від Господа не лише слова, що встановлюють таїнство: «Йдіть, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа», а й свідчення того, що «хто вірує і охреститься, буде спасений». Таїнство хрещення очищало і донині очищає немовлят благодаттю Божою від первородного гріха.

А тепер переглянемо розділ реєстрації шлюбів, або, як тоді писали в ме-тричних книгах, «браком сочetalись та обвенчаны». Першими вінчались в тому

році 16 січня аж чотири пари. Це – Онисим Євлаш, молодик, підданий пана Понорського, житель басанський з «девицей» того ж підданства Варварою Ганжою, першим шлюбом обоє, а що між ними «сродства не имеется» того ж підданства житель басанський Тимофій Кучерина та Іван Євлаш свідчили. Другим зареєстрований шлюб молодика Антона Хмарського, підданого пана Нестелея (сотника Басанського – авт.) жителя осовецького з дівцею Іриною Кравцовою, підсусідкою козакою, жителькою білоцерківською. Першим шлюбом обоє, а що вони не родичі підданий графа Розумовського Стефан Шепель свідчив. Третім вінчався Андрій Шутий – вдовець за першою жінкою, графський підданий житель вороньківський з вдовицею по першому чоловіку Марією Ковалихою – того ж підданства, жителькою козачанською, а що вони не родичі свідчив Парфен Шутий – того ж підданства житель вороньківський. Житель козачанський, графський підданий, вдовець за першою жінкою Ісидор Бойко вінчався того дня з вдовицею по першому чоловіку, того ж підданства, жителькою білоцерківською (прізвище чомусь не вказане). 23 січня Пилип Шеремет, молодик, казенний житель села Піддубівки з дівцею Анастасією Луценковною – козачкою, жителькою козачанською першим шлюбом обоє, а що вони не родичі, свідчив Іоан Андрушенко – паламар піддубівський.

У лютому цього ж року повінчалися Олексій Васечко, молодик земського Остерського суда секретар житель горошинський з дівцею Софією, дочкою відставного порутчика Михайла Оробовського, жителя козачанського, першим шлюбом обоє. А що вони не родичі, свідчив Яків Задорожний – відставний порутчик – житель козачанський.

У липні обвінчалися Іоан Господка, вдовець за першою жінкою, підсусідок корнета Миколи Стурзи з вдовою по першому чоловіку Анною Лобановною, підсусідкою козакою, жителькою козачанською, другим шлюбом обоє. А що вони не родичі, свідчив того ж Стурзи підсусідок Данило Ткач. До речі, в метричній книзі за 1796 рік згадується ще один Микола Стурза, але його вже іменують не просто корнет, а титулярний радник. Тут може бути кілька варіантів: або ж у селі було два Миколи Стурзи, або ж це один і той же, але за ці роки його чин підвищився. У серпні того ж року молодик Мойсей Колотуша – житель вороньківський, підданий графа Розумовського одружився на Пелагії Козинцовній – того ж підданства, жителькою козачанською. Що вони не родичі, свідчив наш односелець Павло Щербань. Того року була обвінчана 31 пара одружених. При аналізі записів можна побачити, що козачанські «дівіці», а так записано в документах, дуже користувалися популярністю серед молодиків не тільки сусідніх сіл, а й з далекої округи. Я навів лише лише один приклад, коли на нашій землячці одружився мешканець Піддубівки нинішньої Прилуччини, а таких прикладів немало. І про них трохи нижче.

Можна бачити й те, що одружувалися не тільки козаки з козачками, а й брали шлюб підсусідки з людьми козацького походження, графськими чи іншими підданими. Тобто, якогось чітко вираженого антагонізму між різними соціальними станами людей не помічається. Для підтвердження наведу ще окремі записи з метричної книги за 1794 рік. Тоді Григорій Цикаленко, молодик, підданий пані Якубовички, житель села Щаснівки з дівцею Васильєвою, козачкою, жителькою козачанською першим шлюбом побралися, а що між ними родства немає, свідчив Артем Герасименко – підданий тієї ж пані Якубовичихи. 29 жовтня в церкві вінчалися Ілля Шпилько, вдовець, козак, житель козачанський й дівця Мотрона Мринська – племінниця пана поручника Задорожного, жителька козачанська. У 1796 році молодик, козак, житель свидовецький Леонтій Пінчук з дівцею Феодосією Шафрановською – дворянкою, жителькою козачанською повінчалися, першим шлюбом обоє, а що між ними родства немає, свідчив козак, житель свидовський Юхим Пінчук. 8 лютого того ж року молодик Марко Плотник – посполитий графа Розумовського, житель козачанський одружився на підданій титулярного радника Миколи Стурзи – жителя козачанського. У тому ж місяці підданий священика козачанського Георгія Кустовського молодик Наум Біленко з дівцею Марією Ірибановною, посполитою графа Розумовського, жителькою козачанською першим шлюбом одружився.

А тепер проглянемо кілька записів із розділу про померлих. У січні 1793 року в селі був лише один похорон. Померла тоді у Сергія Потенка – підданого графа Розумовського дружина Єфросинія. 2 лютого того ж року помер Василь Донець – підданий корнета Стурзи Миколи – 25 років. Того року в Козацькому та Білоцерківцях померли 31 мужчина і 24 жінки. Характерною особливістю тих записів є те, що в померлих жінок не відзначали їх вік, а в чоловіків і навіть дітей-хлопчиків обов'язково стоїть кількість прожитих років. Так, 2 січня зареєстровано, що в священика козачанського Георгія Кустовського помер син Даміан – три роки. А 9 лютого того ж року в книзі стоїть запис, що в селі помер козак Григорій Трубач – 90 років.

А тепер дам статистику за 1796–1807 роки:

<i>Роки</i>	<i>Народилось</i>	<i>Шлюбом обвінчано</i>	<i>Померло</i>
1796	141	30	-
1797	119	31	72
1798	141	30	87
1799	104	32	164
1800	141	41	52
1801	143	37	77
1802	164	43	104

1803	122	27	129
1804	163	30	133
1805	179	30	78
1806	155	22	109
1807	157	18	117

(ДАЧО. ф. 679, оп. 12, спр. 296, стор. 1–189).

У ці роки наша сільська церква підпорядковувалася Козелецькому духовному правлінню. А священиком був Георгій Кустовський.

Тепер пропоную переглянути таку ж статистику за 1808–1816 роки. Наш приход так само належав до Козелецького духовного правління. А в метричній книзі показано двох священиків – Георгія Кустовського і Миколу Ханенка.

<i>Роки</i>	<i>Народилось і хрестилось</i>	<i>Шлюбом повінчані</i>	<i>Померло</i>
1808	147	29	89
1809	143	22	132
1810	126	30	126
1811	153	45	135
1812	111	21	202
1813	133	27	106
1814	153	33	113
1815	136	23	91
1816	117	38	101

(ДАЧО. ф. 679, оп. 12, спр. 297, стор. 1–139).

Тепер пропоную такі ж дані з 1817 по 1829 роки.

<i>Роки</i>	<i>Народилось і хрестилось</i>	<i>Шлюбом повінчані</i>	<i>Померло</i>
1817	146	29	83
1818	126	22	81
1819	124	38	72
1820	141	19	142
1821	124	13	138
1822	130	26	93
1823	97 (50 хлопців)	32	104
1824	115 (60 хлоп.)	38	88
1825	143	34	108

1826	108 (53 хлоп.)	36	111
1827	123	43	109
1828	103	22	93
1829	131	25	92

(там же. Ф. 679, оп. 12, спр. 298, стор. 1–219).

Переглянемо кілька записів метричної книги й за 1820 рік. Форма запису про народження немовлят була вже такою: 2 січня від козака Івана Спичака, жителя козачанського і жінки його Домникії народилась дочка Меланія і того ж числа хрещена приходським священиком Георгієм Кустовським. «Воспреемницею» того немовляти від святого хрещення була того ж села піддана графа Леонтія Обухана жінка.

28 травня, мабуть, в сім'ї саме в цього Леонтія Обухана і його дружини Олени, підданих графських, народилися дочка Феодосія та син Ісаакій. Хрещені того ж дня священиком Георгієм Кустовським, а «воспреемниками» були Сергія Колесника жінка Мавра і козак Григорій Комишний. 13 червня від відставного солдата Мойсея Мокієвського, жителя козачанського і дружини його Іустини народилась дочка Агрипіна і хрещена того ж дня священиком Миколою Ханенком. Хрещеною була дружина козака жителя того ж села Матвія Васильєва Агафія. У липні того року від підданого графського Михайла Гриня і дружини його Татіани народився син Антон і був хрещений того ж дня священиком Миколою Ханенком. «Воспреемником» від святого хрещення був того ж села козак Трохим Лиман.

14 липня в селі народилася трійня від козака Йосипа Задорожного і дружини його Олени – сини Гаврило і Степан. Їх хрестили козак Василь Борець та підданий графіні (прізвище не вказане) Никифор Дейнека. У них же народилася й дочка Марина, яку хрестила дружина підданого графського Василя Суховія Ксенія. А через два дні в сім'ї жителя козачанського дворянина Симеона Харсіки і дружини його Пелагії народився син Володимир, хрещений він того ж дня Георгієм Кустовським, а хрещеним був того ж села козак Герасим Харсіка. У жовтні у підданого графського Власа Гриня та його дружини Меланії народилась дочка Зіновія. Хрещеною була козака того ж села Лаврентія Борця жінка Марія.

Змінилася форма запису й тих, хто брав шлюб. 18 січня в книзі вже записано: «Обвенчан молодык первым браком козак житель козачанский Терентий Герасимов сын Харлановский с девицею Домникиею того ж звания и села Григория Романенка дочерью в приходе козачанском в церкви Николаевской приходским священником Николаем Ханенком по испытанию обо них лицах, что между ими нет никакого по плоти и по духу родства и по свидетельству о том женихового дяди Андрея Харлановского и невестиного зятя Иоанна Яценка, кои пред венчанием указную присягу выполнили. (ДАЧО.ф.Р – 679, оп. 1, спр. 77, стор. 174 зв.).

Є в Чернігівському держархіві метричні книги з 1845 по 1841, з 1846 по 1881 роки. Але вже не стану читачів стомлювати статистикою. Назову лише, що

в ці роки священиками були Іоан Павлов Шейнов, Іоан Дамиловський, дияконами – Іоан Вдовиченко, Іоан Базилевич, Михайло Мойсейов Ханенко, Іван Борзаковський, псаломниками – Леонтій Красковський і Олександр Дамиловський, паламарем – Яків Красковський. Наголошу ще про один момент. Як бачимо, смертність була досить високою, але все ж вона майже кожного року була нижча за народжуваність. Тобто, село розвивалося і мало перспективу. І так тривало не одне десятиліття.

Значну інформацію для роздумів та аналізу дають сповідальні книги церкви. Саме за ними можна порахувати, скільки в селі було дворян, різночинців, військових, козаків, посполитих. У першому розділі такої книги за 1823 рік мова йде про духовних та їх домашніх. А найпершим йде прізвище священика Георгія Кустовського. Про нього звідси відомо, що йому 57 років і він вдовець. Про дітей не сказано нічого. Другим йде прізвище священика Миколи Ханенка. Йому 52 роки і він теж вдовець і має дочку Марину, якій 19 років. Третім на сповіді був диякон Іван Вдовиченко, йому 37 років, його дружині Ганні – 35, У них діти: Єфросинія 8 років, Наталія – 6, Марфа – 1 рік.

У другому розділі книги йде мова про сільських різночинців та їх домашніх. А першим у цьому списку прізвище порутчика Василя Сороки, йому 49 років, він має дружину Софію 41 рік та дітей: Анастасію 14, Георгія 11, Івана 5 та Дмитра – одного року. Другим записаний лікар десятого класу Савелій Керман 45 років. Його дружині Феклі 26 років. У них діти: Олександр 10, Петро – 5, Микола – 2 роки.

Далі у списках корнет (?) Кузьма Чубовський – 63 роки, дружина його Ганна 48, дочка їх Софія 15 років. За ним іде губернський канцелярист Федір Петровський 41 рік, дружина його Тетяна 36 років і їх діти: Анастасія – 14, Варвара – 9, Іван – 4 роки, племінниця Петровського Мотрона 26 років, діти її: Іван – 6, Андрій – 1 рік.

За ними на сповіді і причасті була колезького протоколіста Івана Шафрановського жінка Агафія. Їй 42 роки і вона має Євдокію 19, Мокрину – 13 та Марфу – дев'яти років.

Івану Стурзі (а хто він не записано) 24 роки, а його дружині Зіновії – 22 роки.

Симеону Харсіці 60 років, його дружині Меланії (?) 46, їх дітям: Єфросинії – 24, Уляні – 15, Феодосії – 9, Анастасії – 6, Володимирі 3 роки.

Сидору Самсонову 22 роки, його дружині Єфросинії 16.

Стефану Харсіці 32, дружині Агафії – 30, їх дітям: Сазонту – 12, Антону – 8, Пилипу – 5, Маріанні – два роки.

Сазонту Харсіці 56 років, дружині Парасковії – 52, дочці їх Феодосії – 16 років.

Михайло Сазонов 24 роки, дружині Євдокії – 23, дочкам Марфі і Ксенії 4 і 3 роки.

Прохор Харсіка 47 років, жона його Євдокія має 40 років, а їх діти Тетяна – 18, Параскева – 16, Тарасій – 10 років.

Корнет Йосип Харлановський – вдовець – 83 роки.

Федір Харлановський 45 років, дружина його Євдокія 44 роки.

Далі йде розділ «военних домашние». Першими в списку записані Параскева Харсичина і Феодосія Харсичиха. Тоді у сповідальній книзі можна читати Іван Слива, Петро Халимон, Антон Гарбуза, Марфа Куприкова, Федір Куприк, Сергій Друган, Іван Балдук, Агрипина Лиманка, Агафія Романенчиха, Григорій Фенюк і Захарій Фенюк, Кирило Борзак. Всього у «военних» нашого села було домашніх 382 мужчини і 383 жінки.

Далі в книзі йде розділ «Владения его сиятельства графа Петра Кириловича Розумовского посполитые и их домашние». Там читаємо: Симеон Заступець 36 років посполитий, Афанасій Пономарь, Кіндрат Пономарь.

Ілля Гринь – вдовець, 59 років, діти його Тетяна – 24, Стефан – 20, Федір – 18, Данило – 10.

Михайло Гринь 26 років, дружина Домникія 24 роки, їх діти – Володимир – 6 і Тетяна – два роки.

Федір Гринь 54 роки, дружина Мотрона 53 роки, діти їх Євдокія 18 і Михайло 15 років.

Михайло Гринь 30 років, дружина його Тетяна 29 років, їх дочка Єфимія 6 років.

Меланія Гриниха вдова 38 років, її діти – Стефанида 17, Євдокія 8 і Зіновій – 5 років.

Пилип Гринь 40 років.

Єфросинія Гриниха вдова 48 років і її діти: Агафія – 20, Петро – 16, Карпо – 12 років.

Павло Гринь 51 рік, дружина Катерина 50, син Пилип Павлов – 25 років і дружина його Степанида 25 років і дочка їх Агрипина 2 роки.

У розділі «священника Георгія Кустовського люди» записано 24 чоловіки. А в розділі «священника Миколи Ханенка люди» числяться Агафія Борцова вдова 42 роки та її син Федір.

Порутчик Василь Сорока мав 26 дворових людей. У померлого колезького протоколіста Іоана Шафрановського серед дворових людей записані Данило Господченко 41 рік та його дружина Параскева 24 роки.

Всього ж у селі згідно сповідальної книги на святому причасті було чоловіків 902 і жінок 935.

У Білоцерківцях у цьому році згідно цієї ж книги були володіння і 17 підданих надвірного радника Івана Даниловича Покорського. (ДАЧО. ф. Р-679, оп. 1, спр. 466, стор. 533–568).

А тепер пропоную переглянути окремі сторінки сповідальної книги за 1824 рік.

въ домострой Епархіи и губерніи императорской германской
 промолотии и промолотии водопольно всея Россіи и деревни
 дворянскіе и крестьянскіе (Сващенскіе и дворянскіе) въ Россіи
 Крестовина и земная земля вѣдательныхъ приходахъ
 деревни въ приходахъ императорскихъ земель и дворянскихъ
 дворянскихъ противъ коловоды и земли однихъ и въ свѣдѣніи
 въ свѣдѣніи у помещиковъ и дворянскихъ земель, при свѣдѣніи
 и кноховъ и дворянскихъ земель и не принадлежатъ и кноховъ
 не принадлежатъ За 1824 г. годъ

Имя		Титулы и звания			Состояніе		
Имя	Земля	Состояніе	Имя	Состояніе	Имя	Состояніе	
духовніе и ихъ							
дворянскіе							
N 25							
1	Сващенскій въ свѣдѣніи Крестовина	58	бѣ				
2	Сващенскій земной	53					
1	дѣлѣ въ императорской	14					
3	дѣлѣ камиль въ свѣдѣніи кноховъ	38					
2	жена въ свѣдѣніи	36					
3	Свѣдѣніи	9					
4	касианъ	7	ми				
5	касианъ	2				небѣ	
1	4. Стѣпанъ въ свѣдѣніи свѣдѣніи	23	бѣ				
6	жена въ свѣдѣніи	24	ми				
7	касианъ въ свѣдѣніи	4				бѣ	
5	касианъ	13				касианъ	
8	касианъ	1				касианъ	
различныя и ихъ свѣдѣніи							
6	касианъ въ свѣдѣніи	50	бѣ				
9	жена въ свѣдѣніи	79					
10	касианъ въ свѣдѣніи	14					
7	касианъ	12	ми				

кѣ бѣ

№№. 10		разночтения и въ		всего		ТЛОКОВСКИЕ, АТКАМЕНА	
Аткарские	Аткарские	Аткарские	Аткарские	Аткарские	Аткарские	Аткарские	Аткарские
	27	свободсия	—	—	10	дн	
	28	амастосия	—	—	7	ли	
0	21	владимиръ	—	—	7	—	нвбн
	22	авсдоръ симеоновъ	—	—	23	дн	
	29	мелка въ Еврекия	—	—	11	—	
	23	Стефанъ харсина	—	—	33	—	
	30	мелка въ алафия	—	—	31	—	
6	24	созантъ	въ тми и въ	—	13	—	
	25	амантъ	—	—	9	ли	
	26	финтъ	—	—	6	—	ли
	31	кариания	—	—	3	—	ли
	28	созантъ харсина	—	—	57	дн	
	32	мелка въ парасивия	—	—	59	—	
	33	дн въ свободсия	—	—	17	—	
7	26	мелка въ созантъ	—	—	25	—	
	34	мелка въ Еврекия	—	—	24	ли	
	35	карифия	въ тми и въ	—	5	—	ли
	36	ксия	—	—	4	—	ли
	37	амастосия	—	—	1	—	ли
	29	авсдоръ харсина	—	—	48	дн	
	38	мелка въ Еврекия	—	—	41	—	
	39	мелка	въ тми и въ	—	19	—	
	40	парасивия	—	—	17	—	
	30	карифия	—	—	11	—	
	31	карифия осифъ харсина	—	—	84	—	
8	32	свободсия харсина	—	—	46	—	
	41	мелка въ Еврекия	—	—	45	—	
		всехъ и въ разночтенияхъ					
	42	парасивия харсина	—	—	22	—	
	43	свободсия харсина	—	—	20	—	
	44	карифия амантъ	—	—	43	—	
	33	карифия	въ тми и въ	—	18	—	
	45	карифия	—	—	16	—	
	46	карифия	—	—	13	ли	

Число листка	Имя	Возраст	Пол	Состояние	Половые органы		Половые органы	
					Длина	Ширина	Длина	Ширина
	Военные изъятия							
	III пол							
9	34	Иванов	муж	здоров	53	66		
	47	Мороз	муж	здоров	52			
	35	Борисов	муж	здоров	39			
	48	Мороз	муж	здоров	38			
	36	Овчинников	муж	здоров	18			
	49	Борисов	муж	здоров	13			
	50	Иванов	муж	здоров	10			
	37	Борисов	муж	здоров	7			
	38	Борисов	муж	здоров	29			
	51	Мороз	муж	здоров	27			
	39	Куриков	муж	здоров	7			
	52	Борисов	муж	здоров	7			норм
10	40	Иванов	муж	здоров	2			норм
	53	Иванов	муж	здоров	64	66		
	41	Иванов	муж	здоров	36			
	54	Мороз	муж	здоров	35			
	55	Иванов	муж	здоров	14			
	42	Иванов	муж	здоров	12			
	43	Иванов	муж	здоров	10			
	56	Иванов	муж	здоров	8			норм
11	44	Иванов	муж	здоров	2			норм
	45	Иванов	муж	здоров	1			норм
	57	Иванов	муж	здоров	57	66		
	58	Иванов	муж	здоров	15			
	46	Иванов	муж	здоров	70			
	47	Иванов	муж	здоров	29			
	59	Мороз	муж	здоров	28			
	60	Иванов	муж	здоров	7			норм
	61	Иванов	муж	здоров	2			
	62	Иванов	муж	здоров	2			норм
12	48	Иванов	муж	здоров	34	66		норм
	63	Мороз	муж	здоров	33			
	49	Иванов	муж	здоров	8			норм
	64	Иванов	муж	здоров	6			норм
	65	Иванов	муж	здоров	2			норм

№ п/п		Имя	Возраст	Половое (Мужское)		
№ п/п	№ п/п			№ п/п	№ п/п	№ п/п
Семье и.т.б. г. Ижевск						
13	50	Иван Иванович	46	дн		
	51	Мария Ивановна	35	дн		
	52	Александр Иванович	5	дн		ребенок
	53	Иван Иванович	47	дн		
	54	Мария Ивановна	46			
	55	Иван Иванович	22			
	56	Мария Ивановна	20			
	57	Александр Иванович	18			
	58	Иван Иванович	15			
	59	Мария Ивановна	65			
	60	Александр Иванович	20			
	61	Мария Ивановна	23			
	14	62	Иван Иванович	23		
63		Александр Иванович	49			
64		Мария Ивановна	20			
65		Иван Иванович	15			
66		Мария Ивановна	37			
67		Александр Иванович	28			
68		Мария Ивановна	20			
69		Иван Иванович	57			
15	70	Мария Ивановна	60			
	71	Александр Иванович	53			
	72	Иван Иванович	21			
	73	Мария Ивановна	14			
	74	Иван Иванович	10			
16	75	Владимир Владимирович	27			
	76	Мария Ивановна	30			
	77	Александр Иванович	29	дн		
	78	Иван Иванович	9	дн		
	79	Мария Ивановна	45	дн		
	80	Александр Иванович	44			
	81	Иван Иванович	20			
82	Мария Ивановна	18	дн			

Число		Имена	Возраст	Состояние	Служба	Историческая справка			
по списку	по факту					Кто сир.	Кто сир.	Кто сир.	
		Военный клуб дома № 111							
	167	Симеонов			25	бв			
	185	Федосеев			21				
42	168	Василий отпущенный			57				
	186	Мелан Ев Евросимов			57				
	169	Златовид Дмитрий			29				
	170	Евдокимов			20				
	171	Стефанов			7				
43	172	Евдокимов Василий			29				
	187	Мелан Ев Федоров			26	м			
	188	Александров			6				неблизко
	189	Тарасов			3				близко
	173	Григорьев			1				близко
	190	Александров Иван Михайлович			53	бв			
	191	Коробов Дмитрий			29				
	192	Ворожик			15				
44	174	Александров Алексей			46				
	193	Мелан Ев Анна			35				
	194	Катерина Михайловна Воробей			61				
	195	Тарасов Дмитрий			24				
	175	Иванов			20				
	176	Ковалев			16				
	177	Александров Алексей			48				
	196	Мелан Ев Александров			47				
	197	Коробов Дмитрий			23				
	198	Стефанов			21				
	199	Евросимов			17				
45	178	Иванов			15	м			
	200	Варваров			2	бв			близко
	179	Стефанов Александров			67	бв			
	180	Александров Стефанов			28				
	201	Мелан Ев Александров			27				
	202	Евдокимов Александров			71				
181		Филиппов Александров			34				
	203	Мелан Ев Александров			33				
182		Стефанов Дмитрий			15				
	204	Иванов			9	м			

Число	Имя	Военные дела	Всего от промастер			
			Итого	Итого	Копия	Копия
		Военные дела			Копия	Копия
		документы			Копия	Копия
					Копия	Копия
46	183	Копия	7		было	
	184	Копия	9		было	110
	185	Копия	41			
	205	Копия	36			
	206	Копия	20			
	186	Копия	39			
	207	Копия	39			
	187	Копия	11		ли	
	208	Копия	6			ли
	209	Копия	4			ли
47	188	Копия	9			ли
	189	Копия	33		было	
	210	Копия	39			
	211	Копия	60			
	190	Копия	57			
	212	Копия	39		ли	
	191	Копия	4			ли
48	192	Копия	34		было	
	213	Копия	39			
	193	Копия	10		ли	
	214	Копия	6			ли
	194	Копия	3			ли
	195	Копия	3			ли
	215	Копия	49		было	
49	196	Копия	29			
	197	Копия	14			
	198	Копия	39			
	216	Копия	29			
	199	Копия	9		ли	
50	200	Копия	4			ли
	217	Копия	4			ли
	201	Копия	45		было	
	218	Копия	43			
	202	Копия	21		ли	
	203	Копия	11		ли	
	219	Копия	3			было

№№ п/п		Имена		Семейное положение	Пол: мужские (число)		
№№ п/п	Имена	Семейное положение	Возраст		Служба	Учебная	Другие
		Итого					
		189					
	714	Александр	—	53	—	—	небел
	715	Иван	—	53	—	—	—
	716	Клима Зыков	—	53	бел	—	—
	738	Мелан Ело Александров	—	52	—	—	—
	717	Иван	—	21	—	—	—
	718	Иван	—	13	—	—	—
	719	Александров Александр	—	41	—	—	—
	720	Иван	—	41	—	—	—
	739	Мелан Ело Александров	—	40	—	—	—
	740	Евдоким	—	16	—	—	—
	741	Иван	—	11	—	—	—
	721	Иван	—	8	—	—	—
	722	Иван	—	60	—	—	—
	742	Иван	—	25	—	—	—
	723	Иван	—	19	—	—	—
	724	Иван	—	17	—	—	—
	725	Александр	—	21	—	—	—
	743	Мелан Ело Александров	—	20	—	—	—
	726	Иван	—	27	—	—	—
	744	Мелан Ело Александров	—	25	—	—	—
	727	Иван	—	7	—	—	—
	745	Иван	—	3	—	—	—
	728	Александр	—	55	бел	—	—
	746	Мелан Ело Александров	—	54	—	—	—
	747	Евдоким	—	19	—	—	—
	729	Иван	—	16	—	—	—
	730	Иван	—	31	—	—	—
	748	Мелан Ело Александров	—	30	—	—	—
	749	Иван	—	7	—	—	—
	750	Иван	—	1	—	—	—
	751	Иван	—	39	бел	—	—
	752	Александр	—	18	—	—	—
	753	Евдоким	—	9	—	—	—
	754	Иван	—	6	—	—	—
	731	Иван	—	26	бел	—	—
	755	Мелан Ело Александров	—	25	—	—	—
	732	Иван	—	30	—	—	—
	756	Мелан Ело Александров	—	50	—	—	—
	757	Александр	—	19	—	—	—
	753	Александр	—	16	—	—	—

№ п.п.		Имена и фамилии	ПОКЛОНЕНИЕ		Иные замечания
№ п.п.	Имена и фамилии		Сколько раз	Сколько раз	
		Иосифович			
		Иванович			
		Иванович			
		Иванович			
184	734	Александр Иванович	22	два	
	735	Иван Иванович	92		
	736	Иван Иванович	71		
	737	Иван Иванович	28		
	738	Иван Иванович	29	три	
	739	Иван Иванович	5		три
	740	Иван Иванович	37	два	
	741	Иван Иванович	53		
	742	Иван Иванович	11		
	743	Иван Иванович	9		
	744	Иван Иванович	47		
	745	Иван Иванович	46		
	746	Иван Иванович	17		
185	747	Иван Иванович	31		
	748	Иван Иванович	10		
	749	Иван Иванович	41		
	750	Иван Иванович	40		
	751	Иван Иванович	20		
	752	Иван Иванович	15		
	753	Иван Иванович	8	три	
186	754	Иван Иванович	5		три
	755	Иван Иванович	9		три
	756	Иван Иванович	47	два	
	757	Иван Иванович	46		
	758	Иван Иванович	24		
	759	Иван Иванович	21		
187	760	Иван Иванович	45		
	761	Иван Иванович	43		
	762	Иван Иванович	19		
	763	Иван Иванович	16		
	764	Иван Иванович	7		
	765	Иван Иванович	50		
	766	Иван Иванович	42		
	767	Иван Иванович	13		
188	768	Иван Иванович	29		
	769	Иван Иванович	26	три	
	770	Иван Иванович	5		три
	771	Иван Иванович	1	два	
	772	Иван Иванович	34		
	773	Иван Иванович	33	три	
	774	Иван Иванович			
	775	Иван Иванович			

№ п/п		наименование	количество		назначение назначения		
№ п/п	наименование		количество	единица измерения	назначение	назначение	назначение
Исторические							
и др. материалы							
189	756	Копии	11	шт			
	776	Копии	5	шт			мелки
	757	Копии	1	шт			мелки
	777	Копии	53	шт			
	758	Копии	21	шт			
	759	Копии	21	шт			
190	760	Копии	60	шт			
	761	Копии	10	шт			
	770	Копии	39	шт			
	762	Копии	16	шт			
	779	Копии	10	шт			
	763	Копии	8	шт			
	780	Копии	5	шт			Бумага
	781	Копии	2	шт			мелки
191	764	Копии	69	шт			
	782	Копии	50	шт			
	765	Копии	19	шт			
	766	Копии	15	шт			
	783	Копии	24	шт			
	767	Копии	9	шт			
192	768	Копии	43	шт			
	784	Копии	42	шт			
	769	Копии	21	шт			
	770	Копии	16	шт			
	771	Копии	12	шт			
193	772	Копии	19	шт			
	773	Копии	53	шт			
	785	Копии	59	шт			
	786	Копии	16	шт			
	774	Копии	11	шт			
	775	Копии	55	шт			
	787	Копии	54	шт			
194	776	Копии	23	шт			
	788	Копии	23	шт			мелки
	789	Копии	2	шт			мелки
	777	Копии	53	шт			
	790	Копии	32	шт			
	791	Копии	8	шт			
	778	Копии	2	шт			Бумага
	792	Копии	42	шт			

Классификация		Виды растений	Количество		Виды животных	
Классификация	Виды растений		Количество	Виды животных	Количество	Виды животных
195		779	24	24	24	24
		195	24	24	24	24
		780	24	24	24	24
		781	24	24	24	24
		782	24	24	24	24
		783	24	24	24	24
		784	24	24	24	24
		785	24	24	24	24
		786	24	24	24	24
		787	24	24	24	24
		788	24	24	24	24
		789	24	24	24	24
		790	24	24	24	24
		791	24	24	24	24
		792	24	24	24	24
		793	24	24	24	24
		794	24	24	24	24
		795	24	24	24	24
		796	24	24	24	24
		797	24	24	24	24
		798	24	24	24	24
		799	24	24	24	24
		800	24	24	24	24
		801	24	24	24	24
		802	24	24	24	24
		803	24	24	24	24
		804	24	24	24	24
		805	24	24	24	24
		806	24	24	24	24
		807	24	24	24	24
		808	24	24	24	24
		809	24	24	24	24
		810	24	24	24	24
		811	24	24	24	24
		812	24	24	24	24
		813	24	24	24	24

Имя		Имя (латиницей)	Имя (русскими буквами)	
Имя	Имя		Имя	Имя
	814	Крестный иудейства	59	обс
298	815	Крестный иудейства	41	
	816	Крестный иудейства	40	
299	817	Крестный иудейства	17	
300	818	Крестный иудейства	15	
	819	Крестный иудейства	12	
	820	Крестный иудейства	78	
	821	Крестный иудейства	12	
	822	Крестный иудейства	12	ин
	823	Крестный иудейства	4	
	824	Крестный иудейства	49	обс ин
	825	Крестный иудейства	6	
301	826	Крестный иудейства	33	обс
	827	Крестный иудейства	20	
302	828	Крестный иудейства	20	
	829	Крестный иудейства	29	ин
303	830	Крестный иудейства	3	
	831	Крестный иудейства	67	обс
304	832	Крестный иудейства	66	
	833	Крестный иудейства	57	
	834	Крестный иудейства	36	ин
	835	Крестный иудейства	6	
	836	Крестный иудейства	4	
	837	Крестный иудейства	1	
305	838	Крестный иудейства	64	обс
	839	Крестный иудейства	26	
	840	Крестный иудейства	25	
	841	Крестный иудейства	51	
	842	Крестный иудейства	19	
306	843	Крестный иудейства	15	
	844	Крестный иудейства	43	
	845	Крестный иудейства	42	
	846	Крестный иудейства	20	
	847	Крестный иудейства	18	
	848	Крестный иудейства	15	
	849	Крестный иудейства	8	
	850	Крестный иудейства	40	
	851	Крестный иудейства	39	ин
307	852	Крестный иудейства	19	
	853	Крестный иудейства	41	

Церква не тільки реєструвала, хрестила новонароджених, вінчала «молодиків» і «дівиць», судила за провини, відспівувала покійників, а й давала згоду на розлучення. Одну таку справу про розторгнення шлюбу знайшов у архіві. 9 жовтня 1918 року наш односелець Олексій Юхимів Радченко просив розлучити його з дружиною Агрипіною Іванівною через її жорстоку поведінку.

Звернувся він з цим у Чернігівську духовну консисторію і виклав так суть свого прохання. Одружився він у 30 січня 1902 року з Агрипіною Іванівною Пономаренко. Прожив він з нею майже півтора року, а тоді жінка його залишила і пішла до рідних, при цьому забрала з собою все придане й ікони. Причиною подружнього розриву був жорсткий, злий характер дружини. Під час півторарічного спільного життя його дружина тільки лаялась, злилась на нього, ні в чому його не слухалася, все робила наперекір йому і ці півтора року були для нього не солодким житям, а справжнім пеклом. Нарешті, дружина залишила його і оголосила, що далі жити з ним не бажає. І, дійсно, ось уже 15 років вона не живе з ним. Тому й просить Олексій Радченко духовну консисторію роз'єднати його шлюб з дружиною

Свідками по цій справі він оголосив Данила Стефанова Харсіку, Романа Ємельянова Спичака, Федора Федотова Борця і Павла Миронова Плешкуна.

Через трохи Олексій одержав відповідь з духовної консисторії, в якій йому наказали: прохання селянина Олексія Юхимова Радченка про розторгнення шлюбу його з дружиною Агрипіною Іванівною про небажання її жити з ним на основі наведеної вище статті закону (223 ст.) (Статуту духовної консисторії) для розторгнення шлюбу не є підставою і залишити прохання без наслідків, про що оголосити Радченку і роз'яснити йому з поясненням причин, по яких він може просити розторгнення шлюбу з дружиною. Метричну виписку про шлюб та копію прохання повернути Радченку. (ДАЧО. ф. 679, оп. 3, спр. 832, стор. 1–5). Мовляв, бачили очі, що купували...

Наші священо- та церковнослужителі велику увагу приділяли освіті своїх дітей. Як правило, переважна їх частина йшла дорогою батьків. Тобто, вчилися в духовних семінаріях, академіях. 16 жовтня 1906 року на ранковому засіданні депутати Чернігівського загальноєпархіального з'їзду слухали прохання. Восьмим пунктом йшла заява диякона козачанської Свято-Миколаївської церкви Іоакова Яновського про прийняття сина його Леоніда учнем духовної семінарії на казенне утримання. Прохання задовольнили. Бо вже 28 листопада газета надрукувала список вихованців семінарії, за якими числиться недоїмка за утримання в гуртожитку. Серед боржників і учень першого паралельного класу Леонід Яновський. За ним був борг 30 рублів.

У жовтні наступного року депутати Чернігівського окружного з'їзду на вечірньому засіданні першим пунктом розглянули прохання того ж диякона Іоакова

Яновського про прийняття його сина учня четвертого класу Чернігівського духовного училища Порфирія Яновського, який користується напівказеним утриманням, на повне утримання. Як бачимо, духовну освіту здобував і другий син нашого диякона.

У постанові з'їзду говориться, що, розглянувши це прохання, а також прикладене до нього зведення про матеріальне і сімейне становище прохачів, а також інші документи, отці-депутати загальноєпархіального з'їзду постановили надати допомогу диякону Іакову Яновському в сумі 30 рублів із сум свічного заводу, а решті прохачів, а їх було немало, відмовити. 19 жовтня 1907 року його Преосвященство на цьому рішенні поставив резолюцію: «затвердити». При цьому 18 жовтня того ж року депутати того ж з'їзду розглядали кошторис утримання духовного училища на 1908 рік і визнали можливим скоротити його на 1193 рублі 64 копійки. Але тут же святі отці внесли у рішення такий рядок: «при цьому в кошторис вводиться нова стаття витрат – допомога диякону Яновському 30 рублів».

Мабуть, так святі отці відреагували на слова із звіту Чернігівського єпархіального спостерігача протоієрея Федора Васютинського про стан церковних шкіл Чернігівської єпархії за 1904–1905 навчальний рік. У розділі про навчителів, які ревно ставляться до своєї справи, у Козелецькому повіті такий відзначений лише один – диякон Яків Яновський із Козацького. («Черниговския епархиальные известия» № 12, 1906 р. стор. 395).

До речі, тоді ж у Чернігівській єпархії служив ще й священник Олексій Яновський. Він виховував за свої кошти в навчальних закладах трьох дітей. Один з них – Георгій жив у гуртожитку Стародубського духовного училища. Отож і з нього було тоді ж знято недоїмку в сумі 45 рублів. («Черниговские епархиальные известия». Приложение к № № 17 и 22 официальной части за 1907 год). У тих документах не сказано, чи родичі ці Яновські? Думаю, так. Адже в сімействі нашого приходського священника Георгія Кустовського майже всі родичі були представниками духовенства. Як і в іншого настоятеля нашої церкви – Іоана Дамиловського.

Наша сільська церква таким чином була своєрідною кузнею кадрів для інших парафій і не тільки єпархії, а, можливо, й усієї України. 20 липня 1914 року диякон нашої церкви Григорій Гордієнко, який служив на той час на псаломницькій вакансії, Преосвященним єпископом Володимиром, керуючим Ніжинським Благовіщенським монастирем був рукопокладений в сан священника і назначений до Михайлівської церкви села Бобрик. (Журнал «Вера и жизнь» №№ 17–18 за 1914 г.).

У цьому ж номері журналу надрукований список вакансій в Чернігівській єпархії. Там вказано, що при Свято-Миколаївській церкві Козацького «праздное место» псаломника. У приході цьому дворів 639, прихожан обох статей

4991 душа, ружної землі 34 десятини, дім є, а «жалованья» положено 51 руб. 94 коп. на рік. Вакантно з 20 липня 1914 року (там же № 17–18). Тобто, вакансія з'явилася після висвячення Григорія Гордієнка. До речі, за рік до цього було схоже оголошення про дияконську вакансію при Покровській церкві Ярославки. На той час в цьому селі було 710 дворів, прихожан 4034 (менше ніж у Козацькому), ружної землі 45 десятин 660 квадратних саженой, будинку нема, платня 35 руб. 28 коп. на рік. В цій же церкві тоді була й вакансія псалтирника із такою ж, як у Козацькому, платнею, але будинку нема (там же № 18 за 1913 рік).

Після так званої Великої Жовтневої соціалістичної революції для церкви настали тяжкі й нестерпні часи. Історик Володимир Карпов у двотомнику «Генералісимум» наводить цікавий документ.

«01. У. 1919

Строго секретно.

Председателю ВЧК

т. Дзержинскому Ф. Э.

Москва, Кремль

№ 1866672

УКАЗАНИЕ

В соответствии с решением В.Ц.И.К. и Сов. Нар.Комиссаров, необходимо как можно быстрее покончить с попами и религией. Попов надлежит арестовывать как контрреволюционеров и саботажников, расстреливать беспощадно и повсеместно. И как можно больше. Церкви подлежат закрытию. Помещения храмов опечатывать и превращать в склады.

Председатель В.Ц.И. К. (підпис) Калінін.

Председатель Сов. Нар. Комиссаров (підпис) Ульянов (Ленин)» (В. Карпов. «Генералісимум». М. Вече. 2002. кн. 1. стр. 67).

Володимир Карпов переконує читачів, що автором цього документу є Лев Троцький, а не Михайло Калінін. Але хіба від перестановки доданків сума змінюється? На це запитання відповідь знають всі школярі.

Після таких настанов в державі з розмахом розпочали нищити верхи і низи православ'я. Державні органи, в тому числі і в Україні, фактично поставили поза законом все християнське мистецтво, вони активно сприяли руйнації храмової архітектури, нищенню і розкраданню ікон та інших коштовних унікальних виробів церковного начиння, серед них – старовинні ікони, рукописи, метричні книги, документи. Лише мізерна частина з них надійшла до сучасних архівів або музеїв. Майно розкрадалося – люди забули народне повір'я, яке застерігає, що з церкви навіть іржавого цвяха не можна брати. Тоталітарна система руйнувала церкви, бо її влаштовувала бездуховність рабів – виконавців волі тиранів.

Нова влада не хотіла пам'ятати, скільки церква й духовенство зробили для розвитку освіти і культури країни. Церква була відділена від школи, а школа –

від церкви, відділили від церкви державу і державу від церкви. Це було зроблено і в нашому краї. З 27 червня 1921 по 4 грудня 1922 року працювала Козелецька повітова ліквідаційна комісія по відокремленню церкви від держави. Тоді ж у Биківській волості церкви були передані православним общинам у Козацькому, Бикові, Петрівці, Білоцерківцях. 11 серпня 1922 року у Вороньківській волості православній общині передали Миколаївську церкву в Пустотіному. (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 1, спр. 551, стор. 44).

Після цього держава заходилася робити опис церковного майна. Мета, на перший погляд, досить виправдана, аби громадам було передане все церковне майно для його прямого використання. Насправді вже тоді держава замислила плани руйнації і знищення церков та інших культових споруд. Ще й не встигло чорнило висохнути на цих документах, як начальник Ніжинського окружного відділу ДПУ Самовський та старший уповноважений ЕКТ Марченко шлють з грифом «таємно» «бомагу», де допитуються у завідуючого адміністративним відділом Ніжинської округи: «Куди мається думка золочену рухлядь зложити? Де й яка золочена рухлядь мається й просять вказати кількість металової рухляді по вазі та дерев'яної – на квадратні метри?» (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 2, спр. 267, стор. 92). У документі навіть вказується, що для переробки цієї «рухляді» ОДПУ створила 1-й Московський утильзавод, куди й належить її вивозити (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 2, спр. 267, стор. 92). І це про ікони, окремим з яких сотні років, це – про «Євангелії» з позолоченими та посрібленими палітурками, це – про визолочені хрести й чаші, багатьом з яких нема ціни. Втім, нова влада цим старожитностям ціну вже склала.

У Свято-Миколаївській церкві Козацького майно, опис якого поданий трохи вище, оцінене в 2640 крб. 85 копійок. У Троїцькій церкві Бригинців – у 2697 крб. 40 коп., у Феодосіївській Білоцерківець – в 10634 крб 10 коп., у Троїцькій Пісок – 17705 крб 30 коп. «Пощастило» тут лише сусідній Успенській церкві з Нового Бикова, її «рухлядь» виявилася найдорожчою – 131 тисяча 754 крб. 25 копійок. (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 1, спр. 1011, стор. 20 зв.).

З початку двадцятих років минулого століття всі документи з одних державних органів до інших, і які стосуються церковного життя та служителів культу, йдуть під грифами «секретно» і «повністю секретно». До цих та інших документів ми ще повернемося, а зараз давайте ознайомимося зі списком віруючих Свято-Миколаївської церкви села Козацьке, складений на вимогу влади 28 липня 1924 року. У цьому списку не тільки прізвища, ім'я та по батькові наших односельців, їх вік, а й їх соціальний стан – вже тоді влада шукала потенційних «ворогів народу».

У цьому списку 443 прізвища. З них чоловіків 210, а жінок – 233. У списку зафіксовано 39 «кулаків» і 217 середняків. Решта прихожан – бідняки. Звичайно,

всі прізвища наводити не буду, хоча б це був своєрідний перепис дорослого населення села у перші роки після революції. Зупинюся вибірково.

Список відкриває Дараган Трохим Петрович, йому 60 років, середняк. За ним записаний Беган Гаврило Іванович, йому 50 років і теж середняк. Нагулі Івану Михайловичу 60 років. Він записаний середняком. Стільки ж років Нагулі Євгенії Овсіївні і вона середняк. Першу п'ятірку замикає Беган Катерина Данилівна. Їй 50, а вона біднячка.

Під тринадцятим номером йде Плотник Іван Митрофанович, йому 30 років і він середняк. За ним Плотник Єлизавета Іванівна, їй 28 і вона середнячка. Зі стопроцентною гарантією скажу, що це йде мова про старшого рідного брата мого діда по маминій лінії Плотника Миколи Митрофановича та його дружину – маму однієї з найкращих доярок нашого колгоспу Краснощок Софії Іванівни.

Далі у списку підряд троє Нагул – Єлисей Володимирович, Марія Іванівна та Іван Єлисейович. З усього видно, що це сім'я. Главі родини 46 років, його дружині – 45, а сину – 20. Всі вони записані «кулаками». За ними чотири представники Чайок. Семену Гнатовичу 60, стільки ж Порфирії Володимирівні, Йосипу Семеновичу 49, Єфросинії Юхимівні 40 років і всі вони середняки. А далі хай пробачать мені читачі, але я назову з цього списку всіх Гринів. Їх аж 17 чоловік. Жоден інший сільський рід тут так не представлений широко. Отож серед них названі Степан Якович, Домникія Павлівна, Іван Степанович, Григорій Семенович, Іван Васильович, Феодосія Андріївна, Семен Данилович, Анастасія Данилівна, Акулина Юхимівна, Степан Дмитрович, Ірина Сидорівна, Максим Степанович, Ксенія Максимівна, Микола Семенович, Семен Семенович, Марія Семенівна, Агафія Леонтіївна Грині. За соціальним станом вісім з них записані бідняками, один – двадцятирічний Іван Степанович – записаний «призовник», а решта – середняки. Найстарші у цьому списку Ксенія Максимівна, їй на той час було 57 років, Степану Яковичу – 55, Домникія Павлівна на рік молодша. Наймолодшою записаною у список була Агафія – їй 18 років. Решті представників гринівського «двору» від двадцяти до п'ятдесяти років.

До речі, у списку складена й така статистика. З 443 віруючих, занесених до реєстру, до 20 років 25 чоловік, до 25 років – 54, до 30 – 65, до 40 – 67, до 45 – 41, до 50 – 39, до 55 – 22, решта 73 віруючих мали від 60 до 70 років. (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 1, спр. 740, стор. 113–128). Звідси можна зробити такий висновок: сьогодні на Богослужінні в нашій сільській церкві можна бачити в основному людей, яким уже за 60 років. На початку минулого століття церква була наповнена прихожанами, яким в середньому було від 25 до 50 років. Йти в церкву на службу Богу було тоді не модою, а духовною потребою молодих людей.

А тим часом нова влада встановлює тотальний контроль за діяльністю церкви. І масово їх закриває. До 1917 року на Чернігівщині діяло 1040 церков

та 15 монастирів. На листопад 1924 року у губернії вже діє тільки 800 церков, з них 125 обновленських і 118 автокефальних. У 1936 році єдиним діючим храмом у Чернігові залишилася Іллінська церква на Болдиній горі. Інші культові споруди були закриті та переобладнані для господарських потреб. Не оминає ця чума терени нашого села і округи. 18 травня 1921 року на засіданні колегії Козелецького повітового земельного відділу розглядається відношення Вороньківського волосного земельного відділу за № 532 про занесення в опис нетрудових господарств майна колишнього священика Олексія Компанця. Рішення це затвердили і постановили вважати це господарство й майно націоналізованим (Центральний Державний архів вищих органів влади (далі ЦДАВО), ф. 27, оп. 2, спр. 93, стор. 14).

Ніжинському окрвиконкому 27 червня 1925 року таємно шлеться депеша, в якій повідомляється, що випадків чудес, оновлення ікон, відмовлення службовців культу від сану по Новобасанському району в третьому кварталі не було (ВДАЧОН, ф. Р-61, оп 1, спр. 921, стор. 20).

Десь через два місяці голова Новобасанського райвиконкому Кикалов та секретар Сльозка знову під грифом «таємно» надсилають Ніжинському окрвиконкому відомість про релігійний рух по району за вересень 1925 року. Протягом звітного періоду, говориться там, перевірка держмайна (треба розуміти, що в церквах – авт.) не проводилась. В районі існує 13 релігійних громад, із них 11 слов'янських, дві – автокефальних. Одна автокефальна в Новій Басані в окремії церкві, а друга – в Петрівці в одній церкві з слов'янською громадою. Взаємовідносини автокефалістів з екзархістами дуже ворожі. Так, в селі Петрівці ведеться уперта боротьба за володіння церквою тою або другою общиною. Боротьба набуває серйозного характеру, бо сторони не можуть дійти до згоди по чергового служіння.

Церковних спілок у районі немає, ніяких з'їздів не відбувалося, нових сект за звітний період не виникло. Особливих сект в районі не мається, але в селі Кулажинці є кілька євангелістів, які уплату податків проводять на загальних умовах і навіть орендують державний радгосп, виплачуючи своєчасно і безспірно зарплатню. Взагалі не помітно упертого додержання своїх релігійних почувань.

Оновлення ікон та інших чудес, поставки хрестів, хресних ходів та інших явищ в релігійному житті за цей час не було.

Випадків здійснення сану не було, а також не помічено і скандалу між церковниками (там же, стор. 33). З іншого документу до цього донесення додаю, що у релігійній громаді української автокефальної церкви Петрівки було 634 вірян, а у екзархістів – 802. Що стосується нашого села, то за один рік кількість віруючих зросла. Як пам'ятаємо, у 1924 році у списку було 443 чоловіки, то тепер – 463, з них 214 чоловіків і 249 жінок (там же, стор. 67).

Ворогували між собою релігійні громади не тільки в Петрівці, а й в інших навколишніх селах. Влада знає про ці конфлікти, але нічого не робить, аби їх уникнути. Гірше того позиція невтручання її влаштовує. Це видно із зведення про ненормальності в релігійному житті районів Ніжинського округу завідуючого відділом культів Лютого. Наведу кілька витягів з цього документу: «... в селі Макиївка райвиконкомом було допущене самовільне захоплення української церкви і, не дивлячись на неодноразові вимоги про прислання дізнавачів і про постановку питання на президії окрвиконкому, райвиконком не відповів до цього часу...

...У Бобровицькому районі в селі Рудківка після скандалу між общинами, зробленого дізнання і присилки церковних документів українська община все ж захопила церкву і не допускає в неї слов'янську... Райвиконком же ніяких рішучих заходів не вжив, не дивлячись на те, що вичерпні вказівки йому були дані...» (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 1, спр. 921, стор. 74). Місцева ж влада вже відчуває, що церкви стоять на порозі руйнації і закриття, а тому вважає, що чим більше скандалу, тим швидше це станеться.

Іншим не поясниш того, що у вищенаведених документах органи влади весь час наголошують, що в районах нема випадків здійснення сану священниками. Поміж рядками треба читати, що держава вже запустила репресивний механізм і ніяк не дочекається, коли ж у батюшок лопне терпіння і вони відмовлятимуться від сану. І таки дочекалися цього процесу. Мало того: влада зробила так, аби цей процес був підданий гласності і змусила священників, дияконів, дяків, псалтирників публікувати оголошення про зречення і розрив з церквою у районних або ж окружних газетах.

А релігійним громадам на місцях влада ставить все нові й нові вимоги. Одна з них – проведення загальних зборів вірян для реєстрації та перереєстрації церковних громад. Такі збори засновників православної християнської общини при Свято-Миколаївській церкві с. Козацьке відбулися за два дні до завершення 1924 року. Головував на них Йосип Семенович Чайка, а секретарем був Григорій Сергійович Катруша. На порядок денний виносили питання організації і реєстрації общини та про вишукування коштів на покриття витрат по реєстрації. Доповідав з цих питань вже згаданий Чайка. Збори одногосно вирішили зробити для цього добровільні пожертвування і здати їх раді общини. Під цим документом стоїть 50 підписів односельців. (ВДАЧОН. ф. Р-61, оп. 1, спр. 958, стор. 8).

Після цього засновники православної общини нашої церкви затвердили підписи учасників зборів у Новобасанському райвиконкомі і відправили заяву в Чернігів.

Згідно інструкції НКЮ і НКВС про порядок реєстрації товариств і спілок, пишеться в заяві, клопочемося про затвердження Статуту нашої общини й при цьому надаємо наступні документи:

Дві засвідчені копії заяв в Чернігівську губернську міжвідомчу комісію, статут релігійної громади в п'яти екземплярах, протокол загальних зборів засновників общини в п'яти екземплярах, договір (типовий) в трьох екземплярах, список віруючих членів общини в трьох екземплярах, список служителів культу в трьох екземплярах, список ради общини в трьох екземплярах, опис церковного майна в трьох екземплярах. До цього додаються й інші потрібні документи. Документи підписані всіма п'ятдесятьма учасниками зборів засновників, а під підписами стоять уточнення – «селянин-хлібороб». (там же, стор. 5 і 8). Маю сказати, що в цій справі збереглися майже всі документи, окрім списку служителів культу нашої церкви в той період. Є лише облікова картка священика, або як написано на ній «службовця культу», Федора Федоровича Козмінського.

Що стосується статуту релігійної громади, то ним передбачена найголовніша мета – об'єднання громадян православного християнського віросповідання села Козацького. Першим підписався в статуті Семен Васильович Наумов, середняк, 73 роки, другим – Борець Петро Федорович – середняк. 30 років. Далі йдуть: Симон Данилович Гринь – бідняк 32 роки, Федір Якович Гринь, бідняк 32 роки, Григорій Степанович Гринь – бідняк, 24 роки. Головою сільської ради був тоді Ф. Харсіка, а секретарем – Я. Фенюк (там же, стор. 1–3).

Тепер ознайомимося з досить скупими даними реєстраційної картки службовця культу Федора Федоровича Козмінського. Народився він у 1898 році. На службу до релігійної громади вступив у 1920 році. До вступу на службу був учителем. Закінчив Чернігівську духовну семінарію. Був настоятелем церкви села Великий Зліїв, зараз служить у Старослов'янській Христо-Рождественській общині с. Пушкарів – священик. Службу відправляє слов'янською мовою. Підчиняється і визнає православ'є. Платні не одержує, живе на добровільні пожертви від громади, допоміжних занять, які б давали прибуток, немає. До революції рухомим майном не володів. До цього був зареєстрований у Ріпкинському районі. Взятий на облік 13 /П 1926 року. Знятий з обліку до Ніжинської округи 19/П 1927 року (ВДАЧОН.ф.Р-!; оп. 1, спр. 1104, стор. 125–125 зв.).

Як бачимо, в картці не вказано, що Федір Федорович служить священиком у с. Козацькому. Записано лише, що він зареєстрований в Ніжинській окрузі, до якої прибув з Ріпкинського району. Чому я роблю висновок, що це останній або ж один з останніх священиків нашої церкви? Керуюсь такими аргументами. По-перше, облікова картка священика Козмінського зшита в одній справі з документами нашої общини, які подавали в Чернігів на реєстрацію. По-друге, в фондах архіву є «Список службовців культу по Новобасанському району» за 1926–1930 роки. Прізвище попа Козмінського Федора Федоровича в ньому записано поруч з попами Сухенка Євгена Олександровича з Нового Бикова, Васильченка Івана Михайловича з Білоцерківцевь, Петра Ан. Хведака –

з Петрівки, Матвія Тимофійовича Полонського з Нової Басані (ВДАЧОН, ф-Р-61, оп. 1, спр. 1012, стор. 75). Навпроти прізвища Козмінського не вказано, в якій церкві він служить, але записано, що він обслуговує громаду слов'янської орієнтації. На мій погляд, логічно впливає, що він був священиком у нашому селі.

А влада все вимагає й вимагає звітів про кількість парафіян релігійного культу. І знову з Новобасанського району звітують у Ніжин з грифом «таємно»: «У 1929 році в парафії Свято-Миколаївської церкви Козацького зареєстровано 383 прихожани – чоловіки і 482 – жінки. У селі від 18 до 20 років 73 прихожани, від 20 до 25 років – 106, від 25 до 30 років – 84, від 30 до 50 років – 310, від 50 років і старше – 292 прихожани» (ВДАЧОН. ф. 61, оп. 1, спр. 1294, стор. 24). Як пам'ятаємо, ще п'ять років тому у нашому приході серед прихожан було 214 чоловіків і 249 жінок. Тобто, на репресії та всілякі переслідування нової влади селянство відповідає об'єднанням навколо матері-церкви. Це бачать і у владних кабінетах і там вишукують все нові й нові способи тиску на людей. Ось і цього разу органи ОДПУ вже вимагають показати соціальний та майновий стан віруючих. Отож у Козацькому серед них неписьменних 544 чоловіки, з нижчою освітою – 321, з середньою – 0, з вищою – 0. Робітників серед прихожан села нема, селян – 865, незаможних – 289, середняків – 487, заможних (а раніше писали «куркулів» – авт.) 79 (там же, стор. 24).

У цій відомості я прошу звернути увагу на два моменти. Цей документ писали 1929 року, якраз напередодні масової колективізації. По-друге, зверніть увагу на кількість заможних людей у селі і середняків. Це майже 600 чоловік або вдвічі більше від кількості незаможних. Ось чому в Козацькому з таким скрипом розпочалася і тривала колективізація. Люди не хотіли втрачати те, що вони заробили і надбали власними мозолями. По-третє, таким простим способом тодішні кагебісти отримали в руки готові списки людей, які через трохи опиняться надовго і досить далеко від рідного дому. Але про це розповідь пізніше.

Зараз же повернемося у тридцять роки минулого століття, коли над нашою церквою не тільки згустилися чорні хмари, а й вдарив страшний грім. Майже кожен номер місцевих та й інших газет вже ряснів оголошеннями про зречення сану, про те, що син чи донька зрікається свого батька священика чи диякона. Зрікалися братів, сестер, бабусь, дідусів, синів і дочок. А згодом цих священиків та псаломників й самих запроторювали за тридев'яті землі. На жаль, не можу розповісти, як склалися долі наших батюшок. Сільські старожили не пам'ятають, а архіви мовчать. Не побоюся сказати, що їх не оминула лиха доля настоятелей сусідніх церков. Ось кілька прикладів.

Священик із Свидовця Онисим Назарович Шульга в автобіографії 25 вересня 1945 року писав: «з 1926 по 1929 роки був священиком у Свидовці. З 1929 по 1936 рік був на висилці на Уралі. З 1937 по 1941 рік був сторожем

у Києві. З 1942 року по даний час служу в Свидовці...» (ВДАЧОН.ф. Р-5288, оп. 3, спр. 4, стор. 10–10 зв.). Псаломник цієї церкви Олександр Варфоломійович Небеський теж з 1932 по 1935 рік був ув'язнений. Але навіть після жахиття таборів не зрікся віри і поруч з роботою в колгоспі виконував у церкві обов'язки псаломника (там же стор. 23).

Василь Григорович Левченко народився в 1905 році в сім'ї священика. У 1926 році він був назначений у Шаснівку, де й служив до 1937 року. У цьому році був засуджений Новобасанським райсудом на 2 роки. Батюшка, який жив по справедливості і за законами Божими, оскаржив, на його погляд, суворий вирок. Після надісланої касації йому добавили шість років, які й відбув на золотих копальнях Колими. Страшні поневіряння не вбили віри і він після відбуття покарання погодився на пропозицію в Чернігівській єпархії служити в приході Степових Хуторів, а звідти був переведений до Рудьківки (там же стор. 22–22 зв.).

Навчений життям ярославський священик Георгій Федоровський в автобіографії пише: «з 1944 по 1954 рік працював... в Карагандинському таборі...» (там же стор. 16). Думаю, не треба пояснювати, чому він вирішив працювати саме там...

Вже у 1961 році петрівський священик Євген Каленикович Гирман згадував свою молодість; «У 1933 році був арештований в селі Велика Кошелівка Ніжинського трайону. Без суду і слідства просидів у в'язниці місяць, а тоді випустили. Після цього довелося служити в різних селах. Якраз на Різдво 7 січня 1936 року знову арештували і був висланий з Борковки Менського району на вісім років. Випустили на волю аж у 1944 році. Після цього служив у Плоскому, Крутах, Ольшані, Красносільському, а тоді – в Петрівці (там же, стор. 12–13).

Священик Макарівської церкви, який до цього був дияконом та псаломником у Ярославці, в 1938 році був арештований і засуджений Чернігівською трійкою НКВД на три роки. Відбував на Далекому Сході, працював у Буримському залізничному таборі, Після відбуття строку був засланий на проживання в село Андріївку Андріївського району Алма-Атинської області у прикордонну смугу. У 1942 році знову був засуджений за порушення прикордонної смуги на три роки. Відбував строк у другому сільгоспвідділенні табору НКВД ... 21 вересня 1945 року звільнений за амністією. Тоді знову служив священиком у Ярославці та Макарівці (там же, стор. 56–58).

Псаломниця Ганна Іванівна Макаревська з Кобижчі теж стала великим ворогом народу, бо вона ще й була дружиною священика Георгія Григоровича Кордовського. З ним жила до 1937 року, а тоді її судили і вислали на два роки. Після відбуття покарання повернулася в Кобижчу (там же, ф. 5288, оп. 3, спр. 2, стор. 1–90).

Не оминула лиха доля й нашого односельця Максима Семеновича Журібиду, бідняка і хлібороба. З 1889 по 1894 рік він служив у царській армії. Після

цього живе дома, займається господарством. У Червоній Армії не служив, але там служив його син Пантелій в Батурині. Односельці обрали Максима Семенича казначеєм релігійної громади і церковним стороною. Ось саме ці громадські обов'язки й стали причиною того, що його у 1924 році позбавили права голосу. Звісно, він став апелювати і доводити, що це безглуздо. Козачанський сільвиборчком дослухався до його прохань і просив встановити Журибеді право голосу, але Новобасанський райвиборчком в довідці, наданій Ніжинському окрвиборчкому, знову наголошує, що Максим Журибеда «по протоколу церковної ради рахується як казначей, але фактично він є церковний староста – виконуючий обов'язки казначея...» (ВДАЧОН. ф. Р-60, оп. 4, спр. 46, стор. 109). Ця справа тягнулася аж три роки і, врешті, Журибеді 31 січня 1927 року відмовили у встановленні права голосу.

Влада нещадно руйнувала не тільки людські долі, а й знищувала й відбирала культові споруди. Привід для цього знаходили будь – який. Наведу витяг з протоколу засідання новобасанського райвиконкому про затвердження нових помешкань Козачанській та Білоцерківській школам від 5 липня 1924 року. В документі говориться, що через те, що помешкання цих шкіл дуже тісні для того числа учнів, котре мається на селі, крім того, коли ці помешкання малі та вони зовсім не підходять й збоку гігієнічних умов...

А тому ухвалили для зазначених шкіл затвердити громадянські оселі зо всіма будівлями, в котрих до цього часу мешкають попи, позаяк ці будівлі цілком підходять під помешкання шкіл, а через те райкомісії доручається проводити ремонт на правах шкільних будинків. (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 1, спр. 87, стор. 59). Як бачимо, відверте і неприховане гоніння на сільських священників розпочалися вже в 1924 році, коли в них силоміць забрали житло, збудоване ще до революції за церковні гроші. Отож, так звана Попівська школа в селі запрацювала в 1924 році. До речі, в цей же час з хати вигнали й батюшку села Петрівки. А там поселили сільську раду, якій не знайшлося іншого місця в селі (там же, стор. 64 зв.). Ось так наша комісарська влада відділяла церкву від держави, державу – від церкви. Школу від церкви і, навпаки.

Коли ж прийшла черга руйнації храмів, то влада знову не ігнорувала найпідліші і найезуїтніші методи. Навіть організовували листи школярів, які під диктовку писали колективні та індивідуальні послання, що церковні дзвони... заважають їм вчитися і запам'ятовувати сказане вчителями, а хрести на куполах закривають сонце й небо. Хрести з церковних бань та дзвони й полетіли першими на землю.

– Ми сиділи якраз на уроці, – розповідав мені у 2011 році рідний дядько Михайло Миколайович Плотник. – День був сонячний і ми більше дивилися у вікно, ніж слухали вчителя. Тоді хтось зі школярів показав нам людину, яка ходила по даху церкви. Нам уже було не до уроку. Очі всіх учнів спрямувалися

через скло вікон на церковний дах. Там з'явилося ще кілька людей. І раптом всі чуємо важкий рев і дзенькіт металу і дуже глухий удар об землю. Так був скинутий дзвін. Думаю, що це був перший. Після уроків я з хлопчиками пішов на церковний погіст. Той дзвін майже до половини своєї величини вгруз у землю. Як знімали решту дзвонів і де вони поділися, я не знаю.

Газети тоді писали, що дзвони треба терміново здати на індустріалізацію країни та наробити з них плугів для колгоспів. Побачити б і почути тих людей, чи наїлися вони досхочу з полів, зораних колишніми дзвонами. Навпаки, через пару років Україну накрила хвиля Голодомору. Як кара Божа.

Односельці розповідали, коли з одного з п'яти куполів зривали хрест, то невидима Божа сила так трусонула того чоловіка, що він скотився з церкви на землю. Та все ж таки влада змусила розтросити Божий дім. І відтоді розпочалася над ним справжня наруга. Спершу там влаштували сховище для будівельних матеріалів, тоді притягнули на церковний двір молотарку і віялку і зробили там зерносховище. Тоді вирішили організувати там сільбуд. Розповідають, що молодь, яка ходила туди розважатися, близько до опівночі одним подихом вискакувала з приміщення, бо там щовечора розпочинався жалібний жіночий стогін з плачем і постійним блянням: «Віддайте моє золото, віддайте моє золото...» Старші люди не вірили цим розповідям молоді й з острахом ходили до руїн церкви і, кажуть старожили, теж чули цей плач і стогін.

Врешті, приміщення повністю зруйнували і віддали для спорудження з нього чи то контори, чи навчального класу Новобиківської МТС. Але тут знову вступила в боротьбу сила Божа. Односельці неодноразово розповідали, що коли стіни будівлі вже були зведені, одного разу вони раптово всі розвалилися. Звели стіни ще один раз і дерево знову рухнуло на землю. І лише за третім разом дерево із залишками на ньому святих ікон вдалося змонтувати. Правдою є й те, що частина з найбільш причетних до руйнації сільської церкви людей померли не власною смертю. Серед них і тодішній голова сільради, який потрапив під колеса «кукушки».

До речі, громада і її представники прагнули залишити дерево з церкви для потреб свого села. Про це розповідають нам документи того часу. 4 червня 1945 року, тобто відразу ж після війни, тодішній голова сільської ради Іван Матвійович Погрібний писав пояснювальну записку у Новобасанський райвиконком. Суть її в тому, що 26 червня того ж року ввечері в сільську раду прийшов моряк Олксна Анатолій й запитав у нього, голови, на якій підставі забирають із села клубне приміщення. Погрібний відповів, що є рішення райвиконкому, затверджене облвиконкомом. І тоді Олксна відповів голові, що він «як моряк Чорноморського флоту забороняє це робити і пішов до клубу і заборонив директору Новобиківської МТС розкидати клуб, після чого директор поїхав» (ВДАЧОН. ф. Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 18).

У 1949 році сесія сільської ради продовжила боротьбу за повернення вже розібраного приміщення. Виконком ради направив Новобасанському райвиконкому рішення сесії від 30 червня та копію рішення сільвиконкому від 19 травня 1945 року за № 589 для розгляду і вирішення цього питання. У рішенні № 20 сесії від 30 червня 1949 року, в якій брали участь 17 депутатів ради та 35 чоловік колгоспного і сільського активу, висловлене клопотання перед вищими органами про повернення в село Козацьке клубного приміщення, незаконно забраного Новобиківською МТС в 1945 році. Після доповіді сільського голови Дарагана М.П. виступили Гринь М.С., Сорока В.Д., Дараган П.В., Крижовий, Чайка, Нужна Г.І., Романенко М.І. Люди на сесії розповідали, що в 1941 році село при безпосередньому керівництві сільської ради, активній участі комсомольців і молоді села збудували зразковий клуб, який вміщував 500 чоловік. При клубі була хата-читальня та інші кімнати для секцій та для тих, хто займається спортом. Розмір будівлі був 25 метрів на 15 метрів під залізом з настеленою підлогою. Під час тимчасової окупації німецько-фашистськими військами території нашого села ці варвари загальновідомо руйнували всі культурні цінності нашого народу. Наше клубне приміщення також настигла така доля і клуб прийшов у повну непридатність.

Після вигнання окупантів з невідомих для людей причин клубне приміщення Козацького передали Новобиківській МТС згідно... № 589 від 10/У – 49. Але Новобиківська МТС до цього часу це приміщення не збудувала, матеріал розтягується, а дерево стає непридатним. (Ще раз нагадаю розповіді односельців як розвалювалося це приміщення. Отож це, мабуть, і справді так було – авт).

Це приміщення в Козацькому забрали без оплати. Колишній голова сільської ради Погрібний просто відступив перед колишнім директором цукрозаводу Кіхтенком, який зі зброєю в руках забрав це приміщення.

На основі вищевикладеного, сесія сільської ради постановила:

1. Клопотати перед виконкомом райради депутатів трудящих про негайне повернення клубного приміщення, яке раніше належало селу Козацьке, і яке нині перебуває в Н. Биківській МТС як не добудоване і таке, що не будується.

2. В іншому випадку пред'явити позов в грошовій сумі 80 тисяч рублів (вісімдесят) Новобиківській МТС для побудови клубу в с. Козацькому (ВДАЧОН.ф.Р-7624, оп. 1, спр. 48, стор. 9–10)

Як відомо, забраний деревоматеріал в Козацьке не повернули, а в МТС все – таки збудували з нього чи то клас, чи склад.

Важко сказати, яка б доля чекала нашу церкву після війни, коли б її не розтрошили «до основанья». Можливо б, земляки доклали старань і підняли б її з руїн. А, можливо, можновладці у своєму атеїстичному психозі і не дозволили б це зробити. Саме такою невдачею у 1947 році завершилися спроби старобасанців відродити храм Божий у його ж домі, в якому в 1936 році відкрили клуб.

На рішення зборів віруючих села голова Бобровицького райвиконкому Петровський та секретар Вишняков відписали, як відрізали: «Вважаємо абсолютно зайвим відкриття церкви в селі Старій Басані» (ВДАЧОН. ф.Р – 5288. оп. 2, спр. 30, стор. 2). А щоб показати хоча б мінімальну лояльність до свободи віросповідання, влада на звернення релігійних общин у 1946 році надсилає в сільські ради листи такого змісту: «19 січня – церковний празник Хрещення. Не перешкоджайте здійсненню хресних ходів на ріки і колодязі...» (ВДАЧОН. ф. Р-5288, оп. 2, спр. 25, стор. 1).

До речі, перемога у Великій Вітчизняній війні не вивітрила атеїстичний чад з голів керівників нашої держави та їх представників на місцях. Знову розпочалося полювання на відьом. Знову руйнували церкви. Знову насаджувалося безбожництво. Так звана народна влада була помішана на атеїзмі. Адже ще Достоевський писав, коли нема Бога, тоді все дозволено. Знову суворо й безперестанно котролювалося церковне життя. Знову виключали з комсомолу і не приймали в партію, коли дізнавалися, що молоді батьки не перешкодили хрещенню своїх немовлят. Знову звітували безсмертному КГБ як у селах пройшло святкування Паски.

Звісно, наш сільський виконком про це не звітував, бо вже не було церкви, а ось сусіди це робили. Зокрема, виконком Новобиківської селищної ради у 1971 році повідомляв про святкування віруючими і духовенством релігійного празника Пасхи.

Голова тодішнього виконкому М.І. Устименко разом з секретарем ради Бабенко порахували, що:

1. кількість прилучених (треба думати до сповіді і причастя – авт.) за весь Великий піст 1438 чоловік.

2. Дні з максимальною кількістю говіючих – четвер 15 березня – 80 чоловік.

3. Дні з мінімальною кількістю говіючих – середа 7 квітня 358 чоловік (тут, мабуть, цифри мінімальної і максимальної кількості говіючих переплутані – авт.).

4. Сума церковного доходу за дні Великого посту 2027 крб. 50 коп.

А) дні з максимальними сумами доходу – середа 7 квітня 509 крб.

Б) дні з мінімальною сумою доходу четвер 15 квітня – 89 крб. 10 коп.

4. Релігійна община і духовенство до святкування Пасхи займалося прибиранням і побілкою.

5. Кількість віруючих, які відвідали церкву на Пасху, – 620 чоловік – школярів не було. (Ось тут я хочу зробити суттєве доповнення і сказати, що очільники селищної ради або не знали ситуації, або свідомо, вибачте, брешуть вищим органам, або рятують свою шкуру, або ж керувалися якимись іншими мотивами. Я так говорю тому, що тієї весни 1971 року я ходив у десятий, випускний клас

Новобиківської десятирічки. І я особисто, і майже всі мої однокласники були тоді на церковному дворі і, більше того, як і в попередньому році, коли ходив у дев'ятий клас, ми ставили в церкві свічки і святили Паски. В обидва роки на церковному погості Новобиківської церкви було десятки, якщо не сотні учнів, Хоч вчителі нас попереджували і застерігали, щоб ми туди не йшли – авт.).

6. Доходи церкви на Паску – продаж свічок 70 крб., тарілочно-кружковий збір – 40 крб. 60 коп. Причтовий доход 25 крб. й інші надходження – 78 крб. Святування Паски цього року у порівнянні з минулим за сумами доходу і по кількості людей в цьому році менше.

7. Порухень у святкуванні Паски не помічено.

Такий же звіт подавав і виконком Петрівської сільської ради.

1. Говіючих у Великий піст було 470 чоловік.

2. Доход у церкві за Великий піст надійшов у сумі 713 крб.

3. До Пасхи робили прибирання у цвинтарі церкви і всередині – прибирали релігійні люди.

4. Присутніх було на Паску близько 500 чоловік, молоді і учнів біля церкви не було.

5. Доходи церкви на Паску 200 крб. З них за продаж свічок 30 крб, за продаж проскурок 9 крб. Кружковий та тарілковий збір 123 крб.

6. Доходи батюшки 18 крб. Різні доходи 20 крб.

7. Порухень на Пасху не було.

Підписи голови і секретаря сільради нерозбірливі.

(ВДАЧОН. ф. Р-5288, оп. 3, спр. 34, стор. 5).

Та повернемося до долі, на жаль трагічної, нашої Свято-Миколаївської церкви, яка активно діяла у селі упродовж століть. Настали часи, коли все набуло, напрацьоване в імперській Росії було ліквідовано, понівечено, сплюндровано. Зокрема й кадри, людський потенціал. Антирелігійна кампанія, хвилі якої дев'ятим валом накочувалися на храми, на священослужителів і віруючих, у революційні 20-ті, 30-ті роки і з новим ураганним вітром атеїстичної пропаганди на початку шестидесятих років минулого століття, була великомасштабною. Її будякове, дурманно-блекотне коріння міцно трималося вказівками, директивами ще з часів Володимира Ульянова – Леніна. Мета їх була одна – тримати людей у рабській покорі. Та не все так вдавалося, як того хотілося тій владі. Церкви в Козацькому не було, а релігійне життя тут не зупинялося ні на день. Упродовж всіх років, доки всім миром не спорудили нову церкву. Бо можна було зрівняти з землею храм, спалити богослужбні книги й ікони, але не можна було викорчувати в людських серцях віру своїх дідів-прадідів

Отож давайте згадаємо ті роки мракобісся і донесемо до наших онуків-правнуків правду про ті часи, бо через століття-два вони не віритимуть, що людей змушували так жити. З усією впевненістю можемо сказати, що за всі ті десятиліття,

протягом якого козачани не мали власного храму, у селі знайдеться не більше десятка немовлят, які б не прийняли перше таїнство хрещення. Хрестили дітей уночі, рано вранці, пізно ввечері у сусідніх Білоцерківцях, Веприку, Новому Бикові, Озерянах та інших близьких і далеких селах, Робили це так, що інколи про це не знали не тільки сусіди, а й родичі. А батюшок просили не записувати в журнал реєстрації, бо за це можна було не тільки позбутися партійного чи комсомольського квитка, а й роботи.

У дуже й дуже рідкісних випадках у селі хоронили без батюшки. Знову їх запрошували для цього звідусіль. Якщо вже й не вдавалося привезти священика, то обов'язково брали в чисту хустину пригоршню землі і везли її наступної неділі в церкву, аби «запечатати», а тоді висипати у могилку. Але всі роки у селі була своя півча. Особливо у вдячній пам'яті людей спів хору під орудою Наталки Самсон, або як у селі всі її звали Ведмедка. Вона ще до революції вчилася в парафіяльній школі церковному піснеспіву і вокальної музики. Її чистий дискант барвистою ниткою вплітався між голосами Меланії Плотник, Марини Сороки, Галини Самсон, Катерини Кучерявець, Іллі Сердюка – єдиного чоловіка в тому хорі та інших півчих.

Український богослужбовий та духовний спів – дивовижний вияв світосприймання народу. Зрощений у прадавні часи на ґрунті природного, гармонійного відчуття єдності з Творцем, напоєний красою рідного краю, він утілює в собі й універсальні закони світової християнської традиції. Від часу появи перших церковних співів проминули століття та спів священних текстів не змовкав ніколи. Він тільки притишувався у минулому столітті, у ті роки, коли церква переживала жахливі випробування. Зараз, коли ми маємо знову власний храм Божий, церковний спів звучить на весь голос. Під час літургій віруючі співають у церкві разом з батюшкою і півчою. І не тільки «Отче наш», «Вірую», «Осанну». І в цьому співі, в цій спільній молитві еднаються душі односельців. І тоді суцільним потоком летить любов до Бога, до небес, у космос. І Бог посилає свою благодать на цих людей.

Не було такого періоду в селі, аби тут не було свого читальника.

Люди самотужки освоювали старослов'янську і читали молитви над покійником, а також на дев'ятини, сороковини, річницю смерті небіжчика. Досить довго читальником був Охрім Кузьмич Романенко, після нього цю науку освоїли Любов Степанівна Галич, Марія Ненько, Наталія Топольська, Оксана Батько. Добре співала і читала Євангеліє та Трєбник Ганна Антонівна Кобизька.

Візьмемо релігійні празники. Як би не звітували голови сільрад, що кожного року кількість віруючих на освяченні пасок зменшується, це, м'яко кажучи, неправда. Ніколи не забути, як вдома мама готувала кошик з крашанками, паскою, кільцем ковбаси і опівночі ми йшли в Новий Биків до церкви, аби все те освятити. Дитяча пам'ять навіки зафіксувала ті сотні святково вбраних людей

у полум'ї запалених свічок. З Козацького йшли до церкви безперервним потоком. І недаремно ж наш народ саме в тяжкі часи гоніння за віру склав приспівку про величнне свято Воскресіння Христового. Російською вона звучить так:

*О, Пасха, Пасха – старинный русский праздник,
Ты при царе была и есть при нашей власти,
При коммунизме мы нальем тебе вина!*

До комунізму ми не дожили і навіть визнали, що це утопія, рожева мрія. А ось Великдень й справді шануємо й шануватимемо, доки світ стоятиме. А стоятиме він вічно.

Візьмемо Різдво. В цей день щороку в нашу хату заходив наш дідусь Микола Митрофанович Плотник, який знову ж таки повертався зі служби з Новобиківської церкви. Переступивши поріг, він знімав в інеї шапку із своєї сивої голови, розстібав гудзики на кожуху, привезеному ще з далекої півночі, де 17 років пиляв берези за непослух владі, хрестився на обрамлені вишитим рушником ікони в божниці і своїм тенором розпочинав співати «Рожество Твое, Христе Боже наш...». Знаю, що так робив не тільки наш дідусь. Різдвяний спів лунав також в сусідніх хатах. Як не забороняли нам вчителі, а ми, школярі, щороку бігали колядувати, щедрувати й засівати не тільки в оселі родичів, а й сусідів. Та й на далекі кутки добиралися. А сходити на Хрещення освятити коло церкви води було таким самим святим обов'язком, як і освятити Паску на Великдень. Через тиждень таким же святим обов'язком було відзначення проводів на сільських кладовищах. І знову відпрошувалися з роботи, з навчання і в понеділок біля могилок рідних завжди було людно.

Підемо далі. Невмирушою традицією тоді й по цей день залишається прикрашення оселі та господарських будівель зеленим клеченням, лепехою, полином, любистком в переддень Святої Трійці. Кожного року на кожному кутку молодь зводила Виху – завітчаній та убраній зеленню високий стовп, на маківці якого садовили ляльку з вінком на голові та барвистих стрічках. Потім навколо неї тривали справжні гуляння. А весняний Микола! Та це ж упродовж століть було й залишається наше престольне свято. І хай там каміння з неба падає, а на храм треба їхати чи йти. Правдами і неправдами відпрошувалися з роботи і за святковим столом збиралася близька й далека рідня, куми, свати і просто знайомі й друзі звідусіль. Хто б не зайшов того дня в двір, без частування не випускали.

Вінчалися в ті роки й справді мало. Але жодна наречена не йшла жити в дім свекрухи без подарованих батьками ікон Спасителя і Богородиці. До речі, всі пам'ятають, як по хатах ходили активісти і змушували знімати з покутя чи з божниці ікони. Вони були і є по цей день у кожній сільській хаті і всі вони прикрашені найкращим вишитим рушником. Прохання активістів мало діяли на людей, бо в тих же «ходоків» вдома висіли ікони. Більше того: десь у середині

шестидесятих років наш односелець Григорій Лук'яненко, який мав іскру Божу до малювання, розпочав копіювати святі образи. Ці великі за розміром, хай і не канонічні, але написані за покликом душі, ікони з'явилися чи не в кожній хаті козачан. Вони й зараз у багатьох на найвидніших місцях у світлиці. А мої односельці й зараз повторяють слова: «Молись іконі, та й будь у спокої! Спершу ікону цілуй, а тоді батька-матір, а тоді вже й хліб-сіль...»

Носити натільні хрестики тоді не дозволяли. Це могли дозволити собі лише люди старшого покоління, які вже нікого і нічого не боялися, окрім кари Божої. А ось рекрутів у армію випроваджали з подарованим хрещеною матір'ю хрестиком. Звичайно, його на тіло не одягали, а зашивали десь у поділ сорочки або ж заклеювали між сторінками кишенькового блокнота. Так, зокрема, зробили й для мене, «аби сержант не знайшов», говорив тоді найстарший брат Анатолій. А через рік чи півроку служби виявилось, що в сержанта так само крестик в записнику заклеєний.

На щастя, роки войовничого атеїзму пройшли. Вони не витравили в козачан духовність, віру в Бога. І як тільки дозволили умови, знайшлися ентузіасти, які ініціювали будівництво в селі нового Храму Божого, щоб «хвалити Господа в Його святині» (Псалом 150: 1) На установчі збори прийшло з десяток чоловік. А, як каже латинське прислів'я, «там, де троє, там є Церква». Тоді на сільському сході виступив Іван Іванович Гринь. Він запропонував всією громадою взятися за побудову церкви. Загук розтривожено зал. Зерно впало на благодатний ґрунт, бо люди вже давно носили в собі таку думку. Згодом обрали десятку. До неї ввійшли Петровська Ганна Іванівна – в недалекому минулому передова доярка колгоспу імені Орджонікідзе, кавалер ордена «Знак Пошани», Самсон Петро Федорович, Самсон Петро Іванович, Борець Сергій Митрофанович, Нагула Марія Савівна, Ненько Марія Федорівна та інші односельці.

Взялися за організацію півчі. Знайшли тексти молитов з нотами. Колись Ганна Антонівна Кобизька викладала в школі співи, вона мала чудовий голос, знала нотну грамоту, вміла читати старослов'янською Псалтир, Євангеліє, Требник. Все це знадобилося. Навколо неї згуртувалися Марія Ненько, Тетяна Луценко, Катерина Фенюк, Катерина Борець, Ганна Назаренко. Згодом до цієї важливої справи долучилися Ганна Петровська, Ганна Кобизька, Любов Самсон, Любов Лесик, Ганна Онисечко, Ольга Мацько, Ганна Чубовська, Катерина Петровська, Іван Брушко. Нині в приході теж склався досить професійний колектив півчих, де регентом Оксана Батько. Активісти пішли по хатах, збирати гроші на храм. Ніхто й ніколи не відмовив. Давали стільки, скільки хто міг. Живучість серед козачан релігійної традиції перевершила всі прогнози. Своє фінансове плече підставив тоді місцевий колгосп на чолі з односельцем Анатолієм Петренком. Активну участь у вирішенні організаційних, фінансових та інших питань у побудові храму брав тодішній голова сільської ради Іван Миколайович Бурзак.

Як і в сиву давнину, церкву вирішили будувати в центрі села. До речі, козачани згадали народне повір'я про те, де птиця, пролітаючи, губить малу пір'їну, там народиться талановита дитина, а де велику пір'їну – виросте храм. Мабуть, не одна пір'їна впала на цьому місці, де нині стоїть наша церква, бо вироста вона буквально на очах за якісь два роки. А це тому, кажуть в селі, що наша церква мала ще й Боже звоління на будівництво. Без повеління з Небес, справді, справа б з місця не зрушила, а ось вибрати місце для будівництва взявся вихідець із села екстрасенс Микола Миколайович Потолап. Як і належить, перед Вербною неділею він вивірив місце з допомогою гілочки лози: воно повинне бути сприятливим для здоров'я. Місце освятили і заклали символічний камінь у майбутній фундамент.

Згодом на майданчик завезли шлакоблоки, інші будівельні матеріали. І закипіла робота. Не за гроші, а за покликком душі й серця йшли сюди працювати козачани. Мурували стіни Анатолій Миколайович Дараган, Іван Овсійович Фенюк, Андрій Ілліч Сердюк та інші жителі села. До речі, Анатолій Миколайович Дараган виготовив і престол для церкви, а це дуже відповідальна і почесна робота. Одне слово, люди ще раз переконливо показали, що козачани завжди були і є прихильниками Віри Православної, палкими шанувальниками Отця, Сина і Святого Духу. І ось у 1990 році церква знову запросила своїх вірян на службу Богу. Зібралось дуже багато люду. Першим батюшкою в цій церкві був отець Денис, прослужив він майже рік, а потім матушка захотіла повернутися в Київ. Потім служив отець Василь Але він пробув у селі недовго. Парафія тоді належала до Української православної церкви Київського патріархату. Через трохи громада перереєструвала Статут і парафія стала належати Московському патріархату. Своє рішення люди пояснюють тим, що наші діди й батьки були в цій церкві і ми в ній молитимемося. Хоча це й не зовсім так.

З 1994 року в сільській церкві править отець Миколай (в світі Микола Іванович Лях). 7 грудня того року керуючий Чернігівською єпархією Української православної церкви митрополит Чернігівський і Ніжинський видав Указ, згідно якого священик Микола Іванович Лях призначався настоятелем приходу Свято-Миколаївської церкви села Козацьке Бобровицького району Чернігівської області з правом здійснення Богослужінь та треб. З отриманням Указу, говорить там, йому належало приступити до виконання пастирських обов'язків. Вмовила його приїхати служити Богу в Козацькій церкві тодішня голова сільської ради Валентина Степанівна Омельченко, яка спеціально їздила в Чернігівську єпархію.

– Зимовою дниною, – розповідає Євдокія Федорівна Синенко, – на наше подвір'я зайшли два молоді хлопці. Один з них представився сільським священиком і попросив дати Статут релігійної громади та інші церковні документи, які нібито зберігалися в мене, оскільки мій чоловік Микола Сергійович служив

у церкві дзвонарем. Документів вдома не було, але я їх швидко принесла. Отець Микола подивився і сказав, що в суботу, на день Святої Великомучениці Варвари, він і розпочне першу службу. А я й говорю йому: «Ви знаєте, Козацькому не щастить на батюшок, за два роки ви вже третій приїжджаєте, отож не розпочинайте службу в суботу». Спасибі, дослухався до мене. І першу службу він розпочав на зимового Миколи.

Отець Микола народився і виріс на Львівщині у віруючій сім'ї. Разом з батьками ходив до церкви. Службу в армії проходив в Афганістані, де довелося не раз дивитися смерті в очі. Спасибі Богу, повернувся живий і неушкоджений. Доля закинула жити в Сумську область. Його весь час тягнуло співати церковні пісні. Тоді взяв до рук Псалтир церковно-слов'янською і без будь-яких ускладнень став читати. Поговорив з троюрідним братом Іваном, який уже служив священиком у Ніжині і розпитав, як вступити на навчання в семінарію. Разом поїхали в Чернігівську єпархію до митрополита Антонія. Той вислухав, прослухав і рекомендував на навчання в духовне училище. Закінчив екстерном. І в 1994 році Високопреосвященним митрополитом Чернігівським і Ніжинським Антонієм був рукопокладений у Сосницькому районі в священики. Одержав направлення до Свято-Миколаївської церкви в Козацьке. З того часу служить тут уже більше двадцяти років. Спершу із дружиною та двома дітьми жили в Марії Фенюк. А через місяць дали стареньку хатинку на Білих Землях. Наступної весни голова колгоспу Анатолій Олександрович Петренко запропонував хату в центрі села. Там живе уже двадцять літ. Як учаснику бойових дій громада оформила йому на це житло дарчу.

Молодий священик з хорошим голосом, приємний у спілкуванні з людьми з першої ж служби ревно взявся виконувати свої службові обов'язки. Жінки, особливо старшого віку, які знаються на канонах церковної служби, на Євангелії, а такі у Козацькому завжди були, прихильно і приязно поставилися до молодого служителя церкви. І він відчув велику відповідальність перед Господом і громадою села.

Вже 9 квітня 1996 року митрополит Чернігівський і Ніжинський Антоній за усердну службу на користь української православної церкви знайшов благовірним до дня Святої Пасхи нагородити настоятеля Свято-Миколаївської церкви села Козацьке священика Ляха Миколу Івановича церковною нагородою – набедреником і камілавкою. Нагорода ця покладена за Богослужінням в Свято-Троїцькому кафедральному соборі міста Чернігова 9 квітня 1996 року, що засвідчено підписом і прикладеною печаткою митрополита. У травні того ж року митрополит Антоній нагородив отця Миколая ще однією церковною нагородою – наперсним хрестом. 18 квітня 2002 року за усердну службу на користь Української Православної Церкви Його Блаженство Блаженніший Володимир – митрополит Київський і всієї України знайшов благовірним до дня Святої Пасхи

нагородити настоятеля нашої церкви церковною нагородою – протоієрейством. Нагорода ця покладена за Богослужінням в Свято-Троїцькому кафедральному соборі міста Чернігова. 12 квітня 2006 року протоієрей Миколай нагороджується Його Блаженством Блаженнішим Володимиром – митрополитом Київським і всієї України – церковною нагородою – хрестом з прикрасою. Згодом отець Миколай був нагороджений жовтим хрестом.

У 2011 році з благословення митрополита Київського і всієї України Престоителя Української православної церкви на увагу до церковних заслуг протоієрей Микола Іванович Лях нагороджений орденом рівноапостольного князя Володимира II ступеня. Цю високу відзнаку перед усією громадою села під час Богослужіння вручив митрополит Ніжинський і Прилуцький Іриней. За турботи отця Миколи, в нашу церкву не раз привозили для поклоніння чудодійні ікони Домницької Божої Матері, Андрія Первозванного, інші православні святині. Отець Микола обирався депутатом сільської ради, членом сільського виконавчого комітету. Він член Української спілки ветеранів Афганістану, член спілки «Кордон» прикордонників України, голова ветеранської організації Козацького. Щирість і глибоку християнську сутність нашого батюшки сприймають всі прихожани Козацької церкви. У розмові з ними довелося чути, що Господь послав у наше село отця Миколая зі своїх небес, щоб паства повернулася до святої справи, щоб церква, як і за життя наших прадідів, знову стала справжнім інститутом духовності, а не скочувалася на дорогу комерціалізації.

Коли отець Микола приступив до служби Божої в нашій церкві, тут були голі стіни. Не було навіть престола. Його попередники служили на партах, які взяли зі школи. Тоді цю відповідальну і почесну роботу зробив майстер на всі руки Анатолій Миколайович Дараган. А згодом престол подарував отець Петро – священник із Кобижчі. У 2008 році на пожертви Василя Петровича Лесика та Валентини Василівни Фенюк купили красивий канонічний престол. За пожертвувані кошти Любові Дмитрівни Черданцевої придбали Євангеліє. Кошти на перші підсвічники подарував Віталій Іванович Колесник. Серед інших благодійників нашого храму варто відзначити Миколу Григоровича Мележика, Миколу Степановича Фенюка, Сергія Миколайовича Чубовського, Катерину Петрівну Бараннік. Прихожани жертвували кошти і за них самоучка-іконописець Григорій Лиман зі Старого Бикова написав у церкві настінні ікони. Красиву ікону Святого угодника Божого Миколая подарувала церкві Ганна Іванівна Петровська. Оригінальну підставку для цієї ікони зробив з дерева Олександр Бурзак. Облачення для священника вишили рукодільниці Ганна Михайлівна Онисечко та Ганна Миколаївна Чубовська. Тепер батюшка має 12 облачень, які він, як і належить, перевдягає в передпасхальну службу. За благодійні кошти поклали на підлогу керамічну плитку, зробили красивий різьблений іконостас. Товариство «Козацьке»

потурбувалося і провело в церкву газове опалення. Якщо раніше в чаші від морозів навіть кагор замерзав, то тепер у найлютіші зими в церкві тепло.

На дзвіниці встановили дзвони. Їх нині п'ять. Спершу в них 12 літ дзвонив Микола Сергійович Синенко. Тепер вправно ними орудують Іван Батько та Микола Рудий. Як вода омиває тіло, як сповідь очищає душу, так дзвони очищають, фільтрують навколо святині повітря, розбиваючи віруси. Дзвони, прообразом яких були польові квіти – дзвоники, стали не просто атрибутами сільського храму. Їх жіночі й чоловічі голоси будять, кличуть, об'єднують людей. Коли хтось помер у селі – ідіть прощатися, коли стають на рушник молодята, ідіть, розділяйте радість молодих і батьків, бо нова сім'я народжується. Запрошують срібні голоси дзвонів і на обряд таїнства хрещення немовлят. Жаль тільки, що такі дзвони в останні роки звучать дуже й дуже рідко.

Одне слово, за час служби отця Миколи Господу наша церква стала справжньою красунею, духовною пристанню для багатьох людей... А щоб ця пристань була затишною, матеріально і духовно багатою, на в'їзді в Козацьке з Нового Бикова і Веприка з ініціативи прихожан і батюшки встановили і освятили символічні хрести-обереги з іконами угодника Божого і покровителя Козацького святителя Миколая.

Перед народом Чернігівщини, перед Чернігівською землею, омитою водохрещення ще за святого князя Володимира, прослався славний хресний шлях.... На цьому шляху було багато радощів і скорбот, сходжень і падінь, величі та випробувань... Та церква чернігівська живе. Її оновлює і живить дух святий, про неї піклується Матір Божа, підносять свої молитви до Бога за землю Чернігівську великий угодник Божий святитель Феодосій та всі святі, що в ній просяляли. Так наголошувалося на урочистостях з нагоди тисячоліття Чернігівської єпархії. Живе й житиме в рідній єпархії приход в нашому древньому Козацькому, парафіяни якого постійно звертаються до святителя, угодника Божого Миколая молити Бога за нас, козачан, за славне Козацьке, синів і дочок, братів і сестер його. У Козацькому і за його межами.

Відомо, що людська діяльність хвилями змінює одна одну, що «дев'ятий вал» час від часу змиває всі сліди. І лише духовна спадщина з'єднує усіх нас. І те, що зроблено людиною, поколінням, всім народом, ніколи не загубиться в історичному розвитку людства.

І тому, вважаю, насамкінець варто нагадати слова святого Іоанна Богослова, якими завершується остання сторінка Біблії: «Незабаром прийду».

20 Той, хто свідкує, говорить оце: «Так, незабаром прийду!». Амінь.
Прийди, Господи Ісусе!

21 Благодать Господа нашого Ісуса Христа зо всіма нами! Амінь» (Біблія, або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповітів. Українське біблійне товариство. (Об'явлення св. Іоанном Богословом. 22, стор. 296. Вірш 20).

Ось така п'ятикупольна красуня-церква прикрашала наше село до середини тридцятих років минулого століття

Всередині нашу церкву прикрашав красивий різьблений і позолочений іконостас

Родина сільського священика. На жаль, ні прізвище, ні ім'я в селі не пам'ятають (фото 20–30-х років минулого століття)

Дзвонар Іван Батько, 2013 рік

Візит владика митрополита Чернігівського і Ніжинського Антонія до Свято-Миколаївської церкви Козацького

Рукопокладення в священики отця Миколи Ляха. 1994 р.

Отець Микола під час служби. 2013 рік

Нинішня Свято-Миколаївська церква в Козацькому

*Настоятель Свято-Миколаївської церкви протоієрей отець Микола (у світі Микола Лях)
під час служби в армії в обмеженому контингенті радянських військ в Афганістані (зліва).
Після служби в армії. Настоятель сільського храму (фото 2012 року)*

*Прихожанка храму
Ольга Григорівна Харлан*

*Прихожанка сільського храму
Марія Андріївна Фенюк біля ікони
Великомученика цілителя Пантелеймона,
написаній на стіні церкви за благодійні
кошти її сина Миколи Степановича*

*Соборне Богослужіння з водоосвяченням біля сільського храму
в храмовий празник Святого Миколая, 22 травня 2013 року*

Зустрітися біля місць вічного спочинку своїх батьків і родичів у поминальний день на Проводи – святий обов'язок односельців. На одному знімку – біля могили моєї мами, на іншому – поминальна тризна біля могил родичів

Козацький Оксфорд

*До нас в науку! ми навчим
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!*
Тарас ШЕВЧЕНКО

Слово «освіта» в українській мові семантично пов'язане з словами «світ», «світло». Словник подає цьому таке значення: освічений; 1, – той, на кого падає світло, ясно видимий, освітлений; 2. – той, який має освіту. Як бачимо, філософська категорія «освіта» є антонімом до темряви, затемнення. Невипадково про неосвічену людину в нашому Козацькому й донині кажуть «темна людина», «темнота».

З давніх давен українці були охочими до навчання. Отож, вважаю, що історію освіти в Козацькому треба вивчати й досліджувати саме з козацьких часів. А про загальне ставлення козаків до освіти та освічених людей розповідає нам історик академік Дмитро Яворницький. Він писав, що «грамотные люди высоко ценились в Запорожье, потому что они святое письмо читают и темных людей добру научают» (Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у 3-х томах. К. Наукова думка, 1990–1991. т. 1. стор. 45).

Святе письмо цінували і в Козацькому, про що свідчить розказана вище історія приходу, церковної громади і сільської церкви. Вже згаданий Яворницький твердив, що церква з дзвіницею, з одного боку якої був шпиталь, а з іншого – школа, складала необхідну приналежність всякого православного приходу. Зрозуміло, що міністерства освіти в козаків не було, а ось стандарти освіти існували. Вони тоді твердо уявляли, яку людину має виховати школа. Деякі з цих шкіл звалились «школами вокальної музики і церковного співу» і в них вчили хлопчиків музиці й співу. Отож цілком ймовірно, що одні з перших священиків у нашому селі були вихованцями цих шкіл і саме вони були й першими вчителями.

Замислюючись над загальним рівнем освіченості населення у козацькі часи, знову звернуся до першоджерел. Про це нам залишили свідчення сучасники того періоду. Цікаву згадку про схильність козаків до православної віри і навчання залишив архидиякон Павло Халєбський в описі України за Хмельниччини. «По всій козацькій землі ми примітили прегарну рису, що дуже нас здивувала: усі вони за малим винятком, навіть їхні жінки та дочки, вміють читати та знають порядок служби Божої та церковний спів. Крім цього священики

вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися по вулицях, число грамотних зросло, особливо за часів Хмельницького...»

А тепер ще одне одкровення. Цього разу датського посла Юста Юля, який у 1709 році відвідав Україну. «Козаки, – писав він, – ходять до церкви з молитовниками у руках, себто, грамотні, тоді як московити, навіть бояри, неграмотні».

Про любов українців до освіти свідчить ще один чужинець – Теплов, котрий був при Розумовському. Він, зокрема, писав, коли б у Батурині заснували університет, (а його там планували відкрити – авт.) то там би не бракувало ніколи учнів, як у Московському та Петербурзькому університетах: «Про охоту люду Малоросійського до науки нема чого й казати, – пише він. – Бо на Україні здавна заведені школи, без жодної помочі від уряду, а учеників, хоч вони не мають за вчення ніяких нагород (привілеїв або чинів) не тільки не меншає, а все більше та більше стає». Другий сучасник – Опанас Шафонський (теж російський урядовець) свідчив: «Про українців мусимо по правді сказати, що вони дуже охоче йдуть у науку: не тільки діти заможних, а навіть найбідніших міщан та козаків з доброї волі до школи ідуть...»

Педагогічний колектив нашої сільської школи першими паростками освіти в Козацькому вважає відкриття у 1897 році двокласної церковно-приходської школи. Звичайно, це право і воля керівника навчального закладу вважати ту чи іншу дату часом заснування школи. Як кажуть в нас у селі, зі своїм статутом у чужий монастир не ходять. Але ж наша сільська школа для мене не чужа. Я щиро радий, що саме ця школа стала моєю першою альма-матір'ю, що саме тут мене повели в світ науки, навчили любити рідну землю, шанувати батька-матір, посіяли в душу зерна мудрого, доброго, вічного. Тому я б і хотів, щоб в історію моєї рідної школи внесли суттєві зміни. Свої бажання хочу підкріпити історичними документами.

З історичних джерел відомо, що в Україні існували козацькі школи. Якщо говорити сучасною мовою, вони були тоді малокомплектні. В класі вчилася два – три учні. Але саме це були перші паростки нашої освіти, які тягнулися до сонця ще до відкриття церковно-приходських шкіл. Звичайно, таких шкіл було в той час небагато. За даними історика О. Лазаревського, тільки в семи полках Малоросії у першій половині ХУІІ століття було 866 училищ. У Прилуцькому полку їх тоді було 69, у Чернігівському – 154, у Ніжинському – 217. За даними Генеральної військової канцелярії, у 1741 році на території Переяславського полку діяло 119 початкових шкіл. Переписи 1740–1748 року свідчать, що в семи полках Гетьманщини на 1094 села припадало 866 шкіл із викладанням українською мовою. У 1742 році в Басанській сотні, до якої входило Козацьке, було 45 учнів. (ЦДІАУК, ф. 51, оп. 3, спр. 8236, стор. 26). У фондах цього ж архіву зберігається досить цікавий документ від того ж року і називається він «Про існування шкіл

у селах Красне і Козацьке», якого складав порутчик Гурін (там же). Так ось там записано, що в Козацькому «были школьниками» Онисько Григорьев і Михайло Трохимов, а вчив їх пономар Федір Титов. У згаданому Красному тоді було 5 учнів, у Згурівці – 2 учні, яких теж вчив пономар, в Усівці – 2 учні, Старій Басані – 4 учні. (там же). Ці ж «школьники» Онисько та Михайло згадуються і в реєстрі священників та церковних причетників Свято-Миколаївської церкви села Козацького, які присягнули 4 січня 1742 року Єлизаветі Петрівні. Мізерна кількість здобувачів освіти в Козацькому пояснюється тим, що і в інших школах того часу класи були з такою ж або трохи більшою кількістю учнів. Вище я наводив дані з Басанської сотні, а тепер глянемо, що було в Ніжинському полку. Так, у паламаря соборної Ніжинської церкви було 7 учнів, у дячка Преображенської церкви того ж Ніжина – 8 учнів. Відомо, що через сто років після дії нашої школи при церкві, а конкретніше у 1847 році благочинний міста Короп Іоан Кибальчич відкрив у селі Клишках «...училище в приміщенні церкви...» куди вступило 6 селянських хлопчиків.

Отже, історію нашої та й перелічених вище шкіл Басанської сотні треба вести щонайменше з 1741 року, бо ми ж не знаємо, скільки років було цим «школьникам», скільки років вони вже гризли граніт науки і чи першими вони сіли в селі на шкільну лаву. Адже цілком можливо, що тут уже були випускні вечори й для наших земляків уже лунав останній дзвоник. Адже дослідники заснування і розвитку освіти в Україні стверджують, що церковно-парафіяльні школи в Україні розпочали відкривати «...далеко перед кінцем ХУІ століття». Але якщо відкинути припущення і взятися за арифметичні дії, то вияснимо, що нашій школі у 2014 році виповнюється 273 роки.

Якщо ця дата для когось здається нереальною, назову ще одну. Ті ж архіви донесли, що до церковно-приходської школи у Козацькому діяла школа грамоти.

З давніх-давен церква була не тільки місцем, де відправляли службу Богу, вона надавала притулок людям знедоленим, покаліченим. Церкви вважали своєю справою милосердя й благодійництво. Церкви також являли собою осередки слов'янської писемності, освіти. Початкова школа залишилася спадщиною ще княжої доби. Тоді школи стали організовувати при монастирях, церквах. Учителювали в таких школах дяки, паламарі. Майже всі вони були дітьми священників, мали освіту, а згодом приймали сан священника. Церковно-парафіяльні школи давали дітям початкову освіту, дітей навчали писати й читати, за навчальні підручники їм слугували Псалтир та Часослов. Такі церковні школи мали в Україні велику популярність. І кожне, навіть невелике село, вимагало, щоб дяк або священник вчив при церкві дітей. Тому й знання грамоти у нас було поширене далеко більше й краще, ніж в інших народів.

У попередньому розділі дуже багато було сказано про велику роль духовенства у формуванні тогочасного суспільства, розвитку духовності людей. Немало ним було зроблено й на ниві просвітництва. І розділити ці дві сфери їх щоденних турбот просто неможливо, та чи й потрібно, адже в 1819–1838 роках навіть посада така була – Міністр духовних справ і народної освіти.

Тоді ж зі сторінок «Черниговских епархиальных ведомостей» звучали проникливі слова про те, що перед сучасним духовенством лежить великий і святий обов'язок. Крім прямих, нерідко багатотрудних обов'язків з пастирства, наше духовенство державною волею покликане взяти участь в не менш багатотрудній і відповідальній справі просвітництва темних мас російського народу. Його пастироучительському поводитрству довірене виховання і освіта юнацтва народу в дусі віри і доброї моралі... І духовенство тихо і безшумно здійснює свою велику справу, свій великий подвиг просвітництва народу. Просвіщало духовенство й юних козачан. У 1860 році у 15 повітах Чернігівської єпархії при церквах працювало 759 шкіл. З них у Козелецькому повіті діяло 46, де було 46 наставників, наставників духовного звання 18, світських – 2, у цих школах училось 525 хлопчиків і 146 дівчат.

Ця ж газета у 1867 році друкує список початкових народних училищ і шкіл в Козелецькому повіті, які працювали в минулому році. У цьому списку й школа в Козацькому. Того року в ній училося 10 хлопчиків від семи до дванадцяти років, а від семи до п'ятнадцяти років було 9 хлопчиків і 14 дівчат. У Ярославці хлопчиків у групі від семи до дванадцяти років було 44, а дівчаток – 17, у Петрівці, Бикові, Свидовці, Вороньках, Щаснівці вчилася по 17, 18, 12, 16, 24 хлопчики, груп дівчаток у цих школах не було. У Веприку поруч з 28-ма хлопчиками такого ж віку вчилася 2 дівчинки, у Рудьківці – відповідно 34 і 2, у Озерянах – 19 і 6. Зазначено, що всі учні православної віри. Отже в 1866 році наші дітлахи вже здобували повноцінну освіту. Але ж від 1741 року, коли в селі діяла козацька школа, пройшло 125 років. Я ніколи і ні з ким не погоджуся, що такий тривалий період наші односельці жили повністю безграмотні. Адже наведені вище купчі кріпості підписували не тільки представники духовенства, Там були, так би мовити, автографи й простого люду. Хтось же вчив їх грамоті?

У «Памятной книге Киевского учебного округа на 1898 год» зазначено про сільські початкові народні училища станом на 25 травня 1874 року. Є там дані й про Козацьке Новобиківської волості. Отож училище в нас засноване у 1875 році, а в 1881 році було чомусь закрито. Відновило роботу в 1886 році. Училище розташоване в громадському будинку. На утримання училища відпускається від земства 501р. 60 коп. і від товариства 156 рублів. Вчиться 98 хлопчиків та 8 дівчаток.

Попечителем училища обраний дійсний статський радник Петро Олексійович Васильчиков. На цій посаді він з 1 вересня 1886 року.

Учителька Раїса Парменівна Раєвська, закінчила курси Тверської жіночої гімназії, в службі з 1870 року, а на даній посаді з 14 жовтня 1896 року. Утримання 240 рублів. Помічниця учительки Олена Петрівна Раєвська, закінчила курс Київської Фундуклівської жіночої гімназії в службі і на цій посаді з 18 листопада 1895 року, утримання 180 рублів. Законоучитель священник Іван Даміловський, з 1878 року, утримання 60 рублів. При училищі є майже $\frac{1}{4}$ десятини землі. Співу навчає місцевий диякон Яновський, утримання 36 рублів. Училищний хор об'єднує 20 чоловік. (Памятная книжка Киевского учебного округа на 1898 год. Часть 1. Киевская губерния. К. 1897 г. Стр. 57).

До речі, у Петрівці початкове народне училище засноване у 1877 році. Від земства воно одержувало 605 руб. 23 коп. і від товариства – 120 руб. Вчиться 82 хлопчики і 7 дівчаток. Попечитель – теж Васильчиков.

Пустотінохутірське в хут. Пустотіне Воронківської волості засноване в 1891 році, розташоване у громадському домі, на утримання училища відпускається від земства 348 руб., від товариства – 60 руб. і пожертвування попечителя 30 руб. Вчиться 45 хлопчиків. Попечитель дворянин Михайло Миколайович Кочубей. В цій посаді з 1891 року. Учителька Серафима Миколаївна Морачевська. (Мабуць, та, що вчила в Пісках і Павла Тичину. – авт). Закінчила курс Чернігівського епархіального жіночого училища. В службі з 1885 року, в цій посаді з 1892 року. Утримання 288 руб. Законоучитель священник села Макіївки Ніжинського повіту Федір Степанович Неговський. В цій посаді з листопада 1891 р., утримання 60 руб.. Землі при училищі нема. Співів навчає законоучитель, утримання 36 рублів.

Рудківське початкове народне училище Мостищенської волості засноване в 1874 році, заняття відновилися в січні 1893, розташоване в громадському домі. На утримання училища відпускається від земства 372 руб., від товариства – 120 руб. І плати за навчання 3 руб. Вчиться 48 хлопчиків, а вже закінчили курс 7 хлопчиків. Попечитель титулярний радник Сафон Іванович Черниченко. Учителька Марія Андріївна Кисельова, закінчила курси Чернігівської жіночої гімназії. В службі з 16 листопада 1895 року, а на цій посаді з 26 вересня 1897 року. Утримання 240 руб. Законоучитель священник Дмитро Мартинов. В цій посаді з 12 січня 1882 року. Утримання 60 руб. Землі при училищі нема. Співу не викладаються. (там же стор. 58–60).

До речі, в списку шкіл при церквах Козелецького повіту до 1861 року, в яких вчиться до 25 і більше учнів, є лише школа в Петрівці, яка відкрилася при Петропавлівській церкві в 1847 році, і де 2 вчителі вчать 16 чоловіків і 13 жінок,

та в містечку Н.Бикові при Успенській церкві. Вчиться 20 чоловіків і 11 жінок. Вчитель тут один.

Доповнює дані про історію нашої школи і відомість про школи грамоти в Чернігівській єпархії за 1894/95 навчальний рік. В розділі про Козелецький повіт читаємо: «Школа грамоти в селі Козацькому розташовувалася в квартирі псаломника. Школа була відкрита 15 жовтня 1893 року, вчив грамоті псаломник Леонтій Красковський. Без освітнього цензу. Коштів на утримання школи грамоти не має.

Петрівська школа грамоти працювала теж на квартирі псаломника. Школа була відкрита 2 грудня 1893 року, псаломник Симеон Никифоров із 4 класу духовного училища – коштів не має.

Білоцерківська школа грамоти приміщення для занять наймає, працює з 1 листопада 1890 року. Вчить колезький реєстратор Яків Андріанов із імператорської півчої капели, одержує 15 руб. на рік.

Веприцька школа грамоти працює в церковному приміщенні з 15 жовтня 1890 року. Вчить Наталія Діаковська із 3-го класу єпархіального жіночого духовного училища, коштів не має.

Вороньківська школа грамоти працює в квартирі священника з 16 жовтня 1890 року, священник Василь Григоренко – закінчив духовну семінарію, грошей немає.

Макіївська школа грамоти працює в найманому приміщенні з січня 1894 року. Вчить диякон Іоанн Лайков із першого класу духовної семінарії, утримується на церковні кошти.

Ярославська школа грамоти діє в найманому приміщенні з 15 листопада 1892 року. Вчить псаломник Михайло Стратанович, закінчив двокласне міністерське училище, грошей на утримання немає.

У цьому ж навчальному році у Козелецькому повіті вчили дітей такі церковно-приходські школи: Данівська, Карасинівська, Новобиківська (відкрита 26 листопада 1890 року), Старобасанська (жіноча), Держанівська, Лемешівська, Сморшківська, Топчіївська і Хрещатинська. («Черниговские епархиальные известия» 1895 рік, стор. 727–847).

Дані про школи грамоти нашого краю за 1896 рік трохи змінилися. У Козацькому школа грамоти вже працює в квартирі вчителя. Школа працює з 1893 року. Учитель псаломник Леонтій Красковський, без освітнього цензу, одержує за рік 16 рублів казенної платні.

Білоцерківська школа уже має власне приміщення для занять, вчить диякон Яків Яновський, одержує так само 16 рублів у рік платні. (До речі, у розділі про церкву я згадував Якова Яновського уже як диякона свято-Миколаївської

церкви в Козацькому. У 1906 році його було єдиного відзначено в Козелецькому повіті як такого, що найбільш ревно ставиться до справи навчительства – авт.).

Петрівська школа працює в квартирі псаломника Семена Никифорова, школа діє з 1893 року і він уже закінчив духовне училище, одержує 16 рублів.

У Веприцькій школі став вчити псаломник Григорій Гладкий, у нього домашня освіта, одержує 16 рублів. Школа працює в будинку священика.

У Рудківській школі грамоти приміщення наймають, вчить козак Козьма Проценко, який закінчив народне училище, жалування 16 руб. і 9 рублів в навчальний період від учнів.

Ярославська школа працює в будинку псаломника з 1891 року. Псаломник той же Стратанович, який закінчив двокласне міністерське училище, одержує 16 рублів.

Макіївська школа має церковне приміщення, вчить диякон Іван Ходоровський, який вчився в духовній семінарії, платня 16 рублів. (Там же № 17 1897 рік).

Зверну увагу, що не в усіх школах вчилися дівчата. А ще Олександр Русов в описі Чернігівської губернії, зробленому ним в 1897 році, зауважував, що в одному з сіл Козелецького повіту (можливо, що й в нашому, – авт.) люди говорили вчителю: «Приймайте більше дівчат. Хлопці, хто за плугом, а хто в шинках забудуть грамоту, а жінкам Богу молитися, дітей навчати. З особливим би бажанням віддавали в науку, аби вчили якому-небудь рукоділлю.» (А.А. Русов. Описание Черниговкой губернии. т. 1, т. 2. Ч. 1898 г.).

У той час в першій групі школи викладали читання, письмо, арифметику. У другій і третій групах – теж читання, письмо, арифметику та церковнослов'янську мову. Закон Божий вивчали в усіх трьох групах – викладач завжди священик і тільки в тих випадках учитель, коли він закінчив духовну семінарію. Так було в трирічках. А коли перейшли до чотирирічної, то в школі уже стало в основному по два вчителі. У багатьох школах викладали і піснеспів. Потрібно сказати, наголошував О. Русов у вказаній праці, що селяни всюди «ужасно ценят церковное пение и за устройство хора всегда особенно благодарны». У Козацькому, як я писав вище, був хор із двадцяти чоловік.

Кількість бажаючих вчитися постійно зростала. Невзабарі у шкільних класах не вистачало місць для учнів. Постало питання будівництва нової школи. Її відкрили у 1891 році. Як це було? Вважаю, найкращою відповіддю на це запитання буде розповідь безпосереднього учасника тієї щасливої події. Від себе лише скажу, що до того дня Козацьке, мабуть, ще не бачило на своїх погостах такої кількості фаєтонів, карет, бричок, запряжених баскими четвірками, шестірками коней. На свято відкриття сільського храму знань з близької і далекої округи з'їжджалася вельможна знать.

Відома українська поетеса Любов Забайта у гостях у козацьких школярів

Освященіе и открытіе новаго зданія для народнаго училища въ селѣ Казацкомъ, Козелецкаго уѣзда, Черниговской губерніи, 1891 года 26-го сентября.

Земская школа въ с. Казацкомъ существуетъ съ 1875 года. Помѣщалась она сначала въ зданіи, выстроенномъ изъ матеріала старой церкви на средства общества съ помощію церковной кошелевой сумы. Но въ 1880 году бывшій приходскій священникъ К. В. Давиловскій, не имѣя для себя помѣщенія ни своего, ни церковнаго, началъ хлопотать, чтобы ему дали право жить въ школьномъ домѣ, мотивируя свою просьбу тѣмъ, что послѣдній и при его поступленіи еще предназначался для квартиры священника. Просьба священника была удовлетворена. Казачане, лишившись

сего зданія, выстроили новую школу о трехъ комнатахъ, но она была такъ неудобна для своей цѣли, что инспекторъ народныхъ училищъ П. А. Вондаренко, ревизуя училище въ 1887 году 11-го марта нашелъ его совершенно непригоднымъ для занятія въ немъ дѣтей, о чемъ и записалъ въ школьную книгу, а обществу рекомендовалъ позаботиться о постройкѣ новаго училища.

Съ помощію Божію общество села Казацкаго рѣшается приступить къ постройкѣ новаго училища, болѣе удобнаго и болѣе почетнаго; но такъ какъ прежняя школа стояла на мѣстѣ маломъ и неудобномъ по своему положенію; а другаго подходящаго мѣста у нихъ не было, то Казачане рѣшаются просить попечителя школы, сосѣдняго владѣльца Гофмейстера двора Ея Императорскаго Величества Д. А. Васильчикова помочь имъ въ ихней дѣлѣ. Господинъ попечитель школы отнесся къ просьбѣ крестьянъ вполне сочувственно: подарилъ имъ для школы прекрасное мѣсто въ селѣ Казацкомъ, величиной $\frac{1}{2}$ десятины и 500 руб. сер. денегъ.

Заручившись такимъ пособіемъ, Казачане тотчасъ же подносятъ просьбу въ мѣстную земскую управу, прося оную выдать имъ въ пособіе 500 р. и планъ для школы.

Очередное земское собраніе, заслушавъ сіе прошеніе и благодаря заявленію гласнаго, священника Г. М. Рожалина, ассигновало Казачанамъ 1000 р., обязавъ при этомъ ихъ строить училище по плану Старо-Басаевского училища. Казачане, съ радостію принявъ предложеніе управы и получивъ планъ, сейчасъ же приступили къ вывозкѣ лѣса для указанной цѣли. И въ теченіи года при стараніи Казачанъ и при особенномъ усердіи сельскаго старосты В. С. Барзаковского, въ Казацкомъ, какъ изъ земли

выросло прекрасное зданіе о пяти комнатахъ съ кухнею и корридоромъ, изъ нихъ двѣ громадныя, свѣтлыя классныя комнаты имѣють по 12 ар. въ квадратъ, а длина всего зданія 30 ар. и ширина 12 ар., на каменномъ фундаментѣ и покрыто желѣзомъ. Желая открытъ занятія въ текущій учебный годъ уже въ новомъ зданіи рѣшено было освятить его 26 сентября 1891 года. Къ этому дню приходскимъ священникомъ о. А. Дамиловскимъ приглашены были: мѣстный благочинный и сосѣдніе священники для соборнаго служенія, а также сосѣдніе помѣщики, имѣющіе такое или иное отношеніе къ Казачавской школѣ.

26 сентября въ 9 часовъ утра раздался благовѣстъ къ литургіи, привлекшій въ церковь массу народа, какъ въ большіе праздники; литургію совершали: мѣстный благочинный о. Д. Половскій, с. Веприка священникъ о. В. Діаковскій и приходскій священникъ о. А. Дамиловскій, въ сослуженіи мѣстнаго діакона и при пѣніи хора, приглашеннаго изъ села Вороньковъ, прекрасно выполнявшаго свое дѣло подъ управленіемъ окончившаго курсъ духовной семинаріи Л. П. Бѣльскаго, состоящаго въ должности учителя при Михайловскомъ училищѣ въ селѣ Воронькахъ,— все это произвело на жителей с. Казацкаго сильное впечатлѣніе.

На литургіи присутствовали: попечитель школы Казацкой П. А. Васильчиковъ съ дочерью, камеръ флейлиной Высочайшаго Двора Е. П. Васильчиковой, мѣстный предводитель дворянствъ М. Н. Кочубей, сосѣдняя владѣлица баронесса А. Н. Мейндорфъ секретарь нашего посольства въ Мюнхенѣ Д. М. Храповицкій, мѣстный земскій врачъ Л. Ф. Кулевицъ и другія почетныя лица. Вмѣсто причастнаго стиха приходскій священникъ о. А. Дамиловскій сказалъ рѣчь приличную случаю, которая закончена была общимъ пѣніемъ молитвы за Царя.

Послѣ литургіи всѣ священнослужители съ прибывшимъ изъ с. Вороньковъ священникомъ о. В. Григоренко направились крестнымъ ходомъ въ новоустроенное училище, гдѣ послѣ освященія воды и дома, былъ отслуженъ молебенъ предъ началомъ ученія послѣ котораго провозглашено было многолѣтіе Государю, Государынѣ, Наслѣднику Цесаревичу и всему царствующему Дому, Св. Синоду и Преосвященнѣйшему Веніамину, благотворителямъ, учащимъ и учащемуся, а въ концѣ оного о. благочинный съ своею краткою рѣчи привѣтствовалъ всѣхъ съ открытіемъ новаго училища. Когда священнослужители разоблачились, г. попечитель школы поздравилъ крестьянъ съ открытіемъ новаго училища, а выдержавшихъ экзаменъ—съ окончаніемъ курса, раздалъ послѣднимъ свидѣтельства, пожелавъ имъ въ жизни прилагать званія, полученные ими въ школѣ.

Потомъ всѣ священнослужители и почетные гости приглашены были къ завтраку, въ концѣ котораго г. попечитель школы первый тостъ провозгласилъ за Государя Императора, подхваченный всѣми гостями громкимъ „ура“, заглушавшимъ даже хоръ, который къ это время пѣлъ многолѣтіе. Но вотъ по данному знаку предводителемъ дворянства хоръ исполнилъ гимнъ „Боже Царя храни“, выслушанный публикою стоя съ особеннымъ умиленіемъ. Лишь только стихли послѣдніе звуки хора, о. благочинный предложилъ тостъ за здоровье Св. Синода и Преосвящ. Епископа Веніамина, покрытый также громкимъ „ура“ и пѣніемъ многолѣтія. Послѣ этого приходскій священникъ о. Александръ Демидовскій началъ читать адресъ попечителю школы, но прочтенію коваго два уполномоченныхъ отъ прихожанъ поднесли попечителю школы хлѣбъ и соль, а священникъ ему же поднесъ адресъ, вложенный въ папку своей домашней работы.

Принявъ все это, г. попечитель школы, видимо тронутый, выразилъ свою благодарность обществу въ своей рѣчи, въ которой между прочимъ совѣтовалъ крестьянамъ въ новую школу и дѣтей своихъ посылать аккуратно, чтобы занятіямъ могли открываться какъ можно ранѣе осенью и въ тоже время, чтобы и при открытіи весны дѣтей не отвлекали отъ школы до времени окончанія занятій, опредѣленнаго начальствомъ. Выразивъ желаніе, чтобы учащіе оправдали надежды, возложенныя на нихъ, г. попечитель предложилъ тостъ за здоровье всѣхъ Козачанъ.

Потомъ, приходскимъ священникомъ еще предложены были тосты за здоровье предводителя дворянства и гостей, а г. предводитель дворянства въ свою очередь, подымая бокаль, сказалъ прочувствованный сличъ по адресу мѣстнаго священника о. А. Дамилловскаго, послѣ чего діаконъ провозгласилъ всему собранію многолѣтіе, на что всѣ отвѣтили пѣніемъ многолѣтія и молитвою окончено было скромное торжество, оставившее въ средѣ Козачанъ неизгладимое впечатлѣніе. Когда гости выходили изъ школы, то дѣвочками-ученицами поднесены были букеты живыхъ цвѣтовъ баронессѣ Мейндорфъ и дочери попечителя. Къ концу вашего торжества, прибылъ земскій начальникъ П. В. Романовичъ-Словатинскій и, обзрѣвъ помѣщеніе школьное, хвалилъ усердіе крестьянъ с. Козацкаго, достойное подрѣжанія. Слава Богу!

Священникъ А. Дамилловскій

Рѣчь по поводу открытія новаго училища въ с. Козацкомъ.

Добрые мои прихожане, поздравляю васъ съ вашими праздникомъ! Сегодня для васъ исполнѣн великій день, ибо вы удостоились

сегодня видѣть служеніе болѣе торжественное, чѣмъ въ обыкновенное время; кромѣ этого вамъ оказали высокое вниманіе своими посѣщеніемъ ваши добрые сосѣди, а все это съ помощію Божіею устроено по поводу открытія вашего новаго училища.

Послѣ нашей общей молитвы здѣсь, мы пойдемъ въ школу, освятимъ ее и всѣ вмѣстѣ попросимъ Господа Бога, чтобы Онъ помогалъ вашимъ дѣтямъ набираться въ школѣ уму-разуму.

Окончивъ въ такое непродолжительное время постройку прекраснаго зданія съ помощію Бога и добрыхъ людей, вы этикъ самымъ доказали, что вы высоко цѣните пользу грамоты и любите школу, тѣмъ неменѣе въ эти торжественныя минуты я считаю своимъ долгомъ сказать вамъ нѣсколько словъ о томъ, какое великое значеніе имѣютъ для васъ церковь и школа. Припомните жизнь Божіей Матери. Она съ трехъ лѣтъ уже живетъ въ храмѣ съ самыхъ юныхъ лѣтъ. Она читаетъ священныя книги. За книгой засгаетъ ее Архангелъ Гавріилъ, открывая Ей великую тайну о рожденіи отъ Ней Спасителя міра -- Святитель Николай, въ честь всего созданъ сей храмъ, также любилъ домъ Божій, посѣщая его ежедневно, откуда былъ призванъ и на высокое служеніе Богу.

Спросите вашихъ стариковъ, почему они и теперь, не взирая на свою слабость постоянно ходятъ въ храмъ Божій?

Они отвѣтятъ вамъ, что съ дѣтства привыкли ходить въ церковь, съ дѣтства они полюбили храмъ Божій и, посѣщая его, они въ то же время изучили церковное чтеніе, чтобы находить себѣ удовольствіе въ чтеніи и пѣніи на клиросѣ.

Подражайте и вы этимъ добрымъ примѣрамъ. Съ самыхъ юныхъ лѣтъ водите вашихъ дѣтей въ церковь, пусть они сначала

стоять здѣсь, непонимая хорошенько ни чтенія, ни пѣнія, а урлекаясь одною церковною обстановкой, во какъ видно изъ жизни благочестивыхъ людей, дѣти ваши, посѣщая храмъ Божій, такъ полюбятъ его, что когда и вырастутъ, ихъ будетъ тянуть въ церковь. А, полюбивши церковь, они непремѣнно захотятъ и учиться грамотѣ, потому что они подобно другимъ грамотнымъ пожелаютъ и почитать и сѣбѣ не клиросѣ. Кроме того набожный грамотный человѣкъ всегда доставитъ удовольствіе себѣ и семейству и въ домашней жизни. Припомни дѣто, когда ты трудишься цѣлые дни, по слову Божию, до поту, но вотъ приходитъ суббота, солнышко закатывается, изъ села раздается звукъ колокола и ты сѣднешь въ храмъ Божій, чтобы тамъ усердно поблагодарить Бога за то, что Онъ поддерживаетъ твои силы въ теченіи цѣльнаго твоего труда и попросишь Его неоставить Своею помощію и въ послѣдующихъ твоихъ трудахъ.

Изъ церкви ты приходишь домой, а за это время твоя аккуратная хозяйка успѣла уже избушку твою прибрать, все тамъ чисто: лавки почищены, столъ накрытъ бѣлою скатертью, на ней хлѣбъ и соль. Иконы также вытерты бѣлымъ полотенцемъ, а предъ ними теплится лампадка. И при такой дивной обстановкѣ ты сядишься за столъ съ семействомъ, а твой грамотный сынъ будетъ изъ Краснаго угла св. Евангеліе и читаетъ то мѣсто изъ него, которое будетъ читаться завтра на обѣднѣ. На другой день, слышавъ колоколь, вы все идете въ церковь, а послѣ обѣдни, съобща побесѣдуете о томъ, что вы слышали въ храмѣ.

Что можетъ быть выше сего удовольствія здѣсь на землѣ: благочестивая жизнь праотцовъ показываетъ, что ангелы Божіи невидимо присутствуютъ въ такомъ благочестивомъ семействѣ и радуются за нихъ.

И напротивъ, какія невзгоды ты терпишь отъ сына, кото-

рый по твоему же нерадѣнію остался неграмотнымъ и совершенно непривыкъ къ храму Божию, такъ какъ ты тогда только бралъ его съ собою, когда несъ къ церкви свою пасху. Твой сынъ, выросши въѣ церкви, ожидаетъ праздничнаго дня для разгула. Съ вечера ояъ уже начинаетъ бродить безъ дѣла по селу кричить, поеть, а не дай Богъ, что бываетъ очень часто, повеселить еще себя хмѣльнымъ напиткомъ, тогда предъ нимъ все должно трепетать. Тутъ ояъ пойдетъ ругать и бить всѣхъ и каждаго, приходитъ домой -- таже исторія. Старайтесь, друзья мои, подражать первому и избѣгать послѣдняго, а для этого сами ходите постоянно въ церковь и дѣтей вашихъ водите. Пусть дѣти ваши здѣсь въ церкви узнаютъ, что надъ нами есть Богъ, Которому извѣстенъ всякій шагъ нашей жизни и Который за добрыя наши дѣла общаетъ благо здѣсь на землѣ, а тамъ вѣчное блаженство, а за дѣла худыя -- страданія. Пусть ваши дѣти сначала здѣсь въ храмѣ учатъ тѣ молитвы, которыя ояъ будутъ учить въ школѣ. А для того, чтобы дѣти ваши и въ школѣ и по выходѣ изъ нея не видѣли бы губельныхъ для себя соблазновъ, умоляю васъ Христомъ Богомъ, слушайте всегда совѣтовъ добрыхъ людей. Живите у себя въ семействѣ такъ, какъ подобаетъ христіанину. молитесь Богу семейно утромъ и вечеромъ, молитесь предъ принятіемъ пищи и послѣ вашей трапезы, молитвой начинайте ваши работы, молитвой и оканчивайте, словомъ поступайте въ вашей жизни вполне соответственно той пословицѣ, которую вы часто употребляете: „безъ Бога ни до порога“. Докажите на дѣлѣ, что вы всею душою любите Спасителя, Который пролилъ за насъ Свою драгоценную кровь на крестѣ, а любя Господа, вы непременно будете исполнять Его законъ.

Незабывайте въ вашихъ молитвахъ нашего Царя-Батюшку, ибо Ояъ, любя васъ, старается о томъ, чтобы въ каждомъ селѣ

была школа, которая помогала бы вамъ устроить здѣсь жизнь вашу болѣе удобно и разумно и указывала бы вамъ дорогу, по которой вы должны идти, чтобы получить на небѣ наследіе Божіе. Эта же школа даетъ вамъ въ руки книгу, которая послужитъ для васъ прекраснымъ развлеченіемъ въ часы вашего отдыха.

Окончимъ нашу бесѣду молитвой за Царя и людей!

Священникъ А. Дамилоскій.

Освященіе и открытіе новаго зданія для народнаго училища въ с. Казацкомъ, Козелецкаго уѣзда.

(Окончаніе).

Речь г. Попечителю школы.

Ваше Превосходительство усердный Попечитель Казачанской школы, достоуважаемый Петръ Алексѣевичъ!

Счастливый жребій выпалъ на мою долю выразить Вамъ отъ лица всѣхъ моихъ прихожанъ нашу искреннюю—сердечную благодарность за то Ваше пособіе, которое Вы оказали намъ при постройкѣ сего училища. Окончивъ его, мы прежде всего возблагодарили Господа Бога, что Онъ помогъ намъ въ нашемъ добромъ дѣлѣ. И теперь мы воочию увидѣли, что Самъ Богъ благославлялъ наше дѣло, ибо ничѣмъ другимъ, какъ помощію свыше, мы должны объяснить то обстоятельство, что немнѣя почти ни копѣйки своихъ денегъ, съ помощію добрыхъ людей устроено въ теченіи года училище въ селѣ Казацкомъ, стоящее около пяти тысячъ руб. серебромъ.

Поблагодаривъ Бога, наши благодарныя сердца обращаются къ особѣ Вашего Превосходительства, такъ какъ мы многимъ обязаны Вамъ при постройкѣ сей школы: не получивъ отъ Васъ въ даръ грунта подъ училище и известной суммы денегъ, мы бы не посмѣли и думать о постройкѣ таваго громаднаго зданія для училища. Итакъ, теперь нашъ храмъ Божій и храмъ науки могутъ служить вполнѣ гордостію села Казацкаго.

Замѣчательно, что оба эти зданія стоятъ на грунтѣ Вашихъ подаренномъ. Пусть же эти два святилища служатъ всегдашнимъ памятникомъ для насъ и для нашихъ потомковъ—тѣмъ Вашихъ заботъ, какія Вы оказываете нашему селу. Пусть же эти два маяка въ нашемъ селѣ указываютъ намъ и нашу дѣтямъ путь, по которому мы должны идти, чтобы быть истинными христианами, вѣрными подданными нашего возлюбленнаго Царя, добрыми семьянинами и примѣрными членами общества.

Преданіе существуетъ, что Ваша мать, сердечно-уважаемый Петръ Алексѣевичъ, была настолько человѣколюбива, что во время горячихъ работъ лѣтнихъ устроила убѣжище, въ которомъ, подъ надзоромъ избранной ею женщины, находили себѣ пищу и кровъ ежедневно подростки тѣхъ матерей, которыя должны были отправляться въ поле на работу. Вы также помогли намъ устроить въ нашемъ селѣ болѣе фундаментальное убѣжище, въ которомъ дѣти нашего села пользоваться будутъ надзоромъ и воспитаніемъ умственнымъ и религіозно-правственнымъ со стороны лицъ, которыхъ Господь и правительство вѣряютъ себѣ—но истинѣ святое дѣло. Да дастъ же Богъ, чтобы учащіеся въ семъ училищѣ оправдали на себѣ тѣ надежды, которыя возлагаютъ на нихъ церковь и правительство. Дай Богъ, чтобы молодые люди по выходѣ изъ сего училища, своею доброю примѣрною жизнію прославляли своего Создателя, утѣшали-бы своихъ родителей и приносили бы такую или иную пользу церкви и отечеству—тамъ, гдѣ судьба заставитъ ихъ работать.

Ваше Превосходительство! Въ знакъ нашей признательности къ Вамъ мы все единогласно положили въ сердцѣ своемъ соорудить кіотъ съ иконою сонменныхъ Вами и Вашей супругѣ, святыхъ, а теперь пока не откажите намъ въ удовольствіи принять отъ насъ сей хлѣбъ и этотъ адресъ, какъ видимые знаки нашей сердечной благодарности за Ваше попеченіе о насъ и дѣтяхъ нашихъ.

Слѣдуютъ подписи.

Думаю, всі зрозуміли, що мова йде про відкриття так званої Великої школи. У її стінах вчилися тисячі наших односельців і лише в 1975 році, коли урочисто відкрили нинішнє приміщення школи, старе стало не потрібним. А ще через кілька років після 84 років бездоганної служби його вщент зруйнували. Щоб наші пра-правнуки знали, якою ж була та школа, вважаю доцільним подати опис її санітарного стану, зроблений 31 травня 1919 року. Тим більше, що цей документ пощастило знайти в архівах. Офіційно тоді школа мала назву Козачанське початкове однокласне народне училище. Число відділень в усіх класах – по одному відділенню в класі.

Місцевість під училищем рівна, з нахилом. Поблизу училища є колодязь. Під ґрунтом – чорнозем. Площа шкільної ділянки 600 квадратних саженой. Місце під училище одержано в дарунок від приватних осіб.

При училищі є майданчик для ігор, є сад і город.

Колодязь при училищі простий, не артезіанський.

Училище розташоване в ряду житлових будинків, поблизу училища нема трактирів, заводів, кладовищ. Шуму ніхто не створює і повітря не псує. Училище поміщається в найманому і збудованому земством будинку.

Будівля споруджена в 1891 році.

У приміщенні школи більше нічого не розміщено. Будівля училища дерев'яна, одноповерхова, фундамент цегельний, не має непроникливої для вологи будови. Покрита будівля бляхою, дах ветхий, але не протікає, стіни зовні оббиті тесом, внутрішні стіни оштукатурені, підлога дерев'яна, фарбована, збита зі щілинами, ветха, прогнила.

Накатів нема.

Підземелля нема, не вентилується.

Вхід у приміщення прямо зовні, вхідні двері двійні, не оббиті. Стеля оштукатурена.

Вікна в класах розташовані на південь, південний захід і на південний схід. Кількість вікон, які дають світло на парти, зліва – три, ззаду – три, з інших боків нема.

Ширина вікон 1 аршин 7 ½ вершка, висота їх – 2 ½ аршина.

Відстань від підвіконника до підлоги 1 ар. 1 вершок. Вікна не затемнені.

Штор у класах нема.

Опалюється училище голландськими печами, печі погано гріють, розпалюють печі до занять.

Класи вентилуються через фрамуги і пічні витяжки, пічні витяжки розташовані зверху печей. Камінів у класах нема. Топки печей виходять в коридор. У вікнах зимові рами суцільні.

Вода для пиття із колодязя. Питна вода прозора, без смаку. Зберігається вода для учнів у діжці.

Відхожі місця для учнів холодні, вони окремо від шкільного приміщення. Запах від цих місць в класи не проникає.. Із вигребів витяжки немає.. Нема відділень для хлопчиків і дівчаток.. Відхожі місця не освічуються... Помийної ями при училищі нема.

Підлога в класах мисться чотири рази на місяць. Роздягальня окремо в коридорі.. Роздягальня вентилюється відкриттям дверей, рекреаційної нема.

Коридор центральний не вентилюється. Умивальника нема.

Класні столи двомісні і більше. Понад норми за столами сидять. Всіх столів 54. Шкільні лави зроблені разом з столами, є із спинками і без них. На столах відміток на кожен зріст, на який вони призначені, нема. Є два розміри столів. Столи потребують ремонту. Столи не прилаштовані до зросту дітей.

Класні дошки дерев'яні, фарбовані, матові, стерті.

Навчальні посібники задовільні та ветхі. Навчальні книги та зошити, грифельна дошка утримуються охайно, але в шафі не зберігаються.

Перерви учні проводять в коридорі, на майданчику, на вулиці.

На ночівлю учні не залишаються. В нічліжці нема окремих приміщень для хлопчиків і дівчаток.

Квартири учителя при училищі, з окремим входом зовні. Першому і другому вчителю дано по одній кімнаті, а третьому – (стоїть прочерк – авт).

Квартири вчителів від класів окремі, відгороджені коридором.

Кухня від класних кімнат окрема, відгороджена коридором і квартирами вчителів.

Квартири вчителів розташовані на північний схід і на захід. Вентиляція квартир кватирками, опалення – голландські печі. Стіни і стеля оштукатурені, підлога фарбована із щілинами, міцна.

Відхожі місця на вулиці, разом з учнівськими. При училищі є прислуга, вона не постійна, а приходить. Приміщення для прислуги не окремо, а в кухні.

При училищі є сарай для дрів. Є погріб для вчителів. Лазні при училищі нема, сушки для білизни нема.

Медична допомога учням не надається. Медпункт у Новому Бикові. До нього від школи 4 версти. Оглядів учнів не буває. Оглядів лікарями шкільного приміщення перед початком занять не буває. Не буває їх і під час навчального року.

Попереджувальна віспа прищеплена 76 учням. Учні, які б перенесли натуральну віспу, нема, всім учням зроблені щеплення.

На початку навчального року всі учні щеплені повторно. Серед учнів в останній навчальний рік були дифтеріт і чесотка, віспи натуральної, вітряної, скарлатини, корі, свинки, парші, виразок, нагноєння очей не було. Дифтерією хворіли 5, а чесоткою – три учні.

При школі є учнівська бібліотека, видань з гігієни там нема. Учительської бібліотеки нема. Керівництва для учнів з шкільної гігієни і з загальної гігієни нема. Народні читання з гігієни і медицини в школі не проводять, але вони бажані.

До осіннього семестру потрібні ремонт прогнилої підлоги, оббивка зовнішніх дверей і облаштування коридора сіней.

Заповнював карточку учитель Н. Прищук. (ДАЧО.ф.р-942, оп. 1, спр. 78).

Не секрет, що до революції трудящий люд жив у злигоднях і в неосвіченості. Царський уряд не дбав про освіту своїх підданих, а на утримання шкіл виділяв мізерні кошти. Так, у Новобасанській волості Козелецького повіту з 1897 по 1905 роки з населення було стягнуто 447 тисяч карбованців податку, з яких на утримання шкіл на рік йшло лише 3, 8 тисячі карбованців. Недарма ж вчителі цієї волості скаржилися в повіт на те, що вони півроку не одержували заробітної плати, що більшість учнів в негоду не ходить до школи через відсутність чобіт (бобровицька районна газета «Жовтнева зоря» № 40, 1967 рік).

Інші архівні матеріали свідчать, що в сусідніх Білоцерківцях була церковно-приходська школа на три класи. Розміщалася вона в тісному і низькому приміщенні. В кутку класу стояла ікона і горіла лампада. Діти розпочинали ходити до школи з 10–12 років. У 1910 році вчитель Прищепа навчав 35 учнів. Контролював його роботу і читав «Закон Божий» диякон Яновський з Козацького. Такий стан в освіті був ледь не в кожному селі району. У 1913 році в церковно-приходських школах нашого району вчилася лише 1600 учнів. В архіві зберігаються списки зовсім неграмотної молоді, складені в роки революції. Вони свідчать, що в Ярославці було 577 зовсім неграмотних, у Козацькому – 772, у Білоцерківцях – 553, у Озерянах – 637, у Петрівці – 567 чоловік. Така спадщина була від царизму (там же).

Уже в квітні 1919 року губернський з'їзд Рад прийняв спеціальну постанову про організацію справи народної освіти в губернії. Стару систему освіти скасували і організували нову єдину трудову школу з новими навчальними планами і програмами. У школах створили шкільні ради, куди входили вчителі, представники учнів старших класів та громадськості, ввели учнівське самоврядування: класкоми, учкоми, шкільні виконкоми. Велику роботу проведено для підготовки педагогічних кадрів. Розширилися класи.

На 1 січня 1919 року в Козацькому, як і передбачено штатом, було 4 відділення, в яких вчилася 39, 19 і 11 учнів. Вчили їх 5 вчителів. У Пустотіному в чотирьох класах вчилася 49, 45, 27 і 6 учнів, вчило їх 3 вчителі. На початок 1918 року у Козелецькому повіті за державні кошти працювала лише Козелецька школа, а з 1 серпня 1918 року на державний кошт перейшли Новобиківська, Бобровицька, Олишівська, Церковицька, Новобасанська, Чемерська, Кобижська, Старобасанська школи (ДАЧО. Ф. Р-942, оп. 1.).

Згідно списку шкіл Козелецького повіту від 4 травня 1920 року в Козацькому працювало дві школи. Обидві вони були першого ступеню. У першій школі вчилася 165 учнів і їх вчили 5 вчителів, у другій – 42 учні і їх опікували 2 вчителі.

Дві школи цього року працювали у Веприку та Новому Бикові. У них навчалася 167 і 25 учнів та 115 і 105. У Веприку працювало 6 вчителів, у Бикові – 10. У Білоцерківцях була одна школа першого ступеню, за партами один вчитель учив 50 учнів. У Катеринівці діяла школа першого ступеню, де один вчитель вчив 36 учнів, у Пустотіному така ж школа і там три вчителі вчили 111 учнів. У Миколаєві – в школі першого ступеня вчилася 40 учнів і був один учитель. У Старому Бикові три вчителі вчили 91 учня. (ДАЧО.ф.Р-593, оп. 1, спр. 172)

У 1921 році в Козацькому було 4 вчителі, кур'єрів-сторожів – 1, дітей до 16 років – 103. У Білоцерківцях вчителів – 2, кур'єр – 1, дітей такого ж віку 70. У Миколаєві навчителів – 2, кур'єр – 1, канцелярських слуг – 1, дітей – 50. У Пустотіному працювала семирічна школа з українською мовою навчання. У першій і другій групах вчилася 9 і 6 учнів, у третій і четвертій – 14 і 15. У п'ятій групі – 8 учнів. А в шостому та сьомому класах ще не було жодного учня (там же).

Документи за 1922 рік трохи відрізняються статистичними даними. В одному з них говориться, що в Козачанській семирічній школі працює 5 вчителів і вони вчать 118 учнів, з них 94 хлопці і 24 дівчини. В іншому пишуть, що в 1921/22 навчальному році у нашій школі було 4 вчителі і було 107 учнів. На наступний 1922/23 навчальний рік у Козацькому планували мати 4 вчителі і 4 групи учнів. В цьому документі також наголошується, що майже жодна школа немає книжок для навчання українською мовою. Також вказується, що в Козелецькому повіті у 1922 році від 14-літнього до 50-річного віку жило 26692 неграмотних (ДАЧО. Ф. Р-593, оп. 1. спр. 1006).

У Пустотіному в 1922 році працювала семирічна школа, вчителів було три, з них один чоловік, а учнів було 74, з них 14 дівчат. У Вороньках вчилася 90 учнів, у Веприку – 101, Свидовці – 120, Катеринівці – 66, Олександрівці – 36, Білоцерківцях – 74, Миколаєві – 34, Старому Бикові – 90. У двох Новобиківських школах – 366, у двох Петрівських – 170 учнів (ДАЧО. Ф. Р-593, оп. 1, спр. 473).

Наступне статистичне зведення про Козацьку єдину трудову школу, яка належить до Наркомосвіти і Наркомату здоров'я, профорганізації, кооперації і т. д., і т. д. датується першим січнем 1923 року. Школа загальноосвітня, вона не перебуває при промислових підприємствах. Призначена для дітей. Заняття проходять вдень. Строк навчання чотири роки. Школа відкрита до революції. Вчать на українській мові.

Школа утримується за кошти самооподаткування селян.. Школу постачають засобами на утримання виконком та рада попечительства.

Зарплата вчителям до 1 січня 1922 року виплачена за листопад 1921 року.

При школі нема майстерень, але є земля (рілля для городу). Саду нема.

Весною 1922 року в школі було чотири основні групи (класи). На 1 січня 1923 року в школі є чотири класи. На цю дату в першому класі було 33 хлопці і 7 дівчат, у другому класі відповідно 28 і 8, у третьому – 14 і 2, у четвертому класі – 9 хлопців і жодної дівчини. Всього хлопців 84 і дівчат 17, разом 101 учень.

Шкільних працівників на 1 січня цього року – 3, всі вони працювали тільки в цій школі. Технічного персоналу (прислуги) 1 жінка. Школа не перебуває ні під наглядом лікаря, ні під наглядом фельдшера.

Навчальні заняття восени розпочалися 15 жовтня. Фактично у жовтні було 14 навчальних днів, у листопаді – 25, у грудні – 23, всього 63 дні.

У школі ведуть журнал відвідування дітей. У школі ведуть іменний список учнів із вказанням їх статі.

Зведення дала вчителька Васильєва.

На цей час у Бикові вже працювала семирічна школа для дітей і підлітків і вона перебувала при цукрозаводі. Гроші на утримання вчителів і техперсоналу давав цукрозавод і волвиконком. Вчилася в школі 162 учні з них 16 дівчат.

У Білоцерківцях працювала школа для дітей, період повного навчання – 3 роки. Утримується за рахунок місцевих коштів, постачають школу грошима і натуральними продуктами селяни. Вчиться 40 дітей, з них одна дівчинка.

Працювала школа для дітей і в Пустотіному – навчання трирічне. Існує на кошти населення шляхом самообкладання, постачає школу в грошовій та натуральній формі населення. Вчиться 80 учнів, з них 15 дівчат.

У Свидовці працювала в цей час семирічна школа і вчилася 38 дітей (ДАЧО. Ф. Р-942, оп. 1, спр. 5160).

У 1923 році знову був зроблений опис нашої школи. Він в дечому повторює попередній, але дає й нові дані. Отже школа з усіма будівлями і двором займає 600 квадратних саженой. Під садом 300 квадратних саж., і 900 квадр. саж. під городом. Приміщення будувалося спеціально для школи. І має одне приміщення. Дерев'яно-дубове. Його довжина 10 ½ саж., ширина – 10, висота – 3 ½, крита залізом. У приміщенні 17 вікон, 14 дверей. 6 кімнат і коридор. Класних дві кімнати. Їх довжина 4 1/8 саж, ширина – 3 ¾, висота – 4 аршини 14 вершків. Класний коридор один. Його висота 4 аршини 14 вершків, довжина 4 1/8 саж., ширина – 4 ½ саж. При школі дві квартири для вчителів. В одній квартирі дві кімнати, а в другій – одна. Кухня спільна. У школі п'ять печей. Варистих печей одна.

Холодні будівлі. Дерев'яний сарай і погріб. Дерев'яний сарай потрібно будувати абсолютно новий, оскільки цей повністю розвалений.

Освітлення в школі нема.

Парт 24 придатних і 19 – ні. Є 5 шаф, 4 столи, 23 стільці, 5 вішалок. В обох класах треба лагодити 3 стільці, столи. Потрібні нові класні дошки, оскільки наявні уже непридатні для використання.

У розділі про навчальні посібники говориться, що українських підручників 122, російських – 120. Фізичного кабінета нема. З природознавства є 28 картин, препаратів та моделей з цих предметів нема. Географічних карт чотири. Історичних карт нема. Картин і приладів з географії нема. З арифметики є арифметичний ящик.

Розділ про навчальну частину дає інформацію, що майстерні в школі нема. Дослідно-садові, городні і польові роботи не проводять. Музику, співи і малювання не читають. Учні беруть участь в обслуговуванні школи.

У школі нема учнівських організацій.

Завідуюча школою Васильєва. 4 травня 1923 року.

У звіті про Козачанську трудову школу № 105 Новобасанського району за 1922/23 навчальний рік говориться, що в школі функціонувало 4 групи. Заняття розпочалися 22 жовтня.

Число учнів на 1 січня 1923 і на день подачі звітності:

Основні групи – перший клас – хлопчиків 33, дівчаток 7. 2 клас – 29 і 8, третій – 14 і 2, четвертий клас 7 хлопчиків, а дівчаток нема. Всього 99 учнів, з них 82 хлопчики. А на день подачі звіту уже стало 80 учнів, з них 67 хлопців. (ДАЧО. Ф.р-598, оп. 3, спр. 197, стор. 12–15).

Далі у звіті йде мова про наших перших вчителів післяреволюційного періоду. Першою у списку стоїть завідувача Васильєва Ганна Андріївна. Освіта 8 кл. Ніжинської жіночої гімназії. Працює тільки в цій школі з 20 жовтня 1917 року. Має дві кімнати.

2. Велігодська Ольга Іларіонівна. 8 кл. жіночої Ніжинської гімназії. Працює тільки в цій школі з 1 вересня 1917 року, житла немає.

3. Романенко Ганна Свиридівна 7 кл. жіночої Конотопської гімназії. Працює тільки в цій школі, а з якого часу не вказано.

Заробітна плата у вересні, жовтні та листопаді була 28 ½ крб, у грудні – 40, а в січні – 30. Плату отримують із місцевих джерел самообкладання. У примітці вказується, що з першого січня 1923 року одна із учительок була скорочена.

Завідуюча школою Васильєва. 1 травня 1923 року. (Там же. стор. 12–15).

Згідно звіту про трудові школи Новобасанського району Ніжинського округу на 1 січня 1924 року у Козацькому діяла чотирирічна неповна школа. Кошти на утримання навчителів і сторожа давав райвиконком. Паливо дає окрнаросвіти. Світла в школі нема, а на запитання «хто ремонтує школу?», відповідь досить лаконічна – «ніхто» і в 1923 році зробили тільки побілку школи.

Підручники для навчання купують самі учні, учбові допомоги, приладдя для письма теж за їх рахунок. Платня за навчання не береться. Підготовчої групи в школі нема. Весною 1923 року в школі було 4 основні групи, ціє ж весни був випуск 4-ої групи і на 1 січня 1924 року в школі є 4 основні групи.

Заняття розпочалися 15 жовтня. У жовтні було 12 учбових днів, у листопаді – 24, у грудні – 18. Всього вчилися 54 дні. Всього у школі вчиться 61 хлопчик і 33 дівчинки. Навчителів чотири, з них один чоловік. Всі вони працюють тільки в цій школі. Шкільна книгозбірня обслуговує тільки учнів. У селі є школа лікбезу, «але вона не функціонує». Решта даних про школу повторюється. Підписи абсолютно нерозбірливі. (ДАЧО. ф. Р-942, оп. 1, спр. 5986).

Ще одну сторінку в історію нашої школи дозволяє зробити весняний звіт дитячої установи соцвиху – єдиної трудової школи с. Козацького у розпорядженні Окрвіднаросу за 1923/24 навчальний рік.

Школа утримувалася за місцеві кошти, що одержувалися від віднаросу, шефів у школі нема. Школа розташована в окремому будинку, воно використовується для вечірнього заняття в школі лікнепу. Заняття проходять українською мовою.

Далі в документі зазначається кількість учнів у класах. При цьому зроблена розбивка на 1 жовтня і 1 травня. У першому класі на перше жовтня було 38 хлопців і 19 дівчат, а вже на 1 травня відповідно 31 і 15. У другій групі спершу за парти сіло 36 хлопців і 4 дівчини, а на весну їх кількість стала 31 і 2. У третьому класі з 28 учнів до весни стало 26. Таким чином з 125 учнів восени їх стало на весну 105. Заняття проходили у дві зміни, педагогічного персоналу було три чоловіки, як і належало згідно штату. Всі жінки. Обслуговуючий персонал – 1 людина. Заняття розпочиналися з 1-го жовтня, розпочалися через місцеві обставини, позаяк не скінчилося паство, то діти не зійшлися. Припинилися заняття 15 травня. За звітний період було 155 днів занять. У заняттях була вимушена перерва: з 21 січня 14 днів через те, що не було палива.

Далі у звіті йдуть відповіді на запитання. Одне з них, наприклад, таке: «Чи проводили в дитячій установі навчання по комплексному методу?» Відповідь: «ні, тільки робили досліди в усіх групах.»

Чи проводилися екскурсії? Відповідь «так». Було три екскурсії в цілому трьома класами. Їх мета – наочне пояснення про болотяні рослини та показати, що таке річка. Гуртків у школі нема.

Протягом звітнього періоду було Шевченкове свято і свято Першого травня. Для естетичного виховання дітей використовували малювання. У дитячій установі використовували плетіння і виготовлення іграшок.. На запитання про органи дитячого самоврядування дається відповідь, що створена дитяча рада. Діти та персонал прибирали класи – така відповідь на запитання, які роботи з самообслуговування виконували в школі.

Далі наводяться назви підручників, за якими діти вчилися цього року. Записані й наочні прилади. Отож:

1. «Веселка» 1 клас. автор Чепіга. 1 част. Школі належить 5 підручників, здобутих дітьми – 38.

2. «Веселка» П част. автор Чепіга. Шкільних нема, учнівських – 8.

3. «Перший крок», автор Чепіга – учнівських – 5.
4. «Ясне сонце», авт. Титаренко, шкільних 18.
5. Задачник, I част., авт. Чепіга, шкільних три, учнівських нема.
6. Задачник II част. авт. Чепіга, шкільних 1, здобутих учнями – 38.
7. Задачник III, авт. Чепіга, учнівських 28.
8. Граматика, авт. Курило, шкільних – 1, учнівських – 28.
9. Природознавство, авт. Трачков, шкільних 2.
10. Географія Русовой, шкільних 2, учнівських – нема.
11. Задачник I, авт. Бесараб, шкільних – 7, учнів. нема.
12. Читанка III, авт. Лубенець, учнівських 10.
13. Арифметика, авт. Чепіга, шкільних – 1, учнівських нема.

Глобуса в школі не було. Географічних мап 4, картин по зоології 32, арифметичний ящик 1.

У школі є музей дитячих праць.

Протягом навчального року проведено 9 педрад, розглянуто 48 питань. Було три засідання ради дитячого самоврядування – розглянуто 10 питань. Загальних зборів колективу і дітей не було. На засіданнях та зборах розглядалися педагогічні та господарчі справи.

Дитяча установа потребує капітального ремонту. Потрібно перестелити підлогу, пофарбувати дах, посклити вікна.

Працівникам дитячої установи доводилося додатково відвідувати хатичитальні.

Дітям для пиття дається сира вода. Стан уборних кепський – бо немає дверей. Нема ізоляційної кімнати. Лікар дитячу установу не відвідує. Лікарський огляд дітей не проводиться. Лікарську допомогу діти дістають у лікарні. Щеплення дітям проти холери і віспи не робили. За звітний період було 70 хворих дітей, два смертельні випадки. Харчі дітям протягом звітного періоду не видавалися.

30 червня 1924 року.

Завідуюча дитячою установою Васильєва (ДАЧО.ф.Р – 598, оп. 1, спр. 250, стор. 17–18).

До цього звіту додається заповнена Індивідуальна картка дитячої установи соцвиху. Пропоную теж пройти її сторінками. Отже Козачанська установа соцвиху віддалена від окружного міста на 60 верст, від району – на 12, від лікарні – на три версти, від поштової філії – на три версти (Новий Биків), від залізничних станцій Бобровиця і Кобижча – на 25 верст, від Остерської пристані – на 160 верст, від найближчої школи у Білоцерківцях – на 1 ½ версти.

А тепер знову увага: Рік початкового заснування дитячої установи 1886. Тип дитячої установи при початковому її заснуванні – земська, двокласна. З якого року існує установа даного типу? З 1917 року. Її утворено з земської

двокласної школи. (Отож рік народження нашої школи все-таки має бути змінений, якщо й не з 1741 року, як би зробив я, то бодай з 1875 чи 1886, але аж ніяк не з 1897 року, як це вважається нині – авт).

До 1917 року установа перебувала в адміністративному підпорядкуванні земській управі, з 1917 по 1924 – повітового відділу народвіти. До революції школа утримувалася на кошти земства, а тепер – на місцеві від Наросу. На запитання «скільки було груп (класів, відділів) дітей педагогічного і технічного персоналу на 1 січня кожного року?» дана відповідь:

1918 року було 3 основних групи і 2 рівнобіжних, хлопців 98, дівчат 30, 5 педагогів (всі жінки) тех. прац. – 1.

1919 рік було так само три основних і дві рівнобіжних групи. Вчилосся 105 хлопців і 25 дівчат. Педагогів 1 чоловік і 4 жінки.

1920 рік. Діє 4 основних групи, а до 1924 року уже рівнобіжних груп не було. Вчилосся 87 хлопців і 33 дівчини. Педагогів 4, з них один – чоловік.

1921 рік. Працює 4 групи. Вчиться 99 і 18 учнів, вчить 4 педагоги, всі жінки.

1922 рік. Працює 4 групи, вчиться 95 і 20 учнів. Педагогів – три, всі жінки.

1923 рік. Працює три групи. У них відповідно 85 хлопців і 20 дівчаток, педагогів три, всі жінки.

До 1922 року техпрацівником була одна жінка, а в 1923 і 1924 роках став працювати теж один – чоловік.

Далі йдуть дані про класні кімнати, які я вже наводив, отож повторювати їх не буду. Додано лише, що класи опалюються голландськими печами. Їх 6 і 1 плита. Освітлення в школі гасове. Водою користуються з колодязя. Будинок школи зроблений з дерева у 1896 році і був спеціально збудований для школи. Зараз будинок закріплений за селом. Надвірних будівель ніяких, була повітка для дрів, та зараз негожа.

Книгозбірні не було й нема. Кабінетів, лабораторій, майстерень нема.

Земельна ділянка дитячої установи під усіма будівлями з 1918 року – 300 кв. саж., двір ще 300 кв. саж., садок – 300 кв. саж., город при садибі 900 кв. саж. Всього землі – 1800 кв. саж. Так уся земля й залишалася до 1924 року. Городу польового, сіножатей, ріллі нема.

У 1923–1924 роках зроблена побілка класів на місцеві кошти.

Завідуюча дитячою установою Васильєва.

30 червня 1924 року. (там же. стор. 71–72).

Певну характеристику Козачанської трирічної трудової школи дає особиста справа навчального закладу, складена у 1926 році. Спершу там наведені повні назви, які вона мала до цього часу. Отож до 1917 року вона називалася Козачанська земська школа. З 1917 по 1919 роки – Козачанська народна школа 1 ступеня. З 1919 по 1926 (час складання особистої справи – авт.) роки – Козачанська трудова школа. Весь час школа існує самостійно, має власний будинок.

Помешкання школи, що існує й до цього часу, було збудоване в 1891 році, але заняття в ньому розпочалися з 1892. З цього року школа й прийняла назву «Козачанської земської трудової школи» й мала три групи.

В 1914 році в ній було відчинено четверту групу й таким чином її перетворили на чотирьохгрупову. В 1917 році відчинено першу рівнобіжну групу, котра в 1918 році перейшла в другу рівнобіжну, в 1919 році – в третю, а в 1920 році її було з'єднано з основною й відкрито першу рівнобіжну групу, котра послідовно переходила рівнобіжною аж до з'єднання її з третьою основною. З цього часу (1922) в школі існувало 4 основні групи, а в 1923 році четверту групу зачинено, тобто перетворено школу в трирічну.

З 10 лютого 1926 року відчинено новий комплект. З 1923 року на час складання справи всі предмети в школі читають українською мовою, крім рос. мови.

У 1924 році перша та третя групи проводили навчання з 8 год. ранку й до 1-ї год. дня, а друга – з дванадцяти годин дня до 4 вечора. У 1926 році 1 (а) та 1 (б) вчили з 8-ї ранку до 12 дня, а другу і третю групи з 1-ї дня до 5 год вечора.

Далі в справі йде розділ «Зв'язок школи з профспілковими, господарськими, державними та парторганами». З 1 грудня 1925 року, говориться там, школа має зв'язок з окрнаросвітою, Новобасанським райкомом робітос, новобасанським райкультземвідділом, з Козачанською хатою-читальнею. Характер зв'язку – учбово-адміністративний, професійний, адміністративно-господарський, з хатою-читальнею – обопільне проведення культурно-просвітницької праці. Школа має зв'язок з Козачанською сільрадою, Козачанським органом К.Н.С. і К.В.Д. – два вчителі рахуються членами сільради, з котрих один рахується головою культкомісії, а другий – член культкомісії.

Два вчителі рахуються членами організації К.Н.С. й один з них виконує обов'язки секретаря К.Н.С. 1 учитель-член ревізійної комісії К.В.Д. Такі ж самі зв'язки школи були і в 1926 році.. Тільки додалася Ніжинська окрінспектура.

Радіус обслуговування школою населення з 1923 по 1926 рік 1 ½ версти в с. Козацькому.

У 1923 році школа охоплювала 30 процентів дитячого населення села, у 1924 – 35, у 1925 – 40, у 1926 році – 70 процентів.

За цим йде розповідь про групове навантаження і навантаження на вчителя. У 1923 році в першій групі було 50 учнів, у другій – 40, у третій – 15 і в четвертій групі – 7 учнів (четверту групу вели три вчителі по дисциплінах).

У 1924 році в першій групі було 58, у другій – 38, у третій – 28 учнів. У цьому році з 20 по 25 жовтня та з 20 по 25 листопада діти не вчилися через побілку класів та ремонт підлоги. У наступному році у групах було відповідно 60, 42 і 37 учнів. І на 1 квітня 1926 року в 1(а) групі було 42, у 1 (б) – 40, у другій групі – 56 і в третій 33 учні.

Завідуючою школою в цей час працює Романенко Ганна Свиридівна. На цій посаді вона працює з 15 вересня 1924 року, назначена Новобасанським К.Р.К. спілки Робітос й затверджена окрнаросвітою. З 15 вересня 1929 року вона знову перезатверджена завідуючою школою Новобасанським К.Р.К. спілки Робітос й окрнаросвітою.

Розділ «особовий склад» доносить нам інформацію про тогочасних вчителів. Він трохи змінений, який ми бачили вище. Отож з 1 жовтня 1924 року Г. А. Васильєву переведено в с. Кулажинці, а призначено Д. М. Безпалого, а завідуючою школою призначено Г. С. Романенко. З першого жовтня 1925 року Д. Безпалого переведено в с. Фастовці Плисківського району, а на його місце призначено І.П. Лук'яненко. З 1 березня 1926 року року його переведено до Мринського району, а призначено Д. Г. Тимошенка. З 10 лютого 1926 року призначено на новий комплект О. П. Фенюкову. Вона до цього вчителювала в школі лікбезу, про яку мова йтиме нижче.

Зведення про господарське життя культпросвітустанови знову повертає нас до опису обох класів, тому опустимо відому нам інформацію. А ось далі йде досить суттєве зауваження директорки про те, що для проведення нормальної праці в трьох групах необхідно мати ще одну класну кімнату й одну кімнату для вчителя. (Тут хотів би знову повернутися до розділу про нашу сільську церкву, де розповідав, як 5 липня 1924 року одним розчерком пера Новобасанський райвиконком відібрав в сільського священика оселю зі всіма будівлями, бо «помешкання школи в Козацькому дуже тісні для того числа учнів, котре мається на селі та вони й не підходять й збоку гігієнічних умов». Отже, батюшку виселили, а оселю так і не переобладнали під школу – пізніше названу Попівською – авт.).

Далі директорка скаржиться, що у шкільному будинку проводиться навчання школи лікнепу, котре негативно відбивається на санітарно-гігієнічному становищі школи. Отож необхідно мати дві класних кімнати та дві кімнати для вчителів.

Що стосується змін, які пройшли в господарському житті культосвітустанови, то тут наголошується, що до 1922 року школа мала хоч до деякої міри задовольняючий зовнішній вигляд. Як-то: шкільний город був огорожений, мався при школі хлів для дрів та льох, але протягом останніх трьох років все це розруйнувалось: шкільний город стоїть зовсім неогорожений, що, звичайно, забороняє хоч до деякої міри планово його використовувати, хліва й льоху зовсім немає, через що навіть шкільне паливо лежить у громадській пожежній. А з настанням весняно-літніх пожеж воно розкрадається. Правда, тут іде зауваження, що у 1925 році на громадські кошти шкільний сарай збудований.

Перейдемо до розділу «Які проводились ремонти та що треба зробити негайно?» Сказано, що у 1924/25 навчальному році зроблена внутрішня побілка школи, засклені побиті вікна, полагодили класну та коридорну підлоги, потру-

сили сажу. А ось необхідно збудувати при школі сарай як вкрай необхідну будівлю для охорони від покрадення палива і т.д. Необхідно пофарбувати зовсім поіржавілий дах будинку школи. Потрібно полагодити в багатьох місцях зовсім згниле обшелювання школи й пофарбувати його. Потрібно відремонтувати старі парточки й придбати на 40 місць нових, позаяк доводиться на двомісні парточки садовити трьох учнів при проведенні роботи у дві зміни. Вкрай необхідно придбати найнеобхіднішу частину шкільного приладдя – дві дошки, позаяк доводиться проводити роботу в таких ненормальних умовах, як користуватися трьома групами однією дошкою. У найшвидшому часі потрібно огородити шкільну садибу, котра в сучасний мент уявляє майдан. Треба викопати льох. Придбати столи для класів.

Варто сказати, що до багатьох висловлених зауважень влада прислухалась. Про це свідчить звіт за 1926 рік. Там сказано, що в 1925 році пофарбували дах, зробили внутрішню побілку школи, засклили побиті шибки, полагодили два ганки, збудували шкільний хлів. Гроші на це дали з бюджету району та держави, а також знайшли місцеві кошти.

Цього року розділ про землю добавився новими даними. Сказано, що вчителі взяли в оренду шкільний город і за відсутності навчання під час літнього триместру земля обробляється педперсоналом – врожай середній.

У школі завжди не вистачало палива. При щорічній потребі 5 куб. саж. дрів у 1923 році виділялось 1 1/8 сільрадою, у 1924 році – 1 1/8 райвиконкомом, у 1925 році – 3 1/3 куб. саж. райвиконкомом, а у 1926 році – 2 куб. саж. У примітці до цього розділу зазначено: Завдяки тому, що довгий час через відсутність палива помешкання не опалювалися, то заняття не проводилися та порівняно теплою зимою палива вистачало.

Що стосується стану живого і мертвого інвентаря, то сказано, що у 1925 році в школі з'явився глобус, 1 термометр, 4–6 географічних карт, 1 арифметичний ящик, 1 рахівниця.

У I–IV групах використовували американський метод розподілу навчального матеріалу, а також комплексно-предметну систему. У 1926 році у першій групі був впроваджений американізований метод при комплексній системі, а в другій і третій групах викладали за комплексною системою. Серед методів навчання відзначені звуковий, лекційно-евристичний, екскурсійний, ілюстрований, вербальний, евристичний. Використання цих та інших методів дозволило вчителям школи програму в poradнику по соцвиху на 1925–1926 роки виконати на 90 процентів. Майстерні при школі не було, отож не було й практичних занять.

У шкільній бібліотеці того часу книг з природознавства було 30, белетристики – 85, політичних – 90, підручників 300, педагогічних – 28. А всього в бібліотеці було 533 книги. А у графі «підручники» проставлені ті книги, якими користуються діти. Всі учні в школі українці.

Подані в цьому документі й результати спостережень над соціальною цінністю дитячого колективу. Так, у 1925 році було учнів: хлопчиків – 121 і дівчаток – 25. З них пасивних – відповідно 5 і 3, вожаків – 4 і 3, дітей з селянським ухилом – 112 і 20, з буржуазним і пролетарським – нема. У цьому ж році із 121 хлопчика 109 були розумово обдаровані, а із 26 дівчат такими вважали 23-х, творчо обдарованих хлопчиків було 4, а дівчат – 2 (ДАЧО. ф.Р-598, оп. 1, спр. 411, стор. 1–54). У середині тридцятих років штат педагогів у школі розширюється. Але їм невчасно виплачують заробітну плату. Газета «За суцільну колективізацію» у 1934 році пише, що голову Козацької сільської ради т. Кострубка слідами сількорівських дописів було засуджено на три роки за неவிдачу вчителям заробітної плати (бобровицька районна газета «За суцільну колективізацію» № 26, 1934 р.).

Як повідомляла 22 травня 1936 року новобасанська районна газета «За більшовицькі колгоспи», у нашій школі працює 12 вчителів. Більшість з них має вищу та середню освіту. Вони не тільки вчать дітей. «Профспілка прикріпила до колгоспів вчителів Вовка, Максимовича В.А. і Максимович Л.М. Їх обов'язок був – допомогати сількорам у випуску бригадних стінгазет, організувати читку газет і художньої літератури серед колгоспників...» (газета «За більшовицькі колгоспи» № 62, 1936 рік).

У 1936 році у педагогічних колективах шкіл започатковується традиція викликати один одного на змагання з підготовки і проведення новорічної ялинки. Газета пише, що в сусідній Петрівці ялинка буде також влаштована на 20 квартирах у колгоспників і вчителів. На квартири запрошують і патронуваних дітей (газета «За більшовицькі колгоспи» № 157, 1936 р.). Вважаю, що наші сільські школярі того ж року теж водили хороводи навколо прикрашеної новорічної ялинки.

Вчителі не тільки випускають стінгазети, проводять голосну читку газет і книг. Як повідомляє ця ж газета 4 квітня 1937 року, в Козацькій школі «учні з викладовцем Наумовим влаштували куток Конституції». Організують вони й дозвілля учнів. Давайте разом прочитаємо про це: «Святкового вигляду прибрала Козачанська НСШ – директор т. Наумов. В дні перевірочних іспитів, навколо школи між квітами і клумбами висипані доріжки піском, пороблені лавочки. В класах чисто, столи застелені скатерттинами, встановлено квітами. Учні почувують себе в них весело і гарно. В час перерв організовано з учнями різні фізкультурні розваги і ігри...» («За більшовицькі колгоспи» № 66, 1937 рік). Ця ж газета в номері за 6 червня 1937 року пише, що «в культурній діловій обстановці успішно проходять іспити в Козачанській неповній середній школі. Учні з усією серйозністю поставилися до цього важливішого періоду в їхньому житті. Настирливою підготовкою до іспитів чимало учнів завоювали право у вчителів на оцінки відмінно і добре. Ось показники з диктанту з укрмови в VI класі

(викладавець т. Максимович) помилок на учня припало пересічно по три. На «відмінно» написали три учні, на добре – 13, посередньо – 14, погано – 1 і дуже погано – 1 учень.

Оцінки «відмінно» одержали кращі учні Захаренко Надежда, Харлан Мотя, Лук'яненко Маруся.

В 6–Б класі іспити з математики. Викладавець Набок А.Ф. виписала умову задачі на дошці. Спочатку в частини учнів виник сумнів і здавалось не розв'яжуть. Але вмiлим методичним підходом т. Набок встановлює бадьорий настрій в учнів. Через 15–20 хвилин учні подали вчительці свої роботи. Результати: «відмінно» 7, «добре» – 11, «посередньо» – 10 і «погано» 3 учні».

Вчителі школи користуються авторитетом у районі. У липні 1937 року комсорга школи Василя Михайловича Півторацького на третій районній конференції комсомолу Новобасанського району обирають кандидатом в члени пленуму райкому комсомолу (там же № 89).

До речі, Василь Михайлович був в ті роки й активним дописувачем районної газети. У наступному році він пише про те, що вчителі школи широко розгорнули агітаційно-масову роботу по вивченню Положення про вибори до Верховної ради України та Конституції України. Вчителі неповно-середньої школи найкраще організували роботу по вивченню виборчого закону. Це – Наумов В.А., Коваль І.С. та Сахнівська Л.А.

«На участку «Сороківка» колгоспу «Перше Травня», – говориться в замітці, – проводять культурно-масову роботу серед виборців т.т. Наумов і Коваль, де збирається багато колгоспників і колгоспниць, які охоче вивчають виборчий закон до Верховної Ради України. Ці агітатори приносять з собою патефон і після ділової розмови по вивченню сталінської Конституції грають на патефоні пластинки: пісні про вождя народів товариша Сталіна, про доблесну Червону Армію, про квітучу Радянську Україну, а також проводять бесіди про різні новини у нашій країні і події в капіталістичних країнах. З великим задоволенням слухають колгоспники лекції своїх агітаторів» (Новобасанська районна газета «Комуністичний шлях» № 63, 1938 рік).

В іншому номері районка розповідає, як у нашій школі з великою активністю пройшло розповсюдження квитків 12-ї лотереї Тсоавіахіму. Всі учні 8-а класу після доповіді керівника класу В.М. Півторацького про значення лотереї для зміцнення обороноздатності нашої квітучої соціалістичної країни, активно включились в роботу й реалізували у 8-а класі квитків на суму 20 карбованців (там же № 71).

Мені можуть закинути, що я витягую на світ Божий пропахлі нафталіном газетні рядки. Мовляв, вони тепер, коли ми багато чого дізналися про ту епоху, сприймаються зовсім по-іншому. Все це так і не так. Я теж досить критично сприймаю той період історії нашої країни і села. Тридцять років минулого століття

були дуже й дуже осоружними для людей. Я ще скажу, скільки їх перемололи криваві жорна репресій. Але ж із пісні слів не викидають. Треба критично сприймати і разом з тим поважати історію. А вона тоді, повторюю, була досить жорстокою. Влада щодня тероризувала людей. Влада невпинно тероризувала й школу. І вчителів нашої тодішньої восьмирічки в тому числі.

Давайте просто уявимо, як їм важко доводилося працювати. Ще вчора Максим Рильський був видатним радянським поетом, а сьогодні він уже український буржуазний націоналіст і сторінки з його віршами у шкільних підручниках змушують виривати, так би мовити, з м'ясом. Ще вчора всі любили усмішки Остапа Вишні і щиро сміялися разом з автором, а назавтра люди дізнаються, що Вишня не так сміявся, як декому хотілося б, і талановитий літератор уже рие лопатою канали в північних таборах за колючою проволокою. Ще вчора вчителя нашої школи Василя Андрійовича Максимовича, одного з представників славетного роду справжніх патріотів України, молодого, красивого, інтелігентного, відданого дітям, людям, своїй дружині-вчительці і трьом синам, хвалили на сторінках газети за його професіоналізм і активну життєву позицію, а назавтра вночі у Козацьке приїхав «чорний воронок» і в нього силоміць запхали того ж таки Василя Андрійовича як злісного ворога народу – члена однієї з міфічних контрреволюційних організацій, створених на замовлення Кремля та всемогутнього НКВС.

І уже вслід за арештованим в перший день роботи літньої районної конференції педагогів Новобасанщини перший секретар райкому партії гнівно жбурляв у зал з освітянами слова про те, як «вороги народу – троцкісти, бухарінці, націоналісти шкодили і намагалися шкодити на культурному фронті... Сиділи і в школах нашого району такі вороги, як Максимович і Удод, які викриті органами НКВС і заарештовані. Ці максимовичі й удоди намагалися зірвати комуністичне виховання дітей, не подати правильно коло систематизованих знань з основ наук і т. д.

РВНО і вчительський колектив були сліпими в цьому відношенні. Вони не бачили, як у них на очах шкодили максимовичі і удоди. Треба працівникам освіти бути завжди пильними, підносити вище класову пильність. («Комуністичний шлях», № 115, 1938 рік).

Чесно зізнаюся, що мною перерито сотні архівних справ, аби дізнатися, хто ж такий Удод, якого разом з нашим вчителем кинули у м'ясорубку репресій. Врешті вияснилося, що це Борис Логвинович – вчитель з Нової Басані. Це той Борис, який у 1906 році, коли ще був молодим учителем, підпільно друкував вдома на гектографі і розповсюджував у селі і в навколишній окрузі листівки та прокламації проти політики самодержавства і царизму, який розповідав у них про масові виступи селян проти поміщиків-гнобителів, за що був висланий за межі України. Це той Борис Логвинович, який був одним з перших вчителів

школи лікнепу в тодішньому райцентрі, і який навчив писати й читати сотні жителів села. Цей Борис був соратник брата Павла Тичини – Євгена, який у ті роки очолював у Басані райсельбудунок. І влада ось так віддячила за його невтомну і благородну працю. Гірше того: не так давно в області видали збірник про репресованих освітян Чернігівщини. Ні про Бориса Удода, ні про вчителя нашої школи Василя Максимовича там жодного слова. Прикро, але і в нашій школі ніде на стендах не знайдете жодного слова про несправедливо репресованого вчителя.

До речі, гонінням тоді в школі був підданий не один Максимович. У квітні того ж страшного 1937 року районна газета писала: «Козачанська школа «славиться» тим, що вже декілька років підряд відстає, працює незадовільно. В цій школі є комсомольська організація. Колишній комсорг Заїка і комсомолец – учитель Явон створили в КСМ організації атмосферу постійних міщансько-обивательських склоків, чим лише сприяли дальнішому розкладанню роботи школи. Цілком розваливши роботу комсомольської організації школи, Явон і Заїка втекли із району. Само собою зрозуміло, якою була політико-виховна робота в школі...» (там же, № 44, 1937 рік). А невдовзі «чорний воронок» повіз із села Максимовича. Біш ніж впевнений: коли б Явон і Заїка не втекли із району, вони б розділили долю свого старшого колеги. А, можливо, органи ДПУ й за межами району їх розшукали.

Але життя продовжувалося, продовжувалося й навчання в школі. Як знову ж таки пише районка, учні Козачанської неповної середньої школи взяли на себе зобов'язання вчитись на добре і відмінно. Зараз учні школи по-діловому виконують взяті ними зобов'язання на честь славного УШ з'їзду більшовиків. Кращими передовиками в навчанні є такі учні, як Даценко Надя та Ковшун Наталія із 7-го класу, Ярош Михайло і Ягола Оля з 6 кл., Журибеда Маруся, Самсон Микола з 5 кл., Мойсеєнко Галя з 4 кл., Самсон Оля і Обухан Анатолій з 1 класу і ряд інших учнів, які зустрічають знаменну дату з відмінними і добрими оцінками в навчанні («Комуністичний шлях», № 34. 1939 рік). Ця ж газета у передвоєнному 1940 році хвалить директора школи Миколу Федоровича Пішого, який розгорнув ділову підготовку до нового навчального року. Тут уже відремонтовані парти для учнів, а також зробили очистку навколо школи (там же № 95, 1940 рік).

Перед окупацією села, розповідала Євдокія Федорівна Синенко, старшокласники із вчителями на всі шибки у вікнах класних кімнат наклеїли хрест-нахрест паперові смужки. У роки Великої Вітчизняної війни школа в селі працювала, але не весь навчальний рік. Окупанти дозволили користуватися радянськими підручниками, але з них вирізали або ж заклеїли портрети Леніна, Сталіна, інших комуністичних вождів.

У 1946 році директор закладу О.М. Мирилко запропонував місцевій владі для огороження школи використати металеву огорожу колишньої церкви, «яка

зараз стоїть без потреби». Директор також наголошує, що прийшов час приступати до ремонту школи. Треба поробити столи, ослони для сидання учнів, дошку, на якій учні мають писати, відремонтувати димарі. Потрібні пильшики для розпилу дошок для ремонту, а також треба сто болтів (ВДАЧОН. ф.Р – 7624, оп. 1, спр. 7, стор. 12). Згодом на черговій сесії сільради та на засіданні виконкому зазначалося, що школа під час війни значно потерпіла і потребує допомоги, а тому головам колгоспів треба допомогти вивезти ліс і забезпечити робочою силою, а також тяглом і перевезти огорожу до школи. На засіданні сільвиконкому 15 липня того ж року вже виступає директор школи М.М. Пірко, який зауважує, що ремонт школи відстає. У ті ж роки в школі працювали вчителі Максимович Людмила Михайлівна, Сахнівська Людмила Андріївна, Самсон Григорій Кирилович, Діяківський Сергій Васильович, Литвиненко Ніна Іванівна.

Сільські школярі тягнуться до знань. Вони беруть активну участь в предметних олімпіадах, в художній самодіяльності, добре учаться і мають зразкову поведінку, влітку працюють у колгоспі. Про це засвідчують дві характеристики, знайдені в обласному архіві. Вони були в теці з характеристиками на піонервожатих, ланкових і комсомольців, інших шкільних та комсомольських активістів, яких мали нагороджувати за активну участь в громадському житті Новобасанського району. На жаль, там нема документу про те, які ж все –таки нагороди вони отримали. Вважаю доцільним навести ці характеристики, підписані тодішньою піонервожатою школи Олександрою Борець, аби діти й онуки нагороджених могли ними гордитися. Думаю, ці характеристики стануть приємним сюрпризом для всіх родичів відзначених активістів.

Перша характеристика на учня-піонера Козачанської семирічної школи Шевченка Володимира Івановича 1934 року народження. В ній говориться, що Шевченко Володимир закінчив 4 класи й перейшов до п'ятого класу. Перебуваючи учнем, він вчився з усіх предметів на «добре». Поведінка у нього завжди відмінна. Шевченко Володимир працював у піонерській ланці як найкращий піонер. Він допомагає випускати стінну газету в своєму класі, писав лозунги, проводив читку дитячих газет, взагалі виконував чесно всі обов'язки, які на нього покладалися.

В час літньої перерви він працював у колгоспі пастухом овець і виробив 110 трудоднів, за час жнив він виробив 44 дні. 15 серпня 1947 року (ДАЧО. ф. П – 676, оп. 1, спр. 45, стор. 6).

А тепер подам характеристику на учня-піонера Гришко Олександрю Марківну 1933 року народження. Гришко Олександра, говориться в документі, учениця 5 класу. Вчилася вона майже з усіх предметів на «добре» і «відмінно». Поведінкою була найкраща учениця. Допомогала своїм товаришам учням виконувати домашні завдання. В час літньої перерви вона працювала в колгоспі на

різних роботах і виробила 67 трудоднів. Вона вміла організовувати на цю роботу й своїх товаришів й за її прикладом інші учні добросовісно там працювали. 15 серпня 1947 року (там же, стор. 7)

15 березня 1947 року знову на засіданні виконкому виступає новий директор школи В.Ф. Кривцов. Він б'є тривогу, що «школа знову залишиться без палива на зиму через безвідповідальність керівників колгоспів, які не виділяють людей і підвід для розробки ділянки лісу і тому її розробили інші школи».

17 лютого 1948 року відбулася четверта сесія другого скликання сільської ради. Розглядалося питання виконання закону про загальну обов'язкову освіту. Доповідав директор семирічної школи Василь Францевич Кролевець. Він наголошував, що, перед нами поставлені величезні завдання ліквідувати неграмотність, дати всім дітям чотирикласну освіту. Для цього в селі є всі можливості, але на цьому шляху багато упущень і недоліків. У селі нині багато дітей, які переросли і не одержали чотирикласну освіту, є багато учнів, які не відвідують школу. Винні в цьому батьки. Багато й таких, що мають бажання вчитися, але не мають можливостей, потрібних умов і потребують матеріальної допомоги. Тоді сільська рада постановила всіх батьків, з чиєї вини діти не ходять у школу, викликати у сільську раду і провести з ними певну роботу, щоб діти з завтрашнього дня відвідували заняття. Другим пунктом сільрада рекомендувала і визнала відповідальними за його виконання голів колгоспів виділити гроші дітям, які потребують матеріальної допомоги, і придбати за них одяг та взуття. Сільрада зобов'язувала також дирекцію школи вжити заходів для виховання дівчинки інваліда Великої Вітчизняної війни Романенка Василя Михайловича, щоб вона відновила навчання і надати їй практичну допомогу в засвоєнні упущеного нею матеріалу. А для цього закріпити за нею одного з учителів школи.

Закон про загальну обов'язкову освіту у селі виконували, бо вже у липні 1950 року директор В.Ф. Кролевець на сесії сільради порушує проблему нестачі шкільних приміщень для класів. Маємо їх на п'ять класів, а треба – на шість. Виконком пропонує будинок, але він віддалений від центру села і його треба або зносити, або ж шукати інше приміщення. Все ж директора зобов'язали обладнати приміщення під клас в будинку Діаковського.

У квітні того ж року директор школи В.Ф. Кролевець ініціює суботник на впорядкуванні школи і її території. Сільвиконком зобов'язує керівництво колгоспу «Перше Травня» виділити для корчування і вивезення пнів 25 підвід і 50 чоловік, для вивезення палива 25 складометрів – 1 автомобіль і 4 чоловіки, для огорожі шкільного будинку 40 погонних метрів – 5 чоловік, для побілки шкільного приміщення 30 чоловік, для ремонту 13 парт – 12 чоловік, для ремонту трьох столів – 2 чоловіки, вікон – 6 чоловік, двох класних дошок 1 чоловіка, двох дверей – 2 чоловіки, шести димарів – 3 чоловіки, розпиловки лісу – 2 чоловіки.

Керівництво колгоспу імені Орджонікідзе зобов'язували виділити для корчування і вивезення пнів 22 підводи, для вивезення палива – 1 авто і 4 чоловіки, для огорожі подвір'я біля школи 40 погонних метрів – 5 теслярів, побілки школи – 27 чоловік, ремонту 12 парт – 12 чоловік, ремонту трьох столів – 2 чоловіки, шести вікон – 6 чоловік, двох класних дошок – 1 чоловіка, двох дверей – 2 чоловіки, ремонту фундаменту школи – 2 чоловіки, димарів і трусіння сажі – 2 чоловік, розпиловки лісоматеріалу – 2 чоловіки. Додам, що після цього суботнику були організовані такі ж масові акції на ремонті клубу і родильного будинку.

До речі, в ті роки в шкільних приміщеннях розташовувалися сільська рада і пологовий будинок, і їх неодноразово намагалися звідти виселити. На сесії сільської ради 27 грудня 1950 року депутат Чайка Кирило Юхимович запропонував відремонтувати приміщення для сільської ради, яке знаходиться в шкільному будинку. Цю думку підтримав депутат Михайло Прокопович Дарган і запропонував зробити це наступного року. Навіть прийняли прохання до райвиконкому виділити більше коштів для будівництва приміщення сільської ради, оскільки вона не має власного приміщення і розташована зараз у шкільному будинку.

У липні того ж року на сесії ради прозвучав депутатський запит про можливість звільнення приміщення школи від козачанського пологового будинку. Але після обговорення дійшли думки, що зараз зробити це ніяк неможливо, поскільки для цього сільська рада не має приміщення, а «роддом» в селі нині дуже потрібний. А для класів можна облаштувати друге приміщення, а «роддом залишити в тому ж будинку». Приміщення, що займає колгоспний пологовий будинок, наголошує голова сільради Петро Савич Будюга, для обладнання під клас малоприсадибне. Крім того знаходиться далеко від центру (ВДАЧОН. ф. Р-5305, оп. 1, спр. 618, стор. 13 зв. – 14).

Дітей же в класи прибувало. У 1951 році була затверджена така мережа сільської освіти: у першому класі 33 учні, у двох других класах – 63, у двох третіх – 63, у трьох четвертих класах – 105, у двох п'ятих – 87, у трьох шостих – 90, у одному сьомому класі – 43 учні. Всього в школі було 14 класів, де вчилася 484 учні (ВДАЧОН. ф. Р-7624, оп. 1, спр. 22, стор. 29 зв.).

У 1952 році, за словами тодішнього директора Івана Онікійовича Колінька, сказаними на сесії сільської ради 22 серпня, в школі вчитиметься 456 учнів. Тоді ж сесія просила правління колгоспу імені Орджонікідзе продати 15 центнерів соломи для покрівлі даху в будинку школи № 4, в якому вже переслали підлогу, відремонтували вікна й двері і зробили панель. А ще треба завезти 60 складометрів дрів і 15 тонн торфу (ВДАЧОН. ф. Р-7624, оп. 1, спр. 2, стор. 17). У 1955 році в школі вчилось 324 учні.

Звісно, що приміщень для класів не вистачало. У 1957 році за парти сіло 314 учнів. У 1958 році директор школи Григорій Кирилович Самсон доповідає місцевій владі, що в школі 299 учнів. Він говорить, що школа розташована в чотирьох місцях, що значно затруднює роботу вчителів та й не дозволяє організувати навчання в одну зміну. Він просить владу знайти приміщення хоча б на два класи. Тоді ж виконком сільської ради зобов'язує голову колгоспу Григорія Миколайовича Крижового обладнати клас верстатами для практичного навчання учнів. Ось так у квітні 1958 року вперше прозвучало прохання про відкриття шкільної майстерні. (ВДАЧОН. Ф. Р-7624, оп. 1, спр. 84, стор. 17–17 зв.). Того ж року вперше прозвучала думка про будівництво нової школи в Козацькому. Її висловили жителі села під час звітів депутатів сільської ради Івана Григоровича Дейнеги та Миколи Олександровича Козачухно, які досить тривалий час працювали вчителем праці та завгоспом в нашій школі. Тоді ж виборці наказували їм не тільки добитися будівництва школи, а й перейти на однозмінне навчання учнів. (ВДАЧОН. ф.Р-7624, оп. 1, спр. 76, стор. 1–42).

Нестачу приміщень для навчання наша школа відчувала ще довго. На засіданні сільвиконкому 5 червня 1960 року директор Григорій Кирилович Самсон доповів, що цього навчального року вперше в школі працюватиме 8-й клас і без нового приміщення цього зробити не можна. Отож треба потіснити сільський клуб. Отож з 1959 року наша школа стає восьмирічною.

Розмова на цю тему продовжується на сесії сільської ради. У 1960/61 навчальному році, наголошується там, у школі має вчитися 380 учнів. У наявних шести класних приміщеннях їх не можна розсадити навіть у дві зміни. Сесія зобов'язала директора школи т. Г.К. Самсона, голову сільради т. Козачухно М.О. та голову колгоспу т. Крижового Г.М. підібрати дві класні кімнати за рахунок будинків сільклубу і житлової кімнати (Цибань) та своєчасно їх опорядкувати, зробити відповідний і якісний ремонт та забезпечити всім необхідним шкільним майном до першого вересня цього року. (ВДАЧОН. ф. Р-7624, оп. 1, спр. 97, стор. 14).

Це тепер у школі газове опалення, а тоді заготівля дров лягала на плечі директора і громади. Наприклад, 21 червня 1953 року сільвиконком зобов'язав виділити з кожної рільничої бригади по 4 підводи – всього 16 підвід – і з кожної бригади по 15 чоловік. Людей і підводи треба було відправити о 6-ій годині вечора для заготівлі пнів. А наступного ранку о 7-й годині відправляли машину в урочище «Дуброва» для завозки пнів. Відповідальними за заготівлю палива були визначені Микола Савич Рискаль, Андрій Пилипович Гринь, Олександр Васильович Петренко, Іван Прохорович Самсон. (ВДАЧОН. ф. Р-7624, оп. 1, спр. 28, стор. 9–9 зв.).

А тепер від архівних документів хочу перейти до спогадів-розповіді нашої вчительки. До речі, моєї першої вчительки Наталки Степанівни Обухан. Вони опубліковані в районній газеті «Наше життя». Це безцінний документ

епохи. «У серпні 1955 року я приїхала в село Козацьке. Мене направили працювати вожатою в Козацьку семирічну школу після закінчення Городнянського педучилища. Умови праці були складні. Дві найбільші класні кімнати були в приміщенні школи, побудованій земством ще в 1897 році. Решта класних кімнат розміщались у пристосованих приміщеннях, розкиданих по всьому селу. Учнів було багато, по два паралельні класи, заняття проводились у дві зміни. Зимової пори гасові лампи горіли протягом перших двох уроків у першу зміну і знову засвічувались на третьому уроці другої зміни. Учителі переходили на уроки з одного приміщення до другого, місячи ногами осінню багнюку і загрузаючи в зимових заметах. Техробітниці топили груби торфом, носячи його на плечах із загального сараю.

Бібліотека знаходилась у малесенькій кімнатці, завідувала нею Євгенія Матвіївна Самсон. Читачів завжди було багато, особливо молодших школярів, адже книга в той період заміняла радіо і телевізор, без яких не можуть уявити собі життя сучасні школярі. Важко було в той час підготувати якийсь концерт, але жодне свято в школі не обходилося без дитячого ранку. І на новорічну ялинку, і на жовтневі свята сходилось до школи багато дорослих. Не було тоді коштів на дорогі подарунки, але треба було побачити, якою радістю світилися оченята дітей, коли вони дарували мамам і бабусям пучечки вербових котків, перев'язаних стрічками. Працювали чесно, на совість всі вчителі. Директор Григорій Кирилович Самсон був вимогливим керівником, добре знав свою справу, завучами в різний час працювали Катерина Данилівна Процан і Ольга Ничипорівна Гринь. Це були педагоги, як кажуть, від Бога, багато чого в них можна було повчитися.

Пощастило мені ще працювати в школі із старими вчителями, які здобували освіту ще до революції. Викладала російську мову та літературу випускниця С-Петербурзьких Бестужевських курсів Людмила Михайлівна Максимович, у молодших класах працювали Сергій Васильович Діяківський, Людмила Андріївна Сахнівська, Параска Свиридівна Шевченко. Це були люди до глибини душі віддані своїй справі, справжні інтелігенти. Колектив був дружний, відносини – доброзичливі. По-сімейному відзначали в школі всі свята, обов'язково зустрічали Новий рік.

Дуже часто в тісному приміщенні клубу готували різні вистави, в яких брали участь учителі і сільська молодь. Ставили «Наталку Полтавку», «Безталанну», «За двома зайцями», «Сватання на Гончарівці», «Москаль-Чарівник» та ін. Вистави йшли під суфлера, але це не була халтура, всі самодіяльні артисти грали самовіддано. Учитель праці Петро Федорович Спичак мав гарний голос, це був неперевершений Виборний. А як чудово грала Терпелиху учителька Марина Матвіївна Дворник. Глядачів у клубі завжди збиралося стільки, що яблуку ніде було впасти. Був і хор учительський, і сольні номери. Довго не стихали оплески, коли гуморески читала Марія Павлівна Чубовська.

Учні були такі, як і по всіх школах: старанні і не дуже, і відверті ледарі. Але багато з них знайшли свою стежку в житті, стали відомими і шанованими людьми. У Національному університеті на кафедрі географії читає лекції професор Ольга Василівна Плахотнік. В Інституті системних досліджень при Міністерстві освіти трудиться Тетяна Петрівна Дараган. Закінчили нашу школу і тут же працюють вчителями В.В. Галай, О.І. Бурзак, Л.А. Харсіка. Працює кореспондентом «Деснянської правди» на Прилуччині Микола Гринь. Вчительом в Ніжинському районі Марія Іванівна Горда, в Новобиківській ЗОШ І–Ш ступенів Ганна Миколаївна Сорока, у Броварах – Тетяна Миколаївна Чубовська» (бобровицька районна газета «Наше життя», 25 травня 2002 року).

У 1959 році в нашій школі вчилася 332 учні, їх вчили 18 вчителів, 90 відсотків їх мали вищу освіту.

Загальні збори колгоспників 25 січня 1965 року прийняли рішення збудувати в селі нову школу. Її проект був зроблений у 1969 році Чернігівським відділом будівництва і архітектури під керівництвом А.Г. Меженого. Урочисте відкриття школи відбулося у 1975 році, коли символічний ключ вручили тодішньому директору Марії Павлівні Чубовській. Тоді ще в ній навчалося 280 учнів. У 1989 році школу реорганізували в Козацьку середню загальноосвітню школу.

У ті ж роки школа змінила й своє «прізвище». До цього завжди і всюди писали «Козачанська», але з приїздом до школи випускника філологічного факультету Ніжинського педінституту Станіслава Суярка стали писати «Козацька». Молодому лінгвісту вдалося переконати освітянських чиновників, що граматично правильно треба писати саме так.

Як і в попередні роки, учні школи відвідували з концертами колгоспних тваринників. Про один з таких концертів у 1966 році писала районна газета «Жовтнева зоря». Після закінчення доїння на молочно-товарну ферму колгоспу імені Орджонікідзе завітали учні місцевої школи. Під керівництвом завідуючої бібліотекою Наташі Гузій та завідуючого клубом Петра Дарагана вони дали цікавий концерт. Від душі аплодували доярки і фуражири, коли виступали Валя Будюга, Оля Гаврищук, Оля Обухан та інші. Тваринники вдячні за виявлену про них увагу.

Важкі часи пережила школа у середині дев'яностих років, коли економічна криза охопила державу й, звісно, місцеве господарство. І хоч у шкільній їдальні нового приміщення школи зробили ремонт, підвели проточну воду, вона постала перед проблемою якісного харчування учнів. Не рятували ситуацію й 50 соток шкільного городу. Як писала районна газета «Наше життя» у 1997 році, учні приносили до їдальні по склянці цукру, «бо без нього й чай не вб'єш у душу. Вчителі приносили з дому солоні огірки, консервовані помідори, цибулю. Носили з дому вчителі й учні хліб. Доводилося давати дітям на сніданки голеньку картоплю і чай» («Наше життя», 15 листопада 1997 року).

У 2001–2002 роках Козацька середня школа отримала статус Козацької середньої школи-сад I–III ступенів. У листопаді 2002 року районна газета «Наше життя» писала про козацький Оксфорд: «Виховання любові до рідного краю пронизує всю навчально-виховну роботу школи. Традиційними стали сімейні вечори, на які запрошуються кращі люди села. Такі, наприклад: «Роде наш красний, роде наш прекрасний», «Духовні ідеали сім'ї» і т.д. Найрізноманітніші теми піднімають учасники батьківського лекторію: «Трудове виховання в сім'ї», «Не запізнився із допомогою», «Психологія юнацтва». Педагоги застосовують інноваційні технології, всі працюють за опорно-інформаційними схемами. Ініціатор застосування цього методу навчання – Ольга Бурзак, вчителька географії. Вже чимало років вона працює за методом Шаталова. Цікаві, насичені уроки, розроблені схеми стимулюють учнів до пізнання. Тому вихованці Ольги Іванівни перемагають на районних, обласних олімпіадах, вступають до вузів. Нині Ольга Іванівна готує матеріали до педагогічного ярмарку. Як завжди, ґрунтовно, всебічно. Недаремно кілька років підтверджує звання «вчитель вищої категорії» – постійно працює над підвищенням фахового рівня. Ось недавно самостійно освоїла комп'ютер, застосовує технічні засоби в підготовці до уроків.

Школа готується до районного семінару вчителів зарубіжної мови та літератури. Це шматочок життя і творчості викладача цього предмету, також викладача вищої категорії, директора школи Любові Помазан. Вже 15 років вона керує педколективом. А в свій час закінчила на «відмінно» Білоцерківську школу, вчилася майстерності у подружжя Ульяничів. Потім – педучилище, інститут.

Інноваційно в школі викладають вчителі I категорії Ольга Ханенко, Парасковія Дараган, Валентина Галай, Любов Сердюк, Оксана Дараган. Проблема, над якою працює школа: «Диференційний підхід як основа глибокого засвоєння знань та розвитку особистості школяра»... Вихованці школи-саду постійно відчують турботу, мають всі можливості одержати міцні знання (газета «Наше життя», № 94, 2002 р.).

Цього навчального року у школі вже навчалось 80 учнів. З них у першому – четвертому класах – 26 учнів, у п'ятому – дев'ятому – 37, у десятому – одинадцятому – 17 учнів. У 2004 році Козацька середня школа-сад реорганізована в Козацький навчально-виховний комплекс. У НВК працювало 15 вчителів. Очолювала його директор Любов Іванівна Помазан, заступниками з навчальної роботи працює Ольга Павлівна Ханенко, а з виховної роботи – Олена Олександрівна Дараган. Вищу категорію мають у школі Любов Іванівна Помазан, Ольга Іванівна Бурзак, Ольга Павлівна Ханенко. Першу категорію має п'ять вчителів, решта – спеціалісти.

Потрібно підкреслити, що педагоги, які працюють в нашій школі, не тільки спираються на досвід старших колег і нині сущих, і тих, хто залишив по собі

багату спадщину. Вони відчують мінливість часу і завжди гідно відповідають на його запити і виклики. Педагогічний колектив докладає немало зусиль, аби випускники впевнено почували себе в бурхливому сьогоденні. Завдяки самовідданій, творчій праці багатьох поколінь учителів, Козацька школа стала відомою своїми добрими справами не тільки в районі, а й у області. Педагоги з Козацького не раз приймали у себе колег не тільки зі свого району, а й з далекої округи, з якими щедро ділилися досвідом роботи. Вони без тіні сумніву наголошували, що навчальний заклад у Козацькому став справжньою школою утвердження нових педагогічних ідей. Особливо зацікавлює освітян розроблена колективом педагогів на чолі з нинішнім директором Любов'ю Іванівною Помазан, нагородженою за педагогічний талант медаллю Василя Сухомлинського, програма створення школи здоров'я і розвитку дитини. Школа сприяла й розповсюдженню доброї слави села, освітяни доклали немало зусиль, аби воно теж було відоме на теренах України.

Козацький навчально-виховний комплекс має гарний вигляд. У ньому домашньому затишно. Шкільні кабінети наповнені наочними матеріалами. Учні мають добре обладнаний спортивний зал. У коридорах – стенди з історії села, виставка шкільних газет, вироби гуртка «Природа і фантазія».

За ці роки у селі та і в усій округі і в Україні докорінно змінилася демографічна ситуація. З цієї причини у 2006 навчальному році у НВК був відсутній перший клас: у селі не знайшлося дітлахів, аби набрати групу. До речі, ця ситуація повторювалася ще не раз. Не раз школа залишалася й без десятого класу. В останні роки старші класи доповнюють учні сусіднього села Білоцерківці. У 2005 році за кошти ТОВ «Козацьке» у школу підвели природній газ.

Гарний вигляд має й дитячий садок, де виховується нині десятеро діток. До речі, його історія теж сягає в далекі довоєнні роки. А з приїздом у село Івана Семеновича Алейніченка, якого обрали головою колгоспу імені Орджонікідзе, у Козацькому вперше у 1967 році спорудили типовий дитсадок, який очолила його дружина Парасковія Іванівна. Вихователькою там працювала Н.Ф. Коханівська, нянею Н.П. Козачухно. Як писала тоді районна газета, вони з любов'ю доглядають дітей і мами можуть спокійно працювати в колгоспі.

Воно все б і нічого, коли б дитячий садок, а згодом і школу не спорудили на колишньому цвинтарі. І тим самим нарушили вічний сон наших пращурів. Очевидці, які копали траншеї для фундаменту, розповідали, як із землі витягували домовини з кістками і де вони поділися, ніхто не знає. Надмогильні плити спритники забрали до своїх дворів і використовували під час будівництва сараїв, погребів. Горбочки землі зрівняли «під нуль», як і знищували та зрівнювали людську пам'ять. Чи не докір це нам, нинішнім!?

У 2013 році в школі навчалася 52 учні. Освітній заклад та дитсадок повністю забезпечений кадрами. Харчувати учнів допомагають ТОВ «Козацьке»

та батьки. Всі учні школи одержали новорічні подарунки, які надали місцеві сільгоспідприємства. До речі, з середини тридцятих років, за винятком воєнних років, у школі не порушується добра традиція влаштування різдвяно-новорічних ялинок і карнавалів біля неї. На ремонтні роботи з підготовки школи до нового навчального року допомогу надали батьківський комітет школи, ТОВ «Козацьке». Тисячу гривень виділила сільська рада. Дирекцією товариства «Козацьке» щомісячно виплачуються відмінникам навчання грошові винагороди в розмірі 100 гривень, учням, які на районних олімпіадах зайняли перше місце, виплачується 100 гривень премії, друге – 75, третє місце оцінюється в 50 гривень. При НВК влітку вже багато років працює оздоровчий табір для дітей.

А тепер назову тих, кому долею випало працювати на нелегкій ниві директорування нашої школи. Пальмову гілку першості я віддам священику Свято-Миколаївської церкви Іоану Кустовському, дяку Андрію Іванову та паламарю Федору Титову, які в 1742 році вчили в місцевій козацькій школі Переяславського полку «школьників» Ониська Григорьєва та Михайла Трохимова. За ними відзначу псаломника Якова Яновського, якого єдиного на весь Козелецький повіт у 1905 році відзначено за ревну службу на ниві навчання школярів. На жаль, інших дореволюційних навчителів наших земляків в архівах не знайшов.

Після революції першу звітність за роботу нашої школи у 1918 році підписав (або ж підписала) Прищук. Потім завідуючою школою була Ганна Андріївна Васильєва. Після неї школу очолила Ганна Свиридівна Романенко. У травні 1936 року директором школи був Мринський, у 1937 році – В.П. Наумов. У пердвоєнний час школу очолювали Цимбал, Шмаль.

У 1940 році директором школи в Козацькому був Микола Федорович Піший. Він працював тут разом з дружиною Оленою Прокопівною. Вони виховували трьох малолітніх дітей. З початком війни його залишили для підпільної роботи в районі. Для цього родина переїхала в Нову Басань, де жили його батьки. Микола Федорович був активним підпільником організації, яку очолював Іван Лукич Дяченко. Він знав, що Микола Федорович комуніст, отож оберігав його від переслідувань нової влади, допомагав сім'ї продуктами, паливом. Дружина часто запитувала Миколу Федоровича, куди він ходить вечорами, а то й ночами, що вони там роблять у лісі. А він жартував: «У лісі пні корчуємо». Як арештували керівника підпілля Івана Лукича Дяченка, через чотири місяці почалися арешти, розстріли активістів, спалення сіл. 28 грудня 1942 року в Новій Басані розстріляли 364 комсомольців, комуністів, активістів. Разом з ними фашисти закатували і нашого директора школи Миколу Федоровича Пішого.

У липні 1940 року директором фігурує також М.М. Пірко. Згодом школу очолив Коваль. З 1943 по 1945 роки на чолі школи знову М.М. Пірко. У документах від 15 квітня 1946 року на посаді директора школи О.М. Мирилко. У ці ж

тяжкі післявоєнні 1945–1946 роки вчителем вчителів була Ніна Іванівна Литвиненко. У 1947–1950 роках посаду директора обіймають В.Ф. Кривцов та Василь Францевич Кролевець, з 1950 по 1955 роки – Іван Онуфрійович Колінько, з 1955 по 1967 роки – Григорій Кирилович Самсон. У 1968 році директором назначили Михайла Федотовича Пирого. У 1973 році його змінює шанована не одним поколінням учнів Марія Павлівна Чубовська, яка до цього тривалий час працювала заступником директора з навчальної частини. У 1987 році Марію Павлівну змінила Любов Іванівна Помазан, яка й донині несе цю нелегку ношу.

За роки існування з класів Козацької школи у вирій вилетіли тисячі випускників. Серед вихованців дореволюційної школи назову імена, що відомі всьому світові. Це – професор архітектури Микола Олександрович Даміловський. Він народився в 1880 році у родині нашого сільського священника. Закінчив інститут цивільних інженерів. Винайшов спосіб побудови архітектурних проектів, відомий в усьому світі як «Лінійка Даміловського». Споруджував в Києві доходний дім М. Михельсона на вулиці Пушкінській, доходний дім Київського добродійного товариства в садбі сулимовських закладів на вулиці Круглоуніверситетській в Києві. Наш земляк споруджував залізничні будівлі та Криворізьку і Білоцерківську насосні станції. Серед його видатних учнів називають архітектора Йосипа Каракаса. Микола Олександрович мав багато наукових публікацій. Помер наш земляк 21 березня 1942 року в Києві від злиднів. Похований на Лук'янівському кладовищі, неподалік від вулиці імені Артема, де він і жив.

У 1884 році в селі Козацькому народився Павло Наумов. За однією з версій довідників він Семенович, а за іншою – Степанович. Нинішні Наумови, що донедавна жили в селі на Бурзаківці, ясності у це питання не внесли. Павло Наумов знаний у світі як видатний живописець і графік. Він автор картин «Зжате жито», «Демонстрація», «Розгром поміщицького маєтку в 1905 році», «Шевченко серед кріпаків», «Канів. Тарасова могила». багатьох політичних карикатур у журналі «Шершень», де тривалий час працював. Павло Наумов з 19 років вчився у маляра-ремісника М. Буди в місті Ніжин. У 1899 році вступив до Київської рисувальної школи Миколи Мурашка. Після її закриття в 1904 році вчиться в Київському художньому училищі. Далі – Петербургська академія мистецтв. У 1905 році повернувся до Києва, викладав у школі художника Сергія Світославського. Згодом повернувся до Петербурга. Там в Академії мистецтв у 1911 році здобув звання художника. Викладав у Петербурзі, але зв'язків з Україною не поривав. В Пітері познайомився і подружив з відомим поетом Сергієм Єсеніним, з яким служив санітаром у санітарному поїзді і намалював олівцем портрет поета того часу. Всі видання пишуть, що Павло Наумов мав псевдонім Заступець, але ніхто не пояснює, чому таке «друге прізвище» обрав наш земляк. Як засвідчують метричні книги нашої сільської церкви, в дореволюційний період у Козацькому жило багато людей з прізвищем Заступець. Цілком очевидно, що його

мама до заміжжя мала саме таке прізвище і він вирішив взяти його псевдонімом. Помер наш земляк у 1942 році у блокадному Ленінграді.

У 1895 році в Козацькому народився український живописець і етнограф Микола Степанович Погребняк. Він помер в 1972 році.

Серед випускників школи й колишній студент Московського держуніверситету імені Ломоносова, який став доктором фізико-математичних наук Іван Супрун, студентка також цього ж вузу і кандидат наук Любов Кирилівна Чайка. Її брат Анатолій Кирилович тривалий час очолював обласне управління сільського господарства, за сумлінну працю нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора і «Знак Пошани». Пам'ятаєте, я наводив характеристику на учня Володимира Шевченка. Згодом він став доктором сільськогосподарських наук, працював інспектором ЦК КПРС по Україні і Молдові. Кандидатом сільськогосподарських наук став вихованець школи Микола Митрофанович Бурзак 1946 р.н. він був директором радгоспу у Ставропольському краї, першим секретарем райкому партії, директором Саратовського кінного заводу, директором Харківського іподрому. Кандидатом фізико-математичних наук став односельць Микола Михайлович Горда, батько якого пройшов у піхоті тисячі кілометрів фронтів доріг, дійшов до Берліна, а після війни весь час жив і працював у Рудьківці нашого району. Кандидатом наук з педагогіки стала Любов Іванівна Ненько, яка працювала директором коледжу в Києві.

Серед недавніх випускників школи, які стали знаменитістю, варто назвати Ольгу Василівну Плахотнік (дівооче прізвище Обухан). Вона народилася в 1952 році, закінчила Переяслав-Хмельницьке педагогічне училище, тоді продовжила навчання на природничо-географічному факультеті Київського державного педагогічного інституту ім. О.М. Горького. Працювала вчителем початкових класів, вчителем географії, заступником директора школи з виховної роботи, завідувачем кабінету географії Центрального інституту підвищення кваліфікації вчителів Міністерства освіти України. Закінчила аспірантуру Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка і захистила дисертацію з проблем економічного виховання, а в 1988 р. – докторську дисертацію з розвитку геоекологічної освіти. Нині вона професор кафедри педагогіки Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Ольга Василівна в 2008 році обрана академіком Міжнародної академії культури безпеки (Україна), а в 2007 році – академіком Академії педагогічних і соціальних наук (Росія). Має понад 400 наукових досліджень і публікацій, автор і співавтор монографій, підручників і посібників для вчителів, учнів і студентів. Вона підготувала 4-х докторів і 34-х кандидатів наук.

Григорій Миколайович Бурзак, до речі, однокласник Ольги Обухан, після закінчення восьми класів продовжив навчання в Новобиківській середній школі. З атестатом зрілості, в якому була лише одна четвірка, вступив на факультет ядерної фізики Київського політехнічного інституту. Став визнаним у світі

спеціалістом у цій галузі. Два роки навчав ядерним премудростям студентів Нью-Йоркського університету США. Нині займає солідну посаду в Україні.

Ще одна їх однокласниця Софія Самсон стала відомою в Україні письменницею. Дві доньки козачанки Наталії Сергіївни Гусак нині кандидати мистецтвознавства.

Довгий час працює Марія Іванівна Горда методистом Ніжинського районного відділу освіти, вона відмінник освіти України, має педагогічне звання «учитель-методист», за дослідницько-експериментальну педагогічну діяльність нагороджена медаллю А.С. Макаренка, автор кількох науково-методичних посібників для вчителів. Козачанка Ніна Павлівна Фенюк теж все життя працювала вчителькою в столиці, вона нагороджена урядовими нагородами, є автором кількох підручників для учнів з пониженим рівнем слуху, якими користуються в спеціалізованих школах України. Випускниця нашої школи Ольга Миколаївна Терещенко (нині Кутова) має звання відмінника освіти України, нагороджена медаллю Василя Сухомлинського. Вона здобула вчену ступінь кандидата педагогічних наук і нині працює в НДІ педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук.

Заслуженим працівником сільського господарства України став нинішній директор ТОВ «Козацьке» Сергій Миколайович Чубовський – випускник нашої школи.

Нині нашого, козацького цвіту є по всьому світу. Школа дала країні сотні вчителів, інженерів, агрономів, зоотехніків, медиків, бухгалтерів-економістів, банкірів, військових, правознавців і правоохоронців. Три полковницькі зірки на погонах мають вихідці з Козацького. Це – старші радники юстиції колишній прокурор Чернігова Григорій Васильович Сорока, Дніпровський транспортний прокурор Григорій Іванович Гринь, капітан першого рангу, який все життя віддав військово-морському флоту СРСР Микола Миколайович Плотник, полковник, радник міністра внутрішніх справ Олександр Петрович Обухан. Звання підполковника має офіцер Генерального штабу Збройних сил України Григорій Миколайович Бурзак. Не перелічити тих, хто обрав професії тракториста, шофера, тваринника, продавця, будівельника, залізничника, електрика, швачки, кухаря. Є серед випускників школи архітектори й художники, сталевари, металурги, шахтарі. Й прошу не дорікати за нескромність, але за останні півстоліття школа дала випускникам єдину путівку у професіональну журналістику – вашому покірному слугі, автору цього дослідження про рідне село. Але вірю, що цією стежкою підуть й наступні покоління односельців. Запропоновані вчителями творчі роботи учнів, які вони подавали на Всеукраїнські конкурси «Добрідень тобі, Україно моя!», «Об'єднаймося ж, брати мої!» та інші, свідчать, що багато хто з них має іскру Божу в своєму серці. Прочитайте, і самі переконаєтесь.

РІДНА ХАТА

У світі безліч є доріг,
Та є одна дорога,
Яка веде тебе завжди
До рідного порога.
Усі ми виростем колись,
Підемо в світ широкий,
За рідну хату помолись,
За рід наш ясноокий.
І де не будеш, а згадай
Стареньку неньку й брата,
Бо хоч квартира в тебе є,
Проте є й рідна хата.
В цій хаті виріс ти колись,
Навчавсь, як в світі жити.
І вперше Богу помоливсь,
Навчивсь свій край любити.
Згадай усе своє життя,
Згадай і ту дорогу
Яка веде тебе завжди
До рідного порога!

Тетяна ЛИМАН

ЖИВЕ НАДІЯ

Люблю берізку під вікном
І неба синь прозору
А ще – ромашки за садком,
Що тягнуться угору.
Та їхні білі пелюстки
Назавжди почорніли.
Чомусь ці ніжні квіточки
Голівки опустили.
Стоять, нахмурившись, гаї,
Більш не кує зозуля.
Страшна чорнобильська рука
Їх вразила, мов куля.
В той край лелеки не летять,
Там не цвітуть каштани.
В серцях людських з тих пір болять
Радіаційні рани.
Життя летить, ідуть роки,
Але живе надія,
Що зацвітуть і там сади,
Людська душа зрадіє.

Наталія ДАРАГАН

РІДНА МОВА

Я буду прагнути того,
Щоб рідна мова розквітала
І щоб на всіх материках
Українське слово зазвучало.
Бо мова наша солов'їна
Чарує душі і п'янить.
Це наша гордість і надія,
Що людям серце полонить.
Я пронесу крізь все життя
Любов до слова дорогого.
Воно для мене – цінний скарб,
Дорожчий скарбу золотого.

Марина ПОМАЗАН

УКРАЇНА

Україно моя, рідна ненько.
Батьківщино моя золота!
Ти кожному грієш серденько,
Твоя дума навіки свята.
Україно моя лебедина,
Ти мов сонце, що світить здаля,
Грієш душу ти кожній людині,
Тебе навік полюбила я.

Інна БАБІЄНКО

У РІДНОМУ КРАЇ

Вийдеш в поле рідне,
Глянеш навкруги,
Дерево в багрянці
Шле привіт тобі.
Лагідно всміхається,
Грає самоцвітом
Сонечко ласкаве
Ніжне і привітне.
Райдугами світиться,
Виграє, мов хвилию.
А Супій в Дніпро біжить
Тихою долиною.
І тобі, мов річці тій,
Стане так привітно,
Весело і радісно
Й на душі так світло.

Світлана ЛИМАН

БЕЗСМЕРТНЕ СЛОВО КОБЗАРЯ

У ці весняні теплі дні
Приходить світлий час,
Коли вшановується знов
Наш батько, наш Тарас.
Тяжким було його життя.
Бо не любив панів,
За вільне й мирне майбуття
Народ піднять зумів.
В його віршах велика сила
Живе дві сотні літ,
Що кожну душу полонила,
Мов птаха вільного політ.
Учив свого він не цуратись,
Любити мову, шум лісів.
А ще чужому научатись
Пророк великий заповів.
В людських серцях він буде жити,
Немов би вранішня зоря.
І наш народ буде любити
Безсмертне слово Кобзаря.

Ольга ГАЛАЙ

МІЙ РІДНИЙ КРАЙ

Я живу в селі з дуже красивим ім'ям – Козацьке. Змалечку я люблю зустрічати росяні ранки, виганяючи корову на пасовисько. Люблю зустрічати сонечко, таке привітне, грайливе, коли воно посилає свої перші промінчики на землю. Я підставляю йому обличчя, руки, всю себе, і воно ласкає мене своїм теплом.

А зимою я люблю ходити в гайок, що росте за селом. Він стоїть, ніби молода під вінцем, у дорогому білому вбранні, якого не вигідає ні одна людська думка. І все те диво світиться наскрізь, блищить, сипле іскрами, діамантами, переливається під сонячним промінням. Я стою серед цієї тиші, мов заворожена. Мені здається, що це тихий, фантастичний сон заснулої землі.

А напровесні... Сонце грає промінням, весняний легіт жене по небесній блакиті легенькі білі хмаринки. Пахне свіжою ріллею, травою, фіалками, мати-

мачухою, пахне весною! Серце розкриває обійми і тим розлогим нивам, що пробудились до нового життя, і тим вільним птахам-чорногузам, що з далеких країв прилетіли знову до нас і оселились на милій серцю Заглибівці, що пролягла до самого русла сивого Супою, з якого пили воду коні Володимира Мономаха, і тому кущиківі фіалок над Шарамахою, що тихо процвітає між сон-травною, віддаючи свої ніжні пахощі нам, людям.

І все це – наше, рідне, дороге, близьке серцю кожному односельцю. Це – наш рідний край. І красу його я відчуваю щоднини, щогодини, щохвилини. А особливо, коли я – сільський житель. Я маю змогу доторкнутись до цієї краси рукою, серцем, думкою. Я можу побачити цю красу своїми очима, ввібрати все оте багатство в своє серце. Я хочу, щоб моє Козацьке з його казковою красою існувало вічно. Щоб ніякі Чорнобилі більше не спопеляли нашої землі.

Нехай земля моя козацька завжди пахне квітами, пахне плодами й листям, і медом соняшників, і медом гречки. Нехай земля моя над древнім тихоплинним Супоєм повниться дитячим щебетом, дзвінким сміхом, радістю матерів.

Наталія ДАРАГАН

Наша школа завжди славилася художньою самодіяльністю. На цьому знімку ви бачите юних артистів Наталію Дараган, Оксану Крижову, Наталію Яголу, Ганну Романенко, Наталію Бурзак, Катерину Харлан, Людмила Кобизька, Ольга Борець та Володимира Самсона

Так звана Велика школа, освячена в 1891 році, і теперішнє приміщення

Нову школу символічним ключем відмикає директор Марія Павлівна Чубовська

Урочисте відкриття нової школи. Квіти вдячності вручають голові колгоспу Михайлу Михайловичу Маренцю (фото зліва). Символічний ключ від нової школи тримає учениця Наталія Анатоліївна Харсіка

Учні 4-Б класу семирічної школи 1957–1958 навчального року

На цій світлині, зробленій в 1924 році, зафіксовані слухачі Чернівецьких губернських курсів з перепідготовки педагогів. Серед них і вчителька нашої школи Людмила Андріївна Сахнівська

Група вчителів нашої школи (зліва направо): стоять Станіслав Якович Суярко, Катерина Миколаївна Дубина, Галина Миколаївна Чумак, Парасковія Андріївна Дараган, Іван Миколайович Ягола, Марія Іванівна Лук»яненко, Надія Федосіївна Занько, Олександр Васильович Петренко, сидять – Антоніна Омелянівна Дейнега, Наталія Степанівна Обухан, Марія Павлівна Чубовська, Катерина Данилівна Пиріг, Ольга Павлівна Вітер (фото середини шестидесятих років)

Група вчителів школи: (зліва направо) стоять Микола Іванович Луговський, Іван Павлович Ульянич, Наталія Степанівна Обухан, Сава Леонтьович Басанько, Олександра Василівна Петренко, Михайло Федотович Пиріг, Ольга Ничипорівна Гринь, Марина Матвіївна Дворник, (сидять) Марія Павлівна Чубовська, Олександр Васильович Петренко, Григорій Кирилович Самсон (директор), Катерина Данилівна Пиріг, Женья Матвіївна Самсон (фото 1959 року)

Група учнів VII – А класу нашої школи 1954–1955 років навчання

Група учнів VIII класу 1964–65 навчального року

Випуск учнів УШ-б класу 1964–65 навчального року

Учні 1 класу 1961–62 навчального року

Учні 4 класу 1964–65 навчального року

Учні 8 класу випуску 1969 року

Учні нашої школи 1973 року навчання

Група учнів нашої школи разом з директором Григорієм Кириловичем Самсоном, піонервожатою Наталією Степанівною Обухан, вчителькою Мариною Матвіївною Дворник та секретарем райкому комсомолу Петром Івановичем Тюпою під час районного зльоту піонерів 1957–58 року навчання

Директор школи Микола Федорович Піший

*Нинішній директор школи
Любов Іванівна Помазан*

*Великою популярністю в учнів користувалася військово-патріотична гра «Зірниця».
Директор школи М.П. Чубовська проводить школярів на районний фінал гри*

Директор школи Марія Павлівна Чубовська проводить урок зоології

Директор школи Михайло Федотович Пирог на уроці фізики

*Відомий у світі інженер-архітектор,
наш односелець Микола Олександрович
Даміловський – винахідник знаменитої
«Лінійки Даміловського»*

*Професор Київського державного
університету ім. Т.Г. Шевченка Ольга
Василівна Обухан (нині Плахотнік)*

*Любов Кирилівна Чайка народилася 5 вересня
1940 р. в с. Козацькому. Після закінчення
з відзнакою місцевої семирічки вчилася
в Київському медичному училищі. У 1963 р.
поступила на біолого-грунтовий факультет
Московського держуніверситету
імені Ломоносова. Кандидат біологічних наук.
Тривалий час працювала в Інституті
фізико-хімічних і біологічних проблем
грунтознавства Російської академії наук*

*Козацька кров тече в жилах професора
Національної музичної академії, професора
Павла Віталійовича Фенюка, 1962 р.н.
Його батько Віталій Павлович
народився у 1927 р. в с. Козацькому,
але так склалася доля,
що значну частину життя він жив у Києві*

Геть неписьменність!

...Ти взяла

Мене, маленького, за руку

І в школу хлопця одвела

До п'яного дяка в науку.

Тарас ШЕВЧЕНКО

Перші роки та й цілі десятиліття радянської влади в Україні сповнені драматизму й трагізму. Ніякими вимогами часу не виправдати знуцання над людьми, масові голодомори і репресії. Але серед кроків нової влади є один, який заслуговує на похвалу. Це турбота про ліквідацію масової безграмотності простого люду, яку залишив нам царизм. Поруч з організацією у селах загально-освітніх шкіл запрацювали так звані школи лікнепу чи лікбезу. Відкрилася вона й в Козацькому. Звісно, що вчили тут грамоті уже не дяки й священики.

Найцікавіше те, що початок її роботи пов'язаний з днем смерті Володимира Леніна. З цього приводу 1 лютого 1924 року в Козацькому відбулося траурне зібрання селян. Давайте звернемося до протоколу № 5 цих зборів. Від КСМ на них були присутні Денисяко й Сухоруков. Головою зібрання був Коляда, а секретарем – Фенюк.

Заслухавши інформаційну доповідь про смерть В.І. Леніна, говориться в архівному документі, загальне зібрання с. Козацького з глибоким сумом зустріло цю тяжку звістку для всього пролетаріату і селянства сполучених республік, констатує, що в особі Володимира Ілліча робітничого класа загубила найбільшого і вірного побірника за щастя і добробут робочого люду, керівника комуністичної партії, проводиря найкращих мрій людства.

Загальні збори від лиця всіх селян Козацького шанують дорогу для серця кожного працюючого, пам'ять любого борця за волю і шле наказ той партії, котрої творцем був Володимир Ілліч, твердо і безупинно проводити ті заповіді, котрі надав їм великий учитель і з свого боку клянеться всіма засобами підтримувати проведення їх в життя.

Ленін вмер, але те, що він посіяв, не умере як при житті, так і після смерті В.І. Леніна. Він був і є тією зіркою, котра світитиме на тяжкому шляху боротьби пролетаріату. Хай пам'ятають наші вороги, що робітники і селяни разом з комуністичною партією ще дужче візьмуться за святе діло визволення пролетаріату.

Хай живе III Комінтерн!

Хай живе всесвітня революція і єднання робітника і селянина. (ВДАЧОН. ф. Р-598, оп. 1, спр. 915, стор. 6). (Тут варто зробити коментар до загальних зборів

і особливо до останніх абзаців прийнятого на них рішення. Отож слова, що «Ленін вмер, але те, що він посіяв, і далі за текстом, молоде покоління читачів цієї книги має сприймати не як істину, не як твердження, а як реалію того часу, коли проходили ці збори. Бо тоді рішення з іншим формулюванням просто б не мало права на життя... – автор).

Другим питанням порядку денного цього зібрання було організація в селі хати-читальні, а третім – розглядали доповідь про організацію лікбезу. Тоді ж постановили: «До 5 лютого заснувати лікбез, притягнувши до науки в першу чергу батраків, незаможних і допризовників» (там же, стор. 6). Тоді ж було вирішено «попередити громадян с. Козацьке виїхати на 4 лютого за дровами для школи» (там же, стор. 6).

За даними вчителів нашої школи, гурток з ліквідації неграмотності в селі розпочав працювати з 1920 року. На жаль, документального підтвердження цьому я не знайшов, але був би цьому дуже радий. У листуванні з школами Новобасанського району про ліквідацію неграмотності за 1924 рік лише зазначено, що у 1923 році зробили випуск Білоцерківська школа лікнепу та було навчання в Ядлівській, Козачанській школах та школі червоного козацтва в Дєдово (ВДАЧОН, ф. Р-598, оп. 1, спр. 915, стор. 69). Ще є в документах складена інструктором Євгеном Тичиною (рідним братом Павла Григоровича – авт.) відомість про постачання в школи лікнепу книжок та канцприладдя від 1923 року (без числа і місяця). Там говориться, що Козачанська школа одержала Буквар «Червоний прапор» 15 штук, «Битий шлях» – 1, ручок одержали 20, олівців – 7, зшитків – 22, таблиць до букв – 1, Аритметку – одну. Пір до ручок не одержали жодного і не одержали жодної гасової лампи» (ВДАЧОН, ф. Р-598, оп. 1, спр. 915, стор. 65). Мабуть, через нестачу пір до ручок та гасових ламп і не було зроблено випуску учнів. Згадана мною школа лікбезу в селі розпочала роботу відразу ж після описаного мною зібрання селян і вона зробила випуски. Про це свідчить «Відомість про Козачанську школу Лікбезу», де завідуюча школою Г. Романенко вказує, що школа в селі існує з 10 лютого 1924 року.

В цій архівній справі зберігся й список наших односельців – перших учнів цієї школи. Це – Балдук Петро Г., Балдук Андрій Гр., Богомол Опанас Михайлів, Бурзак Петро Петрович, Борець Дмитро Миколайович, Дейнега Максим Захарків, Дейнега Степан Захарків, Дараган Михайло Семенів, Коляда Степан Ігнатів, Коляда Іван Денисів, Коляда Микола Денисів, Лесик Іван Васильов, Моренко Денис Павлів, Катруша Іван Матвіїв, Коновал Михайло Федоров, Гринь Василь Федоров, Ганжа Михайло Іванов, Нужний Петро Симонов, Пархоменко Олекса Степанов, Колесник Павло Степанов, Романенко Павло Самсонов, Самсон Василь Йовтухов, Фенюк Іван Лаврінов, Фенюк Андрій Федотов, Фенюк Петро

Іванов, Яріш Андрій Андрійов. Як бачимо, за парти сіли всі чоловіки. З них від 15 до 20 років 21 чоловік, від 21 до 25 років – 5. Членів комітету незаможних селян (КНС) – 2 чоловіки. Допризовників з 1903 року народження – 3 чоловіки. Батраків два. Всі інші – селяни (там же, стор. 13). У першій групі було 26 учнів, а в другій, яка розпочала заняття в березні, за парти сіло 15 чоловік.

Відразу ж після відкриття школи лікбезу в селі в окружну інспектуру лікбезу надійшла заява від нашого односельця Якова Демидовича Фенюка. Він пише: «Желая занять должность учителя ликбезу в селі Козацькому, прошу інспектора лікбезу зачислить меня на таковую, если есть вакансия. Скинчив я 5 классов гимназии и Новобасанские курсы учителей для ликвидации неграмотности: документы находятся при окружвоенкомате, о чем можно справиться. Это ввиду того, что я 1901 года рождения, принадлежу к военной службе. Но пока по случаю болезни получил отпускной билет на 6 месяцев по 21 мая 1924 года.» На цій заяві стоїть резолюція: «запропонувати набрати групу 30 чоловік, завірити сільрадою, після чого буде зарахований учителем лікбезу» (там же, стор. 5). Чи вдалося Якову Демидовичу набрати групу і вчити односельців, невідомо. Але заслуговує похвали його щире прагнення стати корисним односельцям навіть у період своєї хвороби. Відомо також з архівних джерел, що в 1924 році у школі лікбезу зробили один випуск, а на 1 січня 1925 року за партами вчилася 17 чоловік. Жінок у школі не було. Тривалість курсу навчання становила три місяці. Персонал утримували за рахунок окрбюджету, звідти ж оплачували за підручники і учбове приладдя, господарські витрати та освітлення брала на себе споживча кооперація, прислузі платили з райбюджету.

Відомо лише, що в березні 1925 року член сільради Яків Демидович Фенюк разом з головою Козачанської сільради Федором Степановичем Харсікою, головою сільКНС й членом правління сільськогосподарського товариства Іваном Миколайовичем Шевченком, вчителькою Ольгою Ларіонівною Велігодською, завідуючим лікнепом Дем'яном Михайловичем Безпалим брав участь в урочистостях з нагоди випуску учнів у школі лікнепу. Тоді свідоцтва про закінчення навчання одержали Романенко Василь Йосипович, 1906 року народження, хлібороб, Шафрановський Петро Михайлович, Денічкін Іван Митрович, член ЛКСМУ, хлібороб, Вовк Іван Павлович член ЛКСМУ, чорнороб, Катруша Олекса Митрович, член ЛКСМУ, Катруша Симон Митрович, член ЛКСМУ, Фенюк Іван Лаврінович, член ЛКСМУ, хлібороб, Гринь Василь Федорович, 1907 року народження, член ЛКСМУ, хлібороб, Балдук Петро Гордійович, 1908 р. н., член ЛКСМУ, батрак, Сетунов Терешко Максимович 1899 р.н, чорнороб Новобиківського цукрозаводу, Ольшанський Грицько Кирилович, 1898 р. н. тесляр, Моренко Іван Пилипович, 1904 р. н, чоботар, член ЛКСМУ, Сорока Трохим Опанасович,

1896 р. н., чорнороб, Яріш Андрій Андрійович, 1903 р. н., хлібороб, Сорока Грицько Самійлович, 1899 р. н, хлібороб. Дев'ять учнів з невідомих причин з школи вибули. Всі учні були українці, лише один Сетунов записаний великоросом (ВДАЧОН, ф. Р-598, оп. 1, спр. 995, стор. 2 і 19–20).

Додам, що у 1926 році завшколою лікнепу в селі була О. Фенюк, але це або родичка, або просто однофамілець Якова Демидовича.

Акт від 20 липня 1924 року, «підписаний заврайкультивділом Новобасанського району Хрол, головою селКНС с. Козацьке Дерев'яно А., головою сельради с. Козацьке Жиглій Е., завшколою лікнеписьменності с. Козацьке Романенко Г., завшколою с. Козацьке Васильєва Г., і навчителькою О. Велігодською, свідчить, що вони зробили іспит учням школи лікнеписьменства і знайшли, що громадяни села Козацьке Новобасанського району Коляда Іван Ден., Самсон Степан Степанов, Коляда Степан Ігнат, Коновал Михайло Федоров, Колесник Павло, Романенко Павло Самсон, Дейнега Максим Захаров, Лесик Іван Васильов, Моренко Денис Пилипов, Фенюк Петро Іванов пройшли курс навчання в школі лікнеписьменства і витримали іспит задовольняюче в чим і складений цей акт» (там же, стор. 54).

14 листопада 1924 року на засіданні Новобасанського райграмчека затвердили мережу лікпунктів у районі. За їх роботу відповідали вже знайомі нам Євген Тичина та Б.М. Удод. У Козацькому за роботу лікпункту був відповідальним Безпалий. На цьому ж засіданні постановили, аби на об'єднаному засіданні КНС і на загальних сходах громадян оголосили про вступ в школи лікнепу, а списки бажаючих вступити в школи в тижневий строк представити в район. На цьому ж засіданні слухали питання про постачання шкіл лікнепів гасом (там же, стор. 55).

Ще через місяць інструктор лікпунктів Євген Тичина зробив доповідь про ліквідацію неграмотності в Новобасанському районі. Він відзначив, що в даний час правильно працюють школи лікбезу в Новій Басані – 21 учень, в Новому Бикові – 20 учнів, Ядлівці – 27, Білоцерківцях – 20, Козацькому – 15. З 10 грудня розпочала роботу Пісківська школа... Всього в районі нині вчиться до 200 чоловік. Випуск цих учнів буде зроблений до 1 лютого, а в деяких школах – і раніше. Тоді ж за парти сяде другий набір, який випустять через три місяці. Таким чином лікпункти в 1924/25 навчальному році при нормальному функціонуванні випустять до 400 чоловік (там же, стор. 63). До речі, в цьому документі зазначено, що в хуторі Дедово дітей в цей час продовжували вчити в школі червоного козацтва.

Такі темпи та збільшення кількості груп в нашій школі лікбезу поставили на порядок денний збільшення кількості навчальних посібників. До вже одержаних у 1923 році наступного року в Козацькому додалося сім букварів «Червоний

прапор», три таблиці до букварів, одна розрізна азбука, сім плакатів, 12 олівців, 10 зшитків (там же, стор. 66).

Згідно «відчиту» Козачанської школи лікнепу, зробленого завідуючою школою О. Фенюк за 1926 рік, в школі викладали політграмоту, рідну мову, математичну грамоту. Вчилася 12 хлопців і 8 дівчат. У грудні школа на десять днів робила вимушену перерву – не було гасу. Далі у звіті йде мова про те, що відвідують школу нормально. Навчання проводиться аналітично-синтетичним методом. З української мови читають по букварю «Червоний прапор» (які, я вважаю, пише О. Фенюк, не підходять для школи лікнепу підлітків). Пройшли всі комплекси по букварю до абетки. Пишуть самостійно короткі речення на дошці та списують з книжки. По арифметиці в межах ста на всі дії рішають задачі на круглі десятки, складають з переходом через десяток, учать таблицю множення.

По політграмоті: читають газети, даються відомості у зв'язку з революційними святами та з статтями, котрі зустрічаються по букварю (там же, стор. 16).

Учнів шкіл лікбезу вчили випускати стінні газети. Одну з таких, яку видали учні Новобиківської школи лікнепу у 1926 році, вдалося знайти в Ніжинському відділі обласного архіву. Це – великоформатна рукописна газета, яка вийшла під лозунгом «До 10-річчя Жовтня жодного неписьменного». Спільним заголовком до кількох колонок заміток служить слоган «Ми вже письменні», а в самих замітках розповідається, як дорослі й підлітки «гризуть граніт науки» (ВДАЧОН. ф. Р-598, оп. 1, спр. 1016, стор. 1).

Школа лікнепу в селі працювала й на початку тридцятих років. За партами науку здобували люди від 13 до 35 років. Саме стільки в 1930 році було Радченко Марусі Григорівні і Кореняк Улиті Петрівні. По тринадцять літ того ж року виповнилося Гринь Денису Савичу, батрачкам Горбань Катерині Фед. та Комишній Ользі Дмитрівні. До речі, за шкільну парту в 1930 році сіли двадцятирічна біднячка і член споживчої кооперації Оксина Денисівна Гринь, п'ятнадцятирічна біднячка і теж член кооперації Мотря Денисівна Гринь. 18 листопада 1929 року вступив до школи 19-річний член кооперації і не член КНС, середняк Іван Петрович Гринь – рідний брат мого батька.

На відміну від попередніх років знання своїм односельцям передають не один-два, а кілька ліквідаторів. Групове навчання односельців вели Ягола Клим, Ілько І. Ярош, Михайло Нужний, Андрій Мележик, Коляда, Петровський, Лесик В.Я., Л. Колесник, І. Чайка, Потолап, Петро Мих. Сорока, Василь Максим. Захаренко, Олекс. Левков. Пісковець, Михайло Горда (ВДАЧОН. ф. Р-598, оп. 1, спр. 1061, стор. 60–65).

За даними вчителів нашої школи, групи лікбезу у селі працювали до 1935 року. Там здобули ази освіти сотні наших односельців.

Серед інституцій позашкільної освіти, які існували в Козелецькому повіті у 1920–1921 роках, слід назвати й товариство «Просвіта». Його осередок був і в Козацькому. А в селі ще не було ні хати-читальні, ні книгозбірні, ні клубу. Осередки «Просвіти» у ті ж роки діяли в Пустотіному, Бригинцях, Шаснівці. У Новому Бикові діяли два осередки, один з них – у цукрозаводі. У Новій Басані «Просвіта» співпрацювала з народним домом (ДАЧО.ф. Р-593, оп. 1, спр. 172, стор. 72).

Створення «Просвіти», а трохи згодом – хат-читалень, шкіл лікбезу, райсельбудинків та сільських клубів прямо або ж частково пов'язане з політикою українізації, яка проводилася в Україні у післянепівський період. Здійснення політики українізації в нашому краї у двадцятих-тридцятих роках минулого століття було невід'ємною складовою частиною процесу національно-культурного будівництва в Україні. Початок цьому поклав декрет ВУЦВК, виданий в лютому 1920 року, яким в усіх установах України поруч з російською запроваджувалося вживання української мови.

На Чернігівщині офіційного значення українізація набула лише в кінці 1923 року після постанови ВЦУВК та РНК від 1 серпня 1923 року «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови». В області при клубах, сільбудах, хатах-читальнях стали організовувати курси і школи лікнепу, драмгуртки, українські хори, гуртки з вивчення української мови. Українізувалися бібліотеки. 24 лютого 1924 року тодішня обласна газета «Красное знамя» в замітці «Українізація проходить успішно» писала про відкриття курсів вивчення української мови в райцентрі Новій Басані. На початку лютого, говориться в публікації, відкрилися курси української мови для співробітників райвиконкому і відповідальних працівників районних організацій. Курси відвідує майже 30 слухачів. Заняття проводять вчителі семирічної школи. З першого січня райвиконком частково перевів діловодство на українську мову. Листування з селянами уже йде українською мовою. Сільрада співчутливо зустріла проведення в життя українізації (обласна газета «Красное знамя» 1924 року, 24 лютого). Але в цілому українізація завершилася повним провалом. Гірше того: активні учасники цього процесу, члени «Просвіти», літератори, вчителі, учасники хорів були звинувачені в українському буржуазному націоналізмі, їм приписували шпигунську, диверсійно-підривну діяльність у міфічних контрреволюційних та інших організаціях. Тисячі людей були репресовані, заслані в табори, розстріляні. Не хотілося б, але напрошується деяка паралель з першими роками незалежності нашої держави наприкінці двадцятого століття, коли новий виток українізації знову захлинувся російською багнюкою. Дякувати Богу, обійшлося без масових репресій і розстрілів.

«Розсадник освіти»

*Усе, що створено розумом,
Усе, до чого прагне душа,
Як янтар на дні морському,
У книгах дбайливо зберігається.*

Ю. ВАНАГ

Саме «розсадником освіти» у свій час назвали бібліотеку Києво-Печерського монастиря. Перші ж бібліотеки на Русі з'явилися в XI столітті і в них зберігалися збірки грецьких рукописів, а також переклади богословської літератури та богослужбових книг, найбільшими книгозбірнями були бібліотеки Києво-Печерського монастиря та Софійського собору. Князі робили внески до монастирів книгами, які через часті подорожі, торговельні стосунки стали поширеними в Україні.

Справжнім інтелектуальним осередком Козацького, правда, з церковною та богослужбовою літературою, стала й бібліотека при сільській Свято-Миколаївській церкві. Про це свідчить детальний опис її книгосховища, поданий в розділі про наш прихід. Коли після жовтневого перевороту в Петрограді державу відділили від церкви, а церкву від держави, ця бібліотека перестала функціонувати. Більше десятка років в селі не було книгозбірні. Врешті, нова влада зрозуміла цю безглуздість і в країні стали відкривати так звані хати-читальні.

У розділі про школу лікбезу я говорив, що її відкриття пов'язане з днем смерті В.І. Леніна. Після того ж мітингу люди обговорили питання відкриття не тільки школи ліквідації безграмотності, а й про започаткування роботи в селі хати-читальні. Тоді ж постановили: «З лютого 1924 року відкрити в селі Козацькому хату-читальню і звернутися до Новобиківського сільбуду за допомогою виділити для керівництва Шевченка І. і Горду й доручити провести організацію її в життя» (ВДАЧОН, ф. Р-598, оп. 1, спр. 915, стор. 6). Отже, нинішнього, 2014 року, сільській бібліотеці виповнилося 90 років.

А вже через рік, 4 січня 1925 року на першому організаційному засіданні ради райсельбудспілки Новобасанщини ухвалили: «у другому кварталі року прийняти на держбюджет Ядлівський сельбудинок, Бригинцівську та Козачанську хати-читальні» (ВДАЧОН, ф. Р-598, оп. 1, спр. 730, стор. 1–58). Наступного дня засідала президія ради райсельбудспілки, де затвердили другий параграф протоколу загальних зборів Козачанської хати-читальні від 17 грудня 1924 року. По першому параграфу зауважили, що членами хати-читальні можуть бути всі

громадяни, не позбавлені виборчих прав. Інших обмежень не може бути, крім виключення загальними зборами за злі вчинки.

По третьому параграфу постановили, що членський внесок необхідно встановити не більш як 10 коп на місяць (з правом одноразового добровільного внеску – і це належить компетенції загальних зборів) (там же, стор. 5). Секретарював на тому засіданні Євген Тичина. Тоді ж вирішили: в січні-червні 1925 року заснувати хату-читальню в с. Борках і хут. Миколаєві (там же, стор. 7).

А тепер прочитаємо акт обстеження роботи Козачанського товариства «хата – читальня», складений 15 листопада того ж року. Козачанське товариство «хата-читальня», говориться в ньому, міститься в селі Козацькому, в якому є 650 дворів і 3600 душ населення. В селі є сільрада, КНС, стВД, с/г кооперація, а також осередок ЛКСМУ.

Ради хати-читальні нема. Роботу проводить завідуючий, що має утримання з райбюджету.

Членів хати-читальні є 15, робота серед них не проводилась.

Хата-читальня перебуває в організаційному стані, доросле населення одвідує її і проводить в ній «ріжні балачки на текучі теми села: хуліганство, с-господарський податок та інше».

Молодь також одвідує хату-читальню, видно пориви до роботи. Але робота не проводилась і серед молоді, тому що керівникам незрозуміло було, що роботу треба підносити масам у формах, доступних для неї, і не чекати, що та стане вимагати певні форми.

Учительство в хаті-читальні не працює, допомоги від інших організацій нема.

Книги з бібліотеки бере найбільше молодь і дорослих два чоловіки.

Хата-читальня має помешкання в одну кімнату при сільраді.

Обслідував Безкровний» (там же стор. 54).

Із обслідування хати-читальні зробили такий висновок:

Козачанське товариство хати-читальні стало неорганізоване. Треба звернути увагу на поширення членства та вибори ради і ревізійної комісії, зорганізувати роботу так, щоб обраний склад ради керував роботою хати-читальні, а завідуючий був би тільки методистом.

Констатуючи відвідання дорослого населення, слід від балачок, що проводить маса, перейти до бесід, читання газет, в першу чергу статей, що будуть близькі по змісту селу.

Молодь поривається до роботи, слід звернути її до гуртка самоосвіти, ЛКСМУ Ув'язати роботу ЛКСМУ з роботою хати-читальні. Вивчити можливість організації гуртка фізкультури, що задовольнило б вимоги молоді відносно роботи.

Пекуче питання на селі – бандитизм та хуліганство – на цьому треба зосередити увагу громади села та району і вивести явища, що перешкоджають в роботі села.

Відкинути підхід до роботи по рецептах, слід уважно вивчати вимоги селянства щодо роботи. Притягнути вчительство до громадської роботи.

Згуртувати актив села в хаті-читальні, проводити виховну роботу в напрямку вивчення політики радянської влади та партії.

Як підшефам звертатися до Новобиківської цукроварні (шефської громади) про допомогу в роботі, особливо агрономічної та іншої, поки не викується актив села (хати-читальні) (ВДАЧОН, ф.Р-598, оп. 1, спр. 754, стор. 35–35 зв.).

На 1 січня 1925 року Козачанська хата-читальня перебуває у віданні райсельбудинку. Клієнтура бібліотеки – всі громадяни села. Вони читають на місці і беруть книги додому. У читальні є 60 книг, газет сюди ще не одержують. У минулому році книгами користувалися 53 особи, за рік видано 98 книг, число відвідувань читальниками 374. Працює один співробітник. Користування безкоштовне. Інших внесень за користування нема. Ремонт хати-читальні не планується. Довідку складав секретар райсельбудинку Євген Тичина. А завідував сільською хатою-читальнею Жадан (там же, стор. 29). Фактично, це прізвище першого сільського бібліотекаря. Ось тільки знову невідомо – жінка це чи чоловік? З іншого документу випливає, що наприкінці 1926 року Козачанська хата-читальня перейшла з кімнати в сільській раді у окреме своє приміщення. За спогадами Ганни Михайлівни Фенюк, в центрі Козацького стояла хата-ліпка, покрита соломною. Там і розташували бібліотеку. Бібліотекарем працював Федір Нагула. В бібліотеці були дерев'яні саморобні полицки, де лежали в основному журнали й газети. Художньої літератури було обмаль. Звідти бібліотеку переселили в так звану «Попівську школу». У 1955 році сільською бібліотекою завідувала Ганна Іванівна Даневич, 1934 року народження, українка, освіта – 10 класів, член ВЛКСМ.

Згідно звіту за 1956 рік у сільській бібліотеці є 2547 книг різного напрямку, читачів 486, з них колгоспників 131, робітників – 29, службовців – 28 та інші. За рік бібліотеку відвідали 4696 чоловік. Кількість виданих книг і журналів становить 5386 екземплярів, з них суспільно-політичного спрямування 75, сільського господарства – 134, природознавства і математики – 33, техніки – 73, художньої літератури 3342 книги, для дітей – 1316. Серед масової роботи бібліотеки зазначена одна читацька конференція на тему «Моральний облік молоді радянської людини». Проведено 8 читацьких літературних вечорів, організовано 15 книжкових виставок на тему «За високий урожай цукрових буряків», «Народ – творець історії», «Перетворимо в життя рішення XX з'їзду партії» та інші.

Написано 6 бібліотечних плакатів, зроблено 9 бібліографічних оглядів. Прочитано голосно читок і бесід біля комбайнів, на тракторній бригаді, на фермі, в клубі і бібліотеці – 57. (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 61, стор. 11–11 зв.). У документах 1957 року зазначено, що завідуючою бібліотекою працювала Парасковія Гаврилівна Руденко, яка згодом стала Фенюк. На сесії сільської ради 12 грудня 1958 року зазначалося, що книгами користується в бібліотеці 553 чоловіки. Проведено 114 голосних читок і бесід, 16 літературних вечорів, 3 читачькі конференції, влаштовано 15 книжкових виставок. У 1959 році в бібліотеці нараховувалося 5529 книг. Було 508 читачів, з них 255 колгоспників. Але наступного року завідувача бібліотекою П.Г. Руденко на засіданні сільвиконкому озвучує інші цифри. Фонд бібліотеки вже має тільки 3970 книг. Читачів – 327 чоловік, з них 171 колгоспник. Книговидач 2765. У шестидесятих-семидесятих роках минулого століття сільська бібліотека займала дві маленькі кімнати в будинку у самому центрі Козацького. З одного боку цього приміщення тоді ж був сільський клуб, у якому згодом облаштували класну кімнату. Клас для навчання учнів працював і в кімнаті з правого боку цієї будівлі.

Після Паші Гаврилівни, яка з родиною переїхала жити в Нову Басань і там знову продовжила працювати в сільській бібліотеці, сільський «розсадник культури» очолила новобиківчанка Валентина Даневич. А після неї книгозбірню очолила професійний дипломований бібліотекар Таїсія Федорівна Помазан, яка згодом вийшла заміж за колгоспного економіста Миколу Горду. Бібліотекою в селі вона завідувала з 1973 по 1981 рік. Бібліотеку з приміщення в центрі села, на місці якого збудували двоповерховий будинок фольклору, переселили до новозбудованої на колишньому цвинтарі школи. Згодом Миколу Івановича забрали на роботу у Вороньки, а тоді – в райцентр, де він доріс до голови районної ради, а Таїсія Федорівна стала працювати в районній бібліотеці. Там працює й дотепер.

Останні 32 роки бібліотекою в селі завідує Ніна Григорівна Фенюк. Вона теж дипломований спеціаліст – закінчила Ніжинське культ-освітнє училище. Бібліотека тепер розташована на другому поверсі сільського будинку фольклору, збудованого в 1987 році. Має вона там дві кімнати і займає 96 квадратних метрів площі. На початок 2014 року книжковий фонд сільської бібліотеки, яка тепер має назву бібліотеки-філіалу № 12 центральної районної бібліотеки, налічує 16153 примірники, в тому числі 4838 книг для дітей. Книги розташовані в зоні відкритого доступу. Книги, які видаються читачам, записуються до читацького формуляра. У бібліотеці тепер 650 користувачів, в тому числі 60 дітей. Протягом 2013 року читачам видано 14174 примірники книг. З них суспільно-політичної тематики – 445, природничої – 408, сільськогосподарської

і технічної – 322, художньої – 809. Опитування та аналіз читацьких формулярів дав висновок, що найбільшою популярністю в сільській бібліотеці користуються книги української, російської та світової літератури. Великим попитом користується серед читачів сучасний детектив та так званий любовний роман. На жаль, твори сучасних авторів учні та й інші читачі не знають, не замовляють, а тому й не читають.

Протягом минулого року в сільській бібліотеці проведені огляд літератури «Соборність України – від ідеї до сьогодення» з нагоди Дня соборності держави, урок-реквієм «Крути, Крути...», бесіда-роздум «Гірчить попід вікнами сивий туман», урок здоров'я «СНІД – чума ХХ століття», політична година «Конституційне становлення України», диспут «В синім кольорі була ознака миру, а в жовтому – народ плекав велику віру», бібліотечний урок «1 вересня – День знань», до Дня українського козацтва була проведена бібліографічна година «Гомін далеких віків». На честь жертв голодомору був проведений день скорботи «Засвіти свічку пам'яті». З нагоди 8 Березня влаштоване свято «Букет для матері», до дня Святого Валентина – «Кохання – це ніжне почуття», до дня сміху – «Хочеш жити на втіху – частіше помирайте від сміху». Масовими були свята «Ой на Івана, та й на Купала» та «Вклонюсь доземно роду хліборобському». Бібліотека брала участь в проведенні Дня рідного села, у конкурсі «Родзинка книжкової виставки». Вчителі регулярно інформувалися про нові надходження до бібліотеки. У 2013 році книжковий фонд бібліотеки поповнився майже сотнею книг, яку передала в дар сільській книгозбірні родина Миколи та Ольги Стурз (Краснощок).

Протягом року бібліотека тісно співпрацювала з органами місцевого самоврядування, закладами освіти, громадськими організаціями, брала участь у зборі картоплі в населення для Бобровицької районної лікарні, зборі коштів самообкладання, допомогала сільському будинку фольклору в організації та проведенні різних свят.

На 2014 рік бібліотека також поставила собі за мету надавати допомогу в організації навчально-виховного процесу в школі, прищеплення любові до книжки, щоб читання стало внутрішньою потребою дитини, виховання культури читання тощо. Серед основних напрямів роботи участь бібліотеки у проведенні року сім'ї і року родини, в реалізації державної цільової програми «Шевченків дім», в заходах з нагоди 25-ї річниці виводу радянських військ з Афганістану, пропаганда літератури про Крутянську трагедію, Чорнобильську катастрофу, голодомор в Україні у тридцятих роках минулого століття, а також пропаганда літератури до знаменних і пам'ятних дат.

Іосип Сталін: «Жити стало веселіше...»

*Я не забув мужицькі очі хмурі,
Обличчя матерів налякані, тривожні,
Коли писали ви, продажні шкури,
Про їх життя, щасливе і заможне...*

Василь СИМОНЕНКО

*Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його волячих жилах
Козацька кров клекоче і гуде!*

Василь СИМОНЕНКО

На нашому сільському кладовищі в одній огорожі є дві могилки – Плотника Миколи Митрофановича 1899 року народження і його дружини Марії Михайлівни 1897 року народження. Ще років зі п'ять тому поміж цими могилками росли чи не єдині на все кладовище дві білокорі берізки. З двох маленьких тендітних саджанців вони досить швидко перетворилися на могутні дерева. Та раптовий буревій однієї літньої днини вирвав дерева з корінням і, дякувати Богові, поклав їх так на землю, що не понівечив ні огорож, ні хрестів на могилах. Ці російські красуні не випадково були посаджені їх сином Михайлом в узголів'ї батьків. Так склалося, що білокорі берези досить тривалий період були справжніми супутницями життя цієї родини в далекому краї – російській Вологодщині. Саме туди у перші роки колективізації села радянська влада запроторила як злісних ворогів народу молоду родину Плотників – тридцятирічне подружжя Миколи й Марії та їх діток – дванадцятирічну Галю, у майбутньому мою маму, її меншу сестру семирічну Олю та їх братика – п'ятирічного Михайлика.

Я дивлюся на зовсім крихітне пожовтіле фото кінця двадцятих років. На ньому з гордим замріяним поглядом молодий, красивий чолов'яга у вишиванці. Хочу побачити в ньому, але аж ніяк не можу навіть уявити в своєму діду ворога народу. Мабуть, треба бути бравим сталінським опричником, аби зуміти розглядіти в ньому класового ворога, що заважає радянській владі будувати щасливе комуністичне майбутнє. Бо, бачите, який герой знайшовся: привселюдно сказав, що в СОЗ не піде, мовляв, я й без нього живу і житиму. І не тільки сам не піду, а й дружину туди ніколи не пущу. І коней не віддам, бо скоро посівна, отож роботи

їм на полі вистачить. І овечок не чіпайте. Та й вовнечесалку не тягніть, бо вона і струхне в тій гуртівні-чортівні.

Не стерпіли гепеушники такого Плотникового нахабства. А тут ще й заможні родичі його дружини – Кобизькі голови підняли, теж затялися в колгосп не йти і коней з реманентом не віддавати. Не для того ми, кажуть, днями й ночами гарували на полях, щоб нажите мозолями ледацюгам віддавати. Отож треба притиснути його, Плотника, до нігтя так, щоб аж кров цебоніла. Щоб іншим наука була. І притиснули.

Серед білого дня витягнули з чулану скрині з домашнім скарбом, завантажили їх на підводи і погнали риссю в центр села. А там відкрили кришки і давай галасувати на всю іванівську, що розпродується за безцінь майно куркуля Плотника. За копійки віддавали сувої вибіленого домашнього полотна, вишиті рушники, скатертини, сорочки, інше добро. Думаєте, не було бажаючих поживитися на чужому горі? Де там! В чергу ставали, аби й собі мати куркульську сорочку чи підштаники з льону. Сусідська майже однолітка мами, яка до дванадцяти років й голки не навчилася тримати в руках, аж захлиналася від реготу, що тепер і в неї буде така вишита сорочка, як у куркульки Галі. Коли в скринях показалося дно, їх гепнули в пилюку на дорогу, а на воза вже завантажували всю Плотникову сім'ю, аби доставити її терміново на станцію Бобровицю, де вже стояв на парах потяг в очікуванні таких же ворогів народу з усієї новобасанської та бобровицької округи.

Везли як худобу в товарних вагонах. Всю дорогу не давали ні їсти, ні пити. Днів за десять дісталися до Вологди, а там етапом в селище Тотьму, в табір за колючу проволоку. Пробыли недовго. Вирішили тікати додому, адже завезли їх сюди без ніякого рішення чи вироку суду. Десь через місяць-другий, коли трохи оговталися від пережитого, зібралися в рідні краї. Знали, що нелегко буде з трьома дітьми в далекій дорозі, але ніщо не могло їх зупинити від втечі. Як вони дісталися до Козацького, може бути окрема, дуже довга і нерадісна розповідь. Але вдома ніхто не зустрічав їх з хлібом-сіллю. Гірше того: влада не могла пробачити родині Миколи Митрофановича такого зухвальства і такої непокори. Цього разу вже за рішенням суду всю сім'ю знову відправили у ту ж Тотьму. На довгих сімнадцять років.

Через кілька років Марія Михайлівна знову бере діточок, закидає на плечі вузлик з пожитками та сухарями і знову мандрує до рідних країв. Але на другий тиждень, за словами бабусі, клятві кацапи виказали втікачів і їх знову повернули в табір. Тоді розпочали листування з владою, просили переглянути вирок. Врешті, мамі дозволили повернутися в рідне село. Але поставили умову: подати в районну газету оголошення, що вона відрікається від батьків-куркулів. На сімейній раді вирішили йти таким шляхом. Адже це була хай і вузька, та все ж стежечка для порятунку. Від знущань, хвороб, голодної і холодної смерті.

Тим більше, що в сільраді навіть пообіцяли після цього повернути рідну хату. На щастя, слово дотримали. А наприкінці тридцятих в село повернулася й Марія Михайлівна з двома меншими дітками.

Хазяйську жилку Миколи Митрофановича, його організаторський хист побачили й за колючою проволокою – через кілька років його відсидки з простого лісоруба беріз назначили бригадиром. А ось строк покарання не скоротили. Він був таким страшним ворогом народу і радянської влади, що у роки Великої Вітчизняної війни його не мобілізували на фронт навіть у штрафний батальйон. В Козацьке до сім'ї Микола Митрофанович повернувся аж після війни у 1947 року, відбувши в тайзі всі сімнадцять років покарання. Листуватися Плотнику з родиною заборонили. Отож, коли розлучався з дітьми і дружиною у Вологді перед їх від'їздом додому, домовилися, що він на стовбурах спиляних беріз робитиме спеціальні насічки, які будуть вісткою про те, що він живий. Марія Михайлівна майже щомісяця добиралася на Бобровицький лісосклад, аби знайти ті послання з Вологди.

Він прожив довгі 85 років життя. Після війни кілька десятків років працював у Новому Бикові на відгодівельнику. Майже щодня, в усі пори року топтав чотири кілометри туди і назад, але жодного дня так і не працював у колгоспі. Навіть на схилі літ, коли треба було попросити в колгоспного бригадира чи голови артїлі коней виорати город, дід жодного разу цього не зробив. «Не треба мені ваш СОЗ», – відповідав. На превелику біду, таких горемик, як Микола Митрофанович Плотник, у Козацькому було немало. І вони теж розділили його долю.

Відповідно до вказівок більшовиків щодо проведення суворої економічної політики (воєнного комунізму), з літа 1918 року в нашому краї створюються комітети бідноти (комбіди), або, як їх ще називали, комітети незаможних селян (комнезами). Їх основне завдання – націоналізація куркульських земель, інвентарю, худоби, примусова трудова мобілізація. Проте найголовнішим завданням проголошується експропріація зерна у селян (продрозверстка). Комбіди забирали в селян майже все зерно, дозволялося залишати лише 12–14 кілограмів збіжжя на місяць. Більшовики розрахували правильно: комбіди із сільської голоти стали надійними помічниками диктатури пролетаріату на селі. Але це не врятувало ситуацію в державі, а навіть загострило її. До більшовицької політики воєнного комунізму долучилася посуха, яка охопила майже всю Україну. Все це спричинило голод у 1921–1923 роках. Він став приводом для першої хвилі не тільки вилучення церковних цінностей, а й гоніння на саму церкву.

Катастрофічне становище в економіці, і насамперед у виробництві зерна, змусило більшовиків прийняти рішення провести нову економічну політику (НЕП). Вона була певним відступом від лєнінських постулатів соціалістичного господарювання, але дала можливість хоча б на короткий період забезпечити ріст сільськогосподарського виробництва. Політика НЕПу дозволила селянину

піднятися з колін. Скористався цим і Микола Плотник. Та найголовніше в цій політиці було те, що селяни не з такою підозрою стали дивитися на радянську владу. Саме на це й розраховувала влада. Проте так тривало недовго. Вже з 1927 року нова економічна політика стала згортатися. До цього знову долучився неврожай. Ситуація на продовольчому ринку України вкотре набула трагічного відтінку.

Союзне керівництво розпочало корегувати план хлібозаготівель в Україні. Звісно, у бік збільшення. І вже до травня 1928 року з України до союзних республік потягнулися «червоні валки», які вивезли 115 мільйонів пудів зерна. Ще кілька десятків мільйонів пудів хліба відправили на експорт. Через неврожай 1928 року Україна знову постала перед масовою голодовою. Того ж року влада запроваджує «надзвичайні заходи в аграрній сфері». Ці заходи застосовували до всіх тих, хто «не виконав план здачі зерна». І вони полягали в описі і продажу майна селян. Обов'язковим атрибутом стало нав'язування так званого самообкладання й облігації-позики на «зміцнення сільського господарства».

Масове вилучення зерна, тиск на селянство привели до того, що навесні 1929 року зведення ОГПУ рясніли даними про масове опухання людей від голоду, про сплеск епідемій, випадки голодної смерті. Ані союзна, ані українська влади офіційно факт голоду не визнавали. Більше того: вони називали це вигадкою куркулів. При цьому влада розпочала форсоване прискорення суцільної колективізації українського села. Паралельно стояло й інше завдання: ліквідація куркульства як класу. Поруч із заможними селянами куркулями стали називати й середняків, які не тільки уміли годувати свої великі родини, а й мали залишки продукції для продажу, а тому не бажали вступати до колгоспу й усупільнювати в ньому землю і майно. Куркуль цей селянин чи ні, часто вирішувала «трійка» у складі представника від органів радянської влади в районі, голова сільської ради та партійний секретар. Селянин, який чинив опір колективізації, міг бути розстріляний або ж висланий на Північ Росії чи Сибіру.

Масове розкуркулення в Україні розпочалося у 1929–1930 роках. Секретний наказ ГПУ від 2 лютого 1930 року директивно зобов'язував ліквідувати силами партійного, комсомольського і комнезамівського активу все куркульство, яке було визначене у кількості 5 процентів від загальної кількості населення. Одна з перших хвиль розкуркулення накрила й Козацьке. На 19 квітня 1930 року в нашому селі вже було розкуркулено нібито за несплату державних податків і вислано за межі села 6 родин. У Білоцерківцях розкуркулено на цю ж дату 2 господарства, у Миколаєві – 5, у Новому Бикові – 5, у Старому Бикові – 2, Петрівці – 4. А всього в районі репресіям піддали на цю дату 56 господарств так званих куркулів (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 3, спр. 7, стор. 170).

Раніше про куркулів в Україні майже не чули. У марксистській теорії куркульства як суспільного класу не було. Не говорив про це і в своїх попередніх

працях Ленін. Але в 1920 році він уже заявляє про необхідність знищення куркульства як класу. «Куркулі – ... це кровожери... Це павуки... Це п'явки... Це вампіри... Нещадна війна проти цих куркулів! Смерть їм!» Це слова Леніна (том 37, стор. 39–41), А ось що пише Й. Сталін. «Куркулі розбиті, але вони далеко ще не добиті. Більше того, – вони не швидко ще будуть добиті, якщо комуністи позіхатимуть і будуть благодушними, гадаючи, що куркулі самі зійдуть у могилу в порядку, так би мовити, стихійного свого розвитку» (том. 13, стор. 231). Той страшний терор у країні, відверте знищення духовенства, інтелігенції та селянства, масові розстріли козаків на Кубані та «куркулів» в Україні розпочалися за вказівками Леніна, а Сталін, як вірний ленінець, лише все це продовжив. У 1921 році в двадцяти областях Росії вже існувало 48 концентраційних таборів, створених за вказівкою Леніна, переважно для «реабілітації ворогів народу» та перевиховання «непевних елементів». В основному з бунтівної України. Сталін лише продовжував справу свого вчителя, створюючи нові й нові страшні ГУЛАГи. Тож термін «сталінізм» був вигаданий Троцьким, щоб відвести удар від Леніна і тієї партії, яку вони створили і яка провела страшний геноцид проти власного народу. Насамперед українського та його славного представника – селянства. Споконвічного годувальника.

Виникає запитання: яку ж мету ставили більшовики-комуністи, коли розпочинали колективізацію на селі? Перше, організувати постачання без перепон продуктів харчування в державі, а для цього забирати їх від селянина за затвердженим планом. По-друге, ставилася мета відірвати селянина від землі, позбавити його приватної власності не тільки на землю, а й на нерухоме майно і перетворити таким чином його на вільного пролетарія. Адже пролетарій, не маючи ніякого доходу від приватної власності, стає повністю залежним від адміністративних чинників і вимушений працювати, бо інакше його родина стане перед загрозою голодної смерті. До того ж, пролетарієм легко керувати і вимагати від нього всього, чого заманеться його керівнику. Заробітна плата робітника розрахована не на збагачення, а на прожитковий мінімум.

Давайте заглянемо наперед і згадаємо, коли колгоспи перейшли на грошову оплату праці в семидесятих роках і практично наблизилися до цієї мети, то селянина практично вже відірвали від землі. Перше, що зробила тоді влада, відрізала городи при садибі. Часто-густо ця земля заростала чортополохом, але обробляти її господарю садиби не дозволяли. Згадаймо, у перші роки радянської влади на кожного члена родини видавали по 0,5 гектара ріллі, після проведення колективізації – на всю родину (двір) залишали по 0,6 гектара. У шестидесяті роки ХХ століття город скоротили до 0,4 гектара, а в семидесяті – до 25 соток, а не членам колгоспу – дозволили обробляти лише 15 сотих. На засіданні Козачанського сільвиконкому 15 квітня 1946 року представник райкому партії

т. Голод суворо попередив місцеву владу, аби «в селі не було таких колгоспників, які мають городів понад встановлену норму. Земельній комісії негайно відрізати лишки» (ВДАЧОН. ф.П 7624, оп. 1, спр. 1, стор. 12). Цілком можливо, що в майбутньому селянам залишили б по 6 соток, як і міським дачникам, і тоді б вони точно жили з жебрацьки простягнутою рукою. Саме відсутністю приватної власності на селі дехто цілком справедливо й пояснює розпад СРСР. Сільським пролетарям не було чого захищати. Адже під час колективізації люди захищали свою власність, своє, горбом і мозолями нажите, добро.

Тоді, на початку колективізації, село, насамперед, розшарували на куркулів і батраків-бідняків. Це була величезна трагедія для українських селян, яких позбавили власної землі, що належала їм з прадіда-діда, Згадаймо, як писали наші пращури у актах про купівлю-продаж землі: «нива чи ґрунт споконвіку козачі, дісталися від прадіда-діда...» А тут прийшли чужі люди – двадцятип’ятитисячники. Робітники чи вчорашні солдати. Вони на свій розсуд проводили в селах політику партії, яка вкладалася у лозунг «розподіляй і володарюй». І вони розподіляли. Конфіскований одяг часто носили самі або ж продавали. На торг виставляли хати, бо 4 проценти від виручки одержували бригади комнезамівців. Ці гроші часто-густо пропивались без ніякого сорому перед селянами. Людей знову зробили нерівними, їх поділили на куркулів, середняків, бідняків, наймитів. Від людей забирали не тільки їх власність, позбавляли виборчих прав, нищили національну культуру, розтоптали віру в Бога. Ціле покоління сільських хліборобів втягнули в політику. Сільське господарство занепадало. Руйнували млини, олійниці, пасіки, жорна. Трощили навіть ступи, які були під стріхою хати чи під навісом ледь не в кожному сільському дворі. З церков скидали хрести і дзвони, руйнували храми, але на колгоспних дворах не будували навіть свинарників. Бо план колективізації зривали, за словами комнезамівців, глитаї.

У життя села міцно входить слово «контрактація». Це така собі домовленість наперед, коли навесні селянина змушували підписувати, скільки чого він здасть восени. І нікого не цікавить, що сільське господарство навіть нині – це ризикована справа, коли часто все залежить від погоди. Не виконав план контрактації, поставлять під стінку для розстрілу або ж зішлють туди, де Макар телят не пасе. На такі дії влади люди моментально відповідають народною мудрістю, яку й зараз пам’ятають у Козацькому:

Батько в СОЗі, мати – в СОЗі,
Голодні діти лазять по дорозі.
Нема хліба, нема сала
Контрактація забрала.

У селах, і в Козацькому в тому числі значно поменшало корів. Плодилися і множилися лише кози. Люди в селі розповідали, що їх поголів’я значно збільшилося, а селяни поміж собою називали їх сталінською коровою. Звісно, вголос

так говорити було небезпечно. Всюди поширювалося і заохочувалося сексотство і після доносу можна було отримати багаторічну «путівку» на Соловки.

Разом з контрактацією складаються списки «експортних господарів». Це були родини, призначені на вивезення «на експорт» – тобто в тайгу. Розкуркулення проводять за трьома категоріями. Перша була найстрашнішою – дорослих чоловіків заарештовували і пізніше розстрілювали або виселяли в концтабори, решту родини вивозили на північ на примусове поселення.

За другою категорією розкуркулені висилалися за межі району. Третій категорії розкуркулених дозволяли залишатись у своєму районі, а пізніше – навіть вступити до колгоспу. Розкуркулювали не тільки найбагатших, а найенергійніших, найактивніших, найпрацьовитіших, найздоровіших фізично і морально. Це був справжній золотий генетичний фонд української нації.

Мій дід Плотник підпав тоді під першу категорію. І лише Богу відомо, чому його не розстріляли. Думаю, колись таємниця жахливих поневірянь його і сім'ї стане відомою. Поки що на мої запити в обласний та державний архіви колишнього КГБ надходить одна відповідь: документів про розкуркулення, виселення і відбуття покарання жителем Козацького Плотником Миколою Митрофановичем та членами його сім'ї в архівах немає. Ні він, ні члени його родини, нині всі покійні, так і залишаються nereабілітовані. Ніхто не компенсував і збитків за розорене майно. Коли колишньому п'ятирічному Михайлику, якого теж запроторили в тайгу, виповнилося вісімдесят, я говорив рідному дядьку Михайлу подати заяву на компенсацію, але він запротестував. «Спасибі Богу, що всі живі залишилися і після тої каторги повернулися додому, а більше нічого й не треба...»

Схожих доль у Козацькому немало. Марія Хомівна Кореняк 1928 року народження влітку 2013 року зі сльозами розповідала як на початку колективізації їх сім'ю розкуркулили і теж відправили в Вологду. Тоді татова мама сказала, аби моя мама сховалася вдома і батька з малими дітьми не відправлять на висилку. Мама так і зробила. Але це не розчулило активістів. Батька Хому Михайловича Кобизького – до речі, рідного брата моєї бабусі Марії Михайлівни, з двома малолітніми дітьми закинули на підводу і теж повезли на станцію в Бобровицю. Завантажили у вагони і ешелон рушив. Коли мама дісталася до Бобровиці, аби з'єднатися з дітьми й чоловіком, ешелону вже не було. Довелося повертатися додому. Людей було у вагоні під зав'язку. Всюди чулися стогін, плач, крики дорослих і дітей, сипалися прокльони на представників влади.

По дорозі в Марії Хомівни помер маленький братик. Батько сховався з розуму, аби не втратити й доньку. Ледь приїхали у Вологду, він забрав дитину і вирішив тікати додому. Сотні кілометрів дороги йшли пішком, їхали попутними підводами, ховалися у тамбурі вантажних вагонів і таки дісталися Козацького. Так він зберіг життя доні, а сам загинув на фронтах Великої Вітчизняної війни.

– Родина Харланів завжди була заможною, – розповідала того ж 2013 року Ольга Григорівна Харлан. – Вся територія колишнього колгоспу «Перше травня» розташувалася на харланівських землях. Вони тягнулися й до болота, а також до Бурзаківки і далеко в поле – ледь не до самого залізничного насипу. Наша хата, де я народилася, стояла через дорогу від нинішньої хати. Її конфіскували на початку тридцятих років, а нас виселили на так звані П'ятихатки коло центрального шляху. Дали нам Дорошову хату – теж розкуркуленого односельця. Там ми жили до війни. Мого покійного діда по батьковій лінії Андрія Григоровича Харлана розкуркулили і вислали на Соловки. З розповідей рідних знаю, що він був добрим господарем. Мав багато землі, мав коней, волів, корів, овець. Завжди родив великий сад. Його залишки ще довго частували колгоспників соковитими плодами. Діда вислали разом з синами Петром і Сергієм. Теж були дуже хазяйновиті. Сергія, до речі, хотіли поставити головою новоствореного колгоспу. Але Ївга – його дружина не дозволила. Ось тоді його разом з братом і батьком і відправили на заслання і звідти додому вже не повернулися. Хто-зна, аби став головувати в колгоспі, то, можливо, і живим би залишився. Мій батько теж був заможний, але він не став випробовувати свою долю й долю родини і з першого дня записався в колгосп. Віддав туди не тільки землю, а й дві пари коней, дві пари волів. Це владі здалося замало і вона відібрала в нас ще й дев'ять різноманітних будівель, а на додачу, як я вже говорила, ще й з хати виселили і влаштували в ній будинок для патронованих дітей.

У 1929 році був також розкуркулений відомий у селі кравець Яків Романович Горда, який мав міцне господарство. Його вислали на шість років в Архангельськ. У колгосп забрали двоє коней, дві пари волів, молотарку, сівалку та інший реманент. Дітей виселили з хати, а їх у нього з Уляною Петрівною було дев'ятеро. Живими залишились лише двоє синів.

Тоді хати відбирали майже в усіх репресованих і висланих односельців. Вже після війни 26 липня 1946 року сільвиконком слухав заяву громадянки села Козацького Ганни П. Красковської. Вона просить повернути їй хату, яку в 1934 році передали її брату Колеснику Кирилу Павл., а сама Красковська була примушена виїхати на Кубань зі своїм чоловіком. Але на прохання директора школи М.Ф. Пішого К.П. Колесник віддав ключі від хати Пішому на тимчасове користування. Це стверджує Колесник Ольга Ничипорівна. При цьому були голова сільради Т.А. Фенюк, секретар сільради Іван Степанович Романенко та член виконкому П.П.Фенюк, які й стверджують, що хата ніколи й нікому не продавалася. А тому «виконком вирішив хату Красковській Ганні Павлівні повернути знову під її володіння» (ВДАЧОН, ф. П 7624, оп. 1, спр. 1, стор. 8).

Будинок жителя Козацького Івана Івановича Петровського в 1932 році влада забрала і передала школі. У лютому 1947 року він звернувся із заявою в Новобасанський райком партії чи то з проханням чи вимогою повернути йому

брусовий дім. Але сільвиконком лише констатував факт, що будинок був брусовий і в 1932 році сільрада передала його школі на користування. На цьому крапка. Як вирішилося це питання, архіви мовчать.

У селі розповідали, що на початку тридцятих років на дверях сільської ради висів плакат. На ньому була намальована річка, а через неї дерев'яна кладка. На одному березі ріки стояла хата з написом «колгосп», а з іншого – довгий дерев'яний барак і на ньому напис – «Соловки». Дуже промовиста агітація: або туди, або – туди, третього селянину не дано. Не підеш в колгосп, все заберуть ще й з хати виселять, хоч, як бачимо з розповіді Ольги Григорівни, виселяли з хати й тих, хто пішов у колгосп.

Зафіксовані випадки, коли люди свідомо знищували власне майно, аби воно не дісталось новій владі і колгоспові. У ніч на 30 серпня 1929 року у громадянина села Козацьке Артема Микитовича Лук'яненка виникла пожежа – горіла клуня. Вогонь перекинувся на сусідні будівлі громадян Фенюка Володимира Артемовича, Руденка Олександра Пантелійовича, Фенюка Василя Андрійовича, Фенюка Федора Андрійовича, Фенюк Ганни Костянтинівни, в яких погоріли різні будівлі. Завдано збитків на сім тисяч карбованців.

У міліцейському зведенні висловлюється здогад, що підпал зробили, аби ці будівлі не дістались радвладі, бо останні були описані сільрадою села Козацьке за невиконання хлібозаготівель та штраф за нездачу мірчука... (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 2, спр. 50, стор. 97–98). Влада на місцях утверджувалася не тільки вогнем, а й людською кров'ю. Ранком 14 листопада того ж, 1929 року в селі Козацькому невідомим злочинцем з вогнепальної зброї через вікно поранено громадянина Петра Тимофійовича Ганжу. Райміліція встановила, що цей замах провів дядько скривдженого Федір Семенович Ганжа на ґрунті помсти ніби за те, що скривджений видав його як бандита. Ганжа Федір від влади переховується і райміліцією вжито заходів до його виявлення і затримання (там же, стор. 151). Про існування банди в нашому краї ще в 1926 році писала Ніжинська окружна газета «Нове село». «Між Веприком і Козацьким, – пише газета, – побито селянина Шидловського. Того ж вечора пограбовано під Веприком катеринівських селян, у яких забрано понад 150 крб. І це тут часто трапляється – і тепер, і минулих років. Селяни так тероризовані від бандитів, що ввечері з хати бояться вийти» (газета «Нове село» № 114, 1926 рік).

Тодішня влада в селі сліпо вірила у вірність курсу, що насаджувався з Москви Сталіним та його поплічниками в СРСР та в Україні. Згідно з комуністичними настановами, на початку двадцятих років у селі організували Комітет незаможних селян (КНС), згодом – ТСОЗ, а в 1928 році приступили й до утворення колгоспу. Назвали його «Нове життя». Перший колгоспний двір розташовувався в самому центрі села. Там тоді жив заможний господар Левченко. Його розкуркулювали одного з перших у селі. (На жаль, односельці, які

розповідали про це, призабули ім'я й по батькові Левченка. Але в списку реабілітованих у 1989 році наших односельців знайшов Левченка Якова Івановича, 1884 року народження, одноосібника, репресованого в 1930 році. Думаю, що це саме той Левченко, на дворищі якого організували перший колгосп у селі – авт.). Біля Шарарахи у нього була кузня, а де стояв колись клуб, він тримав паровий млин. Контору розташували в його добротній хаті. Там вона була до самої війни. Згодом там розташовувалася поліцейська управа, а в шестидесяті роки там жив голова колгоспу Іван Семенович Алейніченко. Там також була контора сільської кооперації і заготівельна дільниця. Навколо був господарський двір, а через дорогу, де колись жили Ворвинці, стояли три великі гамазеї для зерна. Вони теж були колись власністю розкуркуленого Левченка. Першим головою колгоспу в селі був Петро Спичак.

23 січня 1930 року ЦК КП (б)У прийняв постанову про заходи щодо куркульства, згідно з якою до 15 березня треба було провести в Україні кампанію розкуркулення. У листі від 2 лютого того ж року той же ЦК до окружкомів і райкомів детально пояснив як потрібно описувати майно, кого виселяти, розоряти і т. д. І запрацювала репресивна машина. Сьогодні важко сказати, скільком справжнім господарям села вона перемолола кістки. Чіткого обліку тоді ніхто не вів, пізніше теж за цю справу ніхто не брався. Кажуть, не було вказівок. А без них ми жити й керувати не можемо. Хай ця вказівка буде сто разів неправильна, а то й злочинна, але вона була. У випадку чого, буде на кого стрілки перевести. Самоініціатива ж в нас карається. Сказане стосується не тільки керівництва нашого села.

Не дивлячись на запущений репресивний маховик, в нашій області на кінець січня 1931 року не було жодного району суцільної колективізації. Опір людей був великий і непередбачуваний. У доповідній записці ДПУ України від 1 лютого 1932 року про ситуацію в Чернігівській області говориться про те, що спеціально відряджена група чекістів виявила й ліквідувала 34 повстанські групи, 19 бандистських груп, заарештовано 1007 кримінальних злочинців і 224 терористи. Всього по області заарештовано 7861 людину в т.ч. 2456 куркулів. Область посідає останнє місце серед семи областей України не тільки за темпами колективізації, але й по виконанню плану хлібозаготівель.

У листопаді 1932 року ЦК КП(б)У ухвалює постанову про роботу з колгоспним активом, завдання якого полягало в боротьбі з «куркулем і об'єднанні всієї бідняцько-середняцької маси селянства в справі проведення заходів партії і радянської влади на селі». Від місцевого населення партійні організації вимагали «забезпечення підтримки і схвалення репресивних заходів, які проводились партією й радянською владою проти куркулів, проти злісних саботажників хлібозаготівлі з числа керівників колгоспів, проти розкрадачів державного хліба,

проти переродженців і комуністів, які розклались, і яких партія виганяє з своїх лав». Ця постанова була пов'язана з початком діяльності в Україні надзвичайної комісії по хлібозаготівлі, яку очолював Вячеслав Молотов. Завдання комісії полягало в тому, аби за будь-яку ціну виконати план хлібозаготівлі (Верстюк В.С., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. «Україна з найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник». К. Наукова думка. 1995 р. стор. 390).

На виконання цієї постанови в українські села посилали міських робітників, російських комуністів і комсомольців. Сталін уже не покладався на комітети бідноти, місцевих голів сільрад і партійних секретарів, які не завжди були готові розкуркулювати своїх односельців, і в яких не завжди вбачали ворогів народу. Отож місцевих керівників, котрі не хотіли розкуркулювати земляків, теж часто відправляли на широкі простори «єдиної і неподільної» Росії.

21 листопада 1932 року Молотов телеграфував у Київ Косіору, а той – у Чернігівський обком партії Маркітану: «Нельзя терпеть такого положения, что целая область, а именно Черниговщина, пошла в четвертой пятидневке не вперед, а попятилась назад, снизив хлебозаготовки с 4,5 тысячи тонн до 3,6 тыс. тонн». Таким чином доля чернігівських селян уже була вирішена цими кривавими для того часу формулюваннями. І жертвами знову стають куркулі. Незважаючи на те, що в області вже було засуджено, за неповними даними, 4 тисячі чоловік, на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У від 30 грудня 1932 року намічають вжити додаткових заходів до селян. Репресіями хочуть добитися посилення хлібозаготівель, але країну ставлять на межу справжнього голодомору. Тоді ЦК попросив дозволу виселити з Чернігівської області триста сімей куркулів, а також вислати із області злісних елементів і куркулів (без сімей) в кількості 500 чоловік. Також ЦК вважав за необхідне збільшити в області штат міліції. Ось такий подарунок одержали наші селяни до нового 1933 року від партії, яка мала захищати трудящий люд від насильства і клялася забезпечувати їм гідне життя.

Але й це не допомагає. На Бобровиччині повна катастрофа колгоспного будівництва. 22 вересня 1931 року бобровицька районна газета «За суцільну колективізацію» друкує зведення про перебіг колективізації, де вказується, що в Козацькому з 687 господарств колективізовано лише 169. Це лише 24,5 процента до плану. Це четверта сходинка знизу. Ще більший спротив колективізації у Свидовці, Білоцерківцях та Ядлівці, де план колективізації господарств виконано від дев'яти до 23 процентів. Лідирує з колективізації Новий Биків. Там із 636 господарств у колгосп записалися на 20 вересня 1931 року 502 господарства. За ним ідуть Кобижча, Нова Басань, Петрівка. У Веприку на цю ж дату із 893 господарств в колгосп записалися 324 або 36,2 процента (бобровицька районна газета «За суцільну колективізацію» № 102, 1931 р.).

Але і в організованих колгоспах немає порядку й дисципліни. Та ж газета 13 січня 1932 року друкує постанову бюро райпарткому, де вказує на без-

господарність, нехлюйство та низький рівень трудової дисципліни в колгоспах Старої Басані, Козацького, Кобижчі, Бобровиці, Нової Басані (там же, № 7, 1932 р.). Але й це мало допомагає. Сівба в селах району зривається. У Козацькому колгосп засіяв 23, 8 процента до плану посівної площі. Це передостаннє місце в районі. Секретарю сільського партосередку т. Красковському бюро райпарткому оголошує догану.

Поруч з цим партія продовжує наступ на так званих куркулів і силою змушує людей вступати в колгоспи. Люди стоять на порозі голоду, бачать катастрофу, що насувається на село і прагнуть хоч якось пом'яшити її удар. А для цього роблять запаси зерна. «Куркуль села Ярославки Ярмоленко О., щоб не здасти хліба державі, приховав його у ямі, – пише районна газета. – Проте бригада виявила цей хліб. Отже цього шкідника треба нещадно наказати, а сільрадський актив села мусить посилити натиск на куркульсько-заможні елементи села, бо хліб у них є, треба лише вміти його знайти» (там же, № 6, 1932 р.).

Як саме посилювали натиск, видно з наступної публікації про село Веприк. Уночі з 11 на 12 квітня 1932 року в приміщенні сільради забито 65-річного громадянина Омелька Галася. Досудовим слідством було також встановлено, що тієї ж ночі в тій же сільраді також били до неприємності й інших громадян в кількості 4-х осіб і про вбивство Галася органи слідства дізналися не від сільради...

... такий «почин» нанесення побоїв у приміщенні сільради подав колишній співробітник Р.С.І. Дешко Гр., побивши керівника земельної комісії сільради Древінського Миколу та громадянина х. Тарасівки Миселю Аврама...

... Дешко рекомендований засіб веприцьким керівником застосовував і в селах Піски та Ярославці й «купував» за безцінок майно, що було вилучено за борги, навіть те, що йому було зовсім не потрібне... (там же, № 40, 1932 р.).

Таку зухвалу поведінку представників влади, знуцання над людьми партія скромно назвала «викривленням її лінії». Засвідчує це й постанова об'єднаного засідання бюро Бобровицького райпарткому та президії РКК від 21 травня. «У районі, – говориться в ній, – було викривлено лінію партії та порушено революційну законність... було допущено незаконне вилучення майна під приводом куркульського у бідняків і середняків, розбазарювання та привласнення його окремими особами буксирної бригади та її керівниками Артемчуком та Багметом. Ця бригада застосовувала фізичні методи впливу до селян, а також перекручування класової лінії колишнім головою Свидовецької сільради Костюченком та секретарем кандидатської групи Совою, що встановлено судовим процесом...

... Уповноважений РПК в с. Сухині Компанець систематично пиячив та через необережне поводження зі зброєю застрелив у приміщенні сільради сільвиконавця...» (там же, № 42, 1932 р.).

Перепадає за «бездіяльність» членам сільради та активу Козацького, які поклалися на самоплив і цим скористалися куркулі, щоб приховати хліб. Так, у куркуля Івана Романенка у діжках та у скринях, закопаних у землі, знайдено 6 центнерів хліба. У куркуля Федота Мелаша знайшли 17 центнерів хліба. Газета вустами Незнайомого і Койдана волає: «Треба засудити цих куркулів – приховувачів хліба з усією силою революційного закону!» (там же, № 99, 1932 р.).

По всіх кутках, по всіх вулицях Козацького шниряють бригади із металевими штирями. Вони з запеклою затятістю шукають куркульський хліб. Одна з таких бригад знайшла зерно і в дворі твердознавця Олексія Нагули. Як пише газета, він увесь час відмовлявся виконувати тверді завдання по хлібу, що йому довела сільська рада, і агітував інших селян, щоб не виконували хлібозаготівлі. Бригади, що працювали на кутку, виявили в нього біля 30 пудів хліба, закопаного в землю. Крім цього було закопане різне майно й одяг. Як завжди, газета закликає судово-слідчі органи нещадно покарати цього твердознавця, що приховує хліб та веде зривницьку роботу проти всіх заходів партії і радвледи (там же, № 92, 1932 р.).

З номера в номер районна газета закликає знищувати такі куркульські кубла і гнізда. Одне з них було і в сусідньому Веприку. Там з 435 центнерів твердих завдань по хлібозаготівлі на 25 грудня здано лише 78 центнерів. Газета пише, що там «куркулі не тільки не виконували своїх завдань, але й маючи підтримку від керівної верхівки села (голова колгоспу Шиян, що весь час пиячить з куркулями, і інші), організували контрреволюційний саботаж хлібозаготівель взагалі в одноосібному секторі, наслідком чого у Веприку хлібозаготівля на 25 грудня виконана тільки на 22 проценти...

...бригада третьої сотні на чолі з членом сільради Левченком Пилипом виявила в куркуля Янка Дениса 5 ям з хлібом, виявили хліб у куркуля Басанька Опанаса, цей хліб негайно було відвантажено до сільської ради, але куркулі... виступили на охорону хліба, на захист організованого ними саботажу зі зброєю, з обрізами в руках. Того ж дня ввечері, коли Левченко проводив збори контрактантів, куркулі Янко і Басанько пострілами через вікно поранили старшого бригадира Левченка Пилипа, членів сільради Цюцюру й Кожуру. Янко був затриманий зразу ж з обрізом в руках, що ще димів після злочинного пострілу, а Басанько втік...

...треба відповісти пострілами на постріли оскаженілих класових ворогів, направлених на кращих колгоспників і активістів...» (там же, № 123, 1932 р.).

За словами тогочасних партійних документів, сільські ради в країні перетворювалися на «осині гнізда». Одне з них було в Козацькому, бо, як пише районка, «ворог з партквитком – найнебезпечніший ворог». «Голова сільської ради Козацького Семякін, – пише газета, – те зерно, що надходить по твердих

завданнях, забирає собі додому. Вже забрав 13 пудів. Допомогає йому Фенюк Олександр, нишком возить додому Костенок. Забрав собі Семякін і відібраний крам, витяжки, гарний кожух.

Куркульські коні та вози, замість того, щоб продати колгоспу, продав спекулянтам у Бикові на ярмарку й чимало грошей присвоїв, нездавши їх до сільської ради.

Пиячить Семякін з куркулями щодня, зовсім не турбується про хлібозаготівлі, а партійному осередку й байдуже.

Райпарткому треба відібрати партквиток від Семякіна та віддати його до суду як куркульського агента» (там же № 122. 1932 р.).

У Козацькому куркульсько-ворожі елементи сиділи не тільки в сільській раді, вони очолювали й колгосп. У квітні 1933 року районна газета вже вкотре закликає розчавити куркульське кубло в Козацькому. Газета пише: «Зараз в районі розпочалася масова сівба, але в козацькому колгоспі «Нове життя» сіянь не розпочали. Насіння зібрали лише 65 процентів до плану. Коні в сівбу виходять в дуже ганебному вигляді. Корів готувати й не думають.

Коли ж пошукати причин такого стану, то справа стане ясною. Колгоспом править ворожий елемент. Голова колгоспу Красковський – від'явлений куркульський налигач, син дядка, вихованець колишньої духовної семінарії. В Красковського свої люди – куркулі під крилом колгоспу. Вичищених під час чистки колгоспу він всіх прийняв до колгоспу на роботу й годує колгоспним хлібом, хоч вони й не члени колгоспу.

На стайню Красковський поставив свого чоловіка – позбавленця, що недавно повернувся з Бупру.

Тут же біля Красковського його права рука Коляда Михайло – син церковного старости, бувшого старшини.

В зграї з Красковським колишній голова сільради Колесник Кирило – організатор краді колгоспного хліба, що відбирав у бідноти й середняків майно й привласнював собі. Ця куркульська наволоч захопила була в свої руки і сільську раду, але зараз на голову обрано т. Брусиловця, проти якого ці вороги провели різні ворожі провокації.

В колгоспі, затиснувши бідноту, партизан, сількорів, куркульська шайка веде до зриву сівби.

Куркульська зграя, що призвела до зриву підготовку до сівби в колгоспі, мусить стати перед пролетарським судом.

Колгоспному активу і всім колгоспникам, селякорам треба взятися за роботу дружно, до кінця розчавити куркульські прояви й оздоровити колгосп (там же, № 31, 1933 р.). Цю замітку в газеті підписав уповноважений райпарткому Лопань. Пізніше ми ще зустрінемося з ним.

А поки що перегорнемо № 33 районної газети за цей же 1933 рік, де вміщена замітка «Вигнали з колгоспу куркулів, поставили у керівництва клясово-випробуваних людей». Вона повертає нас до попередньої публікації про те, як треба в Козацькому розчавити куркульське кубло. Газета пише, що вона там наводила факти, коли «Красковський – голова колгоспу (син дяка) з куркульською зграєю, що була в колгоспі, увесь час вів ворожу роботу, спрямовану на цілковитий зрив колгоспного будівництва, затискував бідноту, партизанів.

Днями в колгоспі відбулися широкі збори колгоспників, які геть вимели з колгоспу всю куркульську наволоч і обрали нове керівництво.

Головою колгоспу обрано червоноармійця –бідняка Петровського М.І. та завгоспом – колишнього червоного партизана – Герелеся М.І». (там же, № 33, 1933 р.).

Вище я згадував газетну публікацію, де уповноважений райпарткому т. Лопань говорив про те, що на початку квітня головою сільради в Козацькому обрали т. Брусиловця, проти якого вороги відразу почали проводити різні провокації. А вже в червні та ж газета пише «Куркульського агента Брусиловця з лав партії виключено». «Керівництво села Козацьке – голова сільради Брусиловець та секретар кандидатської групи Лопань, – пише газета, – по-опортуністичному поставились до закінчення посівкомпанії, реалізації позики та виконання інших господарсько-політичних завдань. Посівкомпанія по с. Козацькому виконана на 55,3 відсотка, позики реалізовано на 30 відсотків. Не кращий стан з виконанням інших державних завдань.

Бюро РПК на своєму засіданні 21 червня ухвалило Брусиловця як куркульського агента з посади голови сільської ради зняти та з лав партії виключити. Бюро винесло сувору догану т. Лопаню та попередило, що в разі не буде забезпечено виконання плану позики та весняної сівби його буде виключено з лав партії» (там же, № 61, 1933 р.).

Наголошу, що це був 1933 рік – пік голодомору, про який дам окремих розділ, але тут зауважу, що в районній газеті того періоду про масовий голод ніде жодного слова. Навіть з попередньої замітки, де говориться про те, що план весняної сівби виконаний в Козацькому на 55,3 відсотка, не зрозумієш, що сіяти практично не було чим. Попереднього року з колгоспного амбару вимели все продовольче, фуражне і посівне зерно. Навіть в одноосібників і так званих куркулів буксирні бригади відібрали всі запаси. І не тільки зерна. В селі померла в цей період не одна сотня людей, отож і план позики практично не було кому виконувати. Але винен в цьому куркульський агент – голова сільради.

А колективізація в багатьох селах тим часом буксує. На 15 серпня 1933 року в Козацькому до колгоспу вступило лише 66, 2 процента дворів селян. Районна влада знову робить у селі чистку кадрів. Колгосп «Нове життя» на початку

вересня очолює Клим Ягола. Завершує зведення Свидовець – тут колективізацією охоплено лише 16,7 процента дворів. А ось лідирує Миколаїв. Із 169 дворів одноосібників всі стали колгоспними. На 92, 5 відсотка колективізована Олександрівка (там же, № 96, 1933 р.).

У створюваних колгоспах району аванси в рахунок вироблених трудоднів нараховуються і видаються невчасно. Люди відповідають на це незадовільним виходом на роботу. Райпартком зобов'язує правління колгоспів, зокрема сусіднього веприцького, «негайно ліквідувати цю велику хибу» (там же, № 67, 1932 р.). Постійні репресії проти селянства, пережита голодовка, примусове зобов'язання виконувати план позики, інші знущання спонукають до стихійних бунтів на селі. Стався такий і в грудні 1933 року в Козацькому. Очевидно, він мав досить сильний резонанс у районі, оскільки про нього розповіла й районна газета. Назвали цю публікацію «Куркульське нутро Колесника». Газета пише: «Всім відомі слова тов. Сталіна про нову тактику ворога діяти «тихою сапою». Знало про це й правління колгоспу «Нове життя» (Козацьке), знав про це й секретар кандидатської партгруппи Кострубко. Знати знають та заходів не вживають. А ворог діє, він глибоко пустив свої шкідницькі коріння і не тільки в колгоспі. Куркульня має свого агента і серед кандидатської партгруппи. Таким куркульським агентом є кандидат партії Колесник Кирило. 14 грудня були загальні колгоспні збори. Колгоспники обговорювали як краще підготуватися до більшовицької весни 1934 року. До залу ввірвався п'яний Колесник і закричав на всю куркульську горлянку:

– Як то готуватися до весни? А дзуськи! Не треба ходити на роботу, однаково в колгоспі хліба чортма, – агітував Колесник.

Так прорвалося куркульське нутро! Треба з корінням вирвати цю куркульську наволоч» (там же, № 132, 1933 р.).

Бунт в Козацькому або ж дійшов до Пісок, або ж люди там самі зрозуміли те, що колгосп не принесе добробуту селянам. На зборах у лютому 1934 року селяни відверто говорили: «нема рації йти до колгоспу, бо наші ударники там одержали лише по 7 пудів хліба» (там же, № 18, 1934 р.).

А тим часом редакція райгазети пише про те, що райпрокуратура, міліція, політвідділи проявляють недозволену повільність при розслідуванні листів селян-корів. Так трапилося із листом про петлюрівську зграю в колгоспі «Нове життя» Козацької сільради (там же, № 18, 1934 р.). На жаль, більш про цю «зграю» в нашому селі більше ніде не згадувалося. Не знайшов про неї нічого і в архівах. Можливо, щось про це має бути в архіві колишнього КДБ, але до тих документів не дістав доступу.

Колективізація ж у селі продовжується. Масові репресії проти куркулів-глитаїв, та так званих куркульських прихвоснів позитивного результату не дали.

Початок тридцятих років відзначається повною катастрофою колгоспного будівництва. Добровольців вступати у колгоспи меншає і меншає. Газета намагається переконати читачів, що опрацювання доповіді тов. Сталіна та рішень ХУП з'їзду ВКП(б) викликало новий приплив трудящих-одноосібників до колгоспів. «Цими днями до козацького колгоспу «Нове життя» вступило 5 господарств трудящих-одноосібників: Гузій Іван, Кравченко Кузьма, Гриценко З., Клівода Г., Шарпило Ганна. Із п'яти господарств усупільнили коней, а із чотирьох – і насіння» (там же, № 27, 1934 р.). Якщо порівняти цю інформацію із заміткою в попередньому номері газети, де йдеться про те, що з Веприка за зиму, зокрема за останній місяць (лютий) виїхало понад 100 колгоспників (там же, № 26, 1934 р.), то стає очевидним той факт, що людей життя колгоспом не приваблювало, а туди вступали або ж знову примусово, або ж ті, кому нікуди було податися. Багато козачан рятувалося від колективізації, голодної смерті у сусідньому Новому Бикові. Вони працювали у радгоспі, в заводі, в інших установах і організаціях. Часто й там їх не балувало життя. Та й чи могло приваблювати людей життя, яке постійно обкладалося непосильними податками, постійними гоніннями.

Великий український поет, наш земляк Павло Тичина про ті роки писав:

Сидить баба в бур'яні
Та й рахує трудодні.
Попа гола, спина гостра –
Зразу ж видно, що з колгоспу.

Але Павло Григорович не віддає написане в друк, а кладе в шухляду стола. А натомість на весь світ лунає «Партія веде!» – вірш, який, цілком можливо, й зберіг його і його талант від репресій.

Нереальні плани хлібозаготівель, різноманітних позик і займів призводять до розорення середняцьких і бідняцьких господарств. У людей зростає ненависть до тих, хто не давав можливості прогодувати власних голодних дітей. Про одяг і взуття й не згадуватиму. Це для багатьох була розкіш, доношували все царське. Презирство комуністичних «слуг народу» до села і його жителів було очевидним. Людей змушували звикати до рабства. Колгоспи стали військово-трудохими таборами, не згоден жити й працювати тут – збирайся в карні концтабори Півночі. За нездачу хліба – суд з конфіскацією, за невиконання контрактів – 10 років арешту або ж розстріл. За антиколгоспну агітацію – суд.

Судили всіх: членів ВКП(б) і членів кандидатських груп, комсомольців і школярів, секретарів райкомів партії і комсомолу, виключених з партії під час чистки, судили куркулів, підкуркульників та членів їх сімей, колишніх стражників, городових, поліцаїв, петлюрівців, махновців, білих офіцерів і солдатів царської армії, антисемітів, старшин і синів старшин, священників, церковних старост, дяків і псаломників, монашок і монахів. Судили троцькістів, бухарінців, зінов'євців, українських буржуазних націоналістів, «вовків у овечій шкурі»,

«агентів» іноземних розвідок, воєначальників і солдатів, «підлих дворушників», колишніх купців і дворян, повстанців антирадянського руху. У всіх їх був один шлях – на каторгу в Сибір! Сотні людей в районі позбавляють виборчих прав. Не оминає ця прикра пошесть й Козацьке.

У 1938 році засудили за контрреволюційну діяльність випускника Майнівського технікуму, який тільки – но одержав диплом зоотехніка і став працювати зоотехніком радгоспу, двадцятидворічного Василя Обухана. Його контрреволюційна діяльність полягала в тому, що своїм чудовим голосом він часто співав в технікумі і поза ним народну пісню про Єрмака і цим, як записано в кримінальній справі, прославляв «поработителя Сибири». Вчорашнього студента відправили в катівню Чернігівського НКВС, де він сидів в одній камері з першими секретарями райкомів партії, головами райвиконкомів, іншими високопоставленими чиновниками області. Василь витерпів нестерпні тортури, катування, але втримався і не підписав жодного документу. Вирок – 10 років заслання. Всі ці роки він відбув на золотій копальні Мальдеяк на Колімі. Його «контрреволюційна діяльність» була таким страшним гріхом, що Василя Васильовича навіть на фронт не відправили, бодай у штрафбат, аби там своєю кров'ю скупив вину перед сталінським режимом. Але там, як співається в одній з пісень, «на проклятій Колімі, що названа чудом-планетою», Василь Обухан зумів заочно закінчити філіал Ленінградського гірничого університету і одержати спеціальність інженера-маркшейдера. Правда, цей диплом і спеціальність йому майже не знадобилися, бо після відбуття каторги у 1947 році він розпочав працювати у козачанському колгоспі зоотехніком та завідуючим фермою. І лише з настанням незалежності України, у 1990 році Василя Васильовича Обухана реабілітували і цілком таємно дали прочитати заведену на нього в молодості кримінальну справу.

До речі, у роки так званої горбачовської перебудови і гласності, а також з здобуттям незалежності України були реабілітовані тисячі так званих ворогів народу. У Козацькому були реабілітовані також студенти зоотехнікуму Василь Павлович Яценко, Петро Климентійович Ягола, Микола Григорович Данькевич, робітник цукрозаводу Яків Андрійович Сорока, робітник заготконтори Омелян Костянтинович Бурзак, вантажники «заготзерна» Кирило Іванович Кобизький та Сергій Іванович Сорока, робітники Павло Олександрович Кожура, Петро Васильович Древинський, Михайло Петрович Ягола, робітник цукрозаводу Трохим Панасович Сорока та завідуючий пунктом цукрозаводу Максим Кіндратович Онисечко, про плідну роботу якого йтиме мова в інших розділах книги. Дочекалися тоді реабілітації й колишні так звані куркулі й одноосібники. Серед них Григорій Федорович Плотник, Яків Іванович Плотник, Лев Іванович Нагула, Іван Трохимович Стурза, Василь Петрович Фенюк, Йосип Семенович Чайка, Тимофій Гаврилович Шевченко.

Наголошу, що це неповний перелік реабілітованих односельців. Багато з них так і не дочекалися виправдувальних вироків. Чекають цих документів і їх родичі, а на окремі запити в колишнє КГБ та інші державні структури одержують відповіді, що ніяких документів про розкуркулення та заслання в них нема. Зокрема такі відповіді одержував і я, коли намагався відродити справедливість і зняти клеймо «ворогів народу» з мого діда Плотника Миколу Митрофановича та його родини. Справедливість так і не перемогла...

Подібну абсолютно несправедливу і сфабриковану кару накладали і висилали за межі села не тільки вчорашніх студентів, одноосібників і куркулів, а навіть тих, хто ще в 1905 році був членом РСДРП, боровся в підпіллі за радянську владу і був покараний за це жандармською охранкою. Люди роками добиваються справедливості, але не завжди їх слухають. Не слухають і тих, у кого забрали майно і виселили з власних хат в ході так званого розкуркулення і хто після відбуття покарання повернувся додому. Тут їх знову чекали знущання і поневіряння.

У грудні 1945 року, тобто після закінчення Великої Вітчизняної війни, жителька нашого села Ганна Петрівна Дараган скаржитья в райвиконком, що голова сільради І.М.Погрібний виселяє її з дітьми з власної хати. Секретар райвиконкому Савченко дає голові сільраді роз'яснення, яке можна вважати вершиною цинізму дуросвіта-чиновника. «Згідно заяви Ганни Дараган, – пише чиновник, – вона в цю хату зайшла під час німецької окупації як у власну розкуркулених родичів. Ясно, що її треба було вигнати в 1944 році, при цьому з травня по вересень або в 1945-му теж з травня по вересень. Ви цього не зробили. Зараз виселяти Дараган з дітьми із квартири було б злочином. Райвиконком забороняє це робити до травня 1946 року. Але якщо ви вважаєте, що Дараган треба виселити зараз, то потрібно це питання вирішувати в суді» (ВДАЧОН, ф.Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 21–21 зв.). І жодного слова про те, що майно забране незаконно і воно належить цій родині.

Тридцять років відзначаються й масовими репресіями проти представників радянської влади – голів сільрад. На три роки засуджують голову Козацької сільської ради т. Кострубка ніби за невивлату вчителям заробітної плати, про що сигналізували у каральні органи селькори.

На початку лютого 1935 року газета критикує Козацьку сільську раду (голова т. Сова), яка не бореться за виконання планів м'ясопоставки. З плану першого кварталу 44,34 цнт здано лише 10,92 цнт. Хоча обидва колгоспи «Нове життя» і «Перше травня» повністю виконали свої плани на 1935 рік, проте управа цих колгоспів не потурбувалася за колгоспників, щоб їх організувати на високе виконання своїх зобов'язань по м'ясу. Також вкрай погано проходить здача м'яса з одноосібних господарств. Щодокадне завдання здати 11 центнерів м'яса

не виконують. З 10. І. по 20. І. поступило лише 58 кілограмів (там же № 12, 1935 р.). Трохи пізніше Сову теж закрутить маховик сталінських репресій.

На початку 1990 років бобровицька районна газета друкує далеко неповні списки репресованих, а нині реабілітованих громадян. У них цвіт української нації. Навіть замордованих у таборах їх боїться й нинішня влада. Формально колишній КДБ ніби й передав справи репресованих у державні архіви. Фактично ж ознайомитися з цими справами навіть односельців, навіть однофамільців чи родичів не дозволяють. Хоч з того часу пройшло 80 років. Відповідь одна: «Не нашкодити третім особам». Яким? А ми все торочимо: хто й коли поставить в Україні пам'ятник куркулям? Який пам'ятник, коли цивільні, адміністративні й кримінальні справи безневинно постраждалих тисяч людей не дають прочитати. Тих, кого з насмішкою виселяли в Сибір, за Урал і говорили зі злорадством: «Ось тут тепер ваша Україна!». А разом з висилкою найвправніших українських господарів пролетарі-путіловці, інші бездомні пролетарі – двадцятип'ятитисячники знищили в Україні й вікову хліборобську культуру.

До речі, ці пролетарі, які були наглядачами над селянами в колгоспах, одержували 120 рублів на місяць, оперуповноважений НКВС – 1200 рублів, а інші співробітники цього ж карального відомства – до трьох тисяч рублів, народний слідчий одержував 750, звичайний робітник на заводі мав платню 15 рублів, шофер – 25, а колгоспник – трудодні-палички або ж 20–30 копійок. Це аж ніяк не вписувалося в твердження комуністичних теоретиків, що всі будуть рівні і всі житимуть у достатку, а блага розподілятимуться справедливо.

Тоді ж вводиться інститут уповноважених, який, на жаль, так прижився, що без нього влада не може обійтися й донині. Шостого серпня бобровицька районна газета друкує ухвалу бюро райкому партії про мобілізацію партактиву на село. В ній говориться, що для проведення політмасової роботи навколо хлібозаготівель, збиральної кампанії, реалізації позики, осінньої посівкампанії та інше, а також для практичної допомоги в роботі партосередків, сільрад та колгоспів прикріпити слідуючих товаришів:

... у село Козацьке, колгосп «Нове життя» – Багнюк, у сільську раду – Бородавко.

Зазначеним товаришам негайно виїхати в села та колгоспи. Без дозволу РПК заборонити виїзд із села. Винних у порушенні цієї постанови притягати до суворої відповідальності. Цю постанову оголосити в пресі (там же, № 65, 1932 р.). А вже через тиждень після прийняття цієї ухвали в сільські ради та уповноваженим РВК від голови РВК Сидорова йде телеграма, в якій різкій критиці піддаються уповноважені в Козацькому та Петрівці, які не сидять постійно в селах (там же, № 67, 1932 р.).

Село ще не встигло отямитися від голодовки, як людей почала морити епідемія голодного тифу. Та ж районна газета 10 січня 1934 року друкує замітку

В. Костюка «В Козацькому з тифом не борються». «У Козацькому дуже поширилася епідемічна хвороба – тиф. Особливо тиф розповсюдився на третій сотні, де налічується біля 30 відсотків хворого населення.

Здавалося б, що сільрада і управа колгоспу вживуть негайних заходів, щоб хворих тифом негайно відправити до лікарні, але вони поставились геть недбайливо. Треба райздороввідділу вжити негайних заходів, щоб протидіяти розповсюдженню тифу (там же, № 4, 1934 р.). Через шість днів лікар Рейзіна в тій же газеті дає «Поправку на замітку В. Костюка». Вона пише, що бригада лікарів перевірила той факт і виявила всього 9 випадків захворювань на тиф. Зараз там сидить бригада медпрацівників в кількості трьох чоловік, які проводять дезинфекцію та профілактичну роботу (там же, № 7, 1934 р.). Отож тиф все-таки лютував у селі і про нього розповідали сільські старожили. Але в лікарів або ж не вистачило мужності, або ж їм не велено було говорити правду, як і про голодовку.

Але районка зі своїх сторінок все гучніше й гучніше говорить про веселе і щасливе життя. 22–23 червня 1938 року у Ядлівці, Новому Бикові, Вороньках, Новій Басані відбулися мітинги-зустрічі з Олексієм Федоровим. На них були присутні 16 тисяч виборців. Вони несли портрети вождя народів т. Сталіна, керівників партії і України, плакати й лозунги, присвячені дню виборів. Грала музика і без кінця лилися пісні про щасливе радісне життя, про нашу Батьківщину, про Героїв Радянського Союзу (районна газета «Комуністичний шлях» № 83, 1938 р.).

А в попередньому номері газети вміщена розповідь колгоспника козачанського колгоспу імені Орджонікідзе Я.П.Ситника, яка так і називається «Життя стало заможне і культурне». «Тяжке було моє життя змалку, – пише Я.П. Ситник. – У 5 років я залишився сиротою, а як тільки настало 8 років, пішов працювати в економію до барона Морголіна, де довелося зазнати багато лиха.

Не дивлячись на молоді роки, я працював дуже багато, а платили мені за це 15–20 копійок в день. Працюючи, ніколи було й розігнутись, бо скрізь стояли панські пригінчики, які за найменшу провину били людей до крові. А щоб добре відпочинуть або культурно розвиватись, про це неможливо було й згадувати. Темними і бідними селянами добре було орудувати і розпоряджатись поміщикам, панам і іншим багатіям. В школах вчилися тільки панські діти та різних багатіїв, а селянським дітям не було доступу, вони росли в злиднях і темряві.

Раніше я не знав, як обиралися наші «керівники». Хто найбагатший, того обирають до керівництва, дають право як тільки завгодно розпоряджатись людьми і багато інших привілеїв.

І тільки Жовтнева соціалістична революція під проводом комуністичної партії на чолі з Леніним і Сталіним в 1917 році перемогла буржуазію, скинула владу поміщиків і капіталістів, встановила в нашій країні диктатуру пролетаріату, забезпечила робітникам і селянам вільне й щасливе життя.

В Радянському Союзі всі трудящі за новою сталінською Конституцією мають право на працю, на освіту, на відпочинок і на соціальне забезпечення в старості.

Життя зараз настало гарне, заможне і радісне. Я зараз живу і не почувую старості, хоч мені уже 56 років. Живу тепер дуже добре. Маю садибу, худобу, дрібну птицю, хватає в мене хліба і жирів. Є все те, що потрібно для заможного і культурного життя.

Раніш за старого ладу, я не мав змоги вчитись та навіть про це не можна було й мріяти. Зате тепер мої діти вчаться й працюють. Старший син має 26 років, здобув вищу освіту й зараз поїхав працювати на Далекий Схід. Дочка Маруся має 21 рік, закінчила середню школу й зараз працює акушеркою. Син Микола має 19 років, працює в Київському вагоноремонтному заводі токарем. Це радісне і світле життя забезпечив нам дорогий і всіма любимий вождь і вчитель всіх трудящих товариш Сталін.

Тепер, коли настане свято всіх трудящих, – день виборів до Верховної Ради УРСР, я разом з усіма трудящими Радянської України прийду до виборчої урни і віддам свій голос за свого кандидата, кращого сина комуністичної партії, стійкого більшовика – Олексія Федоровича Федорова. Я закликаю всіх виборців Новобасанського району віддати свої голоси за тов. Федорова О.Ф., який до кінця відданий великій справі партії Леніна – Сталіна (районна газета «Комуністичний шлях», № 82, 1938 рік).

Не будемо судити за такий пафосний тон публікації Я.П. Ситника. Він тут сам зізнався, що безграмотний, отже він її не писав, а за нього зробили це ті, кому належало за посадою. А вони по-іншому написати не могли. Але ж, вихваляючи «стійкого більшовика» Федорова, вони мали знати, що рівно рік тому на Чернігівщині підносили до небес тодішнього першого секретаря обкому партії Маркітана. Ім'ям обласного вождя чернігівських комуністів називали колгоспи, школи, літаки. Але раптом у конторі «КГБ» виявили, що Маркітан – український буржуазний націоналіст, страшний ворог народу, який по всій області до керма поставив троцькістів, які проводять шкідницьку роботу. І вже 19 вересня 1937 року сумнозвісна «трійка», в якій донедавна засідав та приймав рішення і сам Маркітан, прийняла рішення: Маркітана розстріляти, а разом з ним знищили увесь апарат обкому партії. Жертвами стало й багато керівників на місцях. До речі, наступника Маркітана Михайлова і голову облвиконкому Соколова невдовзі теж оголосили троцькістами та шкідниками. Ось таке було веселе й щасливе життя.

До речі, фразу «жити стали веселіше» приписують Йосипу Сталіну. Дослідники ж стверджують, що це слова Анастаса Мікояна. Ніби він якось сказав: «Життя стало легше, життя стало веселіше, а тому й культурно випити можна!» І пили не тільки грузинські та вірменські коньяки, французьке шампанське, а й людську кров!

На фото розкуркулений в 1930 році Микола Митрофанович Плотник (праворуч) та його дружина Марія Михайлівна. Посередині їх син Михайло, який п'ятирічним теж зазнав жахів репресій у Вологодській області. Це фото зроблено у 1948 році, коли Микола Митрофанович повернувся із заслання, а син – із фронту та строкової служби в армії. Поруч фото їх дітей – п'ятирічного Михайлика, дванадцятирічної Галі та чотирирічної Олі, які разом з батьками були вислані у сталінські табори (фото довоєнних років)

На фото від 30.08.1931 р. зафіксована група «ворогів народу» на будівництві Усть-Цилімського механічного маслосирзаводу. Серед каторжан і наш односелець Хома Михайлович Кобизький (фото праворуч)

Бородатий чоловік на цьому фото – розкуркулений в тридцятих роках Леонтій Кузьмич Пісковець. Поруч його дружина Тетяна Петрівна. Праворуч стоїть їх старший син Олександр, посередині – його дружина Лідія, а поруч – молодший син Михайло. Родина немало зазнала лиха в роки заслання. Там померла їх донька Настя, яка знайшла вічний притулок десь на берегах Волги. Сам Леонтій Кузьмич помер і похований аж у Грузії. А Тетяна Петрівна після всіх митарств повернулася в Козацьке і похована на нашому сільському кладовищі

Член сільради, активний сільський кореспондент районної, окружної і обласної газет тридцятих років Олександр Федотович Борець з дружиною Євдокією

Зустріч через 30 років (читайте про неї на стор. 284–285)

На цьому фото в першому ряду Лизавета Лаврентіївна Харсіка з чоловіком Федором та онукою Олею. Стоять донька Євдокія і зять Микола

На цьому довоєнному фото, наданому Євдокією Федорівною Синенко, зафіксовані тудівники колгоспу «Перше Травня». За трактором стоїть Дмитро Комишний, на передньому плані у білій сорочці – Свирид Радченко, поруч – Федір Харсіка (батько Євдокії Федорівни), з піднятим картузом комірник Іван Семенович Обухан, сина якого спалили фашисти, у білій хустці стоїть трактористка Софія Вакулєнко. У білій сукенці Євдокія Синенко (у дівоцтві Харсіка). Фото зроблене у переддень жнив, коли стругали точок для зерна

На цьому довоєнному фото: сидять голова колгоспу «Перше Травня» Степанида Козачухно (крайня праворуч), поруч ланкові Меланія Плотник, Оксина Ненько, стоять Микола Олександрович Козачухно, Ганна Плотник, Ганна Чумак, Ганна Пісковець та ???

У той рік занімали зозулі...

Хрест-пам'ятник на символічній могилі односельців – жертв Голодомору тридцятих років, встановлений з нагоди 70-річчя трагедії

*...Пам'ять ние пухлиною в мозку.
І, мільйонам утративши лік,
Воскреса, наче вилитий з воску,
Тридцять третій
Розпроклятий
Рік.
Не у кітелі і не в шкірянці
Постає – тільки шкіра й кістки...
Блідне сонце в парадному глянці,
Як із безвісті йдуть мертвяки.
І простягають руки благально,
І кусають холодні уста...
І злітає над ними печально:
– Тридцять три –
Вік розп'яття Христа.*

Анатолій ШКУЛПА

І сьогодні, коли проходиш дорогою пошід старим зарослим кущами бузку кладовищем у Козацькому, коли звертаєш з неї й прошкуєш забор'яними стежками поміж ледь помітними сотнями горбочків могил на території майже в п'ятдесят соток, мимоволі чуєш як з них у єдиному пориві возноситься до неба молитва-волення наших убієнних голодом односельців: «Хліб наш насущний дай нам, Господи, сьогодні!» Сьогодні, Боже, бо завтра буде пізно... Але спасіння не чекали вже й від Бога. Прости нас, Боже, але ж так було. Бо трагізм усього, що відбувалося тоді, посилювався ще й тим, що Україна прийшла до своєї Голгофи із зруйнованими церквами, розтопаною православною вірою предків, без їхніх моральних заповітів. Люди були в розпачі та налякані. Говорили про Страшний суд і кінець світу, відмову Господа від рабів своїх. Вхідження на землю в образі людському самого диявола... Бо це сатана зробив так, аби до цієї місцини щодня сповзалося вмираюче Козацьке. І щодня привозили на голому возі десятки виснажених трупів і без домовин, без жалібних піснеспівів про останній поцілунок і вічну пам'ять скидали їх у ями-могили...

Не одна односельчанка, які стали свідками того жахіття, в розмові стверджувала, що в багатьох з них не один-два трупи, а десятки і більше людей. Мабуть, тоді Вседержитель наш був осліп від горя і людських гріхів. І не міг Він зупинити червону орду, яка жниувала на древній українській землі. Бо не було б

таких покосів! Не було б таких жнив, яких світ не знав від свого сотворення. Таких покосів, яких ще не бачили ні Небо, ні Земля.

Кривавим і тернистим видався шлях нашої Батьківщини до незалежності. Надто багато безіменних могил залишив по собі український народ, а скільки сліз і страждань забрали з собою ті хлібороби, яких позбавили права жити новоявлені ленінсько-сталінські пророки. Від жовтневого перевороту до чорнобильської катастрофи, від розстрілу юних захисників України під Крутами до мільйонів жертв упродовж трьох голодоморів, від показового суду над патріотами з Спілки визволення України до масового фізичного винищення української інтелігенції в тридцятих роках – далеко неповний перелік злочинів тоталітарної системи.

Та найжахливішим злочином проти власного народу став штучний голод 1932–1933 років. За механізмом творення і страхітливими наслідками він занесений до книги трагічних дат в історії людства. Він посів би страшну першість серед злочинів проти мирних людей і може бути порівняним хіба що із злочинами, вчиненими фашистами в роки другої світової війни.

Більше восьмидесяти років відділяє нас від страшної трагедії українського народу і великого злочину перед людством, що було спричинено голодом 33-го. Організований комуністичним тоталітарним режимом Сталіна, штучний голод нині визнаний законом геноцидом проти української нації. Адже за 1932–1933 роки голодомор знищив понад сім мільйонів людських життів, зокрема й дітей. Вдумайтеся: сім мільйонів, мов єгипетські піраміди горя й мук на родючих чорноземах України. Більше 50 років на цю тему в нашій країні було накладено табу. Про голодомор не дозволялося писати, говорити, навіть згадувати. Хоч з вуст у вуста й наші односельці розповідали про це жахітливе явище. Народна пам'ять не мовчала. І лише в середині 1980-х років офіційно визнали, що події голодомору були справжньою трагедією народу.

Трагедія ця розігралася зі слова. І слово це було – колективізація. Бо слідом за цим словом почався голод. І слово це прийшло в селянську хату не саме. За ним шикувалися в довгу шеренгу й інші слова-чужинці, які несли в наш край нечуване приниження для працюючих українських селян, чорну несправедливість, насильство, розорення і смерть: агітація, контрактація, конфіскація, касація, екзекуція, мобілізація, реквізиція, експропріація, а за нею й ліквідація. І ліквідовували: вдень і вночі, на рідній землі і в таборах Півночі й Казахстану, Сибіру і Далекого Сходу.

Голодомор розпочав набирати оберти з початку тридцятих років. Тоді селянам України спустили абсолютно нереальні, завищені плани хлібопоставок державі. Навіть придумали лозунг про виконання першої заповіді перед державою. Навесні 1930 року сталися селянські заколоти у п'яти районах Чернігівщини. Вони були придушені військами. Процес каральної політики вже набрав зримих

обрисів. Більшовики розстрілювали людей не за конкретні справи проти радянської влади, а, на їх погляд, за ворожі слова і думки. Для заготівлі хліба створюють буксирні бригади. У них все частіше беруть участь жителі сусідніх сіл, адже не всі односельці могли нишпорити по закутках у своїх сусідів, а то й родичів у пошуках хліба. Штиркачі і буксири вишукували злісних нездавачів хліба. Бригади «борців за хліб» «червоною мітлою» вимітали все до зернини. Забирали хліб без будь-яких пояснень. Забирали не тільки хліб.

Дружина Федора Юхимовича Харсіки Ликера з Козацького якраз місила тісто в діжі, коли поріг хати переступили члени буксирної бригади. Навколо неї бігали голопузі четверо своїх дітей, гуляла тут й сусідська дівчинка. Так ось її і всадила Ликера на клунок з борошном. Думала, не посміють туди заглянути. Посоромляться дитину трогати. Де там! Забрали й борошно, забрали й діжу з тістом. І всі буксирники ніби були й знайомі, ніби й свої. Не пожаліли дітей, які так і не діждалися свіжоспеченого хлібця.

10 червня 1932 року Г. Петровський пише Сталіну про ситуацію в Україні: «План хлібоздачі в 510 млн. пудів непосильний. Села охоплені голодом, нема навіть сурогатів. Селяни питають: «Навіщо створили штучний голод при врожаї, навіщо забрали весь посівний матеріал? Такого не було при старому режимі». У селах неможливо купити хліба. Стихійно двинулось село. 2/3 мужиків покинули село і ідуть за хлібом». Петровський просив 2 млн. пудів хліба. Сталін через 5 днів відповів: «Дати хліба не потрібно і нема звідки».

Через два дні, 12 червня 1932 року Влас Чубар у листі до Сталіна пише, що випадки голоду в Україні помічені ще в грудні-січні 1931–1932 років серед одноосібників, майно яких розпродано дощенту за невиконання плану хлібоздачі. Навесні уже в кожному селі були десятки, сотні голодуючих, опухлих і померлих з голоду. В усіх селах покинуті діти. Розпочинають створювати патронати. З'явилися вони і в Козацькому. Розмістили їх у відібраних від так званих куркулів хатах, а сім'ї куркулів часто з малолітніми та неповнолітніми дітьми або ж виселені на Соловки, або ж залишені просто неба на виживання. Вигнані з власних хат батьки й діти рили землянки, у них часто їм доводилося жити до самої війни. Їх доля не цікавила тодішню владу.

На обласному з'їзді колгоспників-ударників 5 липня 1932 року партійний вождь Чернігівщини Маркітан заявив: «Голод, смерть від голоду не тому, що був неврожай. Урожай кращий. Не засіяли землю – винні куркулі».

У газетах з'являються численні повідомлення про зрив хлібозаготівель «куркулями» та їхніми «посіпаками». За цим приховується справжня правда про масовий голод, про який в районній газеті того часу жодного слова. Цю трагедію від людей приховує вся радянська преса. А ось повідомленнями про зрізані п'ять колосків, про перевіювання половини, вириту або ж вкрадену з буртів картоплю, про потурання цьому багачам, куркулям і підкуркульникам головами колгоспів

заповнені всі номери газет. Ці факти можна тлумачити як прикриту пропагандистською тріскотною правдою про продовольчу катастрофу на Бобровиччині.

У Старій Басані, пише газета, згряя церковників-твердоздавців за активної участі й під керівництвом попа Бидило Івана використали церкву під сховище куркульського хліба та майна. 26 лютого там знайшли 11 мішків хліба вагою 60 пудів, 2 мішки сала й м'яса, мішок тютюну та інше. Все це належить твердоздавцям членам церковної ради Запорожцю Опанасу, Назарку Василю та Краснощоку Єграпу (там же, № 24 1932 р.).

У колгоспі «Червоний кобижчанець» колгоспники й одноосібники часто збирають колоски в свої торби і крадуть колоски з кіп (газета «За суцільну колективізацію» № 68, 1932 р.). У веприцькому колгоспі «Червона громада» виявлено випадки зрізування колосків зі снопів, що складені в копу. Днями комісія знайшла ці зрізані колоски в гр. Шияна Якова, що свого часу вийшов з колгоспу. Так сигналізує на весь район колгоспкор Видючий (там же, № 69). З тугим комком у горлі читається замітка в номері газети за 3 квітня 1933 року про те, що в колгоспі «Нове життя» села Кобижча крадіжки мають масовий характер. Вартові біля комор виточують зерно для власного споживання. Ледар Голота Андрій переточує колгоспну пшеничну полову, в якій залишилось чимало зерна, а управа спокійно спостерігає, благодушничає. За прикладом Голоти до полову ходить ціла згряя злодіїв, виточують зерно, крадуть полову (там же, № 30, 1933 р.).

Нагадаю, що полову переточували в квітні 1933 року, у розпал масового голоду, коли навколо пухли і вмирали від голоду люди. Полова ця пролежала десь на вулиці всю зиму, і люди намагалися видобути з неї бодай жменю рятівного зерна, а їх ще називають ледарями. Покладемо руку на серце і запитаво чесно себе: чи пішов би ледар і тоді, і тепер переточувати на решеті полову? Чи пішов би ледар красти мокру й гнилу полову? Я переконаний, що не пішов би. Це влада довела так людей до ручки, що вони стали «зграєю злодіїв», які пішли не вбивати, не грабувати, а точити полову. Такій владі не може бути прощення!

Але продовжимо читати гіркі рядки газетних публікацій. «Колгоспниця марківецького колгоспу «1 серпня» Буряк Христя систематично краде в колгоспі картоплю. Приміром, нещодавно, коли вона різала картоплю на посадку, у неї при обшуку знайдено за пазухою та в карманах повно картоплі. Треба притягнути її до суворої відповідальності» (там же, № 52). Інша замітка в номері за 12 червня 1933 року розповідає про підкуркульників села Ярославки Магдика Василя і Марківців Голика Тимоша, які крали на полі марковецької філії бобровицького бурякорадгоспу бурякові висадки, які вже дали сходи. «В ніч на 20 червня куркульський агент – злодій Микола Дурнев піймався на гарячому, коли саме крав колгоспну картоплю». «Крадіжки в свидовецькому колгоспі «Червоний комунар» набрали систематичного характеру. Комірник Плиська Архип Митр. та польовод Коровай Кузьма – агенти куркуля привласнили гречку».

«За останній місяць у Новобиківаському колгоспі «Робітник і селянин» чимало зареєстровано фактів різних крадіжок. У зерносховищі у підлозі прокрутили дірки і виточили 24 пуди вики, у другому гамазеї теж не стало декількох кілограмів зерна. Крім того, чимало вкрадено коней. Це роблять класові вороги» (там же № 63, 1933 р.). «Куркуль села Кобижчі Неділько Юхим, що нещодавно вийшов з Бупру, направляє своїх дітей красти колгоспний урожай. Так, днями вони вирили декілька пудів колгоспної картоплі. Судово-слідчі органи мусять нещадно покарати цього куркуля як найзапеклішого ворога радянської влади» (там же № 64).

У Рудьківці куркульські налігачі Андріяш Захарко та Конішевський Яким, які віддверто діють проти радянської влади, займаються крадіжкою. Нещодавно їх піймали, коли вони різали колоски у колгоспі «Червоний промінь». Ці класові вороги навмисне знищували врожай. За це нарсуд 15 липня засудив їх обох на 4 роки до Бупру. Якщо названі рудьківчани були лише «куркульськими налігачами», то в Бобровиці куркуль Колос Юхим днями спіймався на гарячому, коли саме він зрізував колоски в бобровицькому радгоспі (там же, № 70). В ніч на 19 липня піймали Мринську Наталку Григорівну, яка нарізала у колгоспі «Робітник і Селянин» вісім кілограмів колосків. Збори ухвалили: Мринську як куркульського агента з колгоспу виключити та прохати органи прокуратури притягнути до відповідальності (там же № 72).

Куркульки с. Петрівки Марійко Ганна Йов. та Хоменко Христя Степ. (чоловіки яких вислані за межі УРСР), зрізували в колгоспі колоски. Їх було спіяmano і справу передано до суду. 21 липня виїзна сесія бобровицького нарсуду в с. Петрівці в присутності колгоспників і одноосібників засудила цих куркульок на 5 років Бупру кожну з урізанням громадських прав на 2 роки (там же, № 72). У козачанському колгоспі імені Орджонікідзе, писала районна газета в 1937 році, стоїть на полі пшениця в копах, зерно якої призначено на насіння. Днями невідомо хто обрізав колоски з п'яти полукіпків. Правління колгоспу навіть не думає виявити, хто різав колоски і притягти до відповідальності (№ 110).

В цей же час людей гнуть через коліно, видавлюючи з них останні зернини посівного матеріалу. «Нема в нас посівного матеріалу, ми самі сидимо голодні», – горланив на зборах колгоспу «Червоний комунар» с. Свидовець Сергій Крамарчук і зривав збір насіння серед членів колгоспу (там же, № 29, 1933 р.). Це єдина замітка в районній газеті тих років, де хоча б побічно сказано, що люди сидять голодні. У наступному номері газета друкує чорний список сільрад, що злочинно зривають збір посівного матеріалу в одноосібному секторі. Серед перелічених 17 сільрад значиться і Козацька, де головує на той момент Колесник (там же, № 30, 1933 р.). Зауважимо, що зривають збір не одна, не дві, навіть не п'ять, а 17 сільських рад. Така масовість пояснюється тільки тим, що все, що можна було забрати від людей, уже вигребли «буксири» й штрикачі. Але

районній владі вже не вистачає «чорної дошки» і вона заводить у газеті рубрику «Червоний суд», під якою вимагають «нещадної кари зривачам хлібозаготівлі» (там же, № 10, 1933 р.). У номері райгазети за 8 лютого 1933 року кари вимагає влада й стайничому колгоспу «Нове життя» села Козацького Тодосю Фенюку, який «їдучи по фураж, убив коня». Важко віриться, що він його «убив». Більше всього кінь сам помер від голоду, адже йому не давали «куркульської пайки зерна», в якій звинувачували першого секретаря райкому комсомолу Лисенка.

12 серпня 1932 року бобровицька районна газета «За суцільну колективізацію» друкує надіслану телефонограму голови РВК Сидорова до всіх сільських рад та уповноважених РВК. В ній б'ють тривогу, що серпневе завдання хлібозаготівель зривається. Не всі сільські ради довели тверді завдання і не виписали повідомлення контрактантам. Під персональну відповідальність рекомендується зрушити хлібозаготівлю в колгоспах і в контрактантах. Протягом доби пропонується закінчити доведення твердих завдань та виписку контрактаційних повідомлень. Третім пунктом в телефонограмі вимагається обмежити перемол зерна по 8 кілограмів на їдця в місяць за довідками сільських рад. З цього часу заборонявся продаж хліба на базарах (газета «За суцільну колективізацію» № 67, 1932 р.). Але ним торгували навіть у грудні 1933 року. 30 грудня районна газета пише, що в Бобровиці відбувся великий базар. На базарі було багато спекулянтів з борошном, печеним хлібом, дрібним крамом. Спекулянти вже давно почали закуповувати хліб, продукти по селах, базарі і набили ціни на хлібопродукти. Тепер на базарі жита пуд 30–35 крб, борошно – 40 крб, печений хліб – 2 крб 50 коп кілограм (там же № 133, 1933 р.).

Серпнева телефонограма не дає позитивних результатів. Через кілька номерів газета пише, що за першу половину серпня колгоспний сектор виконав своє місячне завдання лише на 2,1 процента, здавши 381 центнер зерна при завданні 18 тисяч цнт. З 53 колгоспів району до хлібозаготівель приступили лише 21, решта не здали жодного кілограма. Це красномовно говорить за те, що управи цих колгоспів стали на одвертий куркульський шлях, зриваючи виконання хлібозаготівлю й тягнуть район донизу (там же, № 68). Маю сказати, що з Козацького колгоспу теж ще не розпочинали здавати хліб.

А ще через один номер газета друкує статтю «За більшовицьку, зразкову боротьбу за хліб». В ній в антипартиійній лінії звинувачується керівництво району, яке нібито спасувало перед труднощами, перед опором куркулів і опортуністів, скотилось до табору класових ворогів. Вони організували куркульську дискусію проти виконання плану хлібозаготівель. За це постановою обкому партії 17 серпня ухвалено секретаря Бобровицького райпарткому Закопайла з лав партії виключити, заворга зняти з роботи, заборонивши йому обіймати відповідальні посади. Найменшим намаганням пом'якшити хлібозаготівлі буде дано рішучу відсіч... Потуранню глитайні буде покладено край розтренивальним ударом.

Ніякого відступу у боротьбі за хліб бути не може – категорично говорить газета (там же, № 70, 1932 р.).

У цьому ж номері друкується постанова бюро обкому партії від 17 серпня, де знову ж таки наголошується, що за опір у виконанні плану хлібозаготівлі, що полягав у недоведенні плану до сіл, колгоспів, ховання цього від обкому та у штучному доборі матеріалів про те, щоб довести його нереальність, що знезбріло парторганізацію в боротьбі за хліб, секретаря Бобровицького РПК т. Закопайла з роботи зняти та з лав партії виключити. Бюрові Бобровицького РПК оголосити сувору догану.

Заворга Бобровицького РПК т. Матвієнка з роботи зняти, оголосити сувору догану та заборонити посідати протягом одного року керівні посади на партійній роботі.

Голову райпрофради т. Мартинюка з роботи зняти, оголосити сувору догану та послати на низову роботу, залишивши його в розпорядженні РПК.

Скасувати постанову Бобровицького РПК про оголошення догани фракції РВК, директорів МТС т. Жовнарчуку, зав райЗУ т. Завгородньому за те, що вони давали покажчики про врожайність більші за ті, які визначав секретар РПК.

Для роз'яснення постанови бюро обкому партії й мобілізації партійної організації та районного активу на боротьбу за хліб у Бобровицький район відрядити члена бюро обкому партії Василенка (там же, № 70).

Далі газета пише про те, що 9 серпня ц.р. секретар райкому ЛКСМУ Лисенко надіслав директиву всім осередкам ЛКСМУ, в якій не тільки не дає нічого конкретного як організувати хлібозаготівлі, а становиться на шлях скерування райорганізації ЛКСМУ проти плану хлібозаготівель.

Секретар райкому т. Лисенко пропонує КСМ осередкам... перевірити реальність доведених планів хлібозаготівлі до села, колгоспів.

З цієї антипартійної настанови можна визнати обличчя т. Лисенка як опортуніста найгіршого гатунку, якому партія доручила керувати й ідеологічно виховувати робітничо-колгоспну та бідняцько-середняцьку молодь (там же, № 70).

21 серпня відбувся об'єднаний позачерговий пленум РПК і РКК. Він повністю приєднався до рішення обкому, остаточно поклав край куркульським балачкам про «нереальність» планів хлібозаготівель, що мали місце в РПК. Пленум ухвалив голову РКК Котова зняти з роботи, передавши на нього справу в облКК, секретаря РК ЛКСМУ т. Лисенка з роботи зняти, оголосивши йому сувору догану, справу на голову РКГС т. Андрійця передати до РКК – за те що вони в різних формах виступали проти плану хлібозаготівлі, дезорганізували трудящі маси в боротьбі за хліб, тим самим лили воду на млин куркуля.

За виїзд з села, за гастрольорство замість роботи по хлібозаготівлі уповноваженому по Козацькому т. Бородавці Я. оголосити сувору догану, т. Шутому (пом. директора МТС) за те ж бюро оголосило сувору догану. Сувору догану

з попередженням оголосили уповноваженому по с. Ракитне т. Шмату за несвоечасний виїзд на село.

Пленум ухвалив серпневий план виконати до 28 серпня – цього ми мусимо домогтися за будь-яку ціну! (там же, № 70).

Як ми знаємо тепер, ціна такого рішення була досить високою – сотні, тисячі жертв голодної смерті. А тоді, щоб ціна була ще жорстокішою, до того рішення були дописані пункти:

- встановити строгий контроль за перемолом, виявити та вилучити всі жернова у населення з тим, щоб перемелювати лише для тих колгоспників та одноосібників, кому це дозволено;

- зробити неможливою спекуляцію хлібом на базарах, забираючи такий з наступною здачею в рахунок хлібозаготівель;

- за проголошення куркульської дискусії навколо реальності плану, за відмовлення від виконання його та взагалі за протидіяння та зрив виконання серпневого завдання з хлібозаготівель голову Блудшанської сільради т. Шведова з лав партії виключити, голову Бригинцівської сільради т. Хвоста з партії виключити, зняти з роботи і притягнути до судової відповідальності, голові Бригинцівського колгоспу т. Новику висловити сувору догану з попередженням.

А 30 серпня районна газета друкує постанову секретаріату Київського обкому комсомолу. У ній говориться, що керівництво Бобровицької КСМ організації стало на куркульський контрреволюційний шлях. Секретар РК, мотивуючи тим, що комсомол шефствує над конем, вимагав зменшити план, маючи на увазі куркульські норми на коня.

Секретаріат обкому ухвалив розпустити бюро РК за те, що воно не реагувало на опортуністичне керівництво секретаря райкому комсомолу й райпарткому...

...Звільнити т. Лисенка від обов'язків секретаря РК ЛКСМУ і погодитись з пленумом РПК про висловлення йому суворої догани...

... Зміцнити Бобровицьку організацію і негайно підібрати секретаря РК, відрядити бригаду обкому ЛКСМУ у складі 4 чоловік на 10 днів для допомоги організації (там же, № 83).

Я вважаю, що й сьогодні, через відстань у вісім десятків років ми маємо вклонитися таким людям, як секретар райкому комсомолу Лисенко, секретар райкому партії Закопайло та іншим керівникам, які в ті страшні часи не побоюлися сказати правду про нереальність доведених планів хлібозаготівлі і про загрозу голоду, яку вони несуть людям. До речі, кадрова чистка, звинувачення цих людей в опортунізмі, інших гріхах не вплинули на виконання серпневого завдання з хлібозаготівлі. За перші три п'ятиденки місяця воно було виконане на... 0,9 процента. П'ятого вересня на бюро райкому партії було констатовано, що серпневий план хлібозаготівлі цілком зірвано, а на 5 вересня річне завдання

виконане лише на 8 відсотків. Тоді ж за бездіяльність у справі хлібозаготівель, за кволу роботу по виконанню планів хлібозаготівлі по селу Козацьке секретарю партосередку тов. Красковському висловили сувору догану. Наведене тут же зведення райзаготзерно свідчить про надходження хліба по індивідуальному сектору. У Козацькому на 5 вересня здано 4 із 1200 центнерів річного завдання. Це 0,3 відсотка до завдання. Трохи кращі справи в районі – тут річне завдання виконане на 1,06 процента. При завданні 79614 здано 848 центнерів (там же, № 86).

6 грудня 1932 року Раднарком України і ЦК КП(б)У ухвалили постанову про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботували хлібозаготівлі. Але в нашому районі така дошка вже існувала. 3 вересня районна газета писала, що за злочинне нехтування важливості проведення політично-масової роботи серед трудящих одноосібників, унаслідок чого по одноосібному сектору не заготовлено жодного центнера хліба 11 сільських рад району нагороджені рогожковим прапором та занесені на чорну дошку. Серед них і Козацька сільська рада – голова сільради Луста та уповноважений Бородавка.

Кандидатом на такі «відзнаки» залишалося Козацьке і в грудні. Як пише та ж районка, протягом перших днів грудня жодне село Бобровицького району не виконало своїх щоденних та п'ятиденних завдань. За шосте й сьоме грудня твердоздавці Ядлівки і Старої Басані здали тільки 3 центнери зерна. А села Білоцерківці, Блудше, Бригинці, Веприк, Козари, Козацьке, Марківці, Миколаїв, Новий Биків, Старий Биків, Степові Хутори не здали жодного кілограма зерна (там же № 116) А в наступному номері газета закликає розбити опір куркуля і виконати план хлібозаготівлі в грудні.

Якщо опір «куркулів» доводиться розбивати, то з колгоспних комір уже все вимели дочисту. В день Жовтневого перевороту газета друкує червоний список колгоспів, що виконали річний план хлібозаготівлі. Їх – 12. Очолює список веприцький колгосп «Червона громада», де виконання становить 120 процентів. Дев'ятим у списку колгосп з Козацького «Нове життя», де виконання завдання становить рівно 100 процентів (там же, № 106).

Майже все вирощене у колгоспах зерно поставлялося державі. Решта, за залишковим принципом, розподілялося між селянами. Більшовики навіть прийняли закон, який забороняв давати селянам колгоспне зерно, поки не виконано план хлібозаготівлі. «У промові, виголошеній в січні 1933 р., Сталін наказав партійному апарату подвоїти зусилля: «Не дозволяйте, щоб вашу увагу відвертали всілякі фонди і резерви, не забувайте про основне завдання: розгортайте кампанію зернозаготівель... і прискорюйте її. Першою вашою заповіддю є виконати зернозаготівлю» (Субтельний Орест. «Україна. Історія». 2-ге видання. К. – Либідь, 1992. стор. 359). Нерідко зерно завозилося та зсипалося до колгоспної комори, а оскільки належних умов для його зберігання не було, воно псувалося, транспорту ж, який би вивіз зерно для зберігання у зерносховища не було.

Повноважні представники Сталіна в Україні з гордістю заявляли: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік (1933–авт.) став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну» (Субтельний Орест «Україна. Історія.» стор. 360). Тепер ми вже знаємо, якою ціною була виграна ця війна з власним народом.

Але страшні жертви не лякають Сталіна і його оточення. В Україні на ходу від страшного голоду вмирають люди, а в Москві у 1933 році – сто тисячний парад фізкультурників. У газетах того часу – портрети Сталіна та його сподвижників-опричників, розповіді про їх ювілеї. А ще лине заклик до нашої районної газети, всієї низової колгоспної, радгоспної, МТСівської, бригадної й стайничої преси з робселькорами району включитись в сталінський похід підготовки до 4-ї більшовицької сівби. А культпроп РПК визначив організатором преси і керівником робселькорів в селі Козацькому Брушка І.М. (газета «За суцільну колективізацію», № 14, 1933 р.). Суцільний голод нічого не вчить владу. Ще не закінчилися жнива, а влада знову береться за організацію хлібопоставок. Вишукуються нові методи впливу на селян. Козацьке «розбивають» на десяти-двадцятихатки і на кожну з них назначають відповідальних уповноважених по організації хлібопоставок державі серед одноосібників. Цими відповідальними назначені М.І. Герелесь, Я.О. Харсіка, С.В. Гринь, С.І. Сорока, С.Г. Кобизький, П.М. Бурзак, О.В. Самсон, І.С. Коваль, М.К. Ярош, В.А. Максимович, М.Ф. Борець, О.Г. Обухан, О.Т. Нікитченко, Я.П. Харсіка, Й.Ф. Новик, В. Ігнаток, П.К. Цимбал, С.І. Чубовський, М.Ф. Піший, П.В. Дараган, І.С. Гринь, Я.П. Фенюк. Але навіть така кількість уповноважених неспроможна зламати опір селян. Згідно постанови бюро РПК за геть незадовільну організацію хлібопоставок по одноосібному сектору на чорну дошку заноситься ряд сільських рад. Серед них і Козацька – голова Кострубко. В нашому селі серпневий план виконаний на 1 вересня 1933 року на 28,6, а річний – на 12,9 відсотка. У постанові бюро райкому партії Козацьке назване одним з вирішальних сіл у виконанні плану хлібозаготівлі у районі (там же, № 93, 1933 р.). Це означає, що в нашому селі люди не поспішали йти в колгосп. Вони бажали працювати одноосібно.

Не оминула голодна смерть 1932–1933 років і козачан. У мартиролозі, опублікованому в Національній книзі пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні по Чернігівській області, вписані імена більше шестисот односельців, що померли від голоду в ці страшні роки. Проте з урахуванням масштабів голодомору, що зафіксовані в сусідніх селах, розповідей донедавна живих свідків тієї трагедії можна вважати, що цей мартиролог козачан є неповний. Адже люди розпочали вмирати від голоду вже в 1932 році. Помирали куркулі і найбідніші. Убогі хати стали ще убогішими. І це при тому, що нова влада обіцяла

зробити їх найщасливішими в світі. На цю обіцянку люди відповіли народною творчістю. Сільські старожили стверджували, що тоді в Козацькому досить популярними були такі прислів'я: «На конторі серп і молот, а у хатах – смерть і голод», «Батько в СОЗі, мати в СОЗі, а голодні діти плачуть на дорозі», «Жито та пшениця пішли за границю, ячмінь і овес – на МТС, а кукурудзу та буряки їмо ми – колгоспники-дураки». Нишком співали і такі частівки:

Нема хліба, нема й сала –
Тільки кіно та вистава.

А на хаті один куль,
В сільраді кажуть, що куркуль.

Погодьтеся, це був справжній сміх крізь гіркі сльози. Але така вже вдача в українців і моїх земляків: все сприймати з гумором. До речі, часто отой останній сніп на хаті людям доводилося знімати, різати його на січку, запарювати і віддавати корівчині, яка тоді та і в багатьох інших випадках життя ставала справжньою рятувальницею сім'ї.

Після розкуркулення і заслання у сталінські табори родин рідної сестри Марії і брата Хоми тридцятирічний Іван Михайлович Кобизький, рятуючись від голоду і репресій, подався з Козацького аж у Ставропольські і Краснодарські степи. Його перша зустріч з родичами у Козацькому відбулася лише в середині 60-х рр. минулого століття. На цьому фото І.М. Кобизький у центрі з правнуком Гришею. Ліворуч нього сестра Марія, а праворуч – її чоловік Микола Митрофанович Плотник

Голод підірвав здоров'я людей і вони масово помирили навіть після календарного 1933-го. Багато смертей зафіксовано і в 1934 і 1935 роках. Хоч у колгоспі вже й давали на вироблені трудовні зерно, але не стільки, щоб можна було вдосталь наїстися хліба. До того ж, у 1933 році у більшості селян залишилися не посадженими городи, не було основної селянської їжі – картоплі, не було гусей, курей, свиней та іншої худоби. Тільки 1936 року, за словами очевидців голоду, життя в Козацькому трохи стабілізувалося.

Більшовицька влада попустила зашморг на селянській шиї з двох причин. По-перше, треба було реабілітувати перед селянством колгоспну систему, що за роки голодомору повністю себе дискредитувала, а без суцільної колективізації села тодішня влада життя в Україні не уявляла. По-друге, в Європі склалася дуже напружена міжнародна ситуація. Гітлер розпочав реалізовувати свої плани світового панування. У повітрі пахло війною, а в ній владі треба було опиратися на селянство. Влада також розпочала замітати сліди голодомору і розпочала чергову «чистку» в армії та державних органах.

Масштаби голоду в Україні могли б бути меншими, коли б більшовики не ввели в дію закон про смертну кару за розкрадання «соціалістичної власності» та не наділили б особливими і необмеженими правами і повноваженнями хлібозаготівельні комісії, котрі мали право забирати не тільки все зерно, а й інше збіжжя. Це ж відомо і про це розповідали наші односельчани – свідки тих страшних подій, що в людей забирали вузлики з квасолею, маком, сушку яблук та груш, макуху, кормові буряки. А прийнятий декрет Ради народних комісарів СРСР від 7 липня 1932 року передбачав розстріл у термін до 15 діб за будь-яке розкрадання.

Голодомор був грандіозною фінансовою операцією, коли все золото населення було здане у магазини «Торгсін» – Торгівля з іноземцями. Для України на 1933 рік був доведений план зібрати золота на 28 мільйонів рублів, а для Ленінграда – 15 мільйонів. План було перевиконано на 50 процентів. Без ніяких затрат влада отримала 45 тонн золота, з яких 15 тонн зібрано у квітні-червні 1933 року. Це більше від промислового видобутку. Для порівняння скажу, що тоді видобуток золота в США становив 70 тонн на рік.

У цей страшний, підлий, голодний 1933-й рік так званий братній російський народ не простягнув Україні руку допомоги. Багато українців йшли до російського і білоруського кордонів, але там стояли війська. Вони всіх повертали в «Хохляндію». Кремльська влада не пустила в Україну і валки підвід з зерном, які йшли в Східну Україну із західних областей. Не дозволили завезти в голодуючу Україну завантажене на кораблі зерно із Канади, яке збрала там як гуманітарну допомогу українська діаспора.

Голодовка 1933 року в Україні була державною таємницею Кремля. Про неї відкрито заговорили лише на рубежі XXI століття. Але люди в Україні пам'ятали ті страшні роки, зберігали їх у своїх серцях. І розповіли страшну й гірку правду наступним поколінням. Так ми й дізналися, що голодомор був зумовлений окупаційним комуністичним режимом Сталіна. Терор 1930-х років блокував почуття людей з формування на генетичному рівні особливої нервової системи радянських людей. Мова тоді йшла тільки про виживання, а не про прояви духовності. Людей супроводжували страх, нещастя, розстріли. Невинні

громадяни ставали державними злочинцями, яких не можуть або ж не хочуть реабілітувати навіть сьогодні. І хіба можна мовчати про brutальне перекручування власної історії, коли про страшну катастрофу українського селянства – голодомор до останнього часу не було нічого сказано. Влада боялася говорити про той комуністичний рай, в якому з живих селян вона здирала шкіру. Тоді сталінська пропаганда зробила все, аби зникли почуття Любові Божої та Людської, аби були порушені і знівельовані вікові стосунки між людьми, між родичами, односельцями, батьками і дітьми. Досить згадати тут лише одного піонера Павлика Морозова, з якого створили образ національного героя і на прикладі якого виховували, а насправді морально травмували не одне покоління школярів.

Про ті голодні роки односельчанка Євдокія Федорівна Синенко, 1927 року народження зі сльозами на очах влітку 2013 року розповідала:

– Рідна сестра мого батька Олена була заміжня за односельцем Яковом Сорокою. Це була дуже роботяща сім'я. Мали землю, міцне господарство. А ще шестеро малих дітей: трьох дівчат і трьох хлопців. Найменшенька дівчинка була з 1928 року. І ось на початку тридцятих років організували колгосп. Яків Сорока не погодився туди йти. Його записали у вороги, приїхав «воронок» і забрали без суду і слідства. Всю сім'ю вигнали з хати. Одяг, інші пожитки завезли в клуб і скинули до купи з іншими речами таких же розкуркулених односельців. Діти, як ото колись і Шевченко писав, як мишенята, розлізлися межі людьми. Ганна вийшла заміж за парубка з Фенюкової сім'ї, що жив через дорогу. Іван і Михайло пішли в Петрівку до родичів. Але потім повернулися назад. І ось моєму батьку дають наряд, аби він запрягав коня і підводою віз рідну сестру з дітьми у Бобровицю. Бо їх виселяють з села. Всі в плач, бо вже знали, які чекають їх поневіряння та митарства. Вирішують, що Олена має сховатися, а дітей самих не відправлять. Так і зробили. Але де там! Змусили батька везти дітей без матері. Замотали їх у рядна, налаштували в торбу сяких-таких харчів і в дорогу. Довелося залишати їх серед чужих людей в товарному вагоні. Але серце Олени не витримало і вона наступного ранку їде в Бобровицю. На щастя, ешелон ще не відправили і вона з дітьми поїхала в Вологду. Прожили вони там у злиднях і холоді два роки. На третій – вирішили тікати додому. Пішки та попутками, бо грошей на білет не було. Та й хто б їх забрав у поїзд. Вийшли з Вологодщини ранньою весною, а в Козацьке дісталися пізньої осені. Прийшла Олена до нас у хату з чотирма дітьми. А тут же голодовка розпочалася. У нас самих сім'я велика, не знаємо, як поділити той шмат хліба. Але не прогнали, приютили. Ділилися останніми крихтами. Весною в Шарамасі ополоників ловили і варили їх їсти. Щавель у берегах рвали, бруньки й молоде листя з дерев зривали, кропива й лобода не встигали виростати. Жолуді під дубами з землі виколуплювали. Знали, якщо свині їх їдять, то й людям можна. Але голод наступав на п'яти все дужче. Тоді вирішили старшенькі йти в найми. Робили все, на що вистачало

сил. Соню ж вирішили в патронат у Новому Бикові віддати. Але там теж було голодно. І тоді батьки дізналися, що люди «кукушкою» везуть дітей на станцію Кобижча і залишають їх там напризволяще: виживуть, значить змилюстивився над дитиною Бог, ні – значить, доля така. Зі сльозами на очах повезли Соню в Кобижчу. На щастя, її підібрали макарєнківці. І забрали її у патронат аж у селі Сосниці Рокитнянського району на Київщині. Соня там росла і залишилася живою. Була роботящою, сподобалася кухарці з патронату і та забрала її до себе як дочку. Згодом Соня закінчила школу ФЗУ і вийшла там заміж за сусідського хлопця-інваліда. Вже після війни Соню розшукав брат Іван, який жив у Петрівці. Вона теж писали в усі інстанції, але мало що пам'ятала зі свого дитинства. Врешті, дивом знайшлися і в 1957 році брати й сестри вперше зустрілися у Коцацькому майже через чверть століття розлуки. Свято було на все село.

Євдокія Федорівна далі розповідала про гірку долю односельців в роки голодовки. Помирали люди щодня. Інколи цілими сім'ями. Над рідним братом її батька Іваном Харсікою влаштували в селі показовий суд за те, що виявив непослух владі і не відвіз у колгосп три центнери буряків з свого поля. Наш батько відвіз і брата просив зробити так же. Нас тоді не тронули, а він не послухав. «Трійка» засідала за столом, застеленим червоним сукном. Зігнали на суд ледь не все село. Відправили його у Лук'янівську в'язницю в Київ. Разом з односельцем Гнатом Борцем звідти втік. Впіймали і дали «строгача». Якраз розпочалася голодовка, він так і помер у тюрмі. Перед смертю сім'я одержала від нього листа. Просив йому картопляного лушпиння прислати, бо вже й запаху вареної картоплі не пам'ятає. Але не було зайвого лушпиння. Не пережила голодовки й його дружина Тетяна з двома малими дітьми. Залишився один маленький Михайлик. Його оприділили у патронат. «Це не вигадка, а чистісінька правда, – говорить Євдокія Федорівна, – що в одну могилу хоронили тоді по десять і більше померлих. Ховали й чи то напівживих чи то напівмертвих людей. Щоб другий раз не їхати за покійником у ту ж хату та й щоб яму нову не копати. У копачів, яких колгосп виділяв, теж сил було обмаль, бо в колгоспі за таку роботу давали лише казанок похльобки. А вдома теж нічого було їсти.

– Це неправда, що селяни саботували тоді хлібоздачу державі, – розповідав влітку 2014 року наш односелець Микола Іванович Бурзак, 1925 року народження, який нині живе в сина у Новому Бикові. – просто не було чого здавати, а що можна було забрати, вже забрали. Люди бачили невідворотність голоду і прагнули приховати на чорний день бодай трохи зерна. Тоді в кожній сільській хаті від печі розпочиналася довга лежанка з товстих дошок. Ось мама, Марія Тимофіївна, під ними в глиняній долівці викопала ямку і приховала там два мішки зерна. Адже в неї на руках було троє дітей – я та дві мої сестрички Галя й Оля. Але мама мала необачність свіжу землю викинути на вулицю. Землю побачили

односельці. Бригадир Овсій Фенюк побіг заявляти про це в сільську раду. Згодом разом з ним прийшли члени так званої буксирної бригади Андрій Кобизький та Опанас Онисимович Харсіка. Звісно, зерно знайшли й конфіскували. На щастя, мама та всі троє дітей вижили в те голодне лихоліття. Але в 1933 році від голоду помер наш батько та ще вісім кровних родичів по батьківській і материній лінії.

Свідок Голодомору Ганна Ганжа

Свідок Голодомору Тетяна Павлівна Борець

– Масове голодування розпочалося в Козацькому в кінці 1931 року, – згадувала Ганна Ганжа 1920 року народження. – 22 місяці люди мучились, пухли, страждали і вмирали. Масове вмирання розпочалося в 1933 році. Мені тоді минуло 12 років. Голод дуже надокучав. Рвали кропиву, ходили по кислий жом на Новобиківський цукрозавод. Батьків змушували записуватися в колгосп, вступати в партію. Батько відмовився. Тоді приїхала до нас юрба грабіжників. Вони обікрали нас майже до нитки. Але цього їм здалося мало і вони стали виганяти нас з хати. Згорьована мати від безвиході і у відчай зібралася вкинути в колодезь менших діточок. І тут в одного з членів бригади прокинулась совість. Пам'ятаю він сказав, щоб зупинили цю жінку, бо вони за це відповідати будуть. Однак із сім'ї залишилася живою лише одна я. Біля моєї хати поховані люди, їх возили

купами на возі, без трун, немов тварин. Кого прикидали землею, а кого – й ні. Деякі трупи так і розкладалися проти сонця...

Піррова перемога більшовиків над власним народом наочно засвідчила згубність сільськогосподарської політики, яку проводила радянська влада щодо українського селянина, забезпечення колгоспів засобами обробітку землі, транспорту, збору врожаю. Які злочинці зробили це? Сталін і його оточення. Вони були каторжниками, вбивцями. Вони вбивали один одного, своїх дітей, своїх дружин, близьких і родичів. І що для них був якийсь український селянин? Бидло, раб, то ж нема чого з ним церемонитися. І не церемонилися.

В умовах голоду, господарського занепаду, безладдя і свавілля колективізацію в області не вдалося завершити навіть у 1934 році. За даними обласного архіву, на червень цього року в Чернігівщині було усупільнено трохи більше 70 процентів селянських господарств і 77 процентів посівних площ. Тодішня влада видавала ці показники за неабиякі успіхи і перемогу соціалізму. Але вони видаються дуже сумнівними у порівнянні з численними людськими жертвами та руйнуванням матеріальних і духовних основ українського села. Що ж до одноосібного ведення господарства, то «індуси» в Козацькому були навіть після другої світової війни. І вони й далі ганебно переслідувалися і принижувалися владою.

У квітні 1947 року виконком сільської ради розглядав заяву Олени Юхимівни Сороки, яка надійшла з райвиконкому, аби їй наділили город. Але оскільки вона виявилася одноосібницею, то виконком дав таку відповідь: при сільській раді фонду землі немає і наділити городом гром. Сороку Ол. Ю. не можна (ВДАЧОН, ф.Р-7624, оп. 1, спр. 2, стор. 15). Того ж разу розглядали заяву Василя Юхимовича Наумового і йому відкрили погосподарський номер, оскільки його мати і дочка одноосібники, а він – колгоспник, працює в колгоспі «Перше травня» (Там же). На тому ж засіданні хай і дотично, але пролунало про голод 1933-го року. Трапилося це при розборі заяви Петра Гнатовича Борця, який теж просив відкрити йому погосподарський номер, «оскільки він виріс у патронаті, а батьки померли в 1933-му році, а він служив в армії у 1941–1945 роках, прийшов з армії і не має номера. А його сім'я складається з трьох осіб». Але й жертві сталінського геноциду відкрили номер лише «після пояснення громадян с. Козацького» (там же, стор. 28). У 1937 році був репресований Кобизький Антон Петрович, він відбував кару аж до 1946 року і його за цей час вивели із погосподарського номеру як господаря двору. Але сільська рада вирішила не поновити його в правах господаря, а лише вписати його як члена сім'ї до Кобизької Мотри Ів. Ось так влада визнавала свою провину перед власним народом.

А в уяві знову зринає давнє сільське кладовище. Стара частина поховань першої половини двадцятого століття з роками заросла бузком, у якому злегка

видніються горбочки колишніх могил. Саме в тому бузку й спочивають замучені у 1933 році голодною смертю жителі села. І лише де-не-де на цій півгектарній площі є прикрашені паперовими квітами могилки. Значить, ще є живі люди, які знають, де покаяться замучені голодом їх предки. Значить, попри все, живе пам'ять, вона неубієнна. Попри все, діти, онуки й правнуки цих трудяг не тільки вижили, а й продовжили рід людський, щоб пам'ятати праведні жертви. Пам'ятають про них і всі односельці, які на символічній могилі встановили і окропили святою водою хрест-меморіал жертвам голодомору в Козацькому. За тих, хто передчасно відійшов у той світ, залишається тільки просити Господа упокоїти їх невинні душі, що й пропоную зробити разом:

– Пом'яни, Господи, душі спочилих рабів Твоїх: в вірі православної і смиренні Божому замучених голодом і холодом заморених, в засланнях і по чужих краях померлих, без погребіння і молитов заупокійних полишених. Тих, що неправедну смерть прийняли, прийми Ти, Господи, з безмежного Твого милосердя і осели душі їхні там, де всі праведні спочивають.

Аміль!

Залізниця з Нового Бикова до Кобижчі упродовж багатьох десятиліть була надійною транспортною артерією для козачан та жителів навколишніх сіл. «Кукушкою» добиралися до Києва у роки голодовки, роки Великої Вітчизняної війни і в післявоєнний період.

У залізничному депо працювало багато наших односельців.

На цьому фото ви бачите одного з них – машиніста паровоза Федора Войтка

Козацьке на рубежі двадцятого століття

*Від ранку до ранку бачимо, як зло діється на Русі,
і чекаємо, що повернеться до добра.
А того не буде інакше, як сили свої не згуртуємо
І не візьмемо мету одну до мислі нашої.
То бо глаголить нам глас праотців.*

Порада з «Велесової книги», дощечка 8/2

На початку ХХ століття боротьба селян проти російського царату посилювалася. І вже невзабарі запалали поміщицькі маєтки. Серед однієї з причин таких виступів вважається те, що в кінці ХІХ початку ХХ століття Козацьке та й навколишні села бурхливо розвивалися. Збільшувалася кількість господарств. Земля селян дробилася між їхніми спадкоємцями, що призводило до зубожіння родин. Поміщики не бажали добровільно віддавати привласнені ними землі. По-друге, поруч із зубожілими росла верства заможного сільського населення. Це селянство за найменшої можливості купувало землі, часто їм сприяв тут і Селянський банк. Як підсумок, у селі створювався надлишок робочої сили. Не менш важливим фактором стали утиски селян з боку експлуаторського класу. До великих податків додалася заборона царського уряду української мови. Царський жандарм міністр внутрішніх справ П. Валуєв навіть заявив, що ніякої малоросійської мови не було, нема й бути не може... Це ж саме доводиться нам чути й тепер, коли та ж Росія розпочала вже в ХХІ столітті інтервенцію проти України.

Тоді свідомі українці теж не могли погодитися з таким твердженням поневолювача. Це викликало зневіру і зневагу до царського уряду. Почалися масові протести селянства, часто зі зброєю в руках. Малочисельна українська інтелігенція розпочала створювати політичні гуртки, на базі яких в кінці ХІХ століття виникли національні політично-революційні партії, які ставили за мету проголошення самостійної України. Під тиском народних мас цар вимушений був створити Державну Думу. Українці в цій думі мали свою громаду із сорока чоловік, яка обороняла права українського народу. У скликаній в 1907 році другій Державній Думі вже працювало 47 депутатів-українців, головним гаслом яких була національна автономія України. Були навіть підготовлені законопроекти про місцеве самоврядування, про запровадження української мови у школах, судах, про земельну справу та охорону праці.

Проте незабаром царський уряд розпочав шалений наступ. В імперії розпочався терор, що вилився позбавленням всіх досягнутих в українському селі

змін. Особливе значення мала аграрна реформа 1906 року. Її мета – створити на селі прошарок заможного селянства, селянам давали землю в особисту власність на «відрубках» – хуторах, за межами села. Розповідають, що в нас так виникли серед степу широкого між Козацьким і Пустотіним П'ятихатки. Але це може бути й не так. Адже хутір Козачанський, як я писав вище, був позначений на топографічній карті Козелецького повіту, випущеній в 1904 році. Можливо, там були ще хутори. Як би там не було, але ця реформа, як і попередні, не поліпшила життя незаможного селянства. Воно змушене було продавати наділи, оскільки обробляти їх не було чим.

На рубежі XIX і XX століття в Росії був проведений перший всезагальний перепис населених місць в 500 і більше жителів, де було вказано скільки всього наявного в них населення і кількість жителів переважного віросповідання. У 1897 році в Козацькому було 486 дворів, де проживало 2892 чоловік, з них 1388 чоловіків і 1504 жінки. З них 2868 – православних, а 24 чоловіки не вказано якої віри. Цілком можливо, що в селі жили євреї та римо-католики. Говорити так є всі підстави, адже у сусідньому Новому Бикові в той час діяла єврейська синагога. По-друге, у 1873 році в сусідній Успенській церкві був «просвещен святым крещением из римско-католического исповедания присоединен к православию австрийский подданный Франц Петров Кантуренко младенец сын Иван чрез крещение 16 января. («Черниговские епархиальные известия № 1, 1873 год). Отож такі піддані могли бути і в нас. По-третє, могли тут бути і литвини з Прибалтики, які ще не прийняли православної віри, або поляки. Додам, що в 1858 році у Козацькому зафіксовано 307 дворів, а в 1892 році – 477. Досить помітно розширилося в ці роки Пустотіно. Якщо в 1858 році тут було 74 двори, то в 1892 – 196, у 1897 – 198 дворів і в них жило 1269 чоловік.

До речі, згідно списку населених місць Чернігівської губернії, які мають не менше 10 жителів за даними на 1892 рік, вказано, що в Козацькому було 477 дворів, проживало 1370 мужчин і 1440 жінок. Наведу також дані за 1901 рік. У Козацькому в цей час було 1512 чоловіків, 1476 жінок. Село було третього стану, п'ятої діляниці земського начальника, адміністративно належало Новобиківській волості, Козелецького повіту і мало поштову адресу – ст. Бобровиця.

У Новому Бикові було 1667 чоловіків і 1553 жінки, у Старому Бикові відповідно – 706 і 745, Веприку – 1684 і 1728, у Вороньках – 1665 і 1539, Петрівці – 1575 і 1548, у хуторі Пустотіному – 634 і 610, у містечку Макіївці було 1570 чоловіків і 1431 жінка. («Список населенных мест Черниговской губернии по данным на 1901 год». Черн. 1902 г.).

Двадцять століття для нашого села, як і для всієї царської Росії того часу, розпочалося тривожно. Аграрні реформи, які проводив уряд наприкінці XIX сто-

ліття, бажаних результатів не дали, а ще більше посилили гніт селянства. 19 квітня 1862 року міністр МВС Росії Валуєв доповідав царю Олександрю II, що в Чернігівській губернії безпорядки проходили серед селян Козелецького повіту, зокрема в селі Вороньки у маєтку поміщика Кочубея. При введенні в дію статутної грамоти тільки 33 із 386 домогосподарів оголосили, що будуть виконувати по ній повинності, а решта рішуче від цього відмовилась, висловлюючи бажання залишитися при попередніх порядках робіт протягом двох років. Між тим, упертість вороньківських селян розпочала мати шкідливий вплив і на сусідні села та маєтки.

Зі шкільних уроків історії ми знаємо, що всю Україну наприкінці XIX початку XX століть накрила хвиля селянських бунтів. Але в підручниках не згадувалося, що масові виступи селян були поруч з Козацьким. Хрестоматійним був виступ селян, який ліг в основу роману Михайла Коцюбинського «Фата Морганна». Але влітку 1905 року селянський рух набув значних розмірів у Козелецькому повіті, зокрема в селах Шаснівка, Старий Биків, Новий Биків і Петрівка.

Перші селянські заворушення в Новому Бикові розпочалися в 1905 році. Вони пройшли під проводом Христини Верби, Любові Коломієць та Семена Ненька. Селяни підпалили поміщицьку економію, вимагали дати їм землю. Особливо бурхливі події розгорнулися на цукрозаводі. Тут були дуже важкі умови праці, був встановлений дванадцятигодинний робочий день. Гостро стояло питання нестачі житла та відсутності елементарних вимог з охорони праці робітників. 1 листопада 1906 року люди вбили директора цукроварні Купцова-Залкінда. Трохи пізніше, вже в 1907 році на заводі відбулася грандіозна демонстрація робітників з участю селян з навколишньої округи в знак протесту проти низької оплати праці на заводі та в економії, де також працювали й козачани. Організаторів демонстрації суворо покарали, а 15 її найактивніших учасників засудили.

Селяни Петрівки вимагали від поміщиці Лівен 130 десятин випасів, якими вони користувалися десятки років, причому вони запропонували за випаси грошову оплату замість відробітків. Поміщиця через свого управителя дала згоду лише на 47 десятин зовсім непридатної для випасу землі. Обурені таким рішенням поміщиці, селяни на сході сільської громади заявили, що це насмішка і коли не дадуть землі, то вони самі її візьмуть. Після сходки в економію з'явилось до 60 селян. Вони заявили, що відмовляються від цієї землі, а вимагають її в іншому місці по $\frac{1}{4}$ десятині кожному. Це становило 300 десятин. Селяни заявили: якщо вимогу не задовольнять, то ми самі захопимо землю. У село викликали козаків. Але селяни продовжували боротьбу. Вони бойкотували економію. Знявши всіх робітників з бурякових плантацій, палили господарські будівлі поміщиків, сіно, хліб у скиртах. Дивитися на виступи селян у Петрівці ходили

й козачани, де теж наростали бунтівні настрої. Тим більше, що вони в Петрівці не припинилися.

Вже у вересні того ж року повітовий стражник доповідав про те, що в селі Петрівка третього стану з травня тривають масові заворушення селян на ґрунті земельних відносин в економії поміщиці Лівен. Останнім часом там повторюються часті підпали як економічного майна, так і будівель, що належать селянам, які не приєдналися до виступів. При цьому спостерігається все більше й більше розповсюдження серед населення підпільних видань, в результаті чого місцевому становому пристапу доводиться майже безвиїзно жити в Петрівці для постійного нагляду за ходом подій і вжиття заходів до попередження розвитку безпорядків до широких розмірів. Ця обставина повністю заважає діяльності пристава з усунення поземельних суперечок і з виконання інших покладених на нього обов'язків настільки, що він не може з 20 червня ц.р. тобто, з часу вступу на посаду ознайомитися навіть з усім населенням стану (ДАЧО, ф. 127, оп. 1, спр. 10570, стор. 15–15 зв.).

Про розповсюдження підпільних видань у Петрівці та навколишніх селах не було вигадкою пристава та стражника. У нарисах з історії Чернігівщини говориться про те, що на початку того століття в області окрім осередків загальноросійських партій діяли і місцеві відділення українських політичних партій – зокрема революційна українська партія, що утворилася в 1900 році в Харкові. Її Чернігівський комітет друкував численні листівки і прокламації, адресовані не просто селянам, а жителям конкретних сіл – зокрема такі листівки адресувалися мешканцям Петрівки та Нового Бикова.

Друкувалися листівки і в Новій Басані. Свідчить про це донесення Чернігівському жандармському управлінню про те, що 4 жовтня 1906 року пристав 3-го стану Козелецького повіту Л. Оксаковський одержав повідомлення про те, що в м. Новій Басані на ранок після сутички поліції з селянами на землях землевласника Бурковича в ніч на 24 липня ц.р. по селу були розклеєні надруковані на гектографі прокламації, що стосуються цього випадку. Їх друкував сільський вчитель Удод Борис. Потім у нього був обшук і знайшли нелегальні видання, які арештували. Арештували й самого Удода (ЦДІАУК, ф. 1439, оп. 1, спр. 794).

Розповсюджувалися листівки і в Козацькому. Робив це наш односільчанин Іван Іванович Чайка. Пропоную з цього приводу теж звернутися до архівних документів. 28 грудня 1906 року Козелецький повітовий урядник секретно доповідав пану начальнику Чернігівського губернського жандармського управління про те, що він має честь перепровадити їх величності копію своєї постанови про арешт на підставі відповідних статей закону козака села Козацького Івана Івановича Чайки.

За що ж арештували нашого земляка? 24 вересня пристав Зеленський зробив у нього обшук, а 4 жовтня провів дізнання і визначив, що Іван Іванович Чайка належить до протиурядового товариства і знайдені під час обшуку в нього матеріали дають підстави твердити про його політичну неблагонадійність. Крім того, показання селянина Максима Гервеля підтверджують також, що І.І. Чайка з злочинною метою агітує серед селян, підбурює їх не повинуватися владі, протидіяти їй силою і насильно відбирати у поміщиків землю. Викладене дає право визнати діяльність Чайки вкрай шкідливою, яка розкладає місцеве населення, через що дальше перебування Чайки на волі серед селян представляється дуже небезпечним і небажаним. На підставі статті 21 положення про посилення охорони повітовий урядник постановив козака села Козацьке Новобиківської волості Івана Івановича Чайку затримати на два тижні, враховуючи строк від 28 грудня...

...Цю постанову представити пану Чернігівському губернатору з клопотанням визначити Чайці термін засудження і про заборону жити йому в межах Чернігівської губернії. Копію цієї постанови представити п. прокурору Чернігівського окружного суду. Подану постанову по суті звинувачення оголосити Чайці за решіткою. Що й було зроблено того ж дня (ЦДІАУК, ф. 1439, оп. 1, спр. 794, стор. 103).

Івана Івановича Чайку царський режим засудив аж на 8 років. Заслання він відбував, про що він власноручно писав в своєму листі в органи радянської влади, коли добивався скасування несправедливого рішення про позбавлення його виборчих прав. Про це пізніше, а зараз ще один архівний документ про Івана Івановича. У лютому 1922 року Центральне статистичне управління склало листок про харчування сільського населення і просило допомогти в'яснити розміри споживання і вести записи про витрачання на харчування продуктів протягом тижня. ЦСУ наголосило, що люди, які візьмуть на себе труд із заповнення цих бланків, проведуть надзвичайно велику роботу, оскільки дадуть матеріали для висвітлення справи продовольства в країні. Зведення треба було давати якомога повні і, безумовно, правдиві. Бо тільки за цієї умови вони будуть придатні для вказаної вище мети.

Отже, у сім'ї Чайки Івана Івановича з понеділка 13 по неділю 19 лютого столувалися: господар – 40 років, його дружина – 40 років, його сестра – 38, син – 8 і дочка – 12 років.

Сім'я займається сільським господарством і вважає його головним. Крім сільського господарства сім'я нічим іншим не займається. Поза сільським господарством господар має заняття сотника, господаря-землероба. Під осінь у 1920 році він засіяв озиминою 2 казенні десятини, на ярому полі весною 1921 року посіяв теж 2 казенні десятини. В господарстві у Чайки є двоє коней,

І дійна корова. За місяць сім'я спожила як своїх, так і куплених продуктів (без врахування з'їденого худобою): борошна і всякого хлібопечення – 300 фунтів, борошна всякого на пироги, млинці, оладки – 20 фунтів. Круп різних і пшона – 20 фунтів. Картоплі – 5 мір, інших овочів – 20 фунтів. Олії – 5 фунтів, масла коров'ячого – 1 фунт, м'яса всякого – 10 фунтів, сала всякого – 10 фунтів, молока – 10 четвертин, солі – 5 фунтів.

Далі запитувалось: «Чи зменшилось у Вашій сім'ї споживання м'яса у порівнянні з минулим роком?» Чайка відповідає, що зменшилось. Зменшилось також споживання яєць та молока. І дорослими, і дітьми.

На запитання «Чим ви харчуєтеся?», треба було вказати, що родина їла за останні два дні. У суботу 18 лютого сім'я вранці їла суп гречаний з м'ясом, в обід – борщ з м'ясом і кашу пшоняну. Що їли ввечері, стоїть прочерк. У неділю, 19 лютого снідали драгли (холодне з м'ясом), в обід їли борщ з м'ясом, млинці і картоплю. Ввечері – знову нічого.

Далі перелічуються витрачені за тиждень продукти. Як справжні християни, Чайки в середу і п'ятницю м'ясо й сало не споживали. Молоко й масло у ці дні також не споживали. Протягом тижня не споживали птицю, свіжу, солону, в'ялену рибу й оселедці, а також не споживали мед, цукерки, варення, мелясу, яблука, сир і сметану.

Чи купувала сім'я продукти десь на стороні з першого Спасу (1/14 серпня) до Покрови? І тут же йде перелік продуктів: борошно, сухарі, крупи, капуста, огірки, сало, м'ясо, масло, олія, мед, цукерки, гриби, яблука, цукор тощо. На це запитання через усю сторінку написано: «Придбання продуктів за цей період не було». На запитання, чи вистачає Вам протягом року власного хліба? написана така відповідь: «Задовольняємося весь час своїм хлібом».

- Яку частину продуктів сім'я відчужує від свого господарства (продає, поставляє по продрозверстці чи податку?) нікуди нічого не відчужуємо.

- Яких продуктів ви відчуваєте нестачу? Відповідь: «В усьому достаток».

Далі сім'ю запитують про те, яких продуктів торік вона не споживала, а зараз стала вживати? Відповідь така: «Як у минулому, так і в цьому році продукти ті ж самі».

Останнє запитання стосувалося хліба. Запитується, чи протягом минулого тижня на хліб використовували житнє борошно цільного розмолу? Відповідь така: «Хліб випікався без ніяких примісей».

Ці дані з поміткою «терміново» були відправлені кореспонденту губернського статистичного бюро т. Наумову Семену Васильовичу (ДАЧО. ф. Р-942, оп. 1, спр. 4955).

А тепер знову звернемося до долі односельця Івана Івановича Чайки і розкажу, як він добивався справедливості в 1927 році, коли його сільвиборчком

позбавив виборчих прав. Власноручно написані ним документи свідчать, що це була високограмотна людина з красивим канцелярським почерком і глибоким знанням української мови. Отож спершу прочитаємо його анкету, в якій зазначає, що до революції він був український козак, а тепер – пересічний почесний громадянин. Народився Іван Іванович 10 травня 1883 року. В даний час працює головою ради Козелецького сільськогосподарського кредитного товариства і головою ревкомісії споживчого товариства. До 1905 року вчився в різних школах. З 1905 по 1913 (широка амністія) був на засланні, потім служив (1904–1912) у Київській міській управі креслярем, у 1914 році – в переселенчеському управлінні в Сибірі – землеміром по вільному найму. Після Лютневої революції – голова Козелецького повітового продовольчого управління і член виконавчого бюро Чернігівського губернського виконавчого комітету. Після Жовтневої революції до грудня 1917 року голова управи, а з листопада до квітня 1919 року рахівник Козелецької каси дрібної позики, а потім Козелецького УСНХ і увесь час головою Союзу службовців. З 1917 до серпня 1918 року – голова Козацького споживчого товариства. Іван Іванович Чайка – безпартійний, але співчуває Радянській владі. Виборчих прав позбавлений за те, що має хатню робітницю і за попередню службу (ВДАЧОН, ф.р-60, оп. 4, спр. 46, стор. 189–189 зв.).

У цій же архівній справі є скарга Івана Чайки на ім'я Новобасанської виборчої комісії від 18 січня 1927 року. Він пише, що справді вживає найману працю, яке цілком передбачене увагою закону. Такою ж працею користується майже усе село. Крім цього, моя дружина не здатна до праці, чому свідок хоч село, хоч медичинський огляд, що теж передбачено положенням про перевибори. Під параграф «К» ні минула, ні теперішня моя діяльність не підлягає.

З 15 березня по 10 грудня 1917 року я займав виборчу посаду голови Козелецької повітової продовольчої управи, установи уже революційної, а з кінця 1918 року до половини 1919 року служив у касі дрібної позички, а потім у Козелецькім УСНХ рахівником і майже увесь час був головою союзу службовців. Від того часу постійно живу дома. На підставі висловленого прошу райвиборчком постанову Козацької сільвиборчкомісії скасувати і встановити мені виборче право (там же, стор. 188).

Далі йде довідка з лікарні, що Чайка Івга Анатоліївна, громадянка села Козацького, хворіє сильним малокрів'ям і хронічним бронхітом і до важкої праці не придатна. (там же, стор. 190).

26 січня всі ці заяви розглянули на засіданні райвиборчкому і Чайці відмовили у встановленні виборчого права голосу. І він 9 лютого 1927 року уже звертається до Ніжинського окрвиборчкому. Цього разу він пише, що до матеріалів у його справі, які Басанський виборчком надсилає до округи, прошу зауважити: Козачанський сільвиборчком з невідомого досі закону позбавив мене

виборчих прав. Коли я оскаржив його постанову до райвиборчкому, то мене підвели під пакт експлуататорів і адміністраторів. Якраз під те, проти чого я цілий вік боровся і зараз борюсь.

Голова сільвиборчкому, він же й голова сільради (минулого складу) Хв. Харсіка мій давній ворог... з його батька, колишнього волосного старшини, учасника розправ над населенням... сатрапів Шрамченка, Чернолуцького і Максимовського, – ворог і заздрісник за деяку мою популярність і довір'я громадян. Коли я подав до райвиборчкому документів свідчення про мою лояльність до радянської влади, прохаючи переглянути попередні постанови, райвиборчком чомусь-то свою постанову потвердив. У моїй справі з позбавленням прав трапився «kazus welli», замість того, щоб користуватись як непримиренному ворогу самодержавства здобутками революції, я виставляюсь як її ворог!.. Мої співробітники по продовольству у 1917 році як товариші голови агроном М. Харитонів у Козельці і О. Мансуров у Ніжині працюють у радянських установах і... не позбавлені виборчих прав.

Представник округу гр. Лебеденко проводив у нас перевибори і може свідчить про настрої громадян проти нашого режиму, з-за якого й на мене скоїлось лихо, а тому прошу окрвиборчком постанову Новобасанського і Козачанського виборчкомів відмінити і встановити мені виборчі права. (Там же, стор. 192–192 зв.). На жаль, сказати чи дослухалися представники влади до законних вимог колишнього політичного каторжанина Чайки і чи відновили його у правах, не можу. В архіві на цю тему більше документів не виявилось. У селі про це взагалі ніхто нічого не знає. Але навіть наведені факти свідчать про те, що влада вже розпочала репресії проти тих, хто в умовах самодержавства, жандармських держиморд боровся, як вони думали, за справжню народну владу. Але давайте повернемося в далекий 1899 рік. 24 червня того року товариство козаків і селян Козацького «состоявшимся приговором» клопочеться про встановлення в цьому селі щотижневого базару по четвергах. Це рішення вони мотивують тим, що найближчий пункт, де є базари, – Новий Биків віддалений від Козацького на 6 верст і через це жителі Козацького, які потребують збути і придбати необхідні для них предмети, далеко не завжди мають таку можливість. Козелецькі земські збори висловились задовольнити клопотання поселян Козацького. Але цього рішення виявилось замало. 11 січня 1902 року губернською земською управою була представлена доповідь губернським земським зборам XXXУП чергової сесії 1901 року такого змісту: «Губернська земська управа на підставі пункту 5 статті 63 положення про земські установи має честь доповісти губернським земським зборам клопотання товариств деяких сіл губернії про встановлення в них ярмарків і базарів, а також про зміну строків деяких існуючих ярмарків і базарів разом з висновком повітових земських зборів» (ДАЧО, ф. 145, оп. 3, спр. 44).

І аж 28 листопада 1901 року з цього питання Чернігівські губернські земські збори погодилися з доповідями управи і висновками комісії і постановили дозволити в селі Козацькому Козелецького повіту проводити базар у четвер.

Здавалося б, проблема вирішена. Але 21 березня 1902 року керуючий Чернігівською казенною палатою пише пану чернігівському губернатору про те, що з поверненням виписки із рішення Чернігівських губернських зборів, що відбулися 28 листопада 1901 року, з питання про заснування нових базарів і ярмарків та зміною строків вже існуючих має честь повідомити Ваше превосходительство, що на підставі наявних в казенній палаті і зібраних нині даних, я б з свого боку висловив свої думки як на користь заснування нових ярмарків і базарів, так і перенесення на нові строки, обгрунтованими і такими, що відповідають місцевим даним. Мені також не хотілося б сперечатися щодо економічного значення передбачених до відкриття ярмарків і базарів як найближчого і найзручнішого способу для населення збуту своїх виробів і придбання різних господарських товарів.

Але при цьому було б незайвим відзначити, що надмірне збільшення базарів і ярмарків, які не відповідають дійсній потребі, може в деякій мірі негативно відбитися як на встановленні нормальних цін на предмети попиту і пропозиції, так і на доходи казни з вибірки промислових свідоцтв і в той же час може сприяти до небажаного посилення серед населення пияцтва.

До числа таких можна віднести, наприклад, такі ярмарки і базари в Ядлівці (583 двори) і в Козацькому того ж повіту, яке розташоване на відстані шести верст від с. Нового Бикова, в якому уже є базари, де встановлюються самостійні базарні дні... (там же, ф. 145, оп. 3, спр. 44). Що відповів на цей бюрократичний лист губернатор, невідомо. Але базар в Козацькому тоді запрацював. Коли його заборонили, невідомо, але дуже добре, що на рубежі двотисячних років він знову запрацював по середах. Як свідчать архівні документи, після війни виконком сільради неодноразово зобов'язував правління колгоспів виділяти щонеділі підводи і їздових для підвезення колгоспників на базар у Новий Биків. До речі, у львівському часописі «Зоря» за 1895 рік опубліковане фото базару села Старої Басані. На ньому зафіксовані дядьки в чорних чумарках, вози, запряжені волами, і хлопчик з кобзою в руках. Думається, такий вигляд мав у ті ж роки і базар у Козацькому.

До речі, в 1913 році у Новому Бикові працювало позико-ощадне товариство. Його очолював Микола Артемович Леринський, а членами були селяни Григорій Мойсейович Корнобай та Максим Степанович Верба. Вони керували товариством і в 1915 та 1916 роках. Такі ж товариства були у Вороньках, Ядлівці, Щаснівці, Новій Басані, Ярославці, Кобижчі, Бобровиці та повітовому місті Козельці. (З календаря Чернігівської губернії на 1914 рік).

Початок першої світової війни в липні 1914 року дав нагоду російському уряду розпочати найгостріші репресії проти українського визвольного національного

руху. Почалися арешти української інтелігенції та заборона всього українського. Арешти та депортації викликали величезне обурення серед українського громадянства. Збільшувалася загальна ворожнеча до царського режиму. Саме на такому тлі й розпочалася мобілізація до імперської армії.

Не одна сотня й козачан залишила свої домівки і родини, аби відстоювати чийсь інтереси у чужому краї. При ворожому ставленні до царату українці не сприйняли агресію кайзерівської Німеччини, стали на захист своїх земель. На війну рекрутів проводжало все село. Кажуть, що саме тоді зародилася традиція проводжати новобранців у центр села, розпивати там з односельцями прощальну чарчину горілки і розбивати на щастя сулію чи графин. Така традиція жила в селі ще в вісімдесяті роки минулого століття.

Труднощі першої світової війни відчула на собі й Чернігівщина. І хоч бойові дії не зачіпали безпосередньо територію губернію і нашого села, за наказом Верховного головнокомандуючого з 1 серпня 1914 року остерський, а з 6 серпня Чернігівський, Борзнянський, Глухівський, Городнянський, Козелецький, Конопський, Кролевецький, Ніжинський, Сосницький повіти перебували на воєнному становищі. Сільське населення губернії відгукується на заклик допомогти сім'ям призваних на військову службу – проводився збір грошей, білизни, виорювались та засівались поля солдаток, такі родини забезпечували паливом. Значну допомогу пораненим та хворим воїнам, їхнім сім'ям надавали кооперативи, кредитні та споживчі товариства, позиково-кредитні каси. Так, Старобасанське товариство споживачів пошило 100 нижніх солдатських сорочок, які передали бійцям армії.

Звістка про Велику Жовтневу соціалістичну революцію або як писали ще в двадцятих і тридцятих роках минулого століття, Жовтневий переворот, вчинений за німецькі гроші більшовиками на чолі з В.І. Леніним у Петрограді, дійшла до Козацького із запізненням. Особливого пошавлення чи підйому в селян ця подія не викликала. Якщо не рахувати, що, за переказами людей, один з наших односельців – Костянтин Миколайович Крижовий разом з однолітками поїхав боронити завоювання Жовтня у Москву і там склав свою голову й був похований десь неподалік від Кремлівської стіни. Як склалася доля інших козачан, які поїхали з ним у Москву, невідомо. Ще наш один односелець – Кирило Юхимович Чайка у жовтні 1917 року був членом революційної Московської ради і мав мандат депутата від РСДРП за №117. У 20-х рр. Кирило Юхимович працював суддею Козелецького повітового суду. Похований у Козацькому.

Справжнім героєм громадянської війни став наш односелець Герасим Стус, який був бійцем так званого «залізного потоку», про що в однойменному романі писав російський письменник Серафимович. Герасим до 14 років жив у Козацькому. Тут здобув освіту. Тоді поїхав у Київ і вивчився на слюсаря. Після

*Учасник громадянської війни,
босць знаменитої Таманської дивізії,
кавалер орденів Трудового Червоного
Прапора та «Знак Пошани»,
наш односелець
Герасим Федорович Стус*

цього працював на різних заводах України – Південно-Російському в Києві, в Горлівці, Катеринославі. Згодом, у 1914 році в пошуках роботи подався на Північний Кавказ, переїхав до Армавіру, Баку, Туапсе. Тут познайомився з Серго Орджонікідзе. В Туапсе нашого односельця застала лютнева та жовтнева революції. Колектив портових майстерень, де працював молодий Герасим, не раз піднімався на боротьбу за свої права. Стус завжди був у горнилі подій. Хоч у той час він ще був безпартійний, та ревком доручив йому організувати людей і взяти казначейство і Русько-Азійський банк, що й було успішно виконано. У Новоросійську були білогвардійці, а в Туапсе вже діяла рада робітничих і солдатських депутатів. Герасим Стус був при ній членом революційного суду. Частини Червоної Армії на Тамані були відрізані від основних сил і вони змушені були з боями пробиватися до Армавіру й Астрахані. З червоногвардійцями у складі знаменитої й героїчної Таманської дивізії пішов і Герасим Стус. Був холод і голод... Для нього цей похід у залізному потоці ледь не завершився трагічно. Захворів сипним тифом, потрапив у палату смертників. Лікувався в Саратові, Рязані. Вжив. Потім знову працював у портових майстернях Туапсе, а тоді був направлений в ВЧК. Був делегатом XIII з'їзду партії. Під час Великої Вітчизняної війни працював у портах Грузії. Тоді за путівкою був направлений в Узбекистан – ремонтував бавовно-прядильні машини. У 1944 повернувся в рідні краї. Став працювати слюсарем і токарем на Новобиківському цукрозаводі, де й був відзначений медаллю за доблесну працю у Великій Вітчизняній війні. Пізніше був нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани», іншими відзнаками. На цьому підприємстві персональний пенсіонер республіканського значення трудився, доки не виповнилося 80 років.

Козачани в перші післяреволюційні роки продовжували орати-сіяти хліб, коноплі, трудилися в млинах, займалися тваринництвом, заробляли мозолі іншими добрими справами. Як і під час самодержавства, керенщини, центральної ради, так і під час радянської влади однаково завзято працювали на своїх землях, справно платили податок. А ось бурхливі післяреволюційні події не оминули наше село.

Селяни вкрай негативно сприйняли організацію «каральних експедицій», організованих вигнаними поміщиками, які за допомогою німецьких військ бажали повернути назад конфісковані землі та зібраний з них у 1918 році врожай. У результаті в багатьох селах відбулися антигетьманські селянські повстання. Гетьманщина проіснувала менше восьми місяців. У листопаді 1918 року чітко окреслилася альтернатива гетьманському уряду. Ним стала Директорія. Вона 21 листопада 1918 року й проголосила відновлення Української Народної Республіки. 8 січня 1919 року уряд УНР ухвалив земельний закон, згідно з яким був покладений принцип соціалізації. Отож недаремно один з наших односельців Михайло Микитович Горда, якого у середині двадцятих років позбавили виборчих прав, в анкеті записав, що він співчуває саме загальній соціалізації. Бо ця соціалізація нової влади передбачала збереження у користуванні за одним господарством 15 десятин землі, яка мала переходити в спадщину. Мінімальна ж норма поділу безземельним становила п'ять десятин, тобто – шість гектарів. Це якраз те, чого хотів і за що боровся український селянин.

Проте закон у 1919 році не міг запрацювати з об'єктивних причин. Україна в цей час перебувала у цілковитому хаосі. «Шість різних армій діяли на її території: українська, більшовицька, біла, Антанти, польська та анархістська. Менш ніж за рік Київ п'ять разів переходив із рук у руки. Знелюдніли голодні міста, а їхні мешканці в пошуках їжі подавалися на село. Села буквально забарикадувалися від непрощених гостей... Селянин був готовий підтримати будь-який уряд, що міг задовольнити ці прагнення. Але як тільки цей уряд виявлявся неспроможним виконати його сподівання, селянин повставав проти нього і переходив на бік суперника» (Субтельний Орест. «Україна. Історія». 2-ге видання. – К. Либідь, 1992. стор. 314–315). Звісно, за таким сценарієм жило й Козацьке та навколишня округа, яка переходила з рук денікінців до рук Червоної армії і навпаки.

Влітку 1919 року Антанта розпочала свій новий похід проти Країни рад. На Україну посунула денікінська навала. Його штаб не визнавав України, а трактував її як «південну Росію». Губернія піднялася на боротьбу з Денікіним. Вже 21 червня 1919 року з Чернігова пішли перші загони на фронт. 2 липня 1919 року був створений губернський комітет оборони. Усього на середину серпня 1919 року з Чернігівщини пішли на фронт понад 35 тисяч чоловік. 2 грудня 1919 року від денікінців були визволені Остер, Новий Биків, Нова Басань, Бобровиця та всі прилеглі до них населені пункти. Тобто, вся Чернігівщина була звільнена від денікінців. Один із учасників армії Денікіна писав у щоденнику: «Нас із захопленням зустрічали в кожному селі і з прокльонами проводжали...» На початку грудня 1919 року в нашому краї стала відроджуватися радянська влада.

У грудні того ж року у повіті та волості надійшла телеграма від Чернігівського губвоенкома про те, що всі громадяни повіту зобов'язані всіх коней, які є в їх господарствах, незалежно від віку і стану придатності їх для робіт, представити для обліку у вказані збірні пункти. У Новобиківській волості другим збірним пунктом було визначене Козацьке, куди 27 і 28 січня 1920 року мали бути представлені всі коні. Коні, які не будуть представлені для обліку, говорилося в тій телеграмі, будуть конфісковані, а їх власники оштрафовані на 5000 рублів. Від дня опублікування даної телеграми заборонялися всякі приватні покупки і продаж коней до вручення їх власнику спеціальних карточок (ВДАЧОН, ф. Р-5869, оп. 1, спр. 1, стор. 17).

Додам, що тоді в Пустотіно середняк Іван Андрійович Павленко мав 10 душ сім'ї і двох кавалерійських коней, кавалерійського коня мав також житель цього села Іван Олександрович Галай, двох артилерійських коней мав середняк Роман Іванович Карловець, у якого було 9 душ сім'ї. А всього в хуторі було 12 коней (там же, стор. 17). Всього ж 220 людей хутора Пустотіного мали тягло (коней і волів) і було в них 2205 повозок і 1241 упряжі ремінної і 71 – змішаної (ВДАЧОН, ф. Р-5869, оп. 1, спр. 20, стор. 18–22). На жаль, про Козацьке таких даних знайти не вдалося.

6 грудня 1919 року відбулися загальні збори представників сіл Новобиківської волості, на яких розглянули питання про організацію волосного ревкому. У протоколі цих зборів записано: «Ми, що нижче підписалися, представники всіх сіл Новобиківської волості в кількості 54 чоловік, які бажають поступити в місцеву охорону нашої волості, зібралися цього числа на засідання, де і обговорили такі питання:

1. Вибрати місцевий волосний тимчасовий революційний комітет.
2. Організувати місцеву охорону по нашій волості.
3. Вибрати делегатів із свого середовища в м. Козелець для дальшого роз'яснення порядку. (ДАЧО. ф. 2, оп. 1, спр. 14, стор. 111). Протокол підписали голова і секретар волревкому. На жаль, їх підписи розібрати неможливо. Нема й прізвищ представників сіл.

Охорона нашого краю була вкрай необхідна. Ніби й відгриміли останні постріли і бої громадянської війни, були розбиті так звані білі армії, але замість них з'явилися тисячі отаманів і «батьків», які очолили великі й малі формування, сіяли смерть і розбрат, як тільки могли дестабілізували і так неспокійну обстановку. Якщо в перші місяці 1921 року на Чернігівщині нараховувалось 14 таких формувань, то на весну їх стало 25. Всюди грабувались банки, горіли підприємства і кооперативи, летіли під укіс потяги, сотнями вбивали радянських активістів. І через Козацьке або ж поруч з ним на тачанках пролітали зі своїми загонами Ангел і Маруся, «батько» Панкрат з браницьких лісів і «батько» Лахно

із свидовецьких степів, Демид Ромашко з басансько-ярославських лісів і махновці, які після розгрому їх основних сил із загоном у 600 шабель прорвалися в Чернігівщину і прагнули захопити Ніжин, де були склади боєприпасів і військового спорядження, а один із загонів Махна дійшов до Чемера, де розграбував і спалив місцевий спиртозавод. Радянська влада в нашому краї утверджується досить непросто. У липні 1919 року у вищі органи влади з місць доповідають, що в Кобизькій волості ситуація розпочинає заспокоюватися, а член виконкому розкрив контрреволюційну змову під керівництвом петлюрівського агента. Зачинщики арештовані. Інша телеграма повідомляє, що в Менській волості активних працівників будівництва радянської влади нема. У Сосницькому районі була боротьба «комуністів-бандитів» з ідейними комуністами.

23 квітня 1919 року в НКВС надходить зведення, що Борзна захоплена бандою під керівництвом Ангела і Цихери. Були розстріляні 7 членів виконкому. Разом з тим доповідається, що літератури нема, а ось хліб у цьому повіті є, але він закопаний в землю. Комбіди вживають заходи до викачування лишків. Викачувати хліб розпочали не тільки в сусідніх районах, а і в нашому краї. «Довикачувалися» до того, що країна постала на межі першої масової голодовки. Нічим було й сіяти. 22 червня 1919 року з Чернігова надсилають телеграму наркомпроду Шліхтеру про катастрофічну нестачу посівного матеріалу зернових. Щоденно приїжджають десятки делегацій з повітів. Деякі знаходять його в Полтавській губернії, але вивезти його звідти нема можливості. Чернігівська губземкомісія просить вважати посівний матеріал для області воєнним вантажем і надавати право причіплювати вагони з зерном до військових ешелонів. Телеграма завершується словами, що наслідки недосіву не піддаються обліку.

А в Україну ринули загони реквізиторів хліба. При їх відправці Лев Троцький дав їм більш ніж чітку інструкцію: «...Коммуну, чрезвычайку, продовольственныя отряды комиссаров евреев украинский крестьянин возненавидел до глубины души. В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух Запорожского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который бурлит и кипит, как самый грозный Днепр на своих порогах, и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Этот дух вольности, который давал украинцам нечеловеческую силу в течении сотни лет воевать против своих угнетателей: поляков, русских, татар, турок и одерживать над ними блестящие победы...

... Так, как правительство России вынуждено вывозить хлеб с Украины, то на вашей обязанности крестьянам об'яснить, что хлеб возьмут только в кулаков и не для России, а для бедных украинских крестьян, для рабочих и Красной Армии...» Як бачимо, з вуст другої особи в тодішній державі звучав нечуваний і неприхований цинізм. Адже хліб відбирали у тих, у кого він ще хоч трохи залишився, оскільки так званих куркулів уже було пограбовано. Коли в селян ви-

гребли все до зернини, хліб вивезли в Росію, а для більш зручного пограбування селян взяли за створення в українських селах комнезамів. Це був дуже хитрий хід російських більшовиків: руками самих українців грабувати своїх же братів через проведення так званої продрозверстки.

У 1920 році в країні відбувся Всеросійський промисловий перепис. У Козацькому зафіксовано 17 діючих і два недіючих підприємства, на яких працює 19 чоловік. У сусідніх Миколаєві є 12, Пустотіному – 14, Веприку – 19, Білоцерківцях – 15, у Новому Бикові – 26 підприємств. В основному це вітряні млини. Як пам'ятаємо з попередніх розділів історії села, млини на наших землях вже давно стали своєрідною візитною карткою. Так ось у 1920 році вітряки з вітряним двигуном в Козацькому мали М.Л. Харлан, С.Т. Стурза, С.П. Чайка, І.М. Бурзак, А.Г. Харлан, Г.Я. Савицький, С.І. Чайка, М. Бурзак, В.П. Фенюк, М. Дейнеко, Ф.С. Плотник, І.З. Радченко, Н.Д. Спичак, М.І. Кобизький. Останній власник відкрив свій млин у 1919 році, але на інші запитання відповідей нема. Всі вони виробляли борошно. Як правило, в млину працював один член сім'ї. На запитання анкети з перепису «Чи працював млин на оборону в 1920 році?», всі власники дали відповідь, що не працював, хоч млини цього року й діяли. Як бачимо, в 1920 році козачани мали у власності 14 вітряків. (ДАЧО. ф.Р-942, оп. 1, спр. 3346). Багато з вказаних млинів стояли на полі між Козацьким і Миколаєвом. Поступово всі вони були зруйновані і від них у пам'ять наступним поколінням залишилася лише назва «Млинова дорога», яка веде поміж яворами через колишню чугунку на поле. У пам'яті людей також ще залишився й вітряк, який стояв над краєм дороги з Козацького на Веприк. Але йому теж обламали крила.

Серед промислових підприємств того року в Козацькому числиться жерстяна майстерня Г.М. Чубовського, де також працював один член сім'ї і де переробляли жерсть. Була в селі олійниця з одним кінним двигуном, якою володів Д.Ф. Перебейник, працював там один член сім'ї і виробляли олію. Крупорушку з вітряним двигуном мав А.Н. Борець. Переробляли на ній на крупу гречку і просо. Працював там теж один член сім'ї.

Згідно наступного перепису від 1925 року в Козацькому зафіксовано 13 постійно працюючих вітряних млинів, які виготовляють борошно, там працює 13 чоловік і жінок серед працюючих нема. Так само працюють в селі жерстяна майстерня, крупорушка і олійниця. Запрацювала в селі і приватна кузня з одним ковалем.

До цього додаю, що цього року у хуторі Миколаєві працювало 12 вітряних млинів, у Петрівці – 18, у Старому Бикові – 15, у Білоцерківцях – 13, у Пустотіному – 14, хуторі Лідиному – 3, Веприку – 19, у Катеринівці – 9, Олександрівці – 12, у Свидовці – 6, Ядлівці – 29, Щаснівці – 11, Пісках – 21, Осовці – 11, Озерянах – 17, у Бобровиці – 13, Новій Басані – 50, Новому Бикові – 17

вітряків. У Майнівському технікумі був уже паровий млин. У Вороньках було 24 вітряки і 4 кінні млини. Кінні млини зафіксовані також у деревні Сухиньці. У Новій Басані працювало 7 приватних кузень, у Новому Бикові було дві кузні, кузня була також у Старому Бикові. Крупорушки працювали у Білоцерківцях, Старому Бикові, Новому Бикові. У Новому Бикові, крім цукрозаводу, де в сезон працювало 95 чоловік, з них три жінки, були також токарна, слюсарна, ковальська майстерні, які виконували всі ремонтні роботи для заводу і де працювало 17 чоловік, а також паровий млин головцукру та два парових млини упродкуму. Працювала також сільськогосподарська майстерня головцукру, де 35 працівників ремонтували сільгоспінвентар (ДАЧО.ф. Р-942, оп. 1, спр. 4076).

Цю статистику доповню іншими даними. Так, у 1924 році у Козацькому був 791 двір, Петрівці – 735, у Білоцерківцях – 340, Старому Бикові – 360, Бригинцях – 278, Пустотіному – 364, Свидовці – 603, Ядлівці (Перемога) – 918, Новій Басані – 1996 дворів.

Споконвіків наш край був територією зерновиробництва та вирощування цукрових буряків. Але поруч з цим селяни розвивали й інші галузі. Ще до революції велике економічне значення в Чернігівській губернії мало вирощування коноплі. В Україні лише тут виробляли конопляне волокно. Згідно статистичних даних, в 1911–1918 роках із нашого краю вивозилося один мільйон тридцять тисяч пудів конопляного волокна. З них лише 28000 пудів залишалося в Україні, а решта відправлялася за кордон, в основному – в Німеччину. Коноплярством у Козацькому займалися навіть в шестидесятих роках минулого, ХХ-го століття. Коноплі мочили в копанках, канавах, у водоймищах на левадах. Снопи клали рядами і виймали їх з води після того, як волокно відділялося від стебел. Мочили в основному після вибирання, але було й так, що замочували їх наступного року. Тоді ще майже в кожній хаті взимку монтували ткацький верстат, на якому ткали полотно, яке знову ж таки вибілювали в навколишніх водоймах. Крім полотна, ткали також холст, холст для білизни та тканину для мішків. Вирьовочне та шпагатне виробництво в селі не розвивалося.

Цікавими для аналізу та роздумів є й інші пункти програми для опису культури коноплі, яка складена в нашій сільській раді у 1924 році. Вона містить аж 46 запитань, отож зупинюся на найбільш характерних. Згідно складеної анкети, у селі тоді було 791 господарство (дворів). Всі вони займалися вирощуванням коноплі. Всі вони займалися цією справою і в дореволюційний період. Конопля висівалася на присадибних ділянках. Для цього використовувалось власне насіння. Сорти коноплі були місцеві і назва їх не вказана. Під коноплю вносили гній. На десятину посівів цієї культури вносили 250 возів гною. На кожному з яких було 30 пудів добрива. Наступний запис свідчить, що коноплю люди використовували лише для власного господарства і переробляють її в своєму

селі. Гній возять возами восени, тоді ж орють двічі поле і двічі його боронують. Сіють коноплю в квітні руками. Витягують коноплю і в'яжуть в снопи, а тоді сушать в липні-серпні. Молотять ціпами, віють, мочать і сушать коноплі у серпні. Мнуть їх, тріпають і чешуть волокно зимою. Всі ці операції виконують вручну. Хорошим врожаєм насіння коноплі на десятину в 2400 кв. саж. вважається в селі збір в 50 пудів, середнім – 30, а поганим врожаєм – 15 пудів. Якщо на такій же площі збирається 25 пудів волокна, то це добрий врожай, 20 пудів – середній, а поганий – 17 пудів (ДАЧО, ф. Р-942, оп. 1, спр. 5819, стор. 12).

У той же період складена й програма з вирощування в селі льону. Його посіви в Козацькому мали в одній третині дворів. Стільки ж вирощували льон і до громадянської війни. Сіяли льон-довгунець в полі, поза сівозміною. Сіяли цю культуру також для одержання волокна й використовували насіння з власного господарства і сіяли сорт «у кого який є». В анкеті зазначено, що льон у нашій місцевості висівають переважно в долинах і по кілька квад. саж. Отож визначити, скільки постійно його висівається неможливо. Добрива під нього спеціально не вносять, а льон родить кращий переважно на низьких місцях. Сіють руками, посіви не прикотковують. Дьоргають і в'яжуть в снопи у серпні, снопи возять возами. Сушать на сонці, молотять руками, віють з рук, замочують весною й восени. Мнуть зимою ногами, тріпають волокно руками, чешуть – теж руками. У льону найбільш шкідливим і найбільш розповсюдженим бур'яном є деруха, яка викручує весь льон. Із шкідників розповсюдженим є блоха. Із десяти пудів насіння виходить 2 пуди 10 фунтів олії і 7 пудів жмихи, яку використовують на корм худобі (там же, стор. 23)

Того ж року у сільській раді відповідали й на запитання з анкети програми для опису соняшнику. Його в Козацькому також сіяли всі. До громадянської війни теж. Сіють його на присадибних ділянках, після нього вирощують городні культури. Висівається соняшник разом з городніми культурами. Більше використовується не олійний, а гризовий сорт. Сіють його власним насінням, краще він родить на низинних ділянках, а для кращого врожаю кладуть гній. На десятину (2400 кв. саж.) вносять 30 возів гною по 30 пудів на возу. Сіють тільки для себе, на спеціальні базари насіння не збувається. (Це пізніше продаж соняшникового насіння на склянки у містах Росії став масштабним бізнесовим промислом для жителів Козацького і округи – авт.). Возять гній в квітні, розкидають його вилами, орють поле плугом, сіють насіння руками, тричі полють, зрізають головки ножем у серпні, вибивають насіння палкою, возять насіння з поля возом, сушать на печі, чистять насіння на вітрі. Засівають свіже насіння. Бур'яни у соняшнику плоскуха та вовчки, шкідник – стрекоза. Хороший урожай – 50 пудів на десятину, середній – 30 пудів і поганий – 15 пудів. Стебла соняшнику використовують для

опалення, листя соняшнику не збирають, головки після обмолоту викидають. У селі в сухому зерні, як правило, збирають 20 пудів насіння. (там же, стор. 36).

Велике значення для розвитку нашого краю мало й тютюнництво. До революції наша губернія знову ж таки займала перше місце з виробництва махорки не тільки в Росії, а й в Європі. У 1917 році на Чернігівщині під тютюном було зайнято майже 9 тисяч десятин землі. Тютюн вирощували в нашому колгоспі ще довго після Вітчизняної війни, а так зване «Тютюнове» в Новому Бикові давало роботу багатьом нашим землякам. Прикро, але тепер представники тютюнової галузі несамовито переконують, що в Україні для вирощування тютюну не підходить клімат і для виробництва цигарок везуть сировину з-за морів-океанів. І це поруч з заявами про глобальне потепління і збільшенням кількості сонячних днів.

На рубежі XIX–XX століть у нашому краї стало розвиватися й шовківництво. В Чернігівській губернії його виникнення припадає на 1887 рік. А з початку 1888 по перше серпня 1896 року Чернігівське земство на 279 вимог розіслало 95070 саджанців шовковиці. За останні вісім років у розпорядження населення Чернігівщини надійшло більше ста тисяч шовковичних саджанців. Найбільш популярним шовківництвом і розведенням коконів стало серед населення Козелецького, Остерського, Борзнянського і Ніжинського повітів (3 книги «Чернігівська пам'ятка», Черн. 1898 р. стор. 236–237). Насадження шовковиці значну площу займало на території колишнього колгоспу «Перше Травня». Там же й вирощували шовкопрядів. Займалися цим вдома і в багатьох господарствах села.

Початок двадцятих років характерний організацією вже згадуваних комітетів незаможних селян. Діяв такий комітет і в Козацькому. Після третьої генеральної чистки на 26 травня 1923 року в ньому залишилося 11 чоловік. Це – Коляда Данило 55 років, Коляда Степан 21 рік, Борець Олександр 29 років, Колесник Максим 23 роки, Лемеза Михайло 31 рік, Фенюк Пилип 39 років. Всі вони вступили в комбід у 1921 році. У 1922 році у члени КНС вступили Ілля Козачухно 29 років, Омелян Жиглій 30 років, Ілля Фенюк 27 років, Макар Стус 45 років і двадцятиоднорічний Григорій Колесник (ДАЧО, ф. П 672, оп. 1, спр. 6).

У архіві зберігся також витяг з протоколу загальних зборів організації КНС с. Козацького від 1 лютого 1925 року. Голова зборів був Ф.С. Харсіка, а секретарем – Г. Романенко. Тоді на зборах розглядали питання про заснування політгуртка. Ухвалили: звернутися до місцевого шефа (!?), аби він кожної суботи надсилав лектора, котрий читав би лекції на політичну тему. Крім того, виділити зі своїх членів 6 осіб у складі тт. Харсіки, Шевченка, Безпалого, Глитня, Романенка та Захаренко, котрі б теж давали лекції. Цей витяг з протоколу надсилався Новобасанському райпарткому (ДАЧО, ф. –П 672, оп. 1, спр. 17, стор. 34–35). Отож, мабуть, звідти просили надсилати щосуботи лектора в Козацьке.

А тепер наведу статистичні зведення про чисельність дворів.

У цей період у Козацькому було 708 дворів, у Бригинцях – 279, у Петрівці – 736, Старому Бикові – 357, Білоцерківцях – 378, Пісках – 570, Рокитному – 123, Бірках – 87, Красному – 32, Ядлівці – 918, Русанові – 590, Кулажинцях – 191, хуторі Миколаєві – 153, у Новому Бикові – 652, у Новій Басані – 1941 господарство. У Новобасанському районі діяло 13 споживчих товариств, 6 – сільськогосподарських товариств й одне насінневе товариство. Були такі товариства і в Козацькому. Споживче товариство кооперації працювало в селі до шестидесятих років минулого століття. Потім його об'єднали з Новобиківським робкопом.

А тепер про народжуваність і смертність в Козацькому за окремі роки першого двадцятиріччя минулого століття. Отож у 1916 році в нашому селі народилося 60 хлопців і 49 дівчат. У революційному 1917 році відповідно 47 і 53, наступного року народжуваність, як на сьогодні, прямо неймовірна – 186 діток, з них 95 дівчаток. У 1919 році народилася 161 дитина. Відповідно у 1916 році померло 91 чоловік. Потім – 90, а в 1918 році – 112 і в 1919 році померло 63 односельці.

У Новому Бикові у 1916 році народилося 169 чоловік, у 1917 – 131, у 1918 – 244, у 1919 році було 211 новонароджених. За ці роки відповідно померло 100, 80, 99 і 52 чоловіки. У Петрівці у 1916 році народилося 85, у 1917 – 81, у 1918 – 152 і 1919 році – 131 чоловік. Померло ж у ці роки відповідно 56, 64, 81 і 42 чоловіки. У сусідньому Веприку теж був своєрідний демографічний стрибок. У 1916 році народилося 115, у 1917 – 90, у 1918 – 167 і 1919 році – 145 чоловік. Смертність була значно нижчою від народжуваності. Так, у 1916 році померло у Веприку 61, у 1917 – 69, у 1918 – 87 і в 1919 році – 465 чоловік (ДАЧО, ф. Р-942, оп. 1, спр. 4980). Зауважу, це статистика за неспокійні і буремні роки першої світової і громадянської воєн.

Згідно картки сільської ради, складеної 24 серпня 1929 року, у Козацькому було 750 дворів, де жило 3927 чоловік. У селі було 10 дворів, які наймали добових, сезонних, помісячних чи двотижневих найманих робітників. На польові та інші сільськогосподарські роботи наймали два двори, пастухів – три, нянь – п'ять. Пастухів наймали групами домогосподарств. Поденних працівників було 45 чоловік в селянських родинях і одноосібних господарствах. В сільраді зареєстровано 7 трудових договорів. В анкеті є також відповідь на запитання про те, скільки в селі є куркульських господарств з наймом робочої сили. Голова сільської ради Фенюк тут відповідає: таких господарств у селі нема. Як бачимо, наші «куркулі» все робили власними силами (ВДАЧОН, ф. Р-9454, оп. 1, спр. 835, стор. 4).

Поряд з наступом на куркуля, а, власне, на людину, яка, як бачимо, сама горбатилася на своїй землі, про що йшла мова в одному з попередніх розділів, розпочинається пошук інших ворогів народу. Зокрема сільську владу зобов'язують

скласти іменні списки білих офіцерів і колишніх царських чиновників воєнного часу, які стоять на особливому обліку в Ніжинському окружному військовому комісаріаті. З Козацького повідомляють, що в селі проживає Петровський Петро Іванович, 1886 року народження, в старій армії був молодшим офіцером. В Червоній Армії не служив. Поставлений на облік в квітні 1923 року (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 4, спр. 12, стор. 23).

Після громадянської війни в Козацьке повернувся з бойовими нагородами на грудях і пишними козацькими вусами представник молодшого командного складу чи то драгунських чи гусарських військ Денис Степанович Гринь – старший рідний брат мого діда Петра, який згодом був і головою сільської ради, і головою колгоспу. З розповідей батька та двоюрідної тітки Оксини – доньки Дениса Степановича знаю, що саме дід Петро дізнався, що над колишніми царськими військовими командирами згущаються хмари і розповів про це Денису. Він не захотів випробувувати долю, ставити під удар сім'ю і виїхав із села. Ніби аж у Новоросійськ. Кажуть, він спершу зрідка писав листи, а потім ниточка зв'язку порвалася. Ніби в страшні тридцять роки, коли повсюдно знову шукали ворогів народу, його викрили і репресували.

А в середині двадцятих років у Козацькому продовжували чистку «неблагонадійних» і позбавляли їх виборчих прав. Вище я вже побічно говорив про це, а зараз хочу зупинитися на цьому більш детальноше, оскільки впевнений, що їх нащадки можуть нічого не знати про гірку долю своїх близьких родичів. Отож у лютому 1927 року за відстоювання своїх прав «воював» з тодішньою владою житель нашого села Левченко Яків Іванович. Як пише він у заяві на ім'я Новобасанської виборчої комісії, виборчих прав він був позбавлений за те, що в 1924–1925 роках займався на законних підставах торгівлею, але «прогорів у торгівлі» і з 1926 року до цього часу цією справою не займається. Козачанська виборча комісія це знала, але знайшла іншу причину для позбавлення виборчих прав. Цього разу за «варту». Яків Іванович пише, що на початку 1918 року він служив у сільській раді і був «замешан парой большевиков» і при нашестві німців у Бикові партія збирала їх, аби розбити німців у заводі. Але не вдалося і це було виявлено німцями і на нього, інших учасників зібрання та їх сімейства розпочалися гоніння. Яків Левченко був примушений поступити наприкінці 1918 року у варту при Бикові, де й пробув півтора місяці і захищав радянських борців. При нашестві Петлюри був арештований, але був виправданий вироком сходу товариства села. Але я, пише Яків Іванович, вісім років прожив при радянській владі і нічим не був помічений і в даний час я хочу бути таким же громадянином, як і всі громадяни. Прохач Левченко далі додає, що має кілька свідків про перше покарання, які служили тоді з ним і тепер є служать, але виборчих прав вони не позбавлені (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 4, спр. 46, стор. 13–15).

Згідно доданої анкети від 28 січня 1927 року, Яків Іванович Левченко народився 12 січня 1894 року, до революції був селянином, а тепер не працює. До призову в армію жив вдома при батьку. З 1914 до 1917 року служив у війську – у сьомому Заамурському полку. Від Лютневої до Жовтневої революції служив у тій же військовій частині. Після Жовтневої революції до теперішнього часу господарює вдома. У корпусі царської поліції, корпусі жандармів і охранці він не служив, у білих арміях теж не служив. За службу при гетьману поніс кару – відсидів три місяці тюрми. На спецобліку при ДПУ не стоїть. До ніякої партії не належав і не належить, а співчуває радянській владі. У Червоній армії теж не служив. Виборчих прав позбавлений у 1925 році сільвиборчком за те, що наприкінці 1918 року півтора місяці служив у варті в Новому Бикові.

Сільвиборчком за підписом його секретаря Безкровного клопотав перед райвиборчком про встановлення Якову Левченку виборчих прав, позаяк він торгував недовго і в сучасний момент не торгує. До цих документів додається ще одна довідка з сільської ради, підписана тогочасним головою Харсікою, про те, що Яків Іванович Левченко в ніяких антирадянських злочинах не помічався (там же, стор. 19–20). Однак секретар Ніжинської окружної виборчої комісії Бойко сповістив громадянина жителя села Козацького Левченка Я.І., що справу його із клопотанням про відновлення виборчих прав розглянуто в засіданні 16 лютого 1927 року та ухвалено в клопотанні відмовити на підставі арт 4п «л» інструкції про вибори до рад (там же, стор. 13). Цілком ймовірно, що саме на його дворищі й організували перший колгосп у Козацькому, а господаря репресували і реабілітували лише в 1989 році.

Інша архівна справа від 24 січня 1927 року розповідає про боротьбу за відновлення своїх виборчих прав Гриня Степана Митровича. У списку громадян села Козацьке, позбавлених права голосу, він стоїть під номером 22. Це означає, що саме стільки односельців уже було репресовано новою владою. Степан Митрович (Дмитрович) народився 28 жовтня 1873 року, до революції був селянином-власником, тепер він середняк з ухилом до бідноти. У теперішній час займається господарством вдома та буває на заробітках. З 1896 по 1900 рік служив унтер-офіцером 41-го драгунського полку. З 1915 до квітня 1917 року по мобілізації служив у військових частинах. Після квітня був вдома, там же зустрів і Жовтневу революцію. У 1905 році йому довелося служити 40 днів у місцевій земській стражі. У 1918 році з листопада по 15 грудня був рядовим у варті, у боях участі не брав. З 31 січня 1925 року за № 246 взятий на спецоблік у Ніжинському ДПУ Степан Митрович безпартійний, але співчуває радянській владі. У Червоній армії він не служив, але рідний син Максим з 1920 по 1921 рік служив у продармійцях у м. Миколаєві. Виборчих прав позбавлений Козачанською

виборчою комісією у 1924 році за службу стражником. У березні 1927 року Степан Митрович мав таке майнове становище: обробляв 3,5 десятини землі, мав 5 душ їдців, хату, клуню, комору, два хліви, одного коня, одну корову, Під час революції займав посаду виконавця.

У проханні про відновлення виборчих прав Степан Митрович також зазначив, що у 1905 році 1 місяць і 10 днів служив у поліції стражі – ховався від японської війни. А у 1918 році ховався від заводського механіка і сільського старости Мойсеєнка і мусив теж служити півтора місяці у варті. Коли небезпека пройшла, повернувся додому, служив у місцевих людей на виду «і нікому худа не робив і супротивником соввласти не був...»

На прохання Степана Митровича сільвиборчком ухвалив: клопотати перед райвиборчкомом про встановлення йому права голосу, позаяк він після того як залишив службу, означену в анкеті, за ним нічого не помічалось і він досить співчуває радянській владі (там же, стор. 97, 98, 99. 100).

Боровся за відновлення своїх прав і Михайло Микитович Горда. 1877 року народження, до революції козак, а тепер середняк. До революції був учасником військ тилового запасу. До жовтневої революції служив у пункті слабосильних коней при ст. Качанівка Ліваво-Роменської залізниці (Парафіївський цукро-завод). Після початку революції короткий час був секретарем комнезаму (не пам'ятаю, в якому році), членом сільради, безперервно весь час у Козацькому драматичному гуртку. З 1-го січня 1927 року – голова правління сільськогосподарського товариства.

У царській поліції був півтора місяці городовим і приблизно півроку у кінній поліцейській стражі пішим стражником. Безпартійний, співчуває загальній соціалізації. Прав позбавили 12 січня 1927 року за те, що був стражником.

А тепер прочитаємо рядки заяви Михайла Микитовича Горди. Він пише, що на підставі пакта 4 (К) був позбавлений права голосу і підлягає позбавлення права голосу. Але «повідомляю, що при перших виборах я заявляв, що служив у стражі, не дивлячись на це мене громада запевнила, що ми тебе лічим гарним чоловіком, а тому обираємо. З того часу я працював дев'ять років у всіх організаціях на селі: по освіті я працював у драматичному гуртку не виходячи, антирелігійну пропаганду веду як словом, так і ділом, агропропаганда ведеться мною як на слові, так і на ділі, про землеустрій під моїм головуванням було два загальних зібрання громади і на другому одержана згода громади на землеустрій. У 1926 році я знову обраний членом сільради, де головував у культкомісії. В цьому ж 1926 році був рекомендований об'єднаним засіданням сільради, комсомолу, комнезаму в присутності представника комосередку т. Андруши Козацькому сільськогосподарському кредитному товариству кандидатом у члени правління на загальних зборах, якого 17 грудня я обраний головою правління

і цю посаду я одержав 1 січня 1927 року. Тому прохаю відновити мене у виборчих правах».

До заяви Михайло Микитович додає анкету. В ній зазначено, що з 21 листопада 1899 року по 23 листопада 1903 року був на війсьній службі. З 1-го вересня до 20 жовтня 1904 року – в Київській міській поліції. З лютого по вересень 1905 року – у поліцейській стражі міста Єлизаветполь. З вересня 1905 до лютого 1906 року у поштово-телеграфному відділі Єлизаветпольської губернії листоношею. З лютого 1906 до 1 серпня 1907 року – при конторі складу Кедабекського мідноплавильного заводу. працював наглядачем на залізниці. З 1-го серпня 1907 року у Козацькому, при чому у 1910 році 8 місяців конторщиком у м. Бобровиці в маєтку колишнього поміщика Катеринича. У 1911 році сезонно при конторі Новобиківського цукрозаводу приблизно 4 місяці і те ж саме у 1912 році. У 1913 році працював ключником у поміщика Раковича в маєтку «Дедове». У 1914 році – конторщик у Петрівській економії колишньої княгині Лівен, а до лютневої революції у частинах військ польового запасу. У 1924 році сезонно працював десятником при навантаженні буряків у вагони на тупику «Лідін» Новобиківської цукроварні.

Михайло Микитович також зазначає, що він має 6 ½ десятини землі, 5 душ їдців, хату, клуню, комору, два хліви, одну кобилу, двох лошаг, одну корову, вісім овець. До жовтня 1917 року був у комітеті солдатських депутатів, де по тодішній газеті «Більшовик» збив команду непрацевдатних коней і пішов за більшовиками. Двічі обирався делегатом районного з'їзду, був делегатом Козелецького повітового з'їзду. У 1926 році обирався членом сільради, де головував у культкомісії. З початку революції до 1917 року брав участь у всіх виставах, які проводились у нашому селі, а «тепер сам постарів, так посилаю туди своїх дітей». М.М. Горда знову зазначає, що 17 грудня 1926 року був обраний за голову правління сільгосптовариства і цю посаду отримав 1 січня 1927 року, а 12 січня його позбавили виборчого права. Подавши заяву про їх встановлення, Горда не дочекався рішення і 31 січня «знявся з посади сам і тепер господарюю» (там же, стор. 91–95).

У витягу з протоколу засідання сільвиборчкому від 26 січня 1927 року зазначено клопотання про встановлення права голосу М.М. Горді, позаяк з того часу як він залишив службу, означену в анкеті, весь час бере активну участь у роботі села і досить співчуває радянській владі.

У жорна перших репресій потрапив і Тихін Олексійович Журибіда, який народився 13 червня 1877 року. До революції був українським козаком, а тепер – хлібороб – бідняк. До 1899 року Журибіда був вдома, а з цього року пішов служити в стару армію, де був до 1904 року. З 1904 по 1906 рік знову був

вдома. З 1907 року пішов служити в кінну поліцію повітового міста Козельця і служив там три місяці. Тепер живе вдома, господарює з побічним заробітком. У Червоній армії протягом двох років у Білій Церкві в нього служить племінник Демид Журибіда. А самого Тихона Олексійовича у 1921 році обрали членом сільради в Козацькому. У її складі він був і в 1922 році. Він має 5,25 десятини землі, 5 душ їдців, хату, клуню, хлів, комору, одного коня, одну корову, трьох овець. Сільвиборчком теж просив районну комісію відновити Тихона Олексійовича у виборчих правах (там же, стор. 87–89).

Якщо проаналізувати наведені дані про людей, позбавлених виборчих прав, то можна зробити висновок, що найбільшим гонінням піддавалися найактивніші жителі сільської громади. Ті, які брали активну участь у встановленні радянської влади, хто обирався членом сільської ради, міг організувати виробництво, очолював різні товариства селян. Тобто, нова влада свідомо прагнула тримати в кліщах і нищила найсвідомішу, найактивнішу, найграмотнішу частину населення. Новій владі потрібні були раби, бо вони – німі і ніколи не подадуть голос проти свого безправного становища.

Не встигли люди отямитися від чистки кінця двадцятих років, як на початку тридцятих розпочався новий виток репресій селян. Він тривав паралельно зі страхітливим голодом. Згідно протоколу № 3 від 6–13 лютого 1933 року засідання комісії в справі чистки агротехнічного персоналу та постійних робітників Жовтневої філії Новобиківського радгоспоб'єднання там під порядковим номером 41 слухали звіт про благонадійність Павла Прокоповича Фенюка 1901 року народження, жителя села Козацького. Голова комісії Агальцев, секретар Барішполець та члени комісії Кузуб, Асот дійшли висновку, що Фенюк служив у Червоній Армії, нині він магазинер радгоспу, в якому працює з 1924 року, а за соціальним становищем – батрак-колгоспник отож і ухвалили вважати його за перевіреного (ВДАЧОН, ф. Р-2775, оп. 2, спр. 139, стор. 7).

У протоколі № 5 від 13 лютого 1933 року йде мова про іншого нашого односельця – Гриня Максима Степановича, 1902 року народження, який служив у Червоній армії, середняка-одноосібника, в радгоспі працює з 1932 року молотобойцем. Комісія також дізналася, що Максим Степанович дав невірні покази про виконання державних зобов'язань (сказав, що виконав). Отож його як «примазавшогося небажаного елемента в радгоспі, як підкуркульника, члена сільради, що не бере участі у виконанні політгосподарчих компаній з роботи зняти (там же, стор. 42). Очевидно, Максим Степанович не був рабом і не погодився з таким рішенням комісії. Бо вже 28 березня того ж року Бобровицька райКК РКІ надсилає в Новобиківське радгоспоб'єднання «протокол комісії по чистці вашого радгоспоб'єднання і витяг із протоколу засідання райКК для негайного виконання і проведення в життя». В цьому витягу говориться, що «Гриня Мак-

сима Степановича вважати перевіреним, постанову комісії про звільнення його з роботи по другій категорії відмінити через відсутність конкретних звинувачень» (там же, стор. 18).

Менше повезло іншому моєму однофамільцю 49-річному Степану Гриню. Він був середняком-одноосібником. З 1932 року працює в радгоспі сторожем, але державних зобов'язань не виконав, а до того ж виявили, що в революційні роки служив у поліції. Отож і ухвалили: «як колишнього поліція, що приховався в радгоспі й вороже ставиться до державних зобов'язань, з роботи зняти по... категорії» (там же, стор. 59). У протоколі не проставлено, за якою саме категорією його належить звільнити з роботи. Очевидно, комісія не могла придумати важкість покарання. І лише через кілька аркушів архівної справи є доповнення до протоколу, де жирним червоним чорнилом написано, що Гринь підлягає звільненню за першою категорією. Тобто, за найсуворішою статтею (там же, стор. 88).

Під 144-м порядковим номером у протоколі записано слухання справи жителя Козацького, куркуля-твердоздавця Сергія Яковича Онисечка, 1876 року народження. Очевидно, він також потрапив під розкуркулення, але, щоб врятуватися від голодної смерті, у 1932 році пішов працювати в радгосп сторожем. Але комісія виявила, що «Онисечко не виконав державних зобов'язань і приховався в радгоспі» і тому ухвалила «як замаскованого куркуля-твердоздавця в радгоспі з роботи зняти за першою категорією (там же, стор. 50). Уявляєте, людям навіть сторожем не давали працювати?! Ухвалили вважати за перевіреного з винесенням суворої догани з попередженням в ході тієї ж чистки й іншого односельця Максима Кіндратовича Онисечка, 1881 року народження, середняка-одноосібника, який працює в радгоспі з 1928 року бригадиром польових робіт. До речі, Максиму Кіндратовичу у лютому 1922 року адміністрацією цукрозаводу доручалася авральна робота з організації очистки залізничної колії Кобижча – Новий Биків від снігових заметів у районі Свидовця й Вороньків. Як і в січні того ж року, на цю роботу з вороньківської волості мобілізували 600, а з Кобижчанської – 200 робітників. Адміністратор заводу у спеціальному посвідченні на ім'я Максима Онисечка просив військових і цивільних представників влади надавати йому всіляку допомогу у виконанні покладених на нього обов'язків, оскільки перед загрозою закриття виявився сезон переробки буряків і виробництва цукру. До речі, головою Новобиківського волосного виконкому в той час працював інший наш односелець Харсіка. Жаль, що в документах ніде не вказано навіть ініціалів. Але все ж радісно за такі кадри з рідного села.

Через сито чистки в радгоспі також пройшли козачани бідняк-одноосібник Юхим Комишний, якому на той час виповнилося 43 роки і працює в радгоспі з 1932 року сторожем-конюхом, Іван Данилович Гребельник, 1912 року народження, середняк-одноосібник та інші земляки.

*Один з кращих трактористів колгоспу
Петро Сидорович Катруша*

*Наречена
Ніна Миколаївна Ханенко*

У щасливий день свого одруження наші односельці Михайло і Ніна Луценки

«Без відома сільради обшуків не проводити...»

*Вчи нас, Господь, життя цінують,
Дружби навчай і злагоди,
Щоб визріли плодом у генах зачать
Райського саду ягоди.*

Олесь СІРИЙ

Ця фраза взята із протоколу № 6 засідання виконкому Козацької сільської ради від 9 квітня 1949 року. Тоді заслуховували звіт уповноваженого райуповмінзагу Паніна та звіт фінагента Ханенка. Йшла мова про те, що в селі погано виконується план першого кварталу. М'яса здали державі лише 73 проценти до наміченого, молока – 55, яєць – 37 і т. д. Не дивлячись на відставання, сільвиконком приймає рішення, яким зобов'язує районного чиновника Паніна без відому сільської ради обшуків у господарствах селян не проводити, а за незаконні дії без дозволу сільської ради тов. Паніну поставити на вид (ВДАЧОН. ф. Р-7624, оп. 1, спр. 7, стор. 21–21 зв.).

Потрібно сказати, що різноманітні повинності, займи, позики, податки, збори натурпродуктів, утильсировини, інші побори висіли на шії селян важким ярмом з перших років радянської влади. Їх прямо-таки видушували з людей неймовірними зусиллями. І вже цього разу, мабуть, чиновник так перегнув палку, що сільська влада не витримала нахабства і спробувала захистити людей своєї громади. За царського режиму селяни сплачували державі один грошовий податок. Для радянської влади гроші були неконвертованою цінністю, тому ленінсько-сталінська тиранія створила систему твердих повинностей. Їх стало в межах трьох десятків.

Незрозуміло чому, але навіть в незалежній Україні хай навіть з викривленою ринковою економікою до наших днів дійшла найголовніша повинність – хлібоздача, названа ще Сталіним першою заповіддю хліборобів перед державою. І в довоєнні, і в післявоєнні роки ця повинність часто не виконувалась і лише тому, що цифри спускали досить завищені. Але часто було й так, що вимітали все до зернини, навіть посівний матеріал. І тоді в селі звучала команда, як, наприклад, у Козацькому у лютому 1947 року: «зібрати посівне насіння з населення...»

Друга повинність – план з мірчука або податок за помол зерна. Пам'ятаєте, ще у 1920 році нова влада описала всі вітряні та парові млини у селах, тобто взяла їх під свій котроль. А за невиконання плану з мірчука люди потрапляли під репресивні жорна. В тому числі і в Козацькому.

Третя повинність теж стосується зерна, але вже його експортних поставок. Хлібоздачу тут розбили за категоріями. Найвище завдання мали куркулі-експортники або ж твердоздавці. Трохи менше завдання було в одноосібників, презирливо названих владою індусами. Найменшу кількість зерна здавали колгоспи, але й здавали вони його найгірше.

Окремо був збір на громадський резервний насіннєвий фонд. Як правило, його теж здавали у рахунок поставок державі. До речі, на початку тридцятих років діяв і план збору мішкотари для вивезення зерна.

За хлібом йшло м'ясо. План його здачі доводився по всіх селах і по всіх господарствах. Незалежно від наявності худоби. Не маєш своєї худоби, купи у сусіда, але план виконуй. Пам'ятаєте: нема хліба, нема й м'яса... Так ось контракцію худоби часто проводили держава й колгоспи у позику в селян, бо грошей нема.

Здача молока. Знову ж таки корів і громадського, і індивідуального секторів і в тридцятих, і в сорокових роках запрягали у ярма і плуги, орали землю, а тоді ще й доїли.

План по курячих яйцях. Люди тримали птицю, але не мали права з'їсти яйце. Хіба що на Великдень крашанками навбитки бавилися. У Козацькому навіть розповідали чи то правду, чи вигадку про те, як дитина просила матір зварити їй яєчко, а то вона хворіти буде. Ще в шестидесяті-семидесяті роки минулого століття продавці сільських магазинів наввипередки бігали з великими плетеними корзинами по хатах і умовляли господарок продати хоч одне яєчко.

Божевільними були плани по здачі картоплі. У кожен двір завозили пачку плетених сіток для бульб і навіть не питали, чи з урожаєм цей рік господарі.

Здача сіна для армійських коней. У Новому Бикові навіть організували «сінове» – пункт для прийому і зберігання сіна.

Поруч з ним було тютюнове. Махорку вирощували як у колгоспах, так і вдома на городах.

Був план на коней. За його невиконання людей жорстоко штрафували або ж висилали за межі України. Згодом коней заборонили тримати в домашніх господарствах і цю заборону зняли лише на початку ХХІ століття.

План по шкірсировині і хутросировині. Був період, коли в категоричній формі зобов'язували людей знімати шкіру із заколотої свині і віддавати її державі. Обов'язковий здачі підлягали шкіри з корови, бика, теляти, овець.

Пережили наші земляки й обов'язковий план по здачі капусти, буряків, моркви, а також сухофруктів поверх контракції.

Платили люди податки за кожен віз привезеної глини та піску.

Тягарем на плечі лягав податок за користування випасами для корів.

А хіба забути, як обкладали податком кожен яблуню, грушу, сливу, ягідні кущі. Тоді люди масово винищували сади. Був час, коли зобов'язували здавати державі малину, полуницю і категорично забороняли продавати ці ягоди на базарах.

У бурякосіючих господарствах встановлювали обов'язковий обробіток посівів цукрових буряків і збір солодких коренів. До цього треба додати обробіток картопляних площ на полі, де бульби треба було копати вручну заступом. А ще саджати квадратно-гніздовим способом кукурудзу, а восени ламати і чистити качани.

Існував план по льону, коноплях і окремо план по олієнасіню.

Популярним і обов'язковим був збір попелу, курячого посліду, гною. У 1959 році на засіданні нашого сільвиконкому було заявлено, що в селі є можливість взяти у кожного колгоспника по дві тонни добрив, бо з плану 13 тисяч тонн з колгоспу на поле вивезли лише 3400 тонн (ВДАЧОН, ф.Р-7624, оп. 1, спр. 97, стор. 10).

Коли з'явилися велосипеди, то ввели податок і на них – щорічно 5 рублів за веломашину.

Дуже багато було грошових податків. На передній план ставили державну позику на соціалістичне будівництво. Хто не виконував цей податок, конфісковували майно. Пошлюся тут на районну газету і підтверджу це прикладом із сусідніх Білоцерківців. Тут сільська рада незаконно продала хату одноосібників Павлюка Ю.І. та Трохимця П. І. У одноосібника Гончара Данила описано і продано на ярмарку коня, а гроші замість оприбуткувати на покриття боргів голова сільради Хмарський привласнив собі. Описане просо за несплату боргів у громадян Галича Дем'яна та Пономаренко Ганни розбазарено (газета «За більшовицькі колгоспи», № 6, 1936 р.).

Збори коштів на танки для Далекого Сходу. У 1931 році розпочали збір грошей на «двигун прикордонника», а затим на «київський аеродром», на меліорацію.

У тому ж 1931 році розпочали реалізовувати у добровільно-примусовому порядку акції Трактороцентру.

У 1937 році ввели позику «Зміцнення оборони СРСР», розповідають, що на неї підписалися всі.

Запровадили і збирали гроші на культзбір – ніби на розвиток клубів, бібліотек, театрів. 24 лютого 1937 року районна газета опублікувала зведення РФВ про виконання плану культзбору. У Козацькому, де головою сільради в цей час був т. Кияшко, цей план виконаний на 48 процентів. Це останнє місце в районі. 16 листопада 1938 року районна газета знову пише, що в Козацькому «погано працює податковий агент т. Брюшко, де сільськогосподарський податок виконано

на 14, 3 процента, а культзбір з колгоспника виконано на 5 проц., а з одноосібників не стягнуто жодної копійки (газета «Комуністичний шлях», № 151).

І, нарешті, вже згадуваний мною збір золота через мережу магазинів і пунктів «Торгсін» – торгівля з іноземцями. Варто було людині здати одну золоту річ, як до неї приходила бригада оперативників і змушувала віддати всі золоті припаси.

Тема сплати податків, передплати позик, займів стає домінуючою на засіданнях виконкому і сесій сільської ради, партійних, комсомольських зборів. 12 квітня 1930 року в Козацькому проходили загальні партійні збори, де першим питанням обговорювали проблему к.с. г. податку на 1930–1931 рік. Доповідав з цього питання Киндяк. На зборах висловились В.П. Заєць, який зазначив, що необхідно негайно приступити до проробки цього питання серед мас. При переписі на податок необхідно активу міркувати, аби заможні господарства не втаювали тварин. Для проробки питання про податок необхідно втягнути вчительство та сільський актив. Ці думки підтримав також промовець М. Лук'яненко. Збори постановили вести правильну лінію по оподаткуванню, де біднота звільняється від с.г. податку, а середняцьким господарствам надається багато різних пільг для розвитку. Наприклад, за збільшення врожайності, посів площ з техкультурами, по кількості їдців, за убивство по колективізації червоноармійця і т. д. Весь с.г. податок переводиться на куркульські та більш заможні господарства, що дає можливість визволити найміта-бідняка з ярма куркуля... Необхідно для популяризації цього закону організувати бригади для проробки по сотнях і вчительство... (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 122, стор. 15).

Наприкінці року на зборах партосередку знову розглядають питання про хід мобілізації коштів по селу Козацькому. Ухвалили визнати цю роботу незадовільною. На тих же зборах слухали інформаційну доповідь про заготівлю олійного насіння. Визнали, що й тут робота не проводилась. Вирішили надальі запропонувати бурякотовариству роздати списки на кожну сотню і утворити приймальні пункти на кожній сотні та виділити від партосередку тов. Плотника І. для перевірки роботи. Також ухвалили резолюцію про хід контрактації олійного насіння. Для цього запропонували т. Левченку як члену бурякотовариства та Кореняку як прикріпленому від партосередку добитись перед товариством контрактації олійних культур до 10 січня 1931 року. На цих зборах затвердили також план м'ясопоставки. В цьому напрямку мають розгорнути роботу споживче товариство і бурякове товариство. (там же, стор. 23).

На інших грудневих зборах, де крім комуністів було 20 безпартійних, голова сільської ради Н. Красковський знову повів мову про заготівлю насіння олійних культур, шкіри та іншої сировини, а також про контрактацію сіна та вивозку його громадянами, а також вивозку зерна. Учасники зборів визнали, що в цих роботах має статися перелом та здвинути рішуче всі компанії до 1 січня

1931 року. Справу по кутках перевірити і, не мавши наслідків здвигу, віддати до суду як за шкідництво в роботі.

Не сходить ця тема й зі сторінок районної газети. Під заголовком «Уповноважені зривають підписку» районна газета «За більшовицькі колгоспи» 15 травня 1935 року пише, що козачанський колгосп «Перше Травня» (голова Гринь) найгірше в районі реалізує позику 3-го року другої п'ятирічки. На 11 травня колгосп реалізував лише 17 процентів. Головна причина відставання колгоспу по реалізації позики та, що саме правління колгоспу проголосило гасло шкідливої зрівнялівки: всі колгоспники мусять підписатися порівну». Внаслідок цього багато колгоспників від підписки відмовились повністю.

Крім цього, правління колгоспу на уповноваженого по підписці виділило підкуркульника Спичака Івана, який замість роз'яснюючої роботи серед колгоспників з підкуркульником Бурзаком П. веде агітацію про те, щоб колгоспники на позику не підписувалися. Вони самі до цього часу також не підписалися. Правління колгоспу мусить негайно змінити таких уповноважених (районна газета «За більшовицькі колгоспи», № 51, 1935 р.).

У повітрі вже пахне війною, хоч радянське керівництво на чолі зі Сталіним не вірить, що вона розпочнеться. Однак про мобілізацію коштів на модернізацію армії і флоту треба думати. І ось третього червня 1941 року в Козацькому проходять збори, де селяни «з великою радістю схвалюють постанову ради народних комісарів СРСР про випуск державної позики третьої п'ятирічки (випуск четвертого року) (районна газета «Комуністичний шлях», № 66, 1941 р.).

Не змінюється риторика виступів стосовно займів, позик, податків і після Вітчизняної війни. 10 квітня 1946 року на засіданні сільвиконкому розглядається питання про хід реалізації воєнного займу. Відзначається, що ця робота зірвана й провалена, особливо в третій бригаді колгоспу імені Орджонікідзе. Там Максим Степанович Гринь і сам не підписав й інших загітував не підписувати займ. А всю цю роботу треба було завершити до 9 травня. Поруч з передплатою займу обговорюють заготівлю молока. Як сказала на засіданні виконкому «молочарка» Любов Іванівна Потолап, молокопоставка йде хорошо. На що згадуваний уже уповноважений райкому партії Голод, знову грізно заявляє: «Кожен колгоспник і односібник, кому доведений план, повинен винести молоко повністю. Якщо нема молока, хай платять чимось іншим або ж купляють і здають молоко державі...» ВДАЧОН, ф. П 7624, оп. 1, спр. 1, стор. 41).

28 травня 1946 року партійні збори знову розглядають питання про збір готівкою першого післявоєнного відновлювального державного займу. Відзначається, що ще не зібрані всі гроші з реалізації займу. Комуністи сподівались, що гроші зберуть самі передплатники. І.М. Погрібний (голова сільради) запевнив, що протягом доби будуть зібрані всі гроші на його ділянці, а також по

всьому селу. Збори також постановили закріпити комуністів за ділянцями для виконання державних планів поставок молока, м'яса і яєць і вкластися в графік. Також зобов'язано всіх комуністів і голів колгоспів, уповноваженого з держпоставок тов. Романенка, голову споживтовариства негайно вжити заходів до тих осіб, які зловмисне не хочуть виконувати держпоставки молока, м'яса й яєць (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 404, стор. 86).

Здавалося б, пережитий голод 1933-го року мав би чомусь навчити партійних керманців і держави, і районних чиновників. Де там! Всі знають, що врожай 1946 року був вкрай поганий. Але знову розпочинається ганебна кампанія вигрібання останнього зерна із засіків. На порядку денному засідання сільвиконкому в Козацькому 30 жовтня 1946 року стоїть питання про хлібопоставки державі. У грізному тоні звучать слова, що держава чекає хліба, що до 29-ї річниці жовтневої революції треба відправити ешелон хліба у Донбас, його там чекають робітники. Щоб виконати це, треба створити відповідні бригади (ну, й продовжували б їх називати «буксирними» – авт.) і потребувати від них щоденного звіту. Присутній на засіданні виконкому уповноважений райкому партії Рудь заявляє без тіні сумніву: «Партія і уряд роботу з хлібопоставок до 8 листопада виконають з честю і великою успішністю як з колгоспів, так і з колгоспників – всі види поставок будуть виконані. Плюс до того, що жито, яке залишилось як посівний матеріал в коморах, повинне бути здане державі (ВДАЧОН, ф. 7624, оп. 1, спр. 1, стор. 23). Як ми тепер знаємо, до масового голоду в Україні залишався один крок, і той дитячий. А під час звітів в лютому-березні 1947 року голови колгоспів імені Орджонікідзе Ягола та «Перше Травня» Будюга заявили громаді села, що для виконання плану весняної посівної зерна не вистачає і його треба зібрати з населення згідно спущеного графіку (там же, стор. 34). Крім того, у колгоспі «Перше Травня» через відсутність посівного матеріалу, який нахабно вигребли з комори, залишилися незасіяними озиминою 200 гектарів поля. Голодовка знову накрила Україну. Отож цілком логічно, що в січні 1949 року керівники обох сільських колгоспів знову заявили, що в господарствах не вистачає посівного матеріалу.

4 травня 1947 року голова сільської ради Спичак доповідає представникам громади, що Козацькому спущений план другого державного займу в сумі 65 тисяч карбованців, в т.ч. службовці мають передплатити три тисячі. Це важке завдання і треба поставитись так, щоб його виконати і 50 процентів плану дати готівкою. Вже 19 травня виконком констатує, що спущений план-графік збору готівки не виконується. 26 травня знову місцева влада б'є тривогу, оскільки в селі зібрано лише 18 тисяч 82 карбованці готівки. 5 червня заврайощадкасою Краснуха заявляє, що збір готівки в Козацькому в загрозливому стані, бо там не ведуть роз'яснювальну роботу. 10 серпня керівників колгоспів у селі

зобов'язують вивозити хліб державі прямо з-під молотарки. Керівників попереджено: якщо в коморах буде знайдений хліб, прийнятий від колгоспників і не відправлений у поставку державі, на винних справу передаватимуть у суд як на зривщиків хлібопоставки (ВДАЧОН, ф.Р-7624, оп. 1, спр. 2, стор. 12, 21, 23).

На партійних зборах 30 травня 1947 року теж розглядається питання про підписку на займ. Відзначається, що М.Ситник в селі підписав займу на 7900 карбованців, але зібрано лише 3650, Фенюк підписав серед селян займу на 8500 карбованців, але зібрав готівки 3300, Борець підписав на 6000, а готівки надійшло 2900, Журибіда зібрав готівки лише 1400 карбованців із підписаних 6300 (там же, стор. 28).

Погане надходження коштів можна пояснити такими причинами: по-перше, в людей не було грошей. По-друге, селяни бачили несправедливість у накладенні різних податків та зборів, по-третє, люди знали про зловживання фінагентів. Згадайте про районного уповноваженого Паніна, який самочинно робив обшуки у господарствах селян. Крім того, та тому ж засіданні сільвиконкому фінагент Ханенко доповів, що колишній фінагент Веклич роботу в 1947 році занедбав і по сільраді багато недоїмок. Податками обкладено багато таких господарств, які згідно закону звільняються від держпоставок... Є випадки, коли гроші фінагентом приймалися, але в банк не здавалися, а квитанції виписувалися фальшиві (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 7, стор. 22 зв.). Подібна ситуація склалася і в 1951 році. 17 квітня партійні збори на закритому засіданні слухали персональну справу кандидата в члени ВКП(б) Петра Олексійовича Спичака, який працював фінагентом. У 1950 році він зібрав гроші з колгоспників і, за словами секретаря парторганізації М.О.Козачухно, «напевно їх розтратив і втік із села невідомо куди». Партійні збори вирішили за це виключити П.О. Спичака з кандидатів у члени партії і просили райком затвердити дане рішення (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 832, стор. 23).

Якщо перед Великою Вітчизняною війною держава ввела займ на оборону країни, то в 1950 році на відкритих партійних зборах в колгоспі імені Орджонікідзе вже обговорюють завдання з підготовки і розміщення 5-го державного займу відновлення і розвитку народного господарства СРСР. А ще через рік комуністи і безпартійний актив обговорюють значення державного займу і підготовку до розміщення нового державного займу 1951 року. Вважаю доцільним навести тут витяг з протоколу зборів, аби зрозуміти, в якій ситуації жили тоді наші односельці. Спершу слово мав П.С. Будюга. Він заявив, що необхідно з завтрашнього дня довести контрольні завдання до бригад, а також сказати кожному колгоспнику, скільки він повинен готувати грошей, щоб розмістити займ і зібрати готівку протягом двох-трьох днів.

Голова колгоспу М.П. Дараган був більш відвертим. Михайло Прокопович зізнався, що в цьому році особливе завдання комуністів і активу полягатиме в тому, що майже всю суму доведеться збирати готівкою, а колгосп немає коштів для розрахунку з колгоспниками за 1950 рік, за винятком грошей, які отримаємо на контракцію телят. (Зауважу, вже розпочався другий квартал 1951 року, а люди не одержали зароблене в попередньому. Але займ треба передплачувати. Це тепер дослідники довели, що гроші за наказом урядовців не надходили в колгоспну касу доти, доки не приходила черга передплачувати черговий займ. А потім їх одним махом відбирали в людей. Навіть на руки не видавали. Просто розписувалися у відомостях і крапка. Як тут не згадати Шевченкове: «Останню свитину з каліки знімають...» – авт.). Отож не треба рахуватися з часом, треба працювати день і ніч, щоб з цією роботою справитись.

Заступник голови сільради М.О. Козачухно говорив на зборах, що основне – це необхідно глибоко роз'яснити всім колгоспникам про значення займів, про великі будови комунізму, про обов'язок кожного громадянина про участь в цих будовах. Ми сьогодні вже повинні знати, заявляє Козачухно, хто з колгоспників скільки уже приготував грошей.

Якщо М.П. Дараган передплатив займу на 600 рублів, то М.О. Козачухно – на 500, бригадири А.О. Мележик, С.М. Борець, І.М. Погрібний – на триста.

Уповноваженими з розміщення займу в селі партійна організація послала Гриня Миколу Симоновича, Погрібного Івана Матвійовича, Яголу Миколу Климовича, Гриня Миколу Петровича, Фенюка Михайла Петровича.

Щоб виконати завдання з передплати займу у 1953 році, партійні збори колгоспу рекомендували провести в селі мітинг, організувати збори там, хто б де не працював: у полі, на фермі, на току, у дворі (ДАЧО, ф. П-672, оп. 3, спр. 24, стор. 12).

Займи, позики, сплата натуральних податків для багатьох родин були непосильним тягарем. Це інколи визнавала й влада. У 1957 році сесія сільської ради звільнила 23 господарства, які мають заборгованість із натуральних поставок м'яса, яєць, картоплі та інших сільськогосподарських продуктів і не мають змоги розрахуватися в цьому році. Наприклад, Самсон Михайло Петрович мав здати 643 кілограми картоплі, Самсон Наталія Іванівна – 351, Ягола Іван Пилипович – 252, Пінчук Максим Данилович – 301, Харлан Тетяна Лаврентіївна – 277 кілограмів картоплі. А ще вона мала здати 69, 8 кілограма м'яса, 57 яєць.

Миколаш Федора Андріївна мала здати 318 яєць, Коханівська Мотря Іванівна – 139, Самсон Михайло Петрович – 180, Онисечко Михайло Сергійович – 305, Кобизький Микола Іванович – 199 яєць (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 1396, стор. 7 зв. – 8).

Вся влада - радам!

*У світі стільки доброти
І стільки лиха.
Та де б не був,
Де б не ходив,
Куди б не їхав,
Не забувай своє село,
Як колискову,
Де лиш добро, де лиш добро –
Життя основа.*

Микола БУДЛЯНСЬКИЙ

Лозунгом про передачу всієї повноти влади радам солдатських, робітничих, селянських депутатів більшовики оперували майже з перших років двадцятого століття. Після Жовтневого перевороту навіть пісню склали про те, що всі сміло підуть у бій «за власть советов». На жаль, цей лозунг і по сьогодні повністю не втілений у життя, хоч він і справді наповнений змістом народовладдя. Тоді ж, після символічного пострілу «Аврори» ради й справді розпочали створювати ледь не в кожному селі. Та поруч з ними більшовики формували й інші владні структури – партійні й комсомольські осередки, комбіди й комнезами, а згодом і колгоспи. Часом ці структури копіювали або ж дублювали роботу, а часом – доповнювали одна одну. На окремих аспектах їх діяльності я вже зупинявся, але все ж хочу повернутися до цієї теми. Для цього використаю як архівні матеріали, так і публікації районних газет того часу.

Із зібраних даних скажу, що одним з тих, хто стояв біля джерел встановлення радянської влади у селі був Роман Омелянович Спичак. Народився він у 1887 році, українець. У заповненій в 1922 році анкеті він писав: «одружений, маю на утриманні 8 чоловік, селянин-хлібороб, безпартійний, не член КНС, малограмотний, тесляр» (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 1, спр. 154, стор. 1–84). Роман Омелянович мав радянський стаж з 1917 року. За його словами, брав участь у Жовтневій революції агітацією. Коли в село вступили німці, втік від покарання в Полтавську губернію. При гетьмані Скоропадському сидів у тюрмі, а під час Петлюри – був весь час вдома. Коли прийшов Денікін, знову був під арештом. У жовтні 1922 року обраний членом сільської ради. Згодом став головою сільської ради.

У характеристиці на Романа Омеляновича, виданій нашим сільським комітетом незаможних селян, де підпис голови розібрати абсолютно неможливо,

сказано, що голова виконкому села Козацьке Спичак Роман Омелянович дійсно хоч і не належить до партії, але «як наглядно відомо сількомнезаму, що Спичак з початку революційного часу і жовтневої революції особливо є захисником і борцем пролетаріату» (там же, стор. 43). Голова комнезаму в характеристиці написав заключну фразу, що Спичак «оправдывает свое назначение» (там же, стор. 43). У райвиконкомівській характеристиці також записано, що «голова сільради в Козацькому всім відповідає своєму призначенню». Крім того, тут є запис про те, що партосередку в Козацькому немає (там же, стор. 44).

Секретарем сільської ради в цей час працює Ілля Іванович Козачухно. Він народився 20 липня 1893 року, одружений, на утриманні в нього 4 душі. Соціальне становище – український селянин, хлібороб. Безпартійний, але належить до КНС. З листопада 1922 року працює секретарем сільської ради, а радянський стаж з 1917 року. Був завідуючим губернським комунальним господарством. З 1917 року до Денікіна був агентом губвоєнпродпостачу. Учителював. Освіта середня. Грамотний. До 1914 року був агрономом. В імперіалістичну війну – солдат, рядовий, а тоді знову працював агрономом. При німцях і Денікіні був у бігах, при Петлюрі – учителював.

Роман Омелянович Спичак головував в селі недовго. Вже в 1924 році на засіданні президії Новобасанського райвиконкому про діяльність Козачанської сільради у всіх напрямках доповідає голова тов. Фенюк. Президія відзначає, що «справа в сільраді ведеться кепсько. Необхідно збільшити і наладити всі галузі і поставити на належну висоту і необхідно виконувати 100-процентно всі податкові завдання. В двотижневий термін треба звернути увагу на школу, комітет взаємодопомоги та кооперації і налагодити зв'язок з райвиконкомом» (ВДАЧОН, ф.Р-60, оп. 1, спр. 87, стор. 102 зв.).

Того ж року на посаду голови сільради в Козацькому рекомендується голова Петрівського СільКНС Ераст Іванович Жиглій і тому доручено уповноваженому РВК провести головою останнього. А вже 30 червня 1924 року РВК затверджує «протокол обрання головою сільради Жиглія Ераста Івановича на місце Фенюка як непрацездатного і який халатно ставиться до своїх обов'язків» (там же, стор. 55 зв.).

В службовій анкеті Ераста Івановича Жиглія зазначено, що він народився 10 листопада 1896 року в селі Петрівці. Одружений. На утриманні має 10 душ. Демобілізований. Українець, Селянин. Комуніст з 18 січня 1919 року. Є членом КНС. Радянський стаж на радянській службі з 1921 року. Член сільради з 1921 року. З 1921 року працює політінструктором в Новобиківській волості при Козелецькому повітземвідділі. Освіта вища політична, закінчив шестимісячні курси. Грамотний.

До 1914 року був хліборобом. Брав участь у Лютневій революції, був агітатором. При німцях служив у Червоній Армії. Є членом профспілки працівників землі і лісу при райвиконкомі. При німецькій владі був засуджений на два місяці 15 днів. Був посаджений у Козелецьку тюрму (там же, стор. 20–20 зв.).

У характеристиці, виданій головою Петрівської сільської ради і комнезаму Михайлом Павловичем Лустою, наголошується, що «Ераст Іванович Жиглій твердої волі, суворого характеру, ясного поняття, тверезої і чесної поведінки і самовіддано захищаючого радянську владу» (там же, стор. 21). На цій характеристиці стоїть резолюція райвиконкому: голова сільради с. Петрівки т. Жиглій безумовно заслуговує своєму призначенню як партпрацівник.

Тверда рука Жиглія позначилася на житті села. У жовтні того ж року Козачанська сільрада просить Новобасанський райпартком «побудити свого члена партії т. Мойсеєнка Михайла Васильовича, аби той записав свою землю для сільгоспододаткування в кількості 5 десятин 200 квадратних саж. і сім'ї 4 душі. Спільно зі своїм сімейством т. Мойсеєнко, дякуючи своїй хитрості і проживання в заводі з початку революції, ніяких податків не платить. Крім того, всю вищевказану землю він здає з половини, а сам не обробляє, оскільки він перебуває на посаді в Новобиківському цукрозаводі і є членом профспілки» (там же, стор. 117).

Того ж року Новобасанський райком робітосу рекомендував до сільрад таких товаришів: у Козачанську – Романенко, а в Новобиківську – Ганну Дмитриченко і Сухорукова. 13 грудня того ж року бюро Новобасанського райкому комсомолу слухало питання про посилку секретарів Петрівського та Козачанського осередків ЛКСМУ. Тоді на засіданні інформував т. Розумієнко. Він зазначив: «коли не послати туди робітників, то осередки розваляться, позаяк активу там нема зовсім. Отож і ухвалили змінити попередню постанову райкому комсомолу і в Петрівку послати т. Синицю, а в Козацьке – Глитня, одночасно пристосував їх секретарями сільрад, улаштував це питання через райпартком з фракцією райВКа (ДАЧО. ф. П-672, оп. 1.спр. 12, стор. 151 зв.).

Згідно протоколу загальних зборів партосередку с. Козацьке, що відбулися 24 грудня 1930 року, після обговорення кандидатур до сільської ради намітили та рекомендували до складу членів сільради таких товаришів:

1. Сорока Костянтин Савчин.
2. Красковський Ничипір Ів.
3. Ягола Микита Іванович.
4. Ярош Михайло Кирилович.
5. Ягола Клим Петрович.
6. Сорока Данило Андрійович.
7. Кореняк Карпо Михайлович.
8. Левченко Іван Костянтинович.

9. Плотник Михайло Фед.
10. Крижовий Микола.
11. Харлан Олексій Мих.
12. Кобизький Митро М.
13. Ганжа Петро.
14. Горда Толик.
15. Дараган Денис П.
16. Кобизький Денис.
17. Романенко Олексій.
18. Романенко Іван Вас.
19. Левченко Кирило.
20. Бурзак Митро.
21. Вакуленко Яким.
22. Потолап Вивдя.
23. Фенюк Іван Гриць.
24. Фенюк Іван Вас.
25. Романенко Іван Степан.
26. Єременок Грицько Федор.
27. Дараган Петро Вас.
28. Радченко Олексій.
29. Гринь Іван Степанович.
30. Гринь Петро Степанович.
31. Борець Василь Федоров.
32. Самсон Олександр.
33. Самсон Грицько Іванов.
34. Радченко Йосип Олекс.
35. Радченко Іван Іван.
36. Дейнега Омелько.
37. Плешкун Ольга.
38. Милюкова Олександра.
39. Омерда Іван Пилипович.

Крім 39-ти членів сільради було затверджено й дев'ять кандидатів. Це – Олексій Федор. Журибеда, Левко Кален. Фенюк, Федір Я. Захаренко, Іван Ів. Петровський, Векла Гладишко, Пантелій Пісковець, Маруся Дараган, Гнат Кобизький, Наум Катруша, Тиміш Фенюк, Максим Гринь, Ілько Харсіка.

До ревізійної комісії ввійшли Андрій Колесник, Пилип Цимбал, Демид Дараган, Микола Горда, Митро Дейнега, а до кандидатів у члени ревкомісії – Ганна Євгенівна Неаронова та Степан Прохорович Фенюк (ДАЧО. Ф.П 672, оп. 1, спр. 122, стор. 23). 29 грудня 1930 року на засіданні Козачанського партосередку

слухали питання про виділення до складу сільської ради голови, заступника та секретаря. Ухвалили: рекомендувати на голову сільради т. Красковського Ничипора, на заступника – т. Вакуленка Якіма та на секретаря – М. Дейнегу. (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 122, стор. 15).

Середина тридцятих років минулого століття характерна новою атакою на сільські ради та їх керівників. Особливо негативно оцінюють керівників органів влади напередодні обміну партійних документів. Знову про сільські ради звучать оцінки, що це «осині гнізда». Керівники сільрад піддаються постійній критиці на сторінках газет, їх називають «саботажниками», класово-ворожими елементами. Не проходить ця пошесть і повз Козацьке. У новобасанській районній газеті «За більшовицькі колгоспи» за 29 березня 1936 року опублікована стаття якогось Платоненка «Де ж авангардна роль т. Сови?». У ній говориться, що «січневим пленумом ЦК КП(б)У чітко визначена роль і завдання кожного комуніста в боротьбі за високий сталінський врожай, особливо в період весняної сівби. Комуніст повинен очолити і організувати розгорнутий серед колгоспників рух за високий урожай зернових і технічних культур, організувати всю колгоспну масу на успішне і якісне проведення весняної сівби.

Одноразово комуніст повинен проявляти більшовицьку пильність щодо найменших проявів недобитків класового ворога, які всіма силами намагаються затримати успішне розгортання стахановсько-демченківського руху в колгоспах, виявляють у найрізноманітніших формах жорстокий опір стахановцям, п'ятисотенницям. Таким проявам треба своєчасно давати рішучу нищівну відсіч.

Проте цієї авангардної ролі в боротьбі за високий сталінський врожай не виявляє комуніст – голова Козачанської сільради т. Сова. Сова не очолив руху стахановців і п'ятисотениць в колгоспах села, не організовує цього руху, не допомагає стахановцям і п'ятисотенницям. Навіть більше. Сова не лише не організовує колгоспні маси на успішне проведення високої сівби – цього вирішального періоду боротьби за високий врожай, а й пропускає поза своєю увагою кричущі неподобні факти, які мають місце в колгоспі «Нове життя» вже з перших днів сівби.

Відомо, що успіх боротьби за високий врожай залежить від своєчасного і якісного проведення сівби. Для цього треба максимально використати всю наявну живу і механічну тяглову силу, що сівбу зернових закінчити протягом 5–6 днів. Це гарно розуміє і усвідомлює собі і правління козачанського колгоспу «Н. життя» на чолі з головою Спичаком і, тим більше, т. Сова.

Але ні Спичака, ні т. Сову не турбує те, що в колгоспі вже 5 день стоїть без роботи тракторна бригада з 3 тракторів н-биківської МТС лише з-за того, що правління колгоспу не організувало підвозки горючого до тракторів, це в той час, коли в колгоспі є лише 60 га зябі, а решту землі 247 гектарів треба орати навесні, з них 30 га глибокої оранки під цукровий буряк.

Трактористам не створено ніяких умов для роботи. Крім будки, в якій може поміститися два чол., трактористи нічого не мають.

Озимини боронувати зовсім не починали, правління колгоспу явно ігнорує цей важливий агротехнічний захід в боротьбі за високий врожай.

Колгоспники на успішне проведення сівби не організовані. Це стає цілком зрозумілим, коли нагадати про те, що Спичак щоденно пиячить, своїми діями розкладає трудову дисципліну, по декілька днів не буває в колгоспі. Сівба Спичака абсолютно не турбує. Пияцтвом і бездіяльністю, іноді навіть ворожими діями Спичак давно себе виявив, як розклавшогося шкідливого елемента, який веде колгосп до розвалу.

Це все бачить і розуміє т. Сова. Але він не хоче втручатися в колгоспні справи, він не хоче призвати Спичака до порядку, щоб не порвати з ним гарно налагоджені добросусідські відносини.

Притупивши класову пильність, т. Сова пропускає поза своєю увагою всі неподобства, які виявляються в колгоспі, і, зокрема, виявлені на початку весняної сівби. Він не викрив перед колгоспниками класово-ворожих, шкідливих для колгоспу дій Спичака, не організував колгоспників на успішне проведення весняної сівби, не повів боротьби за максимальне використання тракторів на весняних роботах, чим, по суті, став на шлях саботажу боротьби за високий сталінський врожай.

Де ж авангардна організаторська роль т. Сови, як комуніста, в проведенні весняної сівби? Його сучасна роль, – роль байдужого спостерігача кричущих неподобств в колгоспі, зовсім не сумісна з його високим і почесним званням комуніста» («За більшовицькі колгоспи» № 39, 1936 р.). На цьому «атака» на сільського голову Сову не припинилася.

10 червня 1936 року президія Новобасанського райвиконому прийняла постанову «Про масове порушення статуту сільськогосподарської артїлі по колгоспах Козачанської сільради та про факти знущання над п'ятисотенницями». Постанова не тільки дуже велика за обсягом, а й сповнена досить жорсткої оцінки роботи сільської влади. Подам цю постанову повністю, а вже вам судити, чи правильно в ній розставлені акценти, чи фарби занадто згущені головою райвиконкому М.Ревуцьким та секретарем А. Басковим, які підписали цей документ. Нагадаю тільки, що постанова приймалася майже в розпал політичних репресій над всілякими «ворогами народу», які тоді «масово засіли в усіх шарах суспільства».

У постанові відзначається, що «перевіркою роботи Козачанської сільради виявлено зовсім незадовільний стан в проведенні оргмасові роботи (занепад роботи секцій та депутатських груп).

Сільрада на чолі з головою тов. Совою не керувала конкретно колгоспами, не перевіряла як запроваджується в життя сталінський статут с.-г. артілі, не перевіряла, яка конкретна допомога надається передовикам сільського господарства. Внаслідок чого в колгоспах «Нове життя» та «Перше Травня» грубо порушено статут с.-г. артілі в частині присадибного користування. В колгоспників, що мають лишки, їх не відрізали і багато колгоспників мають садиби 1, 1,5 і навіть до 2 га. Окремим колгоспникам, що мають садибу від 0,30 до 0,70 га присадибна земля дорізалась, частина колгоспників також незаконно засіяли землю в польових колгоспних масивах.

Це грубе порушення статуту проводилось при прямій участі голови рільничої секції сільради – Борця та мірщика колгоспу «Нове життя» Лесика, які при врегулюванні садиб, залишили незаконні норми садиб за могоричі. Систематично пиячили, вимагаючи від колгоспників горілки, обіцяючи після цього залишити більше садиби. Своїми діями голова рільничої секції сільради Борець і мірщик Лесик дискредитували як сільраду, так і статут с. – г. артілі.

Президія сільської ради замість того, щоб негайно реагувати на такі безчинства і виправити перекоєння – прикривала це і припустила сама порушення. Голова сільради т. Сова засіяв городу – 1,82 га та мав сіножаті 0,59 га, секретар сільради т. Фенюк має садибу 0,89 га.

В колгоспі «Нове життя» бригадир Борець знущався з п'ятисотенниць Фенюк Насті, Фенюк Ганни та інших, відмовляючи їм давати коні для вчасного обробітку буряків, знімав їх з своїх ланок та посилав на іншу роботу. Борець свавільно – двічі викидав на вулицю хатні речі п'ятисотенниці Фенюк Ганни, натравляв хуліганів на п'ятисотенниць, внаслідок чого у п'ятисотенниці Фенюк Насті вночі було забрато ворота й спалено.

Козачанська сільрада ніякої боротьби з самогоноварінням не вела. Голова колгоспу Брюшко санкціонував варіння самогону, видавши для цієї мети бригадирам понад 5 цент. малясу, внаслідок чого колгоспники систематично пиячили, занепадала трудова дисципліна.

Директор школи Мринський здав в оренду одноосібникам частину шкільної землі й сільрада з цим не вела ніякої боротьби. В колгоспах – проривний стан з обробітком цукрових буряків та прополкою зернових культур.

Президія райвиконкому постановляє:

1. Прийняти до відому, що по справі знущання над стахановками бригадиром Борцем та по справі злочину Лесика – прокуратурою проведено слідство і, що головні винуватці Борець та Лесик тримаються під вартою. Просити прокуратуру прискорити розгляд справи та судити їх в показовому порядку в селі Козацькому.

2. Голові сільської ради т. Сові за бездіяльність в справі оргмасової роботи, за відсутність керівництва колгоспами та розгортання стахановського руху, за припущення грубого масового порушення статуту с.-г. артілі та ревзаконності, nereагування на злочинні дії Борця та Лесика, які користуючись довір'ям сільради ігнорували і підривали її авторитет серед колгоспників – оголосити сувору догану та з роботи голови сільради зняти, поставивши питання перед облвиконкомом про санкціонування зняття його з роботи.

1. Справу на директора школи Мринського за порушення закону про землекористування передати слідчим органам для притягнення до кримінальної відповідальності.

2. В зв'язку з тим, що голова секції ревзаконності сільради Бороденко Микола своєю бездіяльністю не тільки не викривав всі злочини, що їх виявлено перевіркою, а навіть сам сприяв у порушенні статуту с.-г. артілі і не реагував на факти знущання над стахановками, запропонувати президії сільської ради поставити питання на пленумі сільради про зняття його з роботи голови секції.

3. Справу на правління колгоспу «Перше Травня», яке відкрито займається самогоноварінням і штовхає на цей злочинний шлях відсталу частину колгоспників (які теж займаються самогоноварінням) передати слідчим органам для притягнення винуватців до судової відповідальності.

4. Повідомити директора Новобасанської МТС т. Моспана про те, що бригада шоферів в складі т. Бандури, Буряка, Прими та інших під час вивозки цукрового буряка стала на злочинний шлях, вимагаючи від правління колгоспу «Перше Травня» самогону, в противному разі відмовлялись возити буряк і систематично пиячили, для вжиття потрібних заходів.

5. Зобов'язати президію сільської ради негайно організувати проробку серед колгоспників та на пленумі сільради рішення останніх пленумів ЦК ВКП (б), ЦК КП(б)У та Комісії Радянського Контролю, а також обговорити на зборах трудящих проект постанови ЦВК СРСР про заборону абортів та допомогу багатосімейним, – подавши всі матеріали до РВК до 1-УП-36 року.

6. Відмічаючи задовільну роботу ланкових колгоспу «Перше Травня» Плотник Ганни, Онисечко Марусі, Козачухно Степаниди та ланкових колгоспу «Нове життя» Фенюк Насті, Чайки Ольги, Фенюк Оксани по виконанню взятих на себе зобов'язань по підвищенню врожайності цукрового буряка, президія РВК зобов'язує правління колгоспів організувати обробіток всього цукрового буряка так, щоб закінчити проривку до 15 червня 36 року. Запропонувати головам колгоспів не пізніше, як до 15 червня закінчити побудову польових таборів та пересувних ясел для дітей грудного віку.

7. Для допомоги сільраді в справі виправлення допущених порушень статуту с.-г. артілі та налагодження оргмасової роботи, прикріпити до села Козацького т.т. зав. РЗВ Приходька, секретаря РВК Баскова та інструктора РВК Колесника.

Для допомоги у врегулюванні садиб колгоспників, командувати в с. Козацьке строком на декаду землевпорядника РЗВ. Доручити тов. Приходьку провести в обох колгоспах загальні збори колгоспників, на яких проробити цю постанову та поставити відчити правлінь колгоспів про їх діяльність, виправивши всі недоліки в роботі колгоспів.

Вважати за необхідне провести обстеження фінансової діяльності обох колгоспів та правильність нарахування трудоднів, для чого командувати інспектора обліку РЗВ – Сидоренка та інспектора обліку Новобиківської МТС Шияна.

8. Президія райвиконкому закликає всіх колгоспників с. Козацького побільшовицькому взятись за справу зміцнення колгоспів, за правильне проведення в життя сталінського статуту с.-г. артілі.

9. Зобов'язати всіх голів сільрад та колгоспів району широко обговорити цю постанову серед колгоспників та виправити всі недоліки в роботі, які мають місце.

10. 26 червня 36 року на засіданні президії райвиконкому заслухати доповіді голів колгоспів т.т. Спичака та Брушка про виконання цієї постанови (газета «За більшовицькі колгоспи», № 74 за 19 червня 1936 року).

Сільські ради, як і тепер, займалися виборами. У травні 1938 року в районній газеті опубліковано склад дільничних виборчих комісій по виборах до Верховної Ради УРСР. Козачанську дільницю № 36 очолив Мариненко Микола Павлович – представник Новобасанської районної комуністичної організації. Заступником у нього був Іван Іванович Кича – від первинної організації ТСОавіахіму при колгоспі імені Орджонікідзе. А секретарем комісії був затверджений вже згадуваний у попередніх розділах Василь Михайлович Півторацький – від професійної спілки робітників початкових та середніх шкіл. Членами комісії були від колгоспників колгоспу «Перше Травня» Романенко Іван Михайлович, Романенко Опанас Мусійович, Гарбуз Ганна Михайлівна, Романенко Грицько Іванович. Від колгоспників колгоспу імені Орджонікідзе в комісії працювали Фенюк Настя Дмитрівна, Фенюк Олександр Федотович, Самсон Юхим Федорович та Потолап Євдокія Семенівна.

Наступного року відбуваються вибори до сільських рад. Козацьку сільську виборчу комісію очолює Сергій Михайлович Горовий. Він представляє Новобасанську районну комуністичну організацію. Заступником у нього Тимофій Андрійович Фенюк – від колгоспників колгоспу імені Орджонікідзе. Секретарем комісії представник від професійної організації початкових і середніх шкіл Козацької неповної середньої школи Петро Микитович Максименко. Членами комісії працюють Олександр Пилипович Обухан – від колгоспників колгоспу «Перше Травня» та Надія Іванівна Потолап, яка представляє комсомольську організацію цього ж господарства. Колгосп імені Орджонікідзе представляють

Зінька Ничипорівна Чайка та Савка Іванович Чубовський (газета «Комуністичний шлях» № 148, 1939 р.).

По виборах депутатів до Новобасанської районної ради в селі створено два округи і дві комісії. Одну з них очолює Петро Григорович Марховський – від районної організації ЛКСМУ Заступником у нього представник колгоспу імені Орджонікідзе Федот Олексійович Крижовий, а секретарем – Лемперд Олександра Володимирівна – від профспілки працівників початкової та середньої шкіл Козацької НСШ. Члени комісії Демид Трохимович Журибеда, Микола Демидович Дараган, Ілько Пантелійович Борець та Параска Павлівна Фенюк. Всі вони представляють колгосп імені Орджонікідзе.

У виборчому окрузі № 30 головою назначений Микола Васильович Хричов – від парторганізації Новобиківського цукрозаводу. Заступником у нього представник колгоспу «Перше Травня» Петро Степанович Гринь, а секретарем – Микола Савич Рискаль – від ЛКСМУ Козацької НСШ. Члени комісії Микола Дмитрович Плотник та Олена Панасівна Радченко представляють колгосп «Перше Травня». Настя Пилипівна Левадня обрана від професійної спілки працівників медсантуру, а Олександра Давидівна Кривицька – від ЛКСМУ Козацької НСШ (там же, № 150).

Козачанську дільничну виборчу комісію по виборах в обласну раду очолює представник Новобасанської районної комуністичної організації Надія Микитівна Оношко. Заступником голови комісії – від колективу колгоспу «Перше Травня» Іван Іванович Романенко, секретарем – від організації ЛКСМ при колгоспі «Перше Травня» Петро Савич Будюга. Членами комісії були Микола Павлович Онисечко, Максим Данилович Текчук, Іван Петрович Гринь, Микола Симонович Гринь, Ганна Олексіївна Журибеда, Грицько Іванович Романенко, Федір Степанович Гринь, Іван Степанович Романенко. Останній член комісії представляв профспілку робітників кооперації (там же, № 151).

2 березня 1941 року відбувалися вибори до Верховної Ради СРСР. Козачанську виборчу дільницю № 183 очолив представник Новобасанської районної комуністичної організації Федір Ничипорович Дименко. Заступником у нього був Гринь Петро Степанович від колективу колгоспу «Перше Травня», а секретарем – Ольга Федорівна Самсон – від організації ЛКСМУ колгоспу імені Орджонікідзе. Членами комісії працювали Потолап Надія Іванівна, Романенко Микола Ничипорович, Марійко Панас Григорович, Піший Микола Федорович, Вакуленко Софія Михайлівна, Лиман Петро Йосипович (там же, № 16 за 4 лютого 1941 року).

Ввечері 8 лютого в сільському клубі Козацького зібралося більше двохсот чоловік. Як пише районна газета, вони прийшли обговорити важливі питання – висунення кандидатів в депутати Ради Союзу Верховної Ради СРСР. Колгоспник

Обухан Ів. В. вніс пропозицію підтримати рішення робітників і службовців Новобиківського цукрозаводу та Новобиківського бурякорядгоспу, Новобасанської МТС та колгоспників новобиківського колгоспу імені Кагановича і бригинцівського колгоспу імені Тельмана, які першими в районі підтримали кандидатуру Шолом Пелагеї Євдокимівни, висунутої кандидатом в депутати Ради Союзу ВР СРСР по Прилуцькому виборчому округу – стахановки-колгоспниці ланкової колгоспу імені Ворошилова с. Антонівки Варвинського району, яка в 1940 році виростила на гектарі по 150 центнерів махорки, за що була нагороджена орденom «Знак Пошани» та малою срібною медаллю Голоvwиставкoму. Натхненні довір'ям до свого кандидата були виступи колгоспників тов. Пішого, Шевченка, Дарагана, Марійка та інших. (там же, № 20, 1941 р.). Прикро, що біля прізвищ нема навіть ініціалів. Оскільки Піший – це однозначно директор школи, Марійко – голова колгоспу імені Орджонікідзе, то Шевченко, мабуть, тогочасний голова сільради, бо в листопаді 1940 року районна газета писала: «голова Козачанської сільради «Шевченко має позитивний результат у наведенні більшовицького порядку в господарстві сільської ради» (там же, № 144 за 1940 р.).

Хотів би звернути увагу на одну особливість складу виборчих комісій. Як бачимо, їх очолюють так звані «варяги», тобто представники районної парт- чи комсомольської організації або ж від Новобиківського цукрозаводу. Представникам сільської парторганізації влада не довіряє очолювати виборчий процес. Адаже для неї і тоді, і тепер головне не як голосують люди, а як рахують голоси. Додам, що за кілька днів до виборів 1939 року у конторі колгоспу «Перше Травня» відбулася зустріч виборців з секретарем райкому партії Майсаком, який балотувався в депутати від Козацького. Наймолодшим депутатом Новобасанської районної ради, обраної 24 грудня 1939 року, була представниця з Козацького стахановка доярка колгоспу імені Орджонікідзе безпартійна Гринь Ганна Тимофіївна, 1921 року народження. Найстаршим депутатом цієї ж ради того року став директор Новобиківської МТС Василь Григорович Копиток (там же, № 176).

А тепер пропоную увазі односельців список депутатів сільської ради, обраних у 1939 році, тобто це депутати останнього передвоєнного скликання. Він був складений 15 січня 1945 року секретарем сільської ради Петром Петровичем Фенюком на прохання райвиконкому. У ньому не тільки перелік прізвищ, а й сказано про долю наших тогочасних обранців:

1. Федченко Параска Петрівна, заст. голови сільради.
2. Гринь Сергій Васильович, в армії з 1944 року.
3. Борець Парасковія Федорівна, голова сільського споживтовариства.
4. Нужна Ганна Іванівна, ланкова.
5. Ягола Параска Павлова, колгоспниця колгоспу імені Орджонікідзе.
6. Гринь Петро Степанович, голова сільради, вбитий німцями.
7. Сова Яків Кузьмич, вибув із села.

8. Романенко Іван Степанович, вибув в армію.
9. Вакуленко Пилип Михайлович, спалений німцями.
10. Романенко Олексій Данилович, в Німеччині.
11. Ягола Наталка Трохимівна, в колгоспі «Перше Травня».
12. Ягола Варка Митрофанівна, в Німеччині.
13. Потолап Надія Іванівна, в Німеччині.
14. Фенюк Настя М., в Німеччині.
15. Даценко Іван Лаврінович, в армії.
16. Самсон Ганна Степанівна, вбита німцями.
17. Борець Олександр Федорович, вбитий німцями.
18. Фенюк Левко Каленикович, у армії. (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 4).

Статистичний звіт про склад депутатів та виконкому від 20 березня 1945 року підтверджує, що в грудні 1939 року депутатами були обрані 18 чоловік, з них 9 жінок. У Червону Армію вибуло 4, з інших причин вибуло 9 депутатів. Залишилось 5 депутатів і всі вони жінки. Тоді ж до складу виконкому було обрано 5 чоловік, всі вони вибули або в армію, або з інших причин. На 1 січня 1945 року був затверджений новий сільвиконком, знову з п'яти чоловік, з них 4 – не є депутатами сільської ради (там же, стор. 11–11 зв.).

А тепер спробую скласти список очільників нашої сільської громади. Розумію, що він не повний і не деталізований. Але, як говорив один з президентів України, маємо те, що маємо.

Отож у 1725 році в документах згадуються прізвища сільських отаманів Сахна, Сороки та городового отамана Петра Хвастовця. У 1742 році сільським отаманом був Петро Кирильченко. У 1752 році документи зафіксували отаманів Семена Романенка і Степана Романенка. У 1754 році отаманом був Григорій Божок. У 1755 році – Іван Романенко та Іван Федченко. У 1760 році – Григорій Волик. Цього ж та наступного 1761 року «смотрителем козачанским» був дворянин Петро Шафрановський. У 1763 році маємо двох отаманів – Ничипора Задорожного, Григорія Валька та вїйта Петра Пивовара.

У 1918 році старостою села був Мойсеєнко. У 1922 році головою сільради був Роман Омелянович Спичак. У червні 1923 року головою сільради призначили Ераста Івановича Жиглія. У 1925–1927 роках на чолі села був Ф.С. Харсіка. У серпні 1929 року документи зафіксували прізвище голови сільради Фенюка. У грудні 1930 року – Ничипір Красковський. У вересні 1932 року – Луста, а вже в грудні того ж року на чолі громади стояв Семякін. Голодний 1933 рік дає нам прізвища трьох голів сільрад – у квітні зафіксований Кирило Колесник, за ним – Брусиловець, а в жовтні – Кострубко. У лютому 1935 року на цьому посту Сова, у лютому 1937 – Кияшко, у травні цього ж року уже головою сільради Шидловський. У 1938–1939 роках головою сільради працював Петро

Степанович Гринь. У 1939 році головою сільради також був Грозенко. У вересні 1940 року – Шевченко.

Сільська рада в Козацькому запрацювала майже відразу ж після визволення села від німецько-фашистських загарбників. Для «посилення радянської влади» формували керівництво районів і сіл з колишніх партизанів. Вже 28 вересня 1943 року відбулися загальні збори громадян села Козацьке. На них уповноважений Новобасанського АПК т. Єреп доповідав про обрання голови сільської ради. Тоді ж одноголосно висунули на цю посаду партизана Кирила Васильовича Борця. Секретарем сільської ради затвердили Ів. Шевченка (ДАЧО.ф. П 672, оп. 1, спр. 316, стор. 15).

У селі залишилися діти, підлітки, жінки та немічні старики. Жінки-вдови платили різні непосильні податки хлібом, м'ясом, молоком, яйцями, картоплею. Поруч з цим у 1944 році з Чернігівської області на шахти Донбасу мобілізували 51 тисячу юнаків. А ще за п'ять років до промислових центрів того ж Донбасу було відправлено з області ще 50 тисяч підлітків від 12 до 16 років. Були серед них і представники нашого села. Дітей фронтовиків разом з військовополоненими німцями і зеками заганяли працювати в шахтах. Серед них були й дівчата. У ті часи досить популярною була пісня зі словами:

Я шахтарочка сама,
Звуть мене Маруся,
В мене чорних брів нема,
Та я не журюся.

За дезертирство із шахти давали п'ять років тюрми, а за ухилення від мобілізації на шахту – два роки. Як кажуть в Козацькому, хрін не солодший редьки.

20 липня 1944 року заново був укомплектований склад сільського виконавчого комітету. Його очолив фронтовик Іван Матвійович Погрібний. Заступником голови стала Парасковія Федорівна Борець, секретарем виконкому Ольга Іллівна Ягола. Членами виконкому стали голова колгоспу імені Орджонікідзе Яким Михайлович Вакуленко, голова колгоспу «Перше Травня» Антоніна Артемівна Федорова, обліковець колгоспу «Перше Травня» Олена Іванівна Кустова, директор школи Ніні Іванівна Литвиненко.

Тоді ж затвердили склад постійних комісій. До сільськогосподарської на чолі з депутатом сільради Парасковією Петрівною Федченко ввійшли коваль колгоспу «Перше Травня» Петро Петрович Бурзак, завгосп цього ж колгоспу Олена Михайлівна Радченко, завідуючий фермою колгоспу імені Орджонікідзе Андрій Олексійович Крижовий, бригадир цього ж колгоспу Ганна Миколаївна Харсіка й голова цього ж колгоспу Яким Михайлович Вакуленко.

Фінансово-податкову комісію та торгівлі очолила Парасковія Федорівна Борець, а до неї ввійшли комірник колгоспу імені Орджонікідзе Ганна Савчина Пономаренко, рахівник колгоспу «Перше Травня» Микола Андрійович Крижовий, воєнрук Марія Платонівна Литвиненко, помічник рахівника колгоспу імені

Орджонікідзе Михайло Платонович Обухан, депутат сільської ради, колгоспниця Параска Павлівна Ягола, обліковець колгоспу «Перше Травня» Олена Іванівна Кустова.

Комісію з народної освіти і благоустрою доручили очолити депутату сільської ради Ганні Іванівні Нужній. Членами комісії затвердили учительку Парасковію Свиридівну Шевченко, листоношу Максима Даниловича Пінчука, завідувачку дитячими яслами колгоспу імені Орджонікідзе Пріську Володьчину Потолап, дорожнього бригадира Омелька Івановича Дейнегу, учителя Софію Сергіївну Єременок, фельдшера Ганну Антонівну Самсон (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 6–6 зв.).

13 жовтня 1944 року з участю членів сільвиконкому Ганни Нужної, Парасковії Федченко, Парасковії Борець, Н.І. Литвиненко, А.А. Федорової та 24 чоловік сільського активу відбулося засідання виконкому. На ньому утворили комісії:

- із забезпечення сімей військовослужбовців у складі голови Литвиненко Н. І., секретаря – Шевченко П.С. і членів комісії А.А. Федорової, Я.М.Вакуленка, І.М. Погрібного, О.М.Захаренко, О.Т. Чайки;

- із благоустрою сімей військовослужбовців. Головою цієї комісії призначили Грицька П. Катрушу, секретарем – Т.П. Кириченко, членами комісії стали Людмила Андріївна Сахнівська, Василь Миколайович Бурзак, Данило Харсіка;

- із розвитку тваринництва. Голова комісії Федір Федотович Борець, а членами комісії стали Грицько Іванович Радченко, Олена Дмитрівна Радченко, Іван Сидорович Ягола, Андрій Олексійович Крижовий (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 1565, стор. 5–5 зв.).

На сесії сільської ради 15 січня 1945 року секретарем сільської ради затвердили Петра Петровича Фенюка, а заступником голови сільради І.М. Погрібного призначили Парасковію Петрівну Федченко. Членами постійної сільськогосподарської комісії, яку очолила Парасковія Петрівна Федченко, від колгоспу імені Орджонікідзе обрали Борця Федора Федотовича, Колесник Ольгу Ничипорівну, Задорожню Ольгу Федорівну, Дараган Софію Демидівну, Нагулу Ольгу Тимофіївну, Журибеду Наталку Тихонівну, Мацько Олену Савівну, Брушко Ганну Федосіївну, Ситника Якова Павловича, Самсон Марусю Степанівну.

Від колгоспу «Перше Травня» до постійної комісії ввійшли Романенко Ольга Гнатівна, Лахно Ганна Петрівна, Гринь Ганна Миколаївна, Горда Анатолій Якович, Бурзак Олексій Андрійович, Задорожна Катерина Митрофанівна.

Фінансово-бюджетну комісію очолила Степанида Михайлівна Козачухно, торгово-заготівельну комісію довірили Ганні Йосипівні Лиман, постійну комісію поміччій сім'ям воєнослужачих очолила директор школи Ніна Іванівна Литвиненко, ще одну комісію, назву якої не записали в протоколі сесії, очолила вчителька Парасковія Свиридівна Шевченко. Комісія з благоустрою села дісталася Грицьку Петровичу Катруші (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 1–3).

Як бачимо, майже всі члени всіх комісій були жінками. Це вони звалили на свої схудлі за роки голодомору і воєнного лихоліття плечі важку ношу після-воєнного відродження рідного села. А багатьом з них, як і моїй мамі з постійної сільськогосподарської комісії, на той час не було й тридцяти років. Честь, слава і хвала їм за цей подвиг!!!

Не дивно, що й серед нагороджених у 1947 році медаллю за доблесну працю у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років з 28 представників колгоспу «Перше Травня» лише 5 чоловіків, а то – жінки. Серед тих, хто своєю доблесною і самовідданою працею в період Великої Вітчизняної війни сприяли перемозі Радянського Союзу над Німеччиною, є рядова колгоспниця, моя мама Гринь Ганна Миколаївна. Вона одержала медаль за № 063156 та рідна тітка і хрещена мати також рядова колгоспниця Плотник Ольга Миколаївна – медаль № 063168. Такі ж медалі одержали колгоспниця Степанида Михайлівна Козачухно, помічник рахівника Тетяна Дмитрівна Пінчук, Марія Пилипівна Гринь, Наталія Сергіївна Гринь, Мотрона Артемівна Мойсеєнко, фельдшер Ганна Антонівна Самсон. Такою ж медаллю був нагороджений голова сільради Іван Матвійович Погрібний, письменосець (так записано у документах – авт.) Максим Данилович Пінчук. Відзнаку одержав наш односелець, токар-слюсар Новобиківського цукрозаводу, уже згадуваний мною боєць «залізного потоку» Герасим Федорович Стус. На жаль, список нагороджених трудівників колгоспу імені Орджонікідзе та ще додатковий список з 13 чоловік колгоспу «Перше Травня» в архіві знайти не пощастило (ВДАЧОН, ф.Р-5305, оп. 1, спр. 372, стор. 47, 48, 58, 98).

У другій декаді січня 1947 року відкриті партійні збори заслухали доповідь голови сільської ради П.С.Будюги про виконання бюджету в минулому році і затвердження такого ж фінансового документу на цей рік. Відзначається, що частина грошей використана не за призначенням, а саме для пологового будинку, який перебуває на бюджеті колгоспів, а також для сільради. Як зауважив П.А.Спичак, саме через це залишився невпорядкований клуб і бібліотека не має достатньої кількості необхідної літератури. Також залишились необлаштовані деякі мости і колодязі. Тому наступний промовець голова колгоспу ім. Орджонікідзе Микола Климович Ягола й застеріг, аби в новому фінансовому році сільський бюджет використовувався строго за рішенням виконкому та загальних зборів села (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 490, стор. 12).

Ще не завершилася війна, Радянська армія продовжувала вести бої за зволення країн Європи від фашистської чуми, а вчорашньому фронтовику, голові сільської ради Івану Матвійовичу Погрібному доводиться не тільки організувати громаду на відновлення розорених колгоспів, мобілізувати ресурси для фронту, а й вести «бої» місцевого значення – боротися з анонімниками і з їх опусами. «Я звертаюсь до вас з проською, – говориться в одній з них на ім'я секретаря райкому партії т. Корнієнка, – аби ви, розглянувши мою записку, вплинули

на свого кандидата партії, який робить головою сільської ради в селі Козацькому, товариша Погрібного Івана Матвійовича, який недобросовісно ставиться до своїх обов'язків.

Будучи інвалідом Вітчизняної війни, він мусить знати, що фронт і тил – єдиний табір, а коли так, то ми мусимо створити для фронту такі умови, які потрібні для скорішого розгрому ворога, а не такі, які створює тов. Погрібний.

Живучи на далекій відстані від районного центру, він робить все, що йому задумається. Ось, наприклад, шкодить розвиткові товариства, коле кабанів, ріже телят, після чого чинить кожі. Цим самим він не допомагає фронту, а створив гарні побутові умови для себе та своєї жінки, яка раніше була жінкою ганебного поліцая, який по-звірячому ставився до населення. Знаючи, що наближаються червоні, він знайшов собі єдиний вихід піти зі своєю жінкою до партизанів з метою захистити свою шкіру.

Тепер ця жінка стала головою кооперації, а згадаємо, що робиться в кооперації району. Кооперація обкрадається якимись особами, які звать себе бандерівцями. Їх і слід називати бандерівцями. Тут дійсно образувався штаб бандерівців. Тов. Погрібний підпав під волю жінок поліцаїв, а собі взяв за жінку жінку поліцая, а крім того має і прислугу – жінку поліцая. Вмісто того, щоб мобілізувати всі сили на допомогу фронту, він їх мобілізував на постройку хати своїм рідним. Прошу покарати... і вжити заходів...» (ВДАЧОН.ф. 5305, оп. 1, спр. 156, стор. 17–17 зв.).

Після перевірки анонімки, написаної, до речі, досить грамотно каліграфічним дорослим почерком, райком партії ставить перед нашим головою села такі запитання:

1. «Нами встановлено, що Важа дружина Фенюк Парасковія Федорівна у період німецької окупації була жінкою колишнього поліцая Борця Кирила Васильовича, який нині перебуває в Червоній Армії. Тож чому ви у своєму поясненні не пишете це, а приховуєте?»

2. Ваша прислуга Дараган Ганна Дмитрівна під час німецької окупації була дружиною поліцая Кравченка Івана Івановича, який евакуювався разом з німцями. Я вас запитую: чому ви в своєму поясненні не написали про це, ви ж кандидат в члени ВКП (б)?

3. Нами встановлено, що Крижовий Андрій Олексійович і Радченко Григорій Іванович замість того, щоб законтрактувати свої телички з Вашого дозволу їх зарізали, шкіри вичинили, а чоботар Потапенко Тихін Степанович із цих шкір зшив вам три пари чобіт. Ви й про це не пишете в поясненні.

4. Після опоросу свиноматки у громадянина Катруші Григорія Петровича – останній поросят продав за 27 тисяч рублів, не законтрактував жодного поросяти в колгосп, після чого ви йому дозволили свиноматку зарізати, а шкуру

здати Романенку Степану Даниловичу на вичинку – ви цю шкіру теж використовували. Чому ж про це ви не пишете в своєму поясненні? (там же, стор. 15).

А тепер пояснення самого Погрібного. «Я народився, – пише він, – у 1918 році і жив до 1939 року біля батька. Потім у 1939 році був призваний до армії, де перебував до 1944 року. Під час німецької влади я вдома не був. Дружина моя – партизанка, а чоловік її на фронтах Вітчизняної війни.

Телят мною не зарізано жодного. Прислуги в мене ніякої немає. На побудову хати ... я нікого не примушував, а наймав за гроші таких, як т. Бурзак Василь та Катруша Іван П., в чому й розписуюся (там же, стор. 16). Як довго тривала волокита з анонімкою, невідомо.

Відомо, що 16 вересня 1946 року відбулися закриті партійні збори, де слухали кандидата в члени ВКП (б) І.М. Погрібного про порушення Статуту сільськогосподарської артілі. Ці порушення полягали в тому, що Іван Матвійович протягом 1945 і 1946 років користувався церковним садом. Торік там він зібрав майже дві тонни фруктів для свого користування. В 1945 році він також незаконно обробляв більше одного гектара городу, а в 1946 році – 0,85 гектара без врахування сінокосу, у той час як належить йому обробляти 0,15 га як службовцю і дружина його майже два роки не працює в колгоспі. А ще Погрібний використовував трьох коней із пожежної охорони для особистих потреб (орав городи) і вивозив ними будівельні матеріали своєму батьку на будівництво хати, а також посилав теслярів для будівництва хати своєму батьку. Інкримінували Погрібному також випивку з головою колгоспу Сорокою та те, що ніби він утримував розкуркулену Плотник як домогосподарку. За всі ці «гріхи» І.М. Погрібному оголосили догану без занесення в особисту справу (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 404, стор. 56).

Історія ніби й завершилася благополучно, але в грудні того ж року Івана Матвійовича з посади голови сільської ради звільнили, а сільським головою став Тимофій Андрійович Фенюк. У райцентрівські структури він повідомляв, що на території колгоспу «Перше Травня» проживає 1077 чоловік, з них 643 виборці. На території колгоспу імені Орджонікідзе живе 930 чоловік, з них голосуванню підлягають 670 чоловік.

Наприкінці 1945 року до керівництва села і колгоспу «Перше Травня» надходить лист від голови Союзу польських патріотів с. Нового Бикова Зайде Г.В., в якому говориться, що громадянка Штейнберг з початку 1945 року працює в колгоспі «Перше Травня» с. Козацьке і живе в дуже поганих матеріальних умовах, про що вона повідомила Новобасанський райвиконком. В свою чергу виконком пропонує: якщо громадянка Штейнберг має в 1945 році не менше 120 трудоднів, то видати їй хліба на всі її трудодні не менше 300 грамів на трудодень. Половина цього речення в документі закреслена, а зверху від руки дописано: «розрахуватися з нею натурою» і стоїть штамп райвиконкому з вихідними даними:

11 грудня 1945 року, № 498 (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 1–22). Дізнатися про цей Союз польських патріотів поки що не вдалося нічого, ніхто в селі й не знає про життя поляків у Козацькому. Хотів би, аби знайшовся ентузіаст і дослідив цю сторінку історії нашого села.

15 квітня 1946 року сільським головою знову фігурує Іван Матвійович Погрібний. Він проводить засідання сільвиконкому, на якому обговорюють питання святкування в селі 1 Травня. Тоді ж уповноважений райкому партії М.Х. Голод наголосив, що це свято треба зустріти з «блестящими показниками». А І.М. Погрібний проінформував, що «в селі скликатимуть мітинг всіх громадян обох колгоспів і святкуватимуть весь день. Мітинги будуть і на полі, а тоді там приступлять до роботи». За словами директора школи О.М.Мирилко, буде побілено будинки, підготують лозунги, плакати, прапори. Колгоспам теж треба побілити будинки. Акушерка Ганна Антонівна Самсон наголосила, аби «кожен колгосп виділив підводи для доставки лісоматеріалу, по два тесляри і підсобних людей для ремонту пологового будинку, який зараз в тяжкому стані» (ВДАЧОН, ф. П -7624, оп. 1, спр. 1. стор. 5).

Того ж року І.М. Погрібний з 20 червня по 15 серпня їде на курси в Чернігів, а тому приймається рішення: тимчасово призначити головою сільради т. Козачухно М.О. «При чому було передано в повному порядку печатку сільради, пожежну дружину, троє коней й приміщення сільради. Також ухвалили: вважати правильним тов. Козачухного з 20 червня по 15 серпня 1946 року уважати за голову сільради, підчинятися і виконувати розпорядження як голови сільради» (там же, стор. 8).

Серед документів сільської ради за 1945 рік зберігся список службовців сільської ради, які в лютому того року одержували хлібопайок. В нього занесений голова сільської ради Іван Матвійович Погрібний, у якого дитина до восьми років, секретар сільської ради Петро Петрович Фенюк, фінагент Настя Петрівна Завгородня, у якої двоє дітей до восьми років, фельдшер Ганна Антонівна Самсон, у якої на утриманні матір 56 років, і дві «молочарки» Любов Іванівна Потоплап та Ольга Діяківська, у якої теж дитина до восьми років. Ці особи, написано внизу списку, не пов'язані з сільським господарством (там же, стор. 13).

Згідно книги протоколів сесій сільської ради 21 грудня 1947 року до сільської ради було обрано 21 депутат. Наведу цей список:

1. Будюга Петро Савич – голова сільради.
2. Дараган Михайло Прокопович – голова колгоспу імені Орджонікідзе.
3. Крижовий Грицько Миколайович – голова колгоспу «Перше Травня».
4. Козачухно Микола Олександрович – завторг.
5. Колесник Марія Кирилівна – обліковець в конторі.
6. Харсіка Ілля Пилипович – польовод.
7. Ягола Микола Климович – голова ревкомісії колгоспу «Перше Травня».

8. Борець Олександра Федорівна – піонервожата.
9. Левченко Надія Павлівна – секретар сільради.
10. Мацько Варка Денисівна – член орг. комісії.
11. Плотник Грицько Петрович – бригадир першої бригади колгоспу «Перше Травня».
12. Захаренко Маруся Василівна – рядова колгоспниця колгоспу «Перше Травня».
13. Сорока Володимир Денисович – голова постійної комісії.
14. Кобизький Іван Михайлович – голова комісії з благоустрою.
15. Федченко Параска Петрівна – член сільськогосподарської комісії колгоспу «Перше Травня».
16. Гринь Микола Петрович – шофер колгоспу «Перше Травня», член комісії з благоустрою, кандидат в члени ВКП(б).
17. Фенюк Михайло Петрович – голова фінансово-бюджетної комісії.
18. Задорожний Іван Степанович.
19. Спичак Петро Олександрович – 1914 року, 5 кл. канд., вибув із села.
20. Калюжний Микола Хомич – директор Білоцерківської школи.
21. Сорока Іван Михайлович – «в заключенні з 1949 року» (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 14, стор. 1 зв.).

Сьомого січня 1948 року в Козацькому працювала перша сесія другого скликання. Відкрив сесію найстаріший депутат Михайло Прокопович Дараган. У роботі сесії брав участь уповноважений райкому секретар райкому комсомолу Андрій Олекс. Мележик. До складу виконкому обрали сім чоловік. Це:

1. Ягола Микола Климович, 1915 року народження, освіта 5 класів, член ВКП (б).
2. Сорока Іван Михайлович, 1913 р. н. 4 кл., член партії.
3. Дараган Михайло Прокопович, 1913 р. н. 4 кл. канд в чл. партії.
4. Крижовий Григорій Миколайович, 1923 р. н. 7 кл, член ВКП (б).
5. Задорожний Іван Степанович, 1921 р. н., 10 кл. канд в чл. ВКП (б).
6. Левченко Надія Павлівна, 1927 р. н. 7 кл.
7. Будюга Петро Савич, 1920 р. н. 7 кл. чл. ВКП (б).

Головою сільвиконкому обрали Михайла Прокоповича Дарагана. Заступником – Івана Михайловича Сороку, секретарем – Івана Степановича Задорожного.

Головою постійної сільськогосподарської комісії обрали Г.М. Крижового, культосвітньої – М.О. Козачухно, 1915 р. н. освіта 4 кл., фінансово-бюджетної – Михайла Петровича Фенюка, 1922 р. н. освіта 7 кл., комісії допомоги інвалідам війни і дітям-сиротам В.Д. Сороку, 1915 р. н. 3 кл., торгово-заготівельну комісію очолив Ілля Павлович Харсіка, 1910 р. н. освіта 3 класи. Комісію з благоустрою села довірили Івану Михайловичу Кобизькому, 1926 р. н. 7 кл. Того року депутатами сільської ради були обрані:

1. Федченко Параска П. 1912 р. н. освіта 3 класи.
2. Колесник Марія І. 1929, 7 кл.
3. Дараган П.В. 1891, 3 кл.
4. Ягола Петро П. 1909, 2 кл.
5. Романенко Панас М. 1902, 2 кл.
6. Бурзак Митрофан А. 1908, 3 кл.
7. Фенюк Тимофій К. 1900, 7 кл.
8. Самсон Василь Є. 1907 3 кл.
9. Борець Олександра Ф. 1921, 10 кл.
10. Спичак П.А. 1914, 5 кл.
11. Данькевич І.М. 1916, середня.
12. Коляда Любов Мих. 1929, 7 кл.
13. Плотник І.П. 1923, 7 кл.
14. Захаренко М.В. 1927, 7 кл.
15. Борець П.Ф. 1923, 7 кл.
16. Гринь А.П. 1919, 3 кл.
17. Погрібний І. М. 1918, 4 кл.
18. Романенко П.М. 1922, 6 кл.
19. Будюга П.С. 1920, 7 кл.
20. Левченко Н.П. 1926, 7 кл.
21. Плешкун Є.П. 1926, 7 кл.
22. Мацько В.Д. 1924, 7 кл.
23. Плотник Г.П. 1921, 5 кл.
24. Журибеда П. А. 1924, 5 кл.
25. Самсон Г.К. 1917, середня.
26. Гринь М.П. 1917, 6 кл.
27. Ягола М.К. 1915, 5 кл.
28. Ганжа М.С. 1917, 3 кл.
29. Коляда М.П. 1900, 2 кл. (ВДАЧОН.ф. Р-7624, оп. 1, спр. 7, стор. 5–6).

Наступної січневої сесії депутати затвердили народних засідателів від Козацького в народний суд. Ними стали Опанас Савич Чумак, Микола Олександрович Козачухно, Іван Іванович Величко, Микола Якович Ситник, Іван Михайлович Сорока, Ганна Макарівна Фенюк, Степанида Михайлівна Козачухно, Парасковія Петрівна Федченко (там же, стор. 17–18).

За свідченнями односельців, того ж таки 1948 року у сільській раді та конторі колгоспу з'явилася ще одне диво цивілізації – стаціонарний телефон, на якому треба було крутити рукою ручку, аби з'єднатися з комутатором, а вже телефоністка включала потрібний людині номер.

З 1950 року сільська рада розпочала активно заслуховувати звіти депутатів перед виборцями. 6 липня 1950 року звітував за першу половину року

депутат Гринь Микола Петрович, обраний у виборчому окрузі № 12. (Це мій батько – авт.). Він, записано в протоколі зборів, охарактеризував свою роботу за звітний період та вказав на недоліки. Голова зборів Грицько Петрович Плотник та секретар Іван Артемович Бурзак своїми підписами затвердили роботу депутата М.П. Гриня вважати задовільною. Вже 11 жовтня Микола Петрович Гринь звітував за депутатську роботу протягом трьох років. Цього разу його роботу обговорювали Онисечко Ганна Іванівна та Ягола Денис Каленикович. Зокрема, вони вказали, що депутат не дуже активний в громадському житті села. Отож і вирішили: роботу депутата М.П. Гриня вважати середньою. Була така оцінка роботи. (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 15, стор. 16–16 зв., 18).

За трирічну роботу перед виборцями звітував й депутат Григорій Миколайович Крижовий. Він теж не тільки розповів за проведену роботу, а й викрив недоліки, які були ним допущені. В обговоренні звіту Г.М. Крижового виступив рядовий колгоспник колгоспу «Перше Травня» М.П. Гринь. Він сказав, що тов. Крижовий до всіх громадських робіт села ставиться непогано, але потрібно особливу увагу звернути зараз як депутату і голові колгоспу на закінчення збирання сільгоспкультур в колгоспі, які до цього часу повністю не зібрані. Треба також звернути увагу на укомплектацію фермських приміщень до зими, а також добитися продуктивності худоби в колгоспах.

Вирішили «роботу тов. Крижового Г.М. як депутата і голови колгоспу, який в роботі бере участь непогано, вважати задовільною» (там же, стор. 30–30 зв.).

Для звітів депутатам сільрадою видавалася довідка. Отож у першому півріччі 1950 року в Козацькому було 583 двори, населення було 621 чоловік (порівняйте з дореволюційними даними – авт.), 2 колгоспи, посівна площа 2058 гектарів. ВРХ 268 голів, свиней – 409, овець – 217, коней – 83. У бібліотеці було 117 книг, прочитано 18 лекцій, випущено 6 стінгазет, 14 бойових листків, продемонстровано 21 кінофільм. Охоплено навчанням 472-х дітей шкільного віку. Ремонт школи зроблено на 59 процентів, пологового будинку – на 70. Працює двоє дитясел. Відремонтовано 3 км. доріг, збудовано 1 міст і відремонтували два, відремонтували 10 колодязів. В селі збудовано три нові будинки (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 17, стор. 11).

Під час звітів у наступні роки депутатам сільради виборці вже стали давати накази. У 1958 році депутату бригадиру Миколі Климовичу Яголі дали наказ збудувати в селі лазню, завідуючому фермою Миколі Митрофановичу Гребельнику люди наказали добитися побудови сільського клубу, колгоспниці Ользі Олександрівні Борець дали наказ збудувати в селі дитячі ясла, ланковій Ганні Трохимівні Самсон доручили збудувати в селі радіовузол, комірнику Михайлу Михайловичу Маренцю дали наказ збудувати млин, голові колгоспу Г.М. Крижовому – встановити водонапірну башту і збудувати новий свинарник, для якого вже завезли 50 тисяч штук цегли. Серед інших наказів односельців – облаштувати для корів

автонапувалки, поліпшити завезення товарів у магазини сільського споживтовариства, озеленити село декоративними та фруктовими деревами. А ось депутату Івану Григоровичу Дейнезі доручили добитися будівництва нової школи (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 76, стор. 1–42). До речі, з січня по вересень 1959 року йшло листування між сільрадою, відділом освіти і райвиконкомом про будівництво нової восьмирічної школи в Козацькому. Але тоді так нічого й не вирішили і до цього питання повернулися через багато років.

У лютому 1953 року відбулися чергові вибори до сільських рад. У Козацькому обрано 24 депутатів. Головою сільради обраний Микола Олександрович Козачухно, його заступником Микола Климович Ягола, секретарем – Михайло Петрович Фенюк, але вже на другій сесії сільради 25 квітня його звільнили від посади і секретарем обрали Любов Михайлівну Комишну, яка раніше вже працювала на цій посаді. 26 лютого 1954 року Любов Михайлівна пішла в декретну відпустку і на її місце призначили депутата Будюгу Петра Савича. Наступного року Любов Михайлівна знову була обрана секретарем сільвиконкому.

До речі, за п'ять років післявоєнного періоду секретарями сільвиконкому вже працювали Мацько Варвара Денисівна, Надія Павлівна Левченко, Гринь Ганна Сергіївна. Згодом секретарем виконкому працював Іван Петрович Плотник, 1924 року народження, освіта 7 класів, але 1 серпня 1957 року він залишив посаду за особистою заявою. На його місце призначили Івана Григоровича Дейнегу, 1929 року народження, освіта 10 класів, безпартійний, який до цього працював податковим агентом. Іван Григорович був звільнений з посади секретаря виконкому 26 лютого 1960 року і на цю посаду обраний Сергій Кирилович Чайка. У липні того ж року з посади голови сільради звільнили М.О. Козачухно і на чолі громади став Микола Андрійович Плотник, який до цього працював головою сільського споживтовариства, а зараз працює заступником голови колгоспу і є депутатом сільської ради. 10 березня того ж року рахівником-касіром сільради став працювати Микола Степанович Самсон.

У 1948 році розпочалася масова мобілізація 13–14-річних підлітків до фабрично-заводських училищ. Згідно протоколу медкомісії з оглянутих хлопців, що призиваються у школи ФЗН, по селу Козацьке були відправлені:

1. Шевченко Юрій Митрофанович, 1934 року народження, вага 37 кілограмів.

2. Коханівський Михайло Федос. 1934 р. н. 37 кг.

3. Бурзак Андрій Петрович, 1934 р. н. 36 кг.

4. Кобизький Анатолій Іванович, 1933 р. н. 42 кг.

5. Горда Григорій Дмитрович, 1933 р. н. 42 кг.

6. Чайка Михайло Дмитрович, 1933 р. н. 48 кг.

7. Фенюк Михайло Іванович, 1932 р. н. 45 кг.

8. Горда Володимир Григорович, 1934 р. н., 44 кг

9. Бурзак Михайло Васильович, 1934 р. н. 39 кг. (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 475, стор. 25, 27 зв.). Я не випадково не викреслив з протоколу медкомісії вагу наших хлопців. Подивіться, вони важать щонайбільше три пуди. І це у віці 14 років. В одному з таких протоколів довелося прочитати висновок медиків, що «парни очень истощенные...» Та й чи могли вони мати кращу вагу після пережитого голоду 1947 року, коли знову довелося рятуватися різнотрав'ям, горобцями, ополониками із Супою, кислим жомом.

Країна знову переживає репресії. І висилки. І так аж до смерті Сталіна та арешту Берії у 1953 році. Судили одноосібників за нездачу державі молока і м'яса. Виселяли за невиконання трудового мінімуму виходо-днів у колгосп. А треба було відпрацювати протягом року більше двохсот днів. За Хрущова відбулася перша реабілітація тих, кого судили за політичними статтями. Кого спіймали в полі з п'ятьма зрізаними чи підібраними колосками, продовжували сидіти, бо вони були розкрадачами соціалістичної власності, а не рятувалися від голоду. Прийняли новий закон, згідно якого за несвоєчасність сплати податків вводився штраф:

- пеня 0,2 процента за кожний день;
- опис і вилучення майна;
- при неодноразовій несплаті – кримінальна відповідальність. Додатково вводиться податок на сіно, під різними приводами вводиться додаткове збирання сум самооподаткування.

На сесії сільської ради та засіданні виконкому бригадири кричать, що не вистачає людей для підготовки ферм до зими, а місцевій владі спускають рознарядку до 23 вересня 1951 року мобілізувати із села людей строком на один місяць і відправити їх в Херсонську область для збирання бавовни (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 730, стор. 48). Її вирощування в Україні було справжнім дурисвітством тодішнього керівництва країни.

Ще один приклад дурисвітства компартійного керівництва і лисенківщини в сільському господарстві – примусове вирощування на початку 1950 років кок-загізу, субтропічної рослини каучуконосу, з якої виготовляли гуму. Змушували сіяти рослину, яка гине при десяти градусах морозу. Не обійшла ця пошесть і Козацьке. Як і при Хрущову, масового засівання полів кукурудзою, без дотримання елементарних агротехнічних вимог її вирощування.

Але разом з цим 2 квітня 1953 року відбувається зниження цін на 10 процентів. Селянам дозволили тримати корів. І в селі відразу на це зреагували, як би тепер сказали «слоганом»: «Спасибі Маленкову – дозволив тримати корову!» Закріпаченому сільському люду певну надію подав Хрущов. Уперше при ньому в 1959 році колгоспники одержали мізерні пенсії за багаторічну роботу по 12 рублів. У селян з'явилися реальні гроші. Молодь добровільно вже їхала на будови. Нарешті з'явилася реальна можливість одержати паспорт і почалася масова

втеча молодих козачан та й жителів всіх сіл до Києва, Чернігова, Броварів, Прилук у пошуках кращого життя. Влаштовувалися двірниками, нянями, посудомийками, в тепличних господарствах, на будовах. У тогочасних сільських юнаків і дівчат, які вважалися другосортними людьми, ще не було змоги вчитися у вузах. Адже у переважній більшості сіл не було середніх шкіл.

Поруч з цим у селах розпочалося масове будівництво хат. Не було винятком і Козацьке. Вже у 1958 році 76 забудовників просять виділити їм лісоматеріалу і лат. Кожному дісталось по одному-два куби. У 1960 році на засіданні виконкому розглядають заяви ще 26-ти сільських забудовників, яким виділяють по два-чотири куби лісоматеріалу. Це катастрофічно мало, але все ж таки щось. Бо вже цим давалась можливість «домовитися з лісником». У 1961 році розглядають заяви 33-х забудовників, яким теж дають по одному-три куби лісу. Прізвища в цьогорічному списку майже не повторюються. Отже, з'явилися нові бажані спорудити хату. Вже не глиняну ліпку, не вкриту соломною, вже не таку, де б через сіни тримали корову, свиней і курей. Звичайно, дефіцит матеріалів страшений. Не вистачає не тільки лісоматеріалу, а й цементу, вапна, цвяхів, шиферу чи бляхи на покрівлю. Але люди правдами й неправдами все це дістають. Наші односельці протоптали дорогу до Старого Бикова, де в окремих людей з'явилася можливість десь «по благу» закуповувати бляху на покрівлю і перепродувати її на місцях.

Саме в ті роки в Козацькому та, думаю, й по всій Україні відродилася давня добра традиція толоки. Це тепер сусідка сусідці рулон шпалери без плати не приклеїть. Тоді ж на толоку до забудовника сходилися на безоплатну роботу не тільки кровні родичі, свати, куми, хрещеники, а й увесь куток. Не прийти на толоку вважалося ледь не гріхом. Навпаки, люди ображались, коли їх з якоїсь причини не покликали валькувати хату чи сарай. Посеред двору двоє колгоспних коней, яких осідлювали підлітки, місили задалегідь завезені глину та різану соломую. Люди лили воду і допомагали місити це (вибачте за тавтологію) місиво босими ногами. Тоді формували глиняні глиби і ними валькували стелю, мазали стіни. Толока, як правило, тривала один день і завершувалася тим, що господаря й хазяйку обливали ввечері мокрою глиною, а вони влаштовували працівникам частування.

У ті роки масового будівництва знову проснулася підприємницька жилка і в козачан. Маю сказати, що ще в 1940 році Новобасанський райсуд розглядав справу, як тоді писали і вважали, про спекуляцію стосовно громадянки села Козацьке Понько М.М. та хутора Гаврилівки Ганжі М.М. Протягом 1938–1940 років вони їздили в Ленінград, Київ, інші міста, куди відправляли м'ясо та інші сільськогосподарські продукти, а звідти привозили мануфактуру, готовий одяг, калосі та інші товари і продукти, які продавали за спекулятивними цінами і на цьому наживалися. Нарсуд засудив їх на 5 років позбавлення волі в далеких

таборах Союзу з поразкою в правах після відбуття покарання на 2 роки і конфіскацією майна на користь державі... (районна газета «Комуністичний шлях», № 88, 1940 р.). Але навіть цей красномовний факт, про який, безперечно, пам'ятали в селі, не зупиняв людей перед ризиком бути засудженими, а поліпшувати своє життя.

Односельці розповідали про одну дівчину, а нині досить поважну літню жінку, яка спершу позичила в сусідки троячку на нитки, з яких виплела і продала у Бикові на базарі мереживо до рушників, а на допозичену до цих грошей п'ятірку накупила в Києві булок-сайок і знову їх продала в Бикові. Потім були друга, п'ята, десята поїздки. Обороти зросли і вона вже з іншими односельцями закупила чималу партію насіння соняшнику і гуртом їдуть то в Ленінград, то в Мурманськ. Згодом з чоловіком збудували добротний дім. Важко сказати, яких міст не діставали наші односельці з цим товаром. Їм підкорялися Воркута, Новосибірськ, Калінінград, Архангельськ. Жінки, дівчата, а часом і чоловіки сиділи там взимку два-три місяці, смажили і продавали склянкою насіння соняшнику, а звідти привозили шерстяні й бавовняні хустки, ситець, штапель, тюль, інші товари.

У перші повоєнні десятиріччя широкого розмаху набуло пияцтво. Не проходило жодних партійних зборів, на яких би комуністи не критикували один одного за п'янство. Пили рядові, пило й начальство, пили вчорашні фронтовики, які побачили на власні очі хай і розбобмлену та зруйновану артилерійськими снарядами цивілізацію критикованого на всі заставки дикого капіталізму. Побачили європейські дороги, будинки, підвали таких же селян, званих бауерами, наповнені консервацією в скляних банках, про які в Союзі не було й помислу. Вчорашні фронтовики вдома знову зустрілися з безправ'ям, знущанням, з важкою майже неоплачуваною роботою. Без вихідних і відпусток.

31 січня 1950 року виконком сільської ради розглядав заяву інваліда війни Івана Івановича Петровського про допомогу йому з квартирою і паливом. Вирішили: зобов'язати колгосп завезти йому соломи. Ветеран проковтнув таку образу. Але через два роки знову звертається з проханням допомогти йому облаштувати цементовий колодязь. Сільська влада відмовляє інваліду, бо нема для цього в неї можливостей. Крім того, звідти повідомили, що колодязь від двору Петровського розташований на відстані 25 метрів, отож і нема необхідності робити інший колодязь (ВДАЧОН, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 630, стор. 9 зв., 52).

Життя трохи розпочинає поліпшуватися на початку шестидесятих років. Бобровицька районна газета «Жовтнева зоря» 4 січня 1969 року друкує статтю голови Козацької сільської ради П.І. Обухана «Село і люди». «Хто не був у Козацькому з десятків років, не впізнає його, – пише Петро Іванович. – Щасливе

життя завітало в кожен дім хлібороба. На місці старих скособочених хатин під солом'яною стріхою, що поросла від давності зеленим мохом, з невеличкими віконцями, вирости сотні нових 2–3-кімнатних будинків, критих шифером та бляхою. Багато і красивих громадських споруд з'явилося за останні п'ять років. Це і крамниці в центрі села, і нова простора контора колгоспу, автогараж і пожедепо, зерносклад на 4000 тонн і ряд капітальних тваринницьких приміщень.

Та хіба можна перерахувати все те, що створено людьми. Не можна без хвилювання і щирих заздросів проходити вулицями Козацького. Здається, навіть світлі і широкі вікна гостинно запрошують завітати в світлиці.

Чим особливий минулий рік для козачанців? Це перш за все трудовими здобутками. Артіль достроково розрахувалась з державою по продажу всіх видів рослинницької (крім зерна) і тваринницької продукції. В стогектарному обчисленні реалізовано за 11 місяців по 90,9 центнера м'яса, 252 – молока.

У кожного жителя села своя радість. Та, мабуть, найбільше минулий рік приніс радості подружжю Ользі Іванівні і Миколі Олексійовичу Стурзі. У них народився син, а всього в Козацькому зареєстровано 35 новонароджених.

Наші працьовиті люди прикрашають свою землю, своє село, примножуючи артільне багатство. Це такі, як орденоносці Ольга Іванівна Задорожна, Юрій Митрофанович Шевченко, Микола Іванович Плотник, Петро Олексійович Журібєда. Або візьміть наших тваринників Софію Іванівну Краснощок та Любов Іванівну Дейнегу. Справжніми майстрами своєї справи стали. І що не рік, то все кращі результати. Бо працюють вони так, як підказує честь і совість хліборобська. В 1968 році доярка Софія Іванівна Краснощок одержала від корови за 11 місяців по 2400 літрів молока.

Більше десяти років завідує фельдшерсько-акушерським пунктом Ганна Євменівна Петренко. Не рахуючись з часом, в будь-яку годину дня і ночі, в сніг і бездоріжжя несе вона людям ампули здоров'я і чуйне серце. Та й як можна інакше – бо ж людина – людині товариш, брат і порадник.

Багата земля козацька людьми працьовитими, здібними організаторами колгоспного виробництва. І в перших рядах йдуть рядові партії Леніна, такі як Григорій Миколайович Крижовий, Борис Іванович Обухан, Анатолій Мусійович Ханенко, Петро Макарович Дараган, Василь Григорович Кореняк та інші. З них беруть приклад, на них рівняють крок інші трудівники села.

Заможно нині живуть хлібороби Козацького. Вечорами після трудового дня довго ще світяться вікна багатьох будинків голубим вогником. За останні роки трудівники придбали більше як 60 телевізорів, кожний п'ятий дорослий житель має мотоцикл. Є чимало радіоприймачів, пральних машин, музичних інструментів. Появилась в селі і перша ластівка – автомашинка «Москвич». Її придбав житель села Іван Олександрович Коляда.

Радісно вступили козачанці у новий рік. Є, як говорять в народі, хліб є й до хліба (газета «Жовтнева зоря» 4 січня 1969 р.).

У 1962 році село радіофікували. В кожній сільській хаті тоді з'явився радіоприймач. Влітку 2013 року прилуцькі зв'язківці зняли зі стовпів у селі металеві крючки та ізолятори – проводове мовлення або «брехунець», як його називали люди, в селі повністю припинило існування. Його замінив «ящик» – тобто телебачення. На початку двотисячних років замість громіздких антен під хатами у селі з'явилися навіть перші «тарілки», які дозволяють приймати не один десяток телеканалів.

Сьогодні важко сказати, у кого в селі з'явився перший телевізор. Під час розмови з односельцями зійшлися на думці, що найперший «домашній кіно-театр» з'явився в 1968 році в Олександра Ничипоровича Коляди, який жив у центрі села. Кажуть, ніби він його власноручно змайстрував із деталей. Він та його син Іван навчилися також робити телевізійні антени з алюмінієвих та мідних трубок і трохи пізніше виконали таке замовлення десятків односельців. Другий телевізор ніби з'явився у Башлику у Федора Михайловича Кобизького. Тоді дивитися на те диво сходилася щовечора половина села. На нашому кутку перший телевізор придбали колгоспна доярка Марія Панасівна Плотник з чоловіком Миколою. Другий голубий, а вірніше чорно-білий екран, з'явився в «фінському будиночку» Михайла Григоровича Нужного та його дружини Ганни. У обох хатах щовечора дійсно було тісно від глядачів. Дивитися передачі йшли дорослі й малі. Згодом на екран чорно-білих телевізорів стали прилаштовувати кольорову плівку і зображення в «ящику» було вже в різного кольору смужки. Так у селі з'явилися «кольорові» телевізори.

Наприкінці п'ятдесятих років минулого століття у багатьох односельців з'явилося ще одне диво – плівочні фотоапарати. Серед перших їх власників знову ж таки називали Федора Михайловича Кобизького, Миколу Андрійовича Журибеду, Степана Петровича Плотника. Останньому фотоапарат став чарівною паличкою-виручалочкою під час служби в армії, з допомогою якого він оформляв стінгазети та різні стенди.

Козацьке було повністю електрифіковане в 1967 році. Тоді значну допомогу в цій справі надавали селу студенти Прилуцького технікуму меліорації і електрифікації сільського господарства. Вони кілька місяців безвизно жили в нашому селі. Влітку того року весь вигін навпроти нашої хати був завалений стовпами та бетонними пасинками. До речі, 8 липня 2008 року обласна газета «Деснянська правда» надрукувала замітку «Вулиці Козацького освітлені». В ній говориться, що нічна пільма відступила від козачанських вулиць – у селі встановлено освітлення. Проспонсорували цю потрібну справу місцеві господарники: голова господарства «Козацьке» Сергій Чубовський та керівник ФГ «Вікторія» Микола Фенюк.

25 січня 2001 року бобровицька районна газета «Наше життя» надрукувала кореспонденцію Козацького сільського голови Валентини Омельченко «Будні виконавчого комітету у селах Козацькому та Миколаєві». Пропоную її увазі односельців. «Села, як і люди, мають свою біографію. Біографії сіл Козацького та Миколаєва, які входять до Козацької сільської ради, зовсім різні. Так, до 1989 року села розвивались окремо. А з листопада 1989 року за модною хвилею об'єднання сіл та укрупнення колгоспів Миколаїв було підпорядковано Козацькій сільській раді. З того часу обидва населені пункти перебувають під юрисдикцією єдиної для них територіальної громади.

Тісно співпрацювало тоді місцеве господарство імені Орджонікідзе з сільською радою. У центрі уваги правління колгоспу постійно були питання реалізації програми соціально-економічного розвитку сіл, покращення умов життя та добробуту сільських трудівників. Саме у 70–80-х роках у Козацькому побудовані школа, фельдшерсько-акушерський пункт, будинок культури, лазня, дитячий садок, церква. Усе робилося до ладу, з бажанням і ентузіазмом.

Проте в часи різких змін у суспільстві, які відбувалися в 90-ті роки, колгосне виробництво почало занепадати. Сільгоспідприємства, в тому числі й наше, почали розбазарюватись.

Соціальна сфера села повністю стала опікатись сільською радою. Основним завданням виконавчого комітету стало завдання не зруйнувати, зберегти все те, що надбане у селах роками. У нас не залишені напризволяще ні школа, ні ФАП, ні наш будинок культури, ні миколаївський клуб.

Майже всі підопічні – сільрадівські бюджетники – люди відповідальні. Зокрема, середня школа має хорошу господарку – директор Любов Іванівну Помазан. Кожного року школа вже в червні готова прийняти учнів. Завжди у приміщенні і прилеглій до нього території чисто й охайно. У належному порядку утримуються квітники, шкільні ділянки, город.

Педагогічний колектив школи не тільки навчає дітей шкільним предметам, а й прищеплює учням любов до праці, особистим прикладом показуючи, як треба трудитись. Кожного року школа першою в селі включається в місячник по благоустрою території.

Приємно, що одним з кращих у районі визнаний Козацький ФАП. Виконавчий комітет, завідувача ФАПом Оксана Миколаївна Дараган та медичні працівники стараються тримати марку. Кожного року у ФАПі проводиться ремонт. У належному санітарному стані також прилегла територія.

А в лютому ц.р. загальні збори громадян Козацького та Миколаєва прийняли рішення від суми самооподаткування 3 грн. з кожного двору виділяти по одній гривні на ФАПи. Більша частина коштів від населення зібрана. За них зроблені ремонти. Поблизу Козацького ФАПу встановлений новий штахетник.

Через газету хочу подякувати сім'ї козачан Івану Овсійовичу та Антоніні Андріївні Фенюкам за холодильник, який вони подарували для ФАПу. Після незначного ремонту холодильник працює. Не перевелись ще в наших селах справжні добродії!

Об'єктом соціальної сфери, окрасою Козацького є будинок культури. Територія тут завжди упорядкована.

СВК «Козацький» – виробничий об'єкт території сільської ради. Крім виробничих питань, правління велику увагу приділяє благоустрою території та наведенню порядку на об'єктах виробництва.

По-господарськи хазяйнують на виробничих об'єктах Володимир Хасанович Алієв, Микола Петрович Вакуленко, Віталій Іванович Комишний. Ще до Великодня впорядковане приміщення контори та прилегла до нього територія – поновлений та пофарбований штахетник, побілені дерева та стовпи.

На території сільської ради два кладовища. Кожного року виконавчий комітет організував їх прибирання. Проте, кладучи руку на серце, скажу, що впорядкування було поверхове. У цьому році вирішили благоустроїти кладовища по-справжньому. Закликали до цього населення. І результат маємо. Три дні працювали на кладовищі у Козацькому по 20–25 людей. В основному чоловіки, ветерани праці та війни. Всі могили звільнили від кущів та самосійних дерев.

Користь від цього подвійна. Забезпечено санітарний стан і заготовлені дрова на зиму для сільської ради і ФАПу. Ділове дерево використане для виготовлення штахетника. До речі, до цієї справи були залучені й школярі.

Проводилась робота по впорядкуванню кладовища і в Миколаєві. Благоустроєні обидві братські могили на кладовищах, обеліски Слави у селах, могила невідомому солдатіві.

Проте, на жаль, і досі не призвичаїли ще ми своїх громадян до елементарної відповідальності за порядок у громадських місцях. Кожного року біля кладовища утворюється стихійне сміттєзвалище, виноситься сміття навіть на вулицю, хоч для цього відведене місце.

Сільська рада є центром влади на селі, і сюди з різними питаннями йдуть люди. Переплітаються виробничі, сільські, особисті проблеми. І тому сільська рада, саме її приміщення, територія повинні бути охайними, чистими, домашньому комфортабельними і по-сучасному візуально приємними. А вся наочність повинна виховувати в людей почуття віри у державу, у владу. Саме цього і хоче досягти виконавчий комітет у своїй роботі.

Кожного року на свої засідання ми виносимо питання благоустрою підвідомчої території. Цього року заходи по благоустрою населених пунктів затверджувались 21 березня. Оголошено провести місячник благоустрою з 1 квітня по

1 травня і навіть конкурс на кращу установу чи організацію села незалежно від форм господарювання.

До наведення та підтримання порядку, санітарного стану, благоустрою та озеленення індивідуальних садиб закликаємо і населення. Кожного року на загальних зборах громадян обговорюємо питання благоустрою сіл, вказуємо на недоліки, критикуємо недбайливих, відзначаємо кращих господарів. А це, звісно, стимулює людей» (районна газета «Наше життя», 25 січня 2001 року).

Того ж року 1 листопада районна газета під рубрикою «З практики місцевого самоврядування» опублікувала статтю сільського голови Валентини Омельченко «Ім не байдужа доля села». У ній розповідається, що «творці незалежності є в кожному селі, в тому числі і в нашому. Вони дбають не тільки про добробут та благополуччя власних сімей, а прагнуть щось зробити для інших людей, для села, залишити після себе добру спадщину.

До таких людей у нашому селі, я так вважаю, – пише Валентина Степанівна, – можна віднести Миколу Степановича Фенюка, голову фермерського господарства «Вікторія», Сергія Миколайовича Чубовського, директора ТОВ «Козацьке», Володимира Георгійовича Мойсеєнка, приватного підприємця.

Про кожного з них можна написати багато. Кожен – особистість зі своєю біографією, життєвим досвідом.

Я не можу сьогодні сказати, що в Козацькому йде відродження села так, як у Горбачах нашого району. Проте останні два роки зміни на краще є. Стабільно почало працювати реформоване ТОВ «Козацьке». Припинилося в господарстві розбазарювання майна. Люди повірили в керівника, працюють і мають результати. Сергія Миколайовича Чубовського в одній з передач телекомпанії «Обрій» про наше господарство редактор назвав молодим реформатором Козацького. І це, без сумніву, так.

З кожним роком міцніше стає на ноги фермерське господарство «Вікторія». Займається в основному вирощуванням цукрових буряків, овочів, зернових культур. Починав молодий фермер М.С.Фенюк з одного трактора, вантажного автомобіля та старої зернової сівалки господарювати на 50 гектарах землі. Зараз в його користуванні понад 700 га, має машинно-тракторний парк, постійно та тимчасово працюють понад 100 чоловік. Вести господарство допомагає дружина Валентина Василівна Фенюк. Мабуть, нема такої сім'ї в Козацькому та Миколаєві, яка б за час існування фермерського господарства не звернулась до голови за допомогою. І нікому він не відмовив.

Вдало організував підприємницьку діяльність в Козацькому В.Г. Мойсеєнко. Колишньому військовослужбовцю сподобалось наше село. Оселився він тут з сім'єю. Відкрив приватний рейс автобуса Козацьке – Бобровиця, потім – ще один рейс. Викупив у Новобиківському сільст магазин, зробив капітальний

ремонт, відкрив торговельну точку. Фінансово зміцнившись, купив у ТОВ «Козацьке» приміщення лазні, відремонтував його. На сьогодні вона вже з «парилкою» готова до роботи. Підприємець дав дозвіл райтелекому на встановлення в своєму магазині таксофону, яким користується цілодобово усе населення села.

Що ж зробили ці люди для розвитку села, його соціальної сфери?.. Одним словом, багато. Кожен з них не стоїть осторонь сільських проблем.

До речі, С.М. Чубовський є членом виконкому, знає всі проблемні питання соціальної сфери, сільських бюджетників і старається допомогти. З його ініціативи та фінансового забезпечення дирекції ТОВ «Козацьке» середня школа в цьому році стала школою-садом. З листопада ц.р. почне працювати новий тип навчального закладу. За кошти ТОВ проведені роботи по створенню умов для виховання та навчання 16 дошкільнят 4–5 років. Добре, що з колишнього дитсадка збереглися меблі, обладнання, інвентар. До кінця бюджетного року працівникам садка буде виплачувати зарплату ТОВ. На святі першого дзвоника у школі приємно було і мені, сільському голові, і директору школи чути з вуст Сергія Миколайовича вітання учням, які працювали під час літніх канікул в господарстві. Всі вони відзначені подарунками.

А для школи Сергій Миколайович від дирекції подарував набір м'ячів для гри у футбол, волейбол, баскетбол. Для шкільної їдальні ТОВ постійно виділяє м'ясо, цукор, надає транспорт для перевезення вугілля, інших матеріалів.

З вагомою допомогою ТОВ в Козацькому цього року проведена телефонізація – господарство надавало трактор К-700, пальне, проводилась підсипка ґрунтової дороги. Встановлена АТС, яка давно була закуплена господарством.

Фермерське господарство використовує землі запасу та землі резервного фонду сільської ради. З ініціативи голови господарства та за бажанням 60 працівників та пенсіонерів соціальної сфери їх земельні паї передані господарству в оренду. Це 109 гектарів землі. За паї орендатор виплачує дивіденди у грошовому виразі, зерном, жомом, цукром з розрахунку один відсоток вартості паю. Бажаючим безкоштовно наділялись солома, гичка цукрових буряків.

До того ж, кожного року господарство забезпечує шкільну їдальню овочами. А яка радість була учнів, директора школи Л.І. Помазан, вчителя інформатики В.М. Самсоненка, коли у день свята знань голова господарства М.С. Фенюк подарував школі нового сучасного комп'ютера. Дружина голови господарства Валентина Василівна до 200 гривень виділила із сімейного бюджету на шпалери для ремонту класу, де навчається їх найменший син Вітя.

А під час літніх канікул учні школи безкоштовно з'їздили на екскурсію до Києва автобусом, який виділив В.Г.Мойсеєнко, на дизпальному фермерського господарства.

Далі Валентина Степанівна пише, що вона коротко зупинилась на добрих справах, які роблять ці керівники для розвитку села. Не байдужа їм його доля, його люди. Всі троє – керівники приватних форм господарювання, проте різних за діяльністю. Вони створили і продовжують створювати робочі місця для населення, працюють на перспективу.

Сергій Миколайович Чубовський і Микола Степанович Фенюк готові надати матеріальну допомогу на ремонт дороги Новий Биків – Козацьке – Веприк, яка вкрай потребує капітального ремонту (газета «Наше життя», 1 листопада 2001 року). До речі сказати, що вперше ця дорога «одяглася» в тверде покриття у 1971–1972 роках. Але воно було вкрай неякісне і щороку потребувало ремонту. Тверде покриття одержали й інші вулиці села. Згодом центральний шлях одержав доброякісне асфальтове покриття.

Нині до складу сільської ради теж входять Козацьке й Миколаїв, віддаленість між якими становить сім кілометрів. Територія сільської ради 5680 гектарів. За даними районної газети, на кінець грудня 2003 року в Козацькому було 434 двори і 874 чоловіки населення. У Миколаєві відповідно 72 двори і 110 чоловік. На 1 січня 2013 року в Козацькому налічувалося 556 дворів, з них 316 – жилих. В селі жило 676 чоловік. У Миколаєві 126 дворів, із них 26 – жилих і там жило 37 чоловік. Всього населення по сільській раді на цю дату 711 чоловік.

На території сільської ради продовжували функціонувати два сільсько-господарські підприємства, відділення зв'язку, ошадкаса, телефонна станція, бібліотека, будинок фольклору, який належав до комунальної власності сільської ради, фельдшерсько-акушерський пункт, два приватні магазини.

До речі, поштове обслуговування населення та охорона здоров'я козачан теж мають власні історії. Для прикладу наведемо з них кілька сторінок. Ще до революції за здоров'ям людей тут стежив «лекарь десятого класу» дворянин Керман. Розповідають, що його хата розташовувалася в ліску над Супоем на Заглибівці. Цю хату, криту бляхою, у його спадкоємців після революції купив кавалерист царської армії Іван Михайлович Брушко, який у тридцятих роках був головою колгоспу «Перше Травня», а також працював фінагентом та в споживчій кооперації села. До війни і після неї населення села обслуговувала Новобиківська дільнична лікарня та сільський фельдшерсько-акушерський пункт. У лютому 1937 року районна газета стурбована писала, що після постанови партії та уряду про заборону абортів керівники колгоспів у Козацькому виділили приміщення для пологового будинку. Проте минуло п'ять місяців, а будинок стоїть не обладнаний, ніхто його ремонтувати не думає, хоч і намічено було його відкрити до 19-х роковин Жовтня. Газета також відзначає, що в Козацькому постійно збільшується кількість породіль, а керівники колгоспів проявляють обурливу бездушність до вагітних жінок.

Очевидно, критика не подіяла, бо в грудні наступного року районна газета знову пише про необхідність облаштування в Козацькому хати-родильні. У ній двері й вікна не відремонтовані, підлога погана, а також не вистачає належного устаткування. Через це багато породіль зовсім не користуються хатою-родильнею. А голова сільради т. Фенюк на це не звертає уваги.

У 1948 році зав. сільським ФАПом Микола Пилипович Шило доповідав сільській владі, що в Козацькому в жовтні минулого року з'явився тиф і він не локалізований до січня 1948 року. Він просив зобов'язати вчителів персонально перевіряти санітарно-гігієнічний стан учнів, голови колгоспів мають переглянути списки санпостівців, назначити старших і вжити заходи для поліпшення їх роботи. Зведення про обхід санпостівцями жителів села подавати в сільську раду. Було також зобов'язано голову колгоспу імені Орджонікідзе т. Яголу усунути недоліки в роботі лазні (ВДАЧОН. ф.р-7624, оп. 1, спр. 7, стор. 16–17). В іншому архівному документі говориться, що сільська рада під особисту відповідальність голів колгоспів зобов'язує забезпечити лазню паливом і в осінньо-зимовий період обладнати в лазні сухопарову камеру або ж бочку – камеру. Бригадирів рілних бригад зобов'язали щоденно давати зведення в контори колгоспів про кількість хворих в бригадах (ВДАЧОН. ф.п-6724, оп. 1, спр. 7, стор. 35 зв.).

30 липня 1949 року на сесії Козацької сільської ради відзначалося, що «з метою поліпшення обслуговування та надання медичної допомоги вирішили відкрити колгоспний пологовий будинок в колишньому приміщенні громадянина Петровського, яке тимчасово було передане під квартири вчителям. Однак це приміщення під квартири не використовувалось і особливо за останні чотири роки там ніхто не жив. В результаті такої безгосподарності квартири приходять в негодність. Квартир в Козацькому є в достатній кількості – 9 квартир крім вищевказаного будинку, а частина вчителів місцева, які не потребують житла. Поряд з цим у Козацькому нема приміщення для пологового будинку і дитясел, що затруднює медобслуговування населення. Тоді ж сесія вирішила передати цей будинок під роддом, а колгоспам до 5 серпня привести його в належний стан» (ВДАЧОН, ф.Р-7624, оп. 1, спр. 14, стор. 8–8 зв.).

30 червня 1957 року завідувача сільським ФАПом Ганна Євменівна Петренко звітувала на сільвиконкомі, що протягом першого півріччя прийнято 1260 чоловік хворих, вдома обслужено 211 чоловік, прийнято 37 родів, відвідано дітей і вагітних 660 чоловік, щеплено проти дифтериту 47 чоловік, проти віспи – 145, проти туберкульозу – 239, зібрано членських внесків у товариство Червоного Хреста 99 рублів, оглянуто учнів школи 9 разів, 6 разів зроблений подвірний обхід, систематично проводиться робота в дитячих яслах (ВДАЧОН, ф. Р-7624, оп. 1, спр. 67, стор. 8).

У 1958 році ФАП села прийняв 2930 амбулаторно хворих, обслужив на дому 652 хворих, пологовий будинок села обслужив 40 породіль, а на різні медичні теми серед населення проведено 79 бесід. До речі, в документах сільської ради вказано, що з 1957 року завідуючою сільським ФАПом вже працює Ганна Євменівна Петренко. На цьому посту вона працювала більше чотирьох десятиліть. З 15 жовтня 1943 року розпочала обслуговувати односельців фельдшер, а затим акушерка Ганна Антонівна Самсон 1916 року народження. Їй цього року виповнюється 98 років. Півстоліття з них вона стояла на варті здоров'я односельців. У будь-яку погоду, у будь-який час дня і ночі вони йшли на виклик до хворих односельців, за що заслужили справжню повагу і увагу людей.

Нині фельдшерсько-акушерським пунктом завідує Оксана Миколаївна Дараган. На цьому посту вона вже не один десяток років. Стільки ж віддала справи за хисту здоров'я козачан й акушерка Вікторія Васюк. У фельдшерсько-акушерському пункті є дитяча кімната, працює фізкабінет, де хворі одержують найрізноманітніші процедури. Щороку тут обслуговують 700–800 хворих. До послуг сільчан аптечний кіоск. Сільська рада фінансує придбання дезрозчинів та безкоштовне забезпечення людей медикаментами для першої медичної допомоги. Транспорт для доставлення тяжкохворих до лікарень надають ТОВ «Козацьке» та Новобиківська дільнична лікарня.

Довгий час поштовою адресою села Козацьке вважалася залізнична станція Бобровиця. До війни і після неї запрацювало відділення зв'язку в Новому Бикові. Саме звідти наші листоноші доставляли в село газети, журнали, листи. Треба сказати, що до обов'язків листонош належало не тільки доставляти адресатам кореспонденцію. Вони ще й читали газети й журнали безпосередньо в полі. У серпні 1938 року районна газета розповідала про зразкового листоношу з Козачанського колгоспу імені Орджонікідзе т. Борця. Він, як тільки одержить кореспонденцію, листи, журнали й газети, зразу розносить все це колгоспникам. Своєчасним розповсюдженням кореспонденції цей листоноша дає змогу регулярно читати колгоспникам про щасливе життя народів неосяжного Радянського Союзу, а також про події за кордоном в Іспанії та Китаї. У 1940 році районна газета знову за приклад ставить листоношу-агітатора з Козацького комсомольця Михайла Самсона. Він у колгоспі імені Орджонікідзе щоденно вручає кореспонденцію колгоспникам на полі, проводить голосну читку газет для колгоспників і відповідає на їх запитання. Колгоспники з великим задоволенням слухають газетні новини в час обідніх перерв на полі. Наступного року газета пише, що цей листоноша бореться за першість у змаганні серед районних зв'язківців.

Відразу по війні за належне виконання обов'язків медалью за доблесну працю в роки Великої Вітчизняної був нагороджений сільський письменосець Максим Пінчук.

14 травня 1953 року виконком сільської ради на своєму засіданні зазначив, що на колишній території колгоспу «Перше Травня» нема листоноші, а «письма лежать на пошті і маса колгоспників, незважаючи на весняні роботи, щоденно ходить в Новий Биків на пошту за письмами та газетами, а правління колгоспу не може знайти людини, яка б доставляла пошту на дом, тому вирішили зобов'язати голову колгоспу т. Дарагана забезпечити поштарем для носіння пошти і на наступному виконкомі доповісти про виконання зобов'язання» (ВДАЧОН, ф.р-7624, оп. 1, спр. 28, стор. 8).

Наше поштове відділення неодноразово ставилося у приклад як зразок для роботи. В серпні 1964 року начальник виробничої дільниці районного агентства «Союздрук» Зінаїда Хуторна в районній газеті писала про хід передплатної кампанії в районі і наголошує, що «правильно роблять у Козацькому (начальник відділення зв'язку Іван Шуплик), що залучають до розповсюдження періодичних видань широкий актив. Непогано працює тут громадський розповсюдjuвач преси Петро Федорович Самсон (газета «Жовтнева зоря» № 105, 1964 р.).

Нині сільське поштове відділення зв'язку очолює Надія Сергєєва. Працюють дві листоноші Таня Комишна та Катя Гринь. Всі вони з честю несуть звання зв'язківця і продовжують славні традиції своїх попередників, за що неодноразово відзначалися грамотами та преміями.

Виконавчий комітет Козацької сільської ради упродовж всіх років своєї роботи приділяв і приділяє певну увагу реалізації делегованих повноважень на підвідомчій території, зокрема в галузі соціально-економічного та культурного розвитку території. Щороку розробляється і затверджується на сесії сільської ради відповідна програма, виконання якої щоквартально контролюється на засіданні сільвиконкому.

У 2012 році місцеві сільськогосподарські підприємства ТОВ «Козацьке» та СФГ «Вікторія» вчасно підготували сільгосптехніку до весняно-польових робіт, у агротехнічні строки провели сівбу зернових і технічних культур, своєчасно зібрали вирощений врожай і мали добрі результати в рослинництві. Так, у ТОВ «Козацьке» у 2013 році було в обробітку 1851 гектар ріллі. Озиму пшеницю вирощували на площі 470 гектарів і на кожному з них намолотили 45 центнерів зерна, яру пшеницю вирощували на 150 гектарах і виростили по 40 центнерів. Ячменю було 300 гектарів, врожайність – 40 центнерів, вівса – 200 гектарів і намолотили з кожного теж по 40 центнерів. Кукурудзу на зерно вирощували на ста гектарах і з кожного зібрали по 80 центнерів. Ріпаку було 200 гектарів, з кожного намолотили 25 центнерів. Гречки було 100 гектарів, з кожного намолотили по 15 центнерів. Цукровий буряк займав 70 гектарів і з кожного накопали по 500 центнерів солодких коренів, а під кормовими буряками було зайнято

6 гектарів і врожайність там була по тисячі центнерів. Соняшник вирощували на площі сто гектарів і намолотили по 40 центнерів з гектара. Однорічні трави займали 54 гектари і на кожному зібрали по 40 центнерів насіння, а багаторічні трави були на площі 16 гектарів, урожайність склала по 50 центнерів з гектара.

Селянське фермерське господарство «Вікторія» мало в обробітку у 2013 році 1173 гектари ріллі. Озима пшениця займала тут 400 гектарів і з кожного намолотили по 45 центнерів зерна. Під ячменем було теж 400 гектарів і врожайність склала 50 центнерів. Кукурудзою на зерно засівали 300 гектарів і мали врожайність на кожному по 80 центнерів. Як і в 2012 році, під овочі відвели 10 гектарів і на кожному зібрали по 100 центнерів. Якщо у 2012 році фермерське господарство мало 250 гектарів цукрових буряків і на кожному з них накопали по 400 центнерів солодких коренів, то в 2013 році цукрових буряків уже не сіяли. Причина тут у тому, що сусідні Новобиківський, Бобровицький та Носівський цукрозаводи були доведені до банкрутства і розорені. Згодом перестали сіяти цукрові буряки і в ТОВ «Козацьке». Причина та ж, але до неї треба додати ще й закриття Згурівського цукрозаводу на сусідній Київщині, куди в останні роки продавали солодкі корені козачани.

У обох господарствах відсутня заборгованість з виплати заробітної плати, у повному обсязі проведені розрахунки за оренду земельних та майнових паїв. У 2012 році орендна плата за оренду земельного паю в фермерському господарстві «Вікторія» склала 5 процентів від вартості паю, а в ТОВ «Козацьке» – 4 проценти. Цього ж року ТОВ «Козацьке» орендувало 573 земельні частки (паї), а СФГ «Вікторія» – 178 паїв. Всього ж на території сільської ради розпайовано 2837,62 гектара сільськогосподарських угідь, в тому числі 2419,77 гектара чистої ріллі. Власниками земельних ділянок є 806 чоловік. Вартість однієї земельної ділянки становить 46463, 83 гривні.

Працівникам соціальної сфери виготовлено та видано 69 державних актів на право власності на земельну ділянку. Всі вони заключили договори оренди із місцевими сільськогосподарськими виробниками. У приватному секторі видано 386 державних актів на право власності на земельну ділянку.

Фермерське господарство «Вікторія» орендує в Козацькій сільській раді землі запасу та резервного фонду в розмірі 478, 28 гектара із них 281, 25 гектара земель запасу, 197, 03 – резервного фонду, а також 133, 51 гектара невитребуваних паїв. Плата за оренду даних земель вчасно надходить до місцевого бюджету згідно укладених угод. До речі, обидва сільгосптовариства взяли на свої плечі ритуальні послуги на селі.

Дедалі вагомішими стають підсобні господарства працездатних жителів села. Вони розширюються і благоустроюються. У населення є 32 трактори, дві вантажні автомашини, 75 корів, 18 коней. Всі бажаючі забезпечені земельними, сінокосними ділянками та пасовищами. У Козацькому працюють три молоко-

приймальні пункти – Бобровицького, Козелецького молокозаводів і Ніжинської філії ДП «Аромат».

Транспортне сполучення села Козацьке з райцентром, з містом Києвом та іншими населеними пунктами тепер здійснюють приватні підприємці та Бобровицька автоколона. До речі, ще наприкінці п'ятдесятих років минулого століття в Козацьке з Бобровиці стало регулярно їздити вантажопасажирське «таксі» – грузовик, накритий брезентом, з двома відкидними дверцями на задньому борту та невеличкою металевою драбиною, аби легше було піднятися в кузов. У семидесяті роки того ж століття в село став курсувати більш-менш цивілізованіший автобус. Коли в Козацькому з'явилася дорога з так званим твердим покриттям підприємливі люди зі столиці організували рейсові поїздки «оренди». Так люди прозвали довгий з «гармошкою» угорський автобус «Ікарус», який у вихідні та передвихідні дні від'їздив від столичної станції метро «Комсомольська» – нині «Чернігівська» – і брав курс на Козацьке. Людей у нього набивалося, мов кільки в консервній банці. Згодом орендні «Ікаруси» свою місію виконали і з'явилися регулярні рейси «маршрутки», які роблять щоденно чотири – п'ять ходок на столицю. До райцентру нині теж ходить комфортний автобус.

А взагалі упродовж багатьох десятиліть надійною транспортною паличкою-виручалочкою для козачан та і жителів багатьох навколишніх сіл була «кукушка». Ходила вона з Нового Бикова до Кобижчі залізницею, збудованою в 1921–1922 роках. «Чугунка» пережила навіть воєнне лихоліття за фашистів. Мотовозом, дрезиною, а то і в тамбурах чи на дахах товарних вагонів наші люди хоч і дуже рідко, та все ж діставалися Кобижчі, а звідти й до Києва. Після війни «чугункою» регулярно курсувала «кукушка» з кількома пасажирськими вагонами. Для людей це була справжня дорога життя. Не витримала лише наша залізниця доморожених варварів, які заради власної наживи на рубежі третього тисячоліття не тільки розпродали у металобрухт сталеві рейки, а й продали залізобетонні шпали і навіть піщано-щебінковий насип залізничного полотна. Пройде ще кілька десятиліть і про «чугунку» з «кукушкою» нові покоління козачан будуть читати й слухати як про щось екзотичне і доісторичне. Так, як сьогодні згадують про вузькоколіяку з Нового Бикова до Макіївки.

Протягом 2012–2013 років сільською радою були організовані й проведені до Дня перемоги у Великій Вітчизняній війні мітинг біля обеліска слави та святковий вогник для учасників Великої Вітчизняної війни. Традиційним у липні став День рідного села.

Невід'ємною частиною в роботі виконавчого комітету є благоустрій підвідомчої території. Як правило, з 1 квітня по 1 травня проводиться місячник з благоустрою, під час якого фарбуються огорожі, впорядковуються в'їзні знаки, братські могили, сільські кладовища, могила невідомому солдату, обеліски слави, висаджуються дерева. В полі зору виконкому освітлення вулиць.

Одним з головних завдань виконкому є виконання місцевого бюджету. На 2012 рік бюджет був затверджений в сумі 496374 гривні, а фактично до скарбниці надійшло 580526 гривень. До місцевого бюджету надійшло 138648 гривень прибуткового податку з робітників і службовців, 384062 гривні – плата за землю з юридичних осіб, 17512 гривень – фіксованого сільськогосподарського податку.

На першому плані роботи виконкому вирішення проблем соціального захисту населення, адже більшу частину жителів сіл становлять пенсіонери, інваліди війни і праці, учасники бойових дій, учасники війни, діти війни та ветерани праці. 22 самотніх престарілих перебуває на обслуговуванні двох соціальних працівників. У селі живуть учасники бойових дій в Афганістані, ліквідатори аварії на Чорнобильській АЕС. Є в селі й матері-героїні. Щороку в день рідного села представники влади та громадськості вітають найстарішу жительку села Ганну Антонівну Самсон.

Сільська рада постійно співпрацює з керівництвом сільськогосподарських підприємств з надання допомоги малозабезпеченим верствам населення в обробітку городів, наданню транспортних послуг тощо.

На підвідомчій території ради продовжувалася негативна демографічна ситуація. Так, у 2012 році народилося п'ятеро дітей, а померло 28 чоловік. Аналіз з 2008 по 2012 рік показує, що за цей період народилось в селі 18 дітей, а померло – 115 чоловік. Давайте тут згадаємо статистику народжуваності і смертності в Козацькому в дореволюційні роки та і в тридцяті роки минулого століття.

Згідно угоди про співпрацю між сільською радою і місцевими сільгосп підприємствами у селі облаштована автобусна зупинка, зроблений ямковий ремонт доріг, відремонтоване приміщення сільської ради, встановлений бетонний европаркан на сільському кладовищі та поблизу сільської школи й обеліску Слави.

У післявоєнний період на чолі сільської громади були Кирило Васильович Борець, Іван Матвійович Погрібний, Тимофій Андрійович Фенюк, Петро Савич Будюга, Михайло Прокопович Дараган, Микола Олександрович Козачуно, Микола Андрійович Плотник, Петро Іванович Обухан, Петро Григорович Кобизький, Петро Васильович Фенюк, Парасковія Петрівна Романенко, Іван Миколайович Бурзак, Валентина Степанівна Омельченко. Нині на чолі громади вже друге скликання Володимир Іванович Ягола.

Переконаний: попереду в нашої сільської влади ще немало корисних громадських справ. Бойовитістю та авторитетом зарекомендував себе й нинішній депутатський корпус, який об'єднує дванадцятьох народних обранців. Це – Валентина Миколаївна Горда, яку вже вкотре обрано секретарем сільської ради, бухгалтер Козацького НВК Лідія Андріївна Дараган, художній керівник будинку фольклору Антоніна Михайлівна Бурзак, бухгалтер ТОВ «Козацьке» Тетяна Вікторівна

Салдецька, бухгалтер Новобиківського РАЙЗу Алла Михайлівна Юрченко, слюсар Бобровицького управління газового господарства Станіслав Анатолійович Дараган, приватний підприємець Наталія Миколаївна Лях, головний агроном ФГ «Вікторія» Микола Миколайович Фенюк, тимчасово не працююча Тетяна Іванівна Сорока, вчителька початкових класів Людмила Анатоліївна Харсіка, соціальний працівник Тетяна Михайлівна Сердюк, акушерка сільського ФАПу Вікторія Миколаївна Васюк.

До речі, депутатом районної ради нинішнього скликання обраний керівник фермерського господарства «Вікторія» Микола Степанович Фенюк, а до обласної ради обраний директор ТОВ «Козацьке» Сергій Миколайович Чубовський. Обидва керівники з честю продовжують справи, розпочаті попередніми поколіннями.

Більше десяти років очолював місцевий колгосп Григорій Миколайович Крижовий. Після нього господарство очолювали Андрій Олександрович Мележик, Іван Семенович Алейніченко. З 1967 по 1989 рік колгосп очолював Михайло Михайлович Маренець, нагороджений за успішний розвиток господарства, яке мало мільйонні прибутки, орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани» і медалями. Після нього господарство прийняв односелець Анатолій Олександрович Петренко, на долю якого припали нелегкі роки занепаду української економіки та руйнації сільського господарства. Багато односельців розповідали про привселюдну розмову на зернотоку керівника господарства та тодішнього голови районної державної адміністрації Петра Володимировича Шейка, який плескав Анатолія Олександровича по плечу і наказував валити колгосп. Коли керівник на це не погодився, приїхала комісія з району, яка визнала все стадо хвороби лейкозним і змусила її продати за безцінь.

А ще зовсім недавно викладач Бобровицького радгоспу-технікуму В. Корошкова узагальнила і поширила досвід колгоспу імені Орджонікідзе, де навчилися вирощувати дешеvu яловичину. Викладачі цього ж навчального закладу Т.В. Льченко та О.А. Манойло також вивчили і розповсюдили досвід нашого господарства, де майже повністю ліквідували яловість корів, а їх на початку 80-років минулого століття на двох фермах було аж 1160 (!). Виявилось, що технік штучного осіменіння корів Валентина Хасанівна Катруша застосовувала в своїй роботі прогресивний на той час ректоцервінальний спосіб осіменіння корів, який, на думку техніка, на 16–18 відсотків підвищував заплідненість худоби. У нашому колгоспі тоді, зазначали дослідники, досить активно працювала комісія боротьби з яловістю корів і цей досвід викладачі теж запропоновували для поширення в тваринницькій галузі держави (Г.А. Войток. «Тернистий шлях благородної справи». К. 2012 р.)

Анатолія Петренка змінив на посту Іван Миколайович Бурзак, а після нього люди покликали очолити господарство Сергія Миколайовича Чубовського, якому президент присвоїв звання заслуженого працівника сільського господарства.

*Голова сільської ради (1971–1973 рр.)
Петро Григорович Кобизький*

*Михайло Прокопович Дараган – голова колгоспу імені Орджонікідзе і голова сільської ради
(фото 1945 р.)*

*Голова сільської ради Петро Іванович Обухан з дружиною Наталією Степанівною
(фото 2012 року).*

*Голова сільської ради з 1994 по 2002 роки
Валентина Степанівна Омельченко,
була обрана на цю посаду
на перших альтернативних виборах*

*Голова сільської ради
Петро Васильович Фенюк*

*Голова сільської ради
Парасковія Петрівна Романенко*

*Нинішній сільський голова
Володимир Іванович Ягола*

*Голова профспілкової та партійної організації,
голова колгоспу (1998–2000 рр.)
і голова сільської ради (1985–1994 рр.)
Іван Миколайович Бурзак*

*Керівник селянського фермерського господарства
«Вікторія» Микола Степанович Фенюк
з культармійцями села*

*Директор ТОВ «Козацьке»,
заслужений працівник сільського
господарства України
С.М. Чубовський
у залі засідань обласної ради*

Шла війна народна, священна війна...

*Їх триста додому не вернулось...
Їх триста, а всім хотілось жити.
Їх триста, а людям не забулось,
Бо рану втрати важко заживити...*

У травні 2015 року виповниться 70 років славної перемоги у Великій Вітчизняній війні – одній з найкривавіших світових трагедій двадцятого століття. Здавалося б, достатньо часу, аби загоїлися рани. Але вони продовжують гноїтися на тілі українського народу і, звісно, козачан. Живою і невмирущою залишається й пам'ять про тих, хто ціною власного життя відстояв мир, свободу і незалежність Батьківщини, врятував світ від коричневої чуми фашизму.

Війна, яка прийшла на нашу землю червневим недільним ранком 1941 року, на віки вічні, мабуть, запам'ятається словами тривожно-гіркої пісні:

*«Двадцять второго июня
Ровно в четыре часа
Киев бомбили... Нам объявили,
Что началась война...»*

Війна не тільки спотворила чарівну українську природу, вона увірвалася до кожної оселі, відбрала мільйони молодих життів і перетворила на руїни тисячі міст і сіл. Наш земляк, знаменитий і геніальний Олександр Довженко з глибоким болем у серці і невимовною тугою запише в свій щоденник: «На українських ланах і селах в огні і полум'ї вирішується доля людства на нашій недолі. Така нещаслива земля наша». Проте наш народ залишився незламним у титанічній боротьбі, рівній якій не знає історія. Він боровся за свободу і переміг. Тоді українська нація самою історією була поставлена перед основним питанням: чи, всупереч усім злочинам комуністичного режиму, обстоювати свою, хай несправжню і брехливу незалежність в тодішньому Союзі РСР, чи схилити голову і скоритися фашистам і тим самим приректи себе і майбутні покоління українців на страшне поневолення і рабство. А потім масове знищення і довічне забуття. І це не вигадка.

Рейхскомісар України Еріх Кох говорив: «Я чекаю від своїх підлеглих граничної жорстокості по відношенню до місцевого населення. Немає ніякої вільної України. Мета нашої роботи полягає в тому, щоб українці працювали на Німеччину, ми тут не для того, щоб ошчасливити цей народ...» Ще відвертіше і цинічніше заявляв рейхслайтер генерал-губернаторства Х.Франк: «Після нашої перемоги я відправлю українців хоч на фарш...» Ось такі плани були в біснуватого фюрера.

На окупованій території гітлерівці наклали на населення велику кількість різних податків. Примушували платити податок за будинок, сад, худобу, за кішок і собак. Селянин, незалежно від того, була в нього корова чи не було, був зобов'язаний здати 600–700 літрів молока або ж сплатити таку кількість грішми. Вводився подушний податок – 120 крб за чоловіка і 100 – за жінку. Крім офіційних податків, окупанти займалися прямим грабунком, мародерством. І в цій суворій ситуації українці зробили єдино правильний і можливий вибір: вони масово стали на герць з ворогом. Боротьба була жорстокою, кровопролитною. І її сувора правда залишається з нами як уособлення безприкладної мужності, патріотизму, тяжкої ратної праці і вічної скорботи за тими, хто поклав на вівтар перемоги найдорожче – життя.

Пам'ять війни – це пам'ять серця. І цю пам'ять несуть у вічність нові покоління моїх односельців, схиляючись у шані перед своїми батьками і дідами, живими і полеглими, перед усіма солдатами Великої Вітчизняної війни. Щороку 9 Травня в сільській церкві Святого Миколая проходить заупокійна літія по убієнних на полі брані, по тих, хто помер від ран, по тих, кому вкоротили віку кулі й осколки в тілі, по тих, хто наближав таку очікувану Перемогу героїчною працею в тилу, по тих, кого нелюди гноїли в концтаборах і в фашистському рабстві. А після панахиди біля обеліску Слави на високому пагорбі в центрі села збираються посивілі фронтовики, ветерани війни й солдатки, вдови й діти війни, їх внуки й правнуки, аби ще раз вклонитися пам'яті героїв, згадати всіх тих, чие життя забрала війна, хто поліг у кривавому бою, хто так і не побачив своїх ненароджених дітей. Світла їм пам'ять.

У другій половині тридцятих років у повітрі Європи та і світу вже запахло порохом. Іспанію охопила громадянська війна, на яку їхали так звані добровольці з Радянського Союзу та інших країн Європи. Бряцали зброєю японські мілітаристи. У серпні 1938 року в обох колгоспах Козацького відбулися збори-мітинги протесту, гніву та обурення трудящих проти провокацій знахабнілих японських мілітаристів. На мітингах і в інших селах люди з величезним обуренням клеймили зухвалу провокацію негідників-фашистів, які загрожують новою війною.

Друга світова війна для козачан розпочалася з коротенької і майже непомітної на полосах газет інформації про далеку німецько-польську війну. Та вже 17 вересня 1939 року СРСР як військовий і економічний союзник Гітлера вступив у війну на боці фашистів. Так вимагав пакт Ріббентропа-Молотова. Начальник Управління НКВС в Чернігівській області Дмитрієв доповідав, що укладення договору СРСР з фашистською Німеччиною «викликало в трудящих області одностайне схвалення і патріотичне піднесення. Усі налаштовані, що СРСР допоможе Німеччині у війні проти Англії і Франції». Швидкий розгром Польщі у цей

пакт був записаний як «територіально-політична перебудова Польщі», обернувся для радянських людей ейфорією приєднання «малою кров'ю» земель Західної України і Західної Білорусі. Того ж року Радянський Союз почав війну проти «фінської воєнщини», яка нібито посягнула на СРСР. Влітку 1940 року СРСР напав на Румунію і анексував Буковину та Бессарабію. Одночасно Червона Армія зайняла три прибалтійські республіки і насильно встановила там Радянську владу. За радянською ідеологією, ці війни і захоплення територій були справедливими. А ми тепер дивуємося, звідки такий маразм у президента сучасної Росії, який посилає своїх вояків і найманців завойовувати українські землі?

Газети тогочасного періоду рясніють публікаціями-листами земляків про доблесну Червону Армію, про неабияку честь в ній служити. Районна газета «За більшовицькі колгоспи» 19 грудня 1937 року друкує лист нашого односельця червоноармійця Петра Йосиповича Лимана «Всі сили віддам на користь своїй Батьківщині». Він пише:» Я гордий тим, що маю щастя служити в лавах славної Червоної Армії. Я радий і горджусь великим і почесним званням бійця нашої непереможної Червоної Армії. На великому соціалістичному святі – XX роковинах Великої Жовтневої соціалістичної революції я, разом з іншими червоноармійцями, дав урочисту присягу на вірну службу як вірний син трудового народу.

Наша славетна Червона Армія є великою школою виховання бійців у комуністичному дусі. Скрізь я відчуваю велике піклування наших командирів і політпрацівників про своїх бійців.

Я добре усвідомив ті почесні обов'язки, які на мене покладає наш уряд. Я з великим ентузіазмом буду працювати над опануванням військової техніки і не пошкодую свого життя, щоб розгромити свого ворога там, де тільки він з'явиться.

Хай живе наша могутня Червона Армія і її товариш Ворошилов!

Хай живе великий вождь наш рідний Сталін.

Лиман П.Й. с. Козацьке» (газета «За більшовицькі колгоспи», № 164, 1937 р.).

Наступного, 1938 року та ж газета друкує лист допризовника з Козацького Романенка (на жаль, нема імені або ж ініціалів – авт.) «Буду вірно служити в рядах РСЧА» У листі говориться: «Я, ровесник великого жовтня, зростаю у щасливу і радісну сталінську епоху. Мене виховав ленінсько-сталінський комсомол.

В ц.р. я призиватимусь в ряди нашої любимої і непереможної робітничо-селянської Червоної Армії. День призову – це буде найкращим і найщасливішим днем у моєму житті. Я його чекаю з нетерпінням. І ще буду більш радий, коли я надіну почесну форму червоноармійця, одержу бойову зброю і стану на захист наших червоних кордонів.

Нещодавно я одержав листа від брата, який служить в рядах РСЧА. В своєму листі він пише, що служить у нашій могутній Червоній Армії, це найкраща гордість кожного молодого громадянина Радянського Союзу.

Я, молодий ровесник славного Жовтня, зобов'язуюсь партії Леніна-Сталіна, радянському урядові, що вірно служитиму на користь нашої Вітчизни і коли буде потрібно, то всі свої сили й життя віддам за партію Леніна-Сталіна.

с. Козацьке. Допризовник Романенко. (газета «За більшовицькі колгоспи» № 122, 1938 р.).

У наступному номері районка друкує лист ще одного призовника Федченка «Хочу бути бійцем Червоної Армії». Там говориться, що «він народився у другому півріччі 1918 року і йому належить призиватися з другою половиною народження 1918 року. Але він вирішив не чекати того часу, а піти добровольцем в ряди славної Червоної Армії і разом зі своїми братами захищати матір-Вітчизну від японських самураїв, від німецьких і італійських фашистів (там же № 123, 1938 р.).

А ще через кілька номерів та ж районна газета друкує для багатьох відому й понині пісню «Если завтра война».

З лютого 1941 року районна газета розповідає, що в Козацькому створили всі умови для навчання допризовників. Тут добре проходять стройові заняття – щотижня відбувається по троє занять, які проводить командир Іван Обухан. Більшість призовників відмінно і добре освоюють стройову підготовку. Але через відсутність приміщення нема де проводити політзаняття (газета «Комуністичний шлях» № 15, 1941 р.).

У попередніх розділах я вже акцентував увагу на тому, як з селян, а потім і з колгоспів викачували хліб до зернини. Під різними приводами. У передвоєнний період для цього на порядок денний винесли тезу, що хліб потрібен для зміцнення обороноздатності держави. Про це йшла мова й на зборах колгоспників колгоспу імені Орджонікідзе у вересні 1938 року. Вже названа вище районна газета пише, що виступаючи на зборах колгоспники Вакуленко, Брушко та інші дякували партії і уряду, великому Сталіну за піклування про колгоспників, за щасливе й радісне життя в колгоспах.

– Ми з великою радістю продаємо лишки хліба своїй любимій батьківщині. Цим ми ще більше збагачуєм свою рідну соціалістичну вітчизну, ще більше зміцнюєм обороноздатність Радянського Союзу. Наша країна з кожним днем стає ще могутнішою, ще багатішою і міцнішою, – заявили колгоспники у своїх виступах (там же № 123, 1938 р.). Прикро лише, що хліб цей йшов на зміцнення обороноздатності не рідної держави. Вже у перші години початку Великої Вітчизняної, коли нашу землю плондрували фашистські бомби й снаряди, ешелони

з українським хлібом перетинали кордон і везли його у нацистську Німеччину. Інакше як кошуном ці дії Сталіна і його кліки назвати не можна.

У травні 1941 року розпочалася перша мобілізація резервістів – призвали 800 тисяч чоловік. Того року мобілізації підлягали військовозобов'язані, які народилися з 1905 по 1918 рік. Не оминула вона й Козацьке. Настрої радянських людей уже стали далеко не мирними. Промисловість переводили на режим воєнного часу. З першими розривами німецьких бомб на території тодішнього Радянського Союзу розпочалася нова мобілізація – вже на фронт. Всі розуміли, що треба захищати батьківщину, хоч до цього людям і втовмачували в голови: якщо й доведеться воювати, то на чужій території. Плач, крики дітей, матерів, дружин не один день і не одну ніч не стихали в Козацькому. На адресу фашистів з кожної хати неслися прокльони. Як і в першу світову війну, мобілізованих проводили в центр села, а також у Новий Биків, де діяв польовий воєнкомат. У воєнкоматі йшли й добровольці – вони рвалися бити фашистів до першого бою і першого бомбардування. У наступні роки добровольців уже майже не було. Замість цього Сталін і його військові радники ввели військові трибунали, штрафні батальйони і загороджувальні загони, які розстрілювали своїх – так званих панікерів і боягузів.

Ненависть переросла в рішучість боротись, не скоритись ворогові. У перший день війни, 22 червня глава Руської православної церкви митрополит Сергій оголосив послання із закликом до віруючих стати на захист Батьківщини. У суботу 28 червня вийшов останній передвоєнний номер районної газети. У ньому ще лунають заклики швидше завершити ремонт збиральних машин... А на другій полосі газети під девізом «З прапором Сталіна – у бій, за Батьківщину, за честь, за свободу» опубліковані листи учасників хасановських боїв, заяви добровольців на фронт і поради про те, як треба знищувати ворожих парашутистів і диверсантів.

Фронт наближався й до Козацького. У ті важкі часи наш край боронили від фашистської нечисті, билися у нерівних боях воїни 13-ї армії Брянського фронту, 5. 21, 40-ї і частково 26 і 37-ї армій Південно-Західного фронту. Вирішили рятувати народне добро. 13 серпня 1941 року з лівобережних областей України, в т.ч. з Чернігівщини розпочалося перебазування МТС. На середину листопада за межі республіки було вивезено 30212 тракторів. Надзвичайно складною була евакуація громадської худоби. Вже на 10 вересня в дорозі перебувала худоба й з Чернігівщини. На 25 жовтня 1941 року було вивезено вглиб країни понад 6 мільйонів голів худоби. Козачанам Якому Вакуленку з дочкою Ганною доручили відігнати на схід череду з колгоспу імені Орджонікідзе.. Одній з перших трактористок села Ганні Григорівні Катруші, яка позмінно працювала на тракторі з односельчанкою Вірою Журибідю, разом з іншими трактористками доручили відігнати трактори Новобиківської МТС у східні області країни. Це завдання вони з честю виконали і повернулися додому, а після війни знову сіли на трактори.

Надійшла постанова ЦК ВКП(б) спалити на полі вирощений хліб, аби він не дістався ворогові, але козачани не виконали це розпорядження. Адже треба було щось їсти й самим. Козачани зібрали без примусу та понукань урожай 1941 року. Люди бачили, що влада рятує техніку, худобу, інше майно, а про їх подальшу долю на окупованій території ніхто й не думав. Берегли техніку, а людське життя нічого не коштувало. Щоденно сотні людей виходили рити окопи та протитанкові траншеї. Їх вручну копали попід Супоєм між Веприком і Козацьким та між Козацьким і Новим Биковом. Розумні голови вже тоді говорили про безглуздість цієї затії, бо жоден танк чи мотопіхота не переправлятимуться через заболочену річку. Так і трапилося. Вириті окопи ні на початку війни, ні при визволенні села так і не знадобилися нашим військам.

– З перших тижнів війни Козацьке притихло, – згадували односельці. – В кожную оселю прийшла тривога. Люди менше виходили на вулиці, замовкли вечірні піснеспіви та гуляння молоді на колодках. Люди прислухались до далеких гарматних пострілів та вибухів авіабомб. На другий чи третій тиждень війни перші авіабомби впали й на Козацьке. Вони відразу ж принесли перші жертви мирних жителів

– Коли розпочалася війна, я закінчила перший клас. Ніби й малою була, а багато чого в пам'яті відклалося, – розповідала влітку 2013 року Ольга Григорівна Харлан. – Коли падали на Козацьке перші бомби, я з однокласницею Ольгою Колядою сиділи в Дорошовій хаті, куди нашу родину переселили після того, як відібрали нашу хату і влаштували там колгоспний патронат. Дорошів влада теж розкуркулила і відібрала в них хату. І там теж діяв патронат для хлопчиків. Чому вирішили нас сюди поселити, не знаю.

На вигоні поруч з центральною дорогою стояв штаб наших військ. Раптом над селом і левадою закружляла німецька «рама» – розвідувальний літак. Штаб відразу ж евакуювався з цього місця і поїхав у бік Нового Бикова. А через кілька хвилин по цьому налетіли бомбардувальники. Одна з бомб розірвалася біля Потолапів, це там, де з центрального шляху йде вулиця на Харланівку. Інша бомба розірвалася поруч з центральною дорогою, неподалік від хати, де колись жила родина Опанаса Чумака. Осколок від однієї з бомб влучив у дитинку Плотник Ольги. Її розірвало на частини, а Ольгу поранило осколком. Увесь верх хати рознесло на друзки, повилітали всі шибки. Під час бомбардувань вбило також дитинку Марини Колесник – дружини Семена. У Івана Яголи (по-сільському Берчиков) дружина якраз сіла доїти корову і теж була вбита осколком авіабомби. Дорогою в цей час їхала підвода зі снопами, осколком бомби вбило коня, а господар залишився живий. Дуже потужним було бомбардування німецької авіації території колгоспу імені Орджонікідзе – там впало щонайменше 25 авіабомб.

Одна з них розірвалася біля вогнища, на якому в казані варився обід для людей, що рили окопи над Супоєм.

Пам'ятає Ольга Григорівна як німці в'їжджали в Козацьке. Це, говорить вона, було дуже жахливе видовище. З боку Веприка на Новий Биків центральною дорогою їхало три колони мотоциклістів у мундирах сіро-мишиного кольору. За спиною рульового сидів ще один солдат. Вони були в металевих шоломах, а на грудях в кожного висів автомат. Солдат у колясці теж був у касці і попереду в нього стояв кулемет. Колони були досить довгими. Ще напередодні війни тридцять патронуваних дітей, які жили в їхній хаті, евакуювали. Коли в селі вже господарювали німці, мама Ольги Григорівни пішла до старости Харсіки і попрохала повернути їм відібрану хату, вона вже була без вікон і дверей, але своя, рідна. Згодом сім'я перебралася туди, а Дороші теж повернулися в свою хату на П'ятихатках, що поблизу центрального шляху.

Як не прикро про це писати, але німців зустрічали в Козацькому з хлібом-сіллю. Таку українську щедрість проявив односеlexь, вчорашній колгоспник Яків Прокопович Фенюк. Він жив поблизу Великої школи. У знак такої відданості окупанти на території його подвір'я і в хаті облаштували бойню для худоби. Сюди звозили реквізованих в селян телят, свиней, овець. Неподалік на дворищі Олександра і Наталії Самсон фашисти розгорнули польову кухню. Туди щоденно мішками з селянських господарств звозили курей, качок, гусей. Їх патрала сільські поліцаї. Їх німці навчили не скубти пір'я, а знімати його з птиці разом з шкірою. Вся навколишня територія була всипана такими «скальпами». Як згадує Ольга Олександрівна Стурза (в дівочтві Самсон), вогонь у дворі палахкотів щодня з ранку до вечора. І її мама, яка з старшою донькою Настею йшли працювати в громадське господарство, постійно молила Бога, аби їх хата не згоріла. Сама ж Оля з сестричкою Катєю щодня спостерігали це жахіття. Правда, інколи від поліцаїв перепадала їм на обід тарілка гарячого свіжого супу.

– Німці входили в село після дванадцятої години дня, – розповідає Ольга Андріївна Романенко, 1931 року народження. – Я якраз пасла корови на Попових левадах. Це за селом, де жили Потолапи, а по-сільськи Пепки. Перед входом німців у селі була страшна стрілянина. Село бомбили, стріляли гармати, свистіли звідусіль кулі. Люди втікали, хто куди надумав. Одні – в болото до Супою, інші – в поле, треті – в глибокий рів, який був навколо сільського цвинтаря біля церкви та церковного саду, четверті ховалися в погребях або ж на горищах. Вирішила я гнати корів додому. А нашою вулицею біжить Зінька Чайка і кричить: «Чого це ви, дурні, ховаєтеся? Це ж наші ангели прийшли, чому ж ви їх боїтеся?». Не знаю, чи далеко вона так ще бігла із своїм криком про ангелів. Але через кілька місяців ці «ангели» запроторили Зінку і ще не один десяток молодих односельців у фашистське рабство. Слава Богу вона повернулася додому живою.

У той час через дорогу в центрі села стояла висока арка. А на її маківці висіли портрети Сталіна й Леніна. Фашисти наказали Петру Дарагану, який в той момент був у центрі села, лізти на арку і скинути ті портрети. Вони гепнулися у пилюку і ніхто не посмів їх забрати. Співрозмовниця каже: де вони поділися, вона не знає. Коли летіли з арки портрети, несподівано в центрі села з'явився солдат-червоноармієць. Чи він був поранений і відстав від своїх, чи десь так забарився. Але коли він вбачив німців, то кинувся тікати у бік Шармахи. Але й окупанти його помітили і побігли слідом. Врешті, у солдата сили вичерпалися, чи він побачив своє безвихідне становище, але він сів край дороги, схилив голову на руки і гірко заплакав. Підбігли німці і погнали його назад у центр. Де подівся наш солдатик, я не можу сказати, бо не знаю. Ольга Андріївна додає, що за колишнім сільським кладовищем і садами, де нині (2014 рік – авт) Івана Катруші та Бориса Обухана городи, стояли наші гармати. З них стріляли по фашистах, які сунули в село з Веприка. До речі, в перші дні війни дорослих і молодь ганяли копати окопи попід болотом з обох боків Козацького. Говорили, щоб танки не пройшли. Будемо їх тут затримувати. Який дурень так командував, не знаю. Але хто б пустив танки по болоту з трясовиною. Так вони й не знадобилися.

– Коли в село ввійшли німці, – згадує Петро Іванович Брушко, – то вони відразу ж поставили кілька гармат на леваді, де в шестидесяті роки була сільська «керосинка» (велика цистерна з гасом, який на розлив продавали людям для побутових потреб продавці господарського магазину – авт.). З них вони стріляли по Новому Бикову і відступаючих наших військах. Отож снаряди летіли через голови людей і їхні дворища на значній частині села. Це було дуже жахливо. Дорога в селі тоді була погана, вся у вибоїнах і ямах. Німці їхали в основному на мотоциклах. Вони ледь не переверталися в тих баюрах. Особливо поганий відрізок центрального шляху був навпроти хати Телятників. Тоді німці привезли вантажівку нетовстого дерева-кругляка і вистелили ним впоперек дорогу.

– Нас у сім'ї було троє дітей, – розповідає Катерина Дмитрівна Плотник (Чайка). – В перший рік війни мені виповнилося десять років. Отож добре пам'ятаю, коли входили німці в село, то ми разом з дорослими побігли ховатися в поле. Сиділи під скиртою соломи. На центральному шляху постійно чулася стрілянина, над селом кружляли літаки зі свастикою, вони скидали бомби на Козацьке. Ми весь день і всю ніч просиділи під скиртою. Лише вранці, коли все стихло, прийшли заплакані і замучені додому. Але уникнути зустрічей з окупантами не вдалося. Другого дня вони нишпорили по дворах і хатах. Я якраз була в сусідів Пісківців. Заходить до них в хату чи то солдат, чи офіцер, йому було щонайбільше двадцять років. Він попросив «яйка», а тоді побачив в хаті гурт

дітей і поцікавився, скільки нас тут. Показали п'ять пальців. Він закивав головою і пішов з хати і відмовився взяти яйця. Молодий був і тому ще не втратив совість. А в людей німці гребли все, що хотіли.

– Колгоспну худобу перед вступом німців евакуювали, – розповідає Микола Іванович Бурзак. – А ось коні залишилися. З початком окупації Козацького вони блукали навколишніми полями. Люди ловили їх і забирали додому. Вирішили й ми привести коня до свого двору. Разом з товаришем Миколою Харсікою пішли в поле за чугунку. Там можна було спіймати коней. Але ми не хотіли брати колгоспних, а люди розповідали, що полями блукають і військові коні. Так ми дійшли до Попової могили, що поблизу Свиридової левади. Там в широкій долині серед поля і справді паслися запряжені у зелені військові вози коні. Ми підійшли і стали їх розпрягати. Раптом з-за кущів вийшов наш офіцер. Він розпитав про ситуацію в селі, запитав, що ми тут робимо. Коли дізнався, що хочемо взяти коней додому, допоміг випрягти їх з возів. Добротну упряж ми з Миколою заховали у полі, бо вирішили, що вона викличе підозру в селі, а її можна забрати пізніше. У Миколи Харсіки німці відібрали кобилу вже наступного дня. А через кілька днів до нас у двір прийшов Іван Сорока і теж відібрав коня. Отож недовго ми раділи такій знахідці. Де поділися ці коні, я так і не знаю. (До речі сказати, Миколу Івановича у 1944 році мобілізували до війська. Ще встиг понюхати пороку. А після війни йому тривалий час довелося служити в Семипалатинську, де наш односелець був одним з першопрохідців на будівництві знаменитого полігону і космодрому).

– Ми жили неподалік від центру села, – розповідала мені Євдокія Федорівна Синенко. – Про звірства німців ми вже чули, тому дуже переживали, коли вони підступили до Козацького. З першими пострілами і розривами бомб майже вся Морозівка ринула на поле. На плечах несли невеликі клунки та лантухи з найнеобхіднішим. Поруч з дорослими вервечкою бігли діти. Багато хто вів на налігачі корову. Мама теж закинула на плечі вузлик з харчами, вела за вірвовку корову, а я ззаду підганяла її лозинкою. За селом було багато ровів, глибоких ям. Там люди й розташовувалися. Сиділи у тих ровах ми та й багато наших сусідів два дні. А тоді повернулися додому. Німців у селі було багато, вони хазяйнували в людських сараях, погребях як самі хотіли. Хватили курей, різали свиней. Люди боялися їм суперечити.

– Коли в село входили німці, – розповідає Ганна Іванівна Крижова (Сорока), – батько в кінці городу поміж верболозом і очеретом викопав землянку. Там ми не раз рятувалися від німців та поліцаїв, які особливо звірствували в селі. У чагарниках дід також зробив невелику кошару і там ховали від окупантів та їх прихвоснів корову й порося Щоб вижити, дід Іван робив дерев'яні

граблі, плів з лози короби, кошулі, кошики і продавали все це на базарі. Коней тоді в селі майже не залишилося, отож мама приловчилася орати город коровою, а я, десятирічне дівча, на другий чи третій день волочила ріллю. По грудках бо-сою ходила, кров у ранах на ногах аж запікалася.

– Моя мама до війни була стахановкою, – розповідає Михайло Григорович Нужний. – А незадовго до окупації вона купила мені та й собі велосипед. Німці прирівняли його ледь не до стратегічної зброї. Коли встановлювали свій «новий порядок», змушували людей здавати велосипед в управу. За непослух – штраф і покарання. Звісно, розлучатися з новою веломашиною мамі не хотілося. Вона розкрутила його на окремі вузли, затягнула на горище і прикидала всіляким мотлохом. Поліцаї кілька разів приходили і вимагали здати велосипед, але мама відповідала, що його вкрали. Тоді її викликали в поліцейську управу і добряче «пригостили» нагайками. І так кілька разів. Врешті, поліцаї велосипед конфіскували, але без руля, бо я таємно від матері переховав його в інше місце. Так після війни я довго й грався одним нікельованим рулем. Того велосипеда ми більше не бачили.

– Після втечі із виселки у Вологодську область батько прийшов у Козацьке. – зі сльозами на очах розповідає Марія Хомівна Кореняк. – Голодовка вже кінчилася. Оскільки матері сказали, що батько загинув на лісорозробках, вона вдруге вийшла заміж. Я спершу жила в неї, а коли батько оженився вдруге, він забрав мене до себе. У перші дні війни ми свого батька, Хому Кобизького, проводжали на фронт. Йшли всією великою родиною в Новий Биків на Макіївський шлях. Там був збірний пункт новобранців. Народу було дуже багато. Всюди сльози, крики, голосіння. Звідти їх повели на «кукушку» і повезли в Кобижчу. А в Кобижчі сформували ешелон і – на фронт. Ешелон в дорозі бомбила німецька авіація. Нам прийшло повідомлення, що Хома Михайлович Кобизький пропав безвісти. Ми довго не вірили в цю звістку. Але батька я з сестрою Ольгою так з війни й не дочекалися. А мама пережила страшні звірства та знущання фашистів і так і померла солдатською вдовою.

Краєзнавці нашої сільської школи про ці страшні дні записали розповідь Ганни Прокопівни Лук'яненко (нині покійної). «Німці йшли, – згадувала вона, – вулицями села, мов у себе вдома. Вони сміялись, грали на губних гармоніях, голосно гелготали, але очі в них були скляними, мов у нелюдів. Заходили майже в кожен двір і грабували. У мене забрали курей, зарізали поросятко, забрали картоплю. І все це зробили за кілька годин. У Козацькому вони довго не затрималися, а пішли далі у бік Нового Бикова. А тут залишили кількох своїх представників. Відразу ж знайшлися бажаючі служити в поліції.

До речі, окупанти один зі своїх штабів організували поруч з центром села в хаті Григорія Дейнеги, батька колишнього вчителя і секретаря сільради Івана

Григоровича Дейнеги. Ще один штаб військової частини базувався між Башликом і Харланівкою в хаті так званого в селі Дениска. Офіцер того штабу досить жорстоко поглумився над однією з наших односельчанок, його навіть не мучила совість, що в колисці верещала хвора на кір її маленька донечка.

Прикро, але сьогодні не вдалося навіть встановити точну дату вступу окупантів у село. Євдокія Федорівна Синенко стверджує, що це трапилося 21 вересня, тобто на другу Пречисту. Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів Чернігівщини і визволення їх Червоною Армією (1941–1945 рр.), виданий працівниками обласного державного архіву в 1947 році, свідчить, що Козацьке окуповане о 13-ій годині дня 13 вересня 1941 року. Ця дата теж сумнівна. Судить самі: цей же довідник стверджує, що Вороньки були окуповані 15 вересня, а Веприк – 16-го, а в Новий Биків фашисти ввійшли 14 вересня о 21-й годині. Як відомо, над Козацьким ніякий німецький десант не висаджувався. Отож воно не могло бути окуповане на три дні раніше Веприка, бо ворог заходив у наше село саме з Веприка, а не з Білоцерківцевь, які, згідно того ж довідника, були окуповані 15 вересня о 15-й годині, чи Миколаєва, де ворожа нога ступила о 17-й годині 17 вересня. І не з Нового Бикова, бо з нашого села німецькі вояки прямували туди центральною дорогою. У Новий Биків фашисти могли ввійти також зі Старого Бикова, де вони, згідно довідника, були вже о 16-й годині того ж таки 14 вересня. Якщо вірити названому довіднику, то фашисти ввійшли в Гаврилівку 14 вересня, у Запоріжжя – 16, у Пустотіне – 17, а у Макіївку – 18 вересня.

Доречно скажу, що в довіднику викликають сумніви й інші дані. Так, там сказано, що із села у німецьке рабство вигнано 123-х чоловік, а сільська рада подала в той же архів список, у якому записані 93 невільники. Якій цифрі вірити тепер через 70 років після війни? Також сказано, що в Козацькому знищено німецько-фашистськими загарбниками 82 чоловіки і спалено 7 дворів. Дані сільської ради не сходяться з цією статистикою. Вважаю, що тогочасні працівники сільської ради теж дуже не переймалися складанням справедливих звітів. Наведу такий приклад. 4 червня 1947 року сільська рада повідомила Новобасанський райком партії, що на території сільської ради є 6 братських могил, в яких поховані 17 чоловік. А вже 15 липня того ж року звідси інформують, що в Козацькому 7 братських могил, але не вказують, скільки жертв в них захоронено (ДАЧО, ф.П-672, оп. 1, спр. 474, стор. 23). Скільки ж насправді було тоді братських могил на території сільської ради? Скільки людей в них поховано? Де поділися ці могили, адже офіційно перезахоронили тільки прах спалених карателями мирних громадян у колгоспному сараї та в 1959 році останки Невідомого солдата з могили поблизу «чугунки», на місці вічного сну якого в центрі села встановили згодом пам'ятник?

Іван Петрович Гринь – один з майже трьох сотень козачан, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни

*Герой-підпільник, наш односелець
Павло Павлович Пleshкун*

*Кавалер багатьох урядових нагород за подвиги на фронті і в тилу
Петро Олексійович Журибеда*

*Старший сержант, учасник бойових дій, кавалер орденів Вітчизняної війни II і I ступенів, «За мужність», учасник штурму рейхстагу
Микола Петрович Гринь (фото 1943 року)*

Фронтовик Сергій Митрофанович Борець

*Фронтовик, кавалер ордена Вітчизняної
Війни Іван Михайлович Кобизький*

Фронтовик Михайло Андрійович Костюк

Фронтовик Іван Маркович Рудий

*На звороті цього фото є напис:
У роки Вітчизняної війни лежали в польовому
госпіталі в 1941–1942 роках три товариші –
Тарасов Володимир, Карпачев Михайло
і Даневич Федір (праворуч) – наш односельць*

*Вісімнадцятирічним юнаком Миколу Сергійовича
Гриця 18 липня 1941 року направили вчитися на Ал-
тай у військово-піхотне училище. Молодий лейте-
нант потім був направлений на фронт, командував
взводом, ротою у боях під Воронежем, Білгородом,
Курськом, Орлом. Форсував Дніпро поблизу Річиці.
Війну закінчив у 1945 році на річці Одер. Був кілька
разів поранений і контужений. Війну завершив стар-
шим лейтенантом з орденами Червоної Зірки, Вітч-*

*изняної Війни I ступеня, Богдана Хмельницького III ступеня, медалями «За відвагу» і «За бойові
заслуги». Син Миколи Сергійовича – Григорій обрав професію військового. Двадцятирічним
його направили воювати в Афганістан. У пеклі війни служив майже два роки. За мужність
старший прапорщик Григорій Миколайович Гринь, який щіє живе у Кременчузі, нагороджений
медалями «За бойові заслуги», від уряду Афганістану та орденом Червоної Зірки.*

*Фронтовик
Борис Мойсейович Ханенко*

*Наш односелець командир червоної армії
Петро Іванович Кобизький*

*Фронтовик
Михайло Миколайович Плотник*

*Борт-інженер авіаполку нічних
бомбардувальників, старший сержант
Микола Іванович Романенко*

Ці бійці в будьонівках – наші односельці, учасники радянсько-фінської війни. Це фото надала Марія Миколаївна Бурзак. У першому ряду сидять Максим Романенко, поруч батько Марії Миколаївни Микола Петрович Бурзак, рядом Григорій Михайлович Бурзак. Стоять – Михайло Миколайович Бурзак, Іван Денисович Дараган (чоловік так званої в селі баби Парасі), Іван Катруша та Ничипір Чайка, який пізніше був бригадиром теслярської бригади в колгоспі і спорудив у селі не один десяток хат

Фото на пам'ять біля обеліска Слави в селі 2012 р.

Пам'ятник на братській могилі односельців, спалених фашистами і їх запродавцями-поліцаями в січні 1943 року

Пам'ятник на могилі Невідомому солдату в центрі Козацького

У 1971 році у центрі Козацького урочисто відкрили меморіал Слави на честь односельців, загиблих у роки Великої Вітчизняної війни

Чорні дні німецької окупації

*Ми сталлю з гармати, свинцем з карабіна
Розтрощимо щент ворогів,
Ніколи, ніколи не буде Вкраїна
Рабою фашистських катів.*

Микола БАЖАН, 1941 рік

Відразу ж після окупації Козацького над сільською управою і поліцейською дільницею на вітрі затріпотіли фашистські прапори зі свастикою-павуком. Таку ж свастику німці та поліцаї виклали із зеленого дерну в центрі Козацького. Озвірілі фашисти та місцева поліція ризикали селом. Так вони винюхали, що один з перших голів колгоспу в селі, колишній фінагент, продавець сільського магазину, завгосп Новобиківської МТС, а в минулому кавалерист царської армії Іван Михайлович Брушко, який у перші дні війни галопом на коні подався в Новобасанський військкомат, аби його відправили добровольцем на фронт, після оточення втік з полону і повернувся в рідне село. Поліція арештувала Івана Михайловича, відправила в жандармерію і там його сліди загубилися.

– Поліцаї в нашому селі відзначалися особливою жорстокістю і звірством, – розповідала Марія Миколаївна Бурзак, 1930 року народження. – До нас якось забрів один з них. Він знав, що близький родич нашої сім'ї служив на флоті, а незадовго до окупації села прислав нам посилку з морською формою. От він і шукав ці речові докази, аби заарештувати сім'ю і відправити її в табір. Він власноруч перебрав у скрині всі речі, але форму так і не знайшов. Наша мама ніби серцем відчувала небезпеку, що морська тільняшка і бушлат можуть наробити сім'ї лиха і сховала все це на печі на жердці поміж вінками цибулі. Але поліцаї не поліз на піч. Після війни, коли цей поліцаї відбув заслужене покарання, я не раз працювала поруч з ним у колгоспі, але так і не запитала в нього щоб було з нами, аби він знайшов морську форму.

Іншого разу, продовжувала згадувати Марія Миколаївна, поліцаї прийшли забирати в них зерно, яке перед війною мій дід Петро Михайлович Бурзак та баба Маруся одержали за роботу в колгоспі. Поліцаї навіть привели з собою німця. Але той побачив у синах на скрині макітру з сметаною, бо в нас була корова. Він схопив її під пахву, сів у хаті за столом і давай наминати, а згодом розпочав горлати «масло, масло!!!». Тоді дід сказав бабі, аби вона принесла домашнього масла. Воно лягло на стіл перед німцем. Він ковтав його шматками і давай уже кричати «млеко, млеко...» Довелося бабі нести й глечик молока. Його німець випив одним залпом. Після цього він задоволено погладив свого живота

двома руками і розпорядився поліцаям не забирати в нас зерна. Але ж вони, сволочі, не забули таку образу і через кілька днів знову прийшли до двору і забрали вгодованого бичка.

Мого батька, Миколу Петровича Бурзака, продовжувала Марія Миколаївна, мобілізували на фронт в перші дні війни. Захищав Київ. Відступав разом з нашими військами на схід. Неподалік від Борисполя його тяжко контузило. Його, непритомного, зовсім випадково знайшли німці. Відправили в табір для військовополонених. Згодом табір перемістили в Нову Басань. Нам про це переказали люди і я з мамою, Ольгою Олексіївною, яка до війни працювала в тютюновій ланці колгоспу, пішла в Нову Басань. З собою взяли одяг для батька, трохи харчів всіляких. Але на батька ми тоді дивилися лише здалеку. Охорона не дозволила вийти йому із загорожі. Лише після перезмінки він одержав такий дозвіл і ми, врешті, з мамою обняли його – худого, голодного, виснаженого і в вошах від голови до п'ят. Коли повернулися додому, то дід пішов до старости, аби той допоміг його витягнути з табору, пообіцяв йому добру винагороду. Але староста не погодився. А згодом табір з Нової Басані перевели в Дарницю, а звідти полонених ешеленом перевезли в Німеччину. Там його звільнили американські війська і згодом він прийшов додому. Довго він оклигував від концтабору. Згодом пішов працювати в колгосп, а взимку трудився в цукрозаводі. Але контузія нагадувала йому про себе до самої смерті.

І Марія Миколаївна Бурзак, і Марія Хомівна Кореняк, і Катерина Дмитрівна Плотник багато розповідали про знущання поліцаїв над односельцями. Дуже жорстоко мучили і били шомполами поліцаї Олександра Охрімовича Лук'яненка за те, що той повіз молоти своє зерно на млин без письмового дозволу старости. Сорок шомполів одержала по тілу Євдокія Кобизька – мати чотирьох дітей. Лише за те, що вона мляво працювала на громадському полі. Особливо ударно лупцював її за це поліцай Баклан з Миколаєва. Одержувала удари шомполами вона та мама Катерини Дмитрівни Плотник за те, що ігнорували роботу в громадському секторі і пішки по шпалах йшли в Кобижчу з торбами різаного тютюну за плечима, аби звідти дістатися до Києва і за проданий самосад купити хліба голодним дітям. Інколи десятирічні Катя Чайка (тепер Плотник) та донька Євдокії Кобизької Ганна не могли дочекатися матерів з поїздки і теж залізничною колією йшли до Кобижчі, аби зустріти матусь.

На сходках жителів села обирали старост сіл, старост громадських дворів (колишніх колгоспів), начальників охорони громадського порядку. Німці організували біржі праці. Усі жителі від 18 до 50 років повинні були працювати 8-годинний робочий день. За робочими картками отримували пайки, а в громадських дворах – трудодні.

Відомий канадський історик українського походження Орест Субтельний про встановлений німецький «новий порядок» пише так: «У серпні-вересні 1941 року німці стали проводити заходи, що глибоко позначилися на всьому населенні України... Кох (Райхкомісар Правобережної та більшої частини Лівобережної України, у тому числі й Козацького – авт.) вирішив, що найефективніше експлуатувати сільське господарство України (а це було його головним завданням) можна шляхом збереження колгоспів – хоч цього разу під котролем німців, у дещо зміненій формі та під іншою назвою... Кох зменшив прибутки селян і зажадав, щоб вони працювали зі світанку до смерку. Така скажена експлуатація допомагає пояснити той факт, що 85 % усього постачання Німеччини продуктами з окупованих радянських територій вивозилися з України» (Субтельний Орест. Україна. Історія. 2-ге видання. – К. Либідь, 1992. стор. 406).

У грудні 1942 року Розенберг підписав Земельний закон, яким перейменовували колгоспи у громадські господарства, а радгоспи в державні господарства. Назви колгоспів були ліквідовані і замінені назвами сіл. Таким чином колгоспи і радгоспи були визнані ідеальною формою експлуатації сільського населення. Щоб якось вижити, люди продовжували працювати в цих громадських господарствах.

У Козацькому німці організували громадське господарство № 7. У Ніжинському відділі Державного архіву області збереглося кілька документів про його роботу. Це, зокрема, звіти про хід молотби врожаю з 15 по 28 серпня 1943 року. Так, 15 серпня в господарстві обмолотили 7,5 га жита і намолотили 7571 цнт зерна. З початку жнив обмолочено в господарстві 27,5 га жита, 13 га ячменю. Жита намолочено 327, 38 цнт, ячменю – 54, 20, а разом – 381, 58 цнт. Цей звіт підписали уповноважений Плотник і рахівник Крижовий. Наступного дня обмолотили 5 га жита і зібрали 4814 цнт зерна, здали в поставку 1222 цнт. З початку жнив обмолотили 31,54 га і мали 37552 цнт зерна. Ячменю того дня не молотили, а дані у звіті стоять за попередній день. 17 серпня жито обмолотили на 8 га і мали 9404 цнт зерна, у поставку його здали 5583 цнт. З початку жнив жито змолочене на 39,5 га і одержали 41,956 цнт зерна, а здали 6805 цнт. Кожен день зернові у господарстві обмолочували на 4–8 гектарах (ВДАЧОН, ф.Р-3400, оп. 1, спр. 1, стор. 3).

Згідно інших звітів, 25 серпня розпочали молотити мак. Зібрали його на двох гектарах і мали 205 кілограмів. Його ж відразу відправили в поставку. 26 серпня жито вже не косили, а намолотили його 0,6 тонни. Очевидно, воно було в покосах або в полукіпках. Всього в господарстві на цей день жито зібрали на площі 90 га, ячмінь – на 19 га, маку за день – два га і намолотили 197 кг. Його ж відразу відправили в поставку. Цього дня розпочали молотити озиму пшеницю. Зібрали її 11 га і намолотили 4,4 тонни. Всього озима пшениця обмолочена на 11 га, мак – на 4 га. А всього в господарстві зібрали врожай на

118 га. Звіт за цей день уже підписаний уповноваженим Фенюком та рахівником Крижовим (там же).

Останній звіт про збір врожаю у громадському товаристві у справі датований 28 серпнем 1943 року. Він дає дані, що всього жито обмолочене на площі 90 га і намолочено 126,7 тонни зерна і відправлено його в поставку 34,2 тонни. Осиму пшеницю за день зібрали на 11 гектарах, а з початку жнив – на 13 га і її в поставку поки що не відправляли. Ячмінь обмолочений на 13 га і мали 5,4 тонни зерна. Його теж не здавали. Мак обмолотили за день на одному гектарі і мали його 144 кг, всього він обмолочений на площі 5 га і мали 0,5 тонни. Здали 400 кг. З початку жнив у господарстві обмолотили 138 га зернових, зібрали 124,6 тонни зерна і здали 343,6 тонни. Цей звіт знову підписаний уповноваженим Плотником та рахівником Крижовим (там же).

Під час війни в Козацькому та навколишніх селах продовжували сіяти цукрові буряки. Працював цукрозавод в Новому Бикові. Їздила «кукушка».

Вище я говорив, що в Козацькому дуже лютували поліцаї, саме вони тут вогнем і автоматами встановлювали німецький «новий порядок». І сьогодні просто дивним видається донесення старости села Жукотки Михайло-Коцюбинської райуправи від 16 квітня 1942 року про відсутність бажаючих служити в поліції. «Жукотський старостат, – говориться в документі, – повідомляє на ваше розпорядження від 25 березня 1942 року за № 65 про призов добровольців в Сновську райполіцію. Старостою було широко оповіщено населення, але добровольців не виявилось...» (ДАЧО, ф. 139, оп. 1, спр. 94, стор. 184). У прифронтовій смузі окуповані українські землі нашої області перебували під управлінням тилового командування груп армій вермахту. Станом на 1 листопада 1942 року поліцейний апарат нараховував в області 6846 службовців, серед них 699 німців і 6147 місцевих жителів. Низовими одиницями поліції були сільські поліцейні відділи, що створювались при старостатах. У кожному з них було від трьох до п'ятнадцяти чоловік. У нашому селі ж добровольців служити новим господарям життя було хоч відбавляй.

Знову звернуся до свідчень, зібраних сільськими слідопитами та вчителями школи. Односельці до списку запродавців занесли Миколу Федоровича Самсона та його брата Михайла, Андрія Сергійовича Харлана, Миколу Романенка, Миколу Фенюка, Андрія Бурзака, Сороку, Івана Кравченка. Служили в нашій сільській поліції й жителі Миколаєва. І не просто служили, а по-звірячому знущалися з наших односельців. Привід для цього, а також для інших покарань знаходили будь-який. Для цього наведу кілька архівних документів.

Один з них – постанова про адміністративну кару № 15. В ній говориться, що карається на 10 крб. завідувача зливного пункту с. Козацьке Потолап Люба Н.,

що мешкає в цьому ж селі, за те, що вона своєчасно не подає даних про молокопоставку. У випадку несплати штрафу до неї буде застосована кара у вигляді 5 днів примусової роботи. Підставою для такого покарання було розпорядження польової комендатури від 23.01.42 р. А доказом для кари є доповідна записка заввідділом заготівель Новобасанського старостату П.Г. Марховського. Ця постанова, зазначається в документі, не може бути опротестована і вона вручена 19 квітня 1942 року під розписку Л. Потолап. Про це свідчить і її підпис, зроблений олівцем (ВДАЧОН, ф. Р-4480, оп. 1, спр. 1, стор. 60).

Наша односельчанка або ж не сплатила цей штраф, або ж знову не підкорилася новій владі. Бо вже в розписці дільничного інспектора поліції п. Даценка Ол. М. говориться про те, що згідно постанови про адміністративні кари того ж старостату 5 травня 1942 року громадянка Потолап Л. з Козацького оштрафована на 100 карбованців. До речі, цією ж постановою оштрафовані ветфельдшер з Нового Бикова гр. Кияшко на 500 крб, а також громадяни цього села Ю.С. Кияшко (на 100 крб), Ів. Лук. Коморний – на 125 крб, гром. Титов з Білоцерківцевь на 100 крб., завідувача молочним зливним пунктом з Миколаєва Оношко – на 100 крб, на 400 крб оштрафовані жителі Старого Бикова за лісовивозку, але призвища не вказані (там же, стор. 8).

До Новобасанського держбанку в той же період були внесені гроші, стягнені за штрафи з таких громадян с. Козацьке: Самсона Омелька, Марченка Павла, Луценка Федора Гн., Чубовського Івана Вол., Борця Івана Івановича. Вони оштрафовані на 50 крб кожен за пізній вихід на роботу (там же, стор. 27). Зберігається в архіві й список оштрафованих людей з Нової Басані, Вороньків за самогоноваріння, невиконання розпоряджень, забій свині, забій теляти, за підлив води в молоко.

За зраду свого народу, за знуцання над ним поліцаї одержували добру платню. На жаль, архіви не зберегли даних про одержані іудські срібняки козачанських запродавців, а ось дані про зарплати поліцаїв із сусідніх сіл підтверджують про їх незлиденне життя. Так, у серпні 1942 року поліцай Іван Кирилович Буряк з Марківців мав основну платню 240 карбованців, на утримання родини одержував 300 крб, на харчування видавали ще 180 крб. Якщо сплусувати, вийде 720 крб. Такі ж суми того місяця одержали й поліцай того ж села Володимир Митрофанович Русаков, старший поліцай зі Свидовця Данило Іванович Красуля, старший поліцай з Ярославки Андрій Кузьмич Ромашко, а також поліцаї цього села Ан. Гр. Жайворонок, М.С. Присідко, Ф.М. Мазур, П.І. Бондар.

Такі ж або трохи менші суми німці платили старостам сіл, їх заступникам та писарям. Так, у серпні 1942 року староста Ярославської сільуправи Ол. Христюльський одержав 800 крб, з них 80 крб утримали податку і видали на руки

720 крб. Його заступник Я.Т. Шморгун поклав того місяця до кишені 600 крб. Староста Горбачівської сільуправи Михайло Васильович Діаківський мав ставку в 500 крб, писар цієї управи Митрофан Федорович Бабко – 400. Свидовецький староста Дмитро Павлович Пастовень одержував 600 крб основної зарплати, а його писар Федір Григорович Скопиченко – 480, техпрацівниця Ганна Федорівна Шульга – 115 крб. (ВДАЧОН, ф. Р-3027с, оп. 1, спр. 4, стор. 24, 48, 139, 148, 149). Відомість на виплату постійних роз'їзних працівників Бобровицької райуправи засвідчує, що староста М.М. Ярошенко в вересні 1942 року одержав 1500 крб. Його заступник О.Г. Онищенко – 1200, спеціаліст фінвідділу В.А. Самійленко – 900, інспектор шкіл О.К.Кебкало – 700, районний лікар І. К.Сорока – 700 і помічник секретаря О.М. Якушко – 600 карбованців (там же, стор. 190).

Завідуюча їдальнею Бобровицької райуправи Юлія Михайлівна Андрієць мала в той час платню 400 крб, а кухарка цієї їдальні Маруся Ільківна Самійленко – 200 (там же, стор. 301). До речі, поліцаї та працівники старостатів не голодували і за обіди платили недорого. У меню цієї їдальні, яка щодня обслуговувала до 60–70 чоловік, були суп з м'ясом гречаний і борщі з м'ясом, різні каші з котлетою і м'ясом, суп з галушками, лапша із сиром і вареники з сиром, яєшня та інші блюда. Повноцінний обід обходився служакам в 1,5–2 карбованці (ВДАЧОН, ф.Р-5869, оп. 1, спр. 27, стор. 6).

За такі срібняки вони прямо-таки лізли із шкіри і вислужувалися перед новими господарями життя. Вчилися вони в німецьких солдафонів, яким на початку війни вручили «пам'ятку гітлерівського солдата». У ній твердилося: «...Знищи в собі жалість і співчуття. Нищи усякого – російського, радянського. Не зупиняйся, коли перед тобою стоїть жінка, дівчинка чи хлопчик. Убивай! Ти – німець! Нищи усе живе, що чинить опір на твоєму шляху...» І вони нищили! В тому числі і в Козацькому.

Але й населення окупованої території не жило із схиленими головами. Вже через кілька місяців окупації розпочали створюватись партизанські і підпільні групи та загони. Не стояли осторонь цієї, дійсно всенародної боротьби з окупантами і козачани. Я не можу сказати, що це була їх відповідь на прийняту рівно через тиждень після початку війни директиву РНК СРСР і ЦК ВКП (б) партійним і радянським організаціям прифронтових областей про формування винищувальних батальйонів. У ній наголошується, що в зайнятих ворогом районах треба створювати партизанські загони та диверсійні групи для боротьби з частинами ворожої армії. Постанову прийняли 29 червня, а вже наступного дня ЦК КП(б)У створив оперативну республіканську групу під керівництвом членів Політбюро, секретарів ЦК М.О. Бурмистренка та Д.С. Коротченка. Група надавала конкретну допомогу обкомам і райкомам у комплектуванні підпільних груп і партизанських загонів. Саме про них вранці 3 липня 1941 року у своєму

першому після початку війни зверненні до радянського народу говорив і Сталін. Він тоді закликав «відродити славетні традиції українських партизанів, які нещадно знищували німецьких окупантів у роки громадянської війни». Про цю тактику у війні йшла мова і в постанові партії та уряду про мобілізацію всіх сил для боротьби проти німецько-фашистських загарбників, де містилися конкретні вказівки про формування партизанських загонів і диверсійних груп для проведення бойових операцій на окупованих територіях. Розпочалося формування таких груп і на Чернігівщині, перед керівництвом якої поставили завдання негайно розпочати підготовку до організації підпілля і завчасно в кожному районі області створити партизанські загони. Я ще раз наголошу, що формування підпілля в Козацькому не було прямою відповіддю на ці заклики. Більше за все переважна більшість односельців і не знала про ці директиви, але вони не могли змиритися з жахіттями, який ніс фашизм на їх рідну землю, й тому вирішили стати на боротьбу з ворогом.

Про це свідчать не тільки розповіді односельців, які пам'ятають те страшне лихоліття, а й архівні документи та сторінки історико-документальної повісті Павлини Березовської та Ніни Дяченко «Двічі страчені – вічно живі», де немало сторінок присвячено мужнім козачанським підпільникам, і на які, з їх дозволу, посилятимуся.

Отож, 19 травня 1942 року Київський міський комітет партії на засіданні визнав неможливим далі перебування в Києві багатьох керівників, зв'язкових підпілля. Більше п'ятдесяти чоловік після цього засідання виїхали в райони Чернігівської, Полтавської та Київської областей. Їх мета і завдання – організувати партизанські загони й підпільні групи, зокрема об'єднати людей, яких ще напередодні війни залишили в селах і містах для цієї роботи. Секретар Київського міського комітету партії Геннадій Іванович Кулик, який дивом unikнув арештів, добирається в Нову Басань і встановлює контакти з колишнім головою колгоспу, колишнім начальником райземвідділу, а тепер бургомістром Новобасанського району і справжнім патріотом рідної землі Іваном Лукичем Дяченком. Саме Іван Лукич, який знав багатьох людей у Козацькому, зокрема свого колишнього колегу, голову колгоспу «Перше Травня» Петра Степановича Гриня, з яким підтримував контакти, а також двоюрідних братів Павла і Миколу Плешкунів, Івана Борця та Єфросинію Пономаренко влаштовує Геннадію Кулику надійне місце тимчасового перебування в Козацькому. До речі, Павло Плешкун був кадровим військовим Червоної Армії, але з початком війни несподівано з'явився в селі. Розповідають, що він мав дуже тісні контакти з тодішнім воєнним комісаром Новобасанського району Семеном Князевим, якому було доручено сформувати партизанський загін в Новобасанських лісах, а також з Іваном Лукичем, за порадою якого з вступом німців у село Павло пішов працювати в сільську управу

писарем. Кажуть, що він, як і Іван Лукич Дяченко, при німцях ходив у військовій гімнастерці тільки без «шпал» у петлицях. Там же працював і його двоюрідний брат Микола.

Давайте вдумемося: йшла осінь першого року війни. Ще не було ні битви під Москвою, ні Сталінградської епопеї, а Курської дуги й поготів. Фашистські орди ще несамовито сунули на схід. На окупованих землях насаджувався так званий «новий порядок», атрибутами якого були щоденні вбивства радянських людей, шибениці в центрі сіл та на полях, пожарища, бомбардування не тільки військових, а й мирних об'єктів. Ще ніхто не знав, як і коли закінчиться війна. І треба було мати величезну мужність, щоб у тилу ворога розпочати і вести нерівний бій. І в Козацькому місцеві патріоти його розпочали одними з перших у навколишній окрузі. Вони крізь темряву ночі несли віру в перемогу над підлотою фашизму.

Вже з перших днів організації підпільної групи в селі патріоти стали допомагати партизанам. Двоюрідній сестрі Миколи Плешкуна Марії Коляді доручили регулярно пекти вдома хліб і вночі за ним приїжджали партизанські зв'язкові, які доставляли продукти в ліс. Односельці розповідали, як одного разу поліцаї зібрали великий гурт овець для своїх нових хазяїв, але вночі підпільники зуміли їх переправити в ліс партизанам. Як розповідала Ольга Андріївна Романенко, а вона це чула від старших односельців, сільські підпільники, а майже всі вони тоді були молодими парубками й дівчатами, для вирішення проблем боротьби з ворогом збиралися в приміщенні зруйнованої перед війною церкви, в якій мав бути клуб. Такі «вечорниці» сільської молоді до пори і часу не викликали особливих підозр у керівництва поліції та представників німецького командування, яке регулярно навідувалося в село.

– Наші односельці дуже допомагали партизанам, – розповідала Ольга Григорівна Харлан. – Одного пізнього вечора постукали у вікно нашої рідної хати, яку під час колективізації в нас відібрали, а з приходом німців сільська управа повернула. На поріг вийшов батько і щось поговорив з чоловіком. До нас через сіни долітали уривки розмови, що цим вони ставлять під загрозу арешту, а то й розстрілу всю сім'ю. Виявилося, що треба було везти підводою групу чи то новобасанських, чи київських підпільників аж до Прилук або ж до Малої Дівиці. Після розмови батько запряг коней і повіз в нічну темінь незнайомих людей і доставив їх у потрібне місце. Вже пізніше вияснилося, вибір на батька випав тому, що навіть і під час зустрічі в дорозі з поліцаями можна було б переконати їх, що колишній розкуркулений не став би допомагати партизанам.

Павло Плешкун був людиною, якій всеціло довіряв не тільки Іван Лукич Дяченко, а й представники ЦК. Для підтвердження наведу витяг із спогадів

колишнього підпільника і шофера новобасанської управи І.І. Озерного, опубліковані в згаданій книзі. Він пише: «Одного разу Іван Лукич направив мене в село Бірки, щоб я там забрав Кулика і Павленка й привіз їх у Нову Басань. Потім я запряг коней і ми всі вчотирьох на підводі поїхали в село Козацьке до Плешкуна. Там у нашій присутності Кулик вручив Івану Лукичу документ, що він є членом підпільної організації міста Києва, надрукований на полотні». Протокол допиту новобасанця громадянина Григорія Терентійовича Конопляника від 22 жовтня 1947 року, проведеного правоохоронними органами, засвідчує, що підпільною комуністичною організацією в Новобасанському районі керували, крім самого Конопляника, ще Павло Плешкун із Козацького і Михайло Васильович Майсак, який до війни і з 1944 року працював першим секретарем Новобасанського райкому партії. За словами Григорія Конопляника, їх підпільна організація була зв'язана з іншою підпільною організацією в Новій Басані на чолі з Іваном Лукичем Дяченком та з обласною організацією в Києві, а об'єднувала організація не менше 60–70 чоловік.

Отож Геннадій Кулик зовсім не випадково поселився на конспіративній квартирі в Козацькому. Як визнавав активний учасник тих подій Григорій Терентійович Конопляник з Нової Басані, саме він супроводжував з Києва представника столичного підпілля. Спершу він заночував у Новій Басані в Марії Ерланської, а наступного дня його переправили в Козацьке до Павла Плешкуна. Марія Ерланська жила біля церкви в самому центрі Нової Басані. З перших днів війни її хату обрали місцем зустрічей підпільників. За словами Марії Олександрівни, тут часто зустрічалися Павло Плешкун, Іван Дяченко, Іван Майсак, Григорій Конопляник та інші патріоти-підпільники.

Як стверджує Григорій Терентійович, в Козацьке Кулика відправили саме тому, що тут уже діяла бойова підпільна група на чолі з Плешкуном, якому всі довіряли і який уже був у столиці і одержав там вказівки з організації підпільного та партизанського руху в тилу ворога. З цих свідчень випливає, що саме Козацьке стало одним з перших сіл і центрів розвитку підпільного руху на Новобасанщині і лише після цього розпочала розростатися підпільна мережа в колишньому райцентрі. Після приїзду представника з київського підпілля весною 1942 року він, а також Павло Плешкун, Григорій Конопляник на узліссі урочища Забловщина зустрілися з Іваном Лукичем Дяченком. Згодом така зустріч для координації руху опору фашистам відбулася на хуторі Лисківка в Новій Басані.

Я пам'ятаю свої розмови з односельцем, колишнім підпільником і партизаном загону «За Батьківщину» під командуванням Івана Бовкуна Іваном Олександровичем Борцем про ті жахливі воєнні часи. «...Павло Плешкун був моїм другом ще з дитинства. Ми жили на одній вулиці. Та й були майже ровесниками. Павло був кадровий військовий, політпрацівник. Восени 1941 року він з'явився

в селі. Пішов працювати в громадське господарство. Був конюхом, допомагав перевозити з поля та городів снопи, хоч знав і розбирався в техніці. Вмів водити автомобіль. Він не розповідав, але пізніше я зробив висновок, що повернувся в село він за спеціальним завданням для підпільної роботи. Бо вже згодом бургомістр Новобасанського району Іван Лукич Дяченко сприяв, аби Павло та його двоюрідний брат Микола «служили» новій владі. Іван Лукич переконав коменданта, що старосту Федора Левченка треба замінити. Так Микола Плешкун став старостою, а Павло – писарем старостату. Вони всім, чим могли допомагали односельцям. Зокрема, стримували поліцаїв від грабежів, розстрілів, угону людей в Німеччину. (До речі, ще в 1981 році жителька нашого села Катерина Іванівна Задорожна, 1918 року народження в письмовому свідченні писала, що вона жила в центрі села і добре знала Плешкуна Миколу Олександровича, який в перші роки окупації був старостою села. Він працював на боці наших – людей не продавав і не ображав, а ще й допомагав – авт.). Одного разу я одержав завдання від Павла попередити молодь села, яку готували до відправки в Німеччину, аби вона зeszла з Козацького. Це було зроблено. Іншого разу, коли молотили зерно і щоб воно не потрапило фашистам, Павло Павлович доручив мені попередити людей, щоб вони вночі забрали це зерно додому. Це теж було зроблено. Масові угони людей в рабство, розправи над активістами та комсомольцями розпочалися у великих масштабах, коли загинув Павло, а Микола пішов у партизанський загін. Брати Плешкуни досить детально вивчали в селі людей, вони підбирали кадри для формування партизанського загону Князева в Новобасанських лісах. Звичайно, все це робилося тоді за законами конспірації, але я знав, що вже тоді для партизанського руху були готові Іван Іванович Борець, Кирило Васильович Борець, Паша Федорівна Фенюк та інші. До речі, Кирило Васильович Борець до війни служив у діючій армії, але потрапив в оточення, а з нього – у полон, а звідти втік і прийшов у рідне село. Тут Плешкун влаштував його на службу в поліцію, а фактично він був очима й вухами всього підпілля в Козацькому. Я теж був готовий за першою ж командою вирушити в ліс. Майже всі вони й пішли партизанити, але вже не в новобасанські, а кобижчанські ліси. Я там воював до кінця війни і маю партизанський квиток за № 58. Кирило Борець пішов на фронт у 1943 році і загинув. У війну я допомагав Плешкунам у підпільній роботі, вони мені довіряли. Саме Павло Павлович й познайомив мене з І.Л. Дяченком, який часто їздив у Козацьке до Павла і давав мені доручення. У Проні Пономаренко жив представник ЦК під псевдонімом Морозенко, його ще звали Юрій Павлович. У нього була рація, мав зв'язок з Великою землею. Павло два рази брав мене з собою до нього, слухали інформацію про становище на фронті...

Коли було вбито Павла, Іван Лукич посилав мене з сестрою Павлової матері в Софіївку дізнатися про те, як загинув Павло. Я все доповів йому... До речі,

Микола Плешкун був відчайдушним, хоробрим партизаном. Під час чергової бойової операції по розгрому поліцейської дільниці його знову було важко поранено і від одержаних кульових ран в бою з фашистськими окупантами в лютому 1943 року він помер».

– Окупацію я пережив у селі, бо за роками ще не мали призвати в армію, – розповідав Сергій Митрофанович Борець. – До крові в серці вразила мене мученицька смерть спалених комсомольців та їх родин. Вирішив помститись окупантам. Але як? Постійно шукав зв'язків з підпільниками і партизанами. Нарешті пощастило. Однієї ночі мене забрали на бойову операцію. Разом з Миколою Олександровичем Плешкуном та Кирилом Васильовичем Борцем відбирали зброю у поліцаїв. Дуже хотів поїхати до партизанського загону. Але мене не взяли із собою. Сказали, малий. Тієї ночі у партизанський загін пішли мої брати Кирило та Іван, інші односельці. Я допоміг підводою вивезти всіх партизанів за село. Сам повернувся назад. А тут уже мене чекали поліцаї.

Вони довго мучили хлопця, допитувались, в якій ліс поїхали партизани, де їх висадив. Не сказав нічого. В 1943 році, коли Червона Армія звільнила село від фашистів, Сергія Митрофановича призвали в діючу армію. Під Києвом швидко сформували піхотний полк із чорнопіджачників, а вранці – в бій. На щастя, залишився живий. Визволяв Україну, Молдавію, Румунію. Через Карпати з боями ввійшли в Угорщину. Форсував Тису. Там був поранений. Перемогу зустрів у Австрії. Додому повернувся у 1948 році з орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни, медалями «За відвагу», «За визволення Будапешту», «За перемогу над Німеччиною». У селі працював бригадиром, завідуючим клубом, заготівельником.

Колишній командир першого батальйону третього полку партизанського з'єднання «За Батьківщину» Андрій Ілліч Конішевський у своїх прижиттєвих свідченнях про нашого земляка писав, що Микола Олександрович Плешкун загинув як патріот своєї Вітчизни і він похований у 40 кварталі Кобижчанського лісництва на північно-західній частині берега «Білого болота». Андрій Ілліч також написав, що Микола Плешкун спершу йшов у загін Князева, але йому завадила каральна експедиція фашистів під Пісками. Тоді він розвернув коня і поїхав в кобижчанські ліси. А пораненого партизана довго лікувала медсестра їхнього з'єднання Ніна Степанівна Вовк, у майбутньому дружина доцента Київського державного університету Андрія Оврамовича Вовка.

Розповідають, що ще перед вступом німців у Козацьке Павло організував машину, аби з Новобиківської лікарні відвезти в тил поранених бійців і офіцерів Червоної Армії. В дорогу поїхав він, його дружина Ніна Петрівна Фенюк, яка працювала в цій лікарні, акушерка, а тоді фельдшер лікарні наша односельчанка Ганна Антонівна Самсон. Автомобіль доїхав майже до Золотоноші, але раптом

потрапив під бомбардування німецької авіації. Машину охопило полум'я. Багато людей загинуло. Загинула й Павлова дружина Ніна.

– Як стихло бомбардування, – розповідала мені Ганна Антонівна Самсон, – ми поклали Нініне тіло в одну з невеликих ям, накрили сірою великою хусткою і там похоронили. Самі ж попутним транспортом повернулися в Козацьке.

– Після того бомбардування Павло прийшов до мене додому, – це вже слова із спогадів односельчанки Олександри Василівни Мацько. – Я була якраз на городі. Бачу, Павло якийсь розгублений, вбитий горем. Запитала, що трапилось. «Ой, – каже, – Василівно, що ж я тепер тещі скажу. Ніну вбито під час бомбардування». І розповів про те, що трапилось в дорозі.

А тепер надаю письмові спогади Проні Павлівни Пономаренко: «...Під час війни в моїй хаті жило багато незнайомих мені людей. Поселяв їх кум моєї рідної сестри Павло Плешкун, який довіряв мені. Літом 1942 року Павло привів чорнявого інтелігентного чоловіка й по секрету сказав, що це людина з Києва – представник ЦК, отож його треба дуже оберігати. Жив він у нас майже місяць. Це була дуже інтелігентна і совісна людина. Він не раз говорив, що йому соромно в мене сидіти без роботи. Тоді я запропонувала, аби він з лози плів тин. Одного разу за цією роботою його побачив вчитель Ілля Пилипович Лук'яненко і запитав, хто це плете. Відповіла, що людина, хіба не бачите. «Ну, нехай собі плете», – буркнув він незадоволено. Про цю неприємну розмову й зустріч я розповіла Плешкуну. Бо до нього заходили тільки Павло та двічі Іван Борець. Інколи Павло приїжджав і забирав постояльця кудись на наради, а потім знову привозив. Під кінець червня знову приїхав Павло і сказав, що їдуть у Нову Басань...

Доки жив постоялець з Києва, в Козацькому кілька разів з'являлися чоловік з жінкою, які ходили по дворах і пропонували купити дерев'яні граблі. Вони не минали двору Єфросинії Павлівни Пономаренко. Але тут затримувалися трохи довше, бо мали розмову з постояльцем. Це були зв'язкові від Івана Лукича Дяченка з Нової Басані Марія Петрівна Трохимець та Іван Васильович Майсак. Інколи жінка була сама, але вже не з граблями, а з відром меляси, яку теж пропонувала купити для самогону.

Інколи до хати Єфросинії Павлівни з'їжджалося до десятка незнайомих людей, Щоб не наражати сім'ю на небезпеку, вони звідси йшли на нараду в інші місця. То в зарослі верболозу, то до розвалин церкви. З провалом підпілля у селі розпочалися репресії. Прийшли і в хату Пономаренків. Забрали Проню Павлівну, її сестру та матір. Їх стратили, а Проня зуміла втекти та сховатися і зберегла собі життя.

22 червня 1942 року в хаті новобасанця Прохора Симоновича Бандури, яка слугувала явочною квартирою для київських підпільників, була назначена зустріч представника ЦК Компартії України з керівниками підпільних груп

і загонів сусідніх районів. Як пише в своїх письмових свідченнях дочка Прохора Симоновича, колишня вчителька історії Марія, десь годині о п'ятій у двір заїхала підвода, на якій прибув підпільник з села Козацьке Павло Плешкун, а з ним представник ЦК Геннадій Іванович Кулик. До хати покликали представника Баришівського підпільного райкому партії Івана Павловича Павленка. Батька, пише Марія Прохорівна, попросили, щоб він біля возу клепавав косу, ніби збирається їхати на сінокіс, а насправді вартувати, аби ніхто не заважав розмові. Через деякий час в дворі пролунав постріл. Чоловік Марії Федорівни та Павленко встигли вискочити через двері. Кулик і Плешкун залягли на підлозі, бо на вулиці вже тривала стрілянина. Марія Прохорівна порадила вибити вікно з тильного боку хати й тікати. Так і зробили. Вони втекли.

Але того ж дня підпільників чекало нове випробування. Ще перед радою в Новій Басані Кулик отримав повідомлення з Великої землі, що в річницю початку війни на підтримку його загону у полі між селами Старий Биків та Нова Басань має приземлитися великий десант парашутистів – 70 чоловік. Зустріти їх та допомогти їм дістатися до партизанського загону доручили Павлу Плешкуну та медсестрі Софії Степаненко. Але сталося непередбачуване. Павло Павлович, який тільки-но уник арешту на явочній квартирі в Новій Басані, загинув під Софіївкою у сутичці з поліцаями. Так Новобасанське підпілля і його Козачанська група зазнали великої втрати і великого удару. Адже після загибелі Павла Павловича нависла загроза арешту й розстрілу над його братом Миколою Олександровичем Плешкуном та іншими членами підпільної групи. І тому було прийнято рішення, щоб Микола кидав службу в сільській управі і йшов у партизани. Наступного дня в селі розпочалася облава, поліцаї шукали Миколу Плешкуна та інших підпільників. Під час стрілянини Миколу поранили. Але він осідлав коня і городами та берегами через Бурзаківку помчав на поле. Саме там він, весь закривавлений, зустрівся з своїм ровесником, майбутнім учасником бойових дій Іваном Михайловичем Кобизьким. Розпитав у нього, чи нема на полях об'їждчиків або ж поліцаїв. У розмові зі мною Іван Михайлович розповів, що підпільник через першотравневий переїзд і через «чугунку» помчав у зелені хащі колишнього хутірця П'ятихатки.

Вже після війни в селі розповідали, що звідти він перебрався до новобасанських, а тоді – до кобижчанських лісів, де й партизанів, а потім і загинув від одержаних у бою ран. Там, у лісі його й поховали бойові побратими-партизани. Він так і не дізнався, що згодом його кохана Галя народила доньку, яку мама назвала Любою. А Люба так ніколи й не побачила батька живим. Лише знає його з фотографії, яка загубилася у вирі наступного життя, та з розповідей про нього мами.

– Микола був з 1925 року народження, а я з 1922, – розповідала влітку 2013 року його дружина Ганна Романівна Плешкун. – Він був досить добрим,

спокійним, грамотним хлопцем. Після школи, а ми вчилися в різних класах, він поїхав вчитися в Ніжин на бухгалтера. Війна перервала всі його плани. На фронт його ще не взяли, тому він підтримав пропозицію старшого двоюрідного брата Павла і пішов служити в сільську управу, одержувати там всю інформацію про плани й задуми окупантів і передавати все це партизанам.

Після бою під Софіївкою, в якому загинув Павло, розлютовані німці та поліцаї зрозуміли, що й Микола, який зник від них з-під носа, належить до підпільної групи. Розпочалася облава. Підпільнику вдалося уникнути арешту. Але фашисти та їх запродавці зігнали свою лють на Миколиній сім'ї. Вони катували його матір, в якій хотіли вивідати дані, де, з ким зустрічалися Микола й Павло, через кого тримали зв'язок з партизанами, але так нічого й не довідалися. Тоді вони підпалили хату, в якій вона заживо й згоріла. Миколиного батька теж не минула мученицька смерть. Його прив'язали ногами до коня і тягали так селом, доки він не помер. А тоді ще й кілька куль у нього випустили в центрі села. Катували нелюди й Миколину сестру Галю. А тоді її відправили в районну комендатуру в Новій Басані, а згодом стратили. Дружину вбитого Івана Борця поліцаї теж відправили разом з іншими патріотами в німецьку комендатуру до Нової Басані й звідти вони вже не повернулися.

Тільки аж у 1967 році КДБ України провів розслідування загибелі Павла Плешкуна. Результати перевірки були надіслані 29 березня 1967 року за №12/61038 голові сільської ради Петру Івановичу Обухану:

***«Управление комитета Государственной Безопасности
при Совете Министров Украинской ССР по Киевской области***

При этом возвращаем фотокарточку Плешкуна Павла Павловича, высланную Вами в наш адрес. Одновременно сообщаем, что запрос о судьбе Плешкуна нами осуществлен в связи с проверкой правильности осуждения в 1944 году жителя с. Софиевка Барышевского района Киевской области Романченко Федота Тимофеевича, который участвовал в операции по задержанию появившегося в с. Софиевка партизана.

Как видно из Вашего письма, указанным партизаном является житель с. Козацкое Плешкун Павел Павлович. Расследованием по делу установлено, что утром в один из дней он спросил у кузнеца Масенко, где проживает староста. Получив ответ, он направился в сторону лесопарка, расположенного на окраине села. В это время кузнец заявил старосте о появлении в селе подозрительного человека. Староста сельуправы Довженко и старший полицейский Предко с помощью сельской полиции организовали облаву. Для участия в облаве привлекли также некоторых жителей с. Софиевка, в том числе Колодия и Романченко. На окраине села в канаве против школы Плешкун был окружен полицией и оказал вооруженное сопротивление.

Первоначально он бросил две гранаты, однако они не взорвались. После этого он открыл ружейный огонь и убил двух участников облавы. В момент, когда у Плешкуна заклинило затвор, Колодий из пистолета убил его. Похоронен Плешкун был в канаве на месте гибели.

Со слов очевидцев, к трупу Плешкуна подходила уроженка с. Софиевка Степаненко Софья Степановна, с которой якобы они должны были встретить десант и являлась участницей подполья в Басани. Она позже была арестована в Басани и казнена немецкими карателями, сведения о ней имеются в пионерской организации Софиевской школы...

Колодий за убийство указанного партизана Военным трибуналом в 1944 году был приговорен к высшей мере наказания – расстрелу. Предко был осужден к лишению свободы и умер. Довженко после освобождения села был мобилизован в Советскую Армию и погиб на фронте. Масенко тоже умер.

Как Вам известно, мать Плешкуна останки своего сына перевезла в свое село и там захоронила.

Начальник следотделения УКГБ при СМ УССР по Киевской области (Боровик)»

Похоронили останки тіла підпільника на центральному сільському цвинтарі неподалік від колишньої церкви. Але так сталося (і я вважаю, що в цьому винні тодішні керівники села і колгоспу), що під час будівництва обеліска жертвам фашизму частину мармурових плит поклали на могилу Павла Павловича. Ніби місця не вистачало.

А тоді після облави в Новій Басані Кулика знову перепроводжують подалі від небезпеки – на явочну квартиру підпільниці з Козацького Проні Пономаренко. Він будь – що хоче прорватися за лінію фронту разом із Новобасанським партизанським загonom Семена Князева і приєднаним до нього згурівським загonom. Це питання було ним вирішене і не підлягало обговоренню. Але Князев висував свої аргументи проти такого об'єднання зі згурівцями і не поспішав цього робити. І тоді Кулик через зв'язківця відправляє з Козацького в Нову Басань листа, адресованого керівнику підпілля І.Л. Дяченку. В ньому говориться: «...Події розгортаються так, що я не зміг домовитися з тобою ще з ряду питань, а саме: щоб ти зрушив з місця загони Бобровицького та Згурівського районів. Необхідно, щоб ти зробив це негайно. Особливо по Згурівці, оскільки вбивство Базарова може морально розкласти загін. Крім цього, хочу довести до твого відому, що я написав Кононенку листа з вказівкою... Справа в тому, що до мене дійшла чутка про те, що він притримує зброю, в якій є потреба в загоні Князева, а також людей. А це сьогодні особливо небезпечно. Крім цього не дбає про постачання загону харчами та медикаментами. Я написав, чим все це може закінчитися для нього. Я чекаю рішення день-два. Загону, згідно з нашою угодою,

потрібно виходити. Не важливо, хто його розстріляє за продовження такої політики потім – командири загонів чи наші, коли прийдуть... Необхідно зробити все, щоб загін днями пішов.

І.Л.! З відомих для тебе причин я не зміг одержати для Києва продуктів і веломашин. Ти розумієш, що здійснити тепер цього я не зможу, а виходити звідси мені пора. Раз склалися такі умови, то протрібно, щоб ти...

Закінчуйте із забезпеченням загону продуктами і боеприпасами.

Г. Кулик.»

З привітом Г. Кулик. 25.УІ.1942 р.»

Як відомо, наприкінці червня того року загін під командуванням Семена Князева і комісара Геннадія Кулика вийшов з Новобасанських лісів у рейд за лінію фронту. Але задумане здійснити не вдалося. Поблизу Корюківки загін вступив у бій з фашистами та поліцаями і був розгромлений. Князев ніби загинув у бою, хоч його тіло й не хоронили, а Кулик був тяжко поранений. Та його виходили місцеві жителі. Після цього він знову вирушив за лінію фронту, але за селом поліг від куль поліцаїв.

– Поліцаї і до цього знущалися з своїх односельців. А після провалу підпільників просто оскаженіли, – розповідала Ганна Романівна Плешкун. – Нездаремно ж з приходом наших вони повтікали разом зі своїми хазяями з села і засіли за океанами.

Ще в перші місяці війни група озброєних поліцаїв застрелила офіцера Червоної Армії Андрія Надькова (це так його звали по-вуличному), який потрапив в оточення і прийшов у рідне село. Для залякування людей окупаційна влада три дні не дозволяла хоронити його вбите тіло. Стільки ж днів лежав не похоронений колишній голова колгоспу «Нове життя», а затим і «Перше Травня», колишній голова сільської ради Петро Степанович Гринь. До нього в хату вони ввірвалися після того, як застрелили вдома учасника громадянської війни, партизана й інваліда Максима Овсійовича Герелеса, 1891 року народження.

Поліцаї вдерлися в хату Петра Степановича, коли він разом з дружиною Катериною, невісткою Галею та її однорічною донькою Марією відпочивали на теплій печі. Через стіну в «хатьонку» була друга невістка Петра Степановича Ольга з трьома малолітніми дітьми – Софійкою, Катею та Гришою. Але це не зупинило озвірілих варварів. Вони стягнули Петра Степановича з печі, лупцювали на припічку та дерев'яному полику шомполами, а затим поліцай Андрій Харлан, який відзначався в селі особливою жорстокістю, з гвинтівки випустив у нього кілька куль. Кров бризнула на всі стіни й стелю. Після цього карателі стягнули з печі його дружину і погнали в сільську управу, а звідти в районну комендатуру, де й стратили. Тільки за те, що була дружиною активіста. Під страхом страти

Ганна Назаренкова, Кулина Григорівна Козачухно та інші сусідки таємно похоронили знівечене тіло Петра Степановича на Харланівському кладовищі.

– Після цієї трагедії бабуся Кулина змусила мою маму Степаниду Михайлівну Козачухно, яку мама після відомих подій в Підмосков'ї, стала звати Зоєю Козьмодем'янською, бо до війни була активісткою, ланковою-стахановкою та очолювала той же, що й Петро Степанович Гринь колгосп «Перше Травня», тікати з села. Щоб уникнути розправи, вона городами, болотами, берегами дійшла до Старого Бикова, де тривалий час переховувалася в копиці сіна. Тоді знайшла прихисток в одній з родин і повернулася в Козацьке після визволення його від фашистів.

До війни вже згадувана мною Марія Миколаївна Бурзак, 1930 року народження жила в кінці Морозівки. Хата її батьків була другою від поля. Коли в селі розпочалася облава на підпільників, активістів, комсомольців та членів їх сімей, розповідала вона влітку 2013 року, то з центру села берегами втікали до Млинової дороги Пилип Вакуленко та Іван Борець (якого всі звали по-сільському Валіка). Але в поле вони не пішли. Завернули до Бурзакової хати і сховалися в темних сінах. Мама дозволила їм пересидіти там облаву. Аж раптом в хату заходить поліцай і побачив втікачів. Він порадив їм негайно втікати звідси, аби більше ніхто їх тут не побачив, бо тоді знищать ні за що людей й хату сплять. Валіка Іван з Пилипом послушали його і пішли з нашої хати. Але все одно їх схопили поліцаї і вони обидва загинули. Але поліцаї боялися навіть мертвих партизанів. Так, хату з мертвим тілом Пилипа Вакуленка вони спалили, а сім'ю під конвоєм відправили в Нову Басань.

Через кілька днів після облави поліцаї посадили на сани Івана Плотника, Галю Плешкун, дружину Івана Борця (Валіки) Ольгу з дітьми, одне з яких нещодавно народилося, і щоб воно не плакало в санах, поліцаї викинули крихітку геть на мороз, Ганну Яголу, Катерину Гринь – дружину закатованого до цього голови сільради і голови колгоспу Петра Гриня, та ще кількох чоловік. Всіх їх повезли в Нову Басань в комендатуру і всіх їх там після жорстоких катувань розстріляли.

Односельці також розповідали, що дорогою до Нової Басані Катерина Гринь розпочала щось суперечити сільським поліцаям і тоді вони скинули її з саней і від Бикова до Басані гнали босоніж по мерзлій землі й снігу. Самі вони були на конях, отож зверху ще й нагайками її підганяли.

Старожили розповідають, що увесь післявоєнний період в селі знали про подвиг братів Плешкунів та їх добровільних помічників –патріотів. Але офіційного визнання їх подвигу не було. Навіть після затвердженого в 1962 році ЦК Компартії України звіту обкому партії про додаткове виявлення учасників партизанського руху і антифашистського підпілля на території області у період

Великої Вітчизняної війни. Тоді в результаті проведеної роботи з уточнення наявних матеріалів і виявлених нових зведень про розмах антифашистської боротьби на території області було додатково виявлено 20678 чоловік учасників партизанського руху і антифашистського підпілля, в тому числі 2875 партизанів, 503 підпільники, 17300 радянських громадян, які брали участь в інших формах боротьби проти окупантів.

Було встановлено, що на території області, крім раніше врахованих загонів, організацій і груп, діяли... підпільні партійні групи. Далі у звіті йшов перелік сіл, де в групах було 4–24 чоловіки у Малодівицькому, Куликівському, Новгород-Сіверському, Щорському, Дмитрівському та інших районах області. На жаль, таких нових груп комісія не побачила ні в тодішньому Новобасанському, ні в Бобровицькому районах. У тому звіті я прошу звернути увагу на одну фразу, де наголошується про підпільні партійні групи. Підпільна група в Козацькому, яка об'єднувала щонайменше десяток патріотів, мала велике «нещастя» бути безпартійною. Зв'язок з Київським підпільним міськкомом партії і його представником Геннадієм Куликом тоді до уваги не брався. Це й зрозуміло, адже всю славу у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками на Чернігівщині, а особливо у її південному регіоні привласнили і монополізували фальшивий «льотчик-нальотчик» Олександр Кривець та тоді всесильний партизанський генерал Олексій Федоров, на якого Кривець мав величезний вплив. Вони й розповсюджували дуту славу про ніби героїчні рейди та нальоти на поліцейські стани кривцівського загону, який вони характеризували ледь не з'єднанням. Справжньої слави справжніх героїв вони визнавати не хотіли. Забороняли робити це й іншим.

І лише 14 червня 1982 року бюро Чернігівського обкому компартії України прийняло секретну постанову про діяльність підпільної патріотичної організації в період тимчасової німецько-фашистської окупації (1941–1943 років) у колишньому Новобасанському районі, в якій погодилася з пропозицією Бобровицького райкому партії про визнання підпільної патріотичної організації в кількості 47 чоловік, яка діяла з вересня 1941 по серпень 1942 року у колишньому Новобасанському районі. У цьому списку серед 47 патріотів є й прізвища вбитого поліцією в селі Софіївка Яготинського району під час виконання завдання підпілля комсомольця Павла Павловича Плешкуна, 1917 року народження, який з вересня 1941 по серпень 1942 року був зв'язковим з Київським підпільним міським комітетом партії, та його брата Миколи Олександровича Плешкуна, безпартійного, 1919 року народження, зв'язкового підпілля, який загинув у партизанському загоні «За Батьківщину» в 1943 році.

Справедливість ніби й перемогла. Але частково. В цій постанові жодного слова про тих сільських підпільників, які ризикували життям і під носом у ворогів

приймали і давали притулок в своїх оселях посланців – зв’язкових партизанських загонів і підпільних організацій та груп зі столиці, Нової Басані, Згурівки, Барішівки. Не визнаними залишилися й сміливі сільські трудівники й трудівниці, які пекли і відправляли в ліси для партизанів хліб, які переправляли туди призначену для вояків рейху худобу, які поставляли партизанам зброю, робили інші потрібні для перемоги добрі справи. Вони так і не підняті на дзвінкій п’єдестал заслуженої слави. Гірше того: нині майже повністю забутих односельцями. Можливо, сільській владі сьогодні знову спробувати розпочати відстоювати справедливість, згадати такий пишномовний радянський лозунг «Ніхто не забутий». Треба просто зрозуміти, що це потрібно не мертвим. Це потрібно живим!

А ось розповідь про ці страшні події Ольги Андріївни Романенко. Влітку 2013 року вона згадувала, як одного разу поліцаї влаштували полювання на сорокарічного довоєнного фінагента та сільського кореспондента районної газети Миколу Павловича Бороденка. Спершу до нього стали добиватися в хату, але двері ніхто не відчиняв. Микола Павлович відчув біду і виставив вікно на задній стіні хати і через нього вискочив на вулицю. Побіг городами. Поліцаї це побачили і відчули, що втрачають «здобич». Вони відкрили стрілянину. Бороденко під кулями добіг до хати діда Тихона, а там його насмерть скосила куля. Поховали його в церковному саду, за городами баби Гринихи. Але тепер тієї могили вже немає. Доглядати за нею було нікому і вона стерлася з землі. (До розповіді Ольги Андріївни додаю, що в акті фашистських злодіянь і звірств, складеному в нашій сільській раді 7 липня 1944 року, записано, що Микола Павлович Бороденко був 1902 року народження і його скосила куля, випущена поліцаєм Андрієм Сергієвичем Харланом. Видно, добре його вчили у військовому училищі, в якому нібито він вчився до війни).

Іншого разу, розповідала Ольга Андріївна, в село прийшли Кирило Борець та Іван Валіка. Вони вже знали про репресії проти родин активістів, підпільників і партизанів. Отож і прийшли, аби забрати з собою в ліс свої сім’ї. Але Борця побачили поліцаї. Під час сутички вони вбили його дружину, а хату спалили. А ось телицю перед підпалом вивели з сараю і прив’язали на городі. На згарищі поставили вартувати поліцає Гармидера (Сороку). Перед ним на попелищі несамовито плакав від горя малолітній син Борця і все просив поліцає: «Дядечку, допоможіть мені маму витягнути». Вона, обгоріла, лежала під уламками покрівлі і стін. Поліцає же у відповідь говорив: «Хай дотла горить партизанське кодло». Згодом поліцає Сороку було вбито. Кажуть, що вночі приходили партизани і помстилися за Борця і Валіку.

Валіка теж мав намір забрати свою сім’ю в ліс. Але теж не судилося. В селі заметушилися поліцаї. Щоб перечекаати небезпеку, він заліз у горлашу (погріб). А вранці туди прийшла брати картоплю та солоні огірки Дунька Дейнега.

Вона й побачила там хлопця. До речі, свого племінника і хрещеника. Він став у неї просити, аби вона його не виказала, бо в селі ніхто його ще не бачив. А він тут посидить, доки стемніє і піде. Вона й пообіцяла йому так зробити. А сама занесла в хату картоплю, переодягнулася і підтюпцем побігла до поліцейської управи в центр села. Там і заявила, що в неї вдома у погребі партизан ховається. Двір і погріб оточили поліцаї. Вони кидали в погріб кулі запаленої соломи, аби викурити його звідти. Іван відстрелювався. Останній патрон залишив для себе.

Мертве тіло хороброго партизана вийняли з погреба і відтягнули в центр села. Там вбитий лежав днів три для острастки всього населення. А тоді рідним дозволили його захоронити. Спершу його поховали поруч з хатою, а вже після війни родичі перезахоронили тіло з батюшкою під яблунею на городі. З роками яблуня всохла і її спилили. А могила, на якій встановили православний хрест, й досі там же. Місце останнього спочинку героя-односельця за покликком серця постійно доглядає родина колишнього голови колгоспу і голови сільради Івана Миколайовича Бурзака. Прикро, але ні в мої шкільні роки, ні в післявоєнні роки навчання інших односельців тут жодного разу ніхто не провів відкритий урок пам'яті, мужності чи патріотизму. Нас цьому вчили на прикладах, далеких від історії рідного села. Хотілося б, щоб таку добру і корисну традицію започаткували нинішні педагоги школи.

Додам, що дружину Івана з трьома дітьми разом з іншими бранцями повезли в Нову Басань. Багато сільчан розповідали, що перед цим його дружину, яка була на останніх днях вагітності, поліцаї запроторили до дільниці, де її катували, гвалтували, лупцювали шомполами, аби вона виказала, в яких лісах партизанить чоловік і його друзі. Вона не сказала їм нічого, а вночі партизанські зв'язкові дісталися із села в Кобижчанські ліси і розповіли про ці знущання. Ось тоді Валіка з Кирилом Борцем і прийшли в село. Та не судилося врятувати ні сім'ї, ні себе.

До речі, у 1944 році Євдокія Антонівна Сорока (Дейнега) скаржилася голові Новобасанського райвиконкому про нібито неправильні дії щодо неї сільської влади. У відповідь на це голова сільської ради Іван Матвійович Погрібний та секретар ради Фенюк дали таку відповідь: «На ваш запит про зняття корови у Сороки Євдокії Антонівни Козачанська сільрада повідомляє, що корова знята у Сороки Євдокії Антонівни з таких причин: теля своє вона продала на приватному ринку, молоко не носить, корова в ярмо не годиться, чоловік її вбитий партизанами за те, що вона, Сорока Євдокія, під час перебування партизан в с. Козацькому пішла заявляти німецькому коменданту, що в неї партизан сидить в хаті Лесика Данила Яковича. В армії у Сороки Євдокії Антонівни нема нікого (ВДАЧОН, ф.Р-5305, оп. 1, спр. 156, стор. 10).

Страшні трагедії розгорілися в Новобасанському районі наприкінці 1942 і на початку 1943 років. В останніх числах грудня сюди приїхав на автомобілях каральний загін, який був озброєний автоматами, гвинтівками. Він налічував більше сотні чоловік. Були спалені Рокитне, Мочалище, Піски. Перед старим новим роком 1943 року «чорний ворон» прибув у Козацьке. В нього запахали сільських комсомольців та активістів. Список їх задалегідь був складений вчителем місцевої школи Іллею Пилиповичем Лук'яненком та переданий у поліцію. Односельці розповідали, що один такий список вже був викрадений з поліцейської дільниці села. Довелося писати заново. Перед визволенням села від загарбників Іуда відчував, що понесе заслужене покарання і сам наклав на себе руки. Комсомольця колгоспника Андрія Івановича Обухана нелюди спіймали прямо на вулиці. Інших хватили, де кого бачили. Не жаліли ні жінок, ні дітей, ні стариків.

Сільська жителька Ганна Прокопівна Лук'яненко розповідала вчителям школи: «Говорять, що заарештованих катували, били й знущалися. Ніхто не знає, що вони розповідали ворогам та запродавцям. А одного дня всіх їх повели на страту до сараю на території колгоспу імені Орджонікідзе. (Згідно акту від 7 липня 1944 року про злодіяння і звірства німецько-фашистських загарбників над мирними людьми, підписаному головою сільради Іваном Матвійовичем Погрібним, депутатом сільради від колгоспу «Перше Травня» Ганною Іванівною Нужною, головою колгоспу імені Орджонікідзе Якимом Михайловичем Вакулєнком, карателі підрозділу СС та місцеві поліцаї за наказом коменданта Зіферта цю трагедію чинили в Козацькому 14 січня 1943 року – авт.) (ДАЧО, ф. Р-3013, оп. 1, спр. 79, стор. 53а, 53б, 53в). Люди боялися дивитися на цю сумну процесію і ховалися. Хто де зміг, аби не потрапити на очі нелюдам і не стати жертвою. Я була вдома, бо мала на руках маленьку донечку. Сарай, у якому їх палили, стояв в кінці нашого городу. Я чула їх крики, прокльони на адресу катів та благання. Особливо дуже плакала Оля Самсон, яку в селі всі звали Заклунною. У неї на руках теж була маленька дитина і вона все просила її не вбивати.. У вікно хати я бачила, як їх заганяли в сарай, як забили двері, як палили. Їхні крики довго було чути над селом. Згодом все стихло. Тільки попіл розносив вітер на всю округу. Люди боялися виходити з хат. Через тиждень я з сусідками пішла на згарище. Там серед попелу лежали одні кістки...»

А тепер повернуся до розповіді Ольги Андріївни Романенко: «Оля Самсон працювала в нас секретарем сільської ради. Була комсомолкою. До війни познайомилася з нашим офіцером і народила від нього дитину. Їх схопили обох. Мати Олі з ціпком поковиляла до управи, аби їх врятувати, але її теж більше додому не відпустили. Коли пожарище стухло, і на ньому через кілька днів люди

згрібали для поховання рештки, то вони розповідали, що неспаленою залишилася Олина товста й довга коса, якою вона весь час пишалася, та ледь обвуглене тільки дитинки, яку вона прикрила своїм тілом, бажаючи врятувати від смерті. У 1945 році на місці трагедії спорудили надгробок, а в 1957 році рештки жертв трагедії з почестями, під сумні мелодії духового оркестру перезахоронили на нове кладовище.

І нині в цій могилі під гранітним пам'ятником покоїться прах Миколи Якимовича Вакуленка – комсомольця, чоботаря, Івана Трохимовича Гребельника – секретаря комсомольської організації, Ольги Михайлівни Гребельник – рядової колгоспниці колгоспу імені Орджонікідзе, немовляти Ганни Іванівни Гребельник, секретаря сільської ради, комсомолки Ольги Федорівни Самсон, її немовляти Івана Івановича Самсона, її матері, рядової колгоспниці колгоспу імені Орджонікідзе Ганни Лаврівни Самсон, домогосподарки-старухи 1873 року народження Єфросинії Самсон, комсомолки, колгоспниці Марусі Павлівни Пономаренко, секретаря комсомольської організації Івана Андрійовича Крижового, комсомольця, колгоспника Андрія Івановича Обухана. На меморіальній плиті на могилі є ще прізвище Насті Романенко, але в згаданому акті ця жертва чомусь не записана.

У цьому акті також називаються й інші жертви фашистів та їх посібників. Це вже згадувані мною голова сільської ради Петро Степанович Гринь 1888 року народження, фінагент Микола Павлович Бороденко 1902 року народження та Максим Овсійович Герелесь 1891 року. В документі зазначено, що всі вони вбиті поліцейським Андрієм Сергійовичем Харланом. Серед жертв також зазначені комсомолец, водій, партизан Павло Павлович Плешкун 1917 року народження, колгоспник, хлібороб, бригадир, партизан Іван Семенович Борець 1914 р. н., простий робітник Олександр Павлович Плешкун 1883 р. н. – вбиті поліцією. Вбита СС за наказом поліції, проста колгоспниця 1892 р. н. Пелагея Іванівна Борець, вбита СС за наказом поліції і спалена вдома домогосподарка Зінька Павлівна Плешкун 1890 року народження. Ці злочинства і звірства, зазначається в документі, підтверджені не тільки членами комісії, а й свідками Іваном Семеновичем Обуханом – батьком розстріляного сина, Єфросинією Павлівною Пономаренко – сестрою розстріляної, Єфросинією Крижовою – матір'ю розстріляного сина (там же, стор. 53в). Жертв фашизму в чорні роки окупації Козацького було значно більше, але чому в акті, складеному, так би мовити, по гарячих слідах, про них не згадується, сказати важко.

Жахливі трагедії вбивств і спалення людей пережили й сусідні з Козацьким села. Так, 1 січня 1943 року в колгоспному сараї в Новому Бикові спалили 50 чоловік, у Білоцерківцях – більше двадцяти, в одній із хат у Миколаєві було спалено

18 чоловік. Не минули того дня карателі Вороньки і Олександрівку. Другого січня розстріляні і спалені в одній з хат більше 25 жителів Петрівки та 63 чоловіки – в колгоспній клуні Старого Бикова (ДАЧО, ф. Р-3013, оп. 1, спр. 79, стор. 65).

Великими були й матеріальні збитки козачан, завдані в результаті вторгнення і розбійницьких дій загарбників під час окупації села. Згідно акту від 11 липня 1944 року, складеному головою сільради Іваном Матвійовичем Погрібним та членами комісії Ольгою Іллівною Яголою та Надією Павлівною Левченко, збитки в особистих господарствах громадян села склали 20 тисяч 900 карбованців. Серед найбільш потерпілих були названі господарства Плотник Анастасії Іванівни, де загинув від рук карателів чоловік, були спалені хата, із житловою площею 60 квадратних метрів, сарай на 15 кв. метрів, конфісковано свиню, теличку. Загальні збитки становили 7600 карбованців.

Другим у акті-списку стоїть повністю спалене господарство Івана Олександровича Борця, де збитки склали 9100 карбованців. Для відновлення господарства Ганна Юхимівни Вакуленко, де також фашисти вбили господаря, необхідно було тисячу карбованців. 2200 карбованців склала сума збитків зруйнованого господарства Мотрони Пилипівни Стус, у якої німці теж вбили чоловіка. Повністю було спалене й господарство Паші Федорівни Борець, для відновлення якого потрібно було 1500 карбованців (ДАЧО, ф. Р-3013, оп. 1, спр. 787, стор. 8).

У акті-списку зруйнованих господарств у Миколаєві числиться 24 двори, яким завдано збитків на 662 тисячі 200 крб. У селян було забрано 20 корів, 2 свині, загинуло продовольчих та інших запасів на суму майже 420 тисяч крб. Наприклад, у Ничипора Григоровича Брика загинуло домашнього майна на 112 тисяч, а в Івана Нестеровича Довгопола – на 12 тисяч карбованців (там же, стор. 5).

У Петрівці складено 55 актів зруйнованих господарств, в яких збитки обчислюються сумою 719 тисячами 203 крб, у Старому Бикові окупанти сплюндрували 85 дворів і там збитки склали 319 тисяч 772 крб, у Новому Бикові – 14 дворів і майже 322 тисячі карбованців збитків (там же, стор. 2). Всього ж у тодішньому Новобасанському районі спалили, знищили, розграбували майно окремих громадян в 16 населених пунктах і збитки (будівлями, посівами, майном, худобою) становили 131 мільйон 262 тисячі 50 карбованців (там же, стор. 3).

Детальні описи знищеного майна зроблені не тільки в Миколаєві, а й в багатьох інших селах району. На жаль, не в Козацькому, де до людської трагедії підійшли, я б сказав, легковажно. Можливо, я буду й неправий, але, очевидно, тоді справедливо на зборах постійно критикували за систематичне пияцтво голову сільради І.М. Погрібного.

Ольга Михайлівна Плотник і Євдокія Михайлівна Кобизька – одні з багатьох козачанок, які у роки війни з клунком різаного самосаду на плечах тішки йшли чугункою на Кобижчу, аби звідти дістатися до Києва. Після продажу махорки з харчами та олівцями для дітей таким же шляхом поверталися в село

Односельчанка оstarбайтер Ганна Андріївна Левченко з чоловіком Броніславом і синами Юрієм та Збішеком

Остарбайтер Парасковія Федорівна Левченко після визволення з німецької каторги, фото 1945 р.

На німецьку каторгу!

*...Була війна. Вогонь і дим – за хмари!
Біль над селом немов закам'янів...
І кожен з нас окрайцем хліба марив
Й борщем, що мати зварить з бур'янів.*

Леонід МЕЛЬНИК

Ще однією досить болісною і трагічною сторінкою в історії села періоду Великої Вітчизняної війни є примусове вивезення наших земляків у рабську неволю до фашистської Німеччини та загарбованих нею інших держав. Нацисти використовували Україну не тільки як головного постачальника продуктів для Німеччини. Грабіж України виявився в таких цифрах: до березня 1943 року до Німеччини було вивезено 5950 тисяч тонн пшениці, 1372 тисячі тонн картоплі, 2120 тисяч голів худоби, 49 тисяч тонн масла, 220 тисяч тонн цукру, 400 тисяч голів свиней, 406 тисяч голів овець. До березня 1944 року ці цифри значно виросли: 9,2 мільйона тонн зерна, 622 тисячі тонн м'яса і мільйони тонн іншої продукції. Крім того, грабували музеї, картинні галереї, бібліотеки, церкви.

До того ж, Україна була і як «... джерело примусової праці для недостатньо забезпеченої робітниками промисловості та сільського господарства Німеччини... Із початку 1942 року поліція Коха була вимушена проводити масові облави, хапаючи українську молодь на базарах, при виході з церков чи кінотеатрів, щоб відправити її до Німеччини. Про «перевагу», яка надавалась українцям у трудовій мобілізації до Німеччини, свідчить те, що з 2,8 мільйона остарарбайтерів наприкінці війни 2,3 млн. походили з України» (Субтельний Орест, Україна. Історія. 2-ге видання. – К.: Либідь, 1992. –стор. 406).

Додам, що 3 вересня 1942 року Гітлер віддав розпорядження про негайне залучення 400 000–500 000 українських жінок, віком від 15 до 35 років для використання їх у домашньому господарстві. Ця кампанія мала завершитися протягом трьох місяців.

У зв'язку з цим неофіційна доставка в Німеччину робітниць для їх використання у домашньому господарстві повинна всіляко заохочуватися представниками військового командування, а також іншими офіційними установами. Поряд з офіційним вербуванням і надалі дозволялося неофіційне (ЦДАВО.ф. 3538, оп. 2, спр. 256, стор. 403).

У Козацькому на сільській управі, на поліцейській дільниці, в інших місцях в перші місяці війни з'явилися плакати «Іван, отримуй землю». Звісно, селяни

сміялися, не вірили в обіцяну німцями земельну реформу, люди перешіптувалися, що німці точно дадуть землю, але не більше, ніж потрібно для могили. Згодом у селі з'явилися інші плакати українською мовою. Вони закликали їхати працювати в Німеччину, де українців чекало щасливе й заможне життя. На ці заклики наші односельці відгукнулися майже глухою мовчанкою – добровільно поїхало двоє чи троє козачан. У сусідніх селах теж майже не знаходилося добровольців. І тоді старостати, поліцейські управи змусили складати списки молоді для примусового вивезення. Розпочалися справжні облави на молодь. У Козацькому стало ніби на передовій. На городах, в верболозах, в зарослях очерету понад Супоєм залунали постріли фашистів та їх прихвоснів-поліцаїв. Вони розпочали полювання за дівчатами та парубками. Гітлерівцям потрібні дешеві робочі руки для копалень Руру, для рейнських хімічних заводів, для маєтків пруських поміщиків, для баварських бауєрів. Гітлер гонить із завойованих східних просторів рабів. Вже тисячі французів, чехів, поляків, сербів, бельгійців сконали в таборах смерті, на непосильних для звичайної людини каторжних роботах. Тепер прийшла черга і українців. Горе оповило Козацьке. За чорні хмари сховалось весняне сонце. Замовкли навіть солов'ї.

– Староста Іван Плотник та бригадир Леонід Ягола склали список бранців у конторі, – розповідала Євдокія Федорівна Синенко (Харсіка). – У нього потрапила й Галя Ханенко. Але між старостою і бригадиром виникла суперечка. Ягола хотів її залишити, а замість неї запропонував вписати мене. Мама, Лизавета Лаврентіївна, побігла до Плотника, а той розводить руками. Мовляв, уже нічого зробити не можу, список затверджений до виконання. Наступного дня нас уже мали відправляти. Поліцай Михайло Самсон ввечері прийшов на зустріч до сусідської дівчини і просив передати моїй мамі, аби я втікала з дому. Ми швидко зібрали вузлик з харчами, одягом і я через вікно вискочила на городи. Поза селом пішла до Нового Бикова, звідти – на Петрівку і Красне, а з Красного – до Усівки. Що я пережила дорогою, як кажуть, ні пером описати, ні в казці розказати.

А наступного дня, продовжувала розповідати Євдокія Федорівна, до нашої хати нагрянули поліцаї. Першим запитанням до мами було, де дочка Дуся? А вона, праведна душа, щиросеречно й сказала, що я втікла з дому. А ось куди, не знає. Поліцаї матір за шкірки: тоді збирайся, в Німеччину поїдеш ти. Вона у відповідь, що ще картопля не вибрана в городі. «Вона тобі не знадобиться», – відповіли. Одне слово, маму взяли під конвой і погнали в Чернігів, на медичну комісію. Разом з нею гнали й Оксину Наумову. Мама зі сльозами пройшла аж сім медичних комісій. В одній з них сиділа якась добродушна жінка, яка розпитала в мами, чому вона весь час плаче. Розповіла всю правду. Не знаю, чи та жінка допомогла, але маму комісували, написали в документах, що для роботи в райху

непридатна. Вона бігом до конвоїра, який ще не встиг поїхати додому. Ось так він і привіз її назад, в Козацьке.

П'ятнадцятирічна ж Дуся до зими сиділа в чужих селах. Наймалася до людей на роботу. А тоді хтось зі старостату чи з поліції прийшов до мами і каже: «Став могорич, хай дочка повертається додому». Але побоялися. Так і жила вона в чужих людей до весни 1943 року. З односельчанкою Ольгою Дараган влаштувалася працювати в радгосп. А вже перед літом знову поза селом, полями й берегами повернулася в Козацьке. А ще через кілька місяців ввійшли й наші солдати. «Ось так, – завершила розповідь Євдокія Федорівна, – я й уникла німецької неволі».

– Мою сестру Надю, якій ледь виповнилося 15 років, староста записав на відправку до Німеччини, – розповідала Ольга Олександрівна Стурза (Самсон). – Коли мати й батько про це довідалися, пішли до старости і стали просити, аби він її не відправляв. «Що ж вона там робитиме? – говорили батьки. «А вона корову доїти вміє?» – перепитав староста. Батьки відповіли, що, звичайно ж, вміє. «Ось і в Німеччині корів доїтиме», – почули відповідь старости. Тоді батько умовив старосту, аби він замість дочки відправив на роботу його. І батька разом з односельцями погнали в неволю. Працював він там як справжній раб. Вічно ходив він з побоями і синцями на тілі. Хазяїн навіть зуби йому повибивав. Про це вже після війни нам розповідав наш односець Іван Павлович Ягола, який теж у цей час був у фашистському рабстві і працював неподалік від нашого батька у більш-менш добрішого господаря, бо він навіть дозволяв йому зустрічатися з батьком у вихідний день. Коли батька визволили наші війська, то забрали на фронт. Зраненого, його за кілька днів до перемоги комісували додому. У Бобровиці йому зустрілися знайомі, які німецького солдата посадили на підводу, яка мала довести його до Вороньків. Але запряжені коні були досить мляві й батька дорогою пересадили на іншу підводу, яка везла у Вороньки пальне у бочках. Іздовий забрав нашого батька додому ночувати, а вночі пограбував його і вбив. Було це 15 травня, через тиждень після перемоги. Мама неодноразово добиралася в райцентр у Нову Басань, писала заяви, аби покарали виного у вбивстві нашого батька, але вияснилося, що в того чоловіка були знайомі чи родичі в міліції і кримінальну справу спустили на гальмах. Так мама і ми, три маленькі доньки, й не побачили більше чоловіка і тата живим. Ставила нас на ноги одна мама.

У селі є ще приклади, коли одні рідні вберігали інших від німецької каторги. Михайло Миронович Катруша, наприклад, поїхав у неволю замість старшої сестри Ганни. З неволі звільнили його наші війська і він пішов воювати і повернувся додому вже після перемоги. Ольга Степанівна Романенко поїхала за меншу рідну сестру Віру. Ольга Степанівна познайомилася там з азербай-

джанцем Хасаном Алієвим, який зі своєю частиною визволяв бранців з неволі. Мимовільна зустріч переросла у велике кохання. Після перемоги вони приїхали в Козацьке, але гори знову поманили до себе Хасана. Разом з дружиною поїхали жити в Азербайджан. Але клімат не підійшов маленькій Валі, вона там стала часто хворіти. Отож у 1948 році молоде подружжя повернулося в Козацьке, де виростили п'ятеро працюючих дітей – Валю, Саню, Наташу, Володю і Віктора. Валя тривалий час працювала в колгоспі техніком штучного запліднення худоби, а її брат Володя був довго одним з найкращих колгоспних шоферів, а затим – завідувачим колгоспним гаражем.

На каторжних роботах третього рейху наша землячка Ганна Андріївна Левченко познайомилася і покохала такого ж самого раба-поляка. Представники наших так званих компетентних органів ніяк не могли зрозуміти, що кохання двох молодих людей виявилось сильнішим за любов до батьківщини, бо після звільнення з неволі вона вирішила жити з чоловіком у Польщі. Ганну Андріївну оголосили ледь не зрадником Батьківщини. Лише на початку семидесятих років минулого століття, тобто, через тридцять років по закінченні війни, їй дозволили з родиною приїхати на рідну землю на побачення з рідною сестрою Ольгою та іншими родичами. Я пам'ятаю і знаю ту хвилюючу зустріч у хаті своєї сусідки. Було море сліз – від щастя і горя. Тоді Ольгу Андріївну запросили приїхати подивитися на життя сестри в Польщі. Скажу відразу, що порівняння було не на користь Радянського Союзу, хоч тоді Польща й вважалася бідною і відсталою країною в соціалістичному таборі. Мені запам'яталися такі дві деталі цієї поїздки. Всі документи треба було друкувати на машинці. В сільській раді її ще не було. Тітка Ольга прийшла в редакцію нашої районної газети, де я вже працював, і ми там швидко вирішили цю проблему. По-друге, тітка Ольга для поїздки в Польщу замовила в сільських кравців нове зимове пальто. Красиве. У ньому вона приїжджала в районний паспортний стіл. Але в органах їй категорично заявили, що у самошитому одязі за кордон її не випустять. Сказали, коли хочете, допоможемо купити вам куфайку і в ній можете їхати. Пояснення, що це робоча одіж, а не для поїздок за кордон, на них не подіяло.

У сільській раді мені дали список з 25-ти односельців, яких було насильно вигнано в німецьке рабство. Коли я збирав матеріали про історію села, до нього вдалося дописати ще більше десяти прізвищ. В хронологічному довіднику окупації Чернігівщини записано, що з села вигнано в рабство 125 козачан, а ось в Державному архіві Чернігівської області знайшов список із 93 односельців. Цей акт про насильницький вивіз громадян на каторжні роботи в Німеччину німецькими окупантами був складений 8 липня 1944 року комісією в складі голови сільської ради Івана Матвійовича Погрібного, голови колгоспу Якіма Михайловича Вакулєнка, Ольги Іллівни Яголи та Наталії Кирилівни Колесник:

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Час угону	Винувник угону
1.	Шуплик Микола Іванович	1926	5 травня 1942,	за наказом нім. коменд. Зіферта
2.	Комишний Іван Юхимович	1926	17 квіт. 1943	-//-
3.	Шуплик Ольга Миколаївна	1923	-//-	-//-
4.	Бурзак Надія Михайлівна	1920	5 трав. 1942	-//-
5.	Романенко Микола Степан-ч	1924	-//-	-//-
6.	Романенко Федора Калиновна	1921	17 квіт. 1943	-//-
7.	Романенко Охрім Кузьмич	1908	5 трав. 1942	-//-
8.	Горда Ганна Дмитрівна	1923	17 квітня 1943	-//-
9.	Романенко Ганна Леонтіївна	1916	-//-	-//-
10.	Бурзак Ольга Григорівна	1913	5 травн. 1942	-//-
11.	Дараган Іван Григорович	1920	17 квіт. 1943	-//-
12.	Плотник Любов Григорівна	1924	1942	поїхала до-бровіль.
13.	Романенко Надія Іванівна	1922	17 берез. 1943	за наказом
14.	Левченко Парасковія Федорів.	1921	5 трав. 1942	Зіферта
15.	Кореняк Ганна Кузьмівна	1925	-//-	-//-
16.	Краснощок Григорій	1923	-//-	-//-
17.	Кобизька Ганна Андріївна	1925	-//-	-//-
18.	Кобизька Марія Михайлівна	1923	17 квіт. 1943	-//-
19.	Назаренко Ганна Юхимівна	1918	17 квіт 1943	-//-
20.	Кобизька Ганна Денисівна	1924	5 травн. 1942	-//-
21.	Ненько Іван Хомич	1923	17 квіт. 1943	-//-
22.	Харлан Марія Григорівна	1922	-//-	-//-
23.	Лакно Мотря Петрівна	1923	-//-	-//-
24.	Фенюк Катерина Кирилівна	1919	5 трав. 1942	-//-
25.	Наумова Маруся Федорівна	1925	-//-	-//-
26.	Медомов Іван Борисович (рос)	1920	17 квіт. 1943	-//-
27.	Гринь Парасковія Сергіївна	1926	5 трав. 1942	-//-
28.	Будюга Марія Савівна	1918	17 квіт. 1943	-//-
29.	Левченко Ганна Андріївна	1923	17 квіт 1943	-//-

30.	Задорожна Варвара Михайлів.	1921	5 трав. 1942	-/-
31.	Ягола Катерина Павлівна	1924	-/-	-/-
32.	Кобизька Ольга Сергіївна	1925	-/-	-/-
33.	Романенко Ганна Олексіївна	1929	17 квіт. 1943	-/-
34.	Онисечко Пелагея Михайлів	1901	-/-	-/-
35.	Семена Ольга Захарівна	1926	-/-	-/-
36.	Руденко Михайло Климович	1923	-/-	-/-
37.	Ярош Микола Андрійович	1924	5 трав. 1942	-/-
38.	Сорока Петро Гаврилович	1923	-/-	-/-
39.	Цибань Михайло Іванович	1926	5 травн. 1942	-/-
40.	Цибань Марія Михайлівна	1919	-/-	-/-
41.	Захаренко Надія Василівна	1922	17 квіт 1943	-/-
42.	Ягола Михайло Климович	1923	- «- -	-/-
43.	Сорока Ольга Трохимівна	1927	5 травн. 1942	-/-
44.	Обухан Микола Григорович	1924	17 квіт. 1943	-/-
45.	Борець Ганна Іванівна	1923	5 трав. 1942	-/-
46.	Борець Олесандра Федорівна	1921	17 квіт. 1943	-/-
47.	Ханенко Ганна Миколаївна	1921	17 квіт 1943	-/-
48.	Катруша Катерина Василівна	1922	17 квіт 1943	-/-
49.	Коляда Ольга Іванівна	1921	5 травн 1942	-/-
50.	Коляда Ганна Іванівна	1920	5 трав. 1942	-/-
51.	Стус Микола Олександрович	1925	17 квіт 1943	-/-
52.	Стус Віра Олександрівна	1926	5 трав 1942	-/-
53.	Дейнега Ноня Демидівна	1922	17 квіт 1943	-/-
54.	Крижова Олена Андріївна	1925	5 трав 1942	-/-
55.	Харлан Ганна Сергіївна	1920	17 квіт 1943	-/-
56.	Фенюк Анастасія Дмитрівна	1915	-/-	-/-
57.	Федченко Ганна Іванівна	1920	5 трав. 1943	-/-
58.	Борець Ольга Олександрівна	1918	5 трав. 1943	-/-
59.	Вакуленко Софія Михайлівна	1921	17 квіт. 1943	-/-
60.	Мацько Ганна Денисівна	1922	5 трав 1942	-/-
61.	Колесник Катерина Іванівна	1925	5 трав 1942	-/-
62.	Колесник Ганна Кирилівна	1925	17 квіт 1943	-/-
63.	Самсон Микола Кирилович	1925	5 трав 1942	-/-

64.	Самсон Олександр Васильович	1902	17 берез. 1943	-//-
65.	Самсон Микола Григорович	1918	5 трав 1942	-//-
66.	Онисечко Ольга Свиридівна	1910	-//-	-//-
67.	Самсон Іван Васильович	1923	5 трав 1942	-//-
68.	Самсон Петро Омелянович	1921	-//-	-//-
69.	Шевченко Ганна Митрофанів.	1922	17 берез 1943	-//-
70.	Радченко Мотря Григорівна	1921	17 берез 1943	-//-
71.	Луценко Ольга Яківна	1925	5 травн 1942	-//-
72.	Чубовський Іван Володимир.	1925	5 травн 1943	-//-
73.	Чайка Зінько Никифорович	1898	5 трав 1942	-//-
74.	Нагула Микола Іванович	1925	-//-	-//-
75.	Дейнега Настасія Макарівна	1912	-//-	-//-
76.	Потенко Марія Тихонівна	1924	17 берез 1943	-//-
77.	Нагула Павло Олександрович	1916	-//-	-//-
78.	Пономаренко Іван Федорович	1924	5 травн. 1942	-//-
79.	Фенюк Тимофій Андрійович	1900	17 берез 1943	-//-
80.	Фенюк Михайло Тимофійов.	1924	-//-	-//-
81.	Катруша Михайло Миронович	1927	5 трав. 1942	-//-
82.	Шевченко Василь Петрович	1921	-//-	-//-
83.	Гребельник Микола Митрофан	1923	17 берез 1943	-//-
84.	Сорока Шура Іванович	1924	-//-	-//-
85.	Комишна Лідія Ничипорівна	1924	-//-	-//-
86.	Дараган Сергій Антонович	1925	17 бер. 1943	добровіль.
87.	Ягола Іван Павлович	1925	17 бер 1943	за нака-
88.	Журибіда Ольга Максимівна	1910	5 травня 1942 р.	зом
89.	Ягола Леонід Ілліч	1923	17 берез 1943	Ріхтера
90.	Журибіда Ганна Тихонівна	1918	5 трав 1942	-//-
91.	Плешкун Катерина Павлівна	1924	17 берез 1943	-//-
92.	Борець Тетяна Павлівна	1924	17 берез 1943	-//-
93.	Терещенко Надія Омелькова	1923	17 берез 1943	-//-

Далі в акті записано, що вигнання цих осіб на каторжні роботи в Німеччину підтверджені показами свідків, громадян села Козацьке головою сільради Іваном Матвійовичем Погрібним, головою колгоспу Якимом Михайловичем

Вакуленком, секретарем сільської ради Ольгою Іллівною Яголою, а також Наталією Кирилівною Колесник та Валентином Кириловичем Чайкою (ДАЧО, ф. Р-3013, оп. 1, спр. 79, стор. 24а – 24д).

У Державному архіві області збереглися спогади окремих наших односельчанок, які були відправлені на каторжні роботи і повернулися додому. Вони написані через рік після звільнення. Ось що пише Маруся Тихонівна Потенко, 1924 року народження. «До окупації нашого села, – говориться в спогадах, – жили радісно і щасливо. Вчилася в середній школі, закінчила дев'ять класів. В час окупації нашої території у 1941 році почали брати молодіж в Німеччину. Німецькі підлизники ненавиділи наші пролетарські сім'ї, причому я мала братів комсомольців і партійців, то з великою ненавистю була вивезена в фашистську Німеччину. В жовтні місяці 1942 року німецькі захватчики везли нас в закритих вагонах. Дихати не було чим, не вистачало повітря. Вони уявляли, що це вони везуть не людей, а скот.

Я була привезена в Берлін, де 31 жовтня була взята на роботу до одного хазяїна. Життя моя в хазяїна була дуже тяжкою. Робити заставляли тяжко й багато. Кормили дуже плохо. Пробувши біля трьох років, я ніколи вдоволь не наїдалася хлібом, де в сутки получали 100–150 грам. Часто були випадки, де прокляті німецькі злочинці за непокірливість їм били і здівалися наді мною. 1943 року я була вивезена з Берліна в г. Біксбург, де життя моя стала ще гіршою. На сьогоднішній день всі труднощі мною пережиті. 24 березня 1945 року я була визволена з-під фашистсько-німецького гніту нашими союзниками – американцями. З великою радістю ми вітали наших союзників 11 вересня 1945 року американці відправили нас ешелонами до своїх братів, де ми з любов'ю і радістю вітали своїх братів-визволителів, котрі визволили нас з-під фашистського ярма.

Вони нас також вітали з радістю, з оплесками і вигуками «ура». В кінці вересня ми були відправлені на свою родину, на свої рідні колгоспні поля, де ударно взялися до роботи.

Потенко Маруся Тихонівна. с. Козацьке Новобасанського району, Чернігівської області. Власноручно» (ДАЧО, ф.р-1376, оп. 7.спр. 26, стор. 11).

А тепер прочитаємо спогади Олени Андріївни Крижової – теж нашої односельчанки. «Була угнана в Германію в 1942 році й проживала там до 1945 року... Мене, Крижову Олену А., погнали в Германію під великим гнітом і примушенням німецько-фашистською поліцією. Поскільки за мною не було ніякої зашити, бо мої батьки й брати були в рядах Красної Армії, так я була примушена була виїхати з с. Козацького за другим набором. Везли мене у Германію в товарних вагонах й позакривані по 40–50 чоловік в одному вагоні. Не було де сидіти. Ні лежати. Так ми їхали 12 суток з переривами. На станціях поїзд останавлювався, та ми не мали можливості вийти з вагона. В дорозі нам приходилося дуже тяжко,

бо з нас ніхто не знав своєї судьби, яка була нам впереді: куди нас везуть, куди нас дінуть, як з нами будуть поводитися. Цього ніхто і нічого не знав. Кормили нас в дорозі плохо... а де-небудь останеться на станції, то дадуть сухий па-йок на сутки, а їдемо двоє. Отак і мучились. А коли привезли нас на територію Германії, то вистроювали нас в шеренги... багаті поміщики і вибирали, які їм поправляються. Но з нас ніхто не знав, куди нас візьмуть, бо ми язика їхнього не розуміли. Тільки дивилися одне на одного, як вони сміялися над нами, но ми нічого не могли їм сказати, бо вони бачили нас як преступників.

І отак мене взяв один великий поміщик на фабрику слесарну, де і робила до освобождения Красною Армією. Привіз нас на місце, дав нам матраци стружкові і кроваті двоповерхові по 18 чоловік в кімнаті. Бараки були з шельовки і огорожені високою колючою проволокою. Вихід там з лагерьа був тільки один у хвіртку. Коли ідем на роботу і з роботи, то хвіртка весь час замкнена і нікуди не могли ми піти з лагерьа. Робили ми з шести утра до 5 вечора, а вихідний був тільки в неділю після обіду, а до обіду робили. Кормили нас дуже плохо. Видавали 300 грам хліба на сутки і літр супу якого-небудь, побільше брукви, яка вже ввижалася в сні.

З одежі нам давали зовсім малу допомогу, поки мали свою, то носили, а коли зовсім все порвалося, то дали нам по одному платтю і по одній рубашці і великі ботинки на дерев'яній підшві, од яких і зараз одчувається біль в ногах. Оце і все, що вони нам дали за той період, що ми там проживали. Заробітної плати нам давали зовсім мало. За місяць ми получали 10–15 карбованців і то ми не могли за їх нічого достать, тому що в їх усе було по карточках, а вони нам їх не давали. І ми не могли нічого дістати ніде.

Письмом од родних я майже не получала. За весь період, проживаючи в Германії, получила одну откритку, на якій нічого не можна було описати. А нам тоже розришали тільки одну в місяць послать. І то нічого не розришали писать, а коли опишеш все по правді, то вернеться назад. І заберуть тоді в концлагерь, з якого не можна було вийти живому.

Дуже трудно доводилося жити на чужій стороні, а особливо в цій заклятій Германії. Часто нам доводилося сходитися всім до міста з своїми земляками і обговорювати, чи скоро прийде той великий празник, щоб ми скинули німецьке ярмо, котре ми терпіли весь період. І все ж таки нашим батькам та братам вдалося розбити фашизм і визволить нас з-під німецького ярма з великою радістю і чувством ожидания ми цього великого празника, якого й дождалися. Це був день радісний і щасливий... І ми всі з великою радістю пішли на допомогу батькам, братам добити фашизм, який розбили й розгромили в 1945 році. І після победи пішла я зі своїми братами робить при воєнних частях, увозила скот із Германії. І так я проробила там ще 6 місяців і в 1945 році приїхала в рідне Козацьке, де

живу й по теперішній час... Описала я коротенько, бо коли описати все подробицею, то треба цілу історію писати. На цьому я кінчаю своє wspomинание писать.

Крижова Лена Андреева» (там же, стор. 23).

Зі сльозами на очах згадувала про своє рабство в Німеччині Тетяна Павлівна Борець. Багато лиха вона там сьорбнула. Її забрали з села 17 березня 1943 року. Цього дня з Козацького відправляли другу групу невільників. «Ніхто з нас, – говорила вона, – не був впевнений, що залишиться живий, що повернеться додому. Хоч страшно було жити і в селі. Люди вже пережили страшну трагедію, коли живими в колгоспному сараї спалили комсомольців та активістів села. Вже пройшла не одна облава на підпільників і партизанів. Вже пожежа поглинула хати родин партизанів. Був вбитий підпільник її сусід Павло Плешкун. Село оплакувало й інші жертви фашизму. І ось на сільський вигін знову зганяли з усіх кутків села молодих дівчат і хлопців. У кожного за плечима або ж руках вузлики чи торби з пожитками та харчами. Мама теж пошила мені таку полотняну торбу. І в неї, і в мене був такий душевний стан, немов перед стратою. Маму підтримували під руки дві її сестри, бо вона вже не мала сил навіть стояти. Коли валка людей у супроводі конвою місцевих поліцаїв рушила з села, зчинився такий несамопитий крик, що коси дибки ставали. Із Козацького підводи поїхали на Бобровицю. Дорогою до нашої колони додавалися підводи з Веприка, Вороньків, інших сіл. Дедалі більше ставало й охоронців. Про втечу не могло бути й мови, бо відразу ж зрешетили б кулями. Навіть в придорожні кущі по нужді поліцаї самих не пускали. Стояли над душею з гвинтівками в руках. З Бобровиці привезли наступного ранку в Київ. Їсти не давали майже дві доби. У товарний вагон, який розрахований для перевезення восьми коней, запихали щонайменше сотню людей. Ні сісти, ні лягти. Можна було лише стояти. Так і їхали. Коли під'їхали до Німеччини, влаштували баню. За цей час багато хто обзавівся вошами. Коси стригли всім без жалю. Привезли нас в місто Гльогау. Вишикували в одну довгу шеренгу. Наші майбутні німецькі хазяї теж стали в шеренгу. Кожному з німців давали по одній людині. Я потрапила до бауера. Він жив у селі Боркау. У господарстві мав 12 корів і більше тридцяти свиней. І все це на одні молоді дівочі руки. Доки попораєш цю худобу, з ніг падаєш, а ще треба було город обробляти. Вставала, коли ще не піднімалася зоря, а лягала після заходу сонця». Коли прийшли наші війська, німця, на якого Тетяна Павлівна працювала, арештували, а вона стала збиратися додому. В село повернулася 19 серпня 1945 року.

Сільським краєзнавцям про свої поневіряння на чужині Ганна Петрівна Пісковець розповідала так: «Із села нас забирали весною. Ми не знали, куди нас везуть, не знали, чи повернемося додому. Спочатку я потрапила працювати на фабрику, а потім працювала ще на двох. У місті Вормс була фабрика з обробітку шкір. Працювати там було дуже важко. Від хімреактивів та вонючих шкір не

Ганна Петрівна Пісковець

було чим дихати. На другій фабриці, що була за два кілометри від села Фетерзгайм, працювала на борверстаті. А потім мене перевели у місто Дармштат. Це було на початку червня 1944 року».

Розповідала Анастасія Петрівна Фенюк: «Нас гнали, як корів на пасовище. Пригнали в Бобровицю на станцію. Просиділи два дні голодні і холодні. Хто розпочинав плакати чи суперечити, шмагали нагайками. Через два дні погрузили в вагони і повезли. Їхали довго, зупинялися рідко. Їсти нам ніхто нічого не давав. Тільки давали попити води. Працювала я у фермера, доїла корів. Робота була дуже важка. Ставилися до нас, як до людей третього гатунку. Було дуже й дуже важко...»

Наведу ще один архівний документ тієї епохи. Він не з Козацького, а з сусідньої Петрівки. Але лист його жителя І.А Хоменка яскраво підтверджує про брехливу геббельсівську пропаганду райських умов життя та праці для українців в третьому рейху. Лист цей написаний олівцем на сторінці з учнівського зошита в клітинку. Подаю його мовою оригіналу і без ніякої правки. «Милая семья. Горячий привет вам мама, Льоні, Володі, Любці, Марусі, Владі, Каті, Наді. Вообще, всім, всім. Я доехал в Носовку благополучно, но кое что напишу. Я слышал, что по-видимому братимуть молодежь, то вы, хлопці, у случай братимуть и твою Маруся Любку смотрите не выправляйте никуда дальше. Не вірте ніяким слухам нащот опасности з схода, живіть дома. Свого міста Боже сохрани бросать. Вам будут говорить то і то, ви не вірте. Пока все, передаю письмо. Пока, до свидания. Доеду до міста напишу. И.А Хоменко (ВДАЧОН, ф. Р-4480, оп. 1, спр. 1, стор. 34–34 зв.). На звороті цього листа написано: «с. Петрівка, 7 сотня Хоменко. Нижче: Устименко. Н.Биків. А ще нижче такий напис: Устименко! Прошу убедительно. Передай домой до мене ету записочку, передай Теличком или кем-нибудь, прошу сделай. Хоменко» (там же, стор. 34 зв.).

Сьогодні важко сказати, чи дійшла ця «записочка» до адресата на сьому сотню в Петрівці. Чи почули там заклик не відправляти нікуди з дому дітей. Чомусь думаю, що під небезпекою зі Сходу мова йде про наступ Червоної Армії. Дуже прикро, що на цьому посланні нема бодай якої-небудь дати. Але вже те, що це послання зберігається серед документів Новобасанської районної поліції за 1942–1943 рік дає підстави висловити гіпотезу, що її автором є людина, яку вже відправили в німецьке рабство. Звідси й такий завуальований текст. Сподіваюся, що в Петрівці тепер знайдуться ентузіасти, які розплутають цей клубок історії села.

Маю сказати, що всі вивезені на німецьку каторгу колишні радянські люди після звільнення відразу ж стали ворогами народу. Жодного з них не відпустили додому відразу ж після звільнення. Всіх їх чекали так звані фільтраційні табори, де кагебісти-особісти з особливою пристрасною допитувалися, особливо у дівчат та молодих жінок, чи, бува, не скурвилися вони в чужих землях, чи не стали німецькими «шпійонками» і чи не вестимуть тепер вдома підривну роботу? Маю сказати, що навіть тепер, через сімдесят років після війни, ці документи засекречені і з ними можуть ознайомитися після особливого дозволу лише самі репатріанти або їх діти та близькі родичі. Ось такі в нас порядки! Все ж таки мені вдалося одержати дві архівні довідки. В одній з них говориться: «В архівному фонді Управління КДБ в Чернігівській області у фільтраційній справі за 1946 рік значиться Гринь Парасковія Сергіївна, 1927 року народження, уродженка с. Козацьке Новобасанського району Чернігівської області, українка, освіта 7 класів, із селян-бідняків.

У реєстраційному аркуші від 18 жовтня 1945 року на Гринь Парасковію Сергіївну, яка пройшла реєстрацію в населеному пункті Нойкірсен (Австрія) СПП № 301 вказано у графі «Почему оказалась на территории другого государства? – мобилизация на работу в Германию, 2 апр. 1943 г.»; у графі «Проходил ли службу в немецкой армии, полиции, отрядах, воинских частях, госпиталях, строительных и иных батальонах, созданных противником; служил ли в немецких учреждениях, предприятиях, организациях (каких, в качестве кого) – работала в хоз. у немецкого крестьянина в д. Хайсдорф, р-н Фраунштадт, Германия. После освобождения 8 мая 1945 года находилась на сборном пункте в г. Эльсе (Германия). После этого работала в в. части п.п. 01665, затем работала в в. части п.п. 67134»; у графі, «где проживают родственники, кто именно, (указать точный адрес) – отец, мать, пять сестер и брат проживают в селе Козацкое» (так в документі, документ російською мовою).

У протоколі допиту від 14 травня 1946 року вказано, що під час окупації Гринь Парасковія Сергіївна мешкала в селі Козацькому і працювала в общині на польових роботах. 2 квітня 1943 року Гринь Парасковія Сергіївна була примусово доставлена старостою та поліцейськими до старостату для відправки до Німеччини, потім була направлена на станцію Бобровиця і вивезена до Німеччини. В Німеччині знаходилася в с. Кабель Глогауської області Фравитацького району (так в документі), працювала у господаря Йоун-Райнада на господарських роботах. В с. Кабель вона була поранена і направлена до шпиталю у м. Штригау, де 8 травня 1945 року була звільнена частинами РККА. Фільтрацію пройшла в с. Хірм у Австрії при військовій частині (так в документі) 18 січня 1946 року Гринь Парасковія Сергіївна повернулася в село Козацьке Новобасанського району Чернігівської області.

У недатованій характеристиці Козацької сільради на Гринь Парасковію Сергіївну вказано, що вона 1927 року народження, із сім'ї селян-бідняків, з восьми років відвідувала школу і закінчила сім класів. В 1941 році, після закінчення школи працювала в колгоспі на різних польових роботах до 1943 року. В 1943 році була примусово вивезена до Німеччини, де пробула до 1946 року.

Згідно з висновком перевірко-фільтраційної комісії при Новобасанському РВМВС від 16 травня 1946 року по фільтраційній справі на репатріанта Гринь Параску Сергіївну значиться, що вона прибула на постійне місце проживання в с. Козацьке і компромісних матеріалів немає (ДАЧО, ф.Р-8840, оп. 1. спр. 24292).

Інша довідка розповідає про фільтраційну справу архівного фонду управління КДБ в Чернігівській області стосовно нашої односельчанки Плотник Парасковії Павлівни, 1923 року народження, українку, колгоспницю, освіта нижча, із селян-середняків.

У реєстраційному аркуші від 10 грудня 1945 року на Плотник Парасковію Павлівну, яка пройшла реєстрацію в населеному пункті Данціг СПП № 72 вказано, що вона вивезена в Німеччину в 1942 році і до визволення в березні 1945 року працювала на польових роботах в бауера в районі м. Данціг. Її мати й три сестри проживають у Козацькому.

У посвідченні реєстраційної комісії від 21 січня 1946 року на Плотник Парасковію Павлівну значиться, що вона прибула із військової частини № 96188, з 30 вересня 1945 року по 21 січня 1946 року утримувалась в СПП № 72, прямує на постійне місце проживання в с. Козацьке. На посвідченні в правому верхньому кутку написано: «С неї дочь Нина 1945 р.»

У протоколі допиту від 26 червня 1946 року вказано, що під час окупації по травень 1942 року вона жила в селі Козацькому і працювала в общині рядовою. У травні 1942 року Плотник Парасковія Павлівна була примусово вивезена до Німеччини. Там знаходилась по березень 1945 року, а в березні того ж року звільнена і направлена у військову частину РККА на підсобне господарство, а потім у січні 1946 року повернулася додому. На території Німеччини вона весь час мешкала в м. Данціг і працювала на сільськогосподарських роботах в бауера. Звільнена Червоною Армією.

У недатованій характеристиці Козацької сільради на Плотник Парасковію Павлівну вказано, що вона 1923 року народження із сім'ї селян-середняків, батько помер в 1930 році, мешкала із матір'ю в Козацькому, працювала в колгоспі на різних роботах до 1942 року. У цьому ж році примусово вивезена до Німеччини, де перебувала до 1945 року.

Згідно з висновком перевірко-фільтраційної комісії від 12 серпня 1946 року по фільтраційній справі на репатріанта Плотник Парасковію Павлівну значиться, що вона прибула на постійне місце проживання в село Козацьке і компромісних матеріалів на неї немає (ДАЧО, ф.Р-8840, оп. 1. спр. 22450).

Наші односельці пройшли не тільки через пекло невільницької праці на чужині. Багато знущань довелося перетерпіти їм і після повернення додому. Прикро, але окремі з них потерпали від найближчих рідних. Багато односельців розповідали про трагедію Марії Савівни Будюги. Так склалося, що вона повернулася з неволі з дитиною на руках. І це не одинокий в селі випадок. А вдома брат Петро, який весь час ходив у активістах, так тероризував сестру, що вона була змушена вкинути дитинку в криницю поблизу хати Варвари Мацько. Криниця та стоїть і до цього часу, але після тієї трагедії з неї ніхто й ніколи не пив воду.

Багато труднощів і незгод довелося перетерпіти й тим, кому випало долею жити на окупованій фашистами території. А окремі односельці щодня ходили по лезу бритви в концентраційних таборах. Серед них і Василь Григорович Коломієць, який виніс страшні тортури в концентраційному таборі Бухенвальд. Розповідь О. Шульги про в'язня цього концтабору 20 березня 1965 року опублікувала наша районна газета, а тому пропоную ще раз прочитати цю жахливу історію:

РОЗПОВІДАЄ В'ЯЗЕНЬ БУХЕНВАЛЬДА

Відчинились двері. Я побачив високу, трохи сутулу людину. Поріділе волосся, насторожений, суворий погляд сірих очей. Глибокі борозни зморшок біля кушуватих брів, у куточках губ.

– Так, я був у Бухенвальді. – каже Василь Гаврилович Коломієць глухуватим голосом, і руки, що нервово тремтять, тягнуться в кишеню за цигарками. – Я ще один живий свідок страшних злочинів гітлерівців.

...Їх було двоє. Один з-за Дніпра, другий – з Уралу. Перед ними на допиті поставили питання: або до Власова, або на Рурські вугільні шахти, що означало смерть. Вони не вагались ні хвилини. Вибрали друге. Краще смерть, ніж зрадництво. Краще вмерти під землею, ніж ходити по землі з мертвою совістю.

Робота в шахті тяжка. Харчі – 300 грамів хліба з тирсою і баланда.

– Ще не все закінчено, – вирішують друзі. – Будемо тікати. – Хто намагатиметься втекти, – попередили есесівці, – того будемо вішати.

Після роботи вони забрались у віддалений штрек. Притихли. Причаїлись. Ждали.

А там, на-гора, не дорахувались двох полонених. Два поліцаї, два здоровенних, відгодованих на чужих хлібах лобуряки, спустились в шахту. Шниряли, мов собаки, по всіх закутках. Винюхали. Знайшли.

Та солдат – завжди солдат, легко, без боротьби не піддається. Вдарили вони одного поліцай по ненависній морді лампою. Але другий вистрілив з автомата.

Їх, пораних, скалічених, вели в комендатуру під посиленням конвоєм із собак і собак з людськими обличчями.

Комендатура – підвал з червоними, кольору людської крові, цегляними стінами. За столом – есесівець. Крижаний погляд, тонкі безкровні губи. Щось

гаркнув конвоїрам. Ті прикладами примусили полонених присісти, встати... Іще й іще. І так без кінця. А потім по дві цеглини в руки. Тримати їх на витягнутих руках.

Далі – знову підвал. Сирий, у плямах засохлої крові. На стінах – написи. Теж кров'ю. Один із них: «Дорогі товариші, звідси ніхто не виходить живим». Вони ж попали у Бухенвальд. А це теж смерть.

Бухенвальд. Табір смерті. Колючий дріт, по якому проходить струм високої напруги. Дерев'яні бараки. В бараках – люди. Українці, росіяни, чехи, поляки, німці. Так, були й німці – комуністи.

Табірний – по національності фінн. В окулярах, з батоном. «Громило», – казали на нього. Пройде по бараках – слід устилається трупами. Бив тільки до смерті.

Примушували носити каміння на плечах. Тягати причепи, на яких сиділи і пили есесівці. Хто не витримував – добивали тут же: проколювали наскрізь багнетом, нацьковували відгодованих псів.

Есесівці забавлялись людьми. Есесівці глумили над людьми. В жінок вистригали хрести на головах. По годині голими тримали на снігу.

Або ставили під кран, щоб людина не могла ворухнутись, якій на тім'я капала холодна вода...

Спалювали кожного дня в печах сотні, тисячі дітей, жінок, стариків... Над табором смерті стояла чорна, зловісна хмара їдкового диму...

... На столі, в попільниці, – гора недокурків. Василь Гаврилович піднімається, нервово ходить по кімнаті, трохи накульгуючи на праву ногу. Це в нього лишилась пам'ятка від розстрілу.

...Розстрілювали їх на світанні. Каральний загін есесівців ввірвався в бараки. Вигнали всіх живих. Василь Гаврилович вже не міг ходити без допомоги ціпків. Шкутильгав разом зі всіма на смерть. Розширеними очима вдивлявся в синє весняне небо, в яскраве ранкове сонце. В душі прощався з життям.

Загриміли постріли. Есесівці з п'яним, божевільним реготом поливали в'язнів свинцем.

Упав відразу. Куля пронизала ногу. Глянув – і жахнувся. Не було крові. Кров висмоктали оці головорізи в чорних есесівських мундирах.

Добити всіх вони не встигли. Спішили. Десь, за табором смерті, грізно і невмолимо лунала канонада. Наближались наші війська.

Коли замість пострілів в повітрі висли лише стогони і хрипіння вмираючих, він прийшов до пам'яті. Зрозумів: живий. Та звестись не міг. Дзвеніла голова, нестерпно палило в горлі.

Над ним схилилась старенька бабуся. Може, сина-комуніста шукала вона тут?

– Водиці, серце горить, – простогнав.

Залепетала щось по-своєму. Але зрозуміла, принесла у фляжці води, напоїла.

Трохи згодом почув він тупіт кінських копит. Під'їхав запилений вершник. На пілотці – зірка.

– Живий є хто?

Василь Гаврилович не витримав, заплакав.

– Нічого, браток. Ми їх доженем! – скреготнув зубами солдат і скочив на коня.

Скоро Василя Гавриловича і ще кількох живих підібрали санітари...

Василь Гаврилович пригладжує широкою долонею рідке, припорошене снігом на скронях волосся. Обводить ласкавим поглядом принишклих дочок – Катю і Любу. Заспокоює дружину, що схлипує в кутку.

– Чотири роки про нього і звістки не було, – каже, плачучи, Марія Марківна. – думала, що з того світу вернувся.

Так, багато довелося пережити Василю Гавриловичу. Та він витримав. Болі і стаждання не погасили іскри життя в очах, не зломали волі.

Кожного ранку він встає разом з сонцем і крокує на подвір'я колгоспу імені Орджонікідзе. І хоч іноді поболує спина і терпнуть ноги, покусані не раз есесівськими вівчарками, він не відстає, працює нарівні з усіма.

Одне лише непокоїть цю мужню людину.

– Там, на заході, хочуть припинити переслідування воєнних злочинців-гітлерівців. Я протестую. Я приєдную свій голос до вимог тисяч людей – ніякої пощади варварам! Хай меч правосуддя впаде на їх підлі голови.

Це говорить колишній в'язень Бухенвальда під номером 32670.

с. Козацьке.

О. ШУЛЬГА

Про страхіття, які довелося пережити козачанам в роки окупації, про криваві злодіяння фашистських прихвоснів у 1941–1943 роках розповідає також ще одна публікація з районної газети «Жовтнева зоря» від 20 травня 1975 року «Люди пам'ятають все...» «В центрі села Козацького, – говориться в ній, – стоїть обеліск із зіркою на верхівці. Це символ пам'яті про земляків, які загинули в боротьбі проти фашизму.

9 травня, в день 30-річчя Великої Перемоги, все село зібралося коло обеліска. Козачанці віддали шану героям війни, згадали добрим словом тих, хто впав у смертельному двобої з ворогом, віддав своє життя за наш світлий, мирний день.

286 імен патріотів викарбувано на граніті. Більшість їх загинула на різних фронтах Великої Вітчизняної, далеко від рідного села. Але є тут імена й тих, кого розстріляли або спалили фашисти та їх прихвосні – поліцаї в чорні дні окупації.

Старожили добре пам'ятають, що творилось у Козацькому в 1941–1943 роках. На село ніби чума напала. Вбивства, насильство, грабежі, пожарища,

одним словом, – «новий порядок», ретельно розроблений у гітлерівських штабах і спрямований на винищення і поневолення цілих народів.

У здійсненні своїх планів гестапо – політична поліція – спиралася на різного роду відщепенців, зрадників, кримінальних злочинців, що з приходом окупантів, ніби клопи, повиповзали з усіх щілин.

Новоявлені старости, поліцаї та інші запроданці здебільшого вірно служили «новому порядку», окремі з них у звірствах і насильстві не поступалися перед чорномундирниками – есесівцями.

Фашистські прихвосні старалися вислужитися перед «новим порядком». За шмат гнилої німецької ковбаси ці холуї ладні були на будь-яку підлоту. Аби тільки задоволені були їх господарі – гестапівці.

У Козацькому й досі пам'ятають звірства таких поліцаїв, як Харлан, Баклан, Сорока, Самсон. Це вони вбивали радянських людей, катували, палили їх живцем, гнали у Німеччину, в фашистське рабство.

Андрій Сергійович Харлан, 1918 року народження – син місцевого куркуля, що був відомий на всю округу. Деякий час А. Харлан жив у Білоцерківцях, а потім виїхав у Київ, працював на якомусь заводі. Та затаїв злобу на все радянське. Йому вірили, а він приховував своє вовче нутро. Харлан був призваний на дійсну службу в Червону Армію. А як почалася війна, він в 1941 році здався в полон. Гітлерівці зразу рознюхали, що воно за птиця, і взяли Харлана на службу в поліцію. До таких «кадрів» німецькі власті ставилися з особливою увагою. Вони їм потрібні були не тільки для чорнової роботи, а і як знавці місцевих умов, як опора в боротьбі з партизанами та підпільниками.

Так Харлан став служити фюреру і рейху. А служити – це значить вбивати, мучити, палити.

Запитайте будь-кого із старожилів у Козацькому, і вони розкажуть, хто такий Харлан, як ревно лютував він у своєму рідному селі в роки окупації.

– Коли німці вступили, появився в селі Харлан, – розповідає п'ятдесятирічна Ганна Кузьмівна Кореняк. – Їздив на білому коні в німецькій формі з німецькою гвинтівкою. Поліцаї зганяли людей для відправки в Германію. В квітні 1943 року забрали і мене...

– Мені 57-й рік, – каже Ганна Йосипівна Назаренко, жителька Козацького. – Я сама своїми очима бачила, як поліцаї Андрій Харлан та Іван Сорока вбивали голову нашої сільради Петра Степановича Гриня.

Це було так. Під час окупації нас заставляли вночі робити обход по селу: старости і поліцаї боялися партизанів. Ми повинні були замічати, чи не з'явилася в селі нова людина. Робимо ми, значить, обхід із Лахно Мотрею, коли дивимося: підвода стоїть у Гриня біля двору. Підводчик каже: що воно там у хаті твориться?» Зайшли ми з Мотрею в хату і побачили: Харлан і Сорока стягли Петра Степановича з печі і тут же на дерев'яному полу два рази вистрелили в нього.

Ми тоді на смерть перелякалися. На другий день пішли хоронити Петра Степановича, а коли Харлан дізнався, то запитав: «Ви чого на похорон пішли?» Він тоді пригрозив, що й нам те буде.

Поліцаї по-звір'ячому вбили партизана громадянської війни інваліда Максима Герелеса. Вивели з хати й розстріляли. Від рук запродавців загинув Микола Бороденко, що працював до війни фінагентом. Він вискочив з хати у вікно, а тут його і застрелили.

Ганна Йосипівна крізь сльози продовжує:

– Як згадаєш, то просто не віриться, що ми оце все пережили. Під час окупації багато хлопців і дівчат відправляли до Німеччини. Дійшла черга і до мене. Я втекла до тітки в Старий Биків. Але Харлан і там знайшов мене. Він був на білому коні в німецькій одежі і з гвинтівкою. Поліцай вигнав мене з хати, в чому була, і, мов скотину, гнав у Козацьке. Харлан не дав ні одягу, ні їжі взяти з собою. Спасибі, вже люди дали на дорогу хлібину та пляшку олії...

Микола Петрович Гринь розповідає:

– Мого батька вбив поліцай Андрій Харлан. Це точно. Про це все село знає. Вбив за те, що він був головою сільради, за те, що його два сини, тобто я і мій брат Іван, служили в Червоній Армії. Поліцаї не тільки батька вбили, але й матір – Катерину Іванівну Гринь. Вони забрали її, і вона вже додому не повернулась.

– 3 квітня 1943 року, – починає свою розповідь Олександра Федорівна Борець, – я сама була свідком того, як поліцай Андрій Харлан зганяв людей для відправки в Німеччину. Тоді відправляли 60 хлопців і дівчат з Козацького. Я не хотіла їхати. Тоді Харлан сказав, що розстріляє мене. Нас загнали, як худобу, в товарний вагон і повезли на Захід.

Сергій Митрофанович Борець:

– Як прийшли німці, мені було 16 років. Пам'ятаю, поліція займала приміщення школи. Начальником поліції був Самсон. Тут бували поліцаї не тільки з Козацького, а й з Білоцерківцевь та з Миколаєва. Тут бували Харлан, Сорока та інші поліцаї.

Зимом 1943 року в Козацькому карателі зігнали в сарай на фермі чоловік 20 з числа активістів, комсомольців та їх сімей. Зачинили і запалили. Це було щось страшне. Чулися крики, стогін. Хто обгорілий вискакував, карателі добивали пострілами з гвинтівки та автоматів. В цій акції брали участь поліцаї Харлан, Баклан, Самсон та інші.

Від рук карателів в Козацькому загинули Іван Плотник, Олександр Плешкун, Іван Борець з сім'єю, Андрій Обухан, Іван Гребельник з дружиною і дитиною, Микола Вакуленко, Микола Піший, Мотрона Пономаренко, Ольга Самсон з матір'ю, бабусею та грудною дитиною та багато інших.

Це тільки в Козацькому. Але поліцаї виїжджали і в інші села: Білоцерківці, Нову Басань, Перемогу і там чинили звірства.

Вівдя Федорівна Галич з Білоцерківцевь свідчить:

– Мені 72 роки. Всю окупацію з дітьми пережила в селі. Тоді тут бували поліцаї Харлан, Сорока, Баклан. Людей палили, вбивали і грабували. Одного разу поліцаї так побили мене шомполами, що не могла на ногах стоять. А все майно з хати забрали, погрузили на підводи і повезли. Корову теж повели. Сім'ю Гната Шолудька всю постріляли, а хату спалили. Сама бачила, як поліцай підпалював.

Пенсіонер Яків Кузьмович Будюка розказує:

– Максима Герелеса я добре знав, бо разом з ним в одному загоні в громадянську був. Герелесь був інвалід – без руки, без ноги і без ока. Але поліцаї вбили його, бо він був партизан. Комуніста Петра Лук'яненка, його жінку і дитину теж повбивали. Дениса Вовка вбили, а хату спалили. Іллю Обельця, Олену Вовк, Івана Обельця, Ліду Шолудько, Лукеру Журибиду з дітьми теж побили. А я весь час ховався від поліцаїв. Якби знайшли, мені було б те саме.

У Білоцерківцях люди теж пам'ятають криваву трагедію, коли німці і поліцаї звели на бригаду приречених на смерть білоцерківчан, заганяли їх у сарай і тут же стріляли з автоматів. Потім сарай підпалили. Після кривавого свого діла поліцаї виїхали в поле, понапивалися і ще довго горлали пісень. А залишки сараю з обвугленими трупами ще довго диміли...

Злочини, злочини, злочини... Звір'ячі вбивства, інквізиторське спалення людей на вогнищах, грабунки, насильство – так фашистські поплічники під керівництвом своїх шефів з гестапо насаджували «новий порядок».

Та не довго довелося хазяйнувати їм на радянській землі. У вересні 1943 року запроданці, прихопивши з собою награбоване, наввипередки із чистокровними арійцями дременули з Чернігівщини. Наші села і міста з невимовною радістю зустрічали прихід дивізій і полків Червоної Армії.

Зрадники одержали по заслугі. Але окремі з них втекли в Західну Німеччину, Англію. Звідти – за океан, в Америку. Колишній поліцай, фашистський каратель Харлан нині живе в місті Рочестері (штат Нью-Йорк) Тепер він містер Харлан. Має сім'ю, власний котедж, автомобіль. За які заслуги так гостинно приголубили військового злочинця в Рочестері, невідомо.

Ось фотографія. На ній містер Харлан із дружиною Стефою і дітьми. У глави сімейства – вигляд респектабельного буржуа. Мабуть, він задоволений, що так благополучно для нього все скінчилось, що за свої звірські злочини не поніс ніякої відповідальності, опинився в цьому благословенному Рочестері, як у Бога за пазухою.

Вже три дочки вийшли заміж. Пішли внуки. Чи знають вони, хто їх батько і дід, що він військовий злочинець, смертельний ворог Радянського Союзу? Очевидно, не знають. Містер Харлан не любить розповідати про це. Не вигідно. Зараз, у період розрядки міжнародної напруженості, бізнесу на цьому не наживеш.

Зате містер Харлан веде активну пропаганду американського способу життя, присилає посилки з різною американською галантереєю для спекуляції.

Можливо, колишній поліцай хоче розхитати соціалістичну економіку? А може, цими подачками хоче заслужити прощення? Даремні потуги, містер поліцай. Не вийде. Настане час, і самі американці зрозуміють, хто такий Харлан. Адже багато з них теж воювали проти фашизму.

Хотілося б зробити одне зауваження на адресу родичів А.С. Харлана, яким надходять посилки з заморською галантереєю. Дехто намагається спекулювати. Не всі з них, мабуть, знають, що вони одержують платки та інше з рук ката, у якого руки в крові мирних жителів Козацького, Білоцерківців...

Люди пам'ятають все.

На сільських майданах Козацького і Білоцерківців велично і славно стоять обеліски Слави. До них не заростають людські стежки. Біля них ніколи не в'януть квіти. І живим пам'ятником тим, хто загинув за Радянську владу, – відбудовані після війни, з кожним роком все красивіші села, наш сьогоднішній мирний і щасливий день, осянений сонцем Великої Перемоги над підлим і підступним ворогом.

До обелісків приходять дорослі і діти. На граніт лягають квіти.

Люди пам'ятають все... В.Васильченко. (районна газета «Жовтнева зоря» 20 травня 1975 року).

Через горнило Великої Вітчизняної війни пройшла не одна сотня наших односельців. Лише на фронтах воювало майже 750 представників села. Багатьом з них довелося пройти війну від дзвінка до дзвінка. Серед них і мій батько, старшина, механік-водій танка Т-34 Микола Петрович Гринь, якого війна застала під час служби в Туркестанському військовому окрузі. Звідти їх перекинули в області України, де вже ворог палив і нищив села й міста. Брав участь у боях під Москвою. Під Прохорівкою брав участь у знаменитому бою двох танкових армاد – німецької і радянської. Там від вогню й жару плавилася броня. Під час одного з боїв їх танковий підрозділ, який був у складі військ резерву Головнокомандувача країни, потрапив у оточення німецьких військ, але зуміли організувати танкову контратаку і вирвалися з ворожого кільця. Згодом були бої на Курській дузі, участь у Яссо-Кишинівській операції, визволяв Україну, країни Європи. Двічі горів у танку, був поранений і контужений. Але дійшов до Берліна і залишив автограф на стінах рейхстагу, де салютував на честь Перемоги з танкової гармати, а звідти після гарматних залпів їх танковий підрозділ терміново відправили добивати ворога під Прагою. Додому повернувся наприкінці літа 1946 року з орденом Вітчизняної війни II ступеня, медалями, численними подяками від Верховного Головнокомандуючого та командуючих фронтами. І дрібними осклолками в тілі, які сиділи в ньому все життя. Вже по війні був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, орденом «За мужність».

Тривалий період у колгоспі імені Орджонікідзе працював птахівником колишній фронтовик Петро Олексійович Журибіда. Нелегким було його життя.

Під час голодовки померли батьки. Йому на той час було лише 10 років. Виховувався в патронаті. Тут здружився з дівчинкою Олею. Стали жити й працювати разом. Скоро народилася донька Галя. Та на поріг дому прийшла війна. Довелося молодому Петру теж одягати солдатську гімнастерку. Вдома залишилась чекати дружина Ольга Яківна з донькою. В одному з боїв його поранило. За проявлену мужність нагородили медаллю «За відвагу». Брав Петро Олексійович з боями Варшаву, Берлін. Під час наступальних боїв наших військ у 1944 році командир батареї капітан Сапожников дав наказ зв'язківцям налагодити зв'язок між батареєю і спостережним пунктом. Відстань була півтора кілометра. Постійно свистіли кулі, рвались снаряди. Та вони не зупинили старшого сержанта Петра Журибіду, який тягнув дріт по землі. Метр за метром. Все далі й далі. Кожна секунда для нього була вічністю. Нарешті, відстань подолана, зв'язок діє. І Петро Журибіда доповів про це командирі. Після рапорту падає непритомним на руки побратимів. А невдовзі перед строем командир зачитав наказ про нагородження старшого сержанта Петра Журибеди орденом Слави третього ступеня. Він замайорів поруч з медалями «За відвагу», «За бойові заслуги», «За взяття Варшави», «За взяття Берліна». Відгрімилі бої і солдат повернувся в рідне село. Працював на різних роботах. Згодом правління доручило очолити птахоферму. Працювали там добросовісно всією родиною. І одержаний Петром Олексійовичем орден «Знак Пошани» справедливо вважали сімейною нагородою.

Окремим нашим землякам війна виявилася значно коротшою. Наприклад, моєму сусідові артилеристу Федорові Лаврентійовичу Даневичу. Війна застала його під час строкової служби в армії поблизу Архангельська. Він був заряджаючим 45-тиміліметрової гармати. Її тягали шестеро коней. В перші тижні війни їх військова частина обороняла древній російський Псков. За словами Федора Лаврентійовича, там було таке, що хоч христись і тікай. Місто збудоване в основному із дерева, то воно горіло, мов сірник. В одному з боїв під містом рядовому Даневичу осколком відбило половину правої руки. Закривавленого, його доставили в польовий госпіталь, а згодом санітарним ешеленом відправили лікуватися в тил. Дорогою ешелон розбомбила фашистська авіація. Його рештки все ж таки доправили до Свердловська. Там лікувався до визволення України. З орденом Вітчизняної війни, медалями повернувся він у рідні краї. Довгий час працював на відгодівельнику в Новому Бикові. Його вправності працювати з вилами в лівій руці та правою куксою зазрили здорові дворучкі чоловіки. За день йому доводилося перекидати не одну тонну бурякового жому і гною. Задумав Федір Лаврентійович будуватися. На нове місце навозив підводою землі. А на висипці навіть стіни із зрубу дерева вигнав. Але влада не пішла назустріч фронтовику-інваліду у виділенні потрібної кількості будівельних матеріалів. Не безкоштовно, а за його ж гроші.

Довгождане визволення

*Я молю святу Богородицю:
Мир і спокій на землю верни,
Щоб не була більше Україна
Вічним полігоном війни.*

Микола СКИДАН

Довгождане визволення в Козацьке прийшло 21 вересня 1943 року. Як зафіксовано у вже згадуваному хронологічному довіднику, частини Червоної Армії ввійшли в Козацьке о 13 годині. За словами очевидців тих подій, фашисти ще пробували оборонятися. На Харланівці попід руслом безіменної річки вони облаштували артилерійські батареї, з яких встигли зробити постріли у бік Нового Бикова. Але через кілька годин вони поспішно втекли, а на березі залишили не тільки ящики зі снарядами, а й кілька гармат. Разом з фашистами із села повтікали й поліцаї, які найбільш ревно служили своїм хазяїнам. Окремі з них за морями-океанами так і залишилися не покараними за свої злочиння.

– Вранці розвідники на баских рисаках в'їхали в село з першотравневих полів, – згадувала Катерина Дмитрівна Плотник (Чайка). – Очевидно, кіннотники їхали з Гаврилівки або ж з-під Нового Бикова, але вирішили їхати не центральним шляхом, а в об'їзд села. Вони зупинили своїх коней на Бурзаковому вигоні. Людей зібрався чималий гурт. Люди не стримували сліз. Серед кіннотників був і наш односелець – моєї свекрухи рідний брат Андрій. Запитали в людей, чи злим був староста. А в нас же в роки війни їх кілька змінилося. І всякі були: добрі й погані.

Розвідники поцікавилися також, скільки в селі німців. Потім розвернули коней і помчали в центр Козацького. А через трохи поза селом знову поїхали назад. Згодом центральною вулицею пішли колони наших військ. Люди вилазили з погребів, ям, канав, скірт соломи на полях, кущів верболозу, де ховалися, аби уникнути останніх ексекуцій загарбників та можливих артобстрілів і бомбардувань. Всі потягнулися в центр села. Людської радості не було меж.

Разом з червоноармійцями в Козацьке ввійшли підрозділи чехів. Вони розквартирувалися в хатах на Морозівці. Жили в хаті по 3–5 чоловік десь із тиждень. Коли пішли далі в похід, у хатах залишили людям борошно, крупи, шоколад. В оселі батьків Євдокії Федорівни Синенко (Харсіки) жили поручик і кілька солдатів. За її словами, вони залишили чимало шматків товстого «шпагату» та брусків «мила». Дусіна мама давай ділитися цим добром з сусідами. Виявилось ж, що то бікфордіві шнури та вибухівка. Все це забрали наші військові, але сміху було не на один день.

Після визволення села польовий військовий комісаріат розпочав мобілізацію парубків та чоловіків до армії. Так званих чорнопіджачників брали без

відповідного оформлення документів, без вручення особистої зброї. У вересні 1943 року в селі Требухові поблизу Києва на засіданні військової ради Воронезького фронту обговорювали план форсування Дніпра. Постало питання, що робити з 270 тисячами мобілізованих у 1941 році, які здалися в полон і були відпущені німцями, та 300 тисячами молоді, мобілізованими з визволених тимчасово окупованих фашистами території України. Маршал Жуков, якого так ідеалізувала радянська пропаганда, заявив: «Навіщо ми, друзі, голови тут морочим. У чому прийшли, у тому й воювати будуть. Трьохлінійку їм зразка 1891 року. На хрін озброювать і обмундирувать цих хохлів. Чим більше в Дніпрі потоне, тим менше прийдеться в Сибір після війни висилати». Життєвий шлях «чорнопіджачників» був дуже коротким – на берегах Дніпра та у водах Славутича лежали й плавали штабелі трупів. Були серед них і козачани.

Доводиться лише шкодувати, що Жуков або ж не чув, або ж не хотів знати мудрі слова українського гетьмана Самойловича. У свій час він говорив: «Всі царі прагнуть не стільки виграти битву, скільки до того, щоб зберегти цілість свого війська...» Українці для всіх російських царів-імператорів, для Леніна, Сталіна, Жукова завжди були не своїми, а чужими. Як і тепер, для Путіна.

– Мого батька, – розповідала Ольга Андріївна Романенко, – теж мобілізували в 43-му разом з багатьма односельцями. Всі вони не обмундировані, у домашніх піджаках і куфайках пішли форсувати Дніпро коло Києва. Батька за станом здоров'я зарахували у тилову частину забезпечення. У Козацькому після визволення відразу ж запрацював колгоспний млин. Там мололи борошно. Отож він аж тричі приїжджав з обозом брати це борошно для солдатської кухні. Звісно, заходив додому і зі сльозами на очах розповідав про бої на Дніпрі, про загибель солдат. Згодом жорна в млину тріснули і там перестали молоти борошно. Перестав приїздити в село й батько.

Про слова Жукова, що українців після війни виселять в Сибір, довго говорили як про вигадану легенду, нісенітницю. Виявилось, що це справжня правда. Історики та дослідники знайшли в архівах цей наказ. Оскільки він мало де ще публікувався, вважаю доцільним навести тут документ повністю, аби ще раз показати звіриний оскал «легендарного» маршала та його хазяїна і соратників

«Совершенно секретно

ПРИКАЗ № 007/ 42

22 июня 1944 г. г. Москва.

По народному комиссариату внутренних дел Союза и народному комиссариату обороны Союза ССР

Агентурной разведкой установлено: за последнее время на Украине, особенно в Киевской, Полтавской, Винницкой, Ровенской и других областях, наблюдается явно враждебное настроение украинского населения против Красной

Армии и местных органов советской власти. В отдельных районах и областях украинское население враждебно сопротивляется выполнять мероприятия партии и правительства по восстановлению колхозов и сдаче хлеба для нужд Красной Армии. Оно для того, чтобы сорвать колхозное строительство, хищнически убивает скот. Чтобы сорвать снабжение продовольствием Красной Армии, хлеб закапывают в ямы. Во многих районах враждебные украинские элементы, преимущественно из лиц, укрывающихся от мобилизации в Красную Армию, организовали в лесах «зелёные» банды, которые не только взрывают воинские эшелоны, но и нападают на небольшие воинские части, а также убивают местных представителей власти. Отдельные красноармейцы и командиры, попав под влияние полуфашистского украинского населения и мобилизованных красноармейцев из освобожденных областей Украины, стали разлагаться и переходить на сторону врага. Из вышеизложенного видно, что украинское население стало на путь явного саботажа Красной Армии и Советской власти и стремится к возврату немецких оккупантов. Поэтому, в целях ликвидации и контроля над мобилизованными красноармейцами и командирами освобожденных областей Украины,

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Выслать в отдалённые края Союза ССР всех украинцев, проживавших под властью немецких оккупантов.

2. Выселение производить:

а) в первую очередь украинцев, которые работали и служили у немцев;

б) во вторую очередь выслать всех остальных украинцев, которые знакомы с жизнью немецкой оккупации;

в) выселение начать после того, как будет собран урожай и сдан государству для нужд Красной Армии;

г) выселение производить только ночью и внезапно, чтобы не дать скрыться одним и не дать узнать членам семьи, которые находятся в Красной Армии.

3. Над красноармейцами и командирами из оккупированных областей установить следующий контроль:

а) завести в особых отделах специальные дела на каждого;

б) все письма проверять не через цензуру, а через особый отдел;

в) прикрепить одного секретного сотрудника на 5 человек командиров и красноармейцев.

4. Для борьбы из антисоветскими бандами перебросить 12-ю и 25-ю карательные дивизии НКВД. Приказ объявить до командира полка включительно

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР Берия.

Зам. Народного комиссара обороны Союза ССР

маршал Союза ССР Жуков».

Скажу, що цей людиноненависницький наказ був виданий в той час, коли українці кожного дня гинули на фронтах війни, а в тилу на визволених територіях, де залишилися старики, діти та жінки, люди переносили неймовірні труднощі та випробування, відроджували сільське господарство і промисловість. І ось сталінсько-комуністична тиранія виношувала нові звірині плани проти українського народу.

Наказ виселити українців до «відомої» матері розпочали виконувати. У Сибір уже були відправлені кілька ешелонів українців із «підозрілих та неблагонадійних» східних областей. Але, кажуть, тогочасні українські вожді впали в ноги Сталіну й Жукову і вмовили їх не робити цього. Але репресії продовжилися на українцях із західно-українських земель. Там для переселення було використано 44 000 залізничних товарних вагонів, в кожен з яких заганяли, як і фашисти в ході перевезення українських невільників у Німеччину, по 50–60 чоловік.

Давайте ще раз задумаємося: проти кого був спрямований цей наказ? Всі чоловіки на фронті, молоді хлопці та дівчата на каторзі в Німеччині. А в селі беззахисні діти, жінки та старі їх батьки. Саме їх нелюди вирішили відправити освоювати Сибір і ще й назвали їх напівфашистами. Чому ж уже не повними?

По-друге, чим кращі для українців були Сталін, Жуков, Берія та інші кремлівські сатрапи від німецьких головорізів. Ті теж мали на меті повністю знищити українців... Заступник уже згадуваного мною Еріха Коха з небаченою ненавистю кричав на свого підопічного: «Ви хочете створити освічений клас українців у той час, коли ми збираємося знищити всіх українців!» Виникає закономірна зацікавленість: хто ж у кого вчився такої ненависті до українців? Німці у росіян, чи росіяни у фашистів. А, можливо, варто між ними поставити знак рівності? Останні дії в другому десятилітті третього тисячоліття російського президента дають всі підстави так думати.

За твердженнями дослідників, найбільші втрати наша армія понесла в 1944 році. У німецькому полоні загинуло два відсотки фронтовиків. У горнилі війни загинули цілі родини. Подивіться імена на гранітних плитах сільського обеліска вічної Слави. Його урочисто відкрито в 1971 році. Там нарахуєте 19 Фенюків, 16 Борців, 15 Самсонів, 14 Кобизьких, 12 Бурзаків, 10 Сорок, по 9 Гринів і Романенків, по 8 Радченків і Дараганів, 7 Плотників. А ще Журибіді, Чайки, Харсіки, Харлани, Катруші, Чубовські. Всього викарбувано 269 прізвищ. А на мітингу з нагоди дня Перемоги у 2013 році сільський голова Володимир Ягола озвучив цифру, що в жорстоких боях загинуло 286 козачан. Знову виникає запитання: яка ж цифра справжня?

А тепер подаю список воїнів-односельців, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, який подавала наша сільська рада п'ятого лютого 1987 року у райвиконком для складання книги Вічної Слави.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження
1.	Балдук Михайло Гордійович	1911
2.	Борець Іван Іванович	1914
3.	Борець Ольга Петрівна	
4.	Борець Михайло Митрофанович	1921
5.	Борець Степан Трохимович	1921
6.	Борець Андрій Трохимович	
7.	Борець Пелагея	
8.	Борець Григорій Васильович	
9.	Борець Олексій Васильович	
10.	Борець Ілля Пантелійович	
11.	Борець Петро Петрович	1923
12.	Борець Григорій Іванович	1917
13.	Борець Михайло Іванович	1922
14.	Борець Андрій Пантелійович	1899
15.	Борець Іван Степанович	
16.	Борець Степан Олександрович	
17.	Борець Іван Митрофанович	
18.	Беган Іван Гаврилович	1910
19.	Бороденко Микола Степанович	
20.	Бороденко Уляна	
21.	Бурзак Максим Петрович	1920
22.	Бурзак Павло Петрович	
23.	Бурзак Григорій Михайлович	1910
24.	Бурзак Петро Омелянович	
25.	Бурзак Іван Павлович	1897
26.	Бурзак Петро Прохорович	1925
27.	Бурзак Василь Олександрович	1908
28.	Бурзак Антон Олександрович	1905
29.	Бурзак Степан Васильович	
30.	Бурзак Михайло Артемович	1922

31.	Бурзак Іван Григорович	
32.	Бурзак Федір Павлович	
33.	Брушко Іван Михайлович	1902
34.	Вакуленко Микола Якимович	1921
35.	Гринь Яків Васильович	1909
36.	Гринь Григорій Васильович	1912
37.	Гринь Іван Тимофійович	
38.	Гринь Федір Степанович	
39.	Гринь Дмитро Степанович	
40.	Гринь Григорій Степанович	
41.	Гринь Петро Степанович	
42.	Гринь Катерина Іванівна	
43.	Гринь Іван Петрович	
44.	Гребельник Степан Митрофанович	
45.	Гребельник Дмитро Данилович	
46.	Герелесь Василь Максимович	
47.	Герелесь Максим Іванович	
48.	Герелесь Віра Максимівна	
49.	Горда Дмитро Романович	
50.	Гребельник Іван Трохимович	
51.	Гребельник Ольга Михайлівна	
52.	Гребельник Галина Іванівна	
53.	Гуца Кирило Андрійович	
54.	Дараган Олексій Васильович	1902
55.	Дараган Іван Антонович	
56.	Дараган Петро Демидович	
57.	Дараган Макар Іванович	
58.	Дараган Микола Гаврилович	1914
59.	Дараган Іван Григорович	1920
60.	Дараган Іван Демидович	1907.
61.	Дараган Федот Васильович	1906

62.	Даценко Іван Лаврентійович	
63.	Дейнега Іван Макарович	
64.	Єременок Іван Леонтійович	
65.	Журибеда Михайло Ілліч	1918
66.	Журибеда Микола Кузьмич	1925
67.	Журибеда Дмитро Кузьмич	1925
68.	Журибеда Демид Трохимович	1902
69.	Жиглій Іван Омелянович	
70.	Журибіда Петро Савич	
71.	Захаренко Василь Максимович	1897
72.	Задорожний Федір Гнатович	
73.	Задорожний Іван Гнатович	
74.	Крижовий Іван Андрійович	1918
75.	Крижовий Федот Олексійович	1895
76.	Коляда Іван Павлович	1890
77.	Коляда Петро Іванович	1925
78.	Катруша Михайло Васильович	1924
79.	Катруша Михайло Сергійович	1903
80.	Комишний Дмитро Дмитрович	
81.	Кобизький Гнат Петрович	
82.	Кобизький Іван Петрович	
83.	Кобизький Хома Михайлович	1909
84.	Кобизький Михайло Михайлович	
85.	Кобизький Петро Андрійович	1920
86.	Кобизький Микола Андрійович	1926
87.	Кобизький Іван Антонович	1912
88.	Кобизький Микола Антонович	1918
89.	Кобизький Микола Іванович	1920
90.	Кобизький Дмитро Михайлович	1900
91.	Кобизький Андрій Антонович	
92.	Кобизький Андрій Іванович	1921

93.	Кобизький Микола Сергійович	
94.	Керман Михайло Федорович	1908
95.	Колесник Кирило Павлович	1904
96.	Катруша Іван Антонович	
97.	Комишний Никифор Іванович	
98.	Кучерявець Микола Варфоломійович	
99.	Коломієць Іван Єгорович	
100.	Кобизький Григорій Захарович	1899
101.	Катруша Сидір Дмитрович	
102.	Катруша Григорій Іванович	
103.	Краснощок Андрій Тихонович	
104.	Козачухо Іван Савич	
105.	Лахно Федір Іванович	1901
106.	Левченко Петро Євгенович	1923
107.	Левченко Михайло Євгенович	1926
108.	Левченко Іван Костянтинович	1886
109.	Лук'яненко Олексій Єфремович	1913
110.	Луценко Яків Григорович	1898
111.	Луценко Трохим Романович	1907
112.	Лесик Данило Якович	
113.	Лесик Демид Якович	
114.	Лесик Микола Демидович	
115.	Лиман Степан Йосипович	
116.	Лиман Андрій Трохимович	
117.	Лиман Іван Трохимович	
118.	Лук'яненко Михайло Ілліч	
119.	Лесик Петро Іванович	
120.	Лесик Іван Васильович	1907
121.	Лук'яненко Григорій Пилипович	1907
122.	Лук'яненко Іван Пилипович	1903
123.	Максимович Юрій Васильович	

124.	Медовниця Григорій Іванович	
125.	Мележик Василь Петрович	
126.	Мележик Михайло Максимович	
127.	Мойсеєнко Микола Максимович	
128.	Микитенко Євдоким Дмитрович	
129.	Мойсеєнко Петро Максимович	
130.	Мележик Микола Олександрович	
131.	Нужний Олексій Андрійович	1920
132.	Нужний Василь Андрійович	1923
133.	Ненько Іван Петрович	1915
134.	Нужний Григорій Юхимович	
135.	Нагула Іван Єлисейович	1904
136.	Нагула Василь Єлисейович	
137.	Обухан Андрій Іванович	1920
138.	Обухан Іван Васильович	
139.	Обухан Платон Оврамович	1998
140.	Обухан Микола Платонович	1919
141.	Онисечко Іван Юхимович	
142.	Онисечко Савелій Кіндратович	
143.	Потолап Михайло Артемович	1912
144.	Пісковець Петро Макарович	1917
145.	Петровський Федір Петрович	1925
146.	Петровський Опанас Петрович	1914
147.	Плотник Іван Іванович	
148.	Потолап Петро Іванович	
149.	Плотник Ганна Олексіївна	1919
150.	Паламарчук Дем'ян Олексійович	1912.
151.	Плотник Іван Ілліч	1921
152.	Плотник Олексій Гордійович	1897
153.	Плотник Микола Демидович	1898
154.	Плотник Іван Петрович	1912

155.	Плотник Микола Петрович	1908
156.	Пономаренко Мотря Павлівна	
157.	Пономаренко Андрій Іванович	
158.	Пісковець Андрій Іванович	
159.	Плотник Іван Гордійович	
160.	Плешкун Микола Олександрович	1918
161.	Плешкун Павло Павлович	1917
162.	Радченко Свирид Андрійович	
163.	Радченко Пантелій Іванович	1898
164.	Радченко Петро Пантелійович	1923
165.	Радченко Іван Матвійович	
166.	Радченко Дмитро Матвійович.	
167.	Радченко Андрій Матвійович	
168.	Романенко Іван Васильович	1912
169.	Романенко Михайло Іванович	1926
170.	Радченко Іван Пилипович	1923
171.	Романенко Микола Данилович	1921
172.	Романенко Володимир Степанович	1924
173.	Романенко Микола Каленикович	
174.	Романенко Василь Йосипович	1907
175.	Романенко Григорій Леонтійович	
176.	Романенко Іван П.	
177.	Радченко Петро Йосипович	
178.	Романенко Григорій Іванович	
179.	Сорока Іван Федорович	1900
180.	Сорока Петро Михайлович	
181.	Стус Андрій Михайлович	1914
182.	Стус Іван Федорович	
183.	Сорока Іван Іванович	1900
184.	Сорока Михайло Михайлович	1923
185.	Сорока Костянтин Савич	

186.	Сорока Іван Костянтинович	
187.	Сорока Григорій Данилович	1919
188.	Сорока Василь Іванович	
189.	Сорока Григорій Григорович	
190.	Сорока Федот Самойлович	
191.	Сахно Кузьма Костянтинович	1914
192.	Спичак Михайло Іванович	
193.	Самсон Яків Лаврентійович	
194.	Самсон Сергій Григорович	
195.	Самсон Іван Григорович	
196.	Самсон Павло Микитович	
197.	Самсон Андрій Якович	
198.	Самсон Іван Федорович	1918
199.	Самсон Юхим Федорович	1911
200.	Самсон Степан Микитович	1899
201.	Самсон Петро Васильович	
202.	Самсон Іван Володимирович	
203.	Самсон Іван Євтухович	
204.	Спичак Михайло Романович	
205.	Спичак Павло Романович	
206.	Стурза Олексій Артемович	
207.	Самсон Микола Миколайович	1913
208.	Стурза Гнат Артемович	1904
209.	Стус Олександр Іванович	1900
210.	Самсон Григорій Іванович	
211.	Самсон Василь Васильович	
212.	Самсон С.Ф.	
213.	Трохимець Антон Тихонович	
214.	Терещенко Іван Іванович	
215.	Терещенко Василь Д.	
216.	Терещенко Павло Васильович	

217.	Фенюк Іван Олександрович	1919
218.	Фенюк Микола Іванович	1923
219.	Фенюк Петро Іванович	1909
220.	Фенюк Андрій Федотович	1910
221.	Фенюк Ніна Петрівна	1918
222.	Фенюк Степан Прохорович	
223.	Фенюк Федір Юхимович	
224.	Фенюк Іван Прокопович	1911
225.	Фенюк Євген Якович	1923
226.	Фенюк Олександр Федорович	
227.	Фенюк Михайло Пилипович	
228.	Фенюк Михайло Тимофійович	
229.	Фенюк Наталія Степанівна	
230.	Фенюк Олександр Олександрович	
231.	Фенюк Іван Гаврилович	
232.	Фенюк Павло Прокопович	
233.	Фенюк Василь Пилипович	
234.	Фенюк Федір Пилипович	
235.	Фенюк Наталія Петрівна	
236.	Харлан Микола Сергійович	1926
237.	Харлан Василь Петрович	
238.	Харлан Марія Григорівна	
239.	Харсіка Григорій Степанович.	
240.	Харсіка Денис Федорович.	
241.	Харсіка Андрій Іванович	
242.	Харсіка Яків Пилипович.	
243.	Харсіка Микола Якович.	
244.	Харсіка Яків Прокопович	
245.	Харсіка Михайло Іванович	
246.	Цикало Степан Савелійович.	
247.	Цибань Марія Михайлівна.	
248.	Цибань Володимир Іванович	

249.	Чайка Василь Якович	1923
250.	Чайка Петро Степанович	1911
251.	Чайка Іван Пилипович	1923
252.	Чайка Федір Трохимович	1913
253.	Чайка Григорій Платонович	
254.	Чайка Степан Платонович	
255.	Чайка Дмитро Демидович	
256.	Чубовський Сергій Петрович	
257.	Чубовський Іван Петрович	
258.	Чубовський Семен Петрович	
259.	Чубовський Володимир Іванович.	
260.	Чубовський Петро Савич	
261.	Шевченко Василь Петрович	
262.	Ягола Іван Савич	
263.	Ягола Павло Микитович	
264.	Ягола Григорій Каленикович	
265.	Ярош Іван Захарович	
266.	Ярош Захар Потапович	
267.	Ягола Петро Климентійович.	
268.	Ярош Олексій Андрійович.	
269.	Ягола Федір Миронович	1912

Після мобілізації в 1943 році в Козацькому залишилися діти та підлітки, котрим було менше 16 років, жінки та чоловіки, старші 50 років. Розпочалося не менш складне життя. Грошей у людей майже не було. Якщо в 1916 році сільські громади збирали кошти на лікування і підтримку поранених у ході першої світової війни, то в ході другої світової вони збирали кошти на будівництво танкових колон, авіаційних ескадриль. У лютому 1944 року фінінспектори рознесли людям по дворах постанову про збір коштів на танкову колону «Колгоспник Чернігівщини». І вже на 26 квітня того року трудящі Новобасанського району у цей фонд переказали 702 тисячі рублів, Бобровицького – 584, а з усієї області надійшло на будівництво цієї танкової колони 1,2 мільйона рублів.

10 вересня 1944 року в Новобасанському районному будинку культури відбулися збори дружин, матерів і сестер офіцерів Червоної Армії – вихідців із району. Там схвалили рішення про збір коштів від імені офіцерів району на

побудову санітарного літака «Бойова подруга». Тут же на зборах 1500 рублів внесла дружина офіцера з села Козацького Ганна Михайлівна Дараган. Інші дружини внесли по 100 рублів (газета «За трудові подвиги», № 12, 1944 р.). Наприкінці цього ж року в районі розпочався збір коштів на побудову танкової колони «Допризовник Чернігівщини». Напередодні новорічних свят трудівники миколаївського колгоспу «ХІ-річчя Жовтня» зібрали в селі подарунки для підшефного евакогоспіталя № 3748. 30 грудня туди поїхала делегація колгоспників. Влітку 1945 року колгоспники Нового Бикова, Старого Бикова та Козацького у фонд допомоги родинам фронтовиків та інвалідів Великої Вітчизняної війни відрахували 12 тисяч трудовнів, внесли 10 тисяч рублів грішми, 700 штук яєць, 14 кілограмів крохмалю (газета «За трудові подвиги» № 38, 1945 р.).

Ось уже 80 років як стихли залпи Великої Вітчизняної. Кажуть, що війна завершилася 9 травня 1945 року. Це неправда! Тисячі фронтовиків з Європи ешелонами відправили на Далекий Схід воювати з Японією. Наказом Сталіна 2 вересня 1945 року проголошене днем перемоги над Японією. Але фронтовиків й після цього не поспішали відправляти додому. Мій батько, якого призвали в Червону Армію в 1939 році, був демобілізований з неї аж у вересні 1946 року. І це при тому, що він не раз був поранений, контужений, кілька разів горів у танку і жив з осколками в тілі до 85 років. Через сім років розлуки він повернувся в рідну хату. Транспорт тоді ходив рідко і він з речовим мішком на плечах та трофейним чемоданом з гостинцями по шпалах пішки йшов з Кобижчі до Козацького. І він в селі був такий не один... Але спасибі, що повернулися. Адже, за статистикою, з війни повернулася лише третина мобілізованих. Значна частина з них поранені, скалічені, хворі...

Комуністичний вождь твердив, що бувають справедливі війни. Це абсурд, казка. Справедливих воєн не буває. Ще давньоримський історик Тацит сказав, що війну не можна вести з добрими намірами. Наш народ героїчний, як ніякий інший, бо у кривавій бійні поніс найбільші у світі втрати. Кажуть, в усьому винні колишні довоєнні союзники Сталіна німці. Якщо це так, то чому англійці за шість років війни втратили 400 тисяч солдатів, а наші втрати й до сьогодні ніхто не може порахувати. Одні дослідники говорять, що загинуло 20 мільйонів, інші твердять, що тридцять, а ще одні переконують, що війна забрала аж 50 мільйонів. Саме велика кров, пролита нашими батьками й дідами, дозволила офіційно на рівні ООН визнати українську націю і Українську державу країною-переможницею у другій світовій війні. По-друге, якщо герої – переможці, то чому сьогодні над Москвою вільно майорять власівські прапори? Чому ж та Москва має сьогодні такі абсолютно безпідставні претензії до території України і безкарно анексує наші землі, коли ще не втратив сили післявоєнний документ про недоторканість кордонів у Європі?

Будь навіки проклята війна!

А історія колгоспу продовжувалася

Сліди від прадіда до діда,
До себе втоптані сліди.
Це твій чорнозем, материзна.
Спливає відданості час.
По кому ж плач? По кому тризна?
По більшовизму чи по нас?

Микола ТКАЧ
(збірка «Земля і люди»)

Вище я говорив, що перший колгосп у Козацькому організували на межі двадцятих-тридцятих років. Тоді в нього об'єдналися дрібні господарства і назвали його «Нове життя». Козацьке не поспішало працювати колективно і не хотіло розлучатися не тільки з землею, реманентом, а й худобою. Керівником господарства був призначений Ничипір Красковський. Його сім'я жила в хаті, де пізніше поселили родину сільського фельдшера Ганну Євменівну та вчителя Олександра Васильовича Петренків. Але керував господарством він недовго. Вже в 1930 році головою колгоспу «Нове життя» працював Петро Степанович Гринь – мій дід по батьковій лінії. Але й він очолював господарство недовго – лише кілька років. На цьому посту його змінив інший односелець – Гаврило Миколайович Спичак. Перші роки діяльності господарства були складні і про них йшла мова вище. Лише в другій половині тридцятих років колгосп більшменш розрісся і став на ноги. Тоді ж його розділили на два господарства – «Нове життя» і «Перше Травня». Контора першого колгоспу так само працювала в центрі села у хаті розкуркуленого і репресованого Левченка, а контору колгоспу «Перше Травня» розмістили в хаті іншого розкуркуленого Григорія Харлана, де також діяв патронат для дітей-сиріт.

Отож тепер на основі архівних матеріалів, публікацій районної газети бодай побіжно подивимося як жили ці господарства з середини тридцятих і до нового об'єднання в один колгосп, яке пройшло в 1951 році. Отож спершу мова про колгосп «Нове життя»

Вже в березні 1935 року районна газета «За більшовицькі колгоспи» закликала наслідувати приклад козачанського колгоспу «Нове життя» на чолі з головою Спичаком, який повністю виконав річний план м'ясопоставки. У липні того ж року активний сільський кореспондент Борець на сторінках газети розповідає, що в господарстві зразково налагодили роботу на збиранні зернових. На косарки

посіли кращі знавці машин – слюсарі і тепер вони працюють на всю потужність. У другій бригаді, яка веде перед на збиранні, слюсар Коляда викошує в день 6–7 гектарів, його косарка працює в дві зміни. Помітно підтягнулись перша та друга бригади, вихід на роботу в них стопроцентовий, якість роботи гарна, в полі працюють від раннього сходу до пізнього вечора. Добре налагодили тут і громадське харчування в полі, колгоспникам варять страви з м'ясом.

До речі, в 1936 році газета надрукувала велику розповідь з фотографією про нашого односельця, згадуваного тут сількора Олександра Федотовича Борця, який вже шість років дописує не тільки до районної, а й окружної та обласної газет і за це заохочувався редакціями.

Наприкінці тридцятих років у країні розгортався стахановський рух і рух п'ятисотенниць. Нині історики й дослідники оцінюють по-різному ці почини. Я не робитиму тут оцінок. Просто наведу опубліковані окремі матеріали, про стахановський рух з наших колгоспів, а вже акценти хай розставляє кожен за своїми вподобаннями.

Отож у червні 1936 року ланкова-стахановка колгоспу «Нове життя» Настя Фенюк з радістю розповідає, що в їх ланці буряк найкращий. Нас у ланці, пише вона, шість дічат. Ми перші в колгоспі взяли зобов'язання дати в цьому році 500 центнерів цукрових буряків на площі 3,60 гектара. Зараз ми ділом боремося за виконання зобов'язань. Працюємо дружно. До першого червня провели дві шаровки, закінчили проривку. Провели одне підживлення буряків пташиним пометом. В нашій ланці буряк кращий, ніж в інших ланках. В тих місцях, де буряк був пошкоджений медведкою, ми провели пересів. Пересіяний буряк не гірший. Підкормку ми проведемо три рази. У нас є помет і понад 100 відер гнойової жижі. Грунт аж до повного змикання рядів будемо тримати завжди чистим від бур'янів. Моє бажання і членів моєї ланки одне – виконати взяте зобов'язання і дати державі 500 центнерів буряків з гектара.

18 грудня 1936 року та ж газета пише, що друга бригада колгоспу «Нове життя», де головою правління Спичак, нещодавно завершила вивозку цукрового буряка. На відзнаку закінчення возовиці буряків голова колгоспу дозволив за рахунок господарства влаштувати для бригади п'янку. Тут я ніяк не можу втриматись від коментаря і сказати спасибі голові за таку людяність. А 27 грудня в районному театрі відбулася нарада передовиків з вирощування цукрових буряків. В ній взяли участь 170 чоловік, більшість з них жінки-стахановки, які виростили по 300–400 центнерів цукрових буряків з гектара. В цій нараді брали участь і представниці обох колгоспів Козацького.

У березні 1937 року колгосп «Нове життя» був перейменований на колгосп імені Орджонікідзе.

Цього ж року вже згадувана ланкова-стахановка комсомолка колгоспу імені Орджонікідзе Настя Фенюк перша в колгоспі взяла стахановське зобов'язання виростити 1100 центнерів буряків з гектара. Члени ланки зараз дружно працюють. Вони ще взимку на свою площу в три гектари вивезли 5 тонн перегною. Весною вивезли під буряк 4 цнт попелу. Зараз є заготовлених 3 центнери пташиного посліду та є інші добрива для підживлення буряків. Сходи були дружні, зробили дві шаровки, щоденно визбирують довгоносики. Тепер їх буряк найкращий. Фенюк на полі в ланці читає газети та книжки. Особливо цікавляться дівчата книгами з агротехніки, – пише газета 25 червня.

А вже у вересні наступного року газета критикує голову правління колгоспу імені Орджонікідзе т. Кичу, де не турбуються за очистку хліба. Намолочене зерно довго тримають невіяним, а часто і так зсипають у сушарки, де розвішений тютюн, яким ще дужче засмічується хліб. Коли звільнили з посади голови колгоспу Спичака і коли обрали чи призначили Кичу, в газетах не повідомлялося. А вже в наступному номері цей колгосп хвалять за те, що тут по-більшовицьки поставилися до копки та вивозки цукрового буряка. Наступні номери знову наповнені критикою на адресу голови Кичі – за зрив плану зяблевої оранки, за погану підготовку тваринницьких приміщень до зими, зокрема, воловні, погану забезпеченість худоби кормами, за ганебну вивозку буряків на завод, за затримку із здачею махорки державі, за погане збереження кормів, за оцінку виконаної роботи в ході зяблевої оранки «на око», а не по фактично виораній площі кожним орачем.

В колгоспі імені Орджонікідзе в цей час уже була не тільки воловня, а й свиноферма, якою завідував Іван Обухан. Він неодноразово, пише газета, нагадував голові колгоспу т. Кичі про непорядки на свинарні, але він нічого не робить, аби усунути ці безлади.

Після постійної критики в газеті в колгоспі змінюють керівництво. Вже 8 травня 1939 року газета пише про колгосп імені Орджонікідзе, де головою правління Дараган. В цьому господарстві бригадир третьої бригади Г. Гринь затягує окопку бурякових плантацій. Тут ще не окопано канавками 2224 метри та не підчищено старих канавок 1563 метри. В наступному номері газета повідомляє, що в колгоспі імені Орджонікідзе на прополюванні цукрових буряків працює більше 500 жінок, але читку газет тут не проводять, а листоноша Іван Борець на поле газет не носить.

Дараган теж довго не протримався на посту голови колгоспу. Вже через три місяці газета в замітці «Не турбуються про обслуговування трактористів» критикує за це голову колгоспу т. Фенюка і завгоспа т. Луценка. Сніданок тут доводиться чекати годинами, бо його варять об 11-й годині, а то й пізніше. В № 122

сількор Микола Бороденко хвалить колгоспниць третьої бригади Ганну Дейнегу, Ольгу Жадан, Ганну Пономаренко, Зіньку Нагулу, які завжди виходять на роботу, де виконують і перевиконують норми. З цієї замітки можна також дізнатися, що в колгоспі вирощують коноплю, бо колгоспниці Пріська Пономаренко і Мотря Пономаренко вкрали 26 горсток конопель.

В 1940 році районна газета, яка вже має назву «Комуністичний шлях», хвалить конюхів колгоспу імені Орджонікідзе Микиту Борця та Федота Крижового, які регулярно годують і напувають коней. Коні доглянуті, мають середню і вищесередню вгодованість. У цьому ж господарстві завершили прополку зернових. Перед веде бригада № 2 на чолі з Фенюком. Але в господарстві не відремонтовані 5 жаток, вози, безтарки та кінні граблі. А ось третя бригада на чолі з Шевченком успішно завершила косовицю, сушіння та скиртування сіна.

У розділі про роботу сільської ради в тридцятих роках я наводив постанову районних органів про недоліки в роботі голови сільської ради Сови. 1 серпня 1940 року виконавчий комітет Новобасанської районної ради депутатів трудящих прийняв постанову про стан збирання врожаю в другій бригаді колгоспу імені Орджонікідзе. Вона знову рясніє страшними і важкими звинуваченнями. В ній говориться, що «перевіркою, проведеною райвиконкомом, райземвідділом та дирекцією Новобасанської МТС, на місці встановлено, що в другій бригаді колгоспу до скиртування хліба ще не приступали, незважаючи на те, що збирання розпочато 20 липня... і не заскиртовано з площі 164 га, не зв'язано в снопи з 17 га.

Такий стан може привести до загибелі великої частини хліба, особливо в умовах, коли розпочалися дощі. Замість організації колгоспників на успішне закінчення збиральних робіт бригадир Фенюк Михайло Пилипович став на антирадянський шлях: 31 липня скосив 9 гектарів ще не дозрілого вівса на площі, відведеній для комбайнозбирання.

А тому виконком районної ради депутатів трудящих постановив:

1. Передати матеріал райпрокуратурі для притягнення Фенюка М.П. до судової відповідальності. Вважати за неможливе далі перебування Фенюка бригадиром колгоспу.

2. Доручити зав. райземвідділом тов. Приходьку 2 серпня 40 р. виїхати в колгосп імені Орджонікідзе, провести засідання правління колгоспу для виділення нового бригадира.

Голова райвиконкому І. Сало.

Секретар О. Вишар» (газета «Комуністичний шлях», № 105, 1940 р.).

Наприкінці року газета знову подає інформацію з колгоспу, де розповідає, що минулої зими тут було приморожено 13 волів і 18 голів молодняка худоби. Але висновків не зробили. Правління колгоспу і голова т. Марійко говорять, що зима буде тепла, а взагалі наша худоба звична до холоду – перезимує.

Коли читаєш газету за 1941 рік, то майже не відчуваєш, що країна й район, а з ними і Козацьке перебувають у передвоєнному стані. 21 лютого газета розповідає, що четверта бригада колгоспу імені Орджонікідзе (бригадир т. Нужний) вже на сьогодні майже готова до весняної сівби. Посівматеріал весь очищений і доведений до посівних кондицій, сільгоспінвентар і зброя відремонтовані. Тяглова сила перебуває в доброму стані – всі коні мають вище середню і середню вгодованість. Ще через два тижні газета розповідає, що весь колгосп готовий до весняних польових робіт. Сільгоспреманент відремонтований, посівматеріал очищений. Тяглова сила в задовільному стані. Весна ц.р. пройде більш організовано, що забезпечить високий врожай.

Ланкові колгоспу імені Орджонікідзе, пише газета 26 березня, добре усвідомили, яке важливе значення мають місцеві добрива у підвищенні врожайності. Ланкові цього колгоспу Г. Гринь, О. Борець, Г. Ганжа, Л. Фенюк розгорнули збір місцевих добрив. Вже зібрали 120 цент. фекалію, 50 цент. попелу, 19 цент. пташиного посліду для удобрення ґрунту під цукровий буряк.

У травні газета пише, що в колгоспі імені Орджонікідзе багато краща трудова дисципліна. Польові роботи розпочинають о шостій ранку, а закінчують о сьомій вечора. Вихід колгоспників на роботу дружний. Завдяки цьому, колгосп на 3 травня повністю закінчив сівбу ярих культур, крім пізніх. До сівби цукрових буряків, гречки та проса в колгоспі підготовлений ґрунт та посівний матеріал. Зараз розгорнулись польові роботи по посадці городини. На 7 травня посадили 0,5 га помідорів, 0,5 га – огірків, 0,5 га – столових буряків та інше. Ще 3 травня колгосп приступив до садіння картоплі.

В № 59 районна газета друкує передову статтю, де наголошує, що шляхове будівництво – це велика народна справа. Основна маса колгоспників району цього року працюватиме на будівництві шляхів Нова Басань – Ядлівка, Новий Биків – Петрівка, Вороньки – Бригинці, Козацьке – Білоцерківці. Решта колгоспів організують маси на ремонт своїх шляхів. У продовження цієї теми публікація бригадира дорожньої бригади колгоспу імені Орджонікідзе О. Борця від 28 травня про впорядкування шляху між Козацьким і Білоцерківцями. Болотистий ґрунт, пише він, тут ускладнює роботу. Для колгоспу імені Орджонікідзе відведено ділянку 300 погонних метрів. Щоб зрівняти цю ділянку, потрібно висипати 2000 кубічних метрів землі. За 4 дні маємо результати. За цей час тут викопано 750 кубів землі й засипали нею 132 погонних метри дороги. На ремонті шляху щоденно працює 15–18 підвід та 50–60 колгоспників. Особливо старанно працюють Михайло Васильченко, Мусій Ханенко, Петро Ягола та Ганна Катруша. Вони щоденно вивозять по 10–12 кубів землі при нормі 8. Можна сказати з певністю, що при дружній праці колгоспників Козацького і Білоцерківець план будівництва і ремонту шляху між цими селами виконають достроково і якісно.

А тепер подивимося як жили в цей період трудівники колгоспу «Перше Травня». Перший погляд у 1935 рік. Вище вже йшла мова, що Петро Степанович Гринь був другим головою колгоспу «Нове життя». Петру Степановичу довелося зайняти цей пост у 1930 році. Скільки він був на чолі господарства, як, до речі, й інші керівники обох колгоспів, а також голови сільської ради, точно сказати нема можливості. Документів про ці призначення-звільнення не збереглися, а людська пам'ять теж не зафіксувала точних дат. Єдине джерело інформації – публікації в районних газетах, але і там є не все, про що б хотілося знати.

Отож 14 квітня 1935 року районна газета «За більшовицькі колгоспи» друкує замітку «Ігнорують рядковий посів». У ній іде мова, що в козачанському колгоспі «Перше Травня» (голова т. Гринь) ігнорують сівбу сівалками, а сіють руками... 9 і 10 квітня у 1-й бригаді, де бригадир Сорока, сівалки взагалі не працювали. Культивують і боронують з огріхами. Інспектор по якості Никитенко абсолютно не бореться з бракоробами. Бригадир 3-ї бригади Романенко посіяв овес 11 квітня не протруєний і це пройшло для нього безкарно, бо управа покрила цей злочинний факт.

А тут я хочу зробити невеликий відступ. Так склалося життя, що Петро Степанович був підло вбитий поліцаями в роки Великої Вітчизняної війни. Після нього й його дружини Катерини Іванівни, закатованої після вбивства чоловіка в гестапо, не залишилося бодай мініатюрних фотографій, щоб подивитися, яким вони були. Звичайно, про це я розпитував свого батька, а їхнього сина. Але хотілося почути оцінку чужих людей. Такі розмови відбувалися і два десятиліття тому і три-п'ять років назад. Люди змальовували мені портрет діда – середнього зросту, плечистого, коренастого, з великою сивиною на скронях. Всі відзначали його доброту й людяність. Коли два роки тому я запитав про Петра Степановича у Євдокії Федорівни Синенко, то найпершим словом із її характеристики було «добрим». Я веду це до того, аби Петро Степанович і справді заявив тоді органам, що овес посіяний не протруєний, за що його критикує газета, то можна б тільки здогадатися, де б опинився бригадир Романенко у ті страшні тридцять роки. Але керівник господарства взяв можливий удар від всіляких котролерів і ревізорів на себе. До речі, так було не один раз. Пам'ятаєте, вище йшла мова про передплату на позику третього року п'ятирічки, коли газета теж писала, що в колгоспі «Перше Травня» головна причина відставання через те, що правління на чолі з П.С.Гринем проголосило гасло зрівнялівки, а уповноваженим по підписці керівник колгоспу поставив підкуркульника Івана Спичака... Очевидно, не таким вже він і був підкуркульником, якщо Петро Степанович доручив йому таку відповідальну справу.

Іншого разу газета розповідала про те, що зерно від молотарки в колгоспі «Перше Травня» возять до комори Тихін Кореняк та М. Бурзак, які вибирають

сприятливі моменти, крадуть зерно та інше колгоспне майно. Так, 19 вересня селякор Бороденко Микола спіймав на гарячому Кореняка, коли той крав у клуні розвішений для сушіння тютюну. Тут же в клуні Бороденко виявив під соломою 16 кілограмів захованого гороху, який, як виявилось, був украдений другим возієм М. Бурзаком. І знову на керівника колгоспу громи і блискавки. Мовляв, чому правління на чолі з П.Гринем, який знав про такі дії возіїв, не зняв їх з цієї роботи та до цього часу не притягнув до відповідальності.

11 серпня того ж року вже знаний селякор Микола Бороденко знову критикує голову колгоспу П.С.Гриня. Цього разу він «винен» у тому, що підкуркульник Кобизький Андрій А. в гарячу пору збирання та молотьби організував «куркульські хрестини», на яких три дні гуляло більше тридцяти дорослих колгоспників.

Газета знову кричить: не дивлячись на розкладницьку роботу куркулів у колгоспі, правління колгоспу і, зокрема, голова т. Гринь ліберальничає з ними, до цього часу не поставив питання на зборах, щоб витурити з колгоспу неправних ледарів, які підривають трудову дисципліну. Треба негайно очистити колгосп від класово-чужих куркульських та ледарницьких елементів – закликає газета. А 3 жовтня газета звинувачує голову колгоспу П.С.Гриня у шкідництві, шкідливій бездіяльності, спрямованій на зрив своєчасної вивозиці цукрового буряка на завод.

Звісно, після такої нищівної критики Петра Степановича звільняють з посади голови колгоспу. Вже 17 січня 1936 року районка пише, що колгосп «Перше Травня» очолює голова Брюшко (Брушко). Але тут би хотів сказати про такий парадокс тогочасного життя: дід Плотник (батько моєї мами) у 1929 році категорично заявив, що не піде працювати в СОЗ і за це заgrimів разом з дружиною і трьома малолітніми дітьми на 17 років у сталінські табори пиляти берези. Дід Гринь був ніби й активістом, очолював колгоспи, сільську раду, але його ворогом народу робила та ж влада, якій він служив. Дивно, що після таких звинувачень він оминув репресії, але ж не оминув його куля німецьких прихвоснів. Вони чомусь не врахували його «шкідницької діяльності на підриг радянської влади».

А ось замітка про кращу свинарку колгоспу «Перше Травня» Ольгу Руденко. Вона своєчасно годує тварин, регулярно міняє підстилку в свинарнику, часто мис свиней. Тому всі свині в Руденкової в гарному стані, хорошій вгодованості.

Як і в сусідньому колгоспі, в «Першому Травні» започатковується і розгортається стахановський рух. 24 червня під рубрикою «Трибуна стаханівки» ланкова господарства Ольга Плотник розповідає, як вони борються за тисячу центнерів буряків з гектара. Бо таке зобов'язання взяла її ланка в ц.р. Весною площа в три гектари була добре підготовлена до засіву. Крім того, що ми вивезли

65 тонн перепрілого гною, 6 цнт попелу та 15 цнт суперфосфату ми багато попрацювали й над якістю обробітку ґрунту. В добре обробленій землі скоро появились рядочки підсіяного ячменю. Ми провели сліпу шаровку. Зразу після цього приступили до загущеної проривки й по закінченні її, не відкладаючи, нормальну проривку. Після проривки ми ж зразу почали підкормку місцевими добривами... Зараз, пише ланкова, ми закінчили провірку й приступили до другої підкормки буряків. Використаємо всі добрива за вказівками агронома. Будемо боротись так, щоб дати 1000 центнерів з гектара і не менше.

Через трохи газета знову друкує публікацію ланкової Ольги Плотник, в якій вона висловлює почуття радості, коли вона дивиться на свої буряки. Бо на площі три гектари є чимало коренів, які вже зараз важать 1200 грамів. Це дає нам право думати, що своє зобов'язання дати тисячу центнерів з гектара ми виконаємо. Ланкова також пише, що протягом літа вони двічі підкормили посіви, п'ять разів прошарували й промотижили. 10 серпня ланка розпочала третю підкормку калійними добривами й одночасне мотиження та прополку буряків.

Свідомо це хтось робив чи ні, але й цій ланці, як і в сусідньому господарстві, стахановкам намагалися шкодити. Правда, шкода ця була невеликою, але вона набувала політичного відтінку. Газета через два тижні після попередньої публікації пише, що «чиясь ворожа рука на площі тисячної ланки вирвала до 10 штук буряків. Класово-ворожі недобитки знищують буряк на корні, щоб пошкодити тисячницям виконати взяті зобов'язання. Проте цього не хоче зрозуміти голова колгоспу т. Брюшко». Інша публікація розповідає, що бригадир цього колгоспу М.О. Козачухно при колгоспниках нізащо вилаяв різними брутальними словами стахановок Кобизьку Меланію та Пісковець Ганну...

28 серпня 1936 року, в річницю стахановського руху в Новобиківській МТС відбулася нарада високоурожайних ланок по буряку. Там директор МТС Широкустун зазначив, що стахановсько-демченківським рухом охоплена третя частина колгоспниць. В районі діяльності МТС стахановські ланки обробляють третю частину площі – 500 гектарів буряків.... Найкращі врожаї мають п'ятисотенні ланки Плотник Олі, Онисечко та Козачухно Степаниди з колгоспу «Перше Травня». Вони в загальному масиві на ділянках по 3–4 гектари добились високого врожаю.

Після цієї наради газета друкує розповідь ланкової Степаниди Козачухно, що праця ланки не пропала марно – недаремно ділянку п'ять разів прополювали, нищили бур'яни, підпушували ґрунт. Буряки тричі підкормлювали. Зараз прополюють посіви шостий раз.

10 січня 1937 року газета «За більшовицькі колгоспи» друкує стахановські зобов'язання колгоспниць колгоспу «Перше Травня», де в той час було 35 ланок.

По 1100 центнерів цукрових буряків з гектара зобов'язалися виростити ланки Ольги Плотник, Ольги Бурзак, Марії Харсіки, Параски Сороки, Ганни Онисечко, Катерини Яголи, Олени Кобизької, Марини Радченко, Ганни Пісковець, Наталії Бурзак, Ганни Гарбузи, Степаниди Козачухно, Ганни Чумак. По 700 центнерів зобов'язалися виростити ланки Ольги Сороки, Федоськи Даценко, Уляни Романенко, Ольги Онисечко, Федоськи Плотник, Надії Кореняк, Меланії Кобизької, Варки Гарбузи, Ганни Кореняк, Марини Кобизької, Пріськи Кобизької. Межу в п'ятсот центнерів визначили для себе ланки Ганни Шуплик, Ольги Захарченко, Ольги Харсіки, Наталки Мележик, Марфи Романенко, Ганни Плотник, Ганни Романенко, Катерини Дараган, Ольги Гринь, Параски Федченко, Марії Ненько.

Ще через 9 днів газета розповідає, що в усіх бригадах колгоспу «Перше Травня» широко обговорили лист ЦК КП(б)У про розвиток стахановського руху та рішень січневого пленуму ЦК. У відповідь трудівники господарства взяли конкретні зобов'язання по підвищенню врожаю. Так, 48 колгоспниць зобов'язалися дати в ц.р. від 500 до 1100 центнерів цукрових буряків, 14 колгоспниць і колгоспників взяли зобов'язання добитися високого врожаю махорки і 20 чоловік – зернових культур.

Рівно через місяць районна газета пише, що в колгоспі «Перше травня» ліквідовують відсталість. «Гарно організовано готування до весни в колгоспі «Перше Травня». Краща стахановка колгоспу Козачухно Степанида за короткий час головування налагодила безперебійну роботу кузні та плотницької майстерні, трудову дисципліну серед колгоспників. За перших десять днів відремонтовано 22 плуги, 17 пар борін, 5 культиваторів, 27 возів, кінну молотарку, січкарню. Разом з ремонтом сільгоспреманенту в колгоспі організовано чистять та перевіряють до схожості посівний матеріал. Так, перецищено 135 цнт зерна та 232 – перевірено на схожість.

Стахановці колгоспу за допомогою правління теж непогано готуються до весни. 17 стахановських ланок вивезли на свої ділянки більше 200 тонн гною і зібрали 3,5 тонни попелу, 3 цнт курячого помету. Збір добрив не припиняється («За більшовицькі колгоспи» № 24, 1937 р.).

Про обрання Степаниди Козачухно головою колгоспу газета інформує й в № 47. Але вона в роботі позбавлена будь-якої допомоги з боку активу колгоспу. Навпаки, бригадир другої бригади Плотник Олексій навіть заважає в роботі. Нещодавно треба було обговорити на засіданні правління план колгоспу за участю бригадирів, але Плотник категорично відмовився бути присутнім на засіданні, чим зірвав засідання правління. Ще через номер говориться про те, що Козачухно Степанида ставила перед бригадирами питання про повне використання коней та тракторного парку на весняних роботах, але бригадири все ж зволікають

сівбу. Вони не виконують її вказівок, хочуть підірвати її авторитет... Коней бригадири на сівбі не використовують, а використовують на оранці городів. Особливо це помічається у бригадирів Олексія Плотника та Івана Плотника.

Маю сказати, що прізвища стахановок з колгоспу «Перше Травня» Ольги Онисечко, Катерини Яголи, Насті Бурзак, Ганни Пісковець, Ольги Плотник, Ганни Плотник та інших часто зустрічаються в публікаціях районної газети. Вона пише, що ці стахановки подають приклад у боротьбі за високий урожай цукрових буряків. Але бригадири Олексій Плотник, Іван Плотник, Опанас Чумак зривають стахановський рух. Вони довго не вказували стахановкам їх площі, до них вони ставляться грубо, брутально. Бригадири зовсім не хотіли використовувати попелу, який зібрали стахановки.

Чому Степанида Козачухно залишила пост голови колгоспу, сказати важко. Протягом її головування зі сторінок газети на її адресу не було такої критики, як на її попередників. Але в номері за 18 червня 1938 року райгазета «Комуністичний шлях» вже згадує, що колгосп «Перше Травня» очолює т. Романенко, який не виділяє потрібну кількість людей на будівництво пункту «Заготзерно» у Новому Бикові, як це передбачено постановою райвиконкому. А вже 26 серпня та ж газета називає Романенка горе-керівником, який й досі бездіяльничає, а райземвідділ, райвиконком повинні зробити свої певні висновки цьому безтурботному правлінню (газета «Комуністичний шлях» № 114, 1938 р.).

Стахановський рух у колгоспі продовжувався і в 1939 році. Брали зобов'язання на відзнаку ХУІІІ з'їзду партії. У колгоспі «Перше Травня» зобов'язалися зернових виростити по 25–30 центнерів, цукрових буряків – 350, картоплі – 300, махорки – 40 центнерів з гектара. Ланкова Ольга Захаренко зобов'язалася виростити цукрових буряків по 800 центнерів, П. Плотник – 1000, М. Плотник – 1100 центнерів з гектара. Завсвинофермою Плотник зобов'язався добитися 20 поросят від свиноматки, а також зберегти весь молодняк.

12 жовтня 1939 року районна газета інформує про хід виконання постанови РНК СРСР і ЦК ВКП (б) про заходи по розвитку громадського тваринництва в колгоспах. У ній згадується й колгосп «Перше Травня», який знову очолює П.С. Гринь і в цьому господарстві стали на шлях ігнорування виконання цієї постанови, не організували колгоспників для забезпечення підготовки тваринництва до зимівлі. У цьому ж колгоспі треба було законтрактувати 21 теличку, а фактично оформлено на 12 теличок. Потрібно було закупити 52 вівцематки, а не закупили жодної... Таким чином з цих публікацій можна зробити висновок, що Петро Степанович двічі головував у колгоспі «Перше Травня» і один раз він очолював створений колгосп «Нове життя».

На початку січня 1940 року у «Першому Травні» знову беруть зобов'язання та на зборах обговорюють розвиток стахановського руху. Першим на зборах

виступив депутат сільської ради Харсіка Опанас – ланковий єфремовської ланки, який взяв зобов'язання добитися врожаю ячменю з площі 10 га по 50 цнт. Кореняк Кузьма теж взяв таке зобов'язання.

Також взяли зобов'язання колгоспниці –стахановки Кобизька Ганна, яка зобов'язалась добитися 1000 центнерів цукрових буряків з гектара і 25 центнерів зернових. Плотник Параска – – 1100 центнерів цукробуряку і по 50 цнт зернових та 300 цнт картоплі. Радченко Параска цукробуряку – 500 і вівса 30 цнт. Плотник Ольга – цукробуряку 500, зернових – 20, картоплі – 300 цнт з гектара.

Бригадир третьої бригади Фенюк Мусій взяв зобов'язання добитися врожаю цукрового буряку по 400 центнерів, зернових – по 20 та картоплі – по 300 цнт з га. Бригадир першої бригади Харсіка Яків взяв зобов'язання по бригаді добитися цукрового буряку по 300 цнт, зернових – 20, картоплі – 250. Конюх Романенко Василь зобов'язався підготувати тяглову силу до весняної посівної, щоб не було нижчесередньої вгодованості, т. Харсіка Денис взявся вчасно закінчити ремонт збруї. Свинарка Бурзак Ганна зобов'язалась виростити 20 шт. ділових порослят від свиноматки. Далше соціалістичне змагання розгортається між ланками, конюхами, ланковими, ковалями і т.д. (газета «Комуністичний шлях» № 9, 1940 р.).

Ланки вирощують не тільки цукрові буряки, а й доглядають інші культури. Так, ланкові Бурзак Ганна П. та Горда Ганна М ділом підкріплюють свої стахановські зобов'язання – добитися високого врожаю цукрових буряків, вони успішно прорвали буряки, а тепер осипають кользу. Ці ланки подають приклад іншим.

У середині 1940 року в колгоспі «Перше Травня» знову новий керівник. Цього разу газета піддає критиці т. Шидловського. Сількор П. Будюга пише: «Вже пройшло півроку, а в колгоспі ще й досі нема норм виробітку на 1940 рік і трудодні колгоспникам нараховуються за нормами минулого року. Колгоспники неодноразово нагадували правлінню колгоспу, щоб були складені норми виробітку, але правління на чолі з Шидловським на це не звернуло увагу. Про такі неподобства в справі складання розцінок праці знає й райземвідділ, але відповідних заходів не вживає. Нарешті пора райземвідділу втрутитися у цю справу і винних в цьому притягнути до відповідальності» (там же, № 94, 1940 р.)

У цей час в колгоспі працює два своїх млини. Але свині, пише газета, годуються зерном, а дерть для них не думають молоти.

У довоєнних номерах районної газети про колгосп «Перше Травня» більше матеріалів не було. Хоч так говорити й неправильно. Адже в столичній науковій бібліотеці імені Вернадського, де є найбільший газетний фонд України, в підшивці за 1940 рік відсутні 15 номерів районної газети, а за січень – червень 1941 року теж є не всі номери. Так мені й не вдалося дізнатися, коли саме в колгоспі «Перше Травня» головував т. Стрижак. Про те, що в цьому господарстві був такий голова колгоспу, свідчить записка, знайдена в рамці під фотографією

наших односельців – солдат царської армії, серед яких є й дід Марії Миколаївни Бурзак. В ній олівцем написано: «Члену колгоспу 1 Травня Бурзаку Петру Михайловичу. Сьогодні в 4 часа дня в приміщенні контори буде устроєний вечір, на який прохаємо Вас прибути. Голова колгоспу Стрижак». На жаль, там нема ні дати, ні роз'яснення, з якої нагоди і який саме вечір буде в колгоспній конторі. Як розповіла Марія Миколаївна, фотографію в дерев'яну рамочку під скло завели ще до війни і упродовж всіх цих десятиліть її ніхто звідти не виймав і про існування записки ніхто не знав.

Якщо говорити про довоєнний період наших колгоспів, то були в їх «біографіях» і спільні сторінки. Окремі з них теж наведу.

Старожили розповідали, що тоді вечорами з обох боків села можна було чути спів частушок стахановок. Їх було немало. Але люди запам'ятали таку:

Летить галка через балку,
А ворон – на сквери,
Накопаємо дівчата
по п'ятсот центнерів

Офіційно сільські дівчата тоді співали:

Із-за гір та з-за високих
Сизокрил орел летить...
Не зламати крил широких
Того лету не спинить...
Пурпуровими вогнями
Нам новий сіяє час...
Слово Сталіна між нами
Воля Сталіна між нас!

Коли ж стахановки поверталися зі співанок у клубі, то вдома декламували інші вірші. Серед них були і такі слова: «Устань, Ленін, подивися до чого ми дожилися. Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні...»

Спільною сторінкою, зокрема, є й праця на наших землях тракторів створеної наприкінці лютого 1936 року Новобиківської МТС. Машинно-тракторна станція обслуговувала 14 бурякосіючих колгоспів. У районній газеті за 13 березня того ж року написано, що МТС уже одержала 20 тракторів ХТЗ та 18 тракторних плугів. Найближчими днями МТС одержить 15 дискових сівалок та інший реманент. Цього року, пише газета, на колгоспних ланах району працюватиме 92 колісних трактори замість 35-ти тракторів у минулому році. Цю замітку доповнює інша інформація, що протягом зими Новобасанська МТС підготувала 131 тракториста. Серед трактористів МТС, серед яких було багато козачан, теж розгортався стахановський рух. У квітні 1936 року тракторна бригада Бороди працювала в колгоспі «Перше Травня». Газета пише, що вона ділом бореться за здійснення взятих зобов'язань – виорати на кожен трактор тисячу гектарів

у переводі на м'яку оранку і заощадити 10 процентів пального. Трактористи-стахановці Бабенко Іван та Дейнега М. щоденно перевиконують норми виробітку. Замість 3,9 га орють 5,4 і більше.

Краща трактористка бригади Соня Стус в кожну зміну виорює 6 гектарів, виконуючи норми на 154 проценти. Всі вони заощаджують по 3–4 кг пального. До речі скажу, що в Козацькому трактористкою була не одна Соня Стус. За покликом оспіваної нашим земляком Павлом Тичиною Олесі Кулик на трактор сіли Ганна Катруша, Віра Журибіда, Ганна Журибіда та інші дівчата. 23 березня 1937 року райколгоспшкола випустила 70 трактористів, серед них було 9 дівчат. До речі, в Новобиківській МТС була молодіжна жіноча тракторна бригада. Вона складалася з шести комсомолок: Г. Корнобай, Д. Ребенкової, К.Рябко, Г. Миколаєць, Г. Близнюк, С. Стус. Бригада домагається добрих успіхів. В цій

Трактористка Ганна Катруша бригаді кожен трактор ХТЗ впорав по 750 га. Машини в бригаді справні. Комсомолка Корнобай своїм трактором У-2 викопала 120 га цукрового буряка без жодного пошкодження. Автор газетної замітки Голубкіна каже, що треба всім тракторним бригадам Новобиківської МТС брати приклад з ударної жіночої бригади... (там же, № 148, 1937 р.). У 1939 році цю жіночу бригаду очолювала Дуня Ребенкова. І за сезон дівчата зобов'язалися виробити на тракторі ХТЗ 1200 гектарів оранки, а на У-2 – 800.

У квітні того ж року тракторна бригада № 6 Новобиківської МТС, працювала в Козацькому. Бригадир Іван Сорока добре налагодив дисципліну в колективі, організував роботу тракторів у дві зміни. На 20 квітня бригада Сороки засіяла 160 гектарів, закультивувала 400 гектарів і виорала 70. Окремі трактористи перевиконують норми. Наприклад Онисечко Іван на культивуванні виконує норми на 200 процентів і заощаджує по 5 кг пального за зміну. Дейнега Максим на оранці трактором ХТЗ виконує норми на 200 процентів. Лахно Микола трактором У-2 засіває 110 процентів площі до норми

Голова колгоспу Степанида Козачухно дбайливо піклується про трактористів. Всі вони забезпечені постелями, милом, рушниками, добре обладнана польова будка... Агроном т. Колесніченко проводить з трактористами заняття... (газета «За більшовицькі колгоспи» № 54, 1937 р).

З перевиконанням норм, пише та ж газета, працюють у миколаївському колгоспі «ХІ-річчя Жовтня» члени тракторної бригади № 5 Новобиківської МТС Микола Гринь та Кирило Кашковал. Трактором ХТЗ на оранці вони виробляють по 5–6 гектарів при нормі 4, на боронуванні замість 33 га виробляють 38.

За кожну зміну вони заощаджують по 12–15 кг пального. Машини в М. Гриня та К. Кашковала в найкращому стані (там же, № 66, 1937 р.). В іншому номері газети за вересень розповідається, що трактористи Микола Гринь та М. Лахно тракторною сівалкою замість 13,5 гектара засівають 17–18. За ними волочать площу кіньми Я. Петровський, Г.Плотник та Г. Бурзак, які виконують норми на 100–150 процентів.

На 20 червня 1941 року Новобиківська МТС відремонтувала до жнив 57 процентів наявних комбайнів та майже 12 процентів молотарок. В архіві збереглися й окремі дані про роботу трактористів Новобиківської МТС у 1945 році. У списку передових трактористів на 1 грудня того року значаться:

1. Мизенко Іван Олексійович, 1922 р. н., б/п, працює на тракторі У-2 №11, виробив м'якої оранки 186 га при плані 112, економія пального 223 кг.

2. Катруша Ганна Григорівна, 1918 р. н., безпартійна, змінна трактористка, трактор У-2, №11, виробила 180 гектарів, план 112, економія пального 192 кг.

3. Вова Кузьма Васильович, 1910 р. н., б/п, старший тракторист ХТЗ, № 2, виробив 350 га, план 190, економія пального – 192 кг.

4. Обелець Сося Йосипівна, 1918 р.н, б/п, змінна трактористка, У-2, № 8, виорано 147, план 112, економія 139 кг.

5. Радченко Ніна Микол. 1920 р.н, б/п, змінна тр-ка, У-2, № 8, виробила 152 га при плані 112, економія 152 кг.

6. Батечко Ганна Прохорівна, 1924 р. н. б/п, змінна тр-ка, У-2, № 12, виробила 192, норма 112, економія 60 кг. (ДАЧО, ф.П-676, оп. 1, спр. 45, стор. 3).

До цього списку лише додаю, що другою в списку йде наша односельчанка Ганна Григорівна Катруша. Вона ударно працювала на тракторі до війни, а незадовго до окупації нашої території гітлерівцями їй та іншим трактористам і трактористкам було довірено відігнати техніку Новобиківської МТС для евакуації на схід країни. Наша землячка справилася з цим завданням.

Спільною для обох сільських колгоспів була боротьба з гризунами на полях. Колгоспи заохочували школярів, які ловили ховрахів, мишей, хом'яків. Висушені шкірки здавали в кооперацію. Великою бідою для козачан та й всіх селян були довгоносики на бурякових полях. У веприцькому колгоспі імені Кірова на поля у квітні 1941 року вивезли більше 1250 курей, аби вони знищували довгоносика. За кожного зібраного довгоносика цієї весни платили людям 70 копійок. Збирання жуків стало почесною справою сільських піонерів. В результаті такого заохочення на бурякових плантаціях району було зібрано більше двадцяти тонн жука (там же, № 66). Ціна за довгоносика була досить солідною. Для порівняння скажу, що вартість пиріжка в державній столовій Новобасанського споживтовариства становила 55 копійок, порція холодного – 1,15 карбованця, а кілограм сиру із переробленого молока коштував 1,75 карбованця.

*Сергій Васильович Гринь (1901–1983 рр.)
працював головою колгоспу
«Перше Травня» у 1938–1941 рр. і 1945 р.
У роки громадянської війни воював
у Червоному Козацтві Віталія Примакова.
Під час боїв на Перекопі поблизу Джанкоя
поранений в око. Інвалід громадянської війни*

*Голова колгоспу «Перше Травня»
Іван Михайлович Брушко*

*Голова колгоспу «Перше Травня»
Степанида Михайлівна Козачухно*

*Голова колгоспу імені Орджонікідзе
Григорій Миколайович Крижовий*

*Голова колгоспу імені Орджонікідзе, делегат
XXII з'їзду КПРС Андрій Олександрович Мележик*

*Голова колгоспу
Іван Семенович Алейніченко*

*Голова колгоспу імені Орджонікідзе
Анатолій Олександрович Петренко,
стараннями якого збудована сільська церква*

*Голова колгоспу імені Орджонікідзе
(1967–1989 рр.)
Михайло Михайлович Маренець*

*Директор ТОВ «Козацьке», заслужений працівник сільського господарства України,
депутат обласної ради Сергій Миколайович Чубовський*

*Багаторічний головний зоотехнік колгоспу,
кавалер орденів Трудового Червоного Прапора
та «Знак Пошани» Ганна Федорівна Басанько*

*Багаторічний головний агроном господарства
кавалер ордена «Знак Пошани»
Анатолій Миколайович Дараган*

*Тракторист, кавалер орденів Леніна
і Трудового Червоного Прапора
Петро Іванович Бруїко*

*Комбайнер, кавалер орденів
Трудової Слави і «Знак Пошани»
Микола Григорович Гринь*

*Механізатор, кавалер ордена
Трудового Червоного Прапора
Іван Григорович Бурзак*

*Шофер, кавалер орденів Трудового Червоного
Прапора і «Знак Пошани»
Петро Макарівич Дараган*

*Тракторист, кавалер ордена
Трудового Червоного Прапора
Юрій Митрофанович
Шевченко*

*Голови колгоспу Микола
Климович Ягола (ліворуч) та
Михайло Прокопович Дараган*

*Механізатор
Михайло Миколайович Чайка*

*Перший секретар Бобровицького райкому партії Анатолій Іванович Касьяненко
вручає перехідний червоний прапор переможця жнив району
комбайнеру колгоспу імені Орджонікідзе, кавалеру ордена Трудової Слави
Михайлу Івановичу Фенюку*

Село в післявоєнний період

Щастя, щастя, моє село,
Тобі у всьому.
Стежок багато на землі,
Одна – додому.
До білих хат,
Що стали в ряд,
До білих вишень.
Моє село, моя любов –
душі затишок.

Микола БУДЛЯНСЬКИЙ

Велика Вітчизняна війна стала страшним психологічним стресом для всього населення країни. Для Козацького теж. Забути горе, щоденні страждання, поневіряння, наругу для того покоління було неймовірно складно. Просто неможливо. Страшна пам'ять війни ніяк не полишала серця людей. Лише з роками її замінила пам'ять Перемоги.

Коли ще лунала канонада, в селі пішли чутки, що після війни колгоспів не буде, але залишалося все так, як і було. До того ж, людей ще й зробили винними, що вони жили на окупованій території. Під особливою підозрою були ті, кому довелося пережити і вижити в німецькій неволі. Їх тримали під своїм ковпаком так звані компетентні органи. Майже ворогами і зрадниками вважалися люди, яких звільнили з німецького рабства американські війська. У кожному з таких репатріантів бачили шпигуна чи диверсанта.

Жінки-вдови платили непосильні податки. Грішми, хлібом, картоплею, молоком, яйцями, м'ясом. Дозволяли тримати тільки одну корову, та й ту щодня запрягали у ярмо. Після такої праці корови переставали доїтися. Обклали податками кожне дерево в саду. Їх масово вирубували і спалювали в печах, бо палива не вистачало. Восени згребене на городах картоплиння, кукурудзиння та соняшничиння складали навколо хат у загати, щоб хоч трохи було там взимку тепліше. Примусово підписували різні державні позики. На індустріалізацію. На оборону. І ще Бог-зна нащо.

Надовго козачанам запам'ятався 1946 рік. Стояла страшна посуха. Протягом весни й літа не було дощів. Знову розпочався голод, а з ним – і смерть. Вчорашні фронтовики, колгоспна і сільська так звана нині еліта пиячили. Від безвиході, від відчаю, від обману рідної влади. Після війни майже протягом десятиліття в людей не було жодного дня перепочинку. За роботу в колгоспах

ставили палички-трудодні. Діти-сироти, яких ми сьогодні скромно називаємо дітьми війни, йшли не в школу, а на поле допомогати матерям, а то й працювати за них. Та все ж село потихеньку заліковувало рани.

А тепер про ту добу більш детально. За основу знову візьму публікації районної газети та архівні документи. Скажу відразу, що за роки окупації гітлерівські душогуби в 17-ти селах Новобасанського району вбили і по-звірячому замучили 1972 чоловік, з них 555 дітей, 513 чоловіків і 904 жінки. 2267 чоловік загарбники силоміць вивезли в рабство.

Але вже через рік після визволення району в ньому розпочала відроджуватися мережа медустанов. На середину вересня 1944 року вже працювали 6 амбулаторій, при яких було влаштовано 2 зубних кабінети, організовано два стаціонари на 30 ліжок в кожному, 2 акушерських та 5 фельдшерських пунктів, в т. ч. у Козацькому, 3 хати-родилки, запрацювала аптека. В згаданих медустановах району працювало 7 лікарів з вищою освітою, 32 фельдшери, акушери та лаборанти. З часу звільнення в районі було надано медичну допомогу через амбулаторії 49231 хворому і через стаціонар – 9268 хворим. Через рік після визволення в районі вже працювали 25 шкіл, де навчалось 4930 учнів. Їх вчило 187 учителів. В районі працювали 8 сільських клубів та 11 хат-читалень.

У 1947 році в Козацькому було 708 господарств, у Миколаєві – 153, Білоцерківцях – 378, Новому Бикові – 652.

А тепер інші документи. Ось переді мною протокол № 1 загальних зборів колгоспників колгоспу імені Орджонікідзе села Козацьке від 28 серпня 1943 року. У президії зборів Єреп, Борець К.В., Романенко І.В. На порядку денному вибори правління та голови колгоспу. За пропозицією Єрепа на цю посаду висунули кандидатуру Івана Степановича Колесника. Проголосували одностайно. Біографічних даних на нього ніяких. Членами правління колгоспу обрали Медовинця Грицька, Фенюка Івана Григор., Яголу Іллю Павловича, Фенюка Якова Прокоповича. Рахівником колгоспу призначили Самсона Грицька Івановича.

Далі у протоколі зборів записано: «З цього часу новопризначеному правлінню приступити до роботи. Зробити інвентаризацію майна колгоспу і приступити до роботи як посіву озимини, уборки і обмолоту. Ланки повинні продовжити свою роботу при наявності інвентаря... Правлінню врегулювати тяглову силу і інвентар по ланках» (ДАЧО, ф.П-672, оп. 1, спр. 316, стор. 53).

Того ж дня відбулися збори в колгоспі «Перше Травня». У президії зборів Гринь Сергій Васильович, Чубовський Іван П. Романенко І. На порядку денному теж вибори голови і правління колгоспу. Виступив той же Єреп. Головою правління обрали Гриня Сергія Васильовича. Членами правління висунули Кореняка Кузьму В., Фенюка Овсія Г., Бурзака Михайла Андрійовича, Кобизького Федора Михайловича, Бурзака Андрія Івановича, Чайку Михайла Демидовича. Після голосування членами правління більшістю голосів були обрані Кореняк Кузьма В.,

Фенюк Овсій Г., Бурзак Михайло Андрійович, Чайка Дмитро Демидович. Після виборів членів і голови правління, які, як бачимо, пройшли більш демократичніше від сусіднього колгоспу, в протоколі зборів також записали про негайну інвентаризацію та початок роботи (там же, стор. 54).

Також зберігся список ланки високого врожаю, стахановок колгоспу «Перше Травня» 1945 року. В ньому дев'ять трудівниць на чолі з Настею Олександрівною Романенко. Це – Мотря Семенівна Бурзак, Параска Миколаївна Романенко, Параска Андріївна Чайка, Параска Якимівна Козачухно, Ганна Яківна Ягола, Катерина Павлівна Ягола, Ганна Андріївна Нужна та Ганна Дмитрівна Кобизька. Всі вони 1923–1926 років народження.

До стахановської ланки з ремонту інвентаря входили Петро Петрович Бурзак та Михайло Дмитрович Гладкий.

Цікаво, що цей список підписав голова колгоспу Радченко. У тому ж 1945 році головою правління, як пам'ятаємо, обирали Сергія Васильовича Гриня (ДАЧО, ф. П-676, оп. 1, спр. 23, стор. 15).

У стахановській ланці колгоспу імені Орджонікідзе на чолі з Ганною П. Самсон були Софія Д. Дараган, Маруся А. Радченко, Параска Ів. Нагула, Дуня Я. Вакулєнко, Софія П. Фенюк, Євгенія Ів. Обухан, Параска Ів. Фенюк (там же, стор. 11).

Колгосп імені Орджонікідзе Іван Степанович Колесник теж очолював недовго. У протоколі партійних зборів від 24 липня 1947 року зазначено, що господарство вже очолює Микола Климович Ягола. Він звернув увагу на необхідність збільшення поголів'я худоби в колгоспі та підвищення її продуктивності. Тоді ж доручили завфермою Ситнику протягом двох днів поставити визначену у м'ясопоставку худобу на дорощування. У процесі підготовки до жнив поставили завдання «негайно відремонтувати молотарку, елеватор, зробити безтарки, підготувати зерносховище, а також взяти на облік коси, граблі всіх колгоспників та розкріпити порівну в кожну жіночу ланку мужчин» (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 490, стор. 13).

Реєстраційні карточки про колгоспи села, складені в 1946 році, засвідчують, що у колгоспі «Перше Травня» на цей час було 3 бригади, де працювало 346 колгоспників. Із них 68 чоловіків і 278 жінок. Тут обробляли 1766,5 м га землі, в т.ч. мали 1098 га ріллі. З технічних культур на ній вирощували 60 га цукрових буряків, 10 – махорки. На фермі мали 70 голів ВРХ, 22 – свиней, 41 вівцю, 70 голів курей, 21 робочого коня і 10 волів. Колгосп очолював Павло Максимович Захаренко, 1907 року народження, безпартійний, українець, в даній посаді з 26 березня 1946 року. Заодно наведу дані за травень 1950 року. На той час в цьому колгоспі було 36 возів, 38 борін, 31 плуг, 13 культиваторів, 45 ярем для волів. У цьому році «першотравневці» брали зобов'язання зібрати з гектара по 20 центнерів жита і ячменю, 22 – вівса, 50 – кукурудзи, 250 – цукрових буряків, 22 центнери махорки. І це при тому, що на зборах тут просили допомогу від

райкому партії допомогти налагодити агронавчання кадрів, оскільки агроном Кияшко жодного разу не був у колгоспі.

У карточці за 1946 рік про колгосп імені Орджонікідзе сказано, що тут теж три бригади, у колгоспі працює 358 чоловік, з них 65 чоловіків і 293 жінки. Площа землі 1839, 4 гектара, в т.ч. ріллі 1068 гектарів. Цукрові буряки займають 60 гектарів, а махорка – 10. На фермах 76 голів ВРХ, 19 – свиней, 47 – овець, 60 голів птиці. Робочих коней 23, волів – 4. Колгосп очолював Андрій Іванович Сорока, 1909 року народження, безпартійний, українець. На цій посаді з 1946 року.

Для порівняння й інформації наведу довідку про миколаївський колгосп «ХІ-річчя Жовтня». Там було теж три бригади, працювали 345 чоловік, з них 109 чоловіків. Площа землі 1202, 6 га, ріллі – 904 га. Вирощували 60 га цукрових буряків та 10 – махорки. ВРХ було 107 голів, свиней – 565, овець – 47, курей – 135, робочих коней було 31 голова і волів – 32. З квітня 1945 року це господарство очолював безпартійний Федот Миколайович Галай, 1895 року народження (ДАЧО, ф.П-672, оп. 1, спр. 475, стор. 14).

Подивіться уважно на кількість жінок в колгоспах. Їх у кілька разів більше чоловіків. Саме жінкам-колгоспницям в ті роки жилося найважче. Багатьох з них зробила вдовами ще політика насильницької колективізації та розкуркулення. Багатьох з них вдовами зробила війна. До багатьох з них чоловіки ще не повернулися з війни. Багато молодих 18–35-річних вдів-козачок все життя берегли в пам'яті образи своїх коханих, для яких найкращим пам'ятником були доглянуті діти, яким матері-вдови змогли дати освіту, допомогали рости онуків. Це саме про таких страждальниць писав один з найкращих українських поетів повоєнної доби Василь Симоненко:

*Росли роки. Росло твоє чекання,
Печаль смоктала радощі твої,
І над твоїм розстріляним коханням
Скажено глузували солов'ї...*

Корова в селі завжди була й залишається не тільки годувальницею. В тяжкі пори її запрягали і в ярмо, аби орати нею городи та й колгоспні поля. Відразу ж після війни в газетах було опубліковане звернення Раднаркому УРСР та ЦК КП(б) У про використання корів на оранці полів та інших сільгоспроботах. Козачани активно відгукнулися на цей заклик. Районна газета «За трудові подвиги» за 16 квітня 1945 року пише: «Своїми коровами на веснооранці добре працюють в колгоспі «Перше Травня» колгоспники Онисечко Грицько, Онисечко Ольга, виорюючи за день по 0,40 гектара. Перевиконують денні норми на веснооранці колгоспниці Радченко Олена, Даневич Маруся, Левченко Дунька, Спичак Дунька – виорюють по 0,35 га» (названа газета, № 22). Восени того ж року газета закликає всіх у районі рівнятися на кращого орача з колгоспу імені Орджонікідзе

Івана Петровича Сердюка. Він на оранці під посів озимини найкраще працює своєю короною і виорює по 0,35 гектара, виконуючи норму виробітку на 120 процентів (вказана газета, № 60, 1945 р.).

На зборах в колгоспі імені Орджонікідзе 30 травня 1947 року тодішній секретар парторганізації Микола Олександрович Козачухно говорив: «Ми надіємося тільки на трактори, а потрібно кинути всі сили як колгоспних корів, так і корів колгоспників, щоб не пізніше 20 червня повністю завершити підняття парів».

Орали не тільки коровами. Копали поля і вручну заступами. Та ж газета ставить у приклад трудівниць колгоспу «Перше Травня» Ганну Нужну, Катерину Гуцу, які денні норми на копанні лопатами виконують на 130 процентів.

Важкі реалії післявоєнного колгоспного життя знову ж таки знайшли своє відображення у народній творчості. В одній із частівок, які співали наші незаймані дівчата, говориться:

*Усе літо проробила –
Кіло проса заробила.
На стакани продала –
Холостяцьке віддала.
Тепер треба вербуватись,
Щоб на плаття розстаратись...*

У 1950 році секретар партійної організації колгоспу «Перше Травня» Андрій Мележик доповідав, що господарство виконало трирічний план розвитку тваринництва і значно перевиконаний план розвитку 1950 року. У колгоспі достатньо є соковитих та грубих кормів, виконаний план осінньої сівби. Значно більше від 1949 року піднято зябу. Якщо в 1949 році колгоспники одержали на трудодень 800 грамів хліба, то за 8 місяців цього року уже нараховано 1,5 кілограма. Погано лише, що затягується будівництво нового приміщення для худоби та обмолот кукурудзи й чумизи.

На початку п'ятдесятих років будівництво набувало розмаху в обох колгоспах. Потроху розпочинали зводити будинки селяни. Цегла була тоді у великому дефіциті. У березні 1951 року на зборах комуністів вчитель місцевої школи Микола Андрійович Плиска запропонував збудувати в селі піч і приступити до випалювання цегли і таким чином забезпечити нею село. До думки прислухалися. На околиці Сороковки невзабарі запрацювала цегельня. Певний час її очолював Панас Мусійович Романенко. Формували цеглу Микола Каленикович Романенко, Олексій Захаренко, Ілля Сорока та інші односельці. Цеглу випалювали соломою. Згодом у колгоспі значно збільшилося поголів'я худоби. Вже у 1952 році в господарстві будували три нових великих приміщення для худоби. Соломи вже не вистачало на ферми. Альтернативного виду палива не знайшли. За природний газ тоді не було навіть мови. До того ж, збільшив продуктивність Новобасанський цегельний завод і нашу цегельню закрили.

Можливо, я й повторюся, але скажу, що колгоспи в селі у свій час очолювали Василь Миронович Ягола, Микола Климович Ягола, Іван Васильович Сухенько, Сергій Васильович Гринь, Антоніна Артемівна Федорова, Андрій Іванович Сорока, Павло Максимович Захаренко, Іван Степанович Колесник, Микола Олександрович Козачухно, Михайло Прокопович Дараган. Всі вони колишні фронтовики. Досвід керівництва колективом мали невеликий. Отож і працювали на цій посаді вони недовго. Після об'єднання колгоспів ним став керувати Григорій Миколайович Крижовий, який також очолював окремий колгосп «Перше Травня». А змінив його на цьому посту Андрій Олександрович Мележик.

До речі сказати, що в липні 1952 року в об'єднаному колгоспі вже було 125 коней, 461 голова ВРХ, 373 голови свиней, 273 овець, 2112 курей. Перед господарством стояло завдання продати державі 52740 літрів молока, 100 центнерів м'яса яловичини, 70 – свинини, 586 кілограмів вовни, 50 тисяч яєць. На зборах завідуючий фермою Микола Біда сказав, що колгосп не виконує завдання партії з доїння вівцематок і виробництва та продажу державі бринзи. Він тут же запевнив, що «з завтрашнього дня розпочнуть доїти вівцематок». Чи ж розпочали, невідомо. Скажу, що бринзу з овечого молока ще до війни робили в одному з вороньківських колгоспів.

Варто сказати, що цегла-сирець ще тривалий час була потрібною для новобудов у селі. Адже без неї ні піч, ні грубку не змурувати. За цю справу в селі взялася ініціативна і працююча сім'я Мотрони Михайлівни Харлан, хата якої була крайньою від поля на Харланівці. Це представники знаного Харланівського роду. Ця сім'я, до речі, так і не пішла працювати в колгосп. Родина знайшла тут запаси глини, розробила невеликий кар'єр, виготовила форми і від ранньої весни до пізньої осені вручну робила цеглу-сирець, яку сушила проти сонця. У селі Мотрону Михайлівну всі звали «Максьомихою». Очевидно тому, що її чоловіка звали Максим. Родини цієї вже тут нема, а левада що тягнеться праворуч від першотравневого шляху до чугунки і на якій стояла приватна цегельня, мабуть, довіку зватиметься Максьомихиною.

До речі, післявоєнний період дав селу дуже багато талановитих людей, які мали справді золоті руки. Широкий розмах будівництва та розвитку особистих господарств потребував теслярів, столярів, покрівельників. У селі, мабуть, мало знайдеться хат, збудованих у той період, до яких би не доклав рук самодіяльний пилорамник Микола Олександрович Плотник. Адже про стаціонарну пилораму тоді не було й мови. Тепер навіть важко розказати, як він з помічниками затягував на високі «козли» колоду дерева і довгими ручними повздовжніми пилками розпилювали її на бруси, шелівку, дошки для підлоги. Це була важка, брудна, але така потрібна для новоселів робота.

У зруб, у ставню та в інший спосіб майстерно будували хати теслярі Анатолій Горда, Ничипір Чайка, Михайло Кобизький, Петро Дараган, Микола Катруша. Вікна, двері, віконниці, лиштву на вікна майстерно робив у Башлику

фронтовик Іван Михайлович Кобизький. До речі, Анатолій Михайлович Горда у роки війни був командиром танка Т-34 і одним із перших в'їхав на ньому в Прагу, а після війни очолював у колгоспі бригаду теслярів. Команду покрівельників, які крили дахи чорною та оцинкованою бляхою, згуртував навколо себе Михайло Фенюк, який до того ж ще й працював довгі роки кіномеханіком у сільському клубі. Не один десяток криниць викопав у сільських дворах Анатолій Комишний. Денис Каленикович Ягола роздобув форму для виготовлення залізобетонних кілець для колодязів і зайнявся теж важливою і потрібною справою. Сотні печей, груб змайстрували батько й син Данило та Микола Харсіки, Михайло Семенович Чубовський, Михайло Омелянович Бурзак. Згодом добрим пічником став Анатолій Миколайович Дараган. Нині цим ремеслом добре володіє Андрій Іллч Сердюк. Федір Левченко був у селі неперевершеним майстром виготовлення дерев'яних відер, ночов, ушаків, діжок, діж для замісу тіста, інших виробів з дерева. До його сусіда Тимофія Пісковця з усього села несли люди крам для пошиття всіляких обновок. Справжніми модельєрами тоді в селі були Михайло Прокопович Дараган, Яків Романович Горда, Антон Онисечко. До речі, тоді дуже популярними стали ручні та ніжні швейні машинки і багато хто сам навчився шити блузки, спідниці, наволочки та й модні у ті роки серед хлопців «бобки». Ще пізніше у селі відкрили комплексний приймальний пункт райпобуткомбінату, згодом запрацювала швейна майстерня, де працювали швачки Ніна Катруша, Любов Борець. У сусідньому Новому Бикові відкрили справжню швейну майстерню, де закрійником довгий час працював наш односелець Іван Васильович Дараган. У модні штани, піджаки він тоді одягнув не одну сотню хлопців з усієї навколишньої округи. Шити чоботи, черевики, інше взуття несли в селі до Михайла Юхимовича Яголи, а по-вуличному Довгопола, Ничипора Трохимовича Чайки, Анатолія Михайловича Горди, Юхима Григоровича Дарагана. Вже на початку двотисячних років Анатолій Миколайович Дараган після виходу на пенсію з посади головного агронома колгоспу клав печі, робив груби, шив валянки-бурки, ремонтував пральні машини та іншу побутову техніку.

Були у селі свої чинбарі, муляри, цирюльники, фотографи, ткалі, вишивальниці, інші спеціалісти. Мало й має донині Козацьке авторитетних екстрасенсів та шептух. У свій час до Олени Пісковець везли відшпигувати дітей не тільки з нашого села, а й з округи. Нині за таку ж благородну справу люди дякують Ганні Іванівні Петровській. Сільські традиції вишивальниць продовжує столична «дачниця» Надія Федорівна Яшонкова. Щороку вона представляє свої вишивки на Дні рідного села, на районних виставках, за створену власними руками красу неодноразово нагороджувалася грамотами, дипломами. До речі, після аварії на Чорнобильській атомній електростанції наше село стало надзвичайно популярним для дачників. Один з них, який працював на ЧАЕС головним спеціалістом, з високоточним дозиметром об'їхав майже всі села району. Козацьке виявилось найчистішою територією і він для родини саме тут придбав дачний будинок.

Партія веде... Куди вона нас привела?

*Ми світ новий задумали
створить руками чистими.
І людство нам повірило,
Як в абсолютну істину...
Нічого не надбали ми,
Крім істини могутньої,
Що ранок починається
зорею п'ятикутною,
Що на терезах совісті
усе на світі золото
Не переважить мірою
вагу Серпа і Молота...
Ми чисті перед совістю,
нащадками й Планетою.
І правду цю освячуєм
своїми партбілетами!*

Борис ОЛІЙНИК

Комуністичну партію Радянського Союзу натхненно оспівував не тільки Борис Олійник. Не менш ура-патріотичні вірші присвячував КПРС наш земляк Павло Тичина. Його вірш «Партія веде» надрукувала українською мовою все-союзна «Правда». І друкувала його майже щороку. Ця поезія була обов'язковою для вивчення напам'ять у програмах шкіл, технікумів, вузів. Зараз важко сказати, чи щиро вірив зламаний системою Павло Григорович у те, що він писав і прославляв, але видану в 1961 році черговою збірку поезій він назвав «Комунізму далі видні». За такі твори, і не тільки поетичні та прозові, тоді присуджували державні, сталінські і Ленінські премії СРСР і УРСР, давали високі посади, обирали депутатами Верховної Ради Союзу і України.

Одурманені комуністичною ідеологією, люди щиро вірили, що ми йдемо правильним шляхом. А для керівництва держави ідеологічним орієнтиром залишалися положення, схвалені в 1961 році Програми КПРС, про побудову в країні до 1980 року комунізму. Партія також планувала наздогнати і перегнати Сполучені Штати Америки у виробництві молока, м'яса і масла на душу населення. Все це виявилось черговою красивою казкою. А нинішній молоді в Україні навіть важко усвідомити, що ще зовсім недавно в колишньому СРСР була

однопартійна система. Всім заправляла і керувала єдина КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу. Розповідати її історію нема потреби. Але оскільки її низові організації були в кожному селі, в кожній школі, установі, то обійти мовчанкою про цю сторінку в історії Козацького було б неправильно. Інша справа – оцінювати діяльність партійної організації. Цього я знову робити не буду. Нехай тут кожен розмірковує за власним сумлінням.

Дослідники історії партії пишуть, що партійний осередок в Козацькому організували в січні 1918 року. Не заперечуватиму. Можливо, й так. Але документів у обласному архіві про це нема. Є там документи 1922 року. Це протокол № 62 засідання бюро Козелецького повітпарткому від 20 вересня 1922 року про призначення секретаря Новобиківського осередку, до якого, ніби, були спершу приписані й партійці Козацького. Якщо вони на той час були в селі. Так ось секретарем назначили т. Навроцького, якому запропонували з'явитися на місце назначення 5 жовтня. Чи з'явився він сюди, невідомо.

Відомо, що 12 листопада того ж року секретарем Новобиківського осередку цукрозаводу те ж саме бюро назначило т. Біду – демобілізованого з рядів Червоної Армії (ДАЧО, ф. П-1524, оп. 1, спр. 4, стор. 7). У цьому протоколі про Біду більше ніяких даних нема. В інших документах вдалося знайти про Біду Григорія Захаровича, в партії він з 1919 року, освіта нижча, столяр, 1899 року народження, українець, неодружений. Працює секретарем Чемерського осередку з 1 грудня 1921 року. Він воював у Червоній Армії, рядовий (там же, стор. 13). Але в списку Новобиківського комосередку того періоду записані 5 членів і Біди серед них нема. А секретарем осередку числиться Дмитро Миколайович Шишов, № партквитка 159475, в партії з 22 лютого 1921 року, в інших партіях не перебував, освіта домашня, основна професія машиніст-музикант. Соціальний стан – робітник, 1889 р. н. Займає посаду машиніста, секретар осередку, працює, 19 років, військової підготовки нема, був у Червоній Армії. При Петлюрі і Денікіні був музикантом у Києві (ДАЧО.Ф.П-1524, оп. 1, спр. 5, стор. 21). Отож питання, хто керував комуністами в Козацькому та і в Новому Бикові залишається поки що без відповіді.

Але є дуже цікава відповідь на запитання, як у той час приймали в партію. Знову доведеться послатися на документ із сусіднього села. Це протокол № 22 загальних зборів громадян села Білоцерківці від 19 червня 1925 року. На них було 65 чоловік. Один з пунктів порядку денного – заслуховування заяв громадян про вступ у партію. Заяви подали Федір Федорович Лук'яненко, Тихін Миколайович Бабієнко, Пилип Плешкун, Макар Ф. Галич, Михайло Андрійович Лук'яненко. Збори постановили: Приймаючи до уваги їх пролетарське походження, а також чесну поведінку серед селянства до цього часу, а тому ми,

громадяни, рекомендуємо їх в Комуністичну партію і надіємось на їх чесність. Головою зборів був М. Лук'яненко, а секретарем – І.І. Ганжа. (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 17, стор. 55–56).

Як засвідчує протокол організаційних зборів членів партії Козацького та Білоцерківець від 4 квітня 1930 року, на яких були присутні Полуянов, Зубець, Красковський, Кореняк, Лук'яненко, Мариненко, Овсянников, там заслуховували інформацію Полуянова про утворення партосередку при козачанському колгоспі. Тоді ж на зборах ухвалили утворити партосередок при козацькому колгоспі і в члени бюро обрати Зубця Петра, Лук'яненка, Красковського, в кандидати – Овсянников та Кореняк. Тоді ж слухали ще одну інформацію Полуянова про розподіл обов'язків. Ухвалили: на секретаря осередку обрати Зубця. А.П.В-т – Лук'яненка, до ЛКСМ – Красковського, жінок – Овсянникова, батрацтва та бідноти – Кореняк.

На загальних партійних зборах с. Козацького від 12 квітня того ж року слухали заяву і ухвалили прийняти в кандидати партії т. Кермана М.

Протокол № 3 загальних партійних зборів козачанського колгоспу від 8 травня 1930 року засвідчує, що на зборах головував Карпо Кореняк, а секретарем був Петро Зубець. На порядок денний виносили для обговорення питання про стан Білоцерківської сільськогосподарської артілі; партія та уряд про розвиток скотарства і біжучі питання. На жаль, в архіві не збереглося бодай тезисних записів, про що ж саме говорили перші комуністи села.

Протокол № 4 загальних партійних зборів козачанського партосередку від 24 травня того ж року свідчить, що на них головував Овсянников, а секретарем зборів був Мариненко. На порядок денний виносили питання про прийом до партії, заслуховували доповідь про роботу товариства технічних культур і розглядали поточні питання.

Першою слухали заяву т. Гончара Олексія Івановича про вступ його до кандидатів партії. Прийняли як селянина-бідняка. члена колгоспу по П категорії. Слухали також заяву Плотника Ілька Михайловича про прийом до кандидатів партії. Постановили також прийняти як селянина-бідняка, члена колгоспу, активіста по П категорії.

Про роботу товариства технічних культур доповідав на зборах Кореняк К. Висловились тов. Лук'яненко М. Він зазначив, що до цього часу не виявлена площа, а також не досить популяризували пільги та умови контракції. Виступив т. Ніжинський про видачу авансу на тютюн та перевірку віддачі авансу. На зборах т. Керман зазначив, що не досить популяризовано по організаціях та на сотнях про утильсировину. Тов. Красковський зазначив, що пільги котракції досить гарно популяризовано серед населення.

Тов. Ягола зазначив, що не можна було виконати плану сировини через... (далі текст не читається – авт).

Тов. Мариненко говорив про неув'язки з товариствами по заготівлі утильсировини та про недостатньо проведену роботу по роз'ясненню про заготівлю.

На зборах ухвалили: заслухавши доповідь т. Кореняка про роботу товариства технічних культур загальні партійні збори ухвалили, що робота не переводилася, але й маються у роботі недоліки, не виконано плану по заготівлі утильсировини, не використано фонду бідноти. Що необхідно зробити?

1. Добитись повного складу правління, яке необхідно розподілити по сотнях, скупивши навколо себе актив села для популяризації пільг по саджанню тютюну.

2. Негайно налагодити перевід з посаженої тютюнової площі шляхом прикріплення товаришів по сотнях. Правлінню звернути увагу на втягнення нових членів в товариство, де також перевід стягнення полів. Посилити роботу по заготівлі утильсировини, аби виконати план на 100 процентів. Добитись, аби сп. кооперація видавала дефіцитний крам нарівні з здавщиками до с. кооперації. Сільраді уникнути конкуренції. Використати фонд бідноти.

Серед поточних справ слухали заяву тов. Лук'яненка про придбання племінної худоби для колгоспу. Ухвалили добитись перед економ. молочним товариством, аби такі були відпущені, а також, аби за контрактовану худобу членів колгоспу залишити у членів. (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1.спр. 122 стор. 1–25).

В архіві вдалося знайти цікавий документ того часу. Він називається «Акт обслідування Козачанського партосередку 10 грудня 1930 року». Цей протокол чітко зазначає, що партосередок у Козацькому був заснований 2 квітня 1930 року. В документі говориться, що перевірна комісія в складі Єременка Грицька Федоровича та Колесника Андрія Микитовича в присутності секретаря осередку Кореняка Карпа М. при обслідуванні роботи партосередку за минулий час виявили слідує: загальних зборів партосередку з дня заснування його 2 квітня 1930 року відбулося 9. Засідань бюро осередку – 8.

Партосередок всі політичні та господарчі кампанії виконував завчасно за винятком реалізації позики, яка закінчується в сучасний мент. Та завчасно не реагував щодо роботи в колгоспі та культурно-освітній роботі. Підготовча робота щодо перевиборів сільради, КНС, колгоспу та партосередку проводиться задовільно.

Членські внески збираються кволо. Керування комсомолом теж переводиться кволо, а також керівництва х/г партосередком немає і робота занепала.

Керівництво в колгоспі партосередком мається в малій мірі.

На мобілізацію коштів осередок реагував завчасно й переводив достатню роботу.

Як в буряковому товаристві, а також в усіх установах щодо заготівлі різної сировини переводиться недостатня робота.

Намічення кандидатур до перевиборів керуючого апарату переводиться. Канцелярія знаходиться в неналежному стані: як то маються непідшиті директиви.

Всі директиви РПК осередком виконувалися. Підписи членів комісії (там же, стор. 1–25).

Після ревізії 20 грудня 1930 року відбулися загальні збори партійного осередку села Козацьке. Головував К.Кореняк, а секретарем зборів був Н. Красковський. Були присутні К. Кореняк, Н. Красковський, Г.Єременок, А. Колесник, І. Плотник, І. Левченко, І. Омерда (думаю, що це всі члени партії нашого села на той час, бо далі в протоколі записано, що в зборах беруть участь 20 чоловік позапартійних – авт). Тоді на зборах слухали звіт секретаря партосередку та звіт правління бурякотовариства й інформацію землевпорядника. Розглядали поточні питання.

На жаль, в документі нема бодай нотатків звіту секретаря партосередку за зроблене протягом року. Сказано лише, що в обговоренні звіту висловились Красковський, Омерда, Левченко. А ось в ухвалі сказано, що «заслухавши доповідь тов. Кореняка за пророблену роботу на селі та ячейки в цілому, осередок констатує на задовільному, але в деяких кандидатів була слабкість в роботі. Надалі збільшити роботу по колгоспу як основну в практичній роботі, а також і в іншій роботі та колгоспного села, а особливо до посівкампанії та колективізації села.

Після звіту голови бурякотовариства села т. Романенка П. висловились К. Кореняк про масу хиб буряк. товариства. А саме буряк в колгоспі не ввезений і не втручається товариство до цієї роботи та кепське ставлення щодо розрахунків безгрошових та боргів, кволе ставлення членів правління не дивлячись на що й члени президії як Романенко П. й Дейнега.

На зборах також висловились Красковський про заготівлю насіння олійних культур, шкіри та іншої сировини, як контракція сіна щодо вивозу громадянами і вивозку зерна.

Гігіняк, землевпорядник, про посівкампанію, яка навесні повинна піти та участь у ній бурякотовариства.

Ухвалили: у зв'язку з тим, що бурякотовариство мало звертало увагу до кампаній на селі, що відбивається в нікчемній роботі, а саме вивозка хур зерна з склепу до бази... Справу по кутках 25/ХП 30 р. перевірити і, не мавши наслідків здвигу, віддати до суду як за шкідництво в роботі.

Слухали доповідь землевпорядника Гігіняка про землеустройну роботу на селі та обробляти (її) в кращих умовах машинно-тракторних станцій і знищення дрібнополосиці.

З цього питання висловились Красковський, Левченко, Омерда, Кореняк.

Ухвалили: заслухавши доповідь землевпорядника Гігіняка щодо переведення землевпорядної роботи до весняної посівної кампанії та колективізації по селах Новобасанського району і, зокрема, в селі Козацькому... шоліта землевпорядження з'являється провідником закріплення та поширення розвитку соціалістичного сектора, усунення всіх... стосунків та непорозумінь при переведенні електрофікації. Так, кожне село району і зокрема село Козацьке, що ця робота повинна бути переведена як в скоріший час, не затримавши весняної посівної кампанії та колективізації і в зв'язку з цим, що цю роботу необхідно перевести не лише в с. Козацьке, а й в інших селах, незважаючи на недостачі робітників, а для цього виділити для допомоги землевпоряднику постійних робітників, а від партосередку Левченка Івана. Секретар осередку Кореняк (там же, стор. 1–25).

Через чотири дні комуністи Козацького знову збиралися на загальні збори. Головував Моренко Іван Прохор. Секретарем зборів був Єременок Грицько Федор. У зборах брали участь Моренко І., Красковський Н., Кореняк К., Єременок Г., Омерда І., Колесник А., Левченко І., Вакуленко Я., Плотник І., Гончар А.

На порядок денний виносили питання про дальше завдання партосередку, про вибори секретаря партосередку, про обговорення кандидатур до сільської ради і поточні справи.

З першого питання інформував тов. Моренко І. Висловились К. Кореняк, А. Колесник, І. Левченко, Г. Єременок, Я. Вакуленко, Н. Красковський. Ухвалили з цього питання таке рішення: «... партосередку взяти найактивнішу участь щодо здійснення всіх політичних та господарських завдань, що ставить перед нами партія. А саме: посилити зріст партії і за рахунок кращої частини колгоспної та батрацько-середняцької молоді. Посилити роботу щодо зросту колгоспу. Налагоджуючи, посилити виконання промфінплану, мобілізації коштів та виконання третього року п'ятирічки та п'ятирічку в чотири роки. Посилити особливу увагу щодо контролю та керівництвом роботою всіх установ села. Вділити особливу увагу щодо перевиборів рад, недопускаючи підкуркульників, тому що перевибори рад з'являються найважливішою політичною кампанією.

Тоді ж після інформації І. Моренка вирішили і обрали секретарем партійного осередку в Козацькому Карпа Михайловича Кореняка (там же, стор. 1–25).

Протокол загальних зборів Козачанського партосередку в присутності Кореняка, Красковського, Омерди, Єременка, Вакуленка від 29 грудня 1930 року, на яких головував к. Кореняк, а секретарював Н. Красковський, засвідчує, що цього

разу слухали інформаційну доповідь про хід мобілізації коштів по с. Козацькому тов Кореняка К.

«Висловились Омерда, котрий зупинився на бездіяльному ставленні бурякотовариства як то затримання безгрошового розрахунку, котрі фактично гроші одержані, але не переведені до райсільбанку та невірне ставлення до здачі сводок, що одна з однією не сходяться.

Єременок, зупиняючись на роботі споживчого товариства, якто розпущення дефіцитного краму та мало вдержання пайовиків.

Ухвалили роботу щодо мобілізації коштів незадовільна, а саме як по бурякотовариству ще не розраховано... мобілізовані кошти.

За (мобілізацію) позику в сумі 2475 крб., котрі ще не перераховані до райсільбанку, за кошти та с/г податок і самооподаткування в сумі..., а разом 3185 крб, що затримують план стабілізації коштів та по спож. товариству розпроданий дефіцит краму на суму 6500 крб, а одержано 627 крб. Надалі тов. Левченку як члену правління бурякотовариства та Колеснику як прикріпленому від партосередку запропонувати виявити причини не перерахованих вищеозначених коштів та добитися, аби в скорішому часі, не пізніше 30.ХП. 1930 року було перераховано та запропонувати тов. Красковському як голові сільраді поставити відчит голови товариства на президії сільської ради 31.ХП. 30 р.. У разі виявлення не перерахування передати до суду.

А також для споживчого товариства для різного розподілу краму та мобілізації коштів виділити від партосередку тов. Вакуленка. Красковському як голові сільради поставити відчит 31.ХП. 30 р. на президії сільради і запропонувати Вакуленку, аби товариство своєчасно давало сводки за п'ятиденки та перерахування за кожну до райсільбанку.

Слухали інформаційну доповідь тов. Кореняка про заготівлю олійного насіння.

Ухвалили: робота щодо заготівлі олійного насіння не проводилась. Надалі необхідно запропонувати бурякотовариству роздати списки на кожну сотню і утворити приймальні пункти на кожній сотні та виділити від партосередку тов. Плотніка І. Для перевірки роботи виділити також від сільради товариша по заготівлі насіння олійних культур.

Слухали інформацію про хід контракції олійного насіння т. Кореняка.

Ухвалили: запропонувати т. Левченку як члену бурякотовариства та Кореняку як прикріпленому від партосередку добитись перед товариством контракції олійних культур до 10.01.1931 р.

Слухали: інформацію про використання плану штраффонду тов. Кореняка.

Висловились Омерда (що сказав, в протоколі не вказано).

Ухвалили: доручити тов. Кореняку поставити питання перед бурякотова-риством, аби негайно було відшукано помешкання по кожній сотні та розпочати збір з 30.XП 30 р. і закінчити до 10.01.31 р.

Слухали: затвердження плану м'ясозаготівлі тов. Кореняка.

Ухвалили «план прийняти в цілому та розгорнути роботу як буряк. това-риству, так і споживчому товариству» (там же, стор. 1–25).

Про тогочасних комуністів села відомості вкрай куці. Про багатьох з них не збереглися дані в архівах. Відомо, що з наступом німецьких військ у 1941 році значна частина документів Новобасанського райкому партії була спалена, оскільки вже не було можливості їх евакуювати. Односельці лише добре пам'ятають, що Яким Вакуленко разом з дочкою відганяв на схід колгоспну худобу, коли в село сунули гітлерівські полчища. Ничипір Красковський був головою колгоспу і головою сільради. Деяке світло про згадуваного вище партійця Петра Зубця проливає написана власноруч ним 25 серпня 1930 року заява. У ній громадянин села Козацького Петро Гаврилович Зубець звертається до Харківського ветеринарного інституту зарахувати його студентом цього інституту. Прохач повідомляє, що має загальну освіту, закінчив 1-й клас вищепочаткової школи і має бажання вчитися. За соціальним станом він бідняк, колгоспник. Подану заяву через два дні після написання розглядали на бюро райпарткомітету. Не можу сказати, яка була мотивація членів бюро, але на заяві червоним олівцем написана резолюція «Відмовити». Невідомо, як склалася й дальша доля Зубця, але в протоколах партійних зборів осередку села Козацьке його прізвище більше не зустрічалося.

Потрібно сказати, що багато наших односельців написали заяви про вступ у партію на фронтах Великої Вітчизняної війни. Будемо правдиві: окремі з них це зробили під примусом комісарів і політкерівників, інші – робили це від щирого серця з бажанням ще відданіше воювати за сплюндровану Батьківщину, за вбитих і закатованих фашистами на окупованій території рідних і близьких. Після війни молоді комуністи з орденами й медалями на грудях поверталися в рідне село. Так, 20 березня 1946 року секретарем партійної організації села був обраний член ВКП (б) з серпня 1943 року Микола Климович Ягола. За це голосували одностайно. Партійна організація відразу після війни була малочисельною. На цих зборах були присутні 5 членів ВКП (б) та 3 кандидати в члени партії. Головував Микола Олександрович Козачухно, а секретарем зборів був Андрій Олександрович Мележик – теж вчорашні фронтовики.

Протокол №2 від 20 березня 1946 року повідомляє, що на зборах розглядали підсумки роботи кандидатської групи за 1945 сільськогосподарський

рік і завдання на 1946 рік. З цього питання виступав кандидат в члени партії, теж вчорашній фронтовик, інвалід Іван Матвійович Погрібний. Він відзначив, що колгосп «Перше Травня» з відстаючого в районі розпочав доганяти колгосп імені Орджонікідзе і якщо він й надалі так буде організовано працювати, то нема сумніву в тому, що господарство вийде в число передовиків у районі. На зборах по бригадах закріпили комуністів. У колгоспі «Перше Травня» А.О. Мележика, М.О. Козачухно, М.С. Ганжу, а в колгоспі імені Орджонікідзе – М.А. Дарагана, М.П. Дарагана, І.М. Погрібного, Обухана.

Як і до війни, так і після, а також в інші періоди відбудови і побудови держави, партійна організація села не стояла осторонь господарських проблем колгоспів. 8 квітня 1946 року партійні збори заслуховують звіти голів колгоспів, секретарів комсомольських організацій про їх роботу у весняній посівній кампанії. Голова колгоспу «Перше Травня» Павло Захаренко доповідає, що тут ще не по-справжньому взяли за стопроцентну участь корів колгоспників на веснооранці і взяв зобов'язання саме так організувати роботу. Про це також говорив і голова колгоспу імені Орджонікідзе Сорока.

Тоді партійні збори зобов'язали всіх комуністів під їх особисту відповідальність добитися стопроцентної участі корів колгоспників у весняно-польових роботах, добиватися високої якості роботи і виконувати денні норми (ДАЧО, ф.П-672, оп. 1, спр. 404, стор. 54). На партійних зборах 15 червня того ж року партійні збори зобов'язують голів колгоспів, бригадирів, ланкових і комуністів мобілізувати все тягло в нічний час для підняття парів і завершити цю справу не пізніше 20 червня. А для цього зобов'язати всіх комуністів і директора школи т. Мірілко посилити політмасову роботу серед колгоспників, організувати випуск бойових листків і стінгазет (там же, стор. 56).

Доводилося розглядати на зборах й суто політичні питання. У липні 1946 року комуністи села обговорювали підсумки ХП пленуму ЦК КП(б)У і пленуму обкому партії. Кандидат в члени партії М.С. Гринь тоді заявляв: «наші місцеві керівники під час окупації були німецькими підхвісниками і навіть працювали на боці німців і вони працюють тепер у нас в наш час і ведуть на неправильний шлях радянських людей. Моя пропозиція тут така: негайно приступити до виконання рішень пленуму ЦК і обкому партії і одночасно нам треба приступити до викорчування профашистських елементів, які залишилися в нашому селі і не тільки в нашому селі, а й в усій країні. А в нас таких людей предостатньо і вони шкодять нашому радянському ладу...» (там же, стор. 63). Згадаймо, що в розділі про післявоєнну роботу сільської ради я наводив рядки з листа про діяльність в цей же час у Козацькому бандерівській зграї... Думаю, це теж стало одним з приводів до того, що тогочасний голова сільради Іван Погрібний

виступив на партійних зборах, де відверто сказав, що дехто з тих, хто сидить у залі зборів, зводить на нього наклеп, повідомляючи в органи НКВС чутки, ніби він одружився не на партизанці, а на дружині поліцая.

Наприкінці 1946 року партійна організація села розділилася. 21 листопада відбулися перші збори первинної організації колгоспу «Перше Травня», секретарем якої обрали Петра Савича Будюгу. Секретарем партійної організації колгоспу імені Орджонікідзе був Петро Федорович Борець, але 3 січня 1947 року на партійних зборах, де уповноваженим від райкому партії був наш односелець Андрій Мележик, визнали, що він несерйозно поставився до дорученої роботи, йому оголосили догану, звільнили від обов'язків секретаря парторганізації і просили фінвідділ зняти його з роботи фінагента. На тих же зборах секретарем парторганізації обрали М.О. Козачухно, який перед цим працював головою колгоспу імені Орджонікідзе. У цій парторганізації на обліку тоді стояло чотири комуністи та 3 кандидати в члени партії.

На початку п'ятдесятих років партійну організацію колгоспу «Перше Травня» очолював Андрій Олександрович Мележик. Організація теж була невеликою. Наприклад, на зборах 15 лютого 1950 року були присутні 4 члени ВКП(б) та 1 кандидат в члени партії. 2 члени ВКП(б) були відсутні на зборах без поважних причин. Стільки ж комуністів брали участь і в зборах 2 травня того ж року. На зборах у лютому наголошувалося, що партійна організація у порівнянні з попереднім роком поліпшила свою роботу. Однак вона не добила повного виконання поставлених перед нею завдань з підйому сільського господарства. Багато колгоспників не виробили мінімуму трудової участі. Комуністи не підвищують свій ідейний рівень.

Потрібно сказати, що під час звіту про роботу Новобасанського райкому партії за 1946 рік партійні організації колгоспів «Перше Травня» та імені Орджонікідзе поруч ще з шістьма осередками були визнані такими, що не користуються авторитетом серед колгоспників, а колгоспи, які мають великі можливості для дальшого розвитку не ростуть, а відстають з виконанням господарських завдань. Ці парторганізації не виховують керівні кадри в дусі відповідальності за доручену справу, не забезпечують дійовий вплив на всі боки колгоспного виробництва. Тоді ж було визнано, що в районі досить висока плінність кадрів. Протягом 1946 року змінилося 50 чоловік працівників номенклатури райкому партії. Серед них 6 голів сільвиконкомів, 16 голів колгоспів (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1, спр. 458, стор. 32).

Як і в довоєнний, так і в післявоєнний період велика плінність кадрів була і в Козацькому. Це й не дивно, адже кадрами тоді розпоряджалися, хто як хотів. Наприклад, 3 квітня 1951 року на партійних зборах П.С. Будюга рекомендував

затвердити голову сільради І.М. Погрібного бригадиром колгоспу, але більшість проголосувала за призначення бригадиром заступника голови колгоспу Мележика А.О., а на заступника голови колгоспу збори рекомендували М.О. Козачухно, який на цей час працював заступником голови сільської ради. Той же М.О. Козачухно вже 6 червня того ж року фігурує в документах як секретар партійної організації, а вже 30 червня того ж таки року він доповідає на зборах як голова колгоспу. А вже 24 грудня 1951 року М.О. Козачухно обраний секретарем партійної організації колгоспу імені Орджонікідзе. 28 липня 1952 року він знову був переобраний на цю ж посаду. Заступником секретаря парторганізації був обраний Микола Климович Ягола. Крім них, із вирішальним голосом делегатами сьомої районної партійної конференції були також обрані Михайло Прокопович Дараган, Петро Савич Будюга, Іван Олександрович Сокол. Із до-радчим голосом делегатами обрані Михайло Петрович Фенюк та Сергій Михайлович Борець.

У наступні роки секретарями партійної організації колгоспу обирали-ся Микола Андрійович Плотник, який згодом був обраний головою колгоспу в Ярославці, Петро Васильович Фенюк, Анатолій Миколайович Дараган – ба-гаторічний головний агроном господарства, заступник голови колгоспу, кавалер ордена «Знак Пошани». У 1979 році секретарем партійної організації колгос-пу обирають головного економіста господарства Миколу Івановича Горду, який до цього тривалий період був секретарем комітету комсомолу. Згодом Микола Іванович стає начальником бухгалтерсько-економічної служби господарства, заступником голови колгоспу, його призначають директором садооб'єднання, обирають головою колгоспу у Вороньках. Він також працював заступником голови райвиконкому, головою районної ради, заступником голови районної державної адміністрації, директором і заступником директора Бобровицько-го заводу сухого знежиреного молока і масла. Згодом партійну організацію колгоспу очолив також наш односелець Іван Григорович Бурзак, який також працював головою профспілкового комітету, головою колгоспу та головою сільради.

Як відомо, наприкінці вісімдесятих років минулого століття авторитет єдиної в СРСР комуністичної партії різко став падати в очах населення всіх рес-публік. Причин тут багато і про них можна прочитати в інших працях. Скажу лише, що комуністичне чванство, високомірність партійного керівництва, знева-жання людини праці та інші причини привели не тільки до повного краху КПРС, на захист якої не стали ні керівники Центральних комітетів партії союзних рес-публік, райкомів, обкомів, секретарі партійних організацій, а й рядові комуні-сти, а й до розпаду, здавалося б непохитної імперії, з ім'ям СРСР.

Партія говорила «Треда!». Комсомол відповідав «Єсть!»

*Батьки і діти! Діти і батьки!
Нерозділиме і одвічне коло.
Ми засіваємо життєве поле,
І не на день минуций –
На віки.*

Борис ОЛІЙНИК

Саме під таким девізом, винесеним у заголовок, зросло не одне покоління радянської молоді. В Козацькому в тому числі. Як знову ж таки стверджують історики від КПРС в україно- та російськомовному томах історії Чернігівської області, комсомольська організація в нашому селі створена в 1926 році. Це неправда. Архівні документи чітко свідчать, що спілчанський осередок діяв у Козацькому вже в 1924 році. Правильно чи неправильно діяли комсомольці тих років, але вони активно боролися і відстоювали радянську владу, йшли в перших рядах і гинули у боротьбі з бандитизмом, взяли за організацію комнезамів, хат-читалень, лікбезів, колгоспів.

Про становлення комсомолії колишньої Новобасанщини йшла мова і в одній з публікацій районної газети. Один з перших комсомольців району С. Костюченко згадував: «добре пам'ятаю такий випадок: одержали достовірні дані про те, що в селі Козацькому переховується багато зброї. Ми прийняли рішення конфіскувати її. Вночі вирушили на завдання. Операція спочатку вдалася. Обеззброїли ми одну групу. Та по недосвідченості своїй відпустили... Помилковість такого рішення ми хвилин через двадцять відчули, як то кажуть, на власній шкурі. Відходити з Козацького довелося з боєм. Отак з боєм приходив до нас, комсомольців двадцятих років, досвід (газета «Жовтнева зоря» № 134, 1966 рік). На жаль, в архівах не вдалося знайти ніяких документів про існування в селі арсеналу зброї та озброєної банди в Козацькому. Цілком можливо, про це могли б розповісти архіви СБУ, але...

У перші дні Великої Вітчизняної війни саме комсомольці взяли за створення підпільної групи в Козацькому, вони організували тут явочні хати для партизанських зв'язкових, йшли добровольцями на фронт. Саме комсомольці та члени їх сімей стали невинними жертвами карателів та їх приспівників, яких у Козацькому заживо спалили в колгоспному сараї.

Серед післявоєнних вихованців комсомолу варто назвати нашого односельця Андрія Олександровича Мележика, який був секретарем Новобасанського

райкому комсомолу та головою колгоспу імені Орджонікідзе в нашому селі, обирався делегатом ХХП з'їзду КПРС, Миколу Івановича Яголу, який тривалий час очолював Бобровицьку районну комсомольську організацію, а затим працював у Чернігові на відповідальних посадах, серед яких і начальник обласного паспортного столу. Вихованцем комсомолії був і односелець Микола Іванович Горда – колишній голова районної ради. Комсомол був школою гарту для наших односельців, колишнього директора радгоспу «Рудьківський» і першого директора райсільгоспхімії Бориса Степановича Романенка, голови Козацької сільської ради і голови колгоспу в Ярославці Миколи Андрійовича Плотника і десятків інших земляків, які займали відповідальні посади. Одне слово, представники комсомолу заслужили, аби про них пам'ятали й через століття.

У 1924 році на зміцнення комсомольського осередку в Козацьке був присланий представник райкому комсомолу Глитень, бо на засіданні бюро Новобасанського райкому ЛКСМУ було однозначно сказано: «Якщо сюди не направити наших представників, то осередок розвалиться, позаяк активу там нема зовсім» (ДАЧО, ф. П-672, оп. 1. спр. 12, стор. 151 зв.). У середині тридцятих років ХХ століття комсомольський осередок уже діяв і в нашій школі, а його керівник Василь Півторацький на третій районній конференції був обраний в керівний склад райкому комсомолу.

10 травня 1938 року новобасанська районна газета «Комуністичний шлях» писала, що в комсомольській організації при колгоспі «Перше Травня» відбулися комсомольські збори, на яких стояло питання про звіт секретаря КСМ комітету. На звіт ... секретаря комітету комсомолу Гриня М.П. за роботу виступили ряд комсомольців тт. Будюга П., Харлан Соня, Чубовський П. і ін. Там вказувалося, що вісім комсомольців, які давно перебувають в КСМ організації, ще не мають квитків. У роботі осередку були й інші недоліки. Був обраний новий КСМ комітет. До його складу ввійшли кращі комсомольці тт. Романенко І.М., Пісковець П.М. та Будюга П.С. Секретарем обрано Романенка І.М. У замітці говориться, що комсомольці хочуть працювати, вчитися, цікавляться заняттями політшколи. Отже новий склад КСМ комітету підтримає ініціативу комсомольців, добре налагодить роботу в КСМ організації. Комсомольці дадуть кращі зразки роботи в сівбі, в культмасовій роботі, у вивченні положення про вибори та Конституції, в підготовці до виборів Верховної Ради УРСР (вказана газета № 60, 1938 р.).

Була в цей час комсомольська організація і в колгоспі імені Орджонікідзе, її очолював Іван Крижовий. Вказана газета теж критикувала його роботу. Бо «на сьогодні в цій організації більша половина комсомольців не платить членських внесків по 4 і більше місяці. Не краща справа тут і з політичним навчанням комсомольців. Політшкола ось уже не працює більш як три місяці. До 20-річчя ВЛКСМ тут ще ніхто й не думав готуватися...» (вказана газета № 116).

Через кілька місяців після обрання Івана Романенка секретарем КСМ організації колгоспу «Перше Травня» газета пише, що «серед комсомольців і позаспілкової молоді не проводиться ніякої політико-виховної роботи. Політшкола не працює, стінгазети в колгоспі не випускають, серед колгоспників не проводиться читка газет, журналів та політбесід. Секретар КСМ організації Романенко бездіяльничить, він навіть не спромігся більш як три місяці скликати КСМ зборів. РК комсомолу теж не допомагає цій організації. Ось уже більше року тут ніхто не був з райкомівців...» (вказана газета № 121).

Того ж року 10 жовтня газета повертається до теми роботи КСМ організації колгоспу «Перше Травня». Вона пише, що комітет зовсім припинив свою роботу і організація взагалі лишилася без секретаря. Такий стан в організації створився тільки через те, що райком комсомолу не керує як слід первинними комсомольськими організаціями, не допомагає їм конкретно в їхній повсякденній роботі вивчати і виконувати рішення партії і комсомолу в опануванні більшовизмом. Райкомівці дуже рідко виїжджають на села, мало цікавляться життям КСМ організацій і більше керують на місці – з кабінету (вказана газета № 134).

За даними нашої районної газети, у 1939 році комсомольська організація колгоспу імені Орджонікідзе налічувала 36 членів ВЛКСМ і організацію очолював секретар І. Крижовий. Як вказує газета, «з такою кількістю спілкової молоді можна добре розгорнути політмасову роботу в КСМ організації (вказана газета № 75, 1939 р.). Іван Крижовий був секретарем КСМ організації цього колгоспу десь до середини 1940 року. 27 жовтня райгазета в замітці «Працювати ще краще» пише, що «КСМ організація колгоспу імені Орджонікідзе по-діловому виконує рішення звітно-виборних зборів в справі поліпшення всієї спілкової роботи. Секретар КСМ комітету т. Гребельник всю КСМ роботу проводить планово і регулярно. Щоп'ятиденки відбуваються КСМ збори, на яких вирішують завчасно підготовлені питання. Кожний тиждень проводяться політичні заняття з комсомольцями, де вони вивчають підручник «Наша батьківщина» та рішення партії і уряду.

Щовечора в колбуді комсомольці читають газети, журнали, книжки. Тут же проводять свою роботу драматичний, музичний та інші гуртки.

Борючись за укріплення КСМ дисципліни та піднесення всієї роботи, комітет КСМ організації повністю використовує стінну газету. Вона регулярно виходить кожного тижня. Випускають стінні газети і в окремих бригадах.

Але на цих успіхах заспокоюватися не можна. КСМ комітет повинен ще упертіше працювати над тим, щоб повністю виконати завдання, поставлені ХП з'їздом ЛКСМУ (вказана газета, № 141, 1940 р.).

У квітні 1941 року районна газета в передовій статті «За чисте, упорядковане колгоспне село» пише, що «зайнялись упорядкуванням села і комсомольці

колгоспу імені Орджонікідзе. За озеленення, за чистоту, порядок і культурність борються й передові колгоспники. Вони разом з комсомольцями приводять у культурний вигляд колгоспні будівлі та вулиці» (вказана газета, № 454, 1941 р.).

У колгоспі «Перше Травня» в 1941 році комсомольську організацію очолювала Надія Іванівна Потолап, яку у роки війни відправили на німецьку каторгу, а в післявоєнний період вона жила на нашому кутку, працювала на Новобиківській пекарні і була працювитою та дружною людиною.

Велика Вітчизняна війна стала страшною трагедією як для всієї країни, так і для нашого села. Особливо чорною сторінкою навіки залишиться езуїтська розправа карателів та місцевих посіпак-поліцаїв над сільськими комсомольцями та їх родинами, яких заживо спалили в колгоспному сараї. Серед жертв й секретар комсомольської організації колгоспу імені Орджонікідзе Іван Гребельник з родиною. Не пожаліли ні малолітніх діточок, ні стариків, одна з яких ледь ходила з двома ціпками в руках. Але люди пережили трагедію, вистояли і взялися за відбудову рідного села. Поруч з ними працювали і комсомольці.

У 1951 році комсомольську організацію колгоспу очолював П.Т. Пантелеєв. На жаль, більше про нього нічого не відомо. Протокол №4 загальних комсомольських зборів об'єднаного колгоспу імені Орджонікідзе від 24 січня 1951 року засвідчив, що на зборах організації було присутніх 8 комсомольців. Головував на зборах Ілля Дмитрович Комишний, а секретарем зборів був Петро Федорович Самсон. Секретарем комсомольської організації був Микола Стус. Збори обговорювали питання участі комсомольців у весняній сівбі, розподілення їх за ділянками робіт. На ділянці з очищення посівного насіння працювали Самсон Марія Степанівна та Іван Харитонович Ненько. На ділянці з ремонту сільгоспінвентаря – Григорій Миколайович Крижовий та Петро Григорович Самсон. Снігозатриманням на полях опікувалися Ганна Михайлівна Керман, Ілля Дмитрович Комишний. Сприяли підготовці до польових робіт живого тягла Петро Федорович Самсон та Іван Іванович Величко.

На вивезенні зерна державі комсомольці теж організували дві бригади. В одну з них увійшли Григорій Ів. Шевченко, Борис М. Ханенко, Г.М. Керман, Михайло Ів. Плотник. В другу – Микола А. Плотник, П.Ф. Самсон, П.Гр. Самсон та Маруся Степ. Самсон.

Комсомольці також організували політичний гурток. Член ВЛКСМ Борис Ханенко запропонував, а Петро Федорович Самсон підтримав, а тоді й всі комсомольці вирішили, що вивчатимуть біографію вождя народу товариша Сталіна (ДАЧО, ф.П-676, оп. 1, спр. 105, стор. 25). На зборах 10 липня 1951 року комсомольці вирішили закріпити «возчиком» зерна Петра Федоровича Самсона і бути там контролером. Ганні Михайлівні Керман доручили вести масово-роз'яснювальну роботу серед колгоспників на полях. Петра Григоровича Самсона зобов'язали щоденно працювати на косарці і повністю відповідати за зібрану площу.

На звітно-виборних зборах 28 грудня 1951 року був обраний комітет комсомолу у складі С.М. Борця, Г.С.Гринь, М.А. Плотника, П.Ф. Самсона та П.Т. Пантелеева (там же, стор. 32).

Згідно протоколів комсомольських зборів від 1953 року, тоді комітет комсомолу очолювала Ганна Михайлівна Керман. 23 серпня на зборах вона сказала, що в колгоспі багато підготовлено землі для посівної, але сіяти нічим – насіння не очищене, а комсомольці тут мало допомагали. Тому треба, запропонувала вона, організувати комсомольську групу, яка б допомогала в колгоспі на всіх відстаючих ділянках роботи. Ватажка підтримали Юрій Шевченко, Борис Обухан, Михайло Самсон. Тоді ж організували спеціальну мобільну комсомольську групу. До неї ввійшли Микола Степанович Самсон, Юрій Митрофанович Шевченко, Петро Андрійович Фенюк, Михайло Фед. Кохановський, Михайло Юхимович Самсон. А групоргом обрали Миколу Степановича Самсона. Того ж таки, 1953 року секретар комітету комсомолу Ганна Керман, яка працювала завідуючою клубом, стала кандидатом в члени КПРС.

На звітно-виборних зборах від 14 вересня 1964 року секретарем комсомольської організації колгоспу обрали М.П. Чубовського. Крім нього, до складу комітету комсомолу ввійшли І.М. Луценко, І.М. Доценко, М.Є Дараган, А.І. Даневич.

У 1966 році в Козацькому було 38 комсомольців. Секретарем був П.П. Обухан. В жовтні того ж року сільських комсомольців очолив Петро Іванович Обухан, а заступником обрали вчительку Надію Федосіївну Занько, яка сама родом із знаменитих Пісок. Згодом вона вийшла заміж за козачанина Петра Бурзака і переїхали жити до Нового Бикова, де Надія Федосіївна також продовжила працювати в школі. Тоді до складу комітету комсомолу ввійшли Мотрона Миколаївна Чайка, Петро Васильович Дараган, Петро Петрович Обухан, Валерій Дмитрович Радченко, Іван Іванович Кравченко. На тих звітно-виборних зборах виступив тодішній голова колгоспу Іван Семенович Алейніченко, який з гордістю сказав, що комсомольсько-молодіжна ланка Ольги Задорожної виростила по 300 центнерів цукрових буряків з гектара посівів (ДАЧО, ф. П-619, оп. 2, спр. 29, стор. 38).

У 1968 році сільську комсомолію очолювала Мотрона Миколаївна Чайка, яка працювала секретарем сільської ради. На обліку було тоді 40 членів ВЛКСМ. Згодом Мотрона Миколаївна разом з чоловіком дільничним інспектором міліції Миколою Мархотком переїхала жити в Нову Басань, де досить тривалий час очолювала об'єднання громадського харчування облспоживспілки – одне з найкращих на Чернігівщині. Особливо славилася воно знаменитими новобасанськими варениками з найрізноманітнішими начинками та дереунами в глиняних горщиках з шкварками, сметаною. Без цих страв не обходилося жодне дійство в районі та й області.

У 1970 році організація зросла на 8 чоловік і її очолив Іван Миколайович Ягола. 8 жовтня 1970 року сільських комсомольців очолила Надія Іванівна Кореняк. Тоді на обліку було 47 членів ВЛКСМ. Заступником секретаря комітету комсомолу був обраний механік колгоспу Валерій Іванович Самсон.

У січні 1975 року комітет комсомолу утворив комсомольсько-молодіжні ланки по вирощуванню цукрових буряків. Одну з них очолив Микола Юхимович Дараган. До ланки ввійшли М.П. Самсон, М.І.Рудий, Г.М.Харсіка, В.Х. Алієв, Г.М. Козачухно, М.М. Бурзак, М.В. Романенко, В.М. Журавель. Ланка зобов'язувалася на кожному із 170 гектарів площі виростити 300 центнерів буряків при собівартості одного центнера коренів 1,95 карбованця. До речі, Микола Юхимович не одне десятиліття очолював у колгоспі ланку з вирощування цукрових буряків. Неодноразово він був учасником різних нарад буряківників у районі, де ділився досвідом роботи на бурякових плантаціях. За самовіддану працю від нагороджений орденом «Знак Пошани», медалями. До речі, орденом «Знак Пошани» в ті роки відзначений також головний агроном господарства Анатолій Миколайович Дараган. Трактористи Юрій Митрофанович Шевченко, Володимир Іванович Журибіда були нагороджені орденами Трудового Червоного Прапора. На грудях тракториста Петра Івановича Брушка поруч з орденом Трудового Червоного Прапора засіяла найвища нагорода Вітчизни – орден Леніна.

У 1975 році до комсомольсько-молодіжної ланки доярок ввійшли О.С. Журибіда, М.П. Вакуленко, К.М. Мойсеєнко, О.В. Хряпа, М.А. Галай, Л.І. Бурзак, Є.П. Бурзак, О.П. Мацько. Доярки з Козацького теж не пасли задніх у районі.

12 вересня 1975 року секретарем комітету комсомолу колгоспу імені Орджонікідзе обрали Миколу Івановича Горду. Тоді до складу комітету комсомолу ввійшли Микола Іванович Рудий, Василь Миколайович Журавель, Таїсія Федорівна Помазан, Людмила Миколаївна Плясун, Ганна Іванівна Ждан, Надія Іванівна Кореняк, Ольга Іванівна Комишна, Володимир Григорович Фенюк, Борис Михайлович Лук'яненко.

До речі, тоді колгосп вирощував овочі. У 1976 році площу під ними з 30 гектарів збільшили до 55. Вперше колгосп одержав розсадопосадкову машину. Головний агроном господарства і секретар партійної організації Анатолій Миколайович Дараган тоді на комсомольських зборах доповів, що цю техніку доручили комсомольцю М.І. Ярошу.

Тоді ж Анатолій Миколайович сказав, що картопля – єдина культура в колгоспі, з вирощуванням якої до цього часу не вкладалися в планові показники. Коли за цю справу взялися комсомольці, справа поліпшилася. Партком підтримав ініціативу про створення комсомольсько-молодіжних ланок. Їх очолили М.П. Самсон у першій бригаді та М.В. Романенко – у другій.

Заступник секретаря комітету комсомолу колгоспу Володимир Фенюк 20 лютого 1976 року на зборах запропонував нагородити бронзовим знаком

ЦК ВЛКСМ і знаком «Молодий гвардієць п'ятирічки» за високі виробничі показники і активну комсомольську роботу М.І. Рудого, Н.П. Самсона, М.І. Лимана, Г.М. Харсіку, О.І. Комишну. Нагрудним знаком «Ударник 1975 року» тоді ж були нагороджені М.І. Горда, М.І. Рудий, М.П. Самсон, В.К. Журавель, О.І. Комишна, М.П. Лиман, М.Ю. Харлан, Г.М. Харсіка, М.В. Романенко, О.І. Коханівська, В.І. Панченко, Л.П. Фенюк (ДАЧО, ф. Р-619, оп. 7, спр. 21, стор. 110–111).

Вище йшла мова, що перед військовою комсомольці села бралися за озеленення Козацького. Таку ж ініціативу висунули й комсомольці наступних поколінь. На зборах 12 квітня 1976 року Ольга Іванівна Комишна запропонувала під час ленінського комуністичного суботника висадити в центрі села парк. Цей зелений острівець довго радував односельців. Але під час перепланування центру села парк майже повністю знищили.

У середині семидесятих років досить популярною була заготівля для громадської худоби різнотрав'я. З допомогою АВМ його переробляли на трав'яне борошно та гранули. У Козацькому найбільше різнотрав'я було в болотах над Супоєм. «Кому ж його косити, як не комсомольцям. А треба накосити не менше ста тонн зеленої маси», – сказав на зборах секретар комітету комсомолу М.І. Горда. Організували спеціальну ланку. Її очолив Микола Рудий. До неї ввійшли Віктор Комишний, Григорій Харсіка, Володимир Журибіда, Іван Бурзак. Хлопці працювали ударно.

Ударно працювали знову й комсомольсько-молодіжні ланки. На вирощуванні картоплі до першого колективу на чолі з Миколою Петровичем Самсоном ввійшли Григорій Козачухо, Віктор Комишний, Микола Гігіняк. У другій ланці на чолі з Михайлом Васильовичем Романенком працювали Григорій Харлан, Григорій Харсіка, Петро Самсон. В обох колективах було по 45 гектарів. Над цукровими буряками на площі 172 гектари знову опікувалися ланки Миколи Дарагана у складі Миколи Яголи, Миколи Бурзака, Володимира Лук'яненка, Володимира Журибіди. Друга ланка на чолі з Миколою Мелашем обробляла 120 гектарів. Поруч з ланковим за високий врожай боролися Василь Журавель, Віталій Панченко, Микола Дідиченко (ДАЧО, ф. Р-619, оп. 7, спр. 21, стор. 132–136).

До речі, в 1977 році в колгоспі створили ще одну ланку для вирощування цукрових буряків. Ланковим був І.М. Горда, а групкомсоргом – А. Горда. До ланки ввійшли Віктор Комишний, Михайло Харлан, Іван Романенко, Петро Самсон, Михайло Захаренко. Площа в них була 80 гектарів і вирішили зібрати з кожного по 310 центнерів коренів. Вибір на ланкового не випадковий. На зборах Михайло Захаренко сказав, що знає Івана Горду давно. Він і до армії два роки займався вирощуванням буряків. Вони разом служили в армії, де Горда був заступником командира взводу. Отож знає його добрі організаторські здібності і бути йому ланковим по плечу.

Комсомольців активно заохочували за добру роботу. Багато їх побували в туристських поїздках за кордоном. Зокрема, Микола Харлан побував у Чехосло-

ваччині. Значний відсоток молоді був серед депутатів сільради. У 1977 році туди були обрані Анатолій Федченко, Таїсія Горда, Любов Самсон, Григорій Кореняк, Михайло Бурзак, Любов Вакуленко. А Марія Горда була обрана депутатом районної ради. Того ж року комсомольська організація колгоспу об'єднувала 42 членів ВЛКСМ. Серед них було 14 механізаторів, 8 шоферів, 7 працівників сфери обслуговування і освіти, у тваринництві працювало 4 чоловіки, 5 – спеціалістами сільського господарства, в інших сферах трудилися 2 чоловіки. Вищу і неповну вищу освіту мали 5 комсомольців, середню спеціальну – 7, середню – 22.

На зборах спілчан 7 жовтня 1977 року секретар Микола Горда за зразок працелюбства називав бригаду овочівників на чолі з комсомолкою Надією Гутник. Він говорив, що за два роки урожайність овочевого гектара при плані 140 становить 173 центнери. З урахуванням минулого року городини було продано 14100 центнерів при плані 13640. Це 103 проценти. Того ж року комсомольську організацію колгоспу імені Орджонікідзе за активну культурно-масову роботу в селі нагородили телевизором (ДАЧО, ф. П-619, оп. 8, спр. 26, стор. 41–42).

У 1978–1979 роках комсомольську організацію колгоспу очолював Анатолій Іванович Федченко. Саме він озвучив у 1988 році думку, що треба дбати про те, аби в школі були свої музиканти і про потребу готувати кадри для сільського духового оркестру. Комсомольську естафету від нього перейняв Микола Рудий. У січні 1980 року чи не вперше на комсомольських зборах прозвучало, що в колгоспі дуже мало залишається молоді. Це прозвучало у виступі Л.А.Попової. Її думку підтримав Микола Іванович Левченко. Він, зокрема, сказав: «З боку правління колгоспу, партійної організації мало уваги приділяється молоді. Їй мало віддають нової техніки, а дають ту, на якій уже не хочуть працювати старші водії...» (ДАЧО, ф.П-619, оп. 11, спр. 20, стор. 3).

Після Миколи Рудого сільську комсомолію очолював Віталій Горда. 28 червня 1980 року на засіданні комітету комсомолу Ольга Петровська звітувала за проведені з нагоди дня радянської молоді суботник та вечір відпочинку. У суботнику взяли участь всі комсомольці села. Цей день, говорила вона, став справжнім святом комсомольської праці. Тоді ж організаторам суботника та вечору відпочинку оголосили подяки (ДАЧО, ф.П-619, оп. 11, спр. 20, стор. 47–48).

У жовтні 1981 року секретарем комітету комсомолу знову переобрали Анатолія Федченка, а після нього обрали Григорія Борця. Були після нього й інші комсомольські ватажки. Хороші молоді люди. Але вони вже нічого не могли вдіяти, аби врятувати авторитет забюрократизованого до нестями керівною комуністичною партією комсомолу. Разом з політичною партією комуністів з розпадом СРСР зійшов з арени нашого життя і Ленінський комсомол. Створювані після нього нові молодіжні формування на зразок «Молода Батьківщина», «Юні регіони» тощо в Україні не прижилися. Час покаже, що буде в майбутньому.

Перший секретар Бобровицького райкому партії Петро Іванович Орендар вручає нашому односельцю Миколі Горді Почесний срібний знак ЦК ВЛКСМ

Авторитетним комсомольським лідером зарекомендував себе під час служби в армії наш односельць Степан Петрович Плотник. На цьому фото зафіксовано, коли він виступав на армійській комсомольській конференції

По 300 ц цукрових буряків із гектара збирала ланка, в якій працювала комсомолка Катя Самсон. Вона була й активною учасницею художньої самодіяльності

Комсомольсько-молодіжна ланка на чолі з орденоносцем Миколою Дараганом була справжньою школою передового досвіду району по вирощуванню буряків

«Сьогодні в клубі будуть танці...»

*Розпашіле сонце з головою
За селом пірнуло у жита...
Тільки молодим нема спокою,
Бо на те ж і молоді літа.
Зійдуться – аж в клубі стане тісно,
В танці – аж колишеться поміст!
А під ранок парочками, звісно,
Розведе всіх маршем гармоніст.
В праці, на дозвіллі, у коханні
Не переставайте ні на мить
Край любить у колос-колиханні,
Без якого неможливо жить...*

Борислав СТЕПАНЮК

Описи селянського побуту українців ХУІІІ–ХХ століття, які дійшли до нас, розповідають, що основним місцем святкового спілкування в ті часи були церква, шинок, корчма, храмові й календарні свята, а також свята родинного циклу, особливо весілля. Ще до ХХ століття відвідини церкви вважалися релігійним і моральним обов'язком. Людей в селах і в Козацькому також було багато і вони в неділю чи на релігійні празники ходили інколи не в церкву, а «під церкву». Щоб показати свої обновки, поспілкуватися, розповісти і почути останні новини. На великі релігійні свята у церкві й біля неї відбувалися загальногромадські ритуальні церемонії, масові народні розваги. Дійшли до нас перекази сільських старожилів, як біля церкви на Великдень співали веснянок, як грали навбитки крашанками, як колядували на Різдво. Дуже добре, що окремі ці традиції тепер відроджуються. Змістовним і цікавим було спілкування наших односельців в день храмового свята.

Окремі місця для спілкування та розваг у ті часи мала наша сільська молодь. У зимовий період вони збиралися на буденні й святкові вечорниці. Влітку, як правило, збиралися в когось під двором чи на вигоні «на колодках». Характерно, що і в нашому селі кожен куток збирався на свої вечорниці. Для цього збиралися або в одній хаті або почергово в кожній дівчини. Там вишивали, пряли, снували нитки, чесали куделі. Хлопці або ж допомагали, або ж придивлялися до вправності майбутніх наречен. Звісно, були й спільні ночівлі, але «до гріха» тоді рідко доходило. У Козацькому ще на початку шестидесятих років минулого

століття жила древня традиція після першої шлюбної ночі молодих вивішувати над воротами так званий «червоний прапор».

Звичайно, ходили гуляти й на чужі кутки. Як правило, за це виставляли тамтешнім парубкам могорич. Звісно, і про це засвідчують метричні книги нашої сільської церкви, парубки пробиралися гуляти і в сусідні села, де знаходили собі достойних дружин. Ця традиція – привезти наречену з іншого села – не перевелася й донині. Тоді ж це було не правилом, а винятком. Тому що часто батьки самі шукали своїм дітям наречених і наречен у своєму селі. При цьому вивчали родовід жениха чи майбутньої невістки мало не до десятого коліна: щоб не пив, не курих, чужих жінок не любив не тільки жених, а й його дід і прадід.

Вечорниці та досвітки, що традиційно розпочиналися з початком Пилипівського посту, в Козацькому тривали навіть у п'ятдесятих роках ХХ століття, а перед Великою Вітчизняною війною вони були масовим явищем. Ця традиція відмерла сама по собі з докорінними змінами умов життя селянства. Уже не було чого і не треба було прясти, з'явилося радіо, а за ним телебачення й магнітофони, утверджувалися нові місця проведення молодіжного дозвілля. З поступом радянської влади ними поступово ставали хати-читальні, сільбуду і колбуду, клуби, будинки культури. У перші десятиліття нової влади традиційні народні вечорниці в селі співіснували з новими формами проведення дозвілля. Поступово клуб став частиною сільського життя. Якщо серед тижня він у нашому селі в п'ятдесятих – вісімдесятих роках минулого століття й бував напівпорожнім, то у вихідні дні в ньому часто не було де яблуку впасти. В село «по торби» зі столиці, з Чернігова, Прилук, Броварів, Бобровиці з'їжджалася молодь і йшла в клуб «на танці».

Чи не вперше про сільбудунок козачани почули в 1923 році. 4 березня о 10-й годині ранку розпочинав працювати сільбудунок у Новому Бикові. У Козацьке для оповіщення людей про цю знаменну подію був відправлений т. Будницький. Він обходив усі кутки села. «Новобиківський сільбудунок обслуговував селян містечка і навколишніх сіл у кількості до трьох тисяч чоловік разом з заводськими, сезонними і економічними робітниками. Сільбудунок зв'язаний з заводським робітничим клубом, де спільно веде культурно-просвітню роботу серед робітників і селян» (ВДАЧОН, Ф. Р-598, оп. 1, спр. 651, стор. 20).

Як я вже писав, школа ліквідації неписьменності та хата-читальня розпочали працювати в Козацькому взимку 1924 року. Очевидно, тоді ж відкрили й клуб. Документів про це нема. Але в середині тридцятих років про наш клуб уже пише районна газета як про заклад, що функціонує не перший рік. Так, 4 квітня 1936 року у Старому Бикові відбулася друга кушова олімпіада самодіяльного мистецтва. У ній взяли також участь клуби Веприка та Козацького. Тоді драмгурток Козачанського колбуду (зав. Гришко) поставив п'єсу «Шестеролюбимих». Музичний і балетний гуртки з Козацького зробили декілька виступів. Особливе враження на олімпіаді справили виступи музичного і балетного

гуртків з Козацького. Колгоспники були захоплені виступами скрипача і танцюриста Мойсеєнка та танцюристок Якшиної Насті і Сови. Вони декілька разів примушували виступаючих повторювати ті ж самі номери. А 2 травня того ж року драмгурток Козацького показав виставу «Пустякові діла» (газета «За більшовицькі колгоспи» № 43, 1936 р.). У № 59 та ж газета пише ще про одну олімпіаду самодіяльного мистецтва. Вона відбулася 9–10 травня. На ній непогано виконав ряд балетних номерів гурток Козачанського колбуду. Глядачі з захопленням дивилися балет «Кавказький танець», «Сапожная мастерская», танці Гопак та інші, які виконували колгоспники Козачухно та Сова.

У 1938 році районна газета критикує роботу нашого колбуду. У замітці «Колбуд на замку» йде мова про те, що зовсім занедбана культмасова робота в Козачанському колбуді. Зав. колбуду Мойсеєнко Грицько нічого не робить у справі задоволення культурних вимог колгоспників. Колбуд майже завжди на замку, Молодь, яка хоче культурно розважатись, прийде, побачить замок на дверях і з тим іде звідси. За роботу гуртків (музичного, драматичного, співочого і інших) нічого й говорити, бо таких в дійсності нема, а хоч і є, то лише десь по списку. Надалі з такою бездіяльністю слід покінчити. Колбуд мусить задовольняти вимоги мас (вказана газета, № 113).

У середині тридцятих років козачан стали прилучати й до мистецтва кіно. Зокрема, 25 вересня 1939 року в колбуді демонструвався кінофільм «Если завтра война». Бобровицьке райкіноуправління через районну газету просить колгоспи і школу організувати колективне відвідування кіносеансів. А в 1941 році, лише за місяць до початку війни у колбуді показували козачанам фільм «Запорожець за Дунаєм».

У лютому 1940 року газета знову пише, що в Козачанському колбуді не проводиться ніякої культмасової роботи. Завідуючий тов. Гринь не цікавиться цією роботою, не дбає про те, щоб забезпечити колгоспників культурним відпочинком. РВНО потрібно втрутитися в це питання і краще керувати колбудом (вказана газета, № 20, 1940 р.). Тут хочу сказати про таку деталь. Замітка про колбуд, де критикували Гр. Мойсеєнка, підписана «Гринь», а замітка, де критикується за погану роботу колбуду Гринь, підписана «Гр. Мойсеєнко». Очевидно, так вони зводили між собою рахунки. Але з роботи завколбуду Гриня або ж зняли, або ж він сам розрахувався. Бо вже в червні газетна замітка знову критикує роботу колбуду в Козацькому, але вказує, що ним завідує тов. Романенко. А вже у вересні газета пише, що завколбудом тов. Мойсеєнко, який не дбає за те, щоб підготувати п'єсу, організувати роботу самодіяльних гуртків, читку газет для колгоспників на полі і т.д.

У післявоєнному 1946 році колбуд очолює Дараган. На зборах його зобов'язують розгорнути роботу клубу, організувати при клубі драмгурток, хоровий гурток, читання лекцій і доповідей на різноманітні теми. А для цієї роботи залучати вчителів школи. У 1951 році завідувати клубом призначили комсомолку Ганну

Керман. На партійних зборах була наголошено, що партійна організація повинна надати практичну допомогу молодому працівнику, оскільки клуб до цього часу був майже бездіяльний. Того ж року вирішили обладнати в клубі сцену і зробити в клуб ослони. У квітні 1952 року Ганну Михайлівну, яка продовжувала працювати завклубом, прийняли кандидатом в члени партії. А на сесії сільської ради вирішили виділити для потреб клубу не три, а п'ять тисяч карбованців. Вирішили також розпочати будівництво клубу і спорудити його за два роки. Але не вийшло.

У червні 1958 року завклубом М.В.Харсіка доповідав, що протягом першого півріччя в клубі прочитано 30 лекцій, випущено 12 стінгазет, 7 бойових листків, проведено 43 голосні читки газет і журналів, проведено 4 тематичні вечори, поставлено 6 п'єс, 7 концертів, продемонстровано 48 фільмів. У клубі працює 7 гуртків художньої самодіяльності. У жовтні того ж року завклубом М.А. Чумак звітує на сільвиконкомі і говорить, що в клубі треба відремонтувати троє дверей, переробити грубу, поскрити вікна, вимазати всередині і зовні, завезти дві тонни брикету і 2 складометри дрів. Ще через рік за проблеми клубу говорить його новий завідуючий Микола Степанович Самсон, кандидат в члени партії, депутат сільської ради. За 10 місяців року у клубі, говорив він на засіданні сільвиконкому, прочитано 48 лекцій, поставлено 15 концертів і п'єс, зроблено три виїзди агітбригади, проведено 7 тематичних вечорів, 120 голосних читок і бесід, проведено два дитячих ранки, випущено 15 стінгазет, продемонстровано 98 кінофільмів (ДАЧО, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 1576, стор. 28 зв.).

Наступного року на цій посаді вже працює Іван Іванович Журибіда. У вересні 1960 року він бідкається на сесії сільської ради, що старе приміщення клубу забрали, а нове ще не збудували. Сільська молодь кожної неділі ходить дранкує, штукатуриє приміщення, валькує стелю, білить стіни (ДАЧО, ф. Р-5305, оп. 1, спр. 618, стор. 13–14).

У наступні роки наш клуб очолювали О.І. Білановський, С.В. Лук'яненко, Петро Платонович Обухан, Катерина Ханенко. Останні 13 років осередок культурного життя в Козацькому очолює Любов Михайлівна Романенко, яка до цього працювала тут художнім керівником.

Старий клуб у селі був збудований у перші десятиліття радянської влади. Він довго виконував свою місію. Врешті, його відібрали від селян, бо у школі не вистачало класних кімнат. Коли колгосп очолював Михайло Михайлович Маренець, збудували новий клуб на 160 місць. Нинішнє село має двоповерхове приміщення в центрі на 300 місць з кімнатами для роботи гуртків. Крім будинку фольклору, як тепер офіційно іменується наш колбуди, там розташовані бібліотека, поштове відділення, ощадна каса, автоматична телефонна станція.

Клуб поступово став частиною сільського життя. Особливо зростала його роль під час відзначення дат радянського календаря. Жоден день конституції, жодна річниця жовтневої революції, першотравень не проходили без великого святкового

концерту, який готували самодіяльні артисти. Багатьом козачанам в пам'яті виступи на клубній сцені великого хору, яким керувала вчителька співів Наталка Євдокимівна Цибань. У ньому водночас співало більше п'ятдесяти односельців. А ще у пам'яті виступи сільських фізкультурників, які під керівництвом вчителя місцевої школи Сави Леонтійовича Басанька створювали на сцені клубу різноманітні піраміди, на верхівку якої, як правило вміло і граціозно, почергово забиралися брати Іван або ж Володимир Романенки. Вони розкидали руки в бік і у переповнений зал кидали слова святкових закликів «Хай живе Великий Жовтень!», «Хай живе Перше Травня!» та інші. Зал вибухав тоді довготривалими оплесками.

Неодноразово протягом року у сільський клуб приїжджали виступати професійні колективи із облдрамтеатру, філармонії, з Черкас, Житомира, інших міст України. Звісно, виступали в клубі й столичні артисти. У пам'яті багатьох селян і виступи циркових колективів. Вони інколи виступали вночі під відкритим небом прямо на дерев'яних кузовах впритул поставлених двох вантажних автомобілів із опущеними бортами.

На 1970–1980 роки припадає особливий період життя нашого клубу. Заслуженою славою користувалася сільська агіткультбригада, яка виступала не тільки на сцені клубу, а й на полях та фермах перед трудівниками. Виступали наші самодіяльні митці й на районній та обласній сценах. У клуб тоді закупили музичні інструменти і мали сільський вокально-інструментальний ансамбль. У ті ж роки розпочався період розвитку мистецтва духового оркестру, придбаного за кошти колгоспу. Вчив грі на духових інструментах колгоспний електрозварювальник Василь Єгорович Говорко, який сам віртуозно грав на найскладнішому інструменті – трубі. Самодіяльні музики, а серед них були Михайло Ханенко, Іван Катруша, Анатолій Федченко, Григорій Фенюк та інші односельці, набув широкої популярності. Вони грали не лише на свята, а й на похоронах односельців, чим створили конкуренцію оркестру духових інструментів Новобиківського цукрозаводу. Прикро, але через кілька років оркестр розпався. Але клуб продовжував і продовжує виконувати покладену на нього державою роль – бути вогнищем культури та місцем проведення дозвілля й відпочинку всіх верств населення Козацького.

Нині настав такий період, коли культура фінансується за залишковим принципом. Особливо, сільська. Чого кривити душею, наш будинок народного фольклору, як і будинки культури та клуби навколишніх сіл та і всієї України, працює не на повну потужність. Але навіть останні концерти на честь дня рідного села, на честь свята матері, проведені молоддю, свідчать, що є ще порох у порохівницях. А ще гріють душу виступи нашої сільської «Берегині» – народного аматорського фольклорного колективу автентичного співу. Цей ансамбль є справжнім Божим скарбом у культурному житті не тільки району, а й всієї Чернігівщини. У свій час я написав до однієї з газет про цей колектив детальну розповідь. Отож тепер пропоную її читачам книги. Вважаю, цей колектив заслуговує на таку увагу до себе.

Приміщення нинішнього будинку фольклору

*Сільський хор перед репетицією:
в центрі вчителі (зліва) Іван Павлович Ульянич та Сава Леонтіївич Басанько*

А це виступ агітбригади перед трудівниками на колгоспному полі

Після виступу агітбригади Козацького сільського клубу на молочно-товарній фермі

*Самодіяльні митці з Козацького звітують на Всесоюзному фестивалі народної творчості
(м. Бобровиця. Лютий 1987 року)*

Виступ сільського самодіяльного ансамблю, 1988 рік

Агітбригада сільського будинку культури (зліва направо) Любов Іванівна Пономаренко (Помазан), Катерина Миколаївна Ханенко, Таїсія Федорівна Горда, Ольга Василівна Ворвинець, Наталія Миколаївна Кобизька, Антоніна Михайлівна Лесик, Валентина Василівна Трохимець. У другому ряду – директор школи Марія Павлівна Чубовська, працівник заготконтори Сергій Митрофанович Борець, секретар комсомольської організації Анатолій Іванович Федченко, голова колгоспу Михайло Михайлович Маренець, вчитель Олександр Васильович Петренко, секретар партійної організації Микола Іванович Горда, секретар профспілкової організації Сергій Кирилович Чайка і голова сільради Парасковія Петрівна Романенко

Молодь в селі відпочивала і розважалася не тільки в клубі, «на колодках», а й ось так – влаштовувала танці вдома біля хати!

*Духовий оркестр Козацького сільського клубу 70-х років.
Стоять: Михайло Кореняк, Петро Обухан, Григорій Дараган;
у середньому ряду: Василь Говорко, Анатолій Ханенко, Михайло Ханенко,
Валерій Самсон, Віктор Комишний, Григорій Фенюк;
на передньому плані: Олег Журибеда та Григорій Гринь*

Над Козацьким пісня злітає

Родовищу прабабусиної пісні і місцевих звичаїв та обрядів не дає замулитися самодіяльний фольклорний народний колектив «Берегиня» із Козацького

Ой світив нашим пращурам
Веселий Ярило,
Веселий Ярило – золоте покотило.
Та була в наших пращурів
слов'янська Богиня,
Слов'янська Богиня – життя берегиня,
Ой заповідали нам пращури,
Як найбільшу святиню,
Як найбільшу святиню,
Берегти Берегиню.
Андрій ДЕМИДЕНКО

1. РЕПЕТИЦІЯ, ЯКА ТРИВАЄ ТРИ ДЕСЯТИЛІТТЯ

Тепер уже в далеких семидесятих–вісімдесятих роках минулого століття у козацькому колгоспі імені Орджонікідзе, що славився не тільки розвинутим тваринництвом, а й рослинництвом, було чимало ланок буряківників. У другій, так званій «першотравневій», бригаді, особливою працьовитістю славилися колективи Люби Сороки та Ганни Онисечко. Хай що там нині не говорять, а дівчата з цих ланок змагалися не тільки за примноження слави п'ятисотенниць України і Козацького – тобто збирати з одного гектара не менше 500 центнерів цукрових буряків.

Дуже старанними були вони й коли пісні заводили. Поля у Козацькому широкі, бурякові гони довгі. Й ота пісня про буряки рядочками, що стелються листочками, ніби про них писана. То сядуть було під дубовою лісосмугою на зворотах чи під яворами, що неподалік від «чугунки» небо підпирали, перепочити чи джерельної води попити та й заведуть «Над озером чаєчка в'ється» або ж «Йшли корови із діброви». «Куди та й втома дівалася! – тепер навперебій кажуть «дівчата» з «Берегині». А ввечері, коли поверталися в кузові колгоспної вантажівки додому, ланки вже навперебій переспівували одна одну. А тоді обидва колективи дружно підхоплювали дзвінкі голоси своїх ланкових і пісня одним потужним потоком неслася над сільськими хатами і стомленими за день вулицями

Козацького і стихала десь за водним плесом Супою аж під Білоцерківцями, Новим Биковом та Веприком.

– Дівчата, а давайте всім у районі покажемо, що стахановки ви не тільки в полі, а й пісню утнути мастаки, – якось запропонувала сільським Зикінім та Руслановим тодішня завідувача сільським клубом Катерина Ханенко. Пропозицію підтримали і неочікувано й для самих себе створили хор-ланку. Вирішили співати народні пісні. Ті, які співали їхні бабусі та прабабусі і які вже сьогодні майже не пам'ятає молодь. Згодом постало питання й назви для колективу. Оскільки ж у репертуарі були народні піснеспіви, то й вирішили назвати його «Берегиня», яка б оберігала, не дала б померти тій пісенній спадщині, яку надбали їх бабусі та прабабусі –козачки. Було це в 1981 році. І з тих пір колектив як одна сім'я. «А це тому, – розповідають учасниці «Берегині», – що ми розпочали співати не з чийогось височайшого повеління, а з власного бажання. І ось уже більше трьох десятиліть триває в нас репетиція.»

Ох і багато ж за цей час пісень переспівано. Хор-ланка переросла у фольклорний народний колектив автентичного співу, що чимало літ носить звання народного самодіяльного. Бо сільські молодіці по вуха закохані в народну пісню, бо зібралися вони в гурт, аби дати їй друге, а то й третє дихання. Хоч, коли відверто, то вони й самі гадки не мали, що їх «Берегиня» так плідно співатиме такий тривалий період.

Спів же цього фольклорного колективу навдивовиж легкий і натуральний, немов подих. І хто б його не почув, неодмінно скаже, що він створює тремтливо-задушевну атмосферу, наповнюючи аудиторію любов'ю, ніжністю, наснагою. Бо вони щедро черпають їх для себе в глибинах чистих та цілющих, ім'я яким народні джерела, що й дозволяє їм вражати шанувальників своїм неповторним співом, немов би прихилиючи до наших сердець і трепетний спів солов'я у навколишніх берегах і багряню красу калини в заводях Супою і самі небеса та сонце над рідним Козацьким.

Усі вони після нелегкої колгоспної роботи, а ще й порання в домашньому господарстві без поважних причин не пропускали та й тепер не пропускають репетицій чи концертів. А хто жив чи живе у селі, той знає, як дорогі там кожна не тільки година, а й хвилинка. Хоч були інколи й курйози. Самі ж учасниці «Берегині» із теплотою в словах розповідали як окремі чоловіки намагалися провчити вдома «зв'язд естради», які замість того, аби гній розкидати на городі, на репетицію збиралися. Тоді інші «артистки» йшли до таких та замирювали то добрим словом, то «народним сувеніром». Яким? «Та самі ж знаєте, – посміхалися дівчата. – Недарма ж багато хто з нас цілий вік на буряках працював. То ж бурячиху навчилися гнати. Та й цукрозавод донедавна ще працював поруч...»

2. «У НИХ ЖЕ ЗОЛОТО В ГОРЛ...!»

Так неодноразово відгукувалися про виступи козацької «Берегині» шанувальники автентичного співу під час багатьох концертів. І не тільки в рідному Козацькому. У сусідніх Білоцерківцях, Новому Бикові, Веприку, Новій Басані, Браниці, Гаврилівці, Сухині, тичинівських Пісках, Чистопіллі, інших селах їм аплодували стоячи.

Не передати, скільки було хвилювань, коли запросили їх виступати перед столичними глядачами. Адже співати перед односельцями чи сусідами – одна справа, а перед усією Україною – зовсім інша. Та столичний глядач був у захваті. Після їх співу на Виставці досягнень народного господарства представники української заокеанської діаспори цілували козацкам руки. Іншого разу, вже після виступів у столичному музеї архітектури та побуту, у них уже просили автографи на згадку. «Мов у справжніх зірок естради», – сміються задоволено жінки. «Молодці!», «Браво!». «Приїжджайте ще!» – так скандували козацькій «Берегині» на Всеукраїнському святі козацької пісні «Байда» у Тернополі. Неодноразово і гучно аплодував їм «Сорочинський ярмарок». З честю захищали вони рідний край на фестивалях «Барви Придесення», «Дивоцвіти зачарованої Чернігівщини», «Поліське коло». Спражнім мистецьким святом був концерт автентичної «Берегині» і професійного колективу «Сіверські клейноди» Чернігівського філармонійного центру, який вони давали в Борисоглібському соборі обласного центру. «А коли ми співали третьому президенту України Віктору Ющенку та його родині у замській резиденції глави держави, – із неприхованим задоволенням розповідають учасниці ансамблю, – то старалися так, що й щоки тріскалися».

Всіх слухачів вражає репертуар «Берегині». Його ж дівчата збирали по крупинці, по зернятку. По-перше, всі вони вирости у співучих родинах – отож немало пісень знали ще з дитинства. По-друге, – учасниці ансамблю пішли в домівки сільських бабусь. Та й дідусів, які або ще самі носили довгі оселедці на своїх сивих головах і пам'ятали дореволюційну козацьку вольницю, коли Козацьке було поділене на сотні, а на багатьох хатах був знак, що тут живе родина козака, або ж знали про неї з вуст дідів-прадідів, не оминули. І просили їх продиктувати призабуті пісні. Записували їх і в сусідніх селах. Щоразу дивувалися незмінним глибинам людської пам'яті. Так і добилися поставленої мети: мати в репертуарі місцеві пісні, з козацьким неповторним піснеспівом і колоритом – з жартами, дотепами, «сороміцькими примовками». Майже на кожну репетицію Любов Сорока приносила для розучування нову пісню. Тепер у репертуарі «Берегині» більше 150 пісень. Є такі давні, що їх більше ніхто не знає в Україні. Недаремно ж після виступів «Берегині» методисти багатьох будинків народної творчості України, учасники фольклорних експедицій столичних вузів відразу ж поспішали у Козацьке з диктофонами, магнітофонами, кінокамерами та запис-

никами, аби все те занотувати і не дати йому згинути. Приїжджали зафіксувати виступи сільських співачок і з багатьох телекомпаній.

Але сільські митці розуміють, що записане ними лише частина того, що співали їх пращури в Козацькому. Адже співало це село відтоді, як виникло на березі колись судноплавної притоки Дніпра-Славутича – Супою, згадуваного в настановах своїм синам славним Володимиром Мономахом. Отож і сільський фольклор сягає своїм корінням у ту далеку глибину.

Лише пісні рідного села у різні часи були неоднаковими. Інколи веселі, як спів солов'я, а часом журливі чи й сумні, схожі на тугу чайки, що й нині в'ється над тихим плесом Супою, і які мимоволі викликають сльозу на очах. Такий різнобарвний у «Берегині» й репертуар. Немало цих пісень розучили вони на три голоси. Отож і лунають зі сцени дзвінкі, жартівливі, вдовині журні, ліричні дівочі, обрядові, рекрутські, солдатські. І, звичайно ж, славні козацькі, з якими їх предки сідали в швидкоплинні «Чайки», рештки яких ще й дотепер відкопують із замуленого Супою, аби відстояти волю України і дати відсіч бусурманам чи ляхам, а то й москалям-чарівникам. А ще є пісні чумацькі, бо предки нинішніх козачан не тільки вміли землю боронити, хліб ростити, а ще й чумакувати. І це не дивно, адже саме через Козацьке здавна пролягав чумацький шлях з древнього Ніжина на Носівку, Кобижчу, Свидовець, Новий Биків і далі – в тодішне Дике Поле. Отож і козачани кожного сезону запрягали воли в мажари і їхали в Крим по сіль і поверталися на береги Супою. Недаремно ж і понині у селі є нащадки тих людей, які ще два десятиліття тому носили прізвиська Чумак, а тепер їх онуків зовуть Чумаковими. Немало хто тут пишається і прізвиськом Козак. У сусідніх селах таких гордих прізвиськ не було й донині нема.

3. А МИ ТУЮ БІДОНЬКУ ПЕРЕСПІВАЄМО...

Хтось із мудрих сказав, що краса врятує світ. Ці крилаті слова ось уже скільки віків підтверджуються життям. Здавалося б, чи до співу сьогодні селянам? У них низька соціальна захищеність, над ними постійно висить загроза безробіття, їх постійно залякують не ставити на облік в «біржах праці», бо вони, бачте, мають особисте господарство і одержують плату за орендовані земельні паї. Попри всі негаразди, селяни дістали з бабусиних скринь пропахлі нафталіном корсетки, вишиті барвистими узорами сорочки й фартухи, перебрали разки намиста і продовжують співати.

– А в нашого народу що не день, то й нова бідонька. А ми тую бідоньку та й переспіваємо, – каже учасниця «Берегині» Марія Вакуленко. – Бо лише репетиції, виступи перед людьми допомагають нам жити, тримають нас на світі. У пісні, серед людей ми знаходимо розраду і вітху.

– Яка там старість, коли співати душа хоче. А там, дивись, і ноги в танок попросяться, – додає до цих слів інша учасниця «Берегині» Любов Мойсеєнко. – З нею зустрівся якраз після приїзду з райцентру, де вона оббивала пороги в різних інстанціях, аби добитися справедливості у виконанні закону про захист дітей війни, який рідний уряд відмовляється виконувати в повному обсязі. Кажуть, в держави грошей нема.

А в серці співрозмовниці і досі мамині ридання – одержала з фронту похоронку, а на руках п'ятеро маленьких діточок. Як жили? Та краще, каже, цього ніхто й ніколи б не питав. Натерпілися всього: і голодували, і в холодній хаті зимували. У неповні чотирнадцять літ розпочала «ішачити» в сусідньому Новому Бикові. На перевалці солила в діжках огірки, помідори. На відгодівельнику доглядала худобу. На тютюновому розвішувала сушити листя махорки. Пам'ятає Любов Петрівна: коли мамі ставало зовсім нестерпно, то вона витирала сльози, обнімала сиріт, обцілювала їх і заводила пісню. З нею співала й вся дітвора. Ті мамині пісні запам'яталися на все життя.

Непросто склалося життя й у Марії Вакуленко. Мама привезла її в село з німецького рабства. Важкими були післявоєнні дитинство й юність. Невдалим виявилось заміжжя. Майже чверть століття відпрацювала на фермі. Та скільки пам'ятає, в сім'ї співали. І бабуся Маруся, і мама, царство небесне їхнім душам. Співала й сама змалечку. За дзвінкий голос прозвали її в селі Руслановою. Вона тепер солістка в «Берегині». Отож і не випадково хата її матері стала місцем перших репетицій «Берегині».

Тривалий час своєрідною штаб-квартирою ансамблю була й хата Наталії Самсон. Війна теж чорною міткою лягла на її долю. Залишилася сиротою. Ледь зіп'ялася на ноги, стала до роботи: свиней порала, телят випоювала молоком, корів доїла, буряки полола. Вже після виходу на пенсію працювала соціальним працівником. На велосипеді, а то й пішки ганяла з кутка на куток, допомогала німечним старикам. Так і відганяла біду роботою. А ще – піснею.

Заспівують у ансамблі не тільки Марія Вакуленко та Любов Мойсієнко. Не менш оксамитові голоси у Любові Сороки, Олександрі Герелес, Ганни Миколаївни та Ганни Олександрівни Чубовських. А ось виводчицею із справжнім золотим голосом у «Берегині» Катерина Бурзак. У її долі теж багато гіркоти і болю. Зростала без батька у багатодітній сім'ї. Як і її ровесники, працювала з дитинства: біля молотарки снопи подавала, біля віялки зерно чистила. Трохи зміцніла, свиней пішла порати. У молодості все мріяла у хор Вірьовки потрапити – бо голос мала чистий і дзвінкий. Впевнена, і там би була солісткою. Та з дому не відпустили. Отож і відводила душу піснею вдома.

Всім учасникам «Берегині» вже за сімдесят. Але на це вони реагують своєрідно. Кажуть: головне не скільки років кожній з нас, а на скільки ми виглядаємо. Так ось виглядають козачки на... Здорово, потрібно сказати, вони виглядають. Бо молодість душі не віком визначається. Учасниці «Берегині» на це відповідають знову жартома: мовляв, ми ще в дитинстві та юності до схід сонця щороку вмивалися іванівсько-купальською росою з цілющих лугових трав, аби личко й з роками залишалося чистим і вродливим. Ось тому воно таке й нині. Навіть зморшки на чолі у них мають свій особливий, приємний відтінок. Ось тому й по-молодечи співають і танцюють. А Ганна Чубовська ще й у бубон віртуозно вистукує. І не захочеш, так ноги самі танцюватимуть.

А ще вони красиві душею – доброю, щиро відкритою всім, хто рядом з ними. А поруч з ними всі ці роки рідне Козацьке і рідні односельчани. І самодіяльні артистки не мислять себе без малої батьківщини – прикрасять своїми піснями і танцями будь-яке сільське свято, зроблять його таким, що запам'ятується на довгі роки.

4. ЩОБ ЖИТЕЧКО РОДИЛО!

Козацька «Берегиня» зарекомендувала себе надійною хранителькою і популяризатором не тільки давніх українських пісень, а й місцевих звичаїв та обрядів. Взяти хоча б весілля. У Козацькому його гуляють не так як, скажімо, у Ярославці чи Марківцях нашого ж району А що вже говорити за всю область чи інші регіони. Крихта по крихті вони збирали деталі весільних ритуалів і написали сценарій «Весілля в Козацькому» – від вивідин і сватання до дівич-вечора, випікання короваю, весільного поїзду, перевезення до свекрової комори березової скрині, переїзду невістки до нового обійстя та перезви, під час якої гості рядилися циганами і ходили селом з піснями й витівками. Адже колись весілля в селі гуляли кілька днів. У Козацькому з приводу цього співають так:

П'ятниця – починальниця,
Субота – коровайниця,
Неділя – вінчальниця
В понеділок – їсти та пити,
У середу – похмелятися.
А в четвер та після обіду
Додому поїду!

І було весілля своєрідною народною драмою з відповідними, інколи сардонічними піснями, приспівками, примовками, з привселюдним вивішуванням

«червоного» прапора над вхідними воротами.

Відтворене до деталей весільне дійство «Берегиня» вже неодноразово демонструвала глядачам. І щоразу аудиторія – чи то сільська, чи міська – віддячувала шквалом оплесків. Демонстрували «Весілля в Козацькому» й у музеї архітектури та побуту України. І його з вдячністю теж зафіксували на кіноплівку фольклористи.

А в день святкування 80-річчя Бобровицького району на центральній площі міста «Берегиня» демонструвала багатотисячній аудиторії написаний за власним сценарієм театралізований обряд «Гуляй, гуляй, родино, щоб житечко родило!». Завершилося воно перед імпровізованою трибуною обмолотом ручними ціпами останнього снопа, який виконали Любов Сорока та Наталія Самсон у пісенному супроводі козачок «Берегині». Разом з виконавцями обряду гуляла й співала вся бобровицька громада, яка щиро аплодувала фольклористам з Козацького. А вони цей обряд вже продемонстрували всій Україні. І знову з великим успіхом.

5. НЕ ПЕРЕСОХНЕ КРИНИЦЯ

Для теперішньої заслуженої слави «Берегині» багато зробила кожна з учасниць самотнього колективу. А ще завідувача сільським будинком фольклору Любов Романенко, яка вже два десятиліття працює з ансамблем аматорів сцени у Козацькому. Її творча наснага, любов до народної пісні й сприяли тому що «Берегині» десять років тому присвоїли звання самодіяльного народного фольклорного колективу.

– Нема джерела цілющого від народної пісні, – каже Любов Михайлівна. – Бо це – справжня класика.. Ось чому вона була й залишиться назавжди популярною.

Як і всі учасниці «Берегині», Любов Михайлівна закохана в народну пісню і вважає, що саме вона повертає нас до споконвічних джерел і змушує знаходити відповіді на головні питання буття. Та ще й коли ця пісня звучить у майстерному виконанні жінок, в кожній з котрих бачиш свою маму чи бабусю, одягнену в яскраві вишиванки та спідниці з фартухами. І на тлі низькопробної попси, яка зухвало заповнює весь теле- та радіоефір, ці пісні звучать як протест і рішучий доказ того, що Україна ще дійсно не вмерла. Але вона незворотно втрачає ту культурну спадщину, яку дбайливо берегли наші пращури протягом багатьох століть у неймовірно важких умовах.

Такі фольклорні колективи, як козацька «Берегиня», своїми виступами перед глядачами у будь-яких аудиторіях, під час яких люди мимоволі по-

чинають співати, переконують, що існують альтернативи тій ерзацпродукції, що нею намагаються щедро пригощати чиновники від культури. «Берегиня» якраз вносить щирий й теплий дисонанс у сучасне життя, яке так заповнили комп'ютери, низькопробні шоу-проекти. Ось чому українська пісня так світло лягає на наші серця, в яких зростає гордість за свій народ, який має такі пісні. І саме виступи «Берегині» підтверджують, що в нас ще є можливість відновити перерваний зв'язок поколінь, часів і традицій і зберегти справжнє народне мистецтво.

Саме тому «Берегиня», за словами її учасників, й прагне до творчого спілкування, до нових пісень, які продовжують розшукувати в навколишній окрузі, записують і вносять до свого репертуару, прагнуть до нових концертів. Бо це завжди зустріч з глядачем. І дуже добре, що в Козацькому є такі люди, які протягують руку підтримки і допомоги «Берегині», забезпечують її транспортом для поїздок на виступи, а інколи ще й грішми підсоблять. Це – сільський голова Володимир Ягола, депутат обласної ради керівник ТОВ «Козацьке» Сергій Чубовський та депутат районної ради, керівник фермерського господарства «Вікторія» Микола Фенюк. Вони радіють кожному успіху «Берегині», кожній нагороді.

– «Берегиня» відроджує фольклор, народні традиції, пісні наших бабусь і прабабусь. Отож як не допомогти людям, у яких співає душа, – відповідають на це керівники.

Але найбільша для них нагорода, говорили Марія Вакуленко, Любов Мойсеєнко, Любов Сорока, Наталія Самсон та інші учасниці колективу, – це любов глядача, якому вони несуть українську народну пісню, аналогів якої нема в світі. Не менша радість в самодіяльних артисток і від того, що їх творчістю цікавляться діти й онуки, які пробують співати з ними разом. Та й самі берегині із задоволенням прилучають юнь Козацького до української пісні, традицій та обрядів. Любов Мойсеєнко з радістю, наприклад, підтримала прохання внучки Маринки взяти її на районне свято врожаю. Там вона не тільки щиро аплодувала самодіяльним артистам, серед яких була й її бабуся, а й дізналася про традицію водити козу на базарній площі у ярмарковий день...

Отож не пересохне народна криниця, не замулиться її джерело. «Берегиня» й сьогодні співає. Отож будемо жити!

*Микола ГРИНЬ,
Член Національної Спілки журналістів України,
Село Козацьке, Бобровицький район,
Чернігівської області*

*На знімках: сільський голова Володимир Ягола та директор ТОВ «Козацьке»
Сергій Чубовський серед учасниць «Берегині»*

«Берегиня» на святі Дня Перемоги 2012 р.

Сцена з обряду «Щоб житечко родило»

«Берегиня» на районному святі

Солістка Марія Вакуленко

*Виводчиця ансамблю
Катерина Бурзак*

Солістка Наталія Самсон

*Учасниці «Берегині» (зліва направо): Ганна Олександрівна Чубовська,
Олександра Степанівна Герелес, Любов Миколаївна Сорока, Катерина Іванівна Бурзак,
Марія Андріївна Вакуленко, Любов Петрівна Мойсеєнко, Наталія Григорівна Самсон
та Ганна Миколаївна Чубовська*

Топоніми рідного краю

*...Царі час від часу міняються,
І міняють історію ту,
Мов костюм на себе приміряючи.
Що у цьому?.. Глумління, чи страх?
Та в народі живе бувальщина
У поезіях і піснях!*

Алла ШИЛО

Топонім – слово грецького походження, яке складається з двох частин: місцевість і її ім'я. Іншими словами, кожний географічний об'єкт на землі: гора, долина, річка, левада, куток, степ, поле, село, вулиця мають своє найменування. А давали ці імена самі люди для зручності в своєму житті. Робилося це, немовби між іншим, але склало прекрасну й багатогранну історію рідного краю. У перших розділах книги, коли я наводив акти купівлі-продажу земельних ділянок, плеців, ставків, лісків, там вказувалося, що ґрунт, наприклад, козака Задорожного одним боком упирається в Супій, а на ньому стоять дві могили, звані Близницями. Тобто, саме ця річка та могила були найбільш переконливими орієнтирами у розподільчих межах. Ось у цьому прикладі саме Супій та Близниці і є місцевими топонімами.

Не так давно відомий дослідник української історії і досвідчений краєзнавець Сергій Олегович Павленко видав книгу «Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини». Є там розділ і про Бобровицький район. За поданням наших голови сільської ради Володимира Яголи та секретаря Валентини Горди, наведені й чотирнадцять топонімів з Козацького. Це добре. Але ж топонімів у нашому селі значно й значно більше. Звісно, я теж не зможу тут охопити всі, але постараюся дати якомога більше прикладів.

Розпочну з назви села. Якщо дослідники століттями б'ються над аналізом походження назв, наприклад, Чернігова, Ніжина, Козельця, Бобровиці та того ж Нового Бикова, то Козацькому пощастило. Назва села точно вказує, що його першими поселенцями чи осадниками були козаки. Інша справа, які це були козаки: татарсько-турецькі, які з'явилися значно раніше за українських, чи наші єдинокровні слов'янські предки. Але цього точно не скаже ніхто й ніколи. Отже, топонім села: Козацьке.

А тепер розглянемо топонім «куток», яким ми так часто користуємося в своєму житті. Отже куток – це назва вулиць, що виникла серед місцевого населення і означає кінець вулиці, тупик, що має форму кута. Але є й інші варіанти.

Один з них говорить про те, що ці назви збереглися з часів, коли село розділялося не на вулиці, яким надавалася назва, а на кутки. Тоді й молодь взимку збиралася на вечорниці та досвітки кутками, а влітку кутками збиралися на толоку, варити в саду чи на вигоні одливанку, пасти череду, на родини й хрестини. У Козацькому була традиція найближчих сусідів кутка обдаровувати шматком свіжини. Для цього навіть домовлялися не колоти порося в один день. Отже, наше Козацьке має такі кутки:

1. *Фенюківка* – це одна з найдовших вулиць нашого села. Нині вона зветься імені Леніна. Беззаперечно, куток і вулиця дістали назву від прізвища Фенюк. І до революції, і після на ній жило до десятка, а то й більше сімей з цим прізвищем. Традиція ніби не зникає, хоч Фенюки розселилися й на інші вулиці Козацького.

2. *Зорянівка (нині Зоряна)* – це, якщо їхати з Веприка, перша вулиця наліво від Фенюківського кутка. Теж має споконвічну назву. Місцеві дослідники стверджують, що назва пішла від слова зоря. Мовляв, жителі цього кутка були запеклими мисливцями і рибалками і постійно зустрічали першу ранкову зорю на багатому на рибу та дике птаство озері, що було розташоване неподалік. Наприкінці шестидесятих років, коли повсюдно захопилися меліорацією та осушенням боліт, це озеро теж зникло. Але назва цього урочища так і залишилася зватися «озеро». Думається, воно не зникне з пам'яті, оскільки майже поруч тепер розкинулося нове рукотворне озеро, до якого їздять купатися дорослі й малі козачани.

3. *Морозівка (нині Механізаторська)* – це друга вулиця ліворуч від Фенюківки, де вона фактично в центрі села й завершується. Морозівка – один з найнедавніших кутків села. Він заселився, коли село розросталося. Люди будувалися тут на насипних землях. Зрозуміло, перші поселенці теж були Морози. Такі прізвища людей фігурували у давніх документах Нової Басані й Пустотіно. Можливо, звідти вони й прибилися до нашого села. Розповідають, що тут жило вісім сімей Морозів. Прикро, але це прізвище, яке хоч і несе в собі елементи холоду та незатишку, в селі зникло повністю. Залишилося прізвисько, як по-вуличному кличуть представників роду Мележиків.

4. *Бурзаківка (нині Космічна)* – це третя вулиця, яка вже бере свій початок від центральної дороги села, яка перерізає не тільки Фенюківку, інші кутки, а й все Козацьке навпіл. Бурзак – доволі молоде прізвище в селі. Майже в усіх дореволюційних документах стосовно історії села значаться Борзаківські, Бурзаковські, Бурзаченки. У цьому роду були дворяни, державні чиновники з класними чинами.

5. *П'ятихатки* – це четверта, зовсім невеличка вуличка, що відходить від центрального шляху. Скільки й пам'ятають наші старожили, на цьому кутку

було п'ять хат. Очевидно, в сиву давнину одержали назву від поселення в п'ять димів (хат). Історія так продовжується тут і зараз, хоч дві хати тут уже нежилі. До речі, в Козацькому є ще одним топонім П'ятихатки. Так називався хутірець серед степу широкого між нашим селом і Пустотіним. Пов'язують його з століпінською аграрною реформою. Але перед Великою Вітчизняною війною була постанова партії і уряду про примусове зселення таких хуторів. Кажуть, що тоді знищили й це поселення. Але ще в шестидесяті роки минулого століття у цей зелений оазис з джерельно чистою і цілющою водою в тамтешній криниці ми ганяли пасти своїх корів і ласували там вишнями та яблуками з занедбаних садів. Ще через якісь два десятиліття бульдозери зрівняли П'ятихатки з землею. Залишилася лише назва місцини.

6. *Харланівка* – це п'ята вулиця, яка бере свій початок від центрального тракту і тягнеться більше кілометра повз колишню садибу і ферму колгоспу «Перше Травня» через чугунку аж до самих уже згадуваних мною П'ятихаток – колишнього століпінського хутора. На своїй півдорозі Харланівка розгалужується і з'єднується з Левченківкою, яка плавно переходить до Бурзакового вигону і, власне, Бурзаківки і вже разом з відрізком центрального шляху роблять своєрідне кільце із хат і городів. Воно в свою чергу пересікається надвоє висохлим руслом річечки (нині безіменної), але яка щовесни наповнюється водою. Харланівка, як і попередні кутки, названа на честь знатного і багатого роду, який заснував цей хутір. Як і на Фенюківці, тут колись жило більше десяти родин з цим прізвищем. І сьогодні так склалося, що і на початку вулиці і в самому її кінці живуть сім'ї, які носять це ж прізвище. Але у документах з історії села ХУШ–ХІХ століття це прізвище пишеться Харлановський, Харланівський, Харланка.

7. *Онисечківка (нині вулиця «30 років Перемоги»)* – це наступний куток з обох боків центральної транспортної артерії села. Куток названий на честь людей з прізвищем Онисечко. Назва виводиться від власних імен Онися чи Онисій і дітей, яких звали Онисині. Людей з таким прізвищем є багато в селі і на тому ж куточку.

8. *Шапранівка* – це зовсім невеликий відрізок території села по центральній дорозі, який плавно переходить з Онисечківки і тягнеться до Посьолка на Лану. З усією вірогідністю можна твердити, що Шапранівка названа на честь дворянської родини Шапрановського, який був у свій час «смотрителем Козачанским» і жив саме на цій території.

9. *Посьолок на Лану* – це останній куток села по дорозі на Новий Биків. Це наймолодший мікрорайон Козацького. Розпочали його заселяти у 1936 році, коли наша сільрада обмінялася землями з Новобиківською.

А тепер повернемося центральною дорогою назад і розглянемо її розгалуження в інший бік.

10. *Сороківка (нині вулиця «30 років Перемоги»)* – це перше відгалуження від дороги в цей бік. Очевидно, тут або ж жила, або ж мала свої володіння поміщиця Сорокіна, про яку йшла мова у попередніх розділах книги. Сороківка і нині не просто одна вулиця, як деякі інші кутки. Це справжній хутір або ж мікрорайон села з кількома вуличками, де й донині багато сімей із прізвищем Сорока.

11. *Кабельниківка* – це друга вулиця від центральної дороги села, якщо йти з Нового Бикова. Кабельник – таке прізвище було в селі в дореволюційних документах. Згодом воно виродилося і його потомків по материнських лініях вже стали по-сільському звати Кабельниками. Ця вуличка була невеликою і вела вона до русла Супою із його заплавами і левадами, куди люди ганяли пасти корови і коней. Тепер ця вулиця заросла чагарником і деревами, заболотилася і повністю зникла з сільської карти, бо на ній не живе жодна сім'я.

12. *Заглибівка (вулиця Шевченка)* – вона бере початок від центру села, має протяжність майже два кілометри, знову ж таки тягнеться до тепер болотистого Супою. Неподалік від річки має кілька розгалужень-вуличок. Одна з них веде через колишню греблю до Білоцерківець. Первісну назву вулиці пов'язують з тим, що вона заглиблена до колись широкого русла річки за селом. Як не дивно, але саме це побережжя Супою є в селі найвищою точкою над рівнем моря. Вважається, і, на мій погляд, справедливо, що ця вулиця є однією з найстаріших у Козацькому.

13. *Нагулівка* – невеличкий куток села, розташований поруч з дорогою на Заглибівку. Люди з прізвищем Нагула тут проживають й дотепер.

14. *Попелянка або Попелівка* – куток із кількома вуличками, що прилягають до колишньої території Великої школи. Таку назву топонім одержав через те, що ще кілька століть тому на значній глибині люди натикалися на цілі шари залишків згарища – попелу. Очевидно, спаленого татарами поселення наших пращурів.

15. *Поділ* – куток села із найнижчим місцезросташенням. Він бере початок від Попелівки і знову ж таки тягнеться до Супою (Як у світі всі дороги ведуть у Рим, так у Козацькому майже всі дороги ведуть до лівого берегу Супою). Поділ ще після Великої Вітчизняної війни був густо заселеним кутком, хоч люди там постійно потерпали від весняних розливів Супою і проливних дощів. Селяни для обробітки відвойовували в природи невеликі клаптики землі, а в тридцятих-сорокових роках ХХ століття багато мешканців Подолу мали земельні наділи на полі на іншому боці села. Люди поступово переселялися звідти в інші місця села і тепер на Подолі живе одна сім'я. До речі, подолами ще

називають кращі солончакові землі, на яких сіють овес і жито, хоча на цих землях останній злак більш урожайний на соломі, а не на зерно.

16. *Білі Землі* – так називається куток, найбільш віддалений від центру села у напрямку до Савелійового поля, що розташоване під яворами. Назву свою одержав від того, що вся територія була справжнім глинищем. Поклади глини залягали під невеликим шаром ґрунту. Та й ґрунт цей був і залишається не масним чорноземом, а постійно вкритий білим нальотом – справжні солончаки. Отож і земельні наділи для обробітку людям давали в полі.

17. *Башлик* – зовсім мініатюрний куточок села, який відходить від кільця дороги майже на стику Харланівки і Левченківки. Має форму башлика – колись традиційного головного убору. Це справжній райський куток села, де протягом року проїжджає з десятком машин. До сказаного про Башлик у попередніх розділах додаю, що це слово тюркського походження і пов'язане з тюркським кочів'ям. Свого часу означало місце стоянки кочівників. У Малій Загорівці на Борзнянщині одне з полів називають Башлик. У селі Южному на Ічнянщині теж збереглася така назва. До речі, те село до Великої Вітчизняної війни звалося Туркенівка, що однозначно свідчить про зв'язок з басурманами. Зустрічається в області й територія Башликівка.

18. *Левченківка* – весь час густо заселений відрізок дороги між Харланівкою і Бурзаківкою. Ще в післявоєнний період тут жило багато сімей з прізвищем Левченко.

Є в Козацькому й інші невеличкі вулиці й провулки, але вони не мають ні офіційних, ні народних назв. Додаю, що не всі названі і не названі вулиці мають форму кута, але все одно споконвічно вони називаються кутками, хоч ще до війни село, як і належить справжньому козацькому поселенню, було поділене на сотні. Незрозуміло чому, але цей поділ у нас не прижився.

А тепер розглянемо інші сільські топоніми.

19. *Центр* – використовується як вузьке трактування головної площі села, навколо якої розташовані сільська рада, церква, меморіал Слави, фельдшерсько-акушерський пункт, середня школа, будинок фольклору, пошта, магазини. У центрі кінцеві зупинки автобусу Бобровиця – Козацьке та маршрутки Київ – Козацьке. Віднедавна площа в центрі стала торговою. Тут щосереді розташовуються підприємці з навколишньої округи, які торгують різноманітними товарами. Фраза «Пішов у центр» в селі всім зрозуміла без будь-яких додаткових пояснень.

20. *Шлях* – це ціла топонімічна зона села. Вона охоплює територію від початку села з боку Веприка і майже до Нового Бикова або ж навпаки. Шлях має довжину майже чотири кілометри і розділяє Козацьке на дві приблизно однакові за площею і кількістю населення частини. Шлях існує давно. В історичній дореволюційній літературі він названий чумацьким, а згодом – військово-торговим

та транспортним трактом. Утворення цієї дороги, як і самого топоніма, можна пов'язати з діяльністю чумаків і, більш за все, ця дорога раніше так і звалась «Чумацький шлях». З часом цей топонім видозмінився: перша назва відпала після зникнення чумацького промислу, а залишилася лише друга частина – Шлях. Територія вздовж нього швидко заселялася та розширювалася, утворювалися нові кутки, а з ними і нові мікротопоніми.

21. *Цвинтар або Церковище* – територія, де до середини тридцятих років стояла Свято-Миколаївська церква. Поруч з нею було велике кладовище, але в селі всі звали його цвинтар. Саме на кістках наших пращурів збудували школу, дитячий садок, обеліск на честь загиблих у роки війни односельців. Нинішній некрополь односельців звать просто кладовищем – старим (довоєнним) і новим.

22. *Харланівське кладовище* – невелика територія на Харланівці, де ще до революції хоронили односельців. Це єдине кладовище в селі, яке існувала в межах одного кутка, а, на мій погляд, хутора Харланівського. Саме на ньому таємно від поліції і фашистів похоронили вбитого запроданцями одного з перших голів колгоспу села та сільської ради Петра Степановича Гриня. Після Великої Вітчизняної війни на ньому майже не було поховань. І нині на ньому майже не видно могилок.

23. *Попова Могила* – топонім, що означав назву кургану, насипаного нашими предками на полі поблизу П'ятихаток. За словами односельців, у ньому «чорні археологи» з Нового Бикова, серед яких був і один з керівників цукрозаводу Афанасій Ярош, ще в шестидесяті роки ХХ століття шукали скарби і бульдозером зрівняли цю могилу у рівень з землею.

24. Багато в селі гідронімів. Серед найголовніших з них назва річки *Супій*. Енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона, виданий у Санкт-Петербурзі в 1891 році, вміщує про нашу річку такі відомості: «Супій (Супонь) – притока Дніпра, довжиною 65 верст, протікає через Переяслівський і Пирятинський повіти і в Золотоніському повіті. Витікає з Козелецьких боліт Чернігівської губернії. Характер течії болотистий. Поблизу містечка Яготина в 1765 році графом Розумовським збудована гребля, яка утворила обширне озеро з островом посередині. Супій – слово тюркського походження, де «су» означає вода, а повний переклад назви означає «добра вода».

25. *Бурчак* – озеро неподалік від Зорянівки. Перша частина слова «бур» означає «молоді листочки», а повну назву «бурчук» киргизько-російський словник кваліфікує як горох, град.

26. Серед найновіших гідронімів є *Став*. Це водойма, довжиною 800, шириною 25 і первісною глибиною до п'яти-шести метрів. Викопали її на східній окраїні Крижової левади у 1965 році з ініціативи тодішнього голови місцевого

колгоспу Івана Семеновича Алейніченка для купання дітвори та зарибнення. У ставу й тепер купаються, ловлять рибу, але він поступово заболотнюється.

27. *Озеро* – це оновлений гідронім села, який перехопив назву від одного-їменного заболоченого урочища і тамтешньої водойми, яка щоліта пересихала. Ініціатором відродження цієї водойми став нинішній керівник ТОВ «Козацьке» Сергій Миколайович Чубовський.

28. *Брід* – гідронім, позначає місце на Супої між Козацьким та Білоцерківцями, де існує та існувала в минулому можливість перебраться через річку убрід. Саме в цьому місці довго існувала човнова переправа білоцерківлян, яких чимало працювало в Новобиківському цукрозаводі. Перекази свідчать, що неподалік Броду була й пристань, де швартувалися козацькі чайки.

29. *Бурзакове озеро* – гідронім, одне з трьох озер, які пов'язують з давньою історією села і яке розташоване в басейні річки Супій. Назва походить від прізвища сільської родини Бурзаків – засновників кутка Бурзаківка, яким і належало це озеро.

30. *Гордійове озеро* – одне з трьох давніх водойм в басейні Супою коло Козацького. Як стверджувала в розмові Галина Петрівна Дараган (Плотник), це озеро належало її прадіду Гордію. Цілком ймовірно, що воно й раніше належало представникам цього роду.

31. *Нагулине озеро* – гідронім, одне з озер на лівому березі Супою поряд з Козацьким. Назва походить від прізвища родини Нагул, яким наприкінці ХІХ століття і належало озеро з навколишніми сінокосами.

32. *Шарамаха* – найбільш загадкова і незрозуміла назва чималої водойми, яка через віки дійшла до наших днів, але про походження якої ніхто нічого не знає. Шарамаха довгий час була місцем масового купання дітей і підлітків. Тут багато водилося риби, яку наприкінці літа ловили руками. У п'ятдесяти-шістдесяті роки ХХ століття Шарамаха щоліта майже пересихала, але наступної весни знову ставала повноводою і багатою на рибу. Згодом Шарамаха розчистили і поглибили бульдозером. Але тепер вона повністю заболотилася. Мені здається, що назва має кілька, а б сказав, іноземних, слідів. По-перше, литовський. Адже у Вільненській (Вільнюській), Мінській, Гродненській губерніях протікає річка Шара. А Козацьке, як відомо, було у складі Великого Князівства Литовського і в нашому селі жили люди із прізвищем Литвин і Литвинка, а саме так називали тоді та й тепер литовців. Цілком можливо, що ці люди були з берегів річки Шари. У Франції є річка Шаранта. Під час Вітчизняної війни 1812 року французи пройшли повз нашу територію. Але можна допустити, що хтось із них чи з наших односельців, які брали участь у розгромі Наполеона, якимось чином трансформували назву французької ріки на слов'янський лад. Можливо, походження назви нашої водойми слід шукати в індійській міфології, де

присутній рід оленя шарабха – восьминогої тварини. Одне слово, Шарамаха – це справжня шарада, в корені якої теж слово шара. А, можливо, мають рацію і наші односельці, які донесли до нас легенду про те, що на березі цього озера жила чи то чаклунка, чи просто хитра жінка, яка постійно збільшувала свої статки задарма, тобто, на шару. Але одного разу якась обгородка виявилася для неї невдалою, тобто, вона прорахувалася, дала маху. Звідтоді ніби до неї й прилипло «дала шара маху». З роками з цієї фрази викувалося й до водойми навіки прилипло «прізвище» «шара маха». А відомо ж бо: народ скаже, як зав'яже. Ось і зав'язали вузол.

33. *Польова долина* – анахронічний гідронім, колишня назва чималої водойми серед поля за залізницею. Влітку вона майже повністю пересихала і там найвправніші косили соковиту траву для домашньої корови. Сіно з неї було дуже запашним. Невисохле «блюдце» води влітку слугувало місцем проживання для диких качок.

34. *Криниця* – гідронім, позначення колодязя на території п'ятого поля по дорозі на Миколаїв. Мала дубовий зруб, викопана вручну. Воду брали за допомогою журавля дерев'яним відром. Всі в селі кажуть, що вода в цій польовій криниці була надзвичайно доброю.

35. *Якименків став* – цей гідронім дійшов до нас з документів від 1725 року. Саме тоді цей став коло Козацького купив за «30 золотих доброї монети» отець Іоан Кустовський, благочинний Баришівського церковного округу, який передав придбану водойму отцю Тимофію Сандулу – пресвітеру Козачанському.

Серед гідронімів є назви багатьох копанок. У березі в кінці нашого городу була Прокоповичова копанка. І хоч нею користувалися та регулярно розчищали від осоки й ситняку водне плесо, а влітку копанку поглиблювали заступами і наша родина і родина Миколи Прокоповича Плотника, все ж вона звалася ім'ям сусіда, з яким ми межували берегами. Неподалік були Овсійовичова копанка, Гап'яча копанка. На леваді попід центральним шляхом, де одноосібно люди випасали корів, були Спичакова копанка, Мархушина копанка, Довгого копанка та Вороб'їхина копанка. Були також Сакейова, Нуженкова, Харсічина, Єгорова, Плотникова та Карпова копанки. Характерно, що частина цих копанок, у яких корови пили воду, дітлахи купалися та ловили підсаками чи решетами рибу, а ще раніше в них мочили коноплі, розташовувалися на однойменних левадах. Їх тоді звали Спичакова, Мархушина, Карпова, Нуженкова левади. Звісно, Спичак, Нужна, дід Карпо, баба Марфа (Мархуша) вже не були власниками цих територій, але масиви пасовищ знаходилися або поруч з їхніми городами, або під дворами.

Хоч у селі вже кілька десятиліть не вирощують конопель і їх навіть заборонили сіяти як наркотичну сировину, в Козацькому відродилася мода на копанки. Копають їх нині потужними екскаваторами та скреперами. Так з'явилися нові гідроніми: Дараганова копанка, Стурзіна копанка, Макаровичова копанка.

У них купаються, розводять рибу, вони слугують водоймами для свійської водоплавної птиці.

Слугували для випасу власних корів й інші левади, де не було копанок. Але Крижова левада й Левченкова левада були помережені глибокими канавами, а Катрушина левада впиралася одним кінцем в Шарамаху. Максьомихина левада теж мала поруч водойми. Від Млинової дороги до Першотравневої дороги попід залізницею тягнулася Свиридова левада. Була в селі Яковченкова левада. Поблизу неї в 1760 році Параскева Григорьєва Капустиха продавала здавна козачий ґрунт та двір «с хоромними строениями». Жителі Заглибівки пасли худобу на Поповій леваді – вона називалася так тому, що колись належала одному з місцевих батюшок, який також жив на Заглибівці, а вже за радянської влади в його хаті працювала школа, а також були квартири вчителів. Це приміщення й тепер зовуть не інакше як Попівська школа.

36. Топонім *Вигін* означає місце вигону на пашу великої рогатої худоби. Найбільшим вигонем у селі була земельна ділянка поруч з центральною дорогою. Звідси корів гнали пасти на Крижову, Мархушину левади.

37. *Бурзаків вигін* – невеличкий п'ятачок землі, в який упираються три дороги – з центрального шляху, з Левченківки і з Білих Земель. Власне, це майже центр Бурзаківки, адже раніше багато Бурзаків жило на частині території від Морозівки до Білих Земель. Саме на цей вигін люди зганяли корів зі своїх дворів і звідси пастухи вже гнали їх на пасовище в поле чи на левади. На цей вигін першими прибули на конях розвідники – червоноармійці перед визволенням села від фашистів.

38. *Тирло або Стійло* – топонім, що означає місце на випасі чи біля нього, де скупчували, «тирлували» худобу для відпочинку після випасання і водопою. Одне з тирл розташовувалося на так званій Максьомишиній леваді поруч з долиною, з якої худоба пила воду.

39. *Глиннице* – оронім, назва якого закріпилася в селі за кількома територіями із значними покладами глини. Її брали для будівництва, а також для мазання хат, долівок, інших потреб на Білих Землях, на Подолі, на Сороковці. Голубу, оранжеву, зелену, білу та інших кольорів глину люди брали, коли в семидесятих роках ХХ століття тракторист Микола Потолап бульдозером на кілька метрів углибив висохле плесо Шарамахи на Морозівці.

Топоніми шляхів, що виходять із села або межують з ним:

40. *Верпницький шлях* – дорога, що веде з Козацького в сусіднє село. Її ще називають Бобровицький шлях. У сиву давнину, як я уже писав, його йменували Чумацьким шляхом. Бо одні з перших українських «бізнесменів» зупиняли валки возів, запряжених волами, на березі зниклої річки Ворониці – притоки Супою. Тут, біля старої криниці з джерельною водою, залишки якої збереглися до наших днів, не тільки варили куліш, напували волів і пасли їх на соковитій

траві навколишніх луків. Безсумнівно, до цих валок мажар приєднувалися й наші односельці і теж їхали у Крим по сіль. Після зникнення чумакування ця дорога звалася військово-торговим трактом та військово-транспортною дорогою. Нині ж це просто асфальтована дорога.

41. *Новобиківський шлях* – дорога на Новий Биків.

42. *Миколаївська дорога* – польова дорога, якою можна дістатися до степового села Миколаєва, де колись був окремий колгосп. З приєднанням колгоспу до Козацького вічно заболочену дорогу трохи втрамбували щєбінкою і полили смолою. Як мовиться, з горем навпіл, але тепер туди можна дістатися в будь-яку пору року.

43. *Озерський переїзд* – цей топонім є синонімом Миколаївському переїзду, але має значно довшу історію, бо так називали цей відрізок дороги ще з двадцятих років минулого століття, коли проклали чугунку. Миколаївським він став зватися після приєднання миколаївського колгоспу до козачанського.

44. *Першотравнева дорога* – дорога, що вела з колишнього колгоспу «Перше Травня» в поле до П'ятихаток і далі до Пустотіного і Макіївки. Там був поворот і на Гаврилівку, Українку та Запоріжжя.

45. *Першотравневий переїзд* – безшлагбаумний перетин першотравневою дорогою залізничної колії Новий Биків – Кобижча. Часто на прохання пасажирів «кукушки» тут потяг трохи пригальмовував і люди швидше ніж з Нового Бикова добиралися додому.

46. *Білоцерківська дорога* – дорога до сусідніх Білоцерківців. Щороку її весною розмивало водами Супою. Неодноразово тут впорядковували земляну греблю, але це мало допомагало. Нині ця дорога теж болюча проблема.

47. *Млинова дорога* – топонімічна назва шляху, що веде з Морозівки попід яворами і до чугунки. Колись тут, серед широкого поля стояли вітряки. Млини після встановлення радянської влади націоналізували і окремі з них функціонували навіть після війни.

48. *Вакуленків млин* – млин, що належав козачанину Вакуленку. Стояв на горбистій поверхності над дорогою на Веприк, неподалік від нинішнього кар'єру, в якому беруть пісок. Цей млин був одним з наймолодших у нашому селі, бо в каталозі промислових підприємств Козацького, укладеному в 1920 році, цей млин не числиться.

49. *Плотників млин* – належав односельцю Ф.Плотнику. Стояв на полі по дорозі на Миколаїв. Виробляли на ньому борошно, працював там сам господар. Млин був зареєстрований діючим ще в 1920 році. А молот пшеницю аж до семидесятих років. Тоді його розломали.

50. *Близниці* – топонім, що означає назву розташованих поруч двох високих могил. Були розташовані у восьмому полі. Це по дорозі на Миколаїв.

Старожили переповідали, що Близниці насипали козаки шапками. Ці могили не раз розривали, але скарбів не знаходили. Біля підніжжя Близниць теж стояв млин, але там пухували дітлахи і його підпалили. Тоді ледь не згоріло пшеничне поле.

51. *Явори* – від залізничного насипу по млиновій дорозі у напрямку Морозівки росло зо два десятки товстених яворів. Хто й коли їх посадив, у селі не пам'ятають. Їм було в шестидесяті роки щонайменше по сотні років. У діаметрі їх могли охопити руками лише два-три, а то й чотири дорослих чоловіки. Яворів там тепер нема жодного. Але варто й нині комусь сказати, що це поблизу яворів, то не перепитуватимуть «де це?» ні старі, ні молоді козачани. Та і в Білоцерківцях про них знають, бо біля яворів була неофіційна зупинка «кукушки», яка їхала з Кобижчі. І там виходили білоцерківчани, яким звідси було значно ближче додому ніж з Нового Бикова.

52. *Цегельня* – мікротопонім, що означає територію, відведену для печей, де соломною випалювали цеглу для потреб колгоспу і населення. Виокремлення в окремих топонім відбулося в 1951 році, коли розпочалося будівництво цегельні.

53. *Окопи* – мікротопонім, що використовується для позначення двох місцевостей на козацьких землях. Одна розташована між Козацьким і Веприком, інша – між Козацьким і Новим Биковом. Викопані в кілька рядів окопи в перші дні Великої Вітчизняної були великою помилкою командування Червоної Армії. Їх зрівняли з землею і розорали територію у семидесяті роки минулого століття.

54. *Баштан* – топонімічна зона, яка охоплює територію колишнього саду колгоспу імені Орджонікідзе та прилегле поле, де постійно вирощували горюдину та баштанні культури, зокрема, кавуни

55. *Гайок* – так називають залишки густого лісу, що шумів у сиву давнину на Заглибівці понад Супоєм. Він і нині радує жителів цього кутка врожаєм опеньків.

56. *Берести* – острів, утворений руслом Супою та його притоками. Розповідають, що колись на ньому густо росли однойменні дерева, які не примхливі до солончаків. Це був справжній ліс. До і після революції його вирізали і про нього нагадували лише пні та окремі деревця. Тривалий час у Берести ганяли пасти корів та коней.

57. *Савеліне поле* – поле попід яворами. Колись Семен Бурзак служив у царській армії. За службу заробив кілька десятин землі. Сільська влада нарізала її саме на цьому полі за селом. Там була довга балка з водою. Коли балка влітку пересихала, мул виймали і удобрювали ним поле. Так мали подвійну користь: і балка майже щороку поглиблювалася, і поле удобрювалося. Навіть на цих солончаках Семен Бурзак став заможним хазяїном. Під час примусової колективізації в нього насильно відібрали добротну клуню, перенесли її в колгосп і в ній упродовж багатьох років сушили тютюн.

58. *Велика школа* – таку назву мала школа, урочисто освячена і відкрита 26 серпня 1891 року. Вона тоді звалася народне училище. Нині це приміщення зруйнували.

59. *Попівська школа* – приміщення, в якому жив колись батюшка. Розташоване над дорогою, що веде до Заглибівки. Тривалий час там працювали класні кімнати, згодом там облаштували шкільні майстерні для уроків праці. В окремих кімнатах там жили і живуть нині сім'ї вчителів.

60. *Фенюківська школа* – це приміщення було розташоване над центральним шляхом на Фенюківці. Це колишній житловий будинок дяка місцевої церкви, в якому облаштували в роки радянської влади шкільні класи. Його розламали і на тому місці збудували новий колгоспний будинок на два входи. В одній його частині нині живе родина сільського священика.

61. *Хатинка* – на подвір'ї Великої школи стояла хатинка. Вона спершу була вкрита соломою, а згодом – шифером. Там працювала одна класна кімната. А в невеличкій кімнатці працював шкільний буфет.

62. *Бабачиха* – геть забутий у селі топонім, що означав або ж назву урочища, або ж поля. У крайньому разі в Рум'янцевському описі села ця назва фігурує. Такий же топонім зустрічається й на Київщині, але пояснення йому не знайшов. У тодішньому Переяславському повіті так названа насипана степова могила. Вважаю, що між цими назвами в колись одному і тому полку, але в різних місцях, є якийсь логічний зв'язок. Але це тема для майбутніх досліджень.

Додам, що в Козацькому жили люди, які мали прізвисько Бабачок. Нинішні потомки цих родин не знають, звідки воно взялося, але безсумнівно, що вони між собою пов'язані.

У купчих кріпостях за 1760 рік фігурують топоніми *Кирзинна нива*, *Романенкова нива*, *Рудкове стойло*, *Васильцев лан*, *Велика могила*, *Федченків плеу* та інші давні назви. На жаль, в селі ніхто не може сказати, де саме були розташовані ці об'єкти.

Усвідомлюю, що моя розповідь про топонімічний ареал Козацького та його навкілля, це лише одна краплина у колись повноводному Супої. Відчуваю і залишаюся боржником перед козацькими іншими долинами, горбами, могилами, урочищами, болотами, сільськими кутками і вулицями та їх власними іменами, що не зміг тут про них розповісти. Сподіваюся, що земляки допоможуть мені згодом повернутися до цієї цікавої теми. А заодно тут висловлюю окрему подяку колишньому головному агроному господарства Анатолію Миколайовичу Дарагану, який, на моє прохання, «перелопачував» свою пам'ять. А воно ж казав співрозмовник, все забувається, зрівнюється в пам'яті. І всіх їх не міг пригадати. Але ж втрата топоніму є втраченою і частки історії свого села і краю. Тож давайте разом берегти їх.

Іржуть коні над Супоєм...

*Люблю вечори твої, світанки,
Любисток й м'яту, скупані в росі,
Сумні й веселі мамині співанки,
І трави, що над Супоєм батько мій косив.
Козацьке згадую у радості і в горі,
Іду до нього в радості й журбі...
Село моє! Дозволь мені отак доземно
Із вдячністю вклонитися тобі.*

Кожного року, 22 березня, все людство відзначає Всесвітній день води (водних ресурсів). І хоч Україна чи не найкраще в світі забезпечена водними ресурсами, все ж треба пам'ятати, що цей дар Божий потрібно передати і майбутнім поколінням. І тоді наше бережливе ставлення до води належно оцінять внуки й правнуки.

Кожному краю особливий колорит надають річки. Ще в давні часи під час поселення і виборі місця проживання найважливішою умовою була наявність води. Річки постачали воду людям і тваринам. У річках добували їжу. Крім того, з давніх давен береги рік слугували в захисних цілях. Супій теж досить добре підходив для захисту поселенців. Його звивиста течія створювала природні захищені місця на підвищенні, оточеному водою й болотами. Тож і селились люди на берегах річок, озер. Дослідники нашого краю справедливо твердять, що і вздовж Супою села були й тоді розміщені так щільно тому, що він був колись великою і могутньою судоходною річкою, шириною півтора-два кілометри. Для козаків, які любили торгувати, цей водний шлях був досить доречним, адже він відкривав дорогу до Яготина, який в ті часи був значним торговим центром, а з нього – по Дніпру в Чорне море і до самого Царграда. Дослідники сходяться в думці, що Супій був у ті часи бічною гілкою торгового шляху «із варяг у греки», вперше описаного Геродотом. А скарби, які знаходили на берегах Супою, є наслідком обміну між грецькими колоністами і тогочасним населенням краю, який відбувався десь у районі середнього Дніпра. Греки привозили сюди на кораблях посуд, вина, коштовності, а поверталися в Елладу з хутрами, медом, зерном.

Неодноразово згадував наш Супій відомий французький інженер Гійом Левассер де Боплан. У своєму «Описі України», написаного під час його служби у польського короля, він, зокрема, дав таке пояснення: «Існують здогади,

я б навіть сказав докази, що рівнем протилежного берега Борисфена (Дніпра), які тягнуться аж до Московії, були колись затоплені морем. Про це також свідчать якорі та інші предмети, що знайдено кілька років тому довкола Лохвиці на річці Супій...»

У Супої знаходили й інші речі. Так, згідно чи то легенди, чи бувальщини, описаній в районній газеті в шестидесятих роках минулого століття, в XIV–XVI століттях по Супою сплавляли ліс. А вгору, з Дніпра по ній підіймалися судна заморських купців. І там, де козачани тепер видобували торф, колись швартувались зграї турецьких галер і фелюг, що зліталися сюди за хлібом, конопляним прядивом, медом, хутром. Поступово вирубувались ліси, розорялися київська, переяславська й сіверська землі. До того ж, запорожці перекрили водну дніпровську торгову артерію. Лише маленькі рибальські човники залишилися на плесах Супою. А після розгрому Запорізької Січі, кажуть, ціла флотилія козацьких байдаків стала на вічний причал у верхів'ях Супою. Легенді та переказам про паруси над Супоєм вірили й невірили козачанці. Та ось в тих же роках ківш екскаватора, який добував торф в руслі Супою, наткнувся на рештки великого річкового судна. Безперечно, то був один з тих кораблів-парусників, на яких плавали тут одні з перших поселенців Козацького або ж заморські купці. А ще в заплавах ріки не раз витягували з глибин морені колоди та дошки дубів, які теж могли бути з тих же кораблів-чайок.

Літописний Супій є однією з колісок найчисленнішого слов'янського племені сіверян, мовчазний свідок жорстоких битв хоробрих русичів з дикими степовими ордами. Не раз води Супою несли ворожі трупи до Дніпра, не раз забарвлювалась вона кров'ю київських дружинників. Ще на світанку нашої історії Супій славен був своїми широкими водами, дрімучими лісами, сміливими жителями. Коли степові кочівники-хижаки проривались через першу лінію оборони Київської Русі на Сулі, вони по дорозі на Переяслав натрапляли на другу лінію оборони – Супій. І дзвеніли тоді там мечі, тріщали списи, підіймалися непробивною стіною червлені щити.

Де б не жила людина, вона завжди з любов'ю згадує річку свого дитинства – прекрасну й таємничу, лагідну й ніжну. Незважаючи на те, якою б вона не була – великою чи зовсім маленькою, ледь помітним струмочком. Або ж заболоченою, як наш Супій коло Козацького з його невеличкими плесами чистоводиці. І, думаю не помилюся, коли скажу: не було б Супою, не було б і Козацького. А Супій – не просто якийсь там маленький потічок. Ще до революції дослідники вказували, що він має довжину 137 верст, а площа водного басейну 1800 квадратних верст.

Найдревнішою згадкою про річку Супій, є «Повчання Володимира Мономаха синам своїм», котре входить у «Повість минулих літ» і датується 1085 роком. Наведу дослівний текст: «И на весну посади мя отець в Переяславли перед

братъєю, и ходихом за Супой». Друга історична згадка про Супій відноситься до 1136 року. Річка слугувала своєрідним кордоном Переяславської землі, біля якого крутились войовничі ватаги половців. Вже згадуваний мною історик Л.В. Падалка, також писав, що по Супою існували невеликі укріпи-городища, названі місцевим населенням «кугумами».

Науковці довели, що береги Супою були заселені ще до 1240 року. Тобто, до нашествия монголо-татар. Потім осадництво краю тимчасово припинилося. Орієнтовно до ХУІ століття. А в ХУІІ столітті південніше нашого села по Супою виникли Ничипорівка, Панфили, Фарбоване, Капустинці, Сотниківка, Жоравка, Годунівка. ХУІІІ століття дало краю Супоївку, Засупоївку, інші села.

Ще за часів князівств Київського і Переяславського по річці Супій в селах Биків, Козацьке, Красне, Усівка, хутора Козачого у Згурівці козаки об'єдналися в Биківську сотню. Вона мала свою фортецю на Супої між Биковом і Красним. Фортеця – це острів на річці, площею майже 15 гектарів, обнесений земляним валом та огорожений стовпами і називалась Городище. Ця фортеця була для козаків надійною оборонною спорудою для захисту Києва і Переяслава. А хіба не про славу нашого Супою говорить той факт, що саме у верхів'ї Супою у 1155 році половці приходили укладати мир з нашими князями «и сташа по Дубенцю, оли верх Супоя...»

До речі, час виникнення перших городищ, хуторів, слобід над Супоєм губиться в глибині віків. Вони неодноразово спалювалися, але щоразу відбудувалися, відіграючи важливу роль в обороні рубежів Русі. За спостереженнями багатьох істориків, серед річок Переяславщини саме Трубіж, Супій і Сула найбільше підходили для оборонного будівництва. Є навіть теза, що Надсупійська оборонна лінія виникла одночасно з Посульською. Так, письменник Володимир Скляренко у романі «Володимир» одним з перших висунув сміливу думку про те, що міста-фортеці по Супою були зведені одночасно з фортецями на інших прикордонних річках у Х столітті. Дослідник Михайло Пономаренко писав: «Будучи густо усяною руськими селами і ставши оборонною лінією Переяславського князівства, річка Супій, природно, повинна була мати й оборонні вузли». І справді, в Х-ХІ століттях на берегах Супою стояли укріплені міста або ж опорні пункти супійської оборонної лінії. І саме річку Супій стали називати першою лінією багатоешелованої оборони Переяслава.

З нашим Супоєм пов'язано багато легенд і переказів. Наведу декілька, які передаються з покоління в покоління саме в Козацькому та найближчій окрузі. Отже, в сиву давнину на березі красивого Супою розкинулося поміщицьке обійстя. У поміщицькій родині був один красень-син, який закохався в таку ж красуню-ріку. Щоранку бігав він до ріки, кохався у її джерельній воді, яка біла на дні з глибинних ключів. У теплі літні ночі парубок залишався ночувати в човні, який гойдався на лагідних хвилях. Так було й тієї зеленонедільної ночі.

Піднявся сильний вітер, човен відв'язався від дерева і хвилі погнали його до середини ріки (за іншими переказами, його штовхали поперед себе русалки). А там човен розгойдався, набрав через борти води і врешті перевернувся. Річка широко розкрила свої обійми і навіки приголубила парубка у своїх водах підземного царства. Вбита горем мати, вирішила помститись річці. Вона веліла своїм численним слугам вовною забити підземні джерела, аби вони не жили річку водою. Слуги виконали волю поміщиці. Красуня-річка стала швидко міліти, заростати татарським зіллям, очеретом. Так і зміліла річка.

Інша легенда теж не менш трагічна. Ніби коли Супій був повноводим, в ньому випадково втопилася дочка поміщика. Тоді його дружина запалила свічку, поставила її на легкий човен і пустила по водному плесу, свічка згоріла, або, як ще говорять, сплила. А потому поступово стала спливати і вода в річці. Як би там не було, а річка й справді зміліла, а на її береги наступили болота та трясовина.

Розповідають і таку історію. Після розгрому завойовників поблизу джерела, з якого бере початок Супій, косарі знайшли в траві ікону Святої Параскеви. Дехто хотів забрати святий образ до своєї хати, але гуртом вирішили віднести до церкви. Але через трохи ікони в церкві не стало. Люди знову знайшли ікону в траві. На тому ж самому місці. Знову помістили ікону до місцевої церкви. Та яким було здивування, коли ікона знову зникла. І вже втретє знайшли її на Побиванці. Підняли її з землі і тут з-під ікони вирвалося джерело. Віруючі помітили, що вода має цілющі властивості. Після вмивання чи купання в ній позбувалися ран і недуг. Згодом на тому місці збудували дерев'яну капличку із зрубу і назвали її на честь Миколи-Чудотворця. Люди молилися до ікони, прикрашали її квітами, вінками та рушниками. Одного разу сільський парубок зняв вінок для нареченої. Відразу ж небо затягнули хмари. Злякався парубок, впав на коліна і цілу добу молився і просив прощення у Бога та Його Святої Угодниці. Коли вінок повісив на місце, а саме такий наказ почув він з небес, все утихомирилося і сонце знову вийшло з-за чорних хмар.

У радянські часи джерело засипали землею, а каплицю зруйнували. Років десять тому свидовчани вирішили відновити джерело і каплицю. Але мало хто пам'ятав точне місце їх розташування. Після довгих пошуків і молитов побачили серед поля вогняний стовп. Кинулися туди, дивляться і очі віри не ймуть: з-під землі джерело струменить. Толокою облаштували криницю, освятили. Меценати допомогли капличку збудувати. І тепер багатьох зцілює свята вода.

Ще одна каплиця з цілющою водою на березі Супою є в Красному. Знову ж таки неподалік від Козацького. За людськими переказами, ікону теж святої Параскеви пастухи знайшли на лівому березі Супою у кінці ХУІІІ століття. Коли підняли її, то з-під землі вдарив ключ джерельної води. Це було якраз на десяту п'ятницю після Великодня. Джерело розчистили і воно не зникало навіть

у найбільшу спеку. Над джерелом поставили зруб, а поруч – хрест. Та в роки войовничого атеїзму там забороняли проводити освячення води. Лише останні 15 років криницю й територію благоустроїли. Встановили новий різьблений хрест. І на Десятуху ікону святої Параскеви, яка знаходиться в церкві сусіднього села Петрівка, виносять з храму і в супроводі багатьох людей йдуть з нею до святого джерела. Упродовж всієї хресної ходи люди стають перед іконою на коліна, а ікону проносять над їх головами. Кожен намагається доторкнутися або ж пронести святиню бодай кілька метрів. Ось така вода в нашому Супої.

Доля нашого обмілілого Супою хвилювала вчених і владу ще до революції. Цікавою з цього приводу пояснювальна записка, яку наводжу трохи нижче.

Як свідчить історія, за осушення болота і відродження Супою тоді так і не приступали.

Ініціативу створення меліоративного товариства та осушення болота над Супоєм, а заодно й врятування річки у 1925 році проявили жителі Білоцерківця. Як свідчить протокол № 22 загальних зборів громадян села від 19 липня, в яких брали участь 65 чоловік, одним із пунктів зборів була організація меліоративного товариства із осушення болота. Тоді збори постановили організувати таке товариство з осушення болота і при цьому всі витрати, які будуть для цього потрібні, взяти на себе (ДАЧО, ф.П-672, оп. 1, спр. 17, стор. 55). Але й цього разу далі розмов справа не посунулася. Супій повністю став перетворюватися в болото. І це не диво. На початку ХХІ століття, коли знову постала проблема збереження малих річок в Україні, були оприлюднені статистичні дані про те, що за останні 15 років з карти нашої держави зникли 10 тисяч малих річок. Всіх їх в Україні вважається більше 70 тисяч – малих і маленьких та шість великих водних артерій. Той живий організм створював багатющі природні умови для життя, які іншим країнам і не снилися.

Своїм бездушним ставленням до природи людина загубила не тільки Супій. Вирубали на берегах ліси. У погоні за гектарами ріллі, коли розорювали в Козацькому Крижову, Левченкову, інші левади та береги річки, завдавали неправної шкоди руслу Супою. У його води, у притоки Супою разом з розораними землями попливли мінеральні добрива. Остаточо стали замулюватися джерела у витоках Супою та і по всьому руслу річки. Значної шкоди Супою завдавали Новобиківський, Згурівський, Яготинський та інші цукрові заводи й інші промислові підприємства. У Згурівському районі під загрозою зникнення опинився у руслі Супою Усівський гідрологічний заказник, площею 530 гектарів. Там, де колись купалися самі й купали коней, річка відступила, залишивши на згадку майбутнім поколінням одне багно. А що ж буде із Супоєм через сто, двісті років і чи буде він взагалі? Давайте задумаємося: що ж ми залишимо своїм нащадкам? Але він може ще жити і радувати людей довго, якщо нашому сивочолому Супою, свідку нашої історії, надамо бодай невелику допомогу.

Пояснительная записка къ проекту осушенія болота Суной Козелецкаго уѣзда Черниговской губерніи.

Болото Суной находится въ долинѣ исчезнувшей рѣчки Суной, имѣющей протяженіе въ Черниговской губ. 23 версты и въ Полтавской около 114 версты; Черниговскій Суной занимаетъ площадь 1700 десятинъ (по измѣренію выкопировокъ изъ межевыхъ плановъ) въ дачахъ сель Свидовца, Вороньковъ, Ваприка, Бѣлоцерковица, Козацкаго, Петровки и м. Стараго и Новаго Быкова; владѣльцами болота являются крестьяне названныхъ сель и изъ помѣщиковъ г-жа Мейндорфъ, г-г. Кочубей и Славатинскій.

Предварительныя (общія) изысканія по Суной, произведенныя экспедиціей въ 1895 г. и изложенныя въ отчетѣ губернской земской управы за тотъ же годъ, выяснили, что болото Суной принадлежитъ къ обычному въ южной части Черниговской губ. типу рѣчныхъ болотъ, съ растительнымъ покровомъ изъ осокъ и зеленого мха Нурпит и слоемъ торфа, превосходящимъ въ южной части 2 саж.; что значительная водность болота, при отсутствіи русла рѣчки, обуславливается какъ естественной влагоемкостью торфа, такъ и искусственной задержкой воды въ торфяникѣ двумя плотинами съ высокими водосливами въ м. Быковѣ и с. Воронькахъ, и что для осушенія Черниговскаго Суной на всемъ его протяженіи надо уничтожить вышеупомянутые водосливы и проложить взаимно заросшаго русла рѣчки осушительный каналъ отъ с. Свидовца до с. Згуровки, съ объемомъ выемки въ предѣлахъ Черниговской губ. до 11000 куб. саж.

Нивелировка экспедиціи 1895—7 годовъ, опредѣлившія абсолютную высоту два долины Суной и ближайшихъ къ ней буровыхъ скважинъ въ м.м. Бобровицѣ, Мосовкѣ и Яготинѣ, даютъ основаніе заключить, что долина Суной какъ въ Черниговской, такъ и на всемъ почти протяженіи рѣки въ Полтавской губерніи не прорѣзываетъ толщи глинистыхъ потретичныхъ

(дилювіальнихъ) образованій и не достигаетъ нижележащаго яруса третичныхъ песковъ, такъ что дно торфяной поймы Супоя водонепроницаемо, и водность болота обуславливается атмосферными осадками, выпадающими въ предѣлахъ бассейна, т. е. въ Черниг. губ. — на площади не болѣе 240 кв. верстъ, въ количествѣ около 500 миллиметровъ въ годъ. Въ 1897 г. была разбита по Супою линія проектируемаго для осушенія канала, на протяженіи 23 верстъ 172 саж. — въ предѣлахъ Черниговской губ., и на 5 верстахъ ниже границы — въ Полтавской губ., т. е. на томъ минимальномъ протяженіи, на которое необходимо продолжить каналъ по Полтавской губерніи, чтобы осушить весь Черниговскій Супой. Нивеллировка этой линіи показываетъ, что дну осушительнаго канала можно придать выше с. Вороньковъ уклонъ 0,0004 и ниже его только 0,0002; при ширинѣ канала по дну 0,70 саж. въ устьѣ и 0,30 саж. при началѣ канала выше с. Свидовца, при ширинѣ поверху отъ 1,64 саж. до 3,30 саж. и при глубинѣ отъ 0,38 до 1,00 саж., необходимо вынуть въ Черниговской губ. 9643.94 куб. саж. земли, частью въ глинѣ, по большей же части въ торфѣ, и не менѣе 1912,25 куб. саж. въ торфѣ въ Полтавской губ.; нѣкоторое уменьшеніе выемки, противъ опредѣленной прежде приблизительно, произошло благодаря включенію въ составъ проектируемаго канала существующихъ уже канавъ г. Кочубея, которыя должны быть приведены къ требуемой профили по даннымъ въ прилагаемой вѣдомости размѣровъ и продолжены по смежнымъ землямъ, для того, чтобы онѣ вполне отвѣчали назначенію не только пограничныхъ, но и осушительныхъ каналовъ. Вообще часть Супоя выше с. Вороньковъ находится въ условіяхъ болѣе благоприятныхъ для осушенія, чѣмъ нижняя часть: спеціальныя изысканія показываютъ, что, начавъ осушительный каналъ версты на 2 ниже плотины въ Воронькахъ — у пикета 96. на границѣ владѣній г. Кочубея и г-жи Мейндорфъ, возможно вполне осушить болото выше гребли въ Воронькахъ, вынувъ около 4320 куб. саж. земли (значительная часть въ глинистомъ грунтѣ); осушеніе же нижележащей и болѣе значительной площади болота находится въ зависимости отъ продолженія канала въ Полтавской губ., безъ чего прилегающая къ границѣ площадь 400 десятинъ почти до Быковской гребли, а также и площадь Быковского прудища, составляющая по меже-

вымъ планамъ 70 дес., не могутъ быть осушены. Считая въ этомъ послѣднемъ случаѣ осушенную площадь равной 1200 дес. и полагая, что стоимость 1 куб. саж. выемки достигнетъ сравнительно высокой цѣны 1 руб. 80 к., найдемъ стоимость осушенія 1 десятины равной максимумъ 14,4 руб. Если бы получено было согласіе Полтавскихъ владѣльцевъ на продолженіе канала на 5 верстѣ по Полтавской губ., то при той же цѣнѣ выемки стоимость 11556,1¹⁾ куб. саж., распредѣляясь на 1700 дес., составила бы 12,2 рубля на 1 дес.; и наконецъ, при условіи осушенія болота Супоя въ Полтавской губ. на средства тамошнихъ владѣльцевъ, та же стоимость понизилась бы до 10,2 руб. Цифры эти зависятъ отъ цѣны кубической сажени выемки. ¹⁾

---

¹⁾ Указаніе академика Гильденштедта объ отсутствіи во флорѣ Супоя «Недры въ 1774 г. мховъ, встрѣчающихся нынѣ въ изобиліи и указывающихъ на постепенное ухудшеніе хозяйственной цѣнности болотъ, приведено было выше, см. выписку на стр. 126—127.

Пасутся коні над Супоем

Вуличні «прізвища» моїх односельців

Москалю, не клянись мені в любові,
Вже досить я за неї заплатив.
Позбувся я і імені, і мови,
І в самогоні сором утопив.
Ще як Росії не було в утробі,
Я в цьому присягнуть не побоюсь,
Уже була держава хліборобів,
І ця держава звалась просто – Русь.
Тоді ми звались руси або роси...
Наш князь полки на половців водив.
Ваш цар нам дав кликуху «малороси».
Ось так «молодший» «старшого» родив.

Віктор БОВА

Українці мої! Дай вам, Боже, і щастя, і сил,
Можна жити й хохлом, і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо нахилить до ваших могил,
Як не зраджена вами, зневажена вами Україна...

Віктор БАРАНОВ

Дослідники стверджують, що в Україні прізвища виникли ще за часів Київської Русі. Найбільш повно подані давні українські прізвища в «Реєстрі всього війська Запорозького». Його склав козацький уряд Богдана Хмельницького восени 1649 року. Цей унікальний документ доніс до нас 40 тисяч власних чоловічих імен і прізвищ. Козаки Переяславського полку теж потрапили до цього реєстру. Пізніше багато з них стали родоначальниками багатьох відомих родів.

Так, вчені на основі аналізів документів Басанської сотні стверджують, що в Козацькому у ті часи жили родини, для яких найбільш характерними були прізвища Божко, Васильченко, Вовк, Гарбуза, Клименко, Красноок, Манко, Павлуша, Писаренко, Плотник, Самсоненко, Трубач, Фастовець, Федченко, Шкурник (Кривошея В. «Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк». К., 2004, стор. 167). Не сперечатимусь. Однак хочу доповнити цей перелік. І роблю це теж на основі архівних документів. Так ось у ті часи досить поширеними у селі були прізвища Романенків, Онисечків, Харланів, Лесиків, Задорожних

Трохи пізніше з'являються прізвища Гринь, Фенюк, Лахно, Цикало, Радченко, Нужний, Ханенко тощо. Відомість про складання присяги на вірність Єлизаветі Петрівні від 2 січня 1742 року дає підстави говорити, що навіть в сусідніх селах люди мали різні прізвища. Так, для Веприка вже тоді характерними були прізвища Чуб, Басанько, Древінський, Ралко, Братечко, Сокира, Голод, Кликавка, Галичин, Чечко. У Брагінцях найчастіше зустрічаються Велички, Бровки, Пугачі, Рєви, Іващенко. У Старій Басані – Лепехи, Шаповали, Головні, Шурубури. У Пісках – Волошини, Головки, у Вороньках – Шидловські, Турчини, Ляховченки.

Багато тогочасних прізвищ не дійшли до наших днів. Так складалося життя, що в родині не було синів або ж вони гинули молодими у кривавих січах, а дочки брали прізвища чоловіків. Так і згасали цілі роди. Згасли не тільки окремі прізвища, а й імена. А це справжній пласт нашої культури і нашої історії. А сліди предків не повинні зникати з нашої пам'яті. Аналіз метричних та сповідальних книг нашої церкви свідчить, що два століття тому в Козацькому досить поширеними були такі жіночі імена: Агафія (Гапа), Агрипина, Василина, Васса, Векла, Гликерія, Густина, Іустина, Домна, Домникія, Домаха, Зіновія, Євфимія, Євдокія, Ївга, Килина, Ксенія, Кулина, Лепестина, Мавра, Марфа, Мокрина, Меланія, Маріанна, Михайлина, Мотрона, Нимидора, Параскевія, Порфирія, Солломонія, Степанида, Улита, Уляна, Христина, Хівря, Феодосія, Федора, Фекла, Февронія, Юхимія, Явдоха.

Майже не взяли з собою нащадки у XXI століття й багато чоловічих імен. Серед них – Афанасій, Агей, Амвросій, Антип, Андрон, Андріян, Архип, Варфоломій, Влас, Гаврило, Герасим, Гликерій, Доміан, Діонісій, Дорофей, Дементій, Дей, Зот, Єлізар, Єпистимій, Єлисей, Єфрем, Ераст, Іуда, Ісаакій, Ієремія, Карпо, Ксенефонт, Кир, Кирик, Лаврін, Ларіон, Левко, Леонтій, Лаврентій, Маркел, Мойсей, Митрофан, Наум, Нестор, Ничипір, Никон, Никодим, Онисій, Онисим, Овсій, Омелян, Платон, Панько, Пуд, Панас (Опанас), Пантелеймон, Пантелій, Парфен, Прокіп, Прохор, Сава, Савелій, Сидір, Ісидор, Сазонт, Самійло, Самуїл, Стах, Симеон, Севастьян, Сисой, Соломон, Теофіл, Тадей, Фадей, Феофан, Фирс, Уляян, Устим, Юхим, Яким, Явтух (Євтух), Ярема. Правда ж, цікаве різноманіття. І це лише в Козацькому. На зміну цим іменам прийшли Сніжана, Яна, Анжела, Майя тощо. Чи збережуть їх наступні покоління? Відповідь на це дасть історія.

Та зараз я хочу повести мову не про імена і прізвища, а про прізвиська. Адже так склалося історично, що забувається все: імена, дати, події, образи. Навіть любов приходить і відходить. А ось прізвиська залишаються в пам'яті надовго. Як трава пробивається крізь товщу асфальту, так і прізвиська проростають через товщу десятиліть і навіть століть. В Україні та і в сусідній Росії здавна повелося, що їх «приклеюють» людям. Незалежно від того, яке місце під сонцем вони займають. Загляньте в інтернет. Там побачите, що обраний в 2014 році президент України Петро Порошенко має прізвисько Шоколадного Зайця. Мають прізвиська майже всі народні депутати України нинішнього і минулого скликань. Серед

найбільш цікавих визначу такі: Прем'єр-міністра держави Арсенія Яценюка дразнять Кроликом Сенею, Миколу Катеринчука – Катером, Юрія Мірошниченка – Добрий Юра, Василя Кисельова – Фантомасом, Владислава Каськіва – Барменом, Анатолія Толстоухова – Гімнописцем, Юрія Костенка – Альпіністом, Михайла Поживанова – Мишкою Три Проценти, Миколу Рудьковського – Довгоносиком, Олександра Мороза – Сивим. Відомий російський поет Олександр Пушкін мав два прізвиська. За досконале володіння французькою мовою його прозвали Французом, а за надзвичайну рухливість дразнили Мавпою.

У нашому Козацькому теж майже нема такої сім'ї, яку б не звали якимсь по-вуличному. «Моє дівоче прізвище Чайка, – розповідала Катерина Дмитрівна. – І я не пам'ятаю, щоб у селі нашу сім'ю якимсь дразнили. Коли ж я вийшла заміж за Якова Плотника, то тут яких тільки прізвиськ у них не було. Мені спершу аж дивно жилося...»

Я не міг зневажити такий багатий і цікавий матеріал, як місцеві прізвиська. Тим більше, що в українській науці немає жодного фундаментального дослідження, яке б пояснювало їх походження. Записав я їх від односельців більше 300. Але це, звичайно, не всі. Багато їх забуто через зникнення родів та окремих носіїв прізвищ.

Маю сказати, що прізвиська досить живуча традиція в Україні. Ще чорноморських черкесів козаки називали не інакше, як іногородцями та гамзелами. Ті ж козаків дразнили куркулями. Про обзивання прізвиськами пише й «Історія Русів» Георгія Кониського від 1846 року. Козаки запорозькі, говориться в ній, дуже невдоволені були із злучення їх з Росією, а особливо з поводження із їх військами; а «подано до того причини, здається, зовсім незначні, хоч подіяли вони сильно на уми народні. Козаки тії, будучи в походах разом зі стрільцями та сагайдачниками російськими, терпіли од тих солдатів часті та дошкульні глузування за те, що голять свої голови. Солдати тії, бувши ще тоді в сірячинах та в личаних постолах, неголені і в бородах, себто в усій мужичій образині, були, одначе, про себе незрозуміло високої думки і мали якийсь паскудний звичай давати всім народам презирливі прізвиська, як от: Полячишки, Татаришки і так далі. За тим дивним звичаєм зивали вони Козаків «чубами» та «хохлами», а іноді й «безмозкими хохлами», а ті сердилися за те, аж пінилися, заводили з ними часті сварки та бійки, а врешті нажили непримиренну ворожнечу і дихали до них повсякчасною огидою» (Історія Русів. К. – 1991. стор. 194). Далі в книзі розповідається, що Богдан Хмельницький послав скаргу до царя, в якій сказав, що його піддані дихають самим лише презирством та знуцанням над українцями. «Обзивання «виговцями» та «хохлами» є звичайними для них титулами й назвиськами. Саму навіть релігію, або віру, народу тутешнього, що була колись взірцем і коліскою для всієї Росії, таврують вони, яко обливальщину... і, словом сказавши, ледве признають народ сей за створіння Боже...» (там же, стор. 203–204).

Прізвиськами була наповнена й тодішня документація. Наведу лише один приклад. Купча кріпость від 14 вересня 1760 року розпочинається словами, що ниву продає жителька козачанська Параскева Григорівна Капустиха. (Очевидно, що прізвище її Капуста – авт.), купляє її козак Яким Щербань, який по давніх предках своїх називається Лесиченко та Фастовець. У відомості про набір волів у військо в 1739 році записано, що у Веприку воли взято в удови Сливихи, а у Вороньках – у посполитої Оришки Тимошихи.

Прізвиська отримували новачки, які приходили на Січ. Іспитом для них було не тільки прочитати «Отче наш», випити залпом кварту медовухи, а й прийняти прізвисько. А поряд зі звучними, козаки нагороджувалися веселими та обрзливими. Не кожен з прибульців з розумінням ставився до такої витівки січовиків, але більшість козаків витримувала іспит і не ображалася на побратимів.

Прізвиська свідчать про надзвичайну спостережливість односельців, їх бездонний і невичерпний сарказм або ж і зневагу до окремих односельців, яким «клеїли» те чи інше прізвисько. Часто складається так, що саме прізвисько несе не одна людина, а її діти і правнуки. Цікаво, що окремі люди соромляться своїх прізвиськ. Навіть тоді, коли вони не несуть в собі ознак зневаги чи насмішки. Саме тому при озвученні прізвиськ я намагатимуся мінімально прив'язувати їх до конкретних осіб чи родин.

Розпочну тут зі своєї родини. Батько розповідав, як до них ще в революційні роки прилипло прізвисько Усик. Саме тоді зі служби в царській кавалерії в село повернувся старший брат його батька Денис Степанович Гринь. В село він з'явився не тільки у погонах молодшого командира, з бойовими медалями на грудях, а й з хвацькими вусами на верхній губі. Ось тоді хтось і мовив: «Усик з фронту приїхав». Так прізвисько з одного Дениса перейшло на всю сім'ю, хоч ні рідний його брат Петро, ні його син, а мій батько Микола, ні його три сини ніколи не носили вусів. Давно нема на світі Дениса Степановича, нема його братів і племінників, мають по шість і більше десятиліть його внучаті племінники, а всі вони Усики. Усичкою звали й Денисову дочку Ксенію, а тепер так же кличуть її дочку Ганну, яка багато десятиліть тому вийшла заміж у Білоцерківці і там живе.

У Козацькому багато родин із прізвищем Гринь, але Усики ми одні. І про це знають і старі, і малі. І за це ніхто з нас ніколи ні на кого не ображається. Бо інші Грині мають інші прізвиська. Одне з них Сизьон. Очевидно, воно прилипло через те, що до революції багатьох хлопців батюшка нарікав Сазонтом. Ось воно трансформувалося і стало Сазоном та Сизьоном. Можливо, це прізвисько пішло від прізвища Сазонов, яке було до революції у Козацькому.

Про заснування Козацького козаками побічно вказує й те, що в селі до цього часу є люди з прізвиськом Козак. В давні часи та й до недавнього періоду вони жили в основному на Подолі, неподалік від Броду. Згодом розселилися й в інші кутки села.

За прізвиськом у Козацькому дуже легко знайти потрібну людину чи сім'ю, дізнатися, де вона живе. У селі досить багато людей носить прізвище Романенків. До речі, вчителі нашої школи записали в селі легенду походження цього прізвища. Ніби, на околиці Козацького у старенькій похиленій хаті жила молода вдова із сином років п'яти-шести. Батько хлопчика загинув, коли на поселення напали кочівники. І залишився малий Роман напівсиротою. Жили вони дуже бідно. Але мама часто говорила сину: «Ти ще малий, не Роман, а мій Романчик, Романенко. От виростеш великим, і заживемо щасливо й багато». Одного разу на подвір'я зайшли чужі люди. Вони запитали, хто тут хазяїн. І хлопчик відповів: «Я, Романенко». Так і стали його прозивати Романенко. А пізніше увесь рід одержав таке ж прізвище.

За прізвищем ви справді можете шукати потрібного Романенка тривалий час. Але варто сказати, що вам потрібні Гап'ячі чи Сербини, Тубельці чи Бодрики, як вам від малюків до стариків розкажуть, хто й де живе. Велику палітру прізвиськ має рід Самсонів. Є серед них Юшка й Петрушка, Лапа й Люлька, Машенки й Жадани, Неважні, Клишки. Ганну Антонівну Самсон, яка півстоліття працювала в селі акушеркою, звали не інакше, як Галя Устина. А ось спалену фашистами разом з іншими односельцями комсомолку Олю Самсон й сьогодні в селі називають Олею Заклунною, бо сім'я жила в хаті за великими клунями. До речі, герой-підпільник років Великої Вітчизняної війни Павло Плешкун мав кличку Колок, а його двоюрідного брата партизана Миколу Плешкуна дразнили Рябчиком.

Серед Кобизьких є Рабіки, Близнюки, Кабельники, Камені, Козли, Дохторі.

З сивої давнини у селі живуть Дарагани. Знову ж сільські краєзнавці запропонували цікаву історію походження цього прізвища. Розповідали, що в сиву давнину до Козацького прибився невідомий чоловік. Був він майстром на всі руки: міг і воза полагодити, і коня підкувати, і сітки для ловлі риби в Супої сплести. А ще любив жартувати. Ніби, завжди, коли люди запитували, скільки коштуватиме та чи інша робота, відповідав, що буде дуже дорого. Насправді ж, брав символічну плату. Тоді, ніби, й прозвали цього чоловіка «Дороган» (від слова дорого). А вже пізніше, коли прізвища стали записувати в документах, з'явилося прізвище Дараган. Хоч у сусідньому селі, де селились наші предки, й до цього часу це прізвище звучить Дороган. Так це чи ні, сказати важко. Достовірно лише, що й нині серед сільських Дараганів немало людей із справді золотими руками. Серед них, зокрема, й колишній головний агроном колгоспу Анатолій Миколайович Дараган. Але щоб знайти потрібного Вам Анатолія Миколайовича у пам'яті перевертатимуть усе Козацьке. Але варто сказати, що потрібен саме Анатолій «Хивровичин», як вам секундою скажуть, де він живе. Цікаво, що Хіврею звали не його матір, а бабусю. А прізвисько живе й ще житиме не одне покоління. Бо й його синів знають не просто як Дараганів, а саме Хивровичиних. Не знаю, як їм, а мені радісно за невідому мені Хіврю, пам'ять про яку живе вже більше століття.

До речі, чи не найбільшу групу вуличних прізвищ у Козацькому складають ті, які походять від імен чи прізвищ прадідів, дідів, бабусь-прабабусь, батьків, матерів, дружин, чоловіків. Продовжувачі роду несуть у майбутнє прізвиська Овсійовичові, Гап'ячі, Лєвошчині, Артемовичі, Сакейові, Надькові, Прохорові, Мусянчині, Улитині, Харитинині, Ігнатовичові, Климовичові, Макаришині, Ільовичові, Степанінови, Гордіячині, Кирюшині, Панкратові, Мєлахині, Мєлашові, Берчикові, Єнчикові, Хитонові, Семенишині, Марковичові, Луковичові, Федосьчині, Костікові, Романовичові, Горпиновичові, Яреміні, Ягоровичові, Мархушині, Карповичові, Калєнушині, Дєніскові, Люсіні, Максьомишині, Леонтійові, Дєнісячині, Андріянові, Ярошихи, Хоменкові, Домаховичеві, Тихонові, Опанасєнкові, Ївжині, Дорошові, Павліньчині, Ївковичові, Зіньчині, Хомихині, Булийонові.

Палітра сільських прізвищ дуже різноманітна. Однієї базарної середи на центральному майдані села аж занадто голосно сміялися чоловіки. Підійшов і я, запитав, чому такий регіт. Відповідають, а ти подивись за отією чергою до продовольчої ятки. Подивився і нічого не побачив дивного. Черга як черга. «Та там же цілий зоопарк зібрався, – мало не крізь сльози регочуть. – Он дивися: попереду Коза стоїть, за нею Лошак примостився, далі Заєць з Ведмедем тупцюють. А он спадкоємці Овечки й Козла підходять. А он педалями Ведмедка крутять».

– А поряд все пташине царство зібралось, – показує рукою інший жартівник. – Дивіться і Кулик, і Лебедка, і Куриця, і Перепелка, і гордий Лебідь з Індичком. А поблизу ще й Гєдзь кружляє. А он, погляньте, з двору й Верєб'їха вилітає. Нєвже цього разу Какаду «не прилетить» базарувати?..

До речі, від назв птиць, комах, тварин і звірів у селі багато прізвищ. Вище я згадував Лебєдку. Але є в нас і Лебідь, а ось його сина змалечку зовуть Лебєдько. Серед неназваних Курочка, Куличка, Ярка, Барани, Бєк, Бугай і Бугайка, Бичок, Мавпа, Крот, Борсук. З назвою риби пов'язане в селі одне прізвисько – Камбала. З кличками собак – теж одне Джєк.

Серед найдавніших прізвищ у Козацькому є ті, які пов'язані з нашими пращурами із ХУП–ХУШ століть. Походять вони від прізвищ, які фіксувалися в церковних метричних та сповідальних книгах. Були справжніми прізвищами родів, а тоді перейшли у вуличні прізвиська Друган, Бєган, Бодрик, Журман, Басак, Гладишка (Глєчиха), Мороз, Лигус, Пінчук, Дорош, Чумак, Валіка, Жиглій, Жадан, Чєчко, Мащєнко, Нищимний, Задоя, Брушко, Гулак, Керман, Дідик, Заєць, а спадкоємниць дворянина, «смотрителя козачанского» Шапрановського звали Шапранка.

Пєвну групу прізвищ складають ті, які мають шкільне, а то й дитяче походження. Часто це було зменшувальне від дорослого імені. Серед них – Марічка, Катюнька, Миколашка, Петльонька, Колько, Павлуша, Гришка, Мишка,

Стьопа, Валерик, Галюся, Парася, Петька, Саньчиха, Санька, Варочка, Максьюмиха, Максьюмка, Паша, Ольгушка, Оленька, Олінка, Маринка, Проня, Вітьок, Мартинка, Хомка, Мишуна і тепер нащадки Мишуніни.

У Козацькому у всі часи було багато жінок з ім'ям Олена. Якщо ж говорили Оленка, то всі знали, що мова йде про дружину завідуючого фермою Григорія Тимофійовича Пісковця. Її і в молодості, і в старості звали тільки Оленкою. Багато в Козацькому жінок мали ім'я Парасковія. Але Парася була одна і в селі всі знали, що мова йде про Парасковію Бурзак.

Один хлопчина мав дуже білявого чубчика, отож і прозвали його Коля Біленький. У іншого ж, навпаки, волосся була дуже вже смолянисте і сам він був смуглим. Звідси й кличка – Коля Чорний. Правда, такого ж смуглявого хлопчину з іншої родини прозвали Ваня Циган. Хоч інших його двох рідних братів так і не звали. Є в Козацькому дві Галі Чорні. Є в нас носії і подвійних прізвиськ. Серед них – Коля-Кузьма, Маня-Машина, Миша Друг, Коля-Карпо, Ваня-Хома, Володя Цьоля.

Є й прізвиська зменшувальні від прізвища. Наприклад, Гордьонок, Гриньок, Катрушонок, Чубчик, Чубенок, Бурзачок, Дараганчик, Харланчик. Інколи ж буває навпаки. Це коли прізвисько гіперболізує ім'я. Наприклад, Маруфей, Наталупа, Микорай, Грицай, Шуркан, Борен, Яголун. Прізвиська інколи давали за дефектами мови. Так, хлопця з однієї сім'ї прозвали Ляляпет, бо він довго не вимовляв велосипед. В іншій родині дітей звали Вахля, Михля, Грихля, Люхля. (Вася, Миша, Гриша, Люба). Це, мабуть, тому, що їх мама – добра і спокійна жінка, як, до речі, всі й діти, завжди говорила «наробила кахлет». Ще до Великої Вітчизняної війни один чоловігя в селі слова з буквою «р» вимовляв аж занадто протяжно «р-р-р-р». Наприклад, «пр-р-р-равда», «дір- р- р- р- ка». Так до нього й прилипло прізвисько «Дірка», а всі родичі, мабуть, навіки залишаться Дірчині.

Невелику групу складають прізвиська, пов'язані з малим ростом їх носіїв. Це – Комар, Блоха, Купка, Кнопка, Муха, Горошина, Дубинка, Нусик (Носик), Недокурок. Навпаки, високорослого хлопця прозвали Гришею Длінним. Їх у селі водночас було два, тому одного звали Гришею Довгим. За велику начитаність одного школяра прозвали Дідком. А майстра писати лівою рукою – Лівим.

Цікаву, хоч і не дуже кількісну групу, складають козачанські прізвиська, пов'язані з різними вождями, політичними і громадським діячами, військовими званнями та захопленнями. Земляки розповідали, що до війни одного односельця звали Мілюковим, хоч до цього політичного діяча він не мав жодного відношення. Серед диктаторів є в нас Гітлер і Сталін. До речі, «Йосип Віссаріонович» часто виходив із двору на леваду, скидав з голови кашкет, схожий на сталінський, зажимав його під пахвою і розпочинав палкі промови на політичні теми. Видно, вчорашній фронтовик сьорбнув у горнилі війни немало лиха, оскільки так безбоязно таврував владу і її керівників.

Одного представника роду в селі звали Царьок. Представника іншого – дразнили Косіором, хоч до цього громадського діяча він теж не мав жодного

стосунку. Так само не був родичем чи бодай знайомим наш односелець з керівником селянських повстань проти поневолювачів селянства, якого прозвали Кармелюком, а ось характер у нього був бунтівний. У сім'ї Петра Плотника було два сини. Сам Петро Олексійович дуже любляв читати в газетах про політику і політиків. Чомусь йому дуже подобався тодішній угорський лідер Янош Кадар. Отож і сина свого Івана він сам назвав Янок. Іншого сина він мріяв бачити військовим і обов'язково полковником. Сам так його і прозвав. Петро Петрович виріс високим, струнким красенем, але став не військовим, а авторитетним електриком у селі. Але прізвисько Полковник приклеїлося навічно. І діти та внуки в нього Полковникові. У роки війни колишня голова колгоспу «Перше Травня» Степанида Козачухо за свою сміливість, відчайдушність від своєї ж матері одержала прізвисько Козьмодем'янська.

Сільські прізвиська живуть століттями не тільки в пам'яті людей. Окремі з них вже зафіксовані і в літературі. У 2013 році одне столичне видавництво надрукувало збірку поезій Олексія Штойка «Стежини моєї родини». Олексій Михайлович вже більше півстоліття одружений на вродливій козацьці Ніні Фенюк. І він немало поезій присвятив рідному селу дружині, її землякам і родичам. Я пропоную прочитати кілька строф з двох віршів, де йде мова саме про прізвиська моїх і його дружини односельчан. Отож у вірші «У нас весілля» автор пише:

Село Козацьке. В нас весілля,
Тож чути музику здаля.
Шатохін грає на гармошці
І людям серце звеселя.

Інший вірш Олексій Штойко присвятив світлій пам'яті козачан тітки Марусі і дядька Михайла Фенюків – родичів дружини, яких у селі звали і звать Сибіряками. Вірш так і називається «Сибірякам». Наведу першу і останню строфи поезії:

Ген Веприк, Биків і Білоцерківці,
А ось Козацьке – рідне вам село.
Тут, де Супій і тиха Шарамаха,
Дитинство ваше і життя пройшло.

.....
Усе життя: робота і робота,
Не зогляділись як пройшли роки.
Ще однієї в нас нема родини:
На цвинтарі вже сплять Сибіряки...

А тепер про цікаву легенду походження прізвиська Шатохін, який й справді майстерно грав на гармошці і без нього після війни не обходилося жодне сільське весілля. Її розповіла мені Тетяна Павлівна Борець. Давно в колишньому Новобасанському районі працював фінагентом Шатохін. Кажуть, був дуже в'їдливий і вредний. Одного разу він прибув у Козацьке збирати гроші з селян. Заходив у кожен двір. На одному з них з-за рогу хати на велосипеді ви-

їхав малий замурзаний хлопчина. Хтось із присутніх у дворі й кинув репліку: «О, ще один Шатохін їде...» З того часу й живе в Козацькому це прізвисько. Перейшло воно вже й до онуків.

Згідно іншої легенди, за однією родиною Фенюків прилипло прізвисько Сибіряк. За розповідями людей, один пращур цього роду кінними санями вирушив з Козацького в подорож до Сибіру. А це не одна тисяча кілометрів. Він дістався туди і жив там кілька років. А потім знову в такий же спосіб повернувся в рідне село. І тут його відразу ж прозвали Сибіряком. А після нього і весь рід так звуть кілька століть. По цей день.

– Фенюки – дуже давнє прізвисьце в нашому селі. Вони мають різні прізвиська. Крило нашого роду чомусь постійно дразнили Краслянами, – коментує на моє прохання «вуличне прізвисьце» Василь Фенюк. – Я ще школярем запитав у бабусі, чому ж це так? Вияснилося, що ще мій пра-пра-прадід одружився на красивій (красній) дівці з села Красного, що нині в Згурівському районі Київської області. Це за 15 кілометрів від Козацького. Ось цю молоду дівчину в нашому селі й прозвали Краслянка. З часом всі жінки нашого роду стали Краслянками, а чоловіки – Краслянами.

– Рід Обуханів у Козацькому невеликий, – розповідає професор педагогіки Київського державного університету імені Шевченка Ольга Василівна Плахотнік (у дівоцтві Обухан), – але всіх нас зовуть Ляпошками. Зацікавилася: чому ж? Вияснилося, що ще до війни батьків брат Іван служив у Росії. Коли повернувся після служби в Козацьке, весь час на хліб говорив «лепешки». «Доляпався» так до того, що згодом це слово трансформувалося в ляпошки. І ось так ми уже майже дев'яносто літ «Ляпошки».

– Моя бабуся Наталка мала прізвисьце Самсон. Але в селі всі звали її Ведмедкою, – розповідає Микола Петрович Стурза. – Маму мою і рідну тітку теж звали теж Оля і Катя Ведмедчини, хоч вони в заміжжі одержали прізвиська Стурза і Плотник. Я колись запитав: чому ж так? Бабуся й розповіла, що ще її прадід ходив досить вайлувато. Отож його звали Ведмедем, а жіночу половину, звісно ж, Ведмедками. І так уже не одну сотню літ, бо й нас з братом звать Ведмедчиними.

Одного любителя грати на гармонії прозвали Баяном, іншого, який був постійним учасником духового оркестру Новобиківського цукрозаводу, де бив у литаври та великий барабан, прозвали Бухалом. До речі, коли поруч новозбудованої церкви облаштували дзвіницю й встановили дзвони, знадобився дзвонар. Цю нелегку місію став виконувати Іван Батько. Але в селі не всі знають його прізвисьце. А ось Ваню Дзвонаря знає кожен. Є в Козацькому і свій Нікулін – дуже вже він схожий на знаменитого артиста. А ось одну з дівчаток, а нині дуже поважну бабуся, за чистоту і дзвінкість голосу звать Руслановою – на честь знаменитої артистки з Росії. Є в Козацькому і своя Панянка. Цій жіночці уже більше семидесяти років, має сиві скроні, але краса так і не зникла з її обличчя, хоч всі роки жила в селі і горбатилася на полі й фермі.

Був у Козацькому і свій Дохтор. І не тільки дореволюційний дворянин, «лекар» десятого класу Савелій Керман. Маленькому Михайлику Кобизькому в подарунок привезли з Києва красиву білу шапочку. Він щодня не розлучався з нею. Одного разу хтось сказав: «Ти, Мишо, ніби справжній новобиківський дохтор». З того моменту хлопця і стали звати Миша Дохтор. Пізніше на весіллях, інших гулянках Михайло Андрійович перевдягався у білий халат і таку ж шапочку з червоним хрестом і «лікував» інших ряжених гостей. А, щоб відповідати своєму прізвиську, він здобув освіту ветеринара. Михайла Андрійовича нині нема на цьому світі, але дружина в нього, діти, внуки і навіть зяті – Дохторові.

Інколи прізвиська нашим односельцям привласнювали за місцем проживання або ж з іншими географічними назвами, які невідомо чому до них прилипли. Про Заклунну я вже говорив вище. Польовиків звать так тому, що живуть вони поблизу поля. Севером прозвали одного парубка, бо він чи то жив, чи служив на суворій Півночі. Від того парубка прізвисько передалося дочці, а від неї – синові. І тепер у Козацькому всі знають, де розташований «Север». Моряко прозвали хлопця, який служив у морфлоті. Є в нас і Москва з москвичами і Тула з туляками. Живуть у нас і Сибіряки, про яких мова йшла трохи вище. А ось прізвисько Смольничка, мабуть, ніяк не пов'язане ні зі Смоленськом, ні з Смольним. Більш за все, так людей прозвали тому, що в них коси чорні, мов смола. Зовсім недавно з'явився й чоловік з прізвиськом Самара. Цей добрий чолов'яга, кажуть, народився в цьому російському місті і, як спомин про свою малу батьківщину, вечорами під власний акомпанемент на гармонії співає пісню про Самару-городок. Тетяну Павлівну Борець, яка жила на розі вулиць, звали не інакше як Тетяна Углова.

В одній з родин, мабуть, мали проблему з серцем або ж були вони вбиті якимось горем чи зовсім бідні, бо одержали дуже давно прізвисько Сердешні. Прізвисько Солодкий пов'язують з тим, що хтось із давніх предків працював на Новобиківській цукроварні і, певно, там давали як платню чи гостинець солоду чи ж меляси. Отож діти бігали за ним і просили дати солоду. Але це тільки одна з гіпотез. Адже часто буває й так, що немовля звать «солодкий ти мій». Отож і могло прилипнути.

Розповідають, що в одній сім'ї часто повторювали «Ой біда буде», отож і стали Бедками. Інші ж кажуть, що ці люди були бідовими або ж, як кажуть у нашому селі, бєдовими, тому й Бєдки. В іншій родині часто повторювали слово лихо. Воно й стало їх прізвиськом. Треті весь час скаржилися на долю, отож і прозвали Долею.

– Сина прадіда мого діда батюшка чомусь записав Галасем, – розповідає Марія Андріївна Фенюк (до заміжжя Бурзак). – Звісно, з цього приводу було багато галасу. Ось так одну з гілок Бурзакового роду уже майже три століття зовуть Галасенками.

Ще одні гуділи чи то на трубі, чи просто звуки-гудки подавали. Отож і стали Гуденками. Є люди, які одержали прізвиська від назв одягу або його частин. Це – Бобка, Куфайка і Довгопол. А ось один рід зветь по-вуличному Шанька. Одне із знарядь праці дало прізвисько Молоток, до інших приліпилося прізвисько Руль. Прізвисько Колун одержав школяр, який був найвищим і найзагартованішим у класі. А від баняка, вірогідно, пішли Баняцькі. Любителя стріляти під час дитячих ігор «у війну» прозвали Пістолетом. Але є в селі й значно грізніше прізвисько – Бомба.

Півстоліття і більше років тому у селі було не прийнято жінкам фарбувати волосся. Ніби, цю традицію порушила односельчанка, яка працювала фінагентом, а пізніше – продавцем. Ось і прозвали її Крашенкою або ж Крашенчихою. Ця «кликуха» перейшла й на її дітей та родичів.

Одного молодого батька запитали, чому він назвав свого сина Степаном. Ніби, він відповів: «Та хай і горшком зветь, аби в гарячу піч не ставили». З того часу хлопчину, а тепер уже поважного дідуся зветь Горшком. Але є в селі й Питун та Питунець – це маленький горщик. Майстрихою одну із жінок, мабуть, прозвали так, що вона однією з найперших у Козацькому освоїла спеціальність трактористки і разом з подругами була справжньою майстринею своєї справи. Але цілком можливо, що це прізвисько походить від прізвища, бо метричні книги нашої церкви у 1760 році зафіксували в селі Дмитра Майстерка. Богомазом прозвали самодіяльного сільського художника. Його картини на Біблійні сюжети і сьогодні є в оселях багатьох односельців. Ще одна жіночка одержала «кликку» Монашка. Кажуть, одна із близьких її родичок була справжньою монахиною в одному з монастирів, а мати ще до війни була читальницею в церкві. Ніби, від цього й стали їх дітей і родичок прозивати Монашками.

Одна із сімей Самсонів у довоєнний період жила не дуже заможнo. У одного з старших синів, коли запитували, як справи, завжди відповідав «неважно». Так і став він і його діти Неважними. Його менший брат Микола в дитинстві, як і багато дітей такого віку, не дружив з буквою «р». А він любив виловлювати ложкую в мисці з підсолодженою водою хлібні крихти. Ось хлопчик і просив постійно в мами «солодких кришок», але з його вуст це звучало «клишок...». Так і прозвали хлопчину Клишкою. «Я ж сама родом з Пустотіного, – розповідала його дружина Любов Миколаївна, - але після заміжжя теж стала Любою Клишчиною. Мій чоловік Микола вже більше півстоліття живе в Царстві Небесному, але прізвисько міцно приклеїлося і за мною, і за дочкою».

Правда, в селі розповідали й інші версії походження прізвиська Клишка. Одна тому, що людина була клишоногою. Інша через те, що між Супоєм і його притокою був чималий родючий клин землі і він розташовувався клином, або ж, як тоді коворили, клишкою. І саме цей шмат дістався одній із сільських родин, яких згодом так і стали звати Клишками. Походження прізвиська Сербин пояснюється тим, що наш односелець Романенко до революції служив гусаром

у Сербському кавалерійському полку і воював на Балканах, звідки повернувся скалічений. Іншого молодого парубка в шестидесяті роки минулого століття прозвали в селі Вернигорою, бо був дуже міцним фізично і любив помірятися силою за будь-якої нагоди в клубі чи десь на гулянці. Під удари його кулаків намагався не потрапити ніхто.

Тим чи іншим чином окремі прізвиська пов'язувались з назвами овочів, фруктів чи ягід. Найпопулярнішим залишається прізвисько Гарбузка. Але є й Картопляник. Це одне з найновіших сільських прізвищ. Прилипло воно до відставного офіцера, на жаль, покійного, який купив у селі хату під дачу і займався заготівлею та продажем картоплі. Були в селі й прізвиська Редька, Редьчиха. Як пояснив один з представників цього роду Микола Федорович Даневич, у маминого батька Матвія Родіоновича Радченка був прадід Родіон Радісович. Вимовляти так було складно, отож і говорили Родіон Редісович або Редькович. А тоді й скоротили до Редьки. Були в Козацькому Капустиха, Помідор, Квасулька, Буряк. Упродовж багатьох років не розлучається одна сім'я з прізвищем Плоскуха. А ось хлопчиків з пухкими зарум'яненими щоками одного назвали Млинчиком, а іншого – Булкою. Так зовуть тепер їх дітей і внуків. Інший був наречений Галушкою, а ще одного повного хлопчика прозвали Салом. Є в нас і Сироватки.

Інколи за одну дію чи вчинок люди одержували негарне, а то й сороміцьке прізвисько. Воно теж чіплялося до всього роду на довгі роки. Серед них Пердун, Срака, Гуркало, Пшик. До речі сказати, десь з півстоліття тому у селі з'явився й чоловік з прізвищем Пшик. Після війни в нашому селі з'явився один вихідець західноукраїнських областей із притаманним тим краям діалектом. Особливо часто в його розмові звучало «але». Отож зовсім швидко йому й приклеїли козачани прізвисько Алето. Прізвисько інколи розкриває характер людини. Серед них у селі виділю спершу вуличне прізвище Чудік, за ним – Гармидер, а також Вітрогон і Вітер.

– Один з моїх пращурів у молодості, – розповідає Андрій Ілліч Сердюк, – мав густу кучеряву шевелюру. А ще він мав таку ж кудлату шапку. Холодної днини він йшов вулицею. Шапку притрусило снігом, а хтось зі стариків недодивився і сказав на парубка, що в нього вітер в голові, бо пішов у таку стужу голомозим. З того часу на представників нашого роду і кажуть Вітер.

Є й нерозшифровані прізвиська. Про них люди не давали ніяких коментарів. Серед них Гостряк, Беля, Камінь, Габей, Гацанка, Пепка, Мип, Петелечка, Попліла, Кувадим, Брика, Гурулька, Мундір, Черепанька, Монета, Трьоп, Пиндик, Дедун, Камерданка, Стовпчик. На цьому перелік сільських прізвищ не закінчується. І не закінчиться. Прикладами цьому є прізвисько Малюк, яке зовсім недавно приклеїли одному, ну зовсім не малому хлопчині. А його товариша звать Бюль-Бюль. Як я говорив вище, прізвища в селі зникають, а прізвиська переходять з покоління в покоління. І переважної більшості їх не треба соромитися.

Козацькому роду не буде переводу

Післяслово автора

...Пройду селом від лану і до ставу.
Все, як було! – побачу звіддаля.
Все ті ж човни у вербах кучерявих,
І знову чути: «Гусоньки, гилля...»
Немає вже ні баби, ані діда,
І пустою – хатинонька стара.
Куди, чого, до кого я поїду?
Яка мене покликала жура?
Наосліп я дійду до того двору,
Стежину ледь знайду у бур'яні.
Тут зараз все зі мною заговорить,
Про все, про все пожуристься мені.
Ось тут стояли вулики зелені.
А там росла шовковиця стара.
На ній жила – між небом і землею –
Уся рідня горлата – дівтора...

Валентина КОВАЛІВСЬКА

Всім відомо, що сучасність – це шлях із минулого в майбутнє. Я знову повторюся, але скажу, що давно прагнув пройти цей історичний шлях свого Козацького. І не лише пройти, але наскільки це буде можливим викласти його на папері. Адже історія – це не просто розповідь про минуле країни і народу. Це також історія села і його жителів. Це, врешті-решт, історія роду, родини, сім'ї... У нашого народу ці історії спершу передавалися з вуст у уста. Але в людській пам'яті події зберігаються не більше як у двох-трьох поколіннях. Тобто, якщо розраховувати на пам'ять і на усні перекази, то ми б нічого не знали про давно минулі часи... А, як підкреслював дореволюційний дослідник історії Чернігівщини А.М. Іринін, «особливо важливо знати, хоча би в загальних рисах, життя того краю, тієї місцевості, в якій людина живе і діє як працівник і громадянин».

Доречно навести тут ще одну думку колишнього благочинного Новобасанського церковного округу митрофорного протоієрея Матвія Полонського. На межі свого 80-річчя він написав власні спогади, адресовані сину Сергію, який теж перейшов півстолітню життєву межу. Мету своїх спогадів отець Матвій сформулював досить чітко: «Главная же цель сего моего писания, чтобы позна-

комить тебе, наскільки смогу, с твоими предками. По себе сужу, что мне крайне хотелось бы, и это было бы для меня несказанным удовлетворением, если бы я мог узнать хоть что-нибудь о жизни своих старейших предков...» (Матвій Полонський. Спогади священика.. К., 2010, стор. 6). Ось і я хотів дізнатися про предків. І не тільки своїх...

Бо, на превеликий жаль, ми взагалі віками виховувалися на чужій величі, часто занадто дутій і брехливій, і не знаємо багато славного навколо себе, не знаємо рідного. А ще 31 березня 1778 року історик Олександр Безбородько писав у листі батькові, що вже прийшла потреба витягувати із забуття «славу і честь предків наших» (Листування О. Безбородька з своїм батьком. – Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського. – т. 1. стор. 280).

Відверто зізнаюся: шлях був непростий. Був період, коли навіть опускалися руки – через брак архівних матеріалів, недостатню історичну базу. Вже хотів зупинитися на половині шляху. На щастя, в цей період у мене відбулася зустріч з односельцем, керівником фермерського господарства «Вікторія» Миколою Степановичем Фенюком. Я розповів йому про вагання. Він вислухав і мовив: «Я дуже хочу побачити книгу про наше рідне Козацьке. І я переконаний, якщо ви не завершите розпочате, то в найближчій перспективі за цю складну справу вже не візьметься ніхто». Ці слова додали нових сил. Як писав наш земляк-пісківчанин, відомий український поет Дмитро Головка, «по літерці, комі, рисочці» відшукував сліди наших пращурів. Кожен закруток їхньої нелегкої дороги був для мене такий бажаний, суттєвий. Здається, без нього геть укорочується моє життя, стає таким кучим і – внікуди... І ось книга перед вами. Вважаю, вона переконає всіх моїх земляків у тому, що козацькому роду нема і ніколи не буде переводу.

Звичайно, і я це добре усвідомлюю, що ця праця не претендує на повноту та вичерпність у висвітленні всіх сторінок, пов'язаних з долею Козацького та його жителів. Не все в ній доведено, не все деталізовано. Причин багато і про окремі з них я вже говорив. Додам, що мені так і не вдалося попрацювати з документами у архіві Служби безпеки України. Переконаний, там можна було багато почерпнути про сумні і трагічні долі наших земляків. Причина тут одна – щоб вивчити ці документи, мені треба було клопотання з сільської ради на адресу голови цієї служби про надання дозволу користуватися відповідними фондами. Мені категорично відмовили підписати таке клопотання... Звичайно, шкода, що історію рідного Козацького не вдалося відтворити більш цілісною, в усій її повноті і різноманітності. Врешті, я вирішив: краще нехай книга буде недосконалою, але написаною, аніж досконалою, але не написаною. І хотів би вірити, що в селі ще знайдуться сміливці й ентузіасти, які продовжать цю справу. Адже історія не стоїть на місці.

Тому й завершу свою оповідь словами львівських друкарів, надрукованими в 1666 році на «Апостоли»: «Молимь Васъ, читатель книги сея, аще приключится некое погрешение... в книге сей, прощайте...»

Про автора

Розкрию душу за селом,
Впаду у вистояне жито
І розкажу, як все було,
Як жив колись, як хочу жити.
Як мрію на оцій землі
Плужком від батьківського дому
Прокласти борозну ріллі
І з торби сіять по-простому...

.....
І ждати, щоб той день настав,
Коли я випечу хлібину.
А батько встав би і сказав:
«Який же гарний хліб твій, сину!»

Михайло БАРВІНОК

Микола Миколайович Гринь народився 28 липня 1954 року в селі Козацькому, тодішнього Новобасанського району у сім'ї простих селян-колгоспників. Але в його появі на світ, як і в народженні братів та сестри, є одна цікава особливість. Мама автора книги Ганна Миколаївна була найстаршою дочкою одного з найзапеклішого сільського куркуля Миколи Митрофановича Плотника. Він потрапив у першу хвилю репресій радянської влади проти куркулів і разом з дружиною і трьома малолітніми дітьми був висланий у Вологодську область на цілих сімнадцять років вручну пиляти ліс. Батько автора книги – Микола Петрович був сином одного з сільських активістів нової влади, який з початком тридцятих років тричі був головою обох колгоспів у селі, працю-

вав головою сільської ради, за що був вбитий у роки війни сільськими поліцаями. Однак діти, здавалося б, запеклих класових ворогів, покохалися і побралися. Виростили достойних дітей.

Микола Миколайович у 1961 році пішов у перший клас Козацької восьмирічної школи. І сьогодні він з вдячністю вклоняється своїм першим вчителям Наталії Степанівні Обухан та Людмилі Андріївні Сахнівській, а також всьому колективу школи, який вів його стежками у мудру Країну Знань. Багатогранне життя школи надихнуло його, учня четвертого класу, надіслати першу замітку до районної газети, яка була опублікована. Після закінчення восьми класів продовжив навчання в Новобиківській десятирічці. Вже там твердо вирішив вступати на факультет журналістики. Відчував, що це єдина стежина, якою він має йти в житті. У Львівському університеті після вступних екзаменів, де на одне студентське місце претендувало 18 абітурієнтів, до заповідної межі не вистачило півбала. Після невдачі пішов працювати робітником Новобиківського цукрозаводу. Після кількох місяців праці вчорашньому десятикласнику запропонували штатну посаду в бобровицькій районній газеті «Жовтнева зоря», з якою плідно співпрацював упродовж останніх двох з гаком років. Погодився. Але наступного року став студентом факультету журналістики найпрестижнішого на той час Київського університету імені Т.Г. Шевченка. Життя склалося так, що треба було йти служити в Радянську Армію. Два роки був солдатом Червонопрапорного Білоруського військового округу. Був комсоргом військового підрозділу, обирався делегатом комсомольських конференцій військових з'єднань і підрозділів округу. Під час служби закінчив школу воєнних кореспондентів при окружній газеті «Во славу Родины». Регулярно в ній друкувався. Заодно писав в рідну районну газету. Під час служби за високі показники у бойовій і політичній підготовці занесений у Книгу Пошани військової частини № 73710. Неодноразово заохочувався грамотами, подяками, відпусткою з поїздкою в рідне село.

Після служби закінчив факультет журналістики шевченківського університету. Єдиний на курсі дипломну роботу захистив на відмінно з відзнакою (була така шкала оцінювання), за що одержав 25 радянських карбованців премії і пропозицію вчитися в аспірантурі. Цю можливість, на жаль, не використав.

У бобровицькій райгазеті продовжував працювати літературним працівником, кореспондентом, фотокореспондентом. Обирався членом бюро Бобровицького райкому комсомолу, нагороджений срібним нагрудним почесним знаком ЦК ВЛКСМ. Згодом прийняв пропозицію працювати заступником редактора коропської районної газети «Нові горизонти». З цієї посади був направлений на стаціонарне навчання в Київську Вищу партійну школу, де здав відповідні документи і був зарахований в аспіранти. Але розвалився Союз РСР і все пішло шкереберть. До диплома журналіста додав документи про кваліфікацію політолога, викладача суспільних дисциплін. Після навчання в партійній

школі двадцять років працював власним кореспондентом чернігівської обласної газети «Деснянська правда». За сумісництвом упродовж п'яти років був редактором багатотиражної газети «За трудові успіхи» Ладанського орендного заводу «Пожмашина», редактором газети «Орлине плем'я» – осередку Спілки поляків у Прилуках та газети «Чесне слово» – газети прилуцького осередку ветеранів Афганістану. Працював радником міського голови Прилук. Був помічником-консультантом народного депутата України Василя Трохимовича Лісовенка. За сумлінну працю нагороджений Почесними грамотами обласної державної адміністрації та обласної ради з врученням нагрудного знака, подяками, різними відзнаками Національної Спілки журналістів України, в рядах якої перебуває сорок років. На другому фестивалі журналістів Чернігівщини «Золотий передзвін Придесення» визнаний лауреатом в номінації «Краща публікація року».

За роки журналістської роботи регулярно друкувався в газетах «Урядовий кур'єр», «Сільські вісті», «Радянська Україна», «Правда України», «Сільське життя», «Селянська газета», «Культура і життя», «Робітничка газета», «Товариш», «Молодь України», «Україна молода», «День», «Гарт», журналах «Хлібороб України», «Перець». Під час презентації в Прилуках газети «День» був визнаний одним з трьох переможців найкращого запитання головному редактору Ларисі Івшиній, за що був премійований набором книг бібліотечки газети.

Микола Гринь одружений. Разом з дружиною Аллою Миколаївною виховали двох дочок – Світлану і Марину. Обидві мають вищі освіти, а Марина до двох дипломів бакалавра і магістра українських вузів додала диплом магістра з правознавства Вашингтонського університету (США).

Автор книги нині на заслуженому відпочинку, допомагає виховувати двох онуків. У вільний час займається дослідницько-краєзнавою роботою з вивчення історії рідного краю. У рідному селі у відреставрованій батьківській хаті облаштував «літню резиденцію», де з родиною займається садівництвом, городництвом та птахівництвом.

Автор книги щиро вдячний

Дружині Аллі Миколаївні ГРИНЬ за моральну підтримку, за терплячість, проявлені нею упродовж багатьох місяців збирання матеріалу і написання книги і за допомогу у розшифруванні диктофонних записів спогадів односельців.

Дочкам Світлані та Марині, які проявили справжній козацький характер і всіляко підтримували мій задум видати книгу.

Онукам Дениску і Мелісці, які зайвий раз не тривожили діда з проханням погуляти у жмурки чи «догоняйки», коли він працював вечорами за комп'ютером.

Безмежно вдячний племіннику, старшому раднику юстиції, полковнику юстиції ГРИНЮ Григорію Івановичу, пуповина якого закопана в нашому родинному саду у Козацькому, за матеріальну, фінансову, моральну підтримку і дружні поради.

Старшим братам Анатолію і Петру за постійні консультації з життя рідного села.

Особлива вдячність моїм односельцям керівнику фермерського господарства «Вікторія» Миколі Степановичу Фенюку та директору ТОВ «Козацьке» Сергію Миколайовичу Чубовському за фінансову підтримку у виданні книги.

Нашим односельцям Миколі Григоровичу Мележику та Григорію Петровичу Катруші за фінансову підтримку у виданні цієї книги.

Безмежна вдячність за підтримку у виданні книги куратору бобровицького осередку Чернігівського земляцтва в місті Києві заслуженому юристу України Андрію Михайловичу Пінчуку і всім землякам із товариства.

Колективу Центрального державного історичного архіву України в м. Києві.

Колективу наукової бібліотеки цього архіву.

Колективу Національної бібліотеки Національної академії наук України імені Вернадського.

Колективу обласної наукової бібліотеки імені Короленка і її відділу краєзнавства.

Колективу Державного архіву Чернігівської області і його Ніжинському відділу.

Священнику, настоятелю Свято-Миколаївської церкви села Козацьке протоіерею отцю Миколі (в світі Миколі Івановичу Ляху) та всім прихожанам храму, які підтримали його заклик допомогти у зборі матеріалів про історію села.

Зміст

Мій Єрусалим на березі Супою	3
У глибину віків	6
Чому ж все-таки Козацьке?	12
Всесвіт і Козацьке в ньому	19
Сиві скроні у мого села	27
Осадники	35
В краю Козацьким, коло броду	45
«Йому, доброму, вірнопідданому гетьману...»	71
Розвій села у XVIII–XIX століттях	83
Ходило тут дитинство босоноге	99
Мірою любові до Бога є любов без міри	102
Козацький Оксфорд	176
Геть неписьменність!	235
«Розсадник освіти»	241
Йосип Сталін: «Жити стало веселіше...»	246
У той рік занімали зозулі... ..	272
Козацьке на рубежі двадцятого століття	289
«Без відомо сільради обшуків не проводити...»	315
Вся влада – радам!	323
Йшла війна народна, священна війна... ..	365
Чорні дні німецької окупації	382
На німецьку каторгу!	406
Довгождане визволення	427
А історія колгоспу продовжувалася	441
Село в післявоєнний період	460
Партія веде... Куди вона нас привела?	467
Партія говорила «Треба!». Комсомол відповідав «Єсть!»	478
«Сьогодні в клубі будуть танці...»	487
Над Козацьким пісня злітає	497
Топоніми рідного краю	508
Іржуть коні над Супоєм... ..	520
Вуличні «прізвища» моїх односельців	528
Козацькому роду не буде переводу. Післяслово автора	540
Про автора	542
Автор книги щиро вдячний	545

Література

1. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. «Неурядова старшина Гетьманщини». – К. : «Стилос», 2009.
2. Радловъ. «Опыт словаря тюркских наречий». – Выпуск 8.
3. Историческое описание земли Войска Донского. – М. : 2-е изд., 1903. – Т. 1.
4. «Чернігівщина» Енциклопедичний довідник.
5. Чернігівська область. Історія міст і сіл України. – Т. 25
6. Черниговская область. История сел и городов Украины.
7. «Сіверські скрижалі». – К., 2011.
8. Аркас Микола. Історія України-Руси.
9. Заруба В.М. «Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорізького». – Д. «Ліра», 2007.
10. Книга записей королевских. – Книга 19.
11. Падалка Л. В. «Прошлое Полтавской территории и ее заселение». – Полтава, 1914.
12. Кулаковський Петро. «Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618–1648 рр.»
13. «Ординація Війська Запорізького 1638 р.»
14. «Материалы для отечественной истории». Издал Михаил Судиенко. – К., 1853.
15. Кривошея В. «Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк». – К., 2004 р.
16. Модзалевський В.Л. «Малороссийский родословник». – Т. ІV – К., 1914.
17. «Мотыжинский архив. Акты Переяславского полка ХУП – ХУШ в. Издание Андрея и Александра Савицких». – К., 1890.
18. Іваненко А., Горбаченко Ю. «До історії населених пунктів Басанської сотні».
19. Ригельман Александр. «Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще. 1785–86 год. – М., 1847.
20. «Черниговская памятка». – Ч., 1898.
21. Филарет. «Историко-статистическое описание Черниговской епархии». – Кн. У, Ч., 1874.
22. «Описи Київського намісництва 70–80-х років ХУШ ст».
23. «Книга Київського намісництва 1787 року з найменуванням всіх селищ і з показом у них числа душ і прізвищ власників по алфавіту, зроблена в 1787 році».
24. «Список поселений и городов Черниговской губернии по уездам и волостям». – Ч., 1919.
25. «Труды Черниговской архивной комиссии за 1906–1908 гг. – Выпуск 7.

26. «Черниговския епархиальные известия», газети за всі наявні роки.
27. «Вера и жизнь», журнал Черниговской епархии.
28. Карпов В. «Генералиссимус. – М. : Вече, 2002. – Кн. 1.
29. Яворницький. «Історія запорозьких козаків» у трьох томах. К. Наукова думка. 1990–1991 рр. – Т. 1.
30. «Памятная книжка Киевского учебного округа на 1898 год. – Ч. 1. Киевская губерния. – К., 1897 г.
31. Русов А.А. «Описание Черниговской губернии. – Т. 1. – Т. 2. – Ч., 1898 г.
32. «Красное знамя». Чернігівська обласна газета, 1924 р.
33. Верстюк В. С., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. «Україна з найдавніших часів до сьогодні. Хронологічний довідник». – К. Наукова думка. 1995 р.
34. Субтельний Орест. «Україна. Історія». 2-ге вид. К. Либідь, 1992.
35. «Список населенных мест Черниговской губернии по данным на 1901 год. – Ч., 1902.
36. Павленко Сергій «Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини». – Ч., 2012 р.
37. Боплан Гійом «Опис України».
38. Кониський Георгій «Історія Русів від 1846 року». – К., 1991.
39. Полонський Матвій. «Спогади священика». – К., 2010.
40. «Списки населенных мест Российской империи». – Том «Черниговская губерния» С.-Пб., 1866.
41. Суховерський А.Н. «Джерела нашої пам'яті». – Ніжин : «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008.
42. Шевченко Т. «Кобзар».
43. Очерки Истории города Чернигова (907–1907). – Чернигов, 1908.
44. Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. – К., 1864.
45. Василенко Н.П. «Очерки по истории Западной Руси и Украины». – К., 1916.
46. Польські справи, 1651 р.
47. Николайчик Ф.Д. «Начало и рост Полтавских владений князей Вишневецких по данным Литовской метрики». – М., 1901.
48. Семенов В.П. «Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Т. 7. – Малороссия». – С.-Пб., 1903.
49. Мякотин В. «Генеральное следствие о маетностях Переяславского полка (1729–1731)». – Х., 1896.
50. «Опис Лівобережної України кінця XVIII початку XIX ст.». – К., 1997.
51. «Список населенных мест по сведениям 1859 года. Черниговская губерния».
52. Біблія, або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповітів.
53. Ленін В.І. «Повне зібрання творів у 55 томах. Т. 13».
54. Календар Чернігівської губернії за 1914 р.

55. Довженко О. Щоденник...

56. У книзі використані документи з Центрального державного архіву вищих органів влади в Україні (ЦДАВО), Центрального державного історичного архіву України в місті Києві (ЦДІАУК), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО), Відділу Державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині (ВДАЧОН).

57. У книзі використані публікації з новобасанської та бобровицької районних газет.

58. У книзі використані дані з інтернет-ресурсів.

59. У книзі використані фотознімки автора, з особистого архіву автора книги, з сімейних альбомів односельців, з книги «Стежини моєї родини» та інтернету.

60. Войток Г. А. «Тернистий шлях благородної справи. Нариси історії рідного краю». Київ 2012.

*Керівник хору-ланки, яка переросла
в ансамбль «Берегиня»,
Любов Миколаївна СОРОКА (ліворуч)
та її колега-ланкова
Ганна Михайлівна Онисечко –
теж засновниця хору-ланки*

Пісня про Козацьке

*Із репертуару ансамблю «Берегиня»,
якою вони розпочинають кожен свій виступ.*

Слова й мелодія народні

Ой, Козацьке село та й над річкою,
Воно разом зросло з Супій-річкою.

На підмурках хати, як ті квіточки,
Зеленіють сади, мов барвіночки.

Хто не йде цим селом, той дивується,
Що садами воно та й красується.

Клуб новий у селі побудований,
Козачанами він запланований.

Що в Козацькім селі газ підведений
І Чубовським Сергієм він проведений.

Щоб в Козацькім селі веселилися,
Усі з газом були й не журилися.

Микола ГРИНЬ
Г85 КОЗАЦЬКЕ : Матеріали до історії рідного села над Супій-рікою і його найближчої округи. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2014. – 552 с.
ISBN 978-966-340-560-5

Книга, яку ви тримаєте в руках, розповідає про минуле і сучасне села Козацьке Бобровицького району на Чернігівщині та його найближчої округи, з якою тісно пов'язана історія рідного села. Автор книги – справжній патріот свого села, ентузіаст вивчення його історії. Він прагнув показати своє рідне село з часу його ймовірного заснування і до сьогоднішніх днів. Для цього зібрав, опрацював і узагальнив величезний фактичний матеріал в архівах, опубліковані історичні джерела, усну історію, образно кажучи, казки односельців, що передаються з покоління в покоління, провів значну дослідницьку роботу. Це перше дослідження про Козацьке, яке може стати основою для подальшого і глибшого вивчення історії рідної землі. Водночас книга є даниною пам'яті історичному минулому села, тим стражданням і жертвам, яких зазнали його мешканці за всю понад п'ятсотлітню історію існування малої батьківщини автора.

Книга стане в нагоді вчителям, учням, науковцям, історикам, всім, хто цікавиться краєзнавством та історією рідного краю. Видання розраховане також на тих читачів, у кого небайдуже серце до батьківської землі, хто залюблений у своє село та його людей.

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4Укр=4Чер)

Історико-краєзнавче видання

ГРИНЬ Микола Миколайович

К О З А Ц Ь К Е

*Матеріали до історії рідного села
над Суній-рікою і його найближчої округи*

В аторській редакції
Коректор – Гринь М. М.
Комп'ютерна верстка та макетування – Друзь І. О.

Підписано до друку 10.09.2014 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 44,85. Обл.-вид. арк. 40,36.
Наклад 300 прим. Зам. № 174.

Видання та друк із оригіналу-макета замовника
в ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 3464, від 17.04.2009 р. ;
вул. Шевченка, 109 а, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16600,
факс: (04631) 3-18-03, тел. (04631) 3-12-84,
e-mail: 0463131284@mail.ru